

**En tibi lector Robertum Valturium, ad illustrem heroa
Sigismundum Pandulphum Malatestam Ariminensium regem,
De re militari libris XII : multò emaculatus, ac picturis, quae
plurimae in eo sunt, elegantioribus expressum, qua?m cum
Veronae inter initia artis chalcographicae anno M.cccclxxxiii
inuulgaretur.**

<https://hdl.handle.net/1874/421423>

EN TIBI LECTOR

ROBERTVM VALTVRIVM, AD

ILLVSTREM HEROA SIGISMVN-

dum Pandulphum Malateftam Ariminenfium regem, de

RE MILITARI Libris XII multò ema-

culatius, ac picturis, quæ plurimæ in eo funt,

elegantioribus expreffum, quàm cum Ve-

ronæ inter initia artis chalcogra-

phicæ Anno M. cccclxxxiii.

☛ inuulgaretur. ☛

PARISIIS,

Apud Christianum Wechelum, sub insigni

scuti Basiliensis. I. D. XXXII.

☛ Mense Iulio. ☛

ORNATISSIMO VIRO FRANCISCO OLIVERIO

summæ curiæ regio consiliario, Alenconiorum & Bituricensium Cancellario, Fossarum Barëuilleriorumq; domino &c.

Christianus Wechelus typographus S. P. D.

Isi vniuersa quęcunq; hic cœli ambitus complectitur, vir præstantissime, non tantũ res naturales sed & artes omnes & summæ & infimę ita essent cõparatę vt nulli pprius suus locus & quasi solitudo quędam ab aliis rebus omnibus tributa sit, sed pmixta inuicem et quędam cõfusa cyclopædia constarent, facile fuissem mihi persuaderi absurde facturũ si librum de re Militari inscriptũ tibi homini iurisconsultissimo legẽdum afferrem: verũm quando contrã habent omnia, vt ei qui vere publica velit tractare rei quoq; Militaris & aliarũ itẽ compluriũ artiũ vsus sit, quod vel imprimis in splẽdidissima tua OLIVERIORVM familia licet agnoscere quę nihil bonorũ autorum relinquit intactũ vt pace & bello suis semper q̄optime consulat, nihil videor facturũ minus, præsertim cum eximii illi legũ conditores Romani nõ inferiorẽ armis q̄ toga operã reipub. nauarint. Indigne enim bono viro nedũ iurisconsulto fecerit qui rēp. silentibus legibus, armis oppressam neglexerit, quã cũ aliarũ artiũ adminiculis, tũ ex rerũ bellicarũ autoribus petitis licebit, si non inferendis plagis, quã ne Turcarum quidẽ nunc satis grauius ac minitabunde imminentiũ reipub. christianę ad nostram persuasionẽ pertrahendorũ cõpendiosissimã rationẽ quidã putant, euitandis certe quę illatę fuerint et quodãmodo, vt ille ait, ex vna ciuitate in aliã fugiendo ppugnare. Aut, si cui id forte magis placebit, quod philosophis frequens est, apud quos contrariã contrariorũ admonet, puter voluisse subindicare non ferẽ magis q̄ tuã voluntatem ac professionẽ, agni illius sine macula imbellitatẽ ac innocentiam à furioso Marte abhorrere. Iam qui me sanguinariũ ac germanico, hoc est, vt ferẽ persuasum est, bellico spiritu prouectũ æneos nodos furori dissoluere cauillabuntur, id velim expẽdant, egõne qui pristinas calamitates ac belli pestes oculis subiicio & vniuersos alieno malo sapere doceo, plus cõmuni hominum vitę cõmodem, an illi q̄ contẽptis et perpetua obliuionis caligine obrutis quęcunq; superioribus seculis incõmode tentata sunt, humanũ genus nouis semper periculis obiiciũt suoq; malo quãtum hæc vita miseriarũ habeat vt experiantur autores sunt. Vides vir humaniss. quę me rationes induxerint vt tuę dignitati non veritus sim librum exhibere non ita forte dignũ q̄ in tantorũ virorũ oculos se ingerat, quõq; cõsilio in eiusmodi autoribus imprimẽdis & animo verfer: quę si tibi probabũtur, nactus fuero quod quærebã, sin displicebũt, duplici mihi nomine impetrabiliorem veniã polliceor, tum q̄ beneficio breuioris chartę angustis cancellis conclusus paucioribus te obtũdam, tũ quia Vegetio & Geometria Dureri propediẽ æden dis aliquid illi tuę nausę si qua est decessurũ puto. Vale vir clarissime & Valturii nostri contemplatione memineris vt tenebrosa & à Vulcano concinnata arma lucidis & à patre luminum expeditis quę vel Achillis clypeum facile penetrarint retũdas ac intra sua mœnia cohibeas, quo minus in perniciem tranquillitatis humanę aliqua possint erumpere, Lutetię M.D.XXXII. quinto idus Iulii.

ILLVSTRI PANDVLPHO MALATESTÆ

principi Ariminensi Paulus Ramusius Ariminensis, iuris vtriusque consultus S. P. dicit.

Larissimâ progenitorum tuorum facinora toga & bello magnificè gesta, me ciuem tuum coëgere, cōscriptum accuratissimè opus de re militari conterranei mei Roberti Valturii ad te transmittere, quod incuria castigantium pariter & imprimantium ab archetypo dissimile & deuians multis mendis deforme neglectūque iacebat. Illud sane pro viribus dum Veronæ sub Magnifico & Clarissimo Antonio Venerio à publico iure reddendo vacarem, non sine paruo labore succisuis horis recognoui, vt pro eo iure quo conciuui meo debebam, id in pristinum nitorem & doctis legendum restituerem: cuius laboriosam castigationem, & diuini prope operis huius emolumentum tuo nomini, princeps iocundissime, dedicaui, quò documenta illa percurrens, facile intelligas quãto opere maiores tui in eò genere excelluerint, adeò vt si militiae præcepta stratagematãque nulla literarum monumentis tradita essent, potuissent abundè ex Malatestarum genere strenui ac inuicti armorum duces cūctas gentes huiusce disciplinae peritiã gestis suis conducere, exemplarque continua bellorum exercitatione ac læuissimo triumphorum splendore & presentibus & futuris præstare. Adest fere ante oculos Robertus Malatesta, Sigismū. io patre ortus, cuius memoria obortę lachrymę scripta demoliūtur. Hic octauum & decimū agens annum aduersus eximios Picceni populos ab Ancōnitans delectus imperator, & tot hostibus stratis captisq; quadringentis, victoria triumphoq; potitur. Non multò post quum Fani teneret imperium, obsessus à Pio romano pontifice equite peditęque potentissimo, ipse parua manu romanos milites sæpius in fugam vertit. Ad trigessimū atatis annum Romæ comoratus, vbi omnes tanti viri speciem & virtutē admirabantur, Sigismundum patrem Arimini obiisse præsensit, quem vniuersa Italia & Achaia ducem excellentissimum prius fuerat experta: aduolat Ariminum Robertus mœrore plenus, quem ciues ad vnū exoptantes sibi principem delegere. Interea Pauli pontificis maximi florentissimæ armatorum copiæ Arimini suburbanū rubescente aurora clam subintrauerunt, Robertus verò inuictō animo grandem romanorum exercitum parua tyronum manu pellit fugatq; cuius ob egregia facinora Florentini omnium consensu militum imperatorem sibi delegere aduersus ingentes Sixti pontificis maximi & illustrissimi Ferdinandi regis vires, quibus maxime vniuersa premebatur Hetruria, spiritum emissura ni Robertus inclytus virtute, scientia rei militaris, auctoritate præstò ad fuisset. Matthæum Capuanum militiae ducem ad Thrasumenū lacum vertit in fugam, reliquis militibus fœdissima nota sub iugum ire compulsis: is profectò suis armis suaq; virtute dignissimus qui serenissimi imperii Veneti dux militum maximus aliquando, capitolinas arces & romanam ecclesiam seruaturus, totius senatus suffragiis gloriosissimè constitueretur. Audiat nunc quęso vniuersus christi populus, & cogno

R A M V S I V S P A N D V L P H O .

scat romanæ ecclesię ad interitum pene vulnera. Venerat sapientissimus Calabrig dux iam iam romuleas arces euersurus, accurrit veluti Papyrius Cursor & Furius Camillus, Pub. Decius, Curius Dentatus, Valerius Publicola, Robertus Malatesta, iussu serenissimi senatus Veneti, assueti perpetuò ecclesiam cõseruare, Calabrum ducem tantopere minantem conferto Marte fugere coëgit, cuius castra prostratis vexillis, direptis impedimentis, gloriosissima victoria cepit, duces egregios & milites quadringentos in triumphum Romam spoliis & militibus signis onustus deducit: venientem Sixtus summus pōtifex amplectitur, colaudat, & admiratur tãtis periculis liberatus. Robertus verò dux inclytus sūmis in conflictu penè diei laboribus & æstu fatigatus in morbum incidit, sanguinisq; profluvio à nobis emigravit, inter diuos candidatus lauream perpetuò viretem recepturus, quē gratus & pientissimus pontifex maximus ante obitum deplorās visere constituit, & ipsum ecclesiæ verum seruatorē terrenæ labis cõtagione purgatum, larga & indulgenti venia ad cælestem triumphum cõdonavit. Moritur itaq; Romæ Robertus Malatesta anno ætatis suæ quadragesimo, dux abūdans bellicis laudibus, & in æde diui Petri conditur elatus mœrore publico. Quor-

sum hæc dicet quispiam? vt tanti principis, quem Venetorum senatus & vniuersa deplorat Italia, aliquid literarum monumentis mandarem, vtq; magnificis progenitorum tuorum exemplis exardescens & paternæ virtutis æmulatione acrius ad virtutis gloriam euehare, & sæpius legendo accuratè castigatum opus, Ramusios tibi deditissimos & domesticarum laudum præcones recognoscas.

Vale.

Eiusdem Pauli Ramusii epigramma,

Armorum fulmen iacet hic Malatesta Robertus,
 Cuius præstantes gloria vicit auos.
 Nam post mille acies superatas Marte secundo,
 Dum soluit patrios obsidione lares,
 Agmina prostravit Tuscos immissa per agros,
 Et Calabri fudit fortia castra ducis.
 Occubuit posthæc inter fera prælia, certe
 Non potuit fato candidiore mori.

AD MAGNANIMUM ET ILLUSTREM

heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam splendissimum
Ariminensium regem ac imperatorem semper inuictum
Roberti Valturii rei militaris librorum præfatio.

Redo equidem, nec sum nescius, dux & Imperator inclyte, SIGISMUNDE PANDULPHE, (tanta est liuoris & inuidiæ nostri huius sæculi malignitatisq; puerfitas) quæ multos hoc meum incessuros opusculum, quod in tanta scilicet probatissimorum vtriusque lingue scriptorum copia qui accurate & eleganter rei militaris præcepta tradiderunt, ego potissimum ausus sum temere ac ieiunè libros de tanta re cõminisci: in qua primum cæsorum aciem struam quàm cœpti mei rationem reddam, quàm de perscripti-
one operis huius differendum quicquam putem. Inter istos itaq; qui mea legent, nouum immo antiquum & admirabile hominum genus fore scio, nec mihi soli, vltimo hominum, verum primis ac maximis importunum, quibus nihil rite fiat, quibuscum loqui si cœperis, fastidiant singula, sua licet non edât: indignenturque, nunquam in sententia permanentes, si veluti muta & rationis expertia vitam silentio prætereas. Nonnulli, veluti sues in luto grunientes, quum norint forsitan ad hanc immortalitatis & gloriæ partem ex literarum & ingenii sui conatibus aspirare non posse, nec inuenire, nec explicare sermone quod fuerit inuentum, incassum me laborasse contendunt: & quoniam nixu ipsi suo minime iuuabuntur, nullum adiuuari posse censebunt. Alii veluti apum fuci, & impro-
bissimi sycophantæ, solita libidine omnibus detrahendi, & ad singula quæq; carpenda proni & ingeniosi, non deerunt interpretes qui calumniabuntur singulorum ordinem, eo pacto scientiæ phamam sibi aucupari credentes: qui puerilis iactantiæ studio tenebuntur obnoxii, quum olim consueuerint adolecentes ab insigni accusatione aliqua primum nomen auspicari. Phormionis peripateticæ sectæ philosophi, & Sergii Galbæ persimilem me dicent. Alii, cum nitida ego vt illi cute, & corpore propter vmbra[m] molli, nullo vnquam vulnere admissio, de re militari, de fortitudine ac ignauia ducum, de instruenda acie, de loco castris capiendõ idoneo, multisque id genus, verba facturus sim, ad eum maxime ducem qui & castris nutritus sit, & exercitus maximos duxerit semper inuictus. Erunt & alii porro difficiles, monstruosi, lucifugi, qui falsam scientiæ persuasionem induent: sub peritiæ tamen ostentatione, ac doctrinarum suarum opinione, multa sibi arrogantes, & intra sese nescio quid ineptè cornicantes, quiq; non tam criminibus quàm maledictis annitentur obruere: quorum voces tumentiaque verba minime perhorrescens, nihilo plurius ego faciam quàm Demetrius ille quem dicere solitum accepimus, eodẽ sibi loco voces esse imperitorum quo & ventre reditos crepitus: quum nihil pene intersit qua parte corporis, sursum an deorsum turpiter sonent. Acrius vrgebunt alii, & inculcabunt mihi illud satyricum, Tene[n]t insanabile multos Scribendi cacoëthes, illius obliti non minoris in satyra, Est quodam prodire tenus, si non datur vltra:

quos omnes etsi possum iure meo repercutere, malim tamen equo animo intactos linquere, maxime quū haudquaquā ex eorū sim numero qui æmulis carere velint: & eo sint studio, & ingenio prouecti, vt nihil reprehensibile, nihil nisi ad vnguem perfectum habeant. Non pigebit igitur, si qua me inconsultē præterierint (quanquam mea, diligētia & curiosa perscrutatione veterum ex libris explorata omnia esse sciam) vel amicorum, vel eruditorum monitu, si vera fuerint, emendatione corrigere: si minus, Democriti potius risum quā Heraclyti lachrymas sequi velle. Non enim ægrē feram, hanc esse de scriptis meis estimationem, vt qui nesciunt, doctissimos, grauissimos sanctissimōsque viros ab æmulis quibus referta sunt omnia perperam talia perpeffos esse intelligant. Atq; vt à poētis initium sumam, qui sunt multo antiquiores quā historici, quā oratores, quā cætera scriptorum genera, Homerus primus omnis philologiæ dux & antiquitatis parens, diuinarumq; omniū inuentionū fons & origo fuit, haudquaquam tamen sic posteritatis studia restrinxit, quin æmulos haberet quā plures, qui labētem, & cedentem oneri, & dormitantē eum nunquam appellent: sed Zoilum illum imprimis, quod mirabere, qui à Macedonia Alexandriam profectus optauit sibi cognomen vt Homeromastix appellaretur, quum sua Ptolomæo regi contra Iliadem & Odyssæam scripta comparata recitaret, quanquam ante annos mille diem obiisset Homerus. Maronem cuius anima, vt inquit Flaccus, candidiorem aliam non tulit terra, ab C. Caligula, nullius ingenii: à M. Vipranio Repertore, ab Cornificio, Euangelio, Camillo Pictore, Hærennio, Perillo, Faustino, Octauioq; Auito, ac multis aliis non tanq̄ imitatorē, sed defloratorē, & veterum cōpilatorē publicumq; furē nouimus esse notatum. Hęc eadem à maliuolis passus est P. Terentius Comidarum summus, qui comædiarum prologos in defensionem scænis dedit. Urgebant enim comedias eum omnes à Polydoro ac Menandro transtulisse, & à Lælio Scipionēque in scriptis sic adiutum vt meritō non sua sed aliena pro suis edentem criminarentur. Sunt qui non tam ab his qui tum adolescentuli forte fuere quā à Q. Sulpicio Gallo qui consularibus ludis fabularum dādarum initium fecerit, vel à Q. Fabio Labeone, & M. Pōpilio consulari utroq; ac poëta viris, utpote quorum operam, & in bello, & in ocio, & negotio nedum Terentius sed S. P. Q. plerunq; R. fuerit expertus. Quis M. T. Cicerone doctrinarum luce in eloquendo ornatiō? quis fœlicior in explicando? quis in persuadendo potentior? qui in arce romanæ eloquentiæ stetit? id nedum inter ætatis suæ homines, verū apud posteros affecutus, vt eius non Arpinatis cuiuspiā hominis, sed animatæ diuinæq; potius eloquentiæ nomen habeatur? obtrectatorum tamen morsus euitare non potuit quominus in eorum linguas incideret. Hunc enim Græci repetūdarum dignum accusari censent, q̄ ea literis mandaret quæ haud primum ex se forent inuenta: criminantur alii incompositē eum loqui, & non modo tumidum, sed redundantem, in repetitione nimium denique, atque verbum, quū tamen mos sit ei profundam rerum scientiam sub breuitate verborum tegere. Martianus Capella, vitiosissimum in clausulis reperiri eum, turbantem numeros quadam permixta

SIGISMUNDO PANDULPHO

permixta confusione, dicit. Nonnulli quoque inter maximos viros tam prodigiosi extiterunt, in quibus sunt Gallus Asinius Caluus, & Largus Lycinius (cuius liber in suggillatione eius atque notam etiam inuulgatus fertur, infami titulo Cicero affix) ut scribere ausi sint, oratorem maximum improprie atque inconsulte locutum: quos itidem (ut in oratione etiam sua Vatiniانا testis est) ob insignem linguæ festiuitatem, consularem eum scurram minus puduit appellare: quodque magis mirabere (tanta est iudiciorum varietas) extat eiusdem Ciceronis de optimo genere dicendi liber, tale tamque ex alto sumptum opus, ut idem in epistolis ægè attingit, à M. tamen Bruto, ad quem & cuius precibus scriptus erat, erudito viro licet & scribentis amico, non probatur. Quis Demosthene in tanta graiorum hominum eruditione, oratoriae artis præceptis & dicendi usu ac maiestate præstantior? & quanquam quum dicturus esset, concursus in audienda causa ex omni Græcia fieri solitos monumentis atticis atque latinis memoriae proditum sit, attamen hic ipse huius quæ modo diximus Ciceronis aures persæpe non implet. Quis Epicurum intoleranda superbia detrahentem omnibus non audiuit? Pythagoræ, Empedocli, Democrati? quem amicum licet, totis voluminibus lacerasse traditur, quod in philosophia paululum à se suisque insanis opinionibus discordarent? Democritum à quo quæ sciebat in philosophicis curæta didicerat, & quem exigua mutatione verborum in omnibus sequebatur, hunc acrius inurebat: nepe qui magistro caruisse gloriaretur & videri vellet. Secuti sunt in hac detrahendi lididine Epicurum Metrodorus atque Hermacus, supradictos quoque philosophos lacerantes, nec vllius magnitudini parcentes aut gloriae, quando idem Epicurus mirum in modum Platonem spernit & contumeliosissime Aristotelem vexat, aduersus Tritamum hominem in dicendi nitore tantum ut ob diuinam eius eloquentiam Aristoteles Theophrastum appellaret: Scito sermone & Attico inuenitur scripsisse etiam scæminam, ac meretriculam quidem. Fuit & Zeno ipse maledicus, & aspernator non modice, qui et Chrysippum philosophum acutissimum, & eiusdem sectæ nominans contemptim, non Chrysippum sed Chrysippam semper diceret: nec modo qui tum erant, Apollodorum siue cæteros coætanos conuitiis ac maledictis incesset, sed parentem immo deum philosophiæ Socratæ, latino verbo usus quod mordacior credo esset, scurram Atticum appellaret. Similiter qui de Platone Xenophonteq, duobus Socraticæ amœnitatis luminibus exquisitissime scripsere, non abfuisse ab ipsis motus quosdam tacitos & occultos simultatis & æmulationis mutue putauerunt. Fuit & Anni Senecæ in Fabium Quintilianum, & Quintiliani in Senecam detractio non leuis, & quanquam ambo excellenti ingenio & doctrina viri, eodem cælo geniti, quos ætas, quos professio penè iunxerit, seiunxit tamen adeo parium immo disparium pestis liuor, ut nec Fabius Senecam ore pleno probare possit, nec ille de Fabio, par pari referens, nisi contempitissime loqui. Liuium historicum celeberrimum, tametsi lacteum alii, alii vberem & beatum eloquentiæ fontem vocent, Caius tamen, ferox fateor princeps, sed minime rudis, ut Senecæ dicta, commissiones meras & sine calce arenam esse dixit, sic verbosum hunc in historia negligentemque carpit, cui & Pollio patauinitatem quampiam dicit inesse.

Salusti

ROBERTVS VALTURIVS

Salustianæ orationis breuitatem qua nihil apud eruditos elegantius, nihil potest esse perfectius, maligne etiam reprehendere in sciteq; obtrectare plerique conati sunt. Vtq; ad sanctos patres conuertatur oratio, quis Hieronymi contentiones non audiuit, non legit? cum Ruffino Aquiliense? cū Louiniano? cum Vigilantio? quem nonnunquā proprio, nonnunquā mutato nomine dormitatem appellat? Quis eiusdem cum Augustino non vidit epistolas? à quibus quū contentionis studium et volūtas forte absit, more sanctorum in quibus illi duo omni genere doctrinæ & vitæ sanctimonia omnium iudicio excelluerunt, emulationis tamen non parua speciem quādam præ se tulisse haud dubie visi sunt. Caprianum in omni genere oratoriæ artis admirabilem, & cuius ingenii facilitatem, copiam, & suauitatem admiramur omnes, à peritis tamē quibusdam accusari derideriq; solitum legimus, et vna sui nominis litera immutata, Caprianum appellari, quod ingenii tam diuitis venam ad dominicam orationem ac humilia quædam alia literarum ignaris solū enodanda conuertisset. Ad postremum quum constet ingeniiis omnis æui præcellentibus vnum hoc venenum vnāqueque labem inuidiam extitisse, non mirum tibi, Sigismunde, nec cuipiā videri debet, si contra me pusillum hominem & indoctum scholastici quidam & circūforanei rabulæ latent atque defæuiant. Quocirca lectorem etiam humanitatis iure postulo, quisquis ille erit qui viderit hæc, ne iurgiis infectetur, conterat, vel detestetur: verū si ab initio legerit, perlegat quoq;, & in legendo quæ alibi norit (quum nihil scribi omnino noua inquisitione possit) minime tanquam iniqua repudiet, fatisque esse iudicet, non esse hæc, nec in compitis, neque in tabernis literarum ludi valde protrita. Illud denique peto, vt non erudiendi ostentandiq; noui aliquid magis quàm restaurandi gratia quæ deperdita erāt clarorum virorum monumenta, quasi maiorum demonstratione vestigiorum, scripta hæc existimentur: atque vt eiusce deperditæ rei notitia plenior habeatur, ab ipsis (vt ita loquar) cunabulis scriptores eius auctores recēsebo, quos & multos & præclaros, tam Græcorum quàm Latinorum aliarumq; gentium fuisse comperio, Demetrium scilicet Phanostrati filium, Phalereum, Democritum, Xenophontem, Pyrrhum Epirotarum regem maximum, Iphicratem Atheniensem, Anacharsim Scytham, Cincium, Iulium Higinum, Catonē Censorium, Marcum Varro-nem, M. T. Ciceronem, Cornelium Celsum, Marzianum, Modestinum, Marcel-lum, Sextum Iulium Frōtinum, Vegetium Renatum, Patrinum, his minus omni-sis quæ à Romulo, Numa Pompilio, Tullo Hostilio, Anco Martio, Tarqui-nio Prisco, Seruio Tullo ex regibus: ex Cæsarum verò & Augustorum familia, Iulio Cæsare, Diuo Aug. Diuo Traiano Adrianoq; instituta, inuēta, cōmutata vel reuocata sunt: quorū pene omnium libri qui scripserūt cum vel temporum vitio, vel iactura quadam nostra deperissent, illiq; ipsi qui fato minus essent absumpti in multis deficerent quæ ad rem spectare videbātur, suscepi laborem no-uæ huius commentationis, tuo tantum nomini dedicandum. Nullus enim oc-currebat alius, (neque amore aut errore teneor) in tanto nobilium ducum & im-peratorū numero, cui iure suo munus hoc dedicari dignius posset: quippe qui hac solus tempestate castrorum filius, exercituum pater, optimis quibusq; doctri-nis &

SIGISMUNDO PANDVLPHO. ○ ⅆ

nis & artibus belli imbutus, clarissimis exacti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris huius rei afficeris, vitam illorum ac gesta studens emulari. Eoq; libentius id effeci, quod concilium celestium terrestriumque in sedibus immortalitatis te collocasse videbam, omnemque inclytæ domus tuæ gloriam subditorumque populorum spem in tuam potestatem transtulisse, ut non aliter ac dei nutu sine dubio factum sit, quod tam arduus ecclesiæ romanæ casus emerferit, quo heroicam diuinamque illam virtutem tuam facile posses ostendere. Nec egre feres, de te audiens quod aliquando de summatibus viris & illustribus dictum est & literarum custodia traditum: ut enim Hectorem & Achillem troiani belli celebritas claros fecit, innumerabilis Xerxem exercitus, & Marathonia pugna Milciadem, Camillum Galli, Manlium capitolina defensio, Scipiones Carthago, Cymbri & Theutones Marium, Pompeium Mithridates atque pyrata, Cæsarem Britannia, Gallia, atq; Thessalia, sic te diuina signa per omnes Italiae oras, per omnes exterarum nationes, notissimum clarissimumq; reddiderunt, cum Eugenio Pontifice Maximo, omniumq; sanctissimo præside, tu gentibus eius aduersus egregium sane ducem Fraciscum Sphortiam focerum tuum potentissimum, ac acerrimum dominici tunc gregis hostem, aduersusq; Florentinum Venetumque populum Imperator inuictus adesses, ac sacrosanctam ecclesiam eius gentibus laceram, & armis oppressam, breui temporis curriculo contra communem omnium opinionem ad summum dignitatis suæ culmen instinctu diuinitatis, mentis magnitudine, ductuque tuo, consilio et auctoritate proueris. Neque aliter illum ipsum castrensem impetum atq; conatum tuum qui precesserat, contra hæc ipsa ecclesiastica signa & illustrem Tarraconensem regem Alphonsum Philippumque Mariam, Insubrium, Lygurumq; ducem bellicosissimum reor extitisse, nisi quia maxima vi maximoque discrimine modestia tua illustranda erat, ac veluti cæli temperiem venti imbresq; commendant, ita ad augendum tuæ dignitatis cumulum apud pontificem, apud omne genus hominum, illum tumultum, hunc spectatissimum triumphum præcessisse crediderim, ut quot in illo turpitudinis notas extingueres, tot in te triumphales coronæ refulgerent. Conuenientissimum præterea videbatur ut cui merito omnia debeo & imperio subsum, ipsi meum, si quid esset, præ cæteris dicaretur ingenium, sperans denique id fore morte obita, ut ad posteros aliquando non inglorius commigrem & viuam: ubi si immortalitatem illam quam omnes expetunt, pauci verò assequuntur, vel ipse non assequar, gaudebo tamen tuo augusto paternoque nomine, cui hoc de re militari opus inscripsi consecrauique, me diuturnam lucem & sempiternam quandam gloriam adepturum, qui fortasse sine te, qui multis me ad scribendum rationibus impulisti, in tenebris abiectus iacuissem. Sit itaque tuo tantum nomini dicatum, et quid de te mihi pollicear videas obsecro. Nunquam enim huiusce libri exordio nomen ipsum legetur tuum, quum passim & ubiq; gentium sublime magnificumq; prædicetur, quin mihi splendoris & gratiæ plurimum sit allaturum. Putabunt etenim singuli ad quos liber iste puenerit, non parua nec inutilia se percepturos, dum tam splendidum, tam præcellens, tam illustre ipsis primis apicibus nomen
tuum

ROBERT. VALT. SIGISMUNDO.

tuum intuebuntur & legent. Suscipe igitur clementissime ac optime princeps,
SIGISMUNDE PANDULPHE, gratissimis vlnis munusculum
hoc, exiguum licet, ab animo tamen tibi deditissimo tuiq; amantissimo profes-
ctum, intentiusq; leges quum aspirare tibi inter plurima strepentium occupa-
tionum tuarum agmina licebit. Inuenies profecto plurima in hoc opere quæ ti-
bi sint aut voluptati maxime legisse, aut ornamento vidisse, aut vsui meminisse:

quippe quæ præceptis & exemplis suis oblectare atque instruere bene in-
stitutum animum possint: de cuius causis nil attinet plura nunc disse-

rere, quum quidem singulæ partes eius destinatis aliquot volu-

minibus explicandæ sint, quas ordine suo tunc demum pro-

sequar, quom præfatus fuero pauca quædam de

ipsum rei origine ab aliis pene omnibus omis-

sa scriptoribus, quæ reor ad vniuersæ eti-

am rei descriptionem ab aliis quoque

pluribus intactam maxime

profuturam.

Vale.

Dantis Tertii Aligeri,

Qui modo Romuleam seruarat ab hostibus urbem,
 Et capitolini culmina caesa Iouis,
 Quique ducem Calabrūm castris spoliarat & armis,
 Inq̄ omni foelix agmine victor erat,
 Marmore dux Venetum iacet hoc, Malatesta Robertus,
 Fecit adhuc tantum non Libitina nefas.
 Cur fraudata rapis iuuenem fortuna, putabas
 Nunquid, dum numeras parta trophæa, senem?

Eiusdem,

Quisquis funesto validas sub Marte cohortes,
 Et sequitur missas per freta falsa rates,
 Ille Raguseum tollat super astra Boninum
 Ingenioq̄ viri præmia digna ferat,
 Impressit quoniam quonam modo bella gerantur,
 Machina vel quatiat mœnia quæque solo.

¶ E R R A T A

Pagina	Linea	Lege
3	25	vt reliquæ actionum
94	31	Sagmina, inquit, à te
113	17	donec Craffianus hic &c.
Græcus enim Plutarchus habet	κραιστανός	quod latinus habet Craffinus.
121	21	captos cxlii
ibidem	23	Antipatro autore
ibidem	27	renuit experienti Ajax,
alioquin dux agminis semper. Tum pronunciatum &c. sic Plinius libri octavi		capite quinto.
Huius loci occasione subit mihi, bone lector, te orare vt cum in huiusmodi loca		aliquot incidēs negligētiā nostrā ne incuses, q̄ bus festināte prelo ac autorē sepe ta
cete Valturio, non libuit incōperta in formam mutare diuersam ab exemplari.		
132	43	Vicarium tibi expedi
215	40	κυλίος
259	5	vehicula duo tormētaria
289	in titulo	Lib. X

Nomina autorum præcipua (nam omnia persequi esset infinitum)
à quibus quæ xii Valturii de re militari libris continentur
desumpta sunt.

Acron	Euclides	Nigidius
Ambrosius	Eudoxus	Oppius
Ammianus marcellinus	Euripides	Oribasius
Apollonius Tyaneus	Eusebius Cæsariensis	Orosius
Apuleius	Eutropius	Pacuvius
Aristophanes	Fabius Quint.	Palladius
Aristoteles	Fauftinus	Pandectæ
Alconius pædianus	Fenestella	Persius
Athanasius	Firmianus	Petronius Arbiter
Augustinus	Flavius Vopiscus	Pherecides
Augustus Cæsar	Florus	Pittacus
Berosus	Frontinus	Pindarus
Biblia sacra	Galenus	Plato
Boëtius	Gellius	Plautus
Cæsar	Germanicus cæsar	Plinius
Cæcilius	Gratianus	Plinius nepos
C. Caligula	Gregorius	Plutarchus
Cassiodorus	Helius Lampridius	Polybius
Censorinus	Heraclytus	Priscianus
Cicero	Hesiodus	Propertius
Claudianus	Hieronymus	Rabanus
Clefbius Alexandrinus	Hyrçius	Sallustius
Columella	Homerus	Seneca
Cornelius Celsus	Horatius	Seruius
Cornificius	Iosephus	Stephanus
Curtius	Iphicrates	Suetonius
Dares phrygius	Iulianus	Terentius
Demonactes	Iustinus	Tertullianus
Demosthenes	Iuuenalis	Theocritus
Dion	Laërtius	Theophrastus
Dionysius	Liuius	Thucydides
Dioscorides	Lucanus	Tibullus
Donatus	Lucullus	Trogus
Draco	Lycurgus	Valerius Maximus
Druidæ	Macrobius	Varro
Egesippus	Martialis	Vegetius
Epicurus	Martianus Capell.	Victruuius
Ennius	Masurius Sabinus	Virgilius
Epimenides	Menander	Vlpianus
Euangelus	Neuius	Xenophon

ROBERTI VALTVRII

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM

Heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam splen-

DIDISSIMVM ARIMINENSIVM REGEM

ac imperatorem semper inuictum, Rei Militaris Libri XII.

De prima & secunda Rei Bellicæ origine, apud quas nationes primum orta & unde
Res bellica dicta sit.

CAP. I.

Vum inter omnes prisca auctoritatis viros, qui Xenophonte ac Cicerone duce, clariore mentis ratione viguerunt, non dubium sit, per se hominis vim imbecillam ac fragilem nimis, non satis esse quo res omnes domi & foris sibi commodas ad vitam posset amplecti, alteriusq; indigere, legitimam maris & foemine copulam constat comparatam esse natura, vt & utilissima & maximè necessaria vitæ societas iniretur, & quod alteri plerumq; deesset, præsto sumeretur ex altero: tum etiam, quum victus non vni primum palam & in propatulis campis, sed intra domesticos parietes accurandus erat, necesse fuit alterum foris sub diuo esse qui labore & industria compararet quæ tectis includerentur, fruges, & alimenta: quum verò partæ res intra limen essent congestæ, alium esse qui & congesta seruaret ad vsus vitæ necessarios. Iure igitur & natura comparata est opera mulieris ad domesticâ diligentiam, viri autem operam omnem & curam ad exercitationem forensem & extraneam, ad inediâ & vigilias, æstus & algores, tum etiam itinera & labores pacis & Belli, cæterarumq; artium & militarium stipèdiorum perpetiendos: idcirco natura viros quàm mulieres fecit audaciores, quòd necesse esset foris & in aperto vitam tuentibus nonnunquàm manu & viribus iniuriam propulsare. Huiusmodi autem homines, aliis belli propulsatores & arma tenentes, aliis custodes, aliisq; milites notiori vocabulo libuit appellare: quo fit vt hæc militaris res ad commoda vitæ consequenda, secundum naturam apud cœtus iure sociatos consiliaq; hominum, quæ nostri homines ciuitatem appellant, honestissimis orta & procreata principiis, ad salutem utilitatemq; hominibus tradita & concessa videatur. Eius rei originem, prisca illa & absoleta à memoriâque hominum multum remota necum ipse reputans, cur ad vrbium conditores seu rei ciuilis rectores referatur non satis intelligo. Antiquissima enim rei huius bellicæ initia fuisse conperio, longèq; ante vrbes legesq; cõditas, ante æris ferriq; vsu adiuuenta: siue ad louem illu magnum quem in cœlo comitatum exercitu deorum pariter & daemonum Plato describit, procurantes præfectos & præsides habentem, radices agentia: siue ad prisca vsq; illos homines inertes & ex terrâ genitos vt poëta meminit.

Terrea progenies duris caput extulit aruis:

siue corruptione aliqua, alioue quouis modo absq; parentibus natos & reseruatos, iuris multarumq; rerum ignaros, quum nullum tunc neq; naturale neq; ci-

A uile ius

uile ius descriptum, nulla initia sapientiæ, nullæ dissensiones nec inimicitia, neque bella oborta forent. Nam

Nondum vesanos rabies nudauerat enses,
vt Germanicus Cæsar in Arateo carmine loquitur,
Nec consanguinæis fuerat discordia nota:

immo nec alienigenis quidē, quum nulli omnino gladii qui tunc stringerentur essent, quum pœna ex cupiditate, amentia, nequitia, improbitate aucta, per scelus, prædas, direptiones, sanguinem & crudelitatem perfecta Bellica res à beluis vel quòd beluarum more propter alimoniam & specus quæ tunc pro domibus illis erant, vnguibus & dentibus pugnarent: vel quòd beluarum sit pernitiōsa dissensio, dicta & appellata non incitè videbatur Horatio,

Quum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus glandem atq; cubilia propter
Vnguibus & pugnis dehinc fustibus, atq; ita porrò
Pugnabant armis quæ mox fabricauerat vsus:

nisi rem hanc ab initio secundum naturam profectam tuncque rudem ac penè fortuitam ad disciplinā peritiq; studia primi reuocassent, quales Assyrii quos primos bella finitimis intulisse constat, quanq̄ non horrida multum nec difficilia, quòd rudes adhuc ad resistendum gentes essent, nec etiam multæ nec magnæ, quū post Noë diluuium anni non multo amplius quàm mille fluxissent, vbi Ninus rex Beli filius, supra quem nihil præclarū in libris relatū inuenio, Vesorem illum Aegyptium & Scythiæ regem Taneum remotis bella populis inferentes, nec imperium sibi, sed populis suis gloriam quærentes victoria sola contentos semper excipio, omnes quæ à Syriæ finibus adusq; vltima Lybiæ gentes nationesq; subegit, quo tempore inter sese insidiari cœpere & gloriam ex hu mano sibi sanguine comparare: Siue quales Abantes, qui propè pugnandi ac præter cæteros manus cum hostibus conferendi solum peritiam habuere. Nam vt Antilochus refert,

Hæc crebros tendunt arcus, nec verbera fundæ
Expediunt, sæuásq; ferox Mars æquore cædes
Infert, sed rigido geritur res comminus ense:

Hac illi apprime pugna certare periti,
Euboicæ genus acre virum Bellóq; superbum:

Siue quales Cretenses, quorū patria prima remis & sagittis inclaruit: Siue quales acerrimi omnium bellatorum Chalibes, per quos erutum & domitū est primitus ferrum. vel vt Hesiodo quoq; placet, in Creta eos qui vocati sunt Dactyli Idei: Aphris & Theffalis hanc alii partim gloriam dabunt, quòd ex his primitus pugnam ex equis Centauri secundum Pelion montem incolentes docuerint inire, lasciuásq; vertigines implicare. Illis verò, quòd primi contra Aegyptios prælium fustibus, quos phalangas vocant, fecisse memorentur: Erunt & qui contra hos pugnent veluti Daci, Medi siue Thraces, quos bellicosos adeò fuisse semper non dubium est, vt ipsum Martem apud ipsos fabulæ natum esse confirmet. Galli verò suo quòdam iure ab his quos modo diximus hanc pal-

mam repetent, suamque omnino esse contendent, quum se Druidum sententia omnes à Dite patre cui terrena vis omnis atque natura dedicata est, pugnae natos praedicent, liberisque suos nisi quum adoleuerint ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiantur. Atheniensibus hanc tribuent alii, quoniam eorum ciuitas qua nihil habuit Graecia clarius, nihil antiquius, à Minerua est, principe & inuētrice Belli armorumque Dea, quae graece *ἀθηνῶν* dicitur, utpote quae bellicosa & sapiens regionem eligendam censuerit talem, quae sui similes viros editura esset. Permulti denique Spartiatis concedent, quorum disciplina quid quantumue bellicis actionibus conduxerit ut reliquos missos faciam, Maharbali praestantissimi ducis & Xanthippi declaretur exemplis. Huius enim mercenarii militis siue ducis opera & arte, triginta milia Romanorum caesa sunt, Regulo eorum duce, cum quingentorum equitum numero in vincula coniecto: illo Lacedaemonio quoque Hannibal secundo punico bello postquam alpi- bus patefactis in Italiā traiecit, usus ductore & accincto & acri & expedito semper ad bellum milite, occidisse populi Romani supra ducenta milia, quinquaginta & eo amplius hostium milia cepisse memoratur. Quo quidem duce, ut caetera fileam, illa maxima Cannensi mirabiliterque horrenda clade de Romanis procul dubio esset actum, nisi mora peruadendae urbis obstitisset, ipsaque militia tantarum rerum agitatione longo postliminio ab interitu penè reuocata fuisset in lucem, quae denique omni studio exulta, non principatuum omnium quae circa se essent Sabinorum, Hetruscorum, Latinorum, Hernicorum, Volscorum & Auruncorum, totiusque Italiae populorum solum Romanis peperit, verum omnium ferè remotissimarum gentium ac nationum terrarum orbis reges ac dominos fecit.

Quid res militaris, & in quot partes distributa secundum Iphicratis traditionem, & quod tribus rebus, ut reliqua actionum, natura, doctrina & exercitatione consumitur, quodque plurimis liberalium artium studijs inherendum sit ei, qui se cum gloria caeteris imperatorum profiteatur,

CAP. II.

MILITARIS res, est ciuilis quaedam pars facultasque honoratissima, ad reliquas ciuilis potentiae partes tuendo continendas, secundum naturam maximè necessaria, legitimèque ad hoc ipsum variis diuersorum temporum exemplis electione ac sacramento adacta. Haec ut Iphicrates tradit, in Pedites, Equites, Phalāgem, Ducemque distributa est. Manibus pedites similes sunt, pedibus verò equites, ipsa phalanx thoraci & pectori, capiti autem imperator: qui ut Aristoteli placet, mentis atque animi instar est. Rursus tribus haec rebus, natura, doctrina & exercitatione consumitur. Naturae namque principis fortes creantur ex fortibus & bonis, estque in iuuenis, est in Equis patrum virtus, nec imbellem progenerant aquilae columbam, ut Flaccus inquit. Maxima quoque huic rei adiumenta conferre doctrinam & institutionem quis dubitat? quum in praeliis quondam omnibus artibus studiorum liberalium exultis, veluti seminario ducum praefectorumque, praecipuus honos haberetur: quumque ad militiam euntibus apud maiores nostros dari soliti sint

custodes atq; magistri quibus primo anno erudirentur, quod nec poëtam maximum præterit de Pallante canentem atq; dicentem,

Sub te tolerare magistro

Militiam graue Martis opus.

Porro consuetudinis & exercitationis ea vis est vt dimicãtium animus semper sit pronus ad cædem ardẽsq; in præliis, ad quæ si inconsuetum militem duxeris, non secus ac mulierem videris: & quanquam Tyronum ætas Veteranorum potior esse soleat, veterani tamen ex consuetudine cæteris audendi exemplum præ se ferent, quum videamus ex militum turba sæpenumerò saucios efferi: & quidem Tyronẽ illum & à consuetudine pugnæ alienum, leui quanq; ictu vulneris suspicione pallentem effœminatissimũq; eiulatum edentem: veteranum verò præliis assuetum, vulneribus innutritum, ac post sanguinem sæpe etiam victoria potitum, quum nonnunquam grauiter impellatur, feriat, deiciatur, alacrem iterum ad cædem exurgere, chirurgum & vnguenta spernentem. Quã itaq; ad perfectam huius rei actionem hæc tria insint, vt antè diximus, natura, doctrina & exercitatio, necesse est vndecunq; expolitum esse debere, qui se præstantem cæteris profiteatur: quocirca huius rei ducem, ingeniosum & ad disciplinas singulas maiorũq; instituta capessenda docilem atq; versilem esse oportet: haud enim ingenii vis absq; disciplina & rerum plurimarum maximarũq; exercitatione, aut disciplina, ingenio & exercitatione destituta, consummatum ducem potest effingere: quòd si qui aliter forsan putent, falluntur maximè, & in summo omnium errore versantur: quũq; nulla sit ars, nulla disciplina tam suis absoluta partibus vt non quoq; cæterarum adiuueta desideret, vt in bellicæ huius rei quota maximè parte versatur instrumentis, quum alter spicula telis & sagittis exacuat, alii balistarum scorpionũq; symmetriis & temperaturis insistant, cælatis alii frænis, cæteri q; id genus quæ ad hominũ equorũq; structuram pertinent occupentur, non alienum censei debet si huic militari disciplinæ plurima liberalium & optimarũ artium ornamenta constituta quibus inhærendũ putem. Sit itaq; in primis literatus dux & saluberrima philosophiæ præcepta æmuletur, historias multiplices memoriter complectatur: oratoriæ poëticæq; facultatis non sit ignarus: Musicæ, Arithmeticæ, Geometriæ, astorum cœliq; rationes pro facultate cognitæ habeat: iuris ac legum diuersarum gentium varietatem calleat, medendi cognitionem haud aspernetur, gymnasticæ & militari exercitationi ac otio bellicisq;, postremo rebus aliis ad laureas & triumphos tanquam maximè necessariis totus incumbat: quæ cur ita sint, seorsum hæc sint causæ.

De literis hisq; qui maximè earum studijs incubere, plurima memoratu digna,

CAP. III

LITERATVM ducem esse oportet in primis & eruditum, vt diximus. Sunt enim literæ ad excolendam vitam & ad comparandam gloriam sempiternãq; rerum gestarum memoriam propagandam adiuuētum ei maximum roburq; validissimum. Literaturam autẽ intelligo, non vulgarem, non crassam, & barbaram istam qua vñtur qui nũc in castris versantur duces, sed præclaram & accuratam illam cum rerũ multarum

rum scientia coniunctam. Nam neque praecepta illorum, qui scripserunt, nec eorum exempla de quibus scribitur satis intelliget qui non ista fuerit eruditione perpolitus. Ad quam comparandam, quum diligentia nostra maxime opus sit & cura, quum incidant tempora nonnunquam & horae quibus ab huiusmodi rebus bellicis vacare necesse sit, quum non semper gerantur bella, & singuli dies ac noctes aliquid habeant interapedinis, quo domi contineri & cum veteribus tuis amicis, id est, libris esse seorsum postis, ante omnia tinctum esse oportet ingenium & quasi initiatum praeceptoris optimi opera. Quod considerans Philippus, Macedonum Rex sapientissimus, Alexandrum filium praeter ceteris literarum inductoribus quibus eius curam demandauerat, Aristoteli summo id temporis philosopho tradidit literis imbuendum, quo illam, quam modo dixi literaturae & eruditionis excellentiam adipisceretur: quod nec rex ille prudentissimus fecisset, nisi forte ab Alexandro fratre Thebanis obses datus triennio apud Epaminundam, strenuissimum imperatorem et summum philosophum eruditus esset, nec tantus philosophus hoc sibi munus suscepisset si non honestissimarum artium semina ab optimo tractari praeceptore debuissent: in qua re extat illius adhuc epistola ad Aristoteli, de Alexandro filio in hunc modum scripta.

Filium mihi genitum scito, quo equidem diis gratias habeo, non tam pinde quia natus est, quam pro eo quod eum nasci contigit temporibus vitae tuae. Spero enim fore ut educatus eruditusque a te, dignus existat et nobis et harum rerum susceptione. O sapientissimam et tanto principe dignam vocem, qui ita demum eum putauit dignum fore susceptione regni, & tantarum rerum administratione, si literis & disciplinis erudiretur, atque plane ita fuit: suapte enim natura primum conuersatione, deinde doctrina, & praeceptis tanti philosophi ornatus Rex ita egit, ut ipse Deo genitus Deorumque simillimus crederetur. Aristotele enim primum exacta pueritia per quinquennium, et porro Callisthene usus rhetoribus, orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias ac gentes expugnauit, & totum penes orbem suis victoriis illustrauit: cunctaque ea tempestate armis exercitam communem prope Asiam teneret, potentissimumque & Persarum & Medorum regem Darium praелиis & victoriis urgeret, quanti literas & ipse rex fecisse, quantumque ornamenti illis posuisse visus est, ex his liquet inspicere: in illis enim tantis negotiis literas ad Aristotelem misit, quibus in hunc modum questus est,

Haud abs te recte factum est, quod speculatiuas edidisti disciplinas: qua enim re ceteris iam nos ipsi precelleremus, si ea quibus eruditi sumus studia omnibus coeperit esse communia? Quippe ego doctrina anteire malim, quam copiis atque opulentiis. Cupidi ea fortasse vox & inuidi hominis ad utilitatem suam omnia reuocatis, sed ex hoc facilius est coniectura quantum literis tribuerit, quippe qui cum ceteris rebus concertatores inesse sibi non egre ferret, in his ne aemulum quidem vellet habere. Quae animi excolendi cura, quod studium Antigono, praeclearo etiam Macedonum regi fuerit, facile percipi potest ex Perseo, Philonideque eius praeceptoribus, atque ex his, ut refert Apollonius Tyrius, quae de Zenone ad eum in hunc modum conscripta sunt,

Antogonus rex Zenoni philosopho salutem. Ego fortuna me quidem & gloria vitam tuam anteire existimo, ceterum disciplinis studiisque liberalibus

& perfecta foelicitate quam tute possides, longè abs te præcelli sentio. Quocir-
 ca te orare statui vti ad me proficiscaris, id mihi persuadens, te preces meas mi-
 nimè irritas fieri passurum. Tu igitur modis omnibus enitere vt tuo contuber-
 nio fruamur, hoc pro certo habens, te non mei tantum sed omnium simul Ma-
 cedonũ eruditorem fore. Nam qui Macedonia regem erudit atq; ad virtutem
 imbuit, eum & subditos quosq; instruere ad fortitudinem & probitatem certũ
 est: nam cuiusmodi fuerit dux, tales vt plurimum subditos fieri necesse est: nec
 ab re, aliãq; ob causã, si principi literarũ Homero credimus, Peleum regem
 Achilli filio Phœnicem præfecisse ferunt, quã vt attritus non solum dicendi,
 sed gerendi quoq; vsu, pariter inclareret clariõq; euaderet. Quid ille Themisto-
 cles, quem ego Graii sanguinis virorum clarissimum & vnum ex omnibus to-
 tius Græciæ callidissimum & prudentissimũ imperatorem ausim dicere? Nõne
 in disciplinis percipiẽdis præceptores habuit & eos quanquã Anaxagoram
 & Melissum philosophum Emnistes Imbrotus affirmet, tamen temporum rati-
 one diligenter inspecta qua illum errasse constat, Mnesiphilo assentiendum ma-
 gis videtur, quippe qui eum Phrearei discipulum fuisse asseueret, ad eam solum
 eruditionem quam bellicæ rei facultatem dicimus capessendam, quanquã na-
 turæ bonitate fidens prius ipse contempserat? Dionem Syracusanum omni di-
 sciplinarum genere erudiuit Plato, cuius quãto deinde studio Dyonisius iunior
 ad se flagitarit aduentum, quantiq; cum fecerit, vtpote qui illo tempore plus ce-
 teris amauerit Architæ Pythagorei scripta, ad eum demonstrat epistola. Va-
 luit etiam apud veteres diu eiusdem Platonis sententia, qui tum deniq; res pu-
 blicas censuit fore beatas, si aut philosophi regnarent, aut reges philosopharen-
 tur. Nec Isocrates aliis artibus Timotheum Cononis præstantissimi imperato-
 ris filium, summum ipsum imperatorem, hominẽq; doctissimum instruxit.
 Quid ipsius Epaminundę summi philosophi summiq; ducis eruditio, quam in
 eo præcipuam fuisse accepimus? nonne ea quoq; in Lysiam Pythagoreum re-
 fertur? Archelaum prudentem rei bellicæ naualiũq; commentorem præliõrũ,
 adeò literarum studiis inherentem nouimus, vt Euripidi Tragico consiliorum
 summam crederet omnem, cuius suprema haud prosequi contẽtus rex & sum-
 ptu & impensa funeris, secta barba & attõso crine mœrorem quem animo in-
 gentem conceperat vultu publicauit. Pyrrhum quoq; Epirotarum regem ma-
 ximum bello, non solum lectitasse libros cum esset rex, verumetiam multa lite-
 ris demandasse rei militaris præcepta nouimus. Pœnorum dux inclytus Han-
 nibal, vir tantus tantisq; contractus bellis, nonnihilo temporis etiam literis tri-
 buisse dicitur cum esset in castris: quippe qui præter Sylenum Sosylao Lacedæ-
 monio literarum græcarum vsus est doctore. Tradunt & Musas virgines cum
 Libero patre profectas in castra, hisq; cũ bonis artibus apprimè eruditæ essent
 dux ille oblectabatur: secutus est eum Sylenus quoque pædagogus ac nutritor
 optimarumq; institutor studiorum, qui ei plurimum ob virtutẽ ac gloriã res-
 q; bellicas contulit ornamenti. Nec admiraberis Mithridatem Ponti regem,
 clarissimũq; ducem annos duos & septuaginta natum secũ philosophos om-
 nes immensæ sublimitatis semper habentem, omniumque ante se genitorum
 studia

studia literarū equantem facile vel superantem. Latini verò duces vel Romanorum proceres etsi non sint eruditione exteris forsan pares, omnes tamen fere docti & literis clari euasere. Nam Cato primus Porciæ gentis animi vigore præstantissimus, literis etiam expoliri præstantissimum censuit, quàm serò, inde existimari potest, quod latinis iam pridem, ab Q. Ennio verò iam senex & in Sardinia Prætor græcis literis eruditus est, adeoque vt probabilis prisca illa eloquentia, non solum orator & historicus, sed iuris consultissimus, literarumque omnium cupidissimus fuerit, quarum & si senior (vt ante diximus) studium arripuit, tantum tamen in eo progressus est vt non facile reperiri queat, neque græcarum neque latinarum rerum quidpiam, quod ei fuerit incognitum: Huius quoque successor ac propior ætati nostræ alius Cato, in literis disciplinisque percipiendis tardior licet esset, Saperdone tamen pædagogo primū & Antipatro philosopho ac Tyrio excultus, deinde tam inexhausta legendi auiditate ferebatur, vt veluti librorum helluo maximè Stoicorum nedum inter domesticos & priuatos parietes, sed ne in curia quidem contra inanem vulgi opinionem quum Senatus cogeretur sedens sese contineret quominus obuoluta circum toga eos lectitaret ad animi cultum, quasi quendam humanitatis cibum, nihil studio rei publicæ adimens: & Scipionem Africani superiorem à re militari atque urbana studium ad literas reuocantem legimus, & quanquam ingenii eius monumenta nulla extant, nulla literis mandata inueniantur, non tamen sine literis Pieriisque artibus arma exercuisse scimus: semper enim eius, vt poëta Claudianus meminit, Hærebat doctus lateri, castrisque solebat

Omnibus in medias Ennius ire tubas,
quumque foelicibus auspiciis victor rediens subacta Carthagine triumpharet, sicut suum bellica, ita Ennii caput Martia voluit laurea insigniri: & quod mirabiliusque fatebere, ipsius poëtae statuam & effigiem in monumentis & sepulchris Corneliæ gentis collocari, clarumque illud nomen, imò verò spoliū ex tertia orbis parte raptum in itinere cum poëtae titulo legi, ratus rerum suarum memoriam extinguere non posse, si literarum illius diuini poëtae lumen accederet. Paulus Aemilius deuicto Perse, Romana disciplina qua ipse doctus erat, vt filii etiam imbuerentur summopere curauit: quumque ob rem ipsam petisset ab Atheniensibus vt sibi quàm probatissimum philosophum mitterent ad erudendos liberos, victorem item ad triumphum exequendum, Athenienses Metrodorum elegerunt, professi eundem in utroque desiderio præstantissimum, quod ita Paulus quoque iudicauit: neque hoc contentus Paulus, quum quid ocii ex publicis muneribus superesset, eorum eruditioni intererat, miro erga filiorum eruditionem amore succensus. Nullum à studiis literarum diem intermisisse Iulium Cæsarem traditur, quem poëtarum collegium communium studiorum causa cum per ocium liceret ingredientem, & in maxima difficultate itinerum, & in medijs bellorum æstibus scribentem libros & legentem, simulque dictantem & audientem frequenter accepimus. Diuus Cæsar Augustus, Diui Iulii filius, tanto paternis vestigijs studio inhæsisse traditur, vt grauissimis bellorum & imperii curis oppressus, & coniuuratorum obsessus insidijs, horas & momenta colligeret

geret, nec vllum tempus inutiliter labi sineret, Apollodoro Pergameo dicendi magistro vsus: nec eo contentus, ad diuersa literarum studia ineunda, præter Sperareum philosophum & Asinium Pollionem, Valerium Messalam, Pariumq; geminum clarissimos dicendi artifices, Virgilium Maronem & plerofq; alios illius temporis poëtas habuit secum, non tam imperio q̄ dulci conuictu & morum comitate à sodalitia in omni vita comites, Horatium Flaccum in primis, vt ad Iulium Florum de se taliter scribentem legimus,

Ciuilisq; rudem belli tulit æstus in arma

Cæsaris Augusti non responsura lacertis.

Vnde simul primum me dimisere Philippi,

Decisis humilem pennis inopemq; paterni

Et laris & fundi paupertas impulit audax

Vt versus facerem.

Quid iam nec minus deinde, qui hæc ait,

Illam diem libycis qua victor Cæsar in oris

Perfida magnanimi contudit arma Iubæ,

Dux mihi Cæsar erat sub quo meruisse tribunus

Glorior, officio præfuit ille meo.

Hanc ego militia sedem, tu pace parasti

Inter bisquinos vsus honore viros.

Quamquam hunc suo indignum contubernio tandem vindicās, in Scythiam vbi diem obiit relegauit, cuius relegationis asperitatē diuturnitatēq; his verbis suis questus est,

In Scythia nobis quinquēnis olympias acta est,

Iam tempus lustris transit & alterius.

Perstat enim fortuna tenax votisq; malignum

Opposuit nostris inuidiosa pedem.

Ex his autem vtriusque linguæ auctoribus, quos studiosus Augustus lectitabat, illa cupidus hauriebat, quæ vel præcepto vel exemplo ad eruditionem vitæ morumq; elegantiam pertinerent priuatæ vel publicæ disciplinæ. Hæc & memoriter annotata tenens, quum res exigeret, vel amicos, vel notos exercitus, vel prouinciales aut vrbanos magistratus, tali annotatione ad verbum excerpta commonefacere solebat, vt ea nō sibi primū sed antiquis iam tunc curæ fuisse persuaderet: id deniq; ex talium auctorū eruditorumq; hominum ingeniis vno tempore confluentibus assecutus, vt non minus his quàm omnibus Romanis legionibus illustratus sit. Nam quid tantum sibi conferre potuerunt quinque & triginta illæ tribus Romani populi, vel tot bellicosissimæ legiones, quantum vel Maro solus heroico, vel Flaccus heroico simul & lyrico carmine contulit ad nominis sui diuturnitatē? Interiere illæ quidē cum duce suo, cæterum tantorum poëtarum præconio eius res clarissimæ gestæ nunquam defutura supersunt. Fuit in Lucullo mirabilis quædam ingenii præcellentia, maxima literarū totiusq; veteris Academicæ philosophiæ cognitio ac elegans dicēdi copia, qui & Ascolonitam Antiochum acutissimū doctissimūq; dicendi artificē amicū sibi

sibi sociumque vitæ fecerit. Simili quoque ardore P. Crassus in castrensi expeditione quum in Asiam ad Aristonicum regem debellandum consul traiecisset, tantus præter latinam græcæ linguæ ardor infedisse perhibetur, ut eam in plurima diuisam genera per singulas partes eius ac numeros penitus cognosceret, quæ res maximum ei omnium amorem conciliauit. Nec Syllam illum beatum atque felicem, nec Pompeium quidem magnum imp. nec Q. Fabium, nec M. Brutum, nec Traianum, nec Adrianum, nec Maximum, nec M. denique Antonium Aurelium qui ob literarum sapientiæque studium & ardorem philosophus dictus est, ab hac egregia literarum cognitione alienos fuisse comperio, quum & orationes & epistolas & libros scripsisse memoriæ proditum sit. In maximam quoque & amplissimam tui nominis laudem cedit, magnanime princeps Sigismunde, multum lectitare, multum audire, disputare, patienterque refelli: quumque plurima scias & omnia bonarum artium semina cælitus tibi concessa communis omnium eruditorum teneat opinio, quotidie tamen aliquid discere nonnullis horis liberis, sapientumque colloquiis insistere in conuiuiis publicis & priuatis, grauissimis ac profundissimis rerum naturalium quæstionibus & rationibus oblectari, ingeniis illustribus oratorum & poetarum tui temporis fauere, copiis & honoribus illustrare, sacras ædes instaurare, bibliothecisque nonas maximis impensis tuis illis erigere: data mihi ac plerisque aliis librorum perquirendorum facultate, non ætati tuæ solum, verum posteritati profutura: quo quid melius, quid summo duce ac principe ad immortalitatem dignius esse queat, nec scio nec satis intelligo: maximè quum ea tria hac in iuuenili ætate tua adeptus videare, quæ multis senio denegata sunt, vel gerendo scilicet aliquid magnum & illustre quod de te scribant auctores idonei, quod plerique tam poetæ, quam oratores & historici faciunt: vel scribendo aliquid, quod legant posteri, qualia sunt plurima materna humanarum diuinarumque rerum carmina elegantissimè per te edita, & multis iam oris ac variis regionibus decantata: vel insigne aliquod opus extruendo erigendoque, veluti arx nobilis siue maius castellum tui nominis, eo astu militari & arte bellica præcellens ut eius pulchritudo, situs atque dispositio non ciuium modo sed omnium oculos intuendum in semet haud immerito alliciat atque perstringat: campi enim planities vndique est perspicua, loci species mœnibus patibus. Primò versus urbem ambitu hemicycli formam habens, promuralis eius vix credibilis relatu profunditas, quæ pyramidum instar procliuis à fundamentis erigitur, amplissima latitudine ad summitatem altitudine pedum quinquaginta, fenestris centum sexaginta supra terram, totidemque infra ex ordine per interualla quædam dimissis, ubi balistæ lapidum ac sagittarum ad propulsandos hostiles impetus ac omnem intestinam seditionem, si quando cõtingerent collocentur. Fastigii autem spatium crassitudoque tanta, ut plures occurrentes sese minime impediunt, fossa prima interiorque quam perennis fontis aqua interluit, centum pedum latitudine, quinque & triginta eoque amplius altitudine. Totius molis ambitus qui coctili laterculo & perpolito est lapide trecentos quinquaginta passus per vniuersum complectitur spatium: ex altera parte & postrema quæ vergit in quadrum, pomerium & murus communis urbis est duplici ponte ac turris latitudine

titudine supra quam cuiquam credibile sit, ad eius tutelam cum magnis propu-
 gnaculis & crate ferrea, area interius amplissima & puteo vtrinque mirabili ha-
 bitationum serie suoque custode distincta, à fronte urbem ipsam prospicit, primoque
 in vestibulo vallum custodibus munitum porta perexigua, duabus deinde la-
 tissimis supra fossam turribus, parum de industria editis, viridi prima puniceo
 colore, altera ligneo ponte gemino versatili ac pensili: hoc transgresso, spatium &
 area quedam mole totam ambiens inest quæ terra ad primi muri firmitatem ege-
 sta oppletur. Alterius deinde muri altitudo LV, latitudo verò viginti pedum eminent
 spatio: Turres sex octoginta pedum altitudine, à fundamentis latissimis ad summum
 penè fastigium terra oppletur, unde viginti vltis quæ murus iste altiores sunt. In sum-
 mo autem consummationeque cuiuslibet turris pedum latitudo decem & quinque, vbi ab
 omnium turrium latere habitacula defensorum, octo fenestris ad balistas simili
 modo lapidum sagittarumque sexdecim æque disposita sunt. Huius autem muri me-
 dium à dextris occupat lapis quadrato marmore ornatissimus, qui ut carmine literis
 aureis incisum indicat, Sigismundum Pandulphum totius molis auctorem ce-
 lebrat: porta deinde prælustris ad læuam paulo ingredientibus cernitur, marmo-
 re cælato ac præclaro artificio ad vnguem expolita, & in cuius summo elephatum
 ex alabastrite indico, antiquissimum Malatestarum insigne auro plurimo & aucto-
 ris sui Sigismundi Pandulphi nomine maiusculis quibusdam literis præfulgens
 circumseptus est. Media autem loci totius intercapedine murus quidam medius ar-
 cem geminosque eius custodes, area etiam sua, puteo & fabrilis domo discriminat,
 penes quem sublimis regia tua est non æque quadrilatera basi à fundamentis quæ la-
 tissima, triplici portarum obice cataractis imminetibus, minis ac propugnaculis
 minitantibus, suo custode, multiplici habitatione, puteo profundissimo ornatissi-
 ma, ad ascendendum cochlea, armamentario omni telorum & tormentorum
 genere referto minaci proceritate mirabilis, utpote quæ altissimorum cacumi-
 na motuum superet ac maris æquora late prospiciat, Præterire denique nequeo
 quod ab initio institueram, quum sit non Arimineæ tantum urbis & arcis fir-
 missima salus & tutela, sed Italicæ magnificentiae vera admiratio, tota nanque
 moles pensilis quum sit plurimos aditus atque recessus habens, & à quibus ar-
 mati exercitus urbem versus, per abditos specus educi possunt, nullo inco-
 lentium ciuium percipiente, quoque ab omni externa oppugnatione intesti-
 naque iniuria esse queat immunis, altera aqua extrinsecus late patens in-
 star similiter amnis irrigua circumfluit fossa, magnæ mentis & præcellentis
 ingenii opus sanè: vtrinque enim per ambitum latissimis est firmissima mu-
 ris cum propugnaculis & aggeribus: densissimis deinde turribus à funda-
 mentis erecta, angustisque ut supra munita fenestris, aqua ac terra tenus
 cum defensorum habitaculis, paruis machinis ac sagittariis æque dispositis,
 tanta firmitate tam mirifica vtriusque fossæ interstitii, habitationum dispo-
 sitione ad peditatum omnem equitatumque continendum ut dissoluere eam
 nec crebri arietum impulsus queant, nec metallicæ vis vlla machinæ possit di-
 ruere, incertumque munimentum loci huius ne totius, an pulchritudo plus
 admirationis apud homines sit habitura. Taceo sacras celebrisque Deo di-
 catas

dicatas eedes, prætereo fortunæ fanum, scenam gallicam, cæterâsq; per te instauratas vrbes, erecta oppida, constructas arces, sexcentâq; id genus nomē tuum literis ostēdentia, qua vna in re si te cæteris huiusce ætatis principibus cōferamus & regibus, omni genere laudis excellere iure ipso prædicaberis: maximè quum hæc quidem alus latissimis defixa radicibus innitatur, & solida adeò stabilisq; sit & infinita sæcula duratura vt nec vetustate corrūpi possit nec ex memoria hominū obliuione deleri. Quam laudabilis igitur et imitatione digna tui & horū quos modo diximus principū vitæ institutio, q; prima vitæ tēpora & media patriæ, extrema verò sibi imperent vt ipse leges monēt quæ maiore annis ocio red dunt, q̄ Licini Domitianiq; Cæsaris & aliorum quorundam improbanda detestandaq;, quos fortuna opibus, loco, imaginum domesticarum splendore ac dignitate cæteris præfecit, econtra verò ipsi vitio suo, libidine, ignauia, turpiq; ocio inquinati excidere? Ille enim literas vomicam, virus ac pestem publicam appellare solitus erat: Alterum quum facietas hominum aut honesti cuiuspiam negotii aliquādo odium ocepisset velletq; illam expuere curam & sollicitudinē ex animo, & voluptate aliqua refici, in comitatum se intra regios parietes singulis diebus recipiētem clausis foribus nihil aliud amplius quam muscas captantem acutissimoq; stilo præfigentem accepimus. Sed origo illum rustica forsan excusat: etsi enim ad cæsareum vsq; nomen ascenderit, naturam tamen subrusticam & agrestem haudquaquam exuerat. Verum enim est illud Flacci, *Fortuna non mutat genus*. Huius verò tam fædo studio, tam abominandæ occupationi & sui principatus initis quibus is delectabatur aucupiiis venia fortasse danda esset, modo temporis reliquum claris actionibus consumpsisset, nec ex osum ex tetris facinoribus maiore odio q̄ ex hoc ridiculo negotio nominandum se posteris præstitisset: Quid plura? Nullum denique Romanum ferè imperatorē qui cæteris omnibus exemplo sit, præter Cn. Marium vnum, siue M. Marcellum huius egregiæ literaturæ expertes fuisse comperies, quiq; literarum studia saltem præter hunc vnum quem paulò ante diximus Licinum non probarint, nō admirati ac summo quodam studio profecuti sint. Obstrepant vt libet & irrideant alii, nostri temporis duces, nostriq; reges & principes qui virtuti bellum ac literis indicunt, simulatōq; contemptu vel ingenii tarditatem vel segniciam suam ac socordiam tegunt: Audacter tecum dixerim, Sigismunde supellex regia & augusta & ornamenta ducum, & principum erant olim libri & literæ. Vnde illud Pisistrati probatur ab omnibus qui Atheniensium tyrannus quum esset, hanc diuinam librorum supellectilem ciuibus suis primus ad legendū inuulgasse publicēq; præbuisse dictus est: quos deinceps accuratius eorum numero ab Atheniensibus aucto, Xerxes Athenarum vrbe potitus abstulit asportariq; iussit in Persas quosq; itidē multis post sæculis interiectis Seleucus rex hic et Nicanor dictus in Græciā, inq; ipsam Atheniensem urbē vti condignū fuit rursus censuit reportandos: increbuitq; sic cura & voluptas quædam permultis cogēdi in vnum volumina diuersarū gentiū diuersarūq; artium, vt Alexander & ei qui successere in cōficiendis bibliothecis animū intēderent, Sic magnus atq; ingens potestea librorū numerus ac penè incredibilis in Aegypto cōquisitus atq; cōfectus est: ad

est: ad quadraginta enim vel vt alibi reperio quadringenta, vt Orofio & Seneca septingēta ferme, vt Gellio & Amiano Marcellino placet septingēta voluminū milia Ptolomæis regibus vigiliis intētis cōposita bello priore Alexādrino dum diripitur ciuitas dictatore Cæsare à militibus fortē auxiliariis incensa classe, flāma partem vrbs inuadente, qua tum singulare profecto monumētum curæ stūdiūq; maiorum condebatur conflagrasse produntur: quod elegantiaē regum curæq; opus egregium fuisse ait Liuius, quem Seneca carpit: non id elegantiaē curæq; regiaē opus dicens sed studiosæ luxuriaē, immò ne id quidem, sed se ipsum conquisitis spectaculis inaniter ostentātis & Liuii tamen dictum & Ptolomæi factum vtrumq; forsā regiaē opes excusant, & in longum publicis vsibus prospiciens primum, ac consulens immortalitati tantorum virorum in hoc tamen certe laude dignissimus q; sacras literas non vtilis modo sed necessarias summa diligētia atq; impensa per lectos ad tantū opus viros in græcam linguam ex hebræo fonte transfudit. Parem curam & studium cogendorum simul librorum secuti sunt ex ducibus primoribusq; vrbs Romę plures, eorūq; primus Aemilius Paulus Imp. Perse, potentissimo Macedonū rege deuictō. Dehinc Lucullus è pontica prædā: post hos Iulius Cæsar dato M. Varroni negotio bibliothecas vtriusq; linguæ q̄ maximas posset comparandi, dirigendi, publicandiq;. Probat̄ur quoq; in hoc Domitianus qui liberalia studia licet imperii initio neglexerit, bibliothecas tamē incendio absumptas reperare curasset exēplaribus vndiq; petitis missisq; Alexandriam q̄ describerent emēdarētque. Tollitur in cœlum præ cæteris & Asinii Pollionis Romæ simile inuentum, qui primus bibliothecas græcas simul atq; latinas additis auctorū imaginibus dicendo ingenia hominum, R. P. fecit: quæ an priores & maiore librorū copia inibi fuerint an Alexandrię et Pergami, qui bibliothecas magno certamine instituere, nō facile dixerim. De priuatis ausim dicere, non regios huiusmodi apparatus, sed alios æquantibus facile vel superātibus: Sereno quidem Samonico, ingenti doctrina viro, sed maiore cura pulcherrimarum literarum multorumq; voluminū, duo & sexaginta milia librorum fuisse legimus: quos omnes Gordiano iuniori cuius patri fuisset amicissimus ille moriēs reliquit: nobilem sane thesaurū & præclaram generosi animi & humani generis hæreditatem. Hanc igitur græcarum ac latinarum literarū copiam diuinamq; librorum supellectilem atq; peritiam, tanquā maximum absolutissimumq; mortalibus bonum summo opere perquirendam in delitiisq; habendam futuris ducibus ac imperatoribus cenfeo: interdumq; Corn. Cæso assentiri cogor, q̄ ait summum bonum sapientiam: summum autem malum, dolorem corporis: quum nec eius ratio mihi videatur absurda. Nam quoniam duabus inquit partibus constamus, animo scilicet & corpore: quarum prior, melior: deterius, corpus est: summum bonum est, melioris partis optimum: summum autem malum est, pessimum deterioris. Est autem optimum in animo sapientia, est in corpore pessimum dolor: vt igitur summū malum dolere, sic summum hominis bonum sapere, vt opinor, sine vlla dubitatione concluditur: q; si qui illam assequi poterūt, non ad ostentationē, sed ad deus, dignitatem, ad commodum ac patriæ vtilitatem, hi mihi videntur felicitatem ac

tem ac beatitudinem facile posse contingere. Alia enim bona humana si cū hoc conferantur, parua ea sunt quidem & exigua & ab huiusq̄ longissimè dignitate præstantiaq̄ remota. Præclarum quiddam scio dices, Sigismunde, est multis imperio eminere, sed speciosa magis q̄ tranquilla imperii facies est, & qua nulla curiosior, nulla minus libera: immo nulla magis serua, vt Senecæ placet, conditio est. Gladiis enim ceruicibus appēdentibus, imminēt hastæ vndiq̄ & spicula, ipsi custodes timentur & comites, nihil non aufuri, ira illos vel inopia vel auaritia militari ad quæuis facinora facile iritante. Sic Pertinax non ab alio q̄ a suis militibus interfectus est, sic postmodū duo Maximini pater & filius, sic Balbinus & Maximus, sic Probus dux clarissimus, sic Gratianus & Valentinianus iunior optimi fratres: ille à suis legionibus, hic à suo comite proditus: sic innumerales alii a suis hostibus inuicti, suis exercitibus periere: & quos milites, socios ac comites appellabant, inuenere carnifices. Adde q̄ omnis ætas in imperio reprehēditur: senex enim quisq̄ inhabilis videtur, iuueni quoq̄ additur & furor. Pulchra est generis dignitas, sed quid aliud q̄ quædam ex progenitorum meritis pueniens laus videtur? pretiosæ diuitiæ, sed externa rapacis fortunæ munera, quæ dum quæruntur cruciant: parta, oblectando molliunt, cupidinēq̄ succēdūt: quæ illa pro sua libidine perturbat atq̄ permiscet, cui videtur tradit, aufert habentibus: & rursus quum visum fuerit, non sperantibus reddit, eorūq̄ bonos simul & malos sine vllō discrimine atq̄ delectu participes fieri sinit. Illustrissima rerūque omnium blandissima est gloria, sed instabilis & periculis multis obnoxia, vtpote quæ sæpius fortunæ q̄ virtutis est beneficium: qua & nihil inanius esse Theophrastus dixit, nihil perniciosius Satyricus: patriam nāq̄ obruit olim gloria paucorū et laudis tituliq̄ cupido. Formæ dignitas grata est, sed vel fragile bonum vel nulla potentia formæ est, inquit Naso, quam & alienum quoque bonum Bion, deceptionem tacitam Theophrastus, modici verò temporis tyrannidem appellauit Socrates, naturæ priuilegium Plato, regnum solitarium Carneades, eburneum detrimentum Theocritus, vitæ flosculū celeriter decidētē Satyricus, festinat inquit, decurrere velox Flosculus angustę miseręq̄ breuissima vitæ Portio, dum bibimus, dum ferta, vnguenta, puellas Poscimus, obrepit non intellecta senectus. Iocunda valitudo. Sed inconsulta iocunditas quæ negligentes & incautos ferre soleat possessores, & persæpe morbos accersere quos malæ valitudinis intentio declinasset. Optabile robur: at nullę tantum corporis vires que vel labore immodico vel morbo acri vel cuncta rodente senio non frangantur, non conficiantur. Sic Herculem domitorem gentium ab hominibus inuictū, vis latentis mali vicit. Sic Milonem Crotoniensem, athletam illustrem patulis in parte media hiscens ramis arbor vna detinuit, dilacerandūq̄ hominem feris præbuit. Literarum autem & humanarum rerum disciplina cum virtute coniuncta, hæc omnia declinare & effugere posse videtur incommoda. Hanc enim non casus, nec fortuna violare nec calumnia auferre, nec morbus corrūpere, nec ferrum minuere, nec labefactare senectus potest: Immo quum cætera temporis cedant, sola hæc literarū monumenta, tēporis diuturnitate pubescunt.

14
ROBERTI VALTVRII
DE RE MILITARI LIBER SECVNDVS.

Quod maximos huic discipline fructus afferat philosophiæ & historiarum cognitio, quodq; maximi duces historiam scripsere.

Uta igitur literarum studia quum sint, vt antè diximus, Imperator inuicte Sigismunde Pandulphæ, quæ summum decus & ornamentum ducibus queant afferre, erit & in re hac illa præpollens philosophiæ tum historiarum omnis æui summopere peroptanda cognitio: nam quicq; docti & excellētes viri qui vtiq; sunt grauius ac peritè locuti, omnem viuendi rationem ita distribuunt, vt pars altera sit in præceptis & institutis, pars altera in historiis collocata. Illa enim viuendi rationem & legem quum præ se ferat tradatque hominum officia, quid sit honestū, quid turpe, quid vtile, quid quemq; deceat, quid non & cætera quidem acri ingenio excogitata in medium afferat, cum tamen per sese explicantur, segnius legentium animos iritant factūque quodam modo incredibilia iudicantur, vbi verò præclara rerum ac temporum testis accedit historia, faces quasdam ac stimulos sic comparat vt obscurum haud sit mentes hominum ita tepescens, clarissimorum facinorum memoria ad gloriæ et immortalitatis studium vehementer accendi: quod genus Pythagoræ, Democriti, Platonis & Aristotelis cæterorumque philosophorum præcepta iubent vt acerbissimos cruciatibus & maxima vitæ discrimina ineamus, vt fidem iurando hostibus datam non fallamus, vt coniunctiones pactionesque bellicas & hostiles non perturbemus, eorum quidem probabitur oratio, ad rem autè proficiscentibus torpebit animus, phorrescet cadetque: quod si L. Bruti facinus in expellendo Tarquinio, aut Scipionis Nasicæ inuicti animi magnitudinem & robur contra Tyberium Gracchum, aut M. Attilium Regulum, Cassium Scruam Centurionem, Attilium militem, aut L. Sicinium Dentatum, plebeium Tribunum, vel Cynegirum quempiam ex historiarū monumentis quasi testes adduxeris, quis est adeo vecors, adeo exanimis vt eorum exemplis non excitetur, non animetur, non impellatur ad patriæ incolumitatem, ad sui suorumque salutem vindicandam, conseruandam, discrimina mortisq; pro nihilo ducat. Sic enim Mylciadis trophæa somnos eripuisse Themistocli, sic alii sunt ad imitandos præstantissimos duces Alexandros, Scipiones, Fabios, Catones, Regulos, Cursos, Valerios, Marcellos, Cæsares denique ac reliquos innumera-biles crebro rumore virtutum suarum incredibili ardore compulsi. Porro si aliam historiæ vim libet inspicere, reperiemus eā non minimam nec mediocrem ducibus in consultando auctoritatē, & in gerendo peritiam accommodare posse: quod si veterum res gestas memoria repetamus, inueniamusq; maximas res publicas, præcellentissima regna, potentissimos diuersarum gētium populos, grauisimo senum adoleuisse floruisseque consilio, q; hi temporum diuturnitate, multarū gentium vertigine & experientia multa scisse, permulta vidisse crederentur

rentur, quanti faciemus totius antiquitatis studiosos homines atq; peritos, quibus non vnus senatus & imperii, neq; vnus ætatis, sed omniũ penè gentium omniumq; sæculorum res, vitæ cognitaq; sint: quæ omnia Cicero noster historiam describens, paucis & his quidem verbis expressit, Historia est testis temporum, lux veritatis, memoriæ vita, magistra vitæ, nuntia vetustatis. Ex qua descriptione, temporum rationes, hominum res gestas, vniuscuiusque vitam, naturam, formam, cogitatus, consilia, mores, naturæ insolita opera, fortunæque insperatos euentus accipies: hac in re aderit quoque scriptorum genus, quasi castrense, egregiũ sanè atque præcellens, quos ad pacis vsu bellique tempora legere atq; manu versare operæ pretium sit: Verum apud exteros quidem Herodotus ille imprimis atque Thucydides: ille enim Persico bello merens, quo tempore Xerxes in Græciam duxit exercitum, quantũ hoc dicendi genere valuerit, eius historia elegantissime scripta declarat: Hic verò non secus cum in re bellica aliquandiu versatus esset, tandem se contulit ad scribendam historiam, in qua ita claruit vt cum eius fama in bello non obscura esset, maiorem ex eo studio q̄ ex armis sibi laudem et gloriam cõpararet. Idem etiam de Timotheo Cononis filio liceret dicere, qui quum summus Imperator fuisset, elegantissime perscripsit historiam, & quod magis scio admirabere, si Probum non legeris, Hannibal Pœnorum dux inclytus, tot tantisq; bellis implicitus, de Cn. Manilii Volonius rebus in Asia gestis nonnulla ocii, solitudinis, & ingenii sui græcis literis monumenta reliquit. Iosephus hebræus genere, & Galilæorum dux à Vespasiano captus Titoque filio eius relictus, Hierosolymis Romã veniens, nonne bellum quod cum Romanis gessere Iudæi omnium maximum atrocissimũque, septem libris digestum, patri filioque imperatoribus obtulit statuamque pmeruit. Mitto alios antiquitatum libros ab exordio mundi ad quartũdecimũ vsque Domitiani Cæsaris annum, ab eo quoq; quorundam sententia ita vti sunt apud nos latinis literis & orationis venustate conscriptos: sunt qui eum scripsisse literis græcis putent, postea vero in latinum versos illos è græco, quidam à Ruffino Aquilegiensi, alique ab aliis traductos malint. Ex nostris quoque ducibus nonnullis cum militassent hoc idem quod externis propositum fuit, vt nec in armis ætatem totam contererent, verum ab negotio castrensi ad historicum ocium, & ab historico ad castrense aliquando se mutuò conferrent. Vnde M. Porcius Cato quem honoris ac differentia causa, modò priscum, modò superiorem, aliquando maiorem, sæpe familiae Porciae principem, plerumque Censorinum docti vocant, Originum libros scripsit, egregium quidem opus atque diffusum, & in quo si vsquam alibi historiae plurimæ & antiquitatis monumenta extant, eiusce rei septẽ sunt libri cõscripti, sed primus quæ sint Romanis à regibus res gestæ cõtinet, secũdus et tertius cuiusque ciuitatis Italicae cõditore, ortũ & originem, quamobrem Originũ libros inscripsisse visus est: quartus bellum primum Carthaginense, quintus secundum, terribile atque memorandũ quod Hannibale duce cum Po. Ro Carthago subiit. Quæ autem sunt eo superstitẽ bella deinde confecta, sextus & septimus vsque ad præturam Sergii Galbae referunt, expositis etiam in Italia & Hispania quæ aut essent aut viderentur

admiratione dignissima. Nobilem deinde ducem Q. Fabium, qui etiam romanae historiae scriptor est & cuius orationes Thucydidis orationibus quae similes fuissent asserunt, miris in caelum laudibus superior tollit aetatem, quanquam ex pictura magis quam ex literatura nomen inuenerit. Consimili ratione Syllam Luculli res clarissime gestas, memoriae hominum demandantem accepimus, & ad eum ipsum qui commentariis maiore quodam orationis cultu & splendore eam ipsam historiam expolire potuisset. Magna etiam huiusce rei D. Iulii Caesaris inter caeteros acta cura est, in scribendis siquidem Gallici civilisque belli Pompeiani commentariis (sic enim libros suos appellauit) hanc diligentiam adhibuit ut singulis libris singulorum annorum res gestas colligeret: libros igitur septem de bello Gallico & tres de civili Pompeiano scripsit, superioribus autem octauum post eum necatum addidit Hirtius. Is namque libro vno quae deerant de bello Gallico ad finem cum integritate suppleuit: postremo libri sunt tres de Alexandrino, de Africano, de Hispaniensi bello scripti, horum auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis est scriptor, esse incertum refert, quod eos scriptos alii ab Hirtio alii ab Oppio esse putent: Hirtius autem in suo octauo qui est ut dixi de bello Gallico ita praefatur, quod isti etiam tres de bellis quae in Alexandria deinde gessit Caesar scripti ab eo haud dubie videantur: quae hoc in loco a me dicta sint ut vera ac testimonio Hirtii & Suetonii approbantur, inscriptiones tamen solent meminisse quaedam haud minus falsae quam variae inueniri, quae aliqui Iulio Caesari, quidam Iulio Caesaro, nonnulli Hirtio, multi Suetonio non istos aut illos modo, sed quos nominaui libros omnes de Caesaris gestis (sunt enim numero quatuor & decem) inscribant: sed ut libet disponant illi, Hirtium nos ac Suetonium secuti sumus. Eadem Caesariana tempestate Asinius Pollio, Dalmatico triumpho etiam insignis praetermittendus non videtur: et quaequam eloquentiae suae nulla supersint monumenta, eum tamen historiarum scriptorem nobilissimum fuisse memoriae proditum est. Marcus autem Varro quem etiam militasse constat, quantum hoc studio romanis rebus profuerit, de temporum descriptionibus, de patriae aetate libri ab eo accuratissime scripti clare testantur. Quid Cicero noster, orator amplissimus & imperator? nonne cum militasset, hoc literarum genus ita excoluit ut de temporibus suis scripserit, totamque Cyri historiam a Xenophonte conscriptam legendo contriuerit pariter & excusserit: annales etiam ab eo esse conscriptos atque de Cosmographia libros Pri. Caesariensis refert, & fragmentum adhuc superest. Fuerunt & alii praeter hos Romanorum Augusti, maximi ac nobilissimi principes ducisque, orbis ac rerum summam adepti, hoc scribendi munus minime aspernati, Octavianus Augustus imprimis & Claudius: ille enim rerum a se gestarum libros tres ac decem cum esset in Hispania Cantabrico tenus bello edidit, hic vero historiam Tito Livio hortante in adolescentia, Sulpitio vero adiuuante aggressus est: in principatu etiam suo plurima cum literis huiusmodi complexus fuerit historiaeque suae initium sumpsit post caedem obitumque Caesaris dictatoris, prioris materiae duos, posterioris unum & quadraginta libros reliquit. Huius etiam literariae & historicae famae tam cupidum Hadrianum fuisse nouimus, ut rerum suarum.

suarum volumina notauerit, familiaribus libertisque suis nominibus eorum in-
 scriptis inuulganda contulerit: Gordianus denique senior, Panegyricum siue lau-
 des Antoninorum omnium qui superiori tempore fuerant oratione soluta con-
 gelsit in libros, & etiam Antoninados, hoc est, Antonini Pii & Antonini Mar-
 ci elegantissimis versibus in triginta libris vitam illorum & bella publice pri-
 uatimque gesta perscripsit. Taceo alios innumeros rerum gestarum auctores, sine
 quibus praeclara superioris temporis vtriusque linguae regum & ducum acta, aut
 penè deperissent, aut essent in tenebris perpetua obliuione sepulta: utque ad vrbi-
 um iam maximarum nomina conuertatur oratio, nonne suo iam igne consum-
 ptum esset Ilion? Num consumptae Thebae? num Micenae? Lacedaemon, Athenae?
 num Corinthus, Carthaginis Byrsa, ac veteris moenia Babylonis? quid Roma
 denique ipsa, vnica quondam mundi gloria ac clarorum tot virorum patria &
 domicilium? nihil profecto, nisi & graecis & latinis rerum gestarum scriptio-
 bus suscitaretur: hac enim re vna muti loquuntur, absentes adsunt, mortui vi-
 uunt: Mortuorum enim vita (ut inquit Cicero) in viuorum memoria consistit:
 quò fit ut res ab nostra aetate memoriaeque remotas melius cognoscamus, si mo-
 do sint claris auctoribus illustratae, quae quae recentior dies attulit: cum qui ne vn-
 quam urbem viderint, illustres tamen Romanos resque eorum magnifice gestas
 ita norint ut res omnis penè longe melius quam qui à multis saeculis citra inde ori-
 undi sunt cognouisse videantur. Postremo ad ea quae ad eunda ineundaque sunt
 locorum genera, nihil conducibilius quam regionum terrestrium aut maritimarum scientia,
 cum non solum agros, sylvas, nemora, saltus, montes, flumina, lacus, stagna, por-
 tus, & maria, sed tot oras orbis & vrbes, sparsaque imperia et populorum dissonas
 dissidentesque linguas ita describit, ut non tam ore ac mente quam oculis legere te re-
 putes. Quocirca et praeclarum (ut inquit Flaccus) et utile nobis exemplar proposuit Vlyxes,
 Qui domitor Troiae, multorum prouidus vrbes,
 Et mores hominum inspexit, latumque per aequor.
 Dum sibi dum sotiis reditum parat, aspera multa
 Pertulit, aduersis rerum immerfabilis vndis.
 Illud quoque in eodem genere Alexandri Caesaris institutum saepenumero scitum et
 memoratu dignum mihi videri solet, qui sapientes obeundis in rebus consiliari-
 os historicos consulebat, & milites veteres & benemeritos ac locorum gnaros, ut si
 quid huiuscemodi superiori aetate bene actum esset, vel usu probaret, vel melius ac
 prudentius cerneret. Praeclarum & illud quoque Demetrii Phalerii, Ptolemeum
 Aegyptium admonentis ut libros in quibus iusti regis officia & illustrium prin-
 cipum vitae ac mores literis demandati essent, & studiosè legeret & de manibus
 nunquam emitteret. Huic consentaneum non minus est quod à Scipione Africano,
 diuino homine obseruatum inuenimus, qui non tantum studii operamque Xenopho-
 nis lectioni in qua Cyri vita contineri dicebatur impendisset, nisi bello vel pace ex-
 istimasset eam sibi lectionem plurimum profuturam: nec Cato ille Priscus aliam
 ob causam manu se sua nato res gestas maiusculis literis exarasse testatur, nisi
 ut domi maiorum virtutis simulacra filio vsui forent et adiumento. Quae cum ita
 sint, egregium sane consumatumque belli ducem neminem esse posse arbitramur,

qui non harum rerū cognitione & doctrina ad ea quæ sibi proposita sunt munera tractanda instructus atque ornatus accesserit, qui non ea quæ de bonis rebus & malis, de contemnenda pecunia, gloria propaganda, frangendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, excipiendis periculis ac morte, pro honestate appetenda sapientissimi viri maiores nostri monumentis suis scripta nobis reliquerunt, non modo audierit, legerit, versauerit, verum etiam in his exercuerit se diutius, & earum exempla ab omni memoria antiquitatis cognouerit, cognitâque tenuerit, non minora denique priuatim publicèque Pythagorâ, Democritum, Zenonem, Chrysippum, Platonē, Aristotelem, Liuium, Salustium, Herodotum, Thucydidem, Ephorum, Theopompum, cæterosque sapientes egressisse asserētes, quæ si duxisset exercitus, gessissent honores, leges tulissent, nec solum palmas & coronas his tribui oportere, sed etiam decerni triumphos & inter deorum sedes eos dicandos iudicare.

De Eloquentia quantumque huic ipsa rei conducatur.

Cap. I.

Diicienda est huic, ni fallimur, illa quæ rectè à præclaro poëta flexanima dicta est omnium regina rerum oratio, hac quam modo diximus historia formosior multo & illustrior. Sed cum duplex sit orationis ratio & in altera sermo sit, in altera contētio, non est id quidem dubium quin orationis contentio maiorem vim habeat ad gloriâ: ea est enim quam eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictu quantopere conciliet animos comitas affabilitasque sermonis. Extant epistolæ Philippi ad Alexandrum, Antipatris ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, quibus præcipiunt ut oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam alliciant, militēsque blando appellando sermone deliniant. Quæ autē in multitudine cum contentione habetur oratio, ea sæpe vniuersam ita excitat gloriâ, ut flagrâtes cupiditate animi ab improbitate, auaritia, luxuria, ignauiâ, desidia, flagitio deterreantur: Remissi verò atque languentes metuque abiecti, ad virtutem, dignitatem, decus ac gloriâ excitentur, inducanturque in spem cogitationemque meliorem: quæ singula licet nisi ab his qui naturas hominū vimque omnē humanitatis causâsque eas quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, quos philosophos esse nouimus, & quibus hi loci potissime debentur, prospiciantur, tamen nescio quo pacto & ira & misericordia omnîsque animi suscitatio in potestate est oratorum: quorum fœlicem ac beatam eloquentiam ab omni populo fuisse spectatam, & veluti numen quoddam celebratam non ambigimus, quum neque nos lateat ab ea quàm sæpe tyrannos urbibus eiectiones atque sublato, sedatas discordias, mitigatam inuidiam, turbulentos ac seditiosos ciues oppressos, plurimos ad honores ac imperia magna prouectos, plurimasque partas vrbes, quæ ita fuisse superiorū tēporū demonstrat euetus, et clarissimorū virorū illustriūq; rerū publicarū testat̄ exēpla: atq; ut à nostris his in rebus qui multū valere nostra fidē sumat oratio, Quis dubitat aliter hac comitate et sermonis affabilitate militariq; faciendâ et bellis accommodata fieri potuisse quæ à L. Bruto, spectatēq; nobilitatis viro factū esse scimus, quæ potētissimū regē expulerit, ciuitatēq; ppetuo iugo liberarit. Paulo etiâ post reges exactos, quis nescit hac ipsa oratione plebē armatam

tam variis stimulata iniuriis & à patribus dissidētē prope ripā Anienis fluminis eūq; mōtē qui sacer dicit̄ siue cuius Piso testatur Auētinum occupātē, Meneniū Agrippam grauē ea tempestate virū dicendo sedasse; possumus Appiū Claudium amplissimū virū senectute ac oculorū orbitate cōfectum his ānumerare, qui à filiis lectica per forum deuectus in curiam, his auditis quæ in senatu & præclare & humaniter à Cynea dicta erāt, quū & liberationē captiuorū & auxiliū ad subigēdam Italiā Po. Ro. Pyrrhus offerret, ac pro his nihil aliud q̄ amicitiam sibi tarentinisq; securitatem postularet, pluribus ad eam rem inclinantibus, magna oratione auctor fuit vt eiusmodi pacis quæ plurimum turpitudinis & infidiarum habitura erat, fœdus nullo pacto reciperent. Possumus merito M. Tullium Ciceronem sermonis & contentionis præstantia omnipotētē dicere qui Verrem audacissimum hominem scelestumq; criminibus suis oppressit, & ferocissimis septum armis nihilq; non aufurum Catilinam inermis exterruit, ac de incendio vr̄bis & ciuium sanguine cogitantem trusit in exilium: qui magna romana, tecta, templa, capitolii arcem, bonorum lares, totum deniq; corpus imperii impendenti iam præripuit ruinae: quo merito primus omnium (vt inquit Plinius) parens patriæ appellatus, vt qui primus in toga triumphum linguæq; lauream meruit, facundiæ literarūq; latinarum æquē parens, omnium triumphorum lauream adeptus maiorem, quanto plus est ingenii romani terminos in tantum promouisse q̄ imperii. Addidit etiam Cæsarem dictatorem ipsius quondam Ciceronis hostem de eo talia scripsisse, ex testibus inimicitia fidem sibi sumens: qui & ipse quantum militari valuerit eloquentia, nemini mediocriter etiam erudito ambigendum esse censeo: quippe qui aut disertissimos dicendi artifices æquauit, aut excessit eloquio. accusator namq; Dolobellæ plus q̄ militare sit munus, summi oratoris officium impleuit: in qua quidem accusatione extorqueri sibi causam optimam L. Cottæ patrociniū questus est, quo verbo faciūdiæ vim expressit, vt Valerio videtur. Nimirum verbum extorqueri hanc vim habet, vt reus ille nō ex facili sed ex arctissimo quidem indissolubiliq; laqueo verbi vbi cæsareo eloquio victus erat, præreptus videretur: postquam accusationem (vt Suetonius inquit) haud dubie principibus patronis annumeratus est. Enumerare possem quibus præliis eius oratio ita militum animos incenderit vt periculi omnis immemores, læti etiam & exultātes in ferrum ruerent, quas ingentis exercitus seditiones, compresserit, quot armatorum milia solus & inermis oratione terruerit, vsque adeo vt ad nutum perorantis inuenti sint, & qui colla porrigerent, & qui ferirent: qui verò gerneret nemo, nisi & narratio longior foret. Nec Augustum inter multa animi ingeniiq; sui bona ab huius quam modo diximus paternæ eloquentiæ studiis abhorrentem nouimus. Nam vt de illo scriptum est, genus loquendi secutus elegans & temperatum, præcipuā curā duxit sensū animi quā aptissimè exprimere, & amicos irrisit verba insolita & obscura captantes, & hostem increpuit vt insanum ea scribētē quæ admirationis plusq; intelligentiæ allatura essent animis audientium. Nec est mihi de eloquentia clarorum ducum scribēti Asinius ipse Pollio silentio obruendus, quem (vt appareat suum cuiq; iudicium fore) medium inter duos eloquentissimos

tissimos latinorum M. Tullium & T. Liuium Seneca constituit, ita non spernendus auctor. Tres enim vult esse eloquentiæ principes, quos in epistola quadam videtur omnibus præferre, secundum faciens Pollionem, cuius orationem Ciceronianæ dissimilem salebrosam, & exilentem dicit, & vbi minimè expectes relicturam. Si verò Portii Catonis quispiam quærit eloquentiam in orāda causa, oratoriæ artis magnum ea ætate decus illi partum dices, quippe qui omnis generis eloquentiæ eius orationes tam multas pro se, pro aliis & in alios egerit, sicq; perorauerit vt non ab re romanus in vrbe Demosthenes diceretur: id etiā sibi nactus præ cæteris vt eius proprium sit quater et quadragies causam dixisse, nec quemq; sapius odio & inimicorum similtate petutum, ac semper inuictum & absolutum: cuius eloquentiæ vim atq; naturam quum ipse probè nosset, ac iuuentutem hortaretur ad audacter pugnandum, assererat verbo magis quàm ense, & voce quàm manu plerumq; eueri & consternari hostes solere. Excellentem & egregiam quoq; L. Crassi facundiam si aliunde nesciremus hinc liceret intelligere, quòd in libris de oratore M. Cicero mortem eius magnificentissimè deplorans, omnes illum semper eloquentia, paucis verò ante obitum diebus se se etiam vicisse commemorat. Certatim quoq; secum eloquentiæ studiosos ad eū locum quem nouissimè pedibus ille calcauerat, post ipsius mortem redisse, captus dulcedine & recordatione sermonis quem ex eo nuper audierat, & velut iterum auditorum. Addit etiam id vni Crasso singulariter contigisse, vt quotiens peroraret totiens solito altius ac sine exemplo locutus videretur. Enimvero quia fama huius aliquanto apud vulgus ignotior est non alienum existimauit duo etiam M. Tullii dicta subiicere, quibus de hac re præ cunctis fides habenda est. Nanque apud eum ita scriptum inuenio, Crasso dicente, nemo tam arrogans qui similiter se vnquam dicturum esse consideret: & iterum, omnibus auditis oratoribus, sine vlla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta sint in Crasso habuisse ornamenta dicēdi. Idem de M. Antonio testis adest. Siquidem cum quodam in loco de hoc deq; superiore simul loquens dixerit fuisse vtrumq; tum studio & ingenio & doctrina præstātem omnibus, tum in suo genere perfectum, vt neq; in Antonio deesset ornatus orationis neq; in Crasso redundaret, alio tamen loco omnium quos ipse audisset eloquentissimum ait Antonium, quasi de industria dubium relinquens, quò tantarum laudum stateram potissimum inclinaret. Verū fama huius vulgatio videtur, cui multū adiecit nouissimus dies quo migravit è vita: in illa enim tēpestate Mariana vbi nullus misericordiæ portus erat, iussi scelerum ministri Antonium trucidare, vbi domum eius peruenerunt, Antonium intuētes ac alium alius ad cēdem hortaretur præmitterētq; tanta fuit oris illius dulcedo, sed quedam persuadendi dea potius, vt loqui quum inciperet, milites omnes præter vnum Annium eius oratione deliniti, districtos iam & vibratos gladios incruentos vnginis redderent, ac à summo furore protinus ad summam misericordiam conciderent. Huius est etiam ille ad persuadendum efficax actus orationis, cuius in oratore suo aliisq; in locis meminit Cicero: cum enim M. Aquilius qui consul fuerat & dux apud senatum & populum clarus, omni tandem honore spoliatus

tum & ad extrema fallacis fortunæ præcipitatum senem in capitali causa defenderet, in medio orationis ardore & deformem squalentemque reum substituit putremque eius discindens tunicam ac generosi quondam tunc miserandi pettoris cicatrices iudicibus ostentans simulque ad C. Marium qui inter astantes erat versus, & ut collegæ dudum miseretur multis cum lachrymis ostentans, misericordiam omnium concitavit: utque ad exteros prolabatur oratio, quibus ceteri in hoc quidem sermonis genere non possumus, occurrit nunc qui primas militaris huius eloquentiæ partes sibi vindicat Pisistratus, quem rara quadam eloquentia florentem Atheniensibus imperitasse patientibus atque ultro ei deferentibus imperium constat: quod ne magis obliuione quam iudicio factum existimetur, ex eo coniici potest, maxime quum Solon orientem Pisistrati tyrannidem multo antè prospiciens, euocata concione profectus in publicum lorica armatus & clypeo, insidias et improbos conatus eius aperuisset: neque solum orientem, verum quum relicta patria depositis ante curiam armis in Aegyptum indignabundus nauigasset, atque inde Cyprum profectus post ad Cræsum pueniens atque inde in Ciliciam Pisistratum in tyrannide perseuerantem didicisset, eos rursus per epistolam sic monuit, Siquidem per vestram vecordiam dira toleratis, nihil in hac parte diis acceptum referatis, ipsi enim vobis horum causa estis, qui pignora ut duram seruitutem pateremini dedistis: vestrum verò vnusquisque vulpis vestigiis incedit, omnibus autem leuis & stolidus mens est: quippe viri linguam sermonemque varium & plenum astu & fallacia attenditis, rerum exitum considerare nescitis. Huius quoque tyrannidis & eloquentiæ successor Pericles dicendo tam similis fuit, ut qui hunc audirent, illum se audire arbitrarentur, si modo vnquam eum audire contigisset: hoc tamen iste præstantior, quod alter eloquentiam armis adiuuerat: huic eloquentia sola satis fuit ad imperium, quod & diuturnum gessit & magnificum. Quadraginta enim annos rempublicam tenuit, eodemque tempore & urbanis rebus præfuit & bellicis inermis ipse. Sed tamen armata fultus eloquentia, dictu mirabile ut quum aduersus omnium salutem diceret, cum voluptate summa omnium audiretur. Quid Alcibiades, Clineæ filius, Atheniensem & ipse imperator summus mari ac terra, nonne tanta eloquentia præstitisse ad tantamque rei militaris gloriam peruenisse perhibetur ut utraque in illo duce laus de excellentia certare videatur? qui quod ad reliquos attinet tantum dicendo valuit ut nemo ei dicendo posset resistere. Hanc itidem orationis vim atque potentiam apud Homericum Nestorem, veluti quodam ingenti speculo clarius licet inspicere: nam quum duo totius exercitus columina diffiderent, Agamemnon regno pollens & Achilles potens bello, desideratur vir cuius ore melle dulcior proflueret oratio, & peritia multa memoratus, qui Atridæ superbiam sedet, Pelidæ ferociam compescat atque eos auctoritate auertat, exemplis moneat, oratione permulceat. Similiter apud eundem poetam quum in concilio Græcorum Agamemnon sopitis somno membris, quod de instruendo prælio viderat efferret in medium, Nestor fidem relatis concilians, exercitui non minus eloquentia quam reliqua omnis multitudo ferro & viribus fuit adiumento. Eadem ratione dux ille inclutus Græciæ non tantum, immo nunquam (si Ciceroni.

roni credimus) optabat vt Aiadis similes haberet milites, sed vt sapientes similes Nestoris. Quod si sibi concederetur, non dubitat quin breui tempore Troia foret peritura. Adhec etiam accedit socraticus ille Xenophon, qui optimum dicebat vel tribunos vel equitū præfectos eloquentia præstantes parare vel oratores idoneos in cōcionibus castrensibus adhibere, qui equitibus peditibusq; vi orationis & copia terrorē incutiant metu quò meliores fiant: sedent etiam & ad tranquilliorē partem traducant, si quando temerè cōcitati fuerint: nec aliam ob rem deniq; Pyrrhus ille sapiētissimus rex & imperator dicere solitus est, Plures à Cynnea verbis quàm ab se armis vrbes esse partas: nisi q; omnia Euripidis sententia conficit oratio, quæ haud hostile ferrum conficere potest

De poëtis, qui fructus ex eis, & qui audiendi, quique repudiandi sint.

CAP. II.

Vmque finitimi sint oratoribus poëtæ regesq; superiori tempore & inclyti duces quum bellum inituri essent sacra musis de more antè persoluerent, vtpote quæ disciplinæ iudiciorumq; meminissent, quo & faciles ac promptæ periculis adessēt & facinora præliantium memoratu digna redderentur: eos audiendos legendosq; quum inhæreant penitus mētibus esse operæ pretium arbitramur: maximè quum magnam speciem doctrinæ atq; sapientiæ præferant: Cæterum hi quum multiformes variiq; sint, vt Tragici, Comici, Epici, Melici & Iambici ac dithyrābici, apudq; alios poëtarum alii cēsoria notatione digni, alii habeantur in prætio, vt facile secerni possit ex his qui lectione nostra digni quive exigendi sint, diuisionis gradibus explicandum est. Poëtæ itaque omnes aut tantum conciliandæ auribus voluptatis aut orationis quoque ad meliores vitæ vias gratia fabulas finxere, auditū in primis mulcent: veluti scenici, de quibus nihil aliud est quod dixerim in præsentia quàm q; Romani veteres apud quos nunq; Tragœdiæ siue Comœdiæ probare sua in scenis ac theatris flagitia potuissent, eos non admissuri fuerant nisi consuetudo vitæ pateretur, à rebus diuinis Liberi patris, Apollinisq; sūpto principio: ab his enim Tragœdia & Comœdia sumpserunt exordiū, dictaque Tragœdia proinde eodem nomine quo sacer hymnus Liberi patris, cum hymnus ille fortia facta & laudes Liberi patris cōcinebat: ita & hæc tragœdia non nisi magnorum & fortium virorum vitia reprehendebat, vel ex vocis vastitate nominata quæ concanis repercussionibus roborata, talem sonum videtur efficere, vt penè ab homine non videatur exire: erigitur autē in hyrcinos pedes, quia si quis inter pastores tali voce placuisset, capri munere donabatur: vel q; hyrci ornabatur inter alia præmia eius carminis scriptor, vel quia corium hyrci plenum musto solenne præmium cantoribus erat, vel q; ora sua fecibus perlinebāt Scenici, ante vsū personarū ab Aeschilo repertum, sex enim græcè dicitur *ῥῥῖ*: & his quidem causis tragœdiæ nomen inuentum. Simili modo quum post longo tempore Apollini nomio vel Aristeo, id est pastorum vicinorumue præsidio deo sacra & ludi inuenti celebrarētur circum Atticæ pagos & vicos & villas & compita vbi rustici gestientes humanos actus lætissimis carminibus irridebant sacer hymnus Apollinis cantus esset, qui comœdia dicebatur, vt opinor à pagis & cantilena composito nomine, vel à græco quod est comessatum ire cantantes, consuetum

consuetum est ibi quoque sicut in sacris Liberi reprehensoria carmina recitari, sed quæ non reprehenderent nisi vitia agricolarum & medicorum hominum quorum ille erat conuentus maximè apud Græcos, etiam primum fuit lege concessum, ut quod vellet Tragedia siue Comædia quodam quasi ludo, salsa & facta reprehensione composita & dignitate orationis & utilitate corrigendorum morum nominatim de quo vellet diceret: quod suis temporibus profuit multum, quum vnusquisque caueret culpam ne publico spectaculo derideretur. Postea verò quum victor populus & prius Atheniensis, postmodum Italicus cœpit agros & vrbes extendere & multitudine ciuium creuere factiones & vitia, tantoque poetarum pro materia vitiorum acrius reprehenderent ut etiam ad nobiles vsque conscenderent, nec solum homines improbos in rebus & seditiosos, cæterum nonnullos virtute ac magistratu dignitate præstâtes nulla laceffiti iniuria, ut Neuius sepe numero Metellos lacefferet atque vexaret, nobilitas indignata legem dedit ne quis nominatim reprehederet quemquam. Horatius, Lusit amabiliter donec tam saeuus a pertam In rabiem verti cœpit iocus ac per honestas Ire domos impune minax, doluere cruento Dente laceffiti, fuit intactis quoque cura Conditione super communi: quin etiam lex Pœnæque data malo que nollet carmine quenquam Describi. Hac lege siue pœna quum aliquanto tempore siluissent à consuetudine prisca deterriti, nihilque dictarent, rursus aliud genus dictaminis adorti sunt: sibi enim Satyra sumpsit exordium quæ à Satyris quos in iocis semper petulantes deos scimus esse vocitata est, quidam aliunde nomen prauè putant: Hac igitur Satyra eiusmodi fuit ut in eâ duro veluti & agresti ioco de vitiis ciuium tamè sine villo proprii nominis titulo, carmè esset: quod item genus comædiæ multis obfuit poetis quum in suspicionem potentibus ciuibus venissent, illorum facta descripsisse in peius ac deformasse stilo carminis. Hoc igitur malo coacti sunt ommittere satyram & aliud genus carminis, hoc est, nouam comædiam inuenire: quæ Græci quamquam impudentius, tamen conuenientius licere voluerunt, cum videret suis diis accepta & grata esse opprobria, non tantum hominum verum etiam ipsorum deorum in scenicis fabulis, siue à poetis essent illa cõficta, siue flagitia eorum vera commemoraretur & agerentur in theatris, atque ab eorum cultoribus: vtinam solo risu, ac non etiam imitatione digna viderentur, quale est illud apud Terentium, dum flagitio Iouis optimi maximi adolescentum nequitiam incitaret. Quid enim ingenui iuuenes aut virgines ipsæ facient, quum hæc & fieri sine rubore & spectari ab hominibus libenter cernant? nonne admonebuntur quid facere possint, & inflamabuntur libidine quæ visu maxime concitatur? At Romani quamuis noxia iam suspitione premerentur ut illos deos colerent quos videbant sibi voluisse scenicas turpitudines consecrari, suæ tamè dignitatis memores ac pudoris actores taliū fabularū haudquaquam honorare more Græcorum: sed artem ludicrâ scenamque totam in probro duxere, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu immoueri notatione censoria voluerunt. Nam quaquam ibi actus musici et prudentissimi sæculi dicta floruerunt, ætas tamen subsequens miscens ludicra priscorum inuenta traxit ad vitia, & quod honestæ causâ delectationis repertum erat ad volu

ad voluptates corporeas præcipitatis mentibus impulerunt: quo factum est vt paulatim honestissimæ disciplinæ improborum consortia fugientes, verecunda se exinde consideratione subtraherent: & consultè id quidem. Quid enim aliud quàm libidines edocent & instigant histrionum impudentissimi motus, quorum eneruata corpora, & in mulierum incessum habitumq; mollita impudicas foeminas immodestis gestibus mentiuntur? Quid de mimis dixerim? corruptelarum impudentiæque omnis disciplinam humanarum rerum imitatione præferentibus, qui docent adulteria dum fingunt, & simulatis stupris erudiunt ad vera? quòd si nullus scænicis ad honores dabatur locus, consentaneum videtur vt ipsi poëtæ talium fabularum compositores, qui duodecim etiam tabularum lege prohibentur famam lædere ciuium, non minus quàm scænici actores habeantur eiekti. Plato etiam quum recte formaret qualis esse ciuitas deberet quam finxit, quàmque optimis moribus & optimo rei publicæ statu, tanquam aduersarios poëtæ omnes (Homerum tamen excipiens quem honorabiliter admonet phanum ei constituens & vnguenta superfundens) vrbe pellen dos censuit, ne rectam opinionem de deo fabulis forte destrueret, deorum iniurias indignè ferens, animosque ciuium, taliũ lectione fucari corruppique. Huic illud quoque apud Lacedæmonios per simile probatur, qui Archilochi poëtæ libros è ciuitate sua asportari iussere, quòd eorum parum verecundam, parũ continentem ac pudicam lectionem non virtutum semina sed labem quandam potius & iuuentutis corruptelam viamq; ad obscœna singula præstruentem arbitrantur. His proximi sunt qui auditum etiam mulcent, sed illecebris ac foedis amoribus referti, lasciuia omnis & intemperantiæ legem præferentes: quales Marsum Pedonem, Aediuium Zetulicium, Portium Theium Lacedæmonium: Meminium, Titydem, Cynnã, Cornificiũ, Anferem, Hortensium, Seruium, Gallum, Catullum, Caluum, Propertium, Tibullum, Apicium, mulierem Lesbiam: Nafonemq; postremo omnium lasciuissimum siue M. Valeriũ Martialem: & quicquid Melicorum, siue Lyricorum, siue Dithyrambicorũ erit huiusmodi: quod dictũ licentius ac procacius videatur: quum horum omnium libri potius Veneris militiam quàm Martis studium & instituta perstruere videntur. Molliunt enim fortissimorum hominũ animos dulcedine sua, & ita molliunt vt non legantur modo sed ediscantur: sicq; ad malam rei domesticæ disciplinam vitamque omnem quum accesserint neruos virtutis omnes elidunt. Sunt Epici alii qui summa vi eloquentiæ carminisque præcellẽtia per turpia licet & indigna nonnunquam effluant: per plurima tamen ac maxima per clarissimos duces bella memoratu digna sub honestis rerum figmentis ac velaminibus ad varium optimũque degendæ vitæ genus propius videntur accedere. Hi sunt qui suppliciis & pœnis improbos homines variis terrent agitantq; terroribus, eos qui econtra iusti probiq; fuerint, & ob patriam pugnando vulnera passi, Quique sacerdotes casti dum vita manebat, Quique pii vates et Phœbo digna locuti: Inuentas aut qui vitam excoluere per artes, Quiq; sui memores alios fecere merendo, puros, impatibiles & beatos in cœlum prouehi virtutum meritis, vel in campos quosdam fortunatos rapi hic vbi mira voluptate fruuntur: Hoc in

Hoc in genere quum multi nobis occurrant poëtae, omnium clarissimi Home-
 rus & Maro primi se ingerunt. Apud illum nanque operæ præciū est videre quæ
 prouiso ducum in bello, qui aut astus aut fortitudo militum, quod insidiarum
 genus vel cauendū vel inferendum, quæ deinde monitio, quod consilium, quod
 genus Aeneas prælio Troianorū dux, Græcos magna vi pulsos in castra rede-
 gerat: quumq; audacius surgeret ac iam totum agmen obiiceret castris, aduo-
 lat ad eū Hector & sensim circumspēctq; agere monet, affirmans eum qui exer-
 citum ducit, non tam audacem quàm cautum esse debere, quod quanti existi-
 mandum est præsertim ab Hectore audacissimo traditum, tute Sigismunde te-
 cum versā atque peruolue. Apud eundem quoq; poëtam Iris siue somnus vt alii
 interpretantur, nōne ad Atridem missus quum dormientem comperisset, cor-
 ripit eum verbis negatq; dormiendum esse, cui tot populorum, tot gentium sa-
 lus cōmissa est, ac tantarum denique rerum incumbit prouiso? Postremo quum
 rebus dubiis & afflictis spectatores deligendi sunt, qui noctis intempestæ filētio
 castra hostium penetrent, nōne Vlyxes inibi cum Diomede deliguntur, velu-
 ti consilium & auxiliū, veluti mens & manus, animus quoque & gladius? Quis-
 quis igitur concionator aut imperator sumus effici voluerit, Achillis aut Aga-
 memnonis se similem fieri cupit, is se in huius poëtae disciplinam tradat, librūq;
 de manibus nunquam deponat, quod ab Alexandro sicut ex ipsius p̄cipi potest
 epistolis factum fuisse proditum est. Is enim rex discendi legendiq; audus, Ili-
 adem in qua rei militaris viaticum existimare solebat & appellare, Aristotele
 exponente perdidicit, eam semper vnā cum pugione sub puluino iacentē tene-
 re solitus, qui itidem quanti eundem poëtam facere visus sit, ex hoc maxime li-
 quet: hic enim quum inter spolia Darii regis deuicti vnguētorum scrinium re-
 perisset auro gemmisque expoliturum ac eius scrinii varios vsus amici ostētarent,
 immo inquit librorum Homeri custodiae detur, vt preciosissimum humani ani-
 mi opus quàm maxime diuiti opere conseruetur. Apud hunc verò huius quem
 modo diximus Homeri in omnibus ferè emulū Maronem, deesse quid potest?
 cuius poësim nedum viaticum, cæterum totius penè rei militaris esse discipli-
 nam non dubium est, in belli tempora pacisque diuisam? Quod etsi satis diui-
 ni operis eius constet initio, apud eos tamen qui mentem eius enucleatius per-
 scrutantur potissimum est intueri. Nam si militaris iusticiæ formam et tremen-
 dum consulis imperium ab eo quæris, occurrit tibi ilico in primis Brutus, dein-
 de Torquatus rigidis fascibus, immo sæuis securibus in filios patriam & rei
 bellicæ disciplinā acerrime vendicantes. Si fortitudinem, aderit Horatius Co-
 cles qui pro ponte suplicio stans, minitantem Porsennam exercitūque eius qui
 grauissimo bello Romanos vrgebat, ausus est & potuit dum pro salute patriæ di-
 micat donec pons ipse solueretur à tergo in arcēdo hoste sustinere. Si luēdis pe-
 riculis publicis priuata piacula, Decii præsto sunt, vt illis cadētibus & iram de-
 orum sanguine suo placātibus romanus liberaretur exercitus. Prætereo Camil-
 li victoriā de Gallis, Cossi clarissime res gestas. Fabricii & Curii victus tenuita-
 tem eorūque duritiam & continentiam, Fabii moram et plurima huiusmodi
 in bello & pace non minus egregia mentem subeuntia: quæ omnia poëtam no-

bilem minime latuere dicentem, Interea musis animus dum mollior etas, Et quæ
 mox initure legas, nec desinat vnq̄ Tecum graia loqui, tecum romana vetustas.
 Antiquos euolue duces, affuesce futuræ Militiæ, Latium retro te confer in euū.
 Libertas quæsitâ placet, mirabere Brutū. Perfidiam dānans Metii satiabere pœ-
 nis. Triste rigor nimius, Torquati respice mores. Mors impēsa bonū, Decios ve-
 nerare ruentes. Vel solus quid fortis agat te pōte soluto Oppositus Cocles, Muti
 te flāma docebit. Quid mora prospiciat, Fabius: quid rebus in arctis Dux gerat
 ostendet Gallorum strage Camillus. Discitur his nullos meritis obfistere casus,
 Prorogat æternam feritas tibi punica famam Regule, successus superent aduer-
 sa Catonis: Discitur hinc quātū paupertas sobria possit, Pauper erat Curius re-
 gem quū vinceret auro, Pauper Fabricius Pyrrhi quū sperneret aurum, Sordida
 Serranus flexit dictator aratra, Lustratæ lictore casæ faciesq̄ salignis Postibus
 affixi, collectæ cōsule messes, Et fulcata diu trabeato rura colono. Præterit̄s ita
 q̄ reliquos ex nostris, exterorū nonnullos Tirtheumq̄ Lacedæmoniorū poētā
 ac ducē dicam imprimis, cuius cōposito carmine & pro cōcione habito, tāta vi-
 animorū deuictis Messanis deniq̄ cōcursum est, vt rarò vnquā cruentius præli-
 um exarserit, tametsi antea cōflictibus Lacedæmonii à Messanis fusi metuq̄ pe-
 riculī propterea territi, certamine desistendum arbitrarētur. Thucydidem præte-
 rea, nōne quem imperatorē Athenienses in exiliū egere Tragœdiarum condi-
 torem reuocauere, deinde maxma bellorū tēpestate permoti: duos duces non ab-
 re delegere, Periclem spectatæ virtutis virū & Sophoclem Tragœdiarū scripto-
 rem: qui diuiso exercitu & Spartanorū fines late populati sunt, & multas Asia
 ciuitates Atheniensium imperio adiecerunt. Quid Diopitē, & Menestheum, Le-
 osthenem & Charedemū subticeo? nōne his artibus & rei bellicæ peritia am-
 plitudinē adeptos scimus, tempub. Periclis, Aristidis & Solonis more gerēdo: vt
 pote omni ex parte absolutam & vtrinque excultā & idoneā? Quisq̄ enim ho-
 rum virorum videbatur, vt inquit Archilochus & Mauorte deo gratisq̄ Heli-
 cone camænis, Assiduus cultor munus vtrunq̄ tenens. Apud agrestiores deni-
 que barbaros et nationes nōnullas, vt apud Galatas, tanti sunt poētæ, atque sapi-
 entia cedit ira, Marsq̄ reueretur musas, vt quum instructa acie exercitus edu-
 ctis ensibus iactisq̄ iaculis propinquant, non solum amici, verum hostes quo-
 que, eorum interuentu à pugna conuiescant.

De Musica & in quo cum re Militari commercium eius sit.

Cap. III.

Disciplina autem cantuum & modorum quam musicen dicunt, non
 minus in studio erat quàm dicendi emulatio ac nitor. Ipsa nanq̄ mo-
 dulis suis & numeris, institutio erat ad ingenuos animi mores ratio-
 ne moderandos, & stimulus quidam ad eum concitandum & ad im-
 petum quasi furentē atq̄ strenuum inducendum. Etenim quum hæc ipsa disci-
 plina sit in modos siue tonos, numerosq̄ distributa, repente vt dissimilium con-
 cordia quā harmoniam vocant distinguitur: sic audientium animi disponuntur
 ad vnum quēq̄ ipforū, ad alios quidem cōpositē et mediocriter, vt ad Doricum
 quem fatentur omnes constantem ac firmū esse, moremq̄ cōtinere virilem pru-
 dentia ac castitatis auctorem: ad alios violenter, vt ad eum qui Phrygius est, qui
 & ita

& ita excitat, distrahit rapitq; animū ad pugnas, votūq; furoris inflāmat, vt vix apud sese videatur, quē admodū de Pythagora scriptū est, q; violētos ac debacchātes adolēscētes sub huiusmodi sono incitatos, spōdeo succinente, ad compositae mētis tranquillitatē reddiderit. Nam quū mulieris cuiuspiā dilectę domū vellent amburere forēsque perfringere, vbi Pythagoras intellexit tibiārum Phrygiūq; modi sono adolēscētes raptos furere, & multorum persuasionibus cęptis nolle desistere, mutari modum pręcepit, atq; ita tarditate modorum furentē illorum petulantiā cōsedasse. Simili modo de Timotheo Milesio inuulgatū est, qui quum in Alexātri cōuiuio esset et hunc quē Phrygiū diximus modularetur, vsq; adeo regē excitasse fertur, vt ad arma capiēda profiliret, atq; iterū ad comessatores epulāsq; reduxisse, modulatione mutata. Eūdem etiā ferūt Alexandrū Xenophōte canēte manū ad arma misisse. Sūt et modi alii diuersorū etiā idiomatū vocabulis designati, ut Aeolius, q; animi tēpestates sedat, sōnūq; iam placatis attribuit. Iasius, qui intellectū obtusis acuit et terreno desiderio grauatīs cęlestiū bonorū appetētia operator indulget. Lydius, qui cōtra nimias animę curas tēdiāq; repletus, remissiōe reparat et oblectatiōe corroborat, Itidē enim et in numeris dicēdū, quū et alii morē contineāt grauius, alii verō cōcitet, alii liberaliores, alii violētiōres afferāt motus, quo fit vt morū animorūq; maximę mutationes fiāt. Nam si numeri modiq; ad mētem vsq; peruenerint, æquē animū atq; ipsi sunt afficiant necesse est. Ideo lasciuia mollis dissolutaq; mēs mollibus & impudicis modis delectatur, asperior rursus durioribus gaudet, mediocribus autē quę mansueta, ex quo internosci potest, quāta sit nobis cognatio cū harmonicis modulationibus, quū et multi quoq; sapiētum dixerint, alii quidē animā esse harmoniam, alii vt Plato, mūdi animā musica cōuenientia fuisse cōpactā. Proinde nullis quidē q; sapientia proficētur, curā Musicae quātum etas illa recipiebat defuisse, quū Pythagoras inuētor atq; eū secuti aliquot pręcipui philosophi, imbibita & assūpta à veteribus opinione cuncta cōpleuerint, mūdū hūc quatuor elemētis ea resonantia esse cōfectū quā postea sit lyra ad similitudinem verę testudinis imitata, cuius Mercuriū quoq; neruis trium chordarū, triū anni tēporū instar, repertorem tradunt. Tres enim instituit voces, acutā, grauē, & mediā. Acutam ab æstate, ab hyeme grauē, à vere autūnoq; mediā, tantaq; proinde vtilissima procurantē Astronomi inter stellas requirendā esse putauerunt, persuadētes cęlestē esse musicā, quādo lyrae formā cōprehendere potuerūt inter sidera collocatā. DetraCTORIBUS autē & humile et abiectū huius disciplinę exercitiū esse dicentibus, q; aiunt sordidos homines ac viles musicā exercere, haud quāq; difficile est respōdere, si spectetur quibus modis & instrumētis, et quousq; illi indulgēdū ab his q; ad virtutē ciuilem erudiuntur: quum vsq; ad aliquid discere & exercere honestum sit atq; modestū, ad extremum vsq; proficere & ab illius illecebris capi, turpe atque indecorum: & quum nihil vetet modos quosdā et instrumēta musicae illud quod aiūt efficere, clarū est oportere disciplinā eius neq; impedimēto esse cęteris operationibus, neque corpus molle & inutile reddere ad bellicas ciuilesq; exercitationes: quod vtiq; fiet, si neq; illis tēporibus multū impartiemur, quā ad certamē artificii pertinent, neq; circa admirabilia quædam & superuacanea, sed eò vsque

vt gaudere valeamus probabilibus modis, et non cōmuni sensu musicæ solū vt turba viliū seruorū, ac puerorū. Quū autem sonorum qui materies cātilenarū sunt, triformē cōstet esse naturā, quod triū musarū nmerus efficit, quū aut scilicet voce editur, sicuti eorū est qui faucibus canūt: aut spiritus, sicuti tubarum & tiliarū: aut intēsiōe & pulsū, sicuti in neruis et citharis et tympanis et quibusdā aliis quæ cōcaua feriēdo canora sunt, ex his qui fit voce modus quā de cēs fit quāq; ingenuis progredi in ea liceat, ex Philippi & Catonis sentētia intue ri licet. Hic enim quia sibi visū est bene cātare nō ferri hominis esse, nimirū M. Senatorē nō ignobilem, spatiatorē et fescemium vocat. Ille verò in institutiōe ad filiū, quū eum accepisset suaunter quodam in loco cecinisse, vrbane est obiurgatus: Non te pudet inquires q; ita pulchrē canere scias? satis est enim regi, canentibus audiēdi ocio superesse: at p multū quidem videtur impartiri musis, si ceteris his de rebus concertātibus spectatorem ipse tātum se præbeat: quum nec vltus vnquā ingenuus adolescens quū ipse Iouē sit intuitus, Phidiā se fieri cōcupuerit, neq; Polycletū: etsi vehemēter eorū opera sit admiratus. Et quanq; hoc ardens musicæ studiū non horū quos modo diximus duorū principū mētes incesferit, iuuasit tamen & occupauit aliquorū animos pessimorū, Caii maximē qui adeo cātandi voluptate efferebatur vt ne publicis quidē spectaculis temperaret. L. Sylla vir tāti nominis optime etiā cātasse dicitur. Nero quā vocis curā habuerit cōseruādæ vel augendæ, nemini quidē mediocriter erudito in dubiū venit, neq; ab his id iniuria factū quispiā forte dixerit. Est enim haud dubie musicæ pars hæc potens multū et effectus eius supra fidē variū, quū multos ad læticiā inānem, ad amatoria carmina, ad reliquas voluptatis illecebras, multos ad virtutē, sanctū & deuotū gaudiū, piāsque nonnunquā lachrymas moueat: quæ varietas in diuersas sententias magna etiā sanctorū patrū traxit ingenia. Nempe Hieronymus canēdi studiū improbasse visus est, cum inquit, deo, nō voce, sed corde cantatur: nec in tragædiarū modū guttur & fauces medicamine leniendæ sunt, vt in ecclesia theatrales modi audiantur. Vnde fit plerūq; teste Gregorio, vt in sacro ministerio, dū blanda vox quæritur, cōgrua vita negligatur, & cātor minister deū moribus stimulet, quū populū vocibus oblectat. Ambrosius pietatis appetēs, vt caneretur instituit. Athanasius vanitatis fugitās, canēdi vsū in ecclesiis eū approbat, qui tam exiguo vocis flexu fit, vt pronunciāti vicinior sit: ne voluptatis, aut vanitatis, aut lasciuiētis & prostitute vocis luxu affectuq; stupentes emoriātur animulæ. Augustinus difficile hinc inde sibi negotiū dubietate exortum intuens, ita fluctuo inquit inter periculū voluptatis & experimentū salubritatis, magisq; adducor nō quidē irretactabilē sententiā proferens, Cantādi dico consuetudinē approbari in ecclesia, vt per oblectamenta aurium infirmior animus in affectū pietatis assurgat: tamē cum mihi accidit vt me amplius cantus q; res quæ cantatur moueat, pœnaliter me peccare cōfiteor, & tunc malle non audire cantantem: quanquā alio in loco aperte denunciēt, nos nō propter superstitionem prophanorū debere musicā fugere, si quid inde vtile ad intelligendas sacras scripturas capere potuimus, nec ad eorum theatricas nugas cōuertī si aliquid de citharis & de organis, quod ad spiritualia capiēda valeat, disputemus.

Neq;

Neque enim & literas discere non debemus quia earum deum dicunt esse Mercurium, aut quia virtuti iusticie templea dedicarunt, et quae corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis iusticie virtus fugienda est. Qui vero ex spiritu et ore fit modus, non aliter improbandus nobis erit, ac de Minerua & Alcibiade rationabiliter testatur antiqui. Aiunt enim illam tibiaram reprobam eas abiecisse, ob deformitatem oris infensam: huic vero ab auunculo Pericle tibiaram studio tradito similiter obtigisse, qui quum ab insigni tibicine ad ipsum accito, oblatas tibiis ori applicuisset, & collecto spiritu genas inflasset, animaduersa vultus deformitate erubuit, & abiectas tibiis aspernatus fregit, meruitque tenera licet aetate exemplo esse, ut totius populi consensu ex tunc Athenis tibiaram usus qui post victoria contra Medos assumptus & receptus adeo fuerat, ut ingenui omnes addiscerent, improbaretur. Nec Atheniensium modo, nec veteris illius celebratissime quondam Graeciae quae post tellus Italia est, virorum illustrium solum, sed maiorum quoque nostrorum, multarumque aliarum nationum & populorum fides & tibiis solennibus epulis, choris, & concionibus adhibere veteris instituti fuisse comperio, quum illorum laudes qui fortiter pro patria occubissent, et eorum vituperationes qui metu id agere detrectassent, cantu & tibiis prosequerentur: quippe quae etiam ludis pariter communes & luctibus. Ouidius, Temporibus veterum tibicinis usus auorum Magnus, & in magno semper honore fuit. Cantabat phanis, cantabat tibia ludis. Cantabat maestis tibia funeribus. Et quando ab ingenuis & grauibus illis ad meribulos quosdam helluones leuissimos & sordidissimos est huiusmodi tibiaram studium ut antea forte prolapsum, apud multas tamen nationes & bellicosissimos populos in consuetudine bellis, veluti disciplinam quandam militare fuisse, multorum constat exemplis. Spartiatarum enim militia imprimis ad modum ac tibiis proficiscebant, nec adhibebatur vlla sine modulo anapesti pedis cohortatio. Itaque illorum aspectus pulcher erat & formidabilis: qui & numeris ad tibiis incederent, neque phalagis ordinem miscerent, neque animis turbarentur: sed mansuete & hilariter a modulo in discrimine inducerentur, quum certum videatur, neque metum neque furorem nimium illis oriri posse qui ita se habuerint, sed firmam potius & constantem animi magnitudinem spei audentiaeque admixtam. Nec aliter Lydos Halyacte etiam rege suo bellum Milesis inferente inire praelia solitos accepimus, quum non solum inter pugnantis exercitus acies tibicines habuerit, sed fistulatores & fidicines, quod Cretenses itidem non tibia sed cithara quasi magistra ac duce singulos eorum bellicos actus regente non ab re fecisse memorantur. Nam veluti Laconicus ille poeta inquit, Serpit et in ferrum citharae sonus ipse canora. Et quid aliud in nostris legionibus litui siue cornua, tubae, classica, buccinae siue tympana sibi volunt, quam ut his in bello & progressioni & item receptui ceteretur: aut nimis remissos excitando, aut plus iusto concitatos reuocando? quod poetarum maximum minime fugit dicentem, Aere ciere viros Martemque accendere cantu. Nec cantu solum accendi remittique virorum animos constat, verum equorum, quibus docilitas tanta est, ut vniuersus Sybaritani exercitus equitatus ad symphoniam cantum saltatione quadam moueri & excitati solitus inueniatur. Caeterum Sigismunde Pandulpho qui ex pulsu et fidium intensione fit modus quo pacto in eo quisque agat, plurimum refert. Nam

si uti tu tecum aliquando soles sapientissime princeps post magnas curas, difficiles & illustres bellorū occupationes relaxādi ac reparādi animi gratia, vel amicorum vel propter virtutē quis agat, nō illiberaliter sed modestē ab his aliquid voluptatis assumet: nec absurde hanc musicæ partē bellicę fortitudini continxisse te quispiā admiretur, Mercuriū maximē imitatē qui Palæstram docuit & lyram primus inuevit: qui verò id ipsum propter alios ut audiētes oblectet sæpe uti videbitur, turpiter ac indecorē agere, quū finis cuius sit gratia improbus sit & merito improbādus vsus, nec aliter quā quomodo multa instrumētōrū antiquorū improbata sunt, veluti Pentades & Barbiti & quæ ad voluptatē audientium intēdebant, et heptagona & cuncta quæ indigent perita manū gesticatione. Itaque profitendū puto nō hāc quæ istis instrumētis cōsumitur omni dedita opera præcipi, & quæ in theatris olim & in scænis effœminata & impudicis modis, infracta non ex parte minina, quæue nec fera nec varia sit, sed simplex, morata, prudens, mascula atque modesta, & qua laudes fortiū canebantur, quāsque ipsi canebāt, cuiusque qui tūc fuisset ignarus quisque ille esset habebatur indoctior. Quod Themistocli attico, Græcorū imperatori clarissimo eò quòd lyrā inter epulādū recusasset accidisse Cic. testis est. Epaminūdā verò Thebanū hāc fortassis infamiam declinatē præclare fidibus cōcinētem accepimus: et Achillem Homerus inducit à pugna redeūtē in hac re acquiescere solitū, non amatoria quidem sed virorū fortiū gesta modulātem. Ovidius hūc nō modo sed Alcydē fidibus doctū, musicisque institutū disciplinis his verbis expressit, Ille manus olim missurus in Hectora læto Creditur & lyricis detinuisse modis. Venerat Alcydes exhausta parte laborū, iustaque restabant vltima pene viro. Nero verò quātum studio citharæ deditus fuerit, incredibile dictū est, cū neque quicquid omitteret eorum que eius generis artifices ex industria factitare solent. Id verò eiusdē stultū penitusque ridiculū, quod nocte illa quæ sibi vitæ fuit vltima in terris, inter querelas quas vicina mors & præsens metus dolorque dictabāt, crebrius atque miserabilius, nō quòd tantus princeps, ceterū quòd tātus musicus deperiret defleuit infelix. Multa præterea possent Adriani, Alexātri, Seueri et aliorū maiorū exempla in medium proferti, sed vereor ne si fuero in taliū enumeratione diutius immoratus, aut oblitus esse propositi videar, aut crimen loquacitatis incurram.

De Arithmetica & militari Geometria.

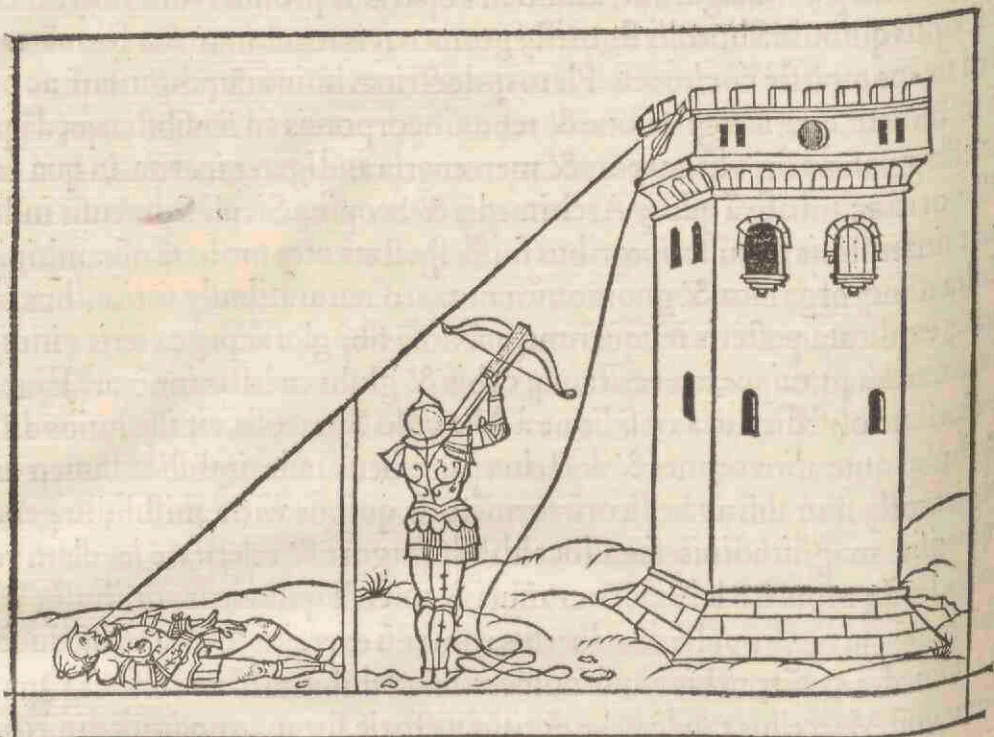
Cap. v.

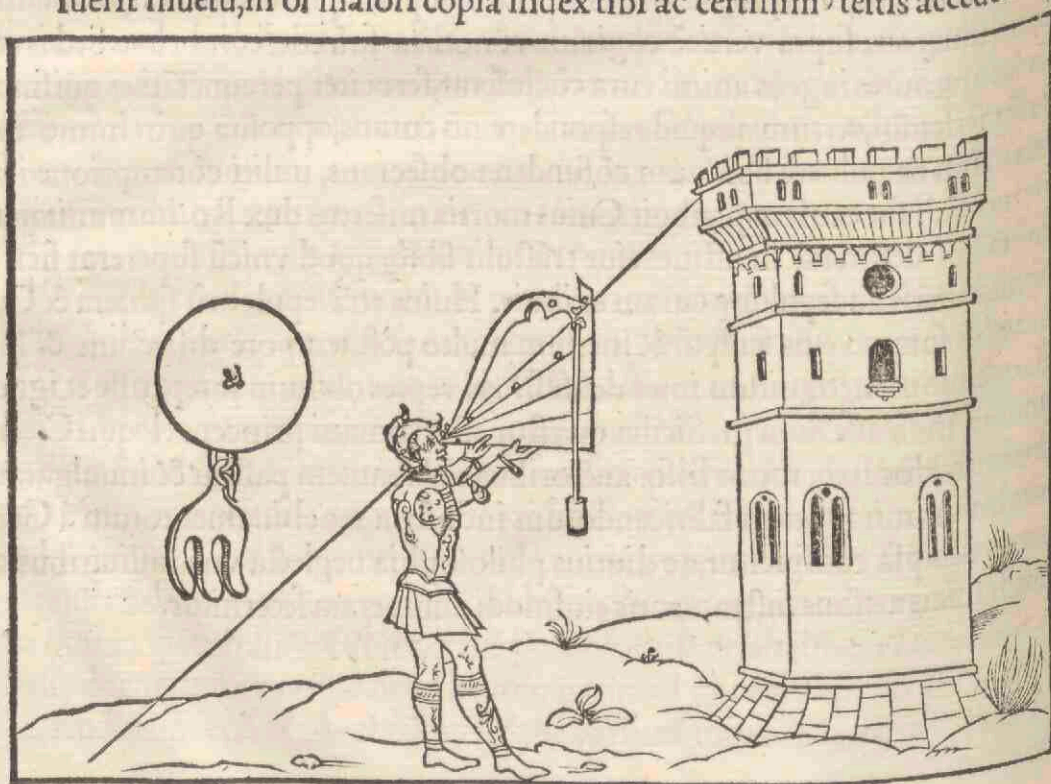
Dignum et consentaneum propterea visum est eas disciplinas attingere quæ Geometricis numeros rationibus & multiplicationes habent notas. Magnū namque adiumentū afferunt ad eorū quæ supra nos sunt vim naturamque explicandā, maximū ad ea que infra, ut ad locorū intervalla, edificiorūque magnitudines, profunditates aquarū, instrumētōrū quorundam infra scriptorū arte dimetiēdas: quā rem ut est hominū genus nimis solers atque sollicitum, Chaldæi primi inuenisse et Aegyptiū nō dissimili feruore calentes transtulisse memoratur, qui rationē huius discipline generaliter colligētes ad hęc omnia quæ diximus quicquidue potest formis generalibus cōtineri aptam ita esse docuerunt ut ea sine nihil horum possit ad agnitionem verissimā peruenire. Eudoxum etiā & Architā inchoasse variis eā formis & celaturis illustrātes memorię

memorię proditū inuenimus. Hi enim artis obscuratis sub pectoribus ingenii
 latētes rationes, obductas propositiones demōstrationesq; per sensum ac instru-
 mētorum exēpla inuulgarunt, ambo in cōparādis produxerunt instrumētis, se-
 miscriptis quibusdā lineolis figurisq; geometricis machinamēta formātes. Quo
 circa in eos molestē cōcitus est Plato q; doctrinæ huius tātę dignitatē ac prestā-
 tiā sustulissent, quæ à cogitatione & rebus incorporeis ad sensibilia quędā prola-
 psa esset, quasi ad sui vsū corpore & mercenaria indigeret inertia. In qua re ope-
 rosa porrò ac mirificā quoq; Archimedis & Scopinę Siculi Syracusis industriā
 à nominatissimis artiū scriptoribus fuisse spectatā atq; probatā nō ambigimus.
 Multa nanq; organica & gnomonica numero naturalibusq; rationibus inuen-
 ta atq; explicata posteris reliquerunt, maximā sibi gloriā prę cæteris vindicātes.
 Archimedes præcipue, ærei cōcauicę orbis & globi cælestis inuētor. Erat enim
 ea tēpestare obsessis dura obsidione à Marcello Syracusis, vir ille huius discipli-
 nę studio ante alios omnes & doctrina præcellens: admirabilior tamen artifex
 fabricatorq; muraliū ac bellicorū tormētorū, quibus varia missilium genera &
 immensæ magnitudinis saxa incredibili fragore & celeritate iaculata vexant
 hostes, leuicę momēto labefactātur muri & mœnia quatiūtur, quibusq; vsus ad
 obsidionē patrię propulsādā aduersus romanū exercitū & Marcellū ducē vnus
 Archimedes ex tātę vrbs ciuiū numero haud dubie tardiorē effecit. Quam tar-
 ditatē quū Marcellus tandē vrbe potitus victorię suę magno impedimēto fuisse
 cōperisset, eius tamē egregia opera delectatus, quū eam vrbe diripiēdā permitte-
 ret discurrentiū militū furori, vnū de tot milibus ciuiū vita donatum excipit Ar-
 chimedes, pluris illū merito quā vniversū populū faciens. Ceterū in tanto tu-
 multu quātus captæ vrbs in discursu esse poterat, dū artis suæ lineamētis & for-
 mis quas in puluere ille descripserat totus incubuit, introgressus interea vnus ex
 militibus Ro. inter rapinę fitim & imperatorii præcepti memoriā hęsitabūdus,
 stricto mucrone supra verticē cogitātis vt nomen suū ederet iubebat. Sed is cui
 oculos atq; aures ingens animi cura cōcluserat, ferociter percunctāti et quisnam
 is esset sciscitāti, certum aliquid respondere nō curans, opposita quin immo tan-
 tum manu ne puluere sibi suum cōfunderet obsecrans, militi cōtemptione ira-
 to trucidādi sui causam præbuit. Cuius mortis misertus dux Ro. immunitatem
 frustra sibi destinātā in affines eius trāstulit sibiq; quod vnicū supererat fieriq;
 potuit, funeris ac sepulturę curam exhibuit. Huius etiā sepulchrū sphaera & Cy-
 lindro in summo eius sculptū & incisum multo pōst tempore disiectum & suis
 etiam ciuibus incognitum inter densissimas vepres obsitum se reperisse et igno-
 rantibus indicasse dum in Sicilia quæstor est Romani princeps eloquiū Cicero
 gloriatur. Hoc itaq; modo hisq; auctoribus oblabantem passim & inuulgatam
 artis huius imitationem fabricandorum industria machinamentorum à Geo-
 metria delapsa conspicitur, ac diutius philosophia neglecta vna militaribus ac
 mœchanicis artibus instrumentis eiusmodi enumerata secernitur.

Per umbram quoque, turris vel erecti st
 pitis eorum altitudo deprehenditur.

Inanis pila plūbea vel ænea, manu cum ferrea, in hūc modum, quæ
 in aquā demissa cōtinget in profundū trahi: quod ubi tetigerit, mox
 resiliens sursum ascēdet. Vbi igitur immergi cœperit, cōputa in mesu-
 rone ipsa tēporis momenta, mōxque lanceam demittens, pedum alti-
 tudinē vel cubitorū quātitatē distribue, & sanè quod in minori aqua
 fuerit inuētū, in oī maiori copia index tibi ac certissim⁹ testis accedet.

33
ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROASIGIS-

mundum Pandulphum, de re militari

Liber Tertius.

De Astronomia uariâque perquirendorum futurorum arte si qua est.

Estat autem nobis, Sigismunde Pandulphe, profundissimam
quandam Matheseos, hoc est, astronomicæ rationis tradere
disciplinam, quam multi opportunam maxime putât ad bel-
lorum futurorum euentus denunciandos. Hanc nanque inter
cæteros si non docuit, sectam tamen erroris attigit Lucanus,

quum timorē Urbis describeret, bellumq; ciuile necessariis hu-
us disciplinæ argumentis ineuitabiliter appropinquante Cæsare futurum de-
nunciaret. Innuuit enim poëta doctissimus, si tamen poëta dicendus est qui vera
narratione rerum gestarū ad oratores vel historicos magis accedit, Saturni ma-
litiā quū solus in sui domicilii throno resideret emouendam fore, quū inquit,

Quod cladis genus o superi, qua peste paratis
Sæuitiam? extremi multorum tempus in vnum

Conuenere dies, summo si frigida cælo
Stella nocens nigros Saturni accēderet ignes,

Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,

Totaq; diffuso latuisset in æquore tellus:

Si sæuum radiis nemæum phœbe leonem

Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,

Succensusq; tuis flagrasset curribus æther,

Hi cessant ignes, tu qui flagrante minacem

Scorpion incendis cauda chelâsq; peruris

Quid tantum Gradiue paras? nam mitis in alto

Iuppiter occasu premitur Venerisq; salubre

Sidus habet, motuq; celer Cyllenius hæret,

Et cælum Mars solus habet, cur signa meatus

Deseruere suos, mundóq; obscura feruntur?

Ensiseri nimium fulget latus orionis

Imminet armorum rabies ferriq; potestas

Confundet ius omne manu scelerisq; nephando.

Nomen erit virtus, multosq; exhibit in annos

Hic furor.

In hac igitur rerum altissimarum contemplatione si quid huiusmodi occurreret
quo talium curiosi, stellarum veram possint assequi positionem, vel qualitatem
præscire temporum & speculationis suæ iocundissimum fructum capere, tanta
compleri

compleri videntur voluptate vt nostra hæc omnia externa præcipue, ac fortunæ munera quæ singuli tanti faciunt tanquam exigua & minima ab eis contemnantur. Ex hac enim reliquaque perquirendorum futurorum arte, si modo ars vlla est, potiusq̄ vanissimum cuiusq̄ ludibrium, clarissimorū philosophorum summorumq̄ virorum conflictari videmus ingenia: nāq̄ Democriti totius penè terrarum orbis peregrinatio fuit, patrimoniiq̄ amplissimi dissipatio, Platonis Diogenisq̄ captiuitas & Pythagoræ longa ad varias gentes peregrinatio. Hostanes verò & Empedocles ad rabiem non auiditatem modo eius percipiendæ gratia nauigauere, exiliis verius quàm peregrinationibus: hanc reuersi prædicauere, hanc in archanis habuere: quāquam animaduertam præter hos summam quoq̄ literarum claritatem gloriamq̄ ex hac ipsa abditarum peruestigatione rerum antiquitas, & penè semper spectatam atq̄ petitam. Talem dico Milesium Anaxagoram, Clazomenium Xenophanem, Colophoniu Eudoxū, Calistum, Melonem, Philippum, Euchenonem, Aratum, Hipareū: adde his Socratem, Zenonem, Dicearchum peripateticum, Cratippū, Cleantem, Chrysippum, Antipatrum, Possidonium atq̄ Panætium, plurimosq̄ alios quorū voluntaria paupertas, iniuriarum contumeliarumq̄ perperessio, laborum præterea, itinerum, vigiliarum, algoris, æstus, inediæque susceptio memoratur: pro quibus eorum aliqui cultus & honores diuinos vel diuinis pares meruerunt, & omnes quam semp̄ viui contempserant, laudem, gloriam & immortalitatem nominis mortui consecuti sunt. Nec verò solos philosophos in hac rerum futurarum cognitione tantum studii & diligentia contulisse, sed omnes fere nationes, potentissimas respub, Imperatores quoq̄, maximos, clarissimos reges & principes eadem mente & sententia extitisse, vt his, sine quæ futura promittūt, quæ varia multiformiâque sunt, ad maximas res gerendas nunq̄ sibi tutè accedendū putarent. In qua re primi occurrunt Babylonii et Aegyptii, qui quoniam neq̄ domiciliis tegebantur propter aëris qualitatem, neq̄ vllis in ea regione nubibus subtexitur cœlum, solis & lunæ varios cursus, & meatus siderum ac effectus solo vsu egregie notauere atq̄ inuenere, quum ea sæpius ac liberius cæteris intuerentur. Chaldei deinde vnà cum Assyriis diuina cœli obseruatione summo studio meditationeq̄ scientiam creduntur effecisse, qua maximè reliquis antecellerent: dicente Luciano, quis noscere fibris Fata queat, quis probet aues, quis fulgura cæli seruet, & Assyria scrutetur sidera cura. Aruspicum autem disciplina quo pacto in omnem Cariam diffusa sit perueneritque ad Telmessum, religiosissimam urbem, in his & in aduertendis ostentis curiosam atque diligentem non facile dixerim, nec qualiter transferit ad Thessalas vrbes: quam & ipsam Britanni tantis ceremoniis obseruasse dicuntur, vt dedisse Persis videri possint, apud quos, Magos, doctissimum hominum genus Aegyptiis antiquiores floruisse Cicero testis est, & Aristoteles in primo de philosophia libro. Druides habuit quondam Gallia, religionum suarum interpretes, qui de siderum cœlique & terræ, mundi-
q̄ ambitu & forma, de immortalium deorum vi, potestate, & voluptate differabant, & auguriis partim ac coniectura quæ essent euentura se scire profitebantur, quorum disciplina quanquam in Britannia reperta, atq̄ inde in Galliam
translata

translata esse existimetur, post tamen qui diligentius eam rem cognoscere voluerunt eò discendi causa profecti sunt, vbi annos nonnullos duo de viginti & vltra consumpsisse memoriae proditum est. Diuinatoribus etiam vtuntur Galatæ, qui apud eos tum auguriis, tum sacrificiis futura prædicunt, quique plurimi existimantur, omni eis obtemperante plebe, quæ verò de rebus magnis consulit, mirabilem incredibilemque seruant consuetudinem. Iugulat enim ense hominẽ, quo decedente, tum ex casu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex sanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obseruatione futura norunt. Græcia verò, omnium bonarum artium nutritrix, vt aliquò nullam vnquam coloniã misit, sic quoque nullum belli genus ab ea, sine suorum numine deorum ceptum aut susceptum est. Quid Hetruria, nonne extorũ inuentrix fuit, ac portentorũ & fulgurũ interpres, hincque præterea vel à thure et sacrificiis, vel à sacrificio ritu lingua Græcorũ Thufcia cognominata? Phryges præterea qui auguria inuenisse creduntur. Cilicum et Arabũ, Pisidarũ, deinde Paphilię et Umbriæ gẽtẽ missam facio, huic vni cognitioni semper intentam. Hæc de variis gentium nationibus: Nunc nobilia rerum publicarum subtexantur exempla imprimisque Atheniensium & Lacedæmoniorum: hi enim augurem regibus suis dedisse collegam & assessorem, illi verò sacerdotes quosdã diuinos, quos vt ait Cicero Mantes appellant, singulis eorum publicis concionibus præfecisse dicuntur. Quotiens deinde S. P. Q. R. quum armorum crepitus è cælo auditus, quum prodigiose lapidum, laterum, ferri, carnis, sanguinisque pluuia in terram cecidissent, quum clypei ardentes emicuisissent, cælestes coronæ arsisissent, quum è fœminis mutari in mares, quibus omnibus non minima reip. detrimenta imminere sperabantur, nonne his disciplinis cum Sibyllinis versibus vsi perhibentur? neque his contenti, omnia quoque, quod omnibus in rebus plurimum conducere posse arbitrantur, agendorum singulorum initiis, quod bonum, faustum, fœlix fortunatumque esset præfabantur. Calchætẽ scimus tanto honore apud Græcos habitum ob vnã auspicii disciplinam qua profectò excelebat, licet aliis in rebus multis esset inferior, vt petentibus Ilion Graiis, innumerossimæ classi præfectus memoratur. Amphiarus verò & Tiresias tam illustres eodem artificio feruntur, vt primum pro deo colerent, secundus non modo viuis hominibus præferretur, sed defunctis etiam, Homero dicente, apud inferos Tiresiam solum sapere, vgarique reliquos vmbrae more. Mopsus & Amphilocheus reges quoque in Græcia auguriorũ fama percogniti. Hic verò mirari posse aliquos præclare video, vbinam scilicet vrbis Romanæ parentem augurem optimũ omiserim: Sed piget reminisci, pudet cogitare vrbem Romam omnium terrarum indubitatum caput, auspicio conditã et florentẽ porrò præpotẽtis populi fortunã auctibus credere maluisse quàm deo, quũ sub regibus & imperio cõsulari multis quidem sæculis nihil absque auspiciis fieri solitum sit, neque comitia, neque Patrum prouocationes, nec equitum consilia aut peditũ descriptiones, nec tota denique res militaris. Stupet animus recolens viros illos tam celebres ac magnificos, auium volatibus garritibusque succubuisse fallacibus: vbinã Martios dimiserim fratres apud vetustissimos romanorum hoc in genere celebratos, sed de his fateor nihil præter

præter nomen habere me. Prætereo Cassandrâ virginem, Priami regis filiam cuius illustris admodum & magnæ rei nuncius furor, Polybû deinde quædam Corinthium de quo est apud Homerum q̄ multis Achiuorum Troiam petentibus & imprimis filio suo, an furore an aliter incertum est, mortē prænūtiavit. Ego autem omne quod vel fabula est vel fabulâ redolet sciēs volensq̄ prætereo, Athlantem astrologiæ fuisse peritissimum, deq̄ sphaera primum inter homines disputasse, qua ex re visus est orbem suis humeris sustinere: Zoroastrem verò Bactrianorum regem quem primum magicas artes inuenisse nominatissimi testantur auctores, nonne vt Hermodorus etiam tradit & Dion in quinto de philosophia libro, & sui nominis interpretatione astrorum constat fuisse cultorem, mundi principia siderūq̄ motus curiosissime spectasse: qua curiosa siderum cognitione atq̄ contemplatione Pericles Atheniensium animos solis obscuratione territos, eiusce causis redditis quas ab Anaxagoræ institutione perceperat, vano trepidantes metu liberauit. Alexandro quoq̄ Darium insequente quum lunæ defectus matutinis horis incidisset, Macedones rati numina sibi indignari, tanta seditione commoti sunt vt armis abstinere decernerent, nec eos cohibere potuisset magni ducis imperium, ni Aristander vates, naturæ rationes absoluisset sicut Dion Syracusanus, turbatis primū militum animis cum grauissimo & crudelissimo tyranno Dionysio patriam liberaret, Amylta vate docente & cunctis in medium rationem deficientis sideris reddente, non est tali casu deterritus. Arguuntur quoq̄ dissoni lunæ crepitus, cuius pauoris causęq̄ ignarus Nicias, Atheniensium imperator, veritus, classem & pulcherrimum exercitum portui subducens perdidit, eorumq̄ opes afflixit. Nec alitur L. Sulpitius Gallus qui cos. cum M. Marcello fuit, defectum lunę imminentē in L. Pauli exercitu contra Persem regē militibus metum adimens fore prædixit. Non me præterit, Iulium quoque Cæsarem Astronomica ratione denos dies obseruationi veterum superadiecisse, quòd solis meatum partēs cccxv quibus sol zodiacum illustrat efficerent, vt temporum. ratio fluctuans facilius congrueret in annum: quam rationem vnico errore comperto, superintercalandis diebus emendauit Aug. & vt est scriptum in Saturnalibus, omnem hunc ordinem ærea tabulæ ad æternam custodiam incisione mandauit. Neronem principem quoque sceleratissimū ac crudelissimū, alioquin artis eius amatissimū fuisse cōstat, quæ ex æere est et stellis, et aqua & sphaeris, lucernis, ac peluibus, inferorū vmbraūq̄ colloquiis, multisq̄ aliis modis qui diuinationem promittunt, fortuna sua rerum humanarū summa gestiente potissimūq̄ imperare diis cōcupiente: neq̄ sum nesciuis, Adrianum Matheseos adeo petitū fuisse, vt de rebus suis ad supremum vsq̄ vitę suæ exitum cuncta perscriberet, diceretque de vero Helio Virgilianū illud, Ostendēt terris hunc tantū fata nec vltra Esse sinēt. Prætereo Alexandrum Seuerum Matheseos & aruspiciæ artis peritissimum, Horoscopum quoque summum Auidum Cassium in his quoq̄ nil omittentem. Taceo Variū Antonium Heliogabalum, qui & Magorū colloquio vtebatur assiduè. Sunt præter hos qui diuinis numinū præfagitionibus illustres habētur, neq̄ id mirū quidem, quum singulis hominibus in lucem editis (salua tamen firmitate fatali) Genios esse quosdam

quosdā, eorū tutelæ, salutiq; assignatos, veluti actionū suarū magistros ac rectores à nōnullis, paucis quāq; visos, multipliciū virtutū suarū splendore cōspicuis, & Theologi, et Socraticorū, Platonicorūq; libri ac auctores celebres, Censorinus, C. Flaccus, Euclides, Apuleius, Trismegistus, Anneus Florus, Ammianus Marcellinus, sed Menāder Comicus imprimis et Homerus docuere, quorū carminibus illud accepimus, Cælestes deos cū viris fortibus haud quāq; fuisse locutos, nec affuisse pugnātibus vel iuuisse, ceterū familiares Genios cū iisdē versatos, quorū adminiculis ac præcipuis admonitionibus freti plurimi dicuntur enituisse, Socrates præcipuè quæ sæpe dicere solitū nouimus, diuini quiddā numinis secū esse quod Dæmonion appellat cui sæp paruerit nūq; impellēti, sæpe reuocāti, idq; sæpe accidisse, tū maxime quū apud duellū infœliciter cessisset Lachete prætore, vnaq; secū proinde fugā arriperet ac esset in cōpito, nec eò quò reliqui diuerteret: eius rei causā sciiscitātibus præmonitū se ac deterritū à deo dixit: tūq; eos q; aliò diuerterāt, in hostiū incurSIONES incidisse. Nec Socratē solū, vt diximus, in hac diuina præfatione celebrē fuisse creditū est, sed Zalecū et Minoēm, Cimonē, Zoroastrem, Lycurgū et Numam, vt Pyrrhi bello Curiū Fabriciū Coruncanū: primo Punico caratinū duellū, Metellū Luctatiū, secūdo maximū Marcellum, Paulū Garcchū, Catonem superiorem Africānum, Lelium, Syllam, Marium, ac vt nōnulli putant, Cæsarem quoque Augustum, multosq; præterea & præter hos Romanorum. Respub. & Græcorum tulit singulares viros, quorū neminē nisi iuuantem deo talem fuisse credēdum est. Quæ ratio poetas maximeq; Homerū impulit vt principibus heroum, Vlyxi, Achilli, Agamemnoni certos deos discriminū et periculorum comites adiungerent. Præterea ipsorū deorum aliquando præsentia quales supra commemorauit declarant, ab his singulis hominibus quibusdam consuli, quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum quæ tum vigilantibus tum dormientibus portenduntur. Tametsi quidam talia prorsus tollentes asserant nulli sapientum comparuisse deum vel genios, verū vecordes quosdā ex imbecillitate homines, in animi horrore aut corporis intemperie constitutos, inanes et alienas opiniones attrahere, qui in se ipsis esse genium, superstitionem habent: quibus quidem assentiendum putarem, Epicuri rationibus defensus, nostri mutatiōe atq; deceptione innixus, nisi Dion atq; Brutus, grauissimi viri & sapientiæ studio dediti, nullā p affectiōne morbuve aberrātes haud facile captabiles ab ipso ita dispositi genio fuisset vt amicis ac familiaribus retulerint: quare periculosum iter auertēs haud facile dixerim vetustissimis ne auctoribus hunc sermonē comprobantibus assentiendum sit, an huiusmodi homines regna & exercitus resq; pub. gubernantes atque regentes, familiares genios ac numina sibi adesse dicentes, vt infrenes difficileq; multitudines caperent nouitate ac magnitudine rei, & opinionem dei vere commenti sint quæ ipsis illis quorum gratia fingebatur saluti esset. Quis itaque, nisi mentis inops quispiam dicet, non oraculis fidē daret, quum videret non modo summos philosophos et humanæ magistros vitæ, sed latissimas nationes, clarissimos populos & reges apud Delphos et Dodonam & Ammonem concurrētes: quis sperneret Sibyllas quas senatus & po. ro. in extremis periculis consulebant: quis

somnia negligeret quum sciret vt reliquos fileā, Lacedæmonios ipsos quos ne-
 scio an proximos Romanis fortissimosque omnium & præstātissimos viros iu-
 dicare velim, vsq; adeo somniorum curiosos, vt scribit Cicero, quòd qui eis præ-
 erant non contenti vigilantibus curis, in Palyphæ fano, quod est in agro prope
 urbem somniandi causa excubabant: quia vera inquit quietis oracula ducebāt.
 Quis deniq; Magos non susciperet, sine quorum doctrina neminem quantumli-
 bet talibus rebus ornatum ad Persarum regnū prouehi posse cognosceret? His
 & aliis eiusmodi vt diximus tunc prouidentia modis agebatur insensata mor-
 talitas, fidens consultoribus infestis, nec dum tempus erat ex tā profundis tene-
 bris emergere, prosequeretur humanum genus tūc diuina ultio, sicque meritum
 premebat vt (si dici fas est) superstitionibus humanis cælestis patientia faueret.
 Nos verò quibus diuinæ gratiæ splendor illuxit, aliud vitæ genus aliosq; ritus
 decet amplecti, & modum omnem vt est cuique tributa prouincia in præpeti-
 bus gubernandis, erudiendis oscinibus, spectandis extis, somniis conforman-
 dis, inspirandis vatibus, fulminibus iaculandis, sortibus regendis, cæteriisque qui
 futura dignoscimus dæmonum obsequio & ministerio fieri arbitrandū est.
 Etenim deceptionum illudentium plena sunt, quibus vt turbent omnia & erro-
 res humanis pectoribus infundant euenit vt istis subdolis & captiosis præscien-
 tiæ modis multa futura dicantur, nec aliter ac dicuntur eueniant: quibus impli-
 citi homines curiosiores fiant et sese magis ac magis inserant multiplicibus la-
 queis perniciosissimi erroris, quod vt facilius valeant leuiusq; consequatur quod
 in nos intendunt, edunt illa persæpe quibus stupefacti homines fidem commo-
 dent simulachris diuinitatis ac numinis: inde fit vt vitam sæpe turbent, somnos
 inquietent, membra obtorqueant, validudinem frangant, morbos la cessant, men-
 tesque aliquando territent: inde est quòd augure Accio Neuiio Tarquinii tem-
 pore, lapis nouacula incisus est, hinc nonnullis regni futuri signa procurantur.
 Quo fit vt. L. Tarquinio Prisco Romam petenti Aquila pileū sustulerit & cū
 alte subuolasset, dictu vix credibile, capiti reposuerit. Quo etiam regnante tra-
 dunt Cressam virginem reliquias quas ex omni regia mēsa percipiebat ad vir-
 gines vestales ferre consueuisse, obtigisseq; aliquando quum igni sacro eas impo-
 neret repēte è foco genitalem cinerem viri insurrexisse eamque quæ ibi in sederat
 Tanaquilis reginæ ancillam Cressam captiuam consurrexisse grauidam, Serui
 umq; Tullum natum qui regno successit, cui porrò in regia accubati puero ca-
 put arsisse visum creditumq; laris familiaris filiū, Ouidio in fastis dicente, Nam
 que pater Tulli Vulcanus Cressaq; mater Præsignis facie corniculata fuit: Hæc
 secum Tanaquil sacris de more peractis Iussit in ornatū fundere vina focum.
 Hic inter cineres obscæni forma virilis Aut fuit aut visa, sed fuit illa magis. Ius-
 sa foco captiua sedet conceptus ab illa Seruius à cælo semina gentis habet. Sig-
 na dedit genitor tunc quum caput ore corusco Contigit, inque coma flamme
 us arsit apex. Hinc quoque q; Iuno Vegensis migrare sese Romam velle respon-
 dit, quòd Claudiæ manū nauis secuta perhibetur, q; in sacrilegos & Iuno nuda-
 ta & Locrensis Proserpina & Ceres Milesia vindicauit, Herculesq; de apio. Nec
 aliter Hannibali somnia orbitatē oculi cōminatur. Flaminio extispicia pericu-
 lum

lum cladis prædicant: vel serpens, immo verò Dæmoniarches urbem Romā pestilentia liberavit Epidauro accersitus, aut Aeneas oraculorum indicio promissam & quesitam inuenit Italiam, & in ea non tā numinū q̄ dæmonū nutu sedem statuit. Quid aliud agit in somnis pater Anchises? Quid Iupiter & Apollo qui ambiguitate student obnubere oracula, vt cum mendaces aut fallaces inuēti fuerint aliquando rationis velamine suam tueri queant fallaciā, sicq; perditos perdere & deprauatis errorem prauitatis infundere ac fallere non desinūt donec auditores suos protrudāt in præceps; cui à sæculis vatum profuere responsa? Cræsonē an Pyrrho vel Laio, aut præcedentiū aut subsequentiū cuiquam? Nōne Cræsus opulentissimus Lydorum rex bellū moturus in Persas, tali responso fertur illusus, Cræsus Alyn penetrans magnā peruerterat opum vim. Quo responso, hostium se vim peruersurum putans peruertit suam. Vtrum autem accidisset eorum, verum oraculum fuisset. Nihilō purius egisse traditur cum Pyrrho qui bellū Romanis illaturus dum Delphos consulit, hoc responsū vt ait Ennius accepit, Aio te Acacida Romanos vincere posse. Demēs Pyrrhus si nō intelligeret vtra pars vicisset verum oraculum videri, sic versutus artifex texuerat, sic in omnem euentū perfugium veritatis occupauerat, hoc inq̄ adeò manifestam fallaciā præfert vt quanq̄ sicut Ennius idē ait, semper fuerit stolidū genus Acacidarum, ab eo tamē perpēdi absq; difficultate potuerit: illud etiam obscurius quod Cræsum decepit, quod vel Chrysippum potuisset fallere. Sic enim apud Ciceronem scriptum est, cui tamē ad postremum tota res commētitia videtur et hoc à poëta fictum suspicatur, illud ab historico, rationes afferēs: primum enim latine Apollinem nunquā locutum fuisse, deinde Pyrrhi temporibus iam iam verificari desuisse, & hoc vltimū vt eodem libro permulta irrisiue dictum arbitror: tamen vtcunq; non multum his rationibus moueor, quoniam in latinum transferrī & in carmen inferi potuit ambiguitas oraculi, græcis & solutis primū verbis edita: nā si ad linguam respicio, quæcunq; oraculis dicta sūt, latine quidem apud nostros de his græco fonte descendunt, græce vel ab Apolline prolata vel ab illis memoriæ mandata, nec linguarum varietas obfuit veritati. Alia igitur me Ciceronis ratio violentius vrget, ait enim hoc Pyrrho responsum inauditum græcis, itaq; satis credi potest hoc ab Ennio, suo quodam iure fictum esse. De Herodoto autem quem Cicero ipse patrem historiæ vocat, quòd superioris oraculi fictor extiterit non tam facile crediderim. In dubio igitur visum est verumque attingere, & Ciceronianam de hac re non præterire sententiam. Illud etiam anceps & inopinabile, quod Philippus Macedo ex eodem adyto accepit vt imminens sibi à quadriga periculum prouideret, quo audito rex anxius dissolui currus per omnem Macedoniam imperauit. Quin & oppidum Bœotix cui Quadrigæ nomen erat vt fatale sibi perpetuo declinavit, vel vt quidam ferunt iussit euerti, frustra tamen: aliò nanque minarum spectabat oraculum. Capulus enim gladii quo eū Pausanias transfodit quadrigæ calaturam fertur habuisse. Itaque Tul. eleganter illudit, Neque enim obscura tantum sed mendax admonitio, quasi rex capulo & nō cuspede moriturus esset. Appius Claudius is qui ciuili bello pōpeianas partes secutus est, de euentu rerū dubius vicinū castris

qui iam tunc neglectus obmutuerat retentauit Apollinem . Itaq; Perhemonee
 quaedam templi vates in antrum compulsa solitoq; æstuâs furore fertur in hanc
 sententiam respōdisse, Magnas huius minas Romane ne timeas: nihil enim ad
 te, quoniam in pace Eubœæ cola, vel vt quidam alii, latus euboicum possidebis.
 Lucanus, Effugis ingentes tanti discriminis expers Bellorum Romane minas
 solusq; quietem Euboici vasta lateris cōualle tenebis : quo ille responso velut in
 somnis accepto perplexior discessit inde q̄ venerat, sed non multo pōst apud lo
 cum qui Eubœæ cola dicitur ante supremum prælium morbo correptus inte
 riit, ita subtractus bellis & sepulchro cōditus Euboico fidem fecit oraculo. Eo
 demque modo Laio prædictum est ab Apolline , Caue vetatos liberum sulcos
 feras, generatus ille maçtabit te impie & omnis aula respergetur sanguine . Sed
 ille quidem vtpote præsciis quæ sequerentur sementem iuxta fatum fieri veta
 bat, sciens in potestate eius positum si abstinere vellet . Laius non vt homo ne
 scius futurorum ab eo qui sciret quid agendum sibi esset sciscitabatur, seuit au
 tem non fato eliciente sed victus intemperãtia . Similiter Argiuis per oraculum
 quærentibus an aduersum Perfas bellum suscipi conueniret, responsum est, Vici
 nis offensa deo carissima plebs armorum cohibe numina, corporis omne disci
 men sola capitis tutabitur vmbra . Sciebat enim quid esset deligendum, q̄q; op
 tio penes hominem: id verò quod sequitur optionem penes factum . Nero Cæ
 sar post hos portendi sibi mutationem status à mathematicis acceperat, qui in
 hoc concordēs in eo discordabant quæ nam fortuna imperio deiectum exci
 peret: his Neronis animus eger Delphicum oraculum experiri statuit, sic enim
 sibi visum est hæsitacionem suam ab humano ad diuinum consilium transfer
 ri debere: inde sibi responsum est, Annum tertium & septuagesimum caueret:
 quod quum audisset, homini incōsiderato & vix trigessimū ætatis suæ annum
 transgresso, tanta securitas incesserat vt iam nihil metuens & prosperitatem &
 ætatem sibi integram sponderet, quasi ante prænuntiatum tempus ab Apolline
 mori non posset, eo deniq; est insolentiæ raptus vt preciosissimis quibusdã rebus
 maritima tempestate deperditis affirmaret eas ad se vel piscium obsequio reuer
 suras, talibus intumuerat erroribus quū subito destitutus ab omnibus & ad tur
 pissimam compulsus est mortem, vtique consiliario dignus Apolline, quàmuis
 vanissimus ille spiritus mendaciq; parens ne quid ineptius videretur consuetis
 ambagibus atq; arte prouiderit. Quod ipse Nero suprema illa nocte audito cla
 more militari suum execrante & Galbæ nomen celebrante, serò licet, quiuit in
 telligere, & ad infelicitatis suæ cumulū auctorem oraculum veridicum appella
 ri. Galba enim successor tertium & septuagesimum annū tunc agebat . Admo
 net nos aliquis obtrectator quibusdã consultorem istum consulere, queruntur
 vtrinq; nostris temporibus sacra sibi interdicta cerimoniaq; sublatas, et ob hoc
 ideo maxime nulla vel perplexa & inextricabilia omnia talium rerum consul
 toribus responsa dari. Cur ergo longe ante imperiū Cæsaris ac Christi dei sal
 uatoris nostri natiuitatem sicut ipsorum auctores attestantur abolita pene fue
 rat Pythii oraculi fides, abolita autē quia contempta? Porrò autem quare con
 tempta nisi quia vel vana vel falsa vel dubia. Vnde poëta prudēter admonuit in
 consulti

consulti abeunt sedemq; odere Sibyllæ. Et ne forte parui id pendant quòd con-
 temptum, abolitum atq; antiquatum fuit, hoc esse aut numen aut sedem, Apollo
 ille Pythius erat quem ferunt magno Pythone serpente interfecto magnum va-
 tem totiusq; vaticinationis auctorem & principem hæredem sedis & diuinatio-
 nis & nominis extitisse, ibique eum reddere responsa elegisse, vbi orta cū aucto-
 re ipsa diuinatio videbatur, euasunculas autem quærentes dicentésq; vim sedis
 ac loci euasuisse tractu tēporis, sic ridet Cicero vt dicat eos non aduertere quod
 de vi diuina agitur, quæ si est vtique æterna est: Sed perinde loqui quasi de vino
 aut salsamento quæ vim suam imminuunt vetustate & paulatim euanescent. Ita-
 que hæc profiteres philosophos supersticiosos & penè phanaticos appellat qui ex-
 cusationes friuolas ineptiis suis malunt exquirere euasuisse fingentes, quàm ve-
 ritatem ingenue confiteri & errorem suum vel serò cognoscere qui diutissime cir-
 cumuenti sūt super huiuscemodi oraculis, partim falsis vt ipsius Tullii verbis va-
 tar, partim casu veris vt fit in omni oratione sepissime, partim flexiloquis et ob-
 scuris vt interpret egeat interprete & fors ipsa ad sortes referenda sit, partim am-
 biguis & perplexis oraculis: hi maxime fallunt quorum præstigias à veritate pro-
 fani intelligere non possunt. Ideoq; ab ipsis attribui putant et imperia et victori-
 as & opes & euentus prosperos rerum, deniq; cum ipsorum nutu sæpe rempub.
 constet periculis imminentibus liberatam, quæ pericula & responsis denunci-
 auerunt & sacrificiis placati auerterunt, omnia illa meræ fallaciæ sunt. Nam
 quum dispositiones dei præsentiant quippe qui ministri eius fuerunt interpo-
 nunt se in his rebus vt quæcunq; à deo facta sunt vel fiunt ipsi potissime facere
 aut fecisse viderentur. Et quotiens alicui populo vel vrbi duci vel principi secun-
 dum dei statutum boni quid impendet, illi se facturos vel prodigiis vel somniis
 vel oraculis vel sortibus cæterisq; id genus vt diximus pollicentur, si sibi hono-
 res & sacrificia tribuantur, quibus datis quum id acciderit quod necesse est, sibi
 summam pariunt venerationē. Quotiens autem pericula impendēt ad aliquam
 ineptam & leuem causam se profitentur iratos, sicuti vno Varroni quòd formo-
 sum puerum in templo Iouis ad excubias tenendas collocauerat et ob hanc causam
 Romanum nomē apud Cannas penè deletum: quòd si Iuno alterum Ganyme-
 dem verebatur, cur iuuetus Romana luit pœnas, vel si dum tantummodo duces
 vel principes curant cæteram multitudinem negligunt? Cur Varro solus euasit
 qui hoc fecit, & Paulus qui nihil meruit occisus est? Itaque siue periculum quod
 imminet vitari potest, videri volunt id placati auertisse, siue nō potest id agunt,
 sicq; sibi apud homines qui eos nesciunt auctoritatem pariunt ac timorem, his
 veritatis & his artibus noticiam veri dei trini & vnius apud omnes gentes inuer-
 terunt. Harum igitur disciplinarum obseruationibus superstitionis, quæ ad co-
 gnitionem siderum coniunguntur societas dæmonum formidanda atque vi-
 tanda est, neque illos ab hoc genere superstitionis segregandos puto, qui ab ip-
 sa Chaldæorum natione proflexerunt: quod propria est eorum genealogiæ
 ratio vt possint antea facta futuræque ex ratiocinationibus astrorum explica-
 re, hoc est, quos effectus habent sidera duodecim, stellæ quinque, sol & luna
 ad humanam rationem conferre: Cuius rei primus Berosus insula & ciuitate

Coho confidens, ibi aperuit disciplinam, postea studens Antipater, iterumque Achinapolis qui etiam non enascentia sed ex conceptione rationes explicatas reliquit. Hi enim quanquam veram stellarum positionem quum quisque nascitur confectetur & aliquando eam peruestigent, per eorum inuentas conscriptasque regulas, tamem quod inde conantur vel actus nostros vel mores vel euenta prædicere, nimis errant profecto, nimisque magna dementia detinentur, & quos non solum christianæ religionis instituta ac fidei nostræ lumina, verum multa quoque veterum poetarum, philosophorumque illustriū, clarissimorumque ducum & imperatorum dicta confutent, ex quibus est illud imprimis sacris in literis ad Moysen annotatum, Quando ingressus fueris terram quam dominus deus tuus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationem illarū gentium, ne inueniatur in te qui lustret filium aut filiam suam ducens super ignem, aut qui ariolos sciscitetur & obseruet somnia atque auguria, ne sis maleficus vel incantator, ne pythones consulas & diuinos & ne quæras à mortuis veritatē. Omnia hæc enim abominabitur, & propter huiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo, perfectus eris & absque macula cum domino deo tuo: gentes istæ quarum possidebis terram augures & diuinos audiunt, tu autē à domino deo tuo aliter institutus es. Quis ergo dubitet hæc non modo capitalia sed fidei peruersionem, quæ tanta diligentia diuina explodit sententia? Et illud quidem Leuitici, Non augurabimini nec obseruabitis somnia nec declinetis ad magos nec ab ariolis aliquid sciscitemini vt polluamini per eos: vir enim in eodē inquit, siue mulier in quibus pythonicus vel diuinationis fuerit spiritus morte moriatur, lapidibus obruāt eos & sanguis eorum sit super illos. Nec minus ad Romanos apostolicis verbis expressum: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Est quoque illud diuinum ac cæleste consilium, Altiora te ne quæsieris & fortiora te ne scrutatus fueris: Sed quæ præcepit deus tibi illa cogita semper et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Non est enim tibi necessarium ea quæ tibi abscondita sunt videre. Non est vestrum, alibi scriptum, nosse tempora vel momenta quæ in patris potestate posita sunt. Annunciate quæ futura sunt inquit Isaias, & sciemus quia dii estis vos. Simile est illud Ecclesiastici, Ignorat homo quod ante se fuerit & quod post futurum quis ei poterit indicare? Quid aliud illud Sapientiæ asserit? Cogitationes enim mortalium inquit timidæ sunt & incertæ prouidentia nostræ, corpus quod corrumpitur aggrauat animam & terrena inhabitatio deprimit sensum, multa cogitantem: & difficile existimamus quæ in terra sunt & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore, quæ in cælis sunt autē quis inuestigabit: sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam & miseris spiritum sanctum tuum de altissimis? & sic correptæ semitæ eorū qui sunt in terris & quæ sibi placent didicerūt homines. Atqui teste Firmiano non hoc idem faciunt philosophi qui disputant in cælo quid agatur, & eo semper impune id facere arbitrantur quia nullus existit qui errores eorum coarguat: quod si existimarent descensurum aliquem qui eos delirare & mentiri doceret, nunquam quicquam de his rebus quas scire non possunt disputarent. Nec tamen ideo felicior putanda est eorum impudentia & audacia quia non redarguuntur. Redarguit enim

enim deus cui sola veritas nota est licet conuenire videatur eamque hominum sapientiam pro summa stulticia computat. Linquo Augustini & Ambrosii operosissimos validissimosque tractatus ac disputationes longissimas quas nec tempus exigat nec recipit locus nec requirit quisquis aliquantulum legendo profecerit, notempe sunt: vnam Augustini veram nescio an breuem magis proferam sententiam ex eo libro qui de dei ciuitate inscribitur, His omnibus consideratis inquit, non immerito creditur quum astrologi mirabiliter multa vera respondēt occulto instinctu fieri spirituum non bonorum quorum cura est has falsas & noxias opiniones de astralibus fati inserere humanis mentibus atque firmare non horoscopi mutati & inspecti aliqua arte quæ nulla est. Alteram Ambrosii ipsius ex eo libro quem de obitu Satyri fratris nobis luculenta oratione reliquit: eius enim verba sunt hæc, De solis cursu cælique ratione philosophi disputant, & sunt qui putant his credendum quum quid loquantur ignorent, neque cælum ascenderunt axem dimensi, nondum oculis perscrutati sunt: quia nullus eorum cum deo in principio fuit, nullus eorum de deo dixit quum pararet cælum cum ipso eram & eram cum eo cuncta componens. A diuinis præter hæc ad humana descendenti permulta se ingerunt illustrium poetarum dicta his satis consentanea, è quibus illud primum antiquissimum & acerrimum apud Homerum proferendum: Iupiter inquit non mortalem hominem non è communi grege deum aliquem, sed lunonem illam suam coniugem ac sororem reginamque deum graui comminatione deterret ne secretum suum intimum auderet inquirere aut sciri posse præsumeret: post hunc duo literis demandata sunt. Duorum quoque in illa prima ætate poetarum illustrium, Pacuuius, Nam si quæ ventura sunt præuident æquiparant Ioui. Rursum idem poeta istis qui linguam auium intelligunt, plusque ex alieno iecore sapiunt quam ex suo, magis audiendum quam auscultandum censeo. Accius, Nihil quoque credo auguribus qui aures verbis ditant alienas, suas ut auro locupletent domos. Quartum his Ennium addiderim qui vetusta illa & venerabili facundia hos ipsos eleganter irridet, ut verbis etiam suis utar, Qui sui quæstus causa falsas suscitant sententias. Non enim sunt hi aut scientia aut arte diuini sed superstitiosi vates impudentesque arioli aut inertes aut insani aut quibus egestas imperet, qui sibi semitam non sapiunt, aliis demonstrant vias: quibus diuitias pollicentur, ab ipsis drachmam ipsi petunt. De his diuitiis sibi deducant drachmam, reddant cætera. Adde quinto loco spectatae authoritatis grauitatisque poetam doctissimum Flaccum Horatium dicentem, Prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte præmittit deus, Ridetque si mortales ultra fas trepidant necnon illud quod adest memento componere æquus, & quid sit futurum cras fuge quærere: Et quem fors dierum quem quæ dabit lucro appone. Est & illud eiusdem quoque poetæ ad Leuconem, Tu ne quæseris scire nefas, quem mihi quem tibi finem dederint dii Luconoe, nec Babylonios tentaris numeros ut melius quicquid erit pati seu plures hyemes seu tribuit Iuppiter vltimam. Lucanus inter hos sextus his verbis accedit,

Sit subitum quodcumque paras, sit cæca futuri
Mens hominum fati liceat sperare timentis.

Statum his septimū aggregauerim, Quid crastina voluerit hōsa scire nefas h-
 mini. Ultimo in loco sequitur hos Iunius Iuuenalis Aquinas & his verbis,
 Spondet amatorem tenerum vel diuitis orbi
 Testamentum ingens calidæ pulmone columbæ
 Tractato Armenus vel Comagenus Aruspex
 Pectora pullorum rimatur & exta catelli.
 Interdum & exta pueri faciet quod deferat ipse
 Chaldæis. Sed maior erit fiducia quicquid
 Dixerit astrologus credent à fronte relatum
 Amonis: quoniam delphis oracula cessant:
 Et genus humanum damnat caligo futuri
 Hæc religionis nostræ instituta & illustriū dicta poëtarū illis similia subsequun-
 tur & philosophorum sententiæ, Socratis potissimum qui in hoc cælestium scruti-
 ninio & causarum abditarum indagatione ceteris cordatior fuit, quum hæc in-
 telligeret non posse inueniri, celebre illud ab omnibus probatum in medium no-
 bis attulit, Quod supra nos nihil ad nos, sicq; proinde ab omni physica quæstio-
 ne disputationem suspendens eò se contulit vt in virtute atque officio omnis eius
 versaretur intentio. Itidem Democriti physici non ineptus præ cæteris contra ta-
 les iocus, quod est ante pedes nemo spectat, cæli scrutantur plagas: facetissimæque
 illa Ciceronis irrisio temere disputantium, nullaq; de re dubitantium tanquam
 modo deorum ex concilio descendentes quid ibi agatur oculis suis aspexerint
 auribusque perceperint. Sanè vt idè inquit Cicero & in senectute sua horæ qui-
 dem cedunt & dies & menses & anni nec præteritum tēpus vnquam reuertitur,
 nec quid sequatur sciri potest. Sunt & aliæ contra hæc hominum portenta, phi-
 losophorum clarorum sententiæ, inter quos Fauorini est illa melius & vrgen-
 tius cæteris quos legere potui philosophis futurorum noticiam facillime repudi-
 antis atque dicentis, Nihil enim ab illis audiri posse dicebat nisi graue atque mo-
 lestum: quoniam aut vera respondebunt quod rarissime solent: si quidè mala mi-
 seriam ante tempus afferre & superuacuam solitudinem: posita enim illic veri-
 tate, adest hinc necessitas. Ita nihil præcise nisi dolorē poscenti reddere libet hoc
 loco sustinere, & quod communis rerum natura non patitur tentare maior sine
 offensione possit interferi, hoc est, Fauorini, M. T. cuius hæc sūt, vt omittamus su-
 periores. M. Crasso putas vtile fuisse tum quum maximis opibus fortunisq; flore-
 bat, scire sibi interfecto filio Publio exercitūque deleto trans Eufraten cum igno-
 minia & dedecore esse pereūdum? An Cn. Pompeium censes tribus suis consu-
 latibus, tribus triumphis maximarum rerū gloria lataturum fuisse si sciret se in
 solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu, post mortem verò ea
 consecutura quæ sine lachrymis non possumus dicere? Quid verò Cæsarem pu-
 tasse si diuinasset fore vt in eo senatu quē ex maiori parte ipse cooptasset in cu-
 ria pompeiana ante ipsius Pompeii simulachrum tot centurionibus suis spectan-
 tibus, ac nobilissimis ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis truida-
 tus ita iaceret vt ad eius corpus non modo amicorum sed ne seruorum qui-
 dem quispiam accederet,, quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? & certe
 ignoran

ignorantia futurorum malorum utilior est quàm scientia, Hæc Cicero. Possem ego antiquos & fortunatissimos ætatis nostræ viros in huius sententiæ testimoni-um vocare, sed nec necesse, nec locus hic longiorem digressionem recipit, & atti- gisse videtur ille clarissima: sin autē vt ad Fauorini argumentationē redeat ora- tio, bona pronūntiant, duplex incommoditas, expectationis tēdium, & præcogni- ti gaudii extenuatio: quod repentinū, gratius ac cumulatius obuēisset. Aut fal- sa dicēt, quod q̄ familiare & frequētissimū apud eos est: et si erūt infelicia, angoribus falsoq; metu: si fœlicia, inani spe & gaudio tristitiaq; vbi te delusū senties torqueberis. In omnē igitur euentū hos nugatores sycophātas cōtemnendos fo- re, ad hanc fere sententiam vt præteream Dicearchum qui expedire omnia no- bis futura nescire magno volumine conclusit, Anaxarti philosophi ratione cō- pellor. Is enim quum in Byrsam urbem trans Eufraten omīssam traiecisset Ale- xander, ibi eū vt antea persæpe monuit, vt tāquàm falsa & incerta Magorū præ- dicta contēneret: nec ab re. Nam si fatis inquit ò Alexāder cōstent quæ prædicun- tur, ignota esse mortalibus: si vero naturæ debeantur, immutabilia quidē esse. Si- mile & illud Demonactis etiam philosophi qui vatē semel intuens publica mer- cede responsa præbentem, nonne vides, inquit, cuius rei mercedē flagites? Si enim tibi potestas à Ioue est eorum quæ fatali lege sunt constituta aliquid commu- tandi, quodcunque id est quod flagitas parum sane est: sin autem dei nutu & voluntate posita sunt omnia, quid tuum nos vaticiniū iuuare potest? Demosthe- nes Græcorum armis ac tanta & tam prompta virorum potentia confusus, neq; mentem adhiberi oraculis, neque vaticinia audiri permisit, Epaminundam me- morans & Periclem illa semper formidinis & ignauix velamenta putasse. Salu- berrimū & memorabile est illud omnibus horis Halicarnasei excellētis in astro- logia, & in regendis suis ciuibus principis præstātissimi, totum id quod est Chal- daicum prædicādi genus repudiantis. Magnus quidam vir ecce superuenit, præ- missis omnibus fide non inferior, Cato ille rigidus qui mirari se ait q̄ non ridet aruspex aruspice quum viderit, quod dictum ad omnes quæ augures, sortile- gos, coniectores, chaldeosq; & mathematicos ac totam denique manticen cōuer- ti potest. Spectatis enim tot ineptiis quibus credulis homunculis illudunt, occur- sus profecto memoriam & risum ex mutua conscientia mouere deberet. Quàm illud quoque eleganter? quum esset consultus à quodam, monstrum ne esset à so- ricibus corrosas sibi caligas quum diceret, Respondit non esse id monstrum, sed verum monstrum habendum fuisse, si sorices à caligis roderentur. Quod sequi- tur non minus profecto, sed magnificum ac succi & pensi plenum. Nā quū apud Prusiam Hannibali exultanti & auctori committendi prælii pugnari placeret, ac ille negaret, quod exta prohiberent, An tu Prusia inquit Hannibal vitulinæ carnis mauius quàm imperatori veteri credere? breue sane atque amplissimū tan- tōque principe dignum verbum, vt pote qui Hispaniam, Galliam, Liguriam, Ita- liam denique laceratam in faciem eius effuderit, vnus hostiæ vilissimæ ac fordi- dissimæ exta tot monumentis ac victoriis rerum præponi indignū ferens. Quid aliud Cæsar quum à maximo augure & doctissimo aruspice præmoneretur ne in- Aphricam ante brumam nauigia transmitteret, non ne illius dictum nihili fa- ciens

ciens transmisit? quod ni fecisset, omnes aduersariorū copiae conuenissent. E contrario Regulus nonne auguria seruauit & captus est? & Mancinus religionem tenuit & sub iugum missus est? Pullos habuit Paulus, & apud Cannas tamen captus est. Hæc & horum similia quæ confirmādis auspiciis & id genus erroribus afferuntur, tam inepta, tam friuola persæpe sunt ut multis quidem M. Marcelli illius quinquies col. probandum summopere consilium videatur, qui quū esset imperator & augur optimus, totum hoc militare auspiciū omiserit: a quo ne prepediretur lectica opertus, nec ab re, iter facere solitus: vir enim fortis & sapiēs desperabat posse inuulgatam diu & imbibitam ac ossibus inherentem opinionem aperta fronte discutere. Non eò vsque tamen Marcello assentiendum, nec auspicia omnino ita repudianda reor ut res magnas nullis vnquam credam signis vel auspiciis præueniri, quum et volatus auisū dirigat deus, ut rostrū sonans, aut præteruolans penna, turbido meatu vel leni, futura præmonstret, ut theologi veteres & clari quidam auctores testes sunt. Ouidius in fastis,

Non ego te quāuis properabis vincere Cæsar

Si vetat auspiciū signa mouere velim.

Sint tibi Flaminius Trasimenaq; littora testes,

Per volucres signa multa mouere deos.

Verū præclare de hoc quoque ut de aliis Cicero, Signa inquit ostenduntur ab his rerum futurarum: in his si quis errauerit, non deorum natura sed hominum coniectura peccauerit. Nec etiam postremo præter hæc rerum futurarū signa est, quod ratione signorum vel planetarum certiores hi futurorū nuntii de singulis quibusq; polliceri possint vel audiri: in sepem namq; sideribus de quibus antè diximus & quæ ab incessu vocamus errantia quū errent tamen nulla minus, certè cōsiderationis nihil habent nisi secundū cōmune regimē in mūdo eis debitū intelligentiā septuplicē substantia extra consistente virtute sibi coniunctam. Scimus etiam, ne horū audaciam per singula prætereamus intactā, eos fateri solitos quod quisquis aquarii signo in lucem editus sit, piscatoris ministerium sortiretur. Cæterum piscatores quum Getulia non habeat, quis eorum dicere aufit, quia nemo illic in stella aquarii nascitur. Rursum quū plurimos quos nasci signo libræ norint, trapezitas fore prædicent, quos multarum gentium prouinciæ ignorant, fateantur necesse est aut in eis hoc signum deesse, aut effectū fatalem nullo modo haberi. Persarū autem ac Lacedæmoniorū reges quum per genus dominentur, regumq; filii vno eodēq; sidere cum seruis cōtinue degentibus nati ad regnū proficiant, quid rationis habent ut serui qui secū iisdē momentis horarū ac temporū fuerant geniti omnino in seruitute cōmorentur? Homines etiā diuersarum regionum, diuersarū atātū, sub variis & diuersis siderū motibus geniti, si aut oppidorū expugnationibus, aut collatis signis, eadē classe fluctibus obruantur, vel alio quouis modo, eodem tamen genere mortis eodemq; momento temporis interierunt, ut in Cannēsi pugna contigit, quomodo momenta nascendi singulis secundum istos attributa suas leges habebunt? Aduersabitur horum iudiciis vastitas forsā immensa altitudine, discreta in duo & septuaginta signa per rerum aut animarum effigies, in quas digessere cælum periti. Posse etiam fieri credibile est,

ex infinito stellarū numero, vt alia signa pari, maiore, vel minore potestate sint, sine quibus recta ac perpetua obseruatio perfici non queat : neque eos homines cernere posse, neque percipere exuperantiam vel splendoris vel altitudinis, quum & quaedam sidera in quibusdam terris conspiciantur, earumq; terrarum hominibus nota sint, eademq; ipsa ex omni terra alia non videantur, & sint aliis, vt Canopus, omnino ignotissima. Est enim id sidus ingens noctibus lucens, clarum & maxime mirum, cuius si aliunde fides abesset. M. Manilius libro primo astronomicon præcellentissimus testis accedit: idcirco inquit, terris non omnibus omnia signa Conspicimus, nunquam inuenies fulgere Canopum, Donec hiliacas per pontum venerit oras. Quum itaq; cõstet rerum ambiguitatem confusionem que dānosam ex taliū potius diuinationis prænunciatione generari, quàm certam, cõducibilem consultoribus cognitionem, quū nihil rite cernant, nihil percipiāt, nihilq; veniat horum quæ isti lubricis & fallacibus cõiecturis delirantes ac velut ebrii pollicentur (nisi rarum forte aliquid, aut fortuitum, qualia etiam aliquādo ementiri volentibus elabuntur & excidunt) nullo pacto, Sigismunde Pādulphe, vtendum esse tibi reor istiusmodi superstitiosis hominum iudiciis: quorum disciplinas tute optime calles, studiis indulges, ingeniis faues, vt argutiis apprime delectaris: maxime quum clarissimos quosque atatis viros mathematicos, horoscopus summos & astronomos more maiorū domi & militiæ ad futura præsagenda te semper penes habueris & habeas. Tantorum itaque virorum, tam eruditōrum, tam illustrium exemplis & auctoritate, ac rationibus fretus, non iniuria dixerim diuinationis artem qua quis de futuris omnibus soli deo cognitis ad interrogata singula vera respondeat, aut omnino nullā esse (quod Socrates & eum secuti antiqui Academici quos eosdem & Peripateticos nominamus asserunt) aut esse, sed nōdum scitā, aut opinionem quandam, proinde vanam hominum coniecturam atq; iudicia quàm maxime fallentem.

Finis Tertii.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS-

mundum Pandulphum, de re militari

Liber Quartus.

De legibus

Cap. I.

Um quoque, Sigismunde Pandulphe, necesse est quem alius ducem & imperatorem præfecimus, non harum quas modo diximus bonarum artium institutis solum, verum & legitimi iuris & more maiorum, cerimoniarum & factorum erga deos & contentionum controuersiarumque inter homines dirimendarum iudicem, ac belli primum iuste gerendi dominum esse: bellum enim iustum est, ut in rebus inquit Cicero, quod denunciatum & indictum, atque hoc ipsum quod aut repetundarum aut propulsandorum hostium causa geratur: legitimi iuris munus etiam dicimus ea iubere quæ sunt viri fortis, ut non deserere locum in acie, non fugere, non arma abiicere: & ea quæ sunt temperatis, ut non committere adulterium, non flagitium facere: & ea quæ sunt mansueti, ut non pulsare, non iurgia exercere: eodem modo secundum alias virtutes, & vitia, has iubere, illa vetare. Esse etiam præter hæc quædam belli iura, ut ineundæ pugnae solennitatem seruare, decreta publica, foederum percussione, religionem sacramenti, militum animaduersionem, dignitatem, ac præmiorum & honorum gradum. Quædam porro esse quæ uti facere ita pati sit fas, ut sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, aliæque id genus quæ de singulis cauta sunt legibus, in quarum editione sunt qui putent Zeleucum, alii Rhadamanthum siue Lycurgum putant: quidam omnium priorem Cererem, quæ frumenta, quum antea glande vescerentur inuenit: molere quoque & conficere in Attica, & alia in Sicilia, ob idque dea iudicata, ut Carcinus tragedus in suo poemate affirmat. Hæc alii gloriam illi gentis hæbreorum duci summoque philosopho Moyse tamquam veritati magis consentaneum facile concesserunt. Lycurgus enim & Zeleucus, omnesque qui apud Græcos mirabiles sunt recentes atque nouelli, quantum ad hunc ipsum Moysem comparati, esse noscuntur, quoniam nec ipsum nomen legis, fuisse olim apud Græcos agnoscitur, & testis Homerus est, qui nusquam in diuino eius opere hoc usus est nomine. Non enim secundum legem, sed indiffinitiuis sententis & regum præceptionibus populus regebatur: vnde etiam multo tempore permansere tantum moribus vrentes, & non scripto, & multa horum semper secundum euentum casuum permittentes. Phoroneus etiam ipse secundus Argivorum rex à quo forum forensisque dicendi genus deductum putant, ut Argiui certa lege ac iudiciis regerentur, sexcentis ante bellum Troianum ferme annis inter Græcos primus ante omnes effecit, si modo illa quæ apud Platonem in Timæo Critias

Critias ex Solone commemorat de legibus atticis multis annorum milibus ante Phoroneum, fabulosa & commentitia esse credamus. Nec me praterit apud Græcos Isidem legiferam appellatam, tanquam primam legum inuentricem. Aegyptiis autem prima scriptarum legum monumenta, Mina rex siue Trismegistus dedit, quem fortasse quispiam in philosophorum numero computet, quam in deos relatus Mercurii nomine ab Aegyptiis honoretur. Secundus apud Aegyptios legulator dicitur, vir prudentia excellens, Sakhis, hunc & ad deum religionem cultumque multa prioribus legibus addidisse perhibent. Tertium Sesoosim regem tradunt, qui ad rem militarem & belli munera plurima contulit institutis suis. Quartus scribitur rex Bucharis tulisse leges sapientia ac usu rerum expertus, qui & vitæ regum leges dederit, & commercia hominum iudiciaque constituit: post hunc legibus multa addidit Amasus rex, quem tradunt & de his quæ ad monarchas pertinent, deque omni Aegyptiorum æconomia præcepisse. Minos mare obtinuit & paulo ante Troiam captam Cretensibus leges dedit, ut Paradius memorat, quod Plato falsum esse conuincit. Spartanis verò qui & Lacedæmonii sunt, Lycurgus primus leges ex Apollinis, ut aiunt, auctoritate confluxit. Et quanquam leges scriptas nullas Lycurgus tulerit, ut alii perhibent, vnam tamen ex his quæ rhetoræ appellantur afferam, quæ in hostes militare prohiberet ne sepe pugnando consueti bellicosi redderentur. Qua in re Agesilaum regem maxime posteriori tempore accusant, utpote qui continuis & frequentibus in Bœotiam incursibus ac preliis Thebanos resistere Lacedæmoniis edocuerit. Quare saucium Antalcides quum intueretur, pulchram tuæ doctrinæ mercedem inquit à Thebanis recipis, qui nolentes ipsos neque scientes pugnandi peritiam docuisti. Huiusmodi sanctiones rhetoras libuit appellari, quasi ex deo decretæ deque oracula quædam essent. Epirotis Ariba Epirotarum rex vnus ex posteris Pyrrhi, Achillis filii, leges, senatum, magistratus annuos, & politicæ vitæ formam primus instituit. Arianeis Chatharactes, Getis Zamolxis. Pittacus Mitileneis quæ ad sexcentos elegos versus, & carptim de legibus ad ciues conscripsit. Fuit & alter Pittacus legifer, cuius & Fauorinus & Demetrius meminit. Atheniensibus verò à quibus iura & leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur, tulit rigidissimus Draco, quas & hoc ipso mitior Solon, sapiens vnus est septem, & legum scriptor, propter asperitatem magnitudinemque poenarum abrogandas curauit: vna enim fere omnibus mors poena prædeterminata erat, ut etiam qui otii damnati essent capite plecterentur: & eis qui olera aut fructus surripuissent, idem supplicium quod peculatoribus aut homicidis constitutum esset. Ob quam causam illud Demadis à doctis probatur, qui Draconem non atramento sed sanguine leges descripsisse dixit. Inter Solonis autem leges quas plures fuisse constat, ac omnes quidem sapientissimè latas, illas præclare statuit, quibus athletarum quoque præmia castigata moderatione correxit, & ei qui Olympia vicisset quingentas drachmas, qui verò in Isthmo, ei centum dari constituit, eademque ratione in certaminibus & præliis qui succubuissent præmiis esse illustrandos, eorumque filios publicè enutriendos educandosque, quo sane animati singuli, fortiter ac strenue in bellis dimicabāt: sic Polyzeus, sic Cyneagirus, sic Callimachus, sic omnes qui in Marathonis expu-

gnatione pugnaverunt: sic præterea Armodius, Arostogiton, Mylciades, innumera-
 merabilisque alii: maxime autem Alexis comicus Athenienses inquit, oportere
 ideo laudari, quod omnium Græcorum leges cogunt parentes à liberis ali,
 Atheniensem non omnes, nisi eos qui liberos artibus erudiissent. Fuit etiã quan-
 doque in Macedonia lex, cum qui nullum hostem interfecisset, capistro cingi de-
 bere. Et apud Scythas, in bello ubi primum quis hominẽ deiecisset, eius sangui-
 nem bibere, neque aliter participes prædæ fieri consueuisse nisi ad regem neca-
 torum omnium capita detulissent: quæ nonnunquam (horrendum dictu) pur-
 gantes deaurantesque ad pocula deferebant. Non licere etiam eorum cuiquam
 solennibus epulis pateram circumlatam accipere, nisi ei qui aliquem ex hostium
 quoque numero de medio sustulisset: apud Gallos sic etiam puberes omnes &
 armatos communi lege cogi ad bellum solere, ut qui ex his nouissime adueniret,
 in conspectu circũfusæ multitudinis affectus omni genere cruciatus necaretur.
 Atque ut ab externis ad domestica aliquãdo redeat oratio, quis nescit Italiam leges
 dedisse Italum quendam Oenotriæ regem, à quo mutato nomine pro Oenotris
 Itali sunt vocati, oramque illam maritimam Europæ quæ est inter Syllaticum
 & Lameticum sinum Italiæ nomẽ primo cepisse? Hunc ergo Italum periti qui-
 dam tradunt agriculturam Oenotros docuisse, quum prius essent pastores vagi
 ac palantes, illisque comestationes instituisse primum, legesque posuisse, quas itidem
 nonnulli & quidem docti non Italum Italiam, sed Saturnum: Romanis verò Quiri-
 num. Nam quum agresti quodam more in Italia etiam viueretur, is genus indo-
 cile & dispersum motibus altis composuit legesque dedit, Latiumque vocari Ma-
 luit his quoniã latuisset tutus in oris. Hic verò quum post fratrem interemptum,
 solus potiretur imperio, iura dedit populo, nec re aliqua præterquam legibus co-
 alescere multitudinem vnum in corpus arbitratus est: populum itaque Ro. qui no-
 ua tunc pastorum conuenarumque omnium colluione collectus erat, Romulus
 in partes triginta diuisit, quibus quoque additæ sunt quinque, easdemque curias
 placuit appellari, quod publicas curas gerebant, quum in illis vniuscuiusque par-
 tis populi Romani quid gereretur: ita ut in sua quisque curia, sacra publica face-
 ret feriisque obseruaret, quibus singulis curiis, Curiarum nomina virginum imposi-
 ta esse dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerat: qui verò eis
 consulere, ex populo nobilissimo centum senes delegit, quos ob ætatem Senato-
 res, ob pietatem & in similitudinem curæ Patres nominauit, quorumque filii
 Patritii sunt appellati. Tres equitum deinde centurias instituit, quas suo nomine
 Ramnes, à T. Tacio Ticienses, à luci communionem Luceres, quaquam huius de-
 nominatio auctore Liuius incerta est, appellauit. Equites item armatos trecetos,
 qui Celeres vocarentur, tum pace, tum bello sui ad custodiam corporis, Tribu-
 num etiam qui eis præerat appellauit. Reliqua verò multitudo regem in bellum
 euntem sequebatur pedes, vniuersos autem Milites appellabat. Non enim uti po-
 stea atque in præsentia ornati aureis calcaribus & aureo cingulo, sed qui erant
 in exercitu equites & pedites, vulgò simul omnes sine discrimine apud vete-
 res sunt milites à militandi consuetudine appellati: hunc deinde Romulum se-
 cutus Numa Pompilius Pomponii filius, è Curibus Sabinorum oppido accitus
 ad

ad regnum qui Romanum populum utpote ferreū religione molliuit, fidem pacis ac belli docens, sacris pluribus per eum institutis: nam Vestæ fecit ædem & portas Iano gemino edificauit, augures, flamines tres, Dialem, Martialē & Quirinalem & Salios Martis sacerdotes: pontificem maximum creauit, leges plures tulit, ceremonias cultumq; deorum omnium immortalium, ob quam tantam iusticiam & religionem nemo ei bellum inferre ausus est. Excipit Numam Pompiliū Tullus Hostilius Romulo fortior, qui populum iam quieti & legibus assuetum ad bella & arma reduxit: idem omnem militarem disciplinam, artemq; bellicandī condidit, ac debellatis Etruscis, sellam curulem lictoresq; & togam pictā atq; prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorū erant, primus ut Romæ haberentur instituit: huic successit Ancus Martius, Numæ Pompiliū ex filia nepos, ac religioni auitæ quā similis: hic ut bella geri aliquo ritu, pie ac sancte iudici videretur, ceremonias lege quadam instituit, quibus Fecialis & Pater Patratus qui essent ad eam rem legati, hoc est, ad res repetūdas quum bellū indicerent vteretur. Regnum tenuit post Ancum Tarquinius Priscus, qui omnia quibus imperii dignitas eminet decora & insignia sumpsit ex Tuscia: inde namque aureuset triumphalis currus et equi quatuor, tunice palmate, fasces, trabes, curules, phalera, anuli ac paludamēta sumpta sunt, frequentibus præliis, duodecim Etruriæ populis per eum subactis. Post hunc Seruius Tullus, quāquā quasi precario regnare cœpisset, imperium tamen recte ministravit, vrbe quadrifariam diuisa, regionibus collibusq; qui incoluntur, & Tribus eas partes ut ego arbitror à tributo appellauit. Ab hoc classes centuriæq; constitutę peditum & equitum: huius tempore Romanorum ciuium qui arma ferre possent censita esse octoginta milia, Fabius pictor auctor est: ab eodem census constitutus. Diuisit namq; ciuitatem non secundum regiones verum secundum censum, vnum corpus faciens eorum ciuium qui censum habebant supra centū milia æris, aliud corpus censum habentium à centum milibus ad septuagintaquinque, tertium eorum qui à septuagintaquinque milibus: & ita descendens vsque ad quinque milia peruenit, infra eum numerum sine censu reliquit, quasi tentes & impotentes. Ex censu autem quæ domi & militiæ subeunda forent onera constituit. Quia verò patrimonia vel augentur vel minuuntur singulis quinquenniis, in quinquennium recenseri statuit, idq; quinquennium, Lustrum maiores dixere. Tarquinius cui Superbo ex moribus cognomen inditum est, postremus omnium fuit, vir iniquus, cruentus ad resq; bellicas fortis ac præstans, utpote qui vrbes euerteret & turpi arte in deditiōem redigeret. Exactis autem regibus, anno septimo & quinquagesimo, ab vrbe verò condita trecentesimo & vltra, creati sunt viri decem ad leges condendas: nouus quidem ac summi imperii magistratus, à quibus decem tabulæ primum editæ, centuriatis comitiis perlatae sunt, simulque deinde duæ superadditæ, ut omne ius Quiritium confectū duodecim illis tabulis ad vnguē abfolueretur: sicq; à decemuiris leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs siue ebur incisas in publico proposuerunt, quas tãti fecisse Romanum populum memorant ut illis quāmdiu Romę stetit honor & innocētia pudicitię contentus fuerit: Sed cum crescente improbitate interpretationes prudentum

per consuetudinem receptę sunt, quas quidem ius ciuile non leges libuit appellare, ex hoc fuerunt actiones, quę ius agendi sunt, solenniter institutę: quibus sicut & interpretationi collegium pontificum pręsidebat. Accesserunt ad hęc populi placita, senatus consulta, scita plebis, edicta prętorū, responsa prudentū; & trāsflata demū in principes lege regia romani populi potestate, cępit quod principi placuit, legis habere vigorem. Hoc legū progressu multi clarissimi romanorum consules tribuni aut censores ferendis legibus auctores fuere, & a quibus leges denominatę, vt consulares, tribunicia, iulia, cornelia. Nam sub Octauiano Cęsare suffecti consules Papius & Pompeius, legem tulere quę a nominibus eorum appellantur Papia & Pompeia: sub eodem quoque imperatore Falcidius tribunus plebis, legē fecit ex cuius nomine lex extat falcidia. Aquilius quoq; legē condidit quę hactenus aquilia nuncupatur, sic Iulia, sic Cornelia, Catoniana regula etiam legibus ab Catonibus inserta quorum nomen quoque adeo clarum, adeo celebre est vt non solum urbem, sed orbem pene totum suis tēporibus pręsentia, postea vero memoria sua ac splendore illustrarint. Nam vt Priscū & Censorinum illum pręteream, tanta fuit posterior ille Vticensis habitus reuerētia, vt eum quum Cęsar a subselliis in carcerem traheret, summa cum męsticia boni ciues vnā cum senatu taciti atq; afflicti omnes sequerentur, vt quę in sacris ludis q; floralibus quibus vulgati corporis metrices nudę more veterum mimarum fungebantur officio, & in conspectu populi vsque ad satietatem impudicorum luminum cum impudendis motibus detinebantur, veritus sit populus Ro. solita lasciuia ludum petere, quoniam fortē tum Cato venerat in theatrum, vnde Martialis in epigrammatum suorum limine inquit, Nosses iocose dulce cum sacrum Florę Festosq; ludos & licentiam vulgi Cur in theatrum Cato seure venisti? An ideo tantum veneras vt exires? legimus enim eum plaudēte populo postea quā ex Fauonio familiari & amico vnā sedente pręsentiam suam spectaculi consuetudini impedimento esse intellexit, ē theatro continuo abiisse abeuntemq; populū priscum ludendi morem in scēnam reuocasse, confessum plus se honoris, & maiestatis, & reuerētię illi vni deberi quā sibi vniuerso vēdicare. Equestris autem ordinis & qui sua literis posteritati demandarent, inter alios, iurisconsultos plurimos fuisse constat, & quidem celeberrimos, quorum scripta Aufidius Namusa quadraginta & centum libris complexus est. Ex his Aufidius & Nerua ambo doctissimi & equestris ordinis ambo fuere, ex his Furius Sabinus quoque fuit & publice primus scripsit. Mitto Tiberium Coruncanum, Labeonem, Trebatium & Alpheum. Prętereo & alios innumeros quibus quasi stellis quibusdā leges fulgent, quorumq; cōsiliis multi sane principum suum imperium ad maximum fęlicitatis cumulum prouexere. Adrianus enim Iulio, Celso, Saluio, Iuliano Prisco atque Neratio vsus est. Antoninus pius Vindio, Vero, Saluio, Valēte, Voluxio, Martiano, Vlpio, Marcello & Iabolenio. M Antonius philosophus Scauola pręcipuo iurisperito: Alexāder Seuerus Fabio, Sabino, Iulio Paulo atque Vlpiano, quę inter cęteros tanti fecisse constat vt Helius Lampridius literis mandauerit, hūc principē ideo summū impatorē fuisse, q; Vlpiani pręcipue cōsiliis rēpub. rexerit. Horū studiis fretus & moribus, iustissime princeps Sigismunde, quantum

semper

semper hæc ætas nostra tulit, regni tui summam, regimen, curam ac gubernationem tanquam optimus populorum pastor his hominibus cōtulisti qui non calidi, non seditiosi, non ad malum idonei, non virtutis hostes, nō luxu perditī, non truces, non facinorosi, non scelerum ministri, non improbi ac prouincialium expilatores, sed senes, sed sapientes, sed sobrii, seueri, pii, sancti, & qui habeant illud semper in animo vetus præceptum, Deum sequere, & qui nihil venderent, nihil mentirentur, nihil fingerent deciperentque existimationem de te bonā tuque mandata, more Persarum, qui internuncii sunt aliud quam responderetur à principe sæpenumero populis referentes: nec Parthorum regum vsum imitarentur, quos non potest quisquam sine munere salutare: & ne posteri silentio obruantur quos consiliis tuis huiusmodi præfeceris, quorūdam nomina ac dignitates recensere non alienum erit. Merito itaque ante omnes præcipuum & primariū magistratus huius nostri decus est Iustus, ex antiquissima, & præcellentissima comitum vr̄bis Romæ familia, ea vitæ sanctimonia, ea integritate, ea religione, ea iuris ciuiliſ et pontificii cognitione, ea denique eximia & maternæ & latinæ eloquentiæ copia, ac suauitate præditus, vt hac nostra ætate ea non nisi cælitus per eum nobis transmissa meritō atque optimo iure existimari possit. Effulsit inter hos porrō quasi matutinum quoddam sidus Iacobus Anestaxius Burgēsis, iuris non solum ciuiliſ & pontificii scientia clarus, cæterum omnium bonarum & optimarum artium studiis peritissimus, ac in maximis quibusq; gerendis rebus quā aptissimus, vtpote qui vafra ducum ac principum consilia optime norit, & cuius ingenium & eruditionem ita laudem, vt hac laude cū eo neminem comparem, ita admirer vt magnum nescio quid portendere in posterum videatur, quum ad quamcunque animo rem se conferat, in ea facile ac breui sui acuminis ac mobilitate cæteris antecellat. Successit Deindus, equestris ordinis, ex primariis Perusiæ vr̄bis, vir magni ac præstantis ingenii, multaq; lectionis ac literaturæ, sic omnibus cōsiliorū præfidiis, virtutis omnis & eloquentiæ splendore conspicuus, vt eo non solum vr̄bs nostra, verum romana etiam, si prisca illa maiorum gloria maneat, non iniuria gloriari possit: accessit quarto loco ex nobilissima vicecomitum familia Frānciscus vicecomes, equestris & ipse ordinis paucorum, vir magni pensī magnōque rerum vsu attritus, & experientia multa perillustriſ. Sunt & alii plures equestris ordinis & spectatę nobilitatis viri doctissimi, philosophi & oratores amplissimi ex quibus ad foelicissimam regni tui diuturnitatem oportuna consilia, literatæ conciones ac docta colloquia facillime possint haberi atque componi.

De Medicina

Cap. II.

Eque tandem medicine rationem intactam relinquemus, tametsi maiores nostri virtutū omnium cupidissimi, minus q̄ par erat eam celebrasse forsā visi sunt. Est enim, vt doctissimi auctores tradunt, non solum ob morbum ac vulnerum remedia, quoquo modo corpora debilitari contingat, verum sicubi diutius habendus est exercitus, ob salubrem castris locum deligendum, huius rei habenda cognitio, veterū rationem in hæc ipsa tēpora reuocādo. In his enim locis quibus superioris etatis homines aut oppi

E iii da,

da, stativa, aut castra cōstituebāt, pecoribus imolatis quę ibi pascebātur iccinora
 inspiciebant, & si integram & solidam eorum naturam inueniebant, ex aqua &
 pabulo ibi munitiones constituebant: sin autem vitiosa, idem in humanis cor-
 poribus ob pestilentem loci cibiq; copiam fieri posse credentes, transmigrabant,
 ac regiones mutabant quærētes omnibus salubritatem: quā si propter locorum
 discrepantiam terrarūque dissimiles proprietates percipere haudquaquam po-
 terant, & fama & incolentium dispositione corporum, atque eorum colore
 facile consequebantur. Magna dehinc etiam industria maiorum institutis quę-
 rendi sunt & deligendi fontes, qui si nusquā præsto & in promptu sint, pluresq;
 dies castris immorandum, his signis hīsque notis & rationibus vbinā lateant po-
 terunt internosci. Nanq; virentium imprimis herbarum copia, arborūq; pro-
 ceritas, vicinitatem indicant aquarum: terris enim quibus dulcis humor nō lon-
 ge subest, vbertas quorūdū germinum semper arridet, vt iuncus, arundo, rubus,
 salix, alnus, multūque alicui loco pectore incumbens rana. Sunt illa huiusce
 rei indicia, quum nocte adueniente, loco in altitudinem pedum quinque defos-
 so, testaque ē figulino opere cruda aut peruncta, pelui ærea cooperta, lucernāq;
 ardente concremata, sine defectu olei restincta, aut etiam vellus lanæ madidum
 reperiatur, non dubie promittunt aquas. Addunt, quod certius multo est, ante or-
 tum solis longius intuentibus, quōd ex edito quidam speculantur in columnæ
 speciem quandam, nebulosa exhalatione tenuissimum fumum, qui quanta fue-
 rit altitudine porrectus ad summum, tanto in imum humorem delitescere pro-
 fitatur. Orto etiam sole intuentur loca, talium rerum curiosi, & vbinam supra
 terram viderint volitare spissitudinē muscarum, tunc promittunt facile quod
 quæratur inueniri. Est & peculiaris existimatio peritis tantum nota, quā feruen-
 tissimo æstū sequūtur dieiq; horis ardentissimis qualis ex quocunq; locorum
 repercussus splendeat: nā terra sitiente, humidior est ille indubitataque spe pro-
 mittitur. Sed tanta oculorum intensiōne opus est, vt indolescant: quo fugiente,
 ad alia experimenta decurrunt. Prædicunt etiam sapes aquarum, vt nec aspe-
 ra dispendioso labore debeat quæri, nec dulcis necessariāq; inhonora relinqui.
 Aquam enim dulcem argillosa terra, limosas exilesq; sabulum promittit. Gla-
 rea incertas venas, sed boni saporis: rubra saxa optimas. Hanc scientiam sequē-
 tibus accuratissime tradidit apud latinos Marcellus, inquit enim aquas quæ ad
 orientem austrūq; prorumpunt, dulces atque perspicuas esse, & pro sua leuita-
 te salubres: ad septentrionem verò atque occidentem quæcunq; manant, pro-
 bari quidem nimis frigidæ: sed grauitatis suæ crassitudine incommodas. His
 proinde reperti vt ad humanæ vitæ salubritatem magna diligentia bonæ vi-
 lesq; appetendæ, sic non minori cura earum quoque vitia repudianda. Nanque
 damnantur imprimis vndecunq; profluxerint stagnantes, pigræq; & amaræ,
 quibus odor & sapor vllus insit, præter vnus in toto orbe fontis aquæ, vt equi-
 dem inuenio iocundæ, olentisq; . In Mesopotamia vtiliores quæ profluunt &
 excurrunt existimantur: cursu enim & agitatione sua extenuari atque profice-
 re aiunt, eoque miror cisternarum ab aliquibus maxime probari, quum inutiles
 alio duritiæ, ac faucibus constet. Quōd si rationem afferunt quōd leuissima sit
 imbrum

imbrium, vt quæ subire in cælum potuerit, ac pendere in aëre, ideo & niues præferuntur imbribus: leuiore enim his esse, et multo leuiorem aqua glaciem, cuius ac niuis pestilentissimos ac insaluberrimos potus prædicant. Repudiantur deinde aquæ quæ cœnum & limum faciunt, quæq; corpora inualida, malum colorem, crura vitiosa, lippientes oculos bibentibus reddunt. Culpantur etiam si vase corinthio, vel nobili sparsæ infecerint, aut si legumina tarde percoxerint, de coctaque crassis obducunt vasa crustis. Non etiam ipsa aqua quæ erit in fonte si fuerit limpida & lucido cælo p̄similis, quòque peruenerit aut profluxerit muscus innascitur, aut iuncus & inquinatus aliquo inquinamento is locus fuerit, minus improbada videbitur: interest enim plurimum vtrum loca sulphure an vitro an bitumine plena transeat, grauem enim spiritum caloremq; pestiferum aut nimium rigorem ex loci vitio saporis varietate concipit, & summa celeritate corripit, quia protinus hausta duratur, nec aliter quam gypsum sub humore constringitur & alligat viscera: illinc est illud de quo Ouidius ait, Flumen habent Cicones quod potum faxea reddit Viscera, quod tactis inducit marmora rebus. Medicamentum est etiam, & eius naturæ habet limum vt corpora conglutinet & induretur, quemadmodum puteolanus puluis si aquam attigerit saxum est: si e contrario hæc aqua solidum quippiam attigerit, hæret & affigitur. Inde est quòd res abiectæ in eundem locum, lapideæ subinde extrahuntur. Similem vim habent mero illi lacus quos quisque faucibus hausit, vt idem poëta ait, aut furit aut patitur mirum grauitate soporem. Nam quemadmodum ebrietas donec exciccetur dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum, sic huius aquæ vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet aut sopore opprimit. Contingit etiam non solum confectis de industria venenis plerosq; necari, verum aquas quasdam consueto naturalis ordinis cursu, occultiore in se pestem seruare. Nanque fertur in Armenia fons cuius pisces in cibo sumpti mortem afferant, in Archadia circa Nonacrina Styx ab incolis appellata mortifera est, aduenasq; fallit: quia non colore nec odore notabilis, nec sapore suspecta est, qualia sunt magnorum artificum venena quæ deprehendi nisi morte non possunt: in eadem regione fontem etiam esse constat, vt epigramma indicat, lapide inscriptum, non idoneum ad lauandum, sed inimicum vltibus, quòd apud eum Melampus sacrificiis purgauisset rabiem proci filiarum restituisseq; earum virginum mentes in pristinam sanitatem. Linus etiam ibi fons est, qui abortus fieri non patitur: eduerso in Pyrrhea flumen, quod Aphrodixum vocatur steriles facit. Est etiã noxia aqua in Thessalia circa Tempe quæ fera & pecus omne deuitat, per ferrum & æs exit, vis illi inest etiam dura molliendi nec arbuta vlla quidem alit, & herbas necat: in Macedonia non procul ab Euripidis sepulchro dextra ac sinistra monumenti aduenientes duo confluunt riuui, vnum accumbentes viatores transire solent propter aquæ bonitatem: ad riuum autem qui ex altera parte monumenti, nemo accedit, quòd mortiferam aquam dicitur habere. Achaia ex saxo stillantes frigidissimos humores habet, quos neque argenteum neque æneum neque ferreum vas, neque vlla alia mate-

ria quo minus corrodat potest sustinere, dissilit enim & dissipatur: cōseruare autem eam & continere nihil aliud nisi mulina vel asinina, vel vt alii tradunt equina vngula potest, quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouincia vbi erat Alexander per Iollam filium perlata esse, & ab eo ea aqua regem non sine magna Aristotelis infamia esse necatum. In Bœotia sunt duo fontes quorum alter memoriam, alter obliuionem affert: In Cilicia apud oppidum Viscum, riuus fluit ex quo bibentium subtiliores sensus fieri Varro tradit. In Cōsula fontem esse quo hebetes fiant. Cidnus etiam Ciliciæ amnis podagricis medetur, sicut apparet ex epistola Cassii Parmensis ad M. Antonium: in Germania trās Rhenum castris à Germanico Cæsare promotis maritimo tractu fons erat aquæ dulcis cuius haustu infra biennium dentes labefierent deciderentque ac compages in genibus dissoluerentur: villa etiam ab Antonio lacu Campaniæ Puteolos tendentibus imposita litori celebrata porticu ac nemore quam vocat M. Cicero Academiam ab exemplo Athenarum, exiguo post obitum ipsius tempore, Antistio vetere possidente, eruperunt fontes calidi, perquam salubres oculis, celebrati Laurei Tullii qui fuit ex libertis eius, tali carmine,

Quòd tua Romanæ vindex clarissima linguæ

Sylua loco melius surgere iussa viret,

Atq; Acamedia celebratam nomine villam,

Nunc reparat cultus sub potiore vetus,

Hæc etiam apparent lymphæ non antè repertæ

Languidæque infusæ lumina rore leuant.

Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori

Hæc dedit, hæc fontes quum patefecit ope:

Et quoniam totum legitur sine fine per orbem

Sunt plures oculis quæ medeantur aquæ.

In Italiæ etiam alpibus multis in locis est genus aquæ, quæ qui potu assiduo hauserint, turgidis & prominētibus gutturibus efficiuntur. Scatet alibi denique in plurimis terris, alibi frigida, alibi calida, alibi promiscue auxilia conferentes, & è cunctis animalibus hominum tantum causa erupentes: feruntur aliæ quæ alios inaniant, capiti, auribus, oculisque priuatim medentur: neruis aliæ profunt & pedibus, aliæ luxatis & fractis adiuuētō sunt ac vulneta sanant. Est autem utilis sulfurata neruis, aluminata paralyticis, aut simili modo solutis bituminata aut nitrosa, maxime calens. Homerum calidorum fontium mentionem non fecisse non demiror, quum aliquos lauari calida frequēter induceret, videlicet quia medicina tunc non erat hæc quæ nunc aquarum profugio vitur. Cæterum quum ad huiusmodi humanæ infirmitatis remedia aquæ præsto semper esse non possint, atque alio in loco inter sese maxime distantes, neque ad omnia omnes valeant, nunc ad reptilium fugam morsusq; & reliqua imbecillitatis nostræ auxilia ex simplici medicina vel composita congeramus: quòd in promptu sit & inuentum tam ab ipsa natura quàm ab ipsa arte profectum quàm facile: ab ipsa natura filicem substerni vtile locis suspectis aiunt, quoniam serpentem experientia comprobante non recipit, vstaque fugat nidore: experti quoque prodidere, si serpens

pens ignibus & fraxini frondibus concludatur in gyro, in ignem potius quam in fraxinum fugere: & quod maius est, nec matutini quidem occidentisue solis umbras quamuis longissime sint vlllo pacto velle cōtingere: Verum si ex arte vt saepe fit & Maro inquit sub immotis præsepibus aut mala tactu

Vipera delituit, cælumq; exterrita fugit:

Aut tecto assuetus coluber succederet umbræ

Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum

Galbanoq; agitare graues nidore chelidros.

Vel plenius & vberius vt Pharsalię auctor expressit,

Vltima castrorum meditatus circuit ignis

Hic ebulum stridet peregrinæque galbana sudant:

Et larix non læta comis eoq; costus.

Et Panacea potens & thessala centaurea

Peucedanumq; sudat flammis ericinæque taxus

Et larices fumoq; grauem serpentibus vrunt

Abrotanum et longe nascentis cornua cerui.

Percussis quorundam hominum tota corpora siue partes profunt, vt Ophiogē-

nes olim in insula Paro, Marsiq; alibi in Italia, siue quōdam in terra Aphrica, si

modo durēt Psilli qui vocātur à Psillo rege vt Agarchides tradit dicti. Lucanus,

Nam primum tacta designant membra salua,

Quæ cohibet virus retinētque in vulnere pestem.

Nec Marforum solum ac Psillorum sed ieiunam cuiusque hominis saluā con-

tra serpentum ictus præsidio esse non dubium est. Silerem in proferendo per-

cussorum remedia, nisi, M. Varronem scirem, lxxx vitę annum agentem, Mar-

cūmque Catonem Porcium prodidisse, aspidum serpentum ictus, hausta à per-

cussis vrina, vel Melantio in vini veteris hemina contrito & in nares infuso, ap-

positoque ad morsum stercore suillo, efficacissimè curari: horum etiam & scor-

pionum ictibus ipsi medentur, si mortui & attriti ilico superimponantur. Vipe-

ram etiam ferunt exustam in cineremq; dilapsam mederi eiusdem bestię mor-

sui. Ad huiusmodi etiam serpētum morsus Nigidius de animalibus libro secun-

do testis est, gallinam quoque q̄primum deligi opponiq; debere: ex arte quoque

ea maxime probantur quæ in ædis Esculapii dei limine contra animalia viru-

lenta ea, compositione clarissima scripta lapide fuisse inueniuntur, Serpilli vide-

licet duūm denariorum pondus, opoponacis ac milii tantūdem singulorum, tri-

folii pondus denarii, anethi & fœniculi seminis & anesi & opii duūm denario-

rum semis ex singulis generibus, etui farina, xii. quę tusa & cribata ac vino ex-

cellenti digesta dari in vini cyathis tribus consuevere. Quo genere antidoti An-

tiochus magnus rex, aduersus omnia venenata vsus perhibetur. In factuariis Mi-

thrydatis, maximi etiam regis inuētam antidoti quoque compositionem ipsius

manu conscriptam legimus, & à Galeno etiam & Dioscoride celebratam, è du-

abus scilicet nucibus, siccis ficis totidem, foliis rutæ, xx. simul tritis, addito salis

grano: hoc effectu deniq; vt qui hoc sumeret ieiunus, nullum veneni genus pro-

fecto

fecto sciret illo sibi die nociturum. Porrò vulnerum remedia in præsentiarum attingere, nec absurdum, nec inutile erit, verum quoniam vulnus nequicquã conglutinationẽ admittit si ferrum intus maneat, infixæ & corpori adherentia quoniam modo abstrahi possint primum docebimus, prompta & pauca quædam remedia prosequentes. Infixa quæque cinis abstrahit hirundinis, in olla combustæ cū aceto. Mus similiter dissectus & superimpositus, farina è semine lini cum radice cucumeris syluestris, fractis ossibus præsentaneus, maxillarum apri cinis, costis quoque fractis laudatur vnicè caprinus fimus ex vino vetere: aperit enim & extrahit atq; sanat. Sanguinem porrò ex vulnere fluentem sistit pulvis olibani, cum pilis leporis & albumine oui factò emplastro, & imposito donec cadat. Aloës etiam pulvis per se vel cum aceto vndecunque fluat sanguis eum sistit: vulnera recentia & vetera si brassicæ decoctione foueantur, & ea trita imponantur, mire sanat: vermes qui in ligno, vlcera sanant omnia: vulnera verò recentia terreni adeò cõglutinant, vt nervos quoq; præcisos illitu solidare intra septimũ diem Democritus persuaserit, itaque in melle seruandos censuit: inflaturam ex ictu, cicuta trita imposita sanat. Achillea quæ millefolium maius vocatur cum aceto bibita ad plurima quum valeat, ad suspiria præcipuè confert præcipitatis ex alto. Eiusmodi remediis clara Esculapii opera fuere troianis temporibus. Podalirius deinde & Machaon ex eo geniti succedere, qui & bello troiano ducem inclitum Agamènonem secuti, non mediocrem opem vulneribus tantum medendo commilitonibus suis attulere. Adhibitos in exercitu suo à Cyro medicos, Xenophontis tradit historia. Scimus & Xerxem Persarum regem à Sophthene comitatum esse bello quod Græcis intulit, itemque Alexandrũ à Sophthene secundo, nec nisi cura artis huius, ope atque præstantia quã ab inuictissimis maiorum nostrorũ ducibus celebratam nouimus. Hanc enim apud nostros M. Cato magister primus, solusq; diu paucis duntaxat attigit, ad armentarios morbos medicaminibus haudquaquam omissis, quæ per alios deniq; diffusius tractanda sunt: post hũc illustriũ & clarorum virorum vnus tentauit, C. Eualgius literarum eruditione spectatus, volumine ad D. Cæsarem Augustum de ea edito. Verum enimverò antè condiderat solus apud nostros vt equidem inuenio Pompeii magni libertus Leucus nomine, quo primum tempore hanc scientiam ad nostros animaduersum est peruenisse. Nanque vt ad externos redeam, qui huius disciplinæ multarũ rerum inuentione gloriantur, Mithrydates, maximus sua ætate rex & imperator, quem debellauit Pompeius, omnium ante se genitorum curiosissimus medicinæ remediorum indagator, tam argumentis quàm fama nuncia habitus est, cui vni cum veneno sæpe tentaretur excogitatum, quotidie venenum bibere, præsumptis remediis, vt consuetudine ipsa innoxium redderetur: sicque in hunc vsque diem Antidotum eius nomine celebratissimum extat, quod Mithrydaticum vocatur: alterũ Antidoti genus Zopyrus regi Ptolomæo dicitur composuisse, atque Ambrosiam nominasse. Præter hunc inuenit Iuba rex, Ptolomæi pater, studiorum claritate admirabilior quàm regni, quamquam primus vtrique Mauritaniæ imperio præfuerit, euforbiam herbã quam medici sui fratris nomine appellant, edito de ea volumine claro præconio. Centaurea

tauræ à Centauro Chirone dicta inuentore, qua curatus Chiron quum Hercules exceptus hospitio pertractanti arma sagitta excidisset in pedem. Achillis quoque, Chironis discipuli Achillea perhibetur inuentum, qua vulneribus mederetur, quæ ob id achilleos vocatur: hanc apud nos millefolium vocant. Alii primum æruginem inuenisse vtilissimam in plastris, ideoq; depingitur ex cus- pide decutiens eam gladio in vulnus Telephi. Comperisse etiam dicitur Teu- cer eadem ætate Teucrion quam quidam germineam vocant. Gentianã quoq; reperisse aiunt Gætium Illyricorum regem vbique nascentem, Illyrico tamen ad- plura præstantissimam. Sunt & alia medicamentorum genera quæ diuino qua- si quodã numine tactu ipso fiant atque leuentur, vt Vespasiano principi & Epi- rotarum regi Pyrrho contigit: illum enim publicè sedentem audiētēq; quum è vulgo captus quispiam luminibus, alter quoque cruris debilitate pariter adi- rent, opem implorantes à se rapide demonstratam illis per quietem, redditurūq; alteri lumen profiteretur si oculos inspueret, confirmaturūq; alteri crus si di- gnaretur calce contingere, quum ridicula res primum putaretur, nihili pende- returq;, tandem familiarium interuentu et circumstantiū quorundam suasionē vtrunque tentatum est, nec optatæ salutis ambobus defuit euētus. Hunc autem lienosis, hoc est, splene laborātibus resupineq; iacētibus, dextri pedis pollice præ- sis medētem accepimus, galli sacrificio albi factō, neque quempiam abiectum ab eo fuisse cui huiusmodi genus medicaminis poscenti abnegaret. Magnã eti- am medendo vim verborum inesse infirmitatibus hominum, animalibus lan- guentibus, claudicantibusq; vel etiam moribundis sunt qui putent: & quanquã literæ id nostræ respuant & ad salutis remedium nihil conferre autumēt, pro- fluuium tamen sanguinis vulnerato Vlyxē inhibuisse carmine testis est Home- rus. Theophrastus etiã sciaticis prodidit, Cato luxatis membris, Varro podagris carmen auxiliari. Cæsarem quoque dictatorem post vehiculi casum vnū ferunt semper vt primū conscendisset, id quod plerique ea tēpestare facere norant, car- mine ter repetito itinerum securitatem aucupari solitum. Infinita huiusmodi exemplorum copia superest, quæ libens ponerem nisi ad gymnasticam & exer- citationem reliquam quæ maximum suscepti muneris officium est, ac bellicas rationes festinaret oratio. De bonarum igitur artium studiis hæc exarata sint, Gymnasticam & reliquam huiusmodi militarem exercitationem nunc ordine suo prosequemur.

De Gymnastica equestrique exercitatione.

Cap. III.

AEterū quum plurima sint exercitationū genera, probanda quidem solum illa nobis erunt quæ secundū naturæ vim ac ætatis rationem suscipientur, quo & valitudo bona seruetur & ad labores militares ferendos robustiora deinde membra reddantur. Vtrinque enim pri- mis ab annis non parum referre putandum est quali quisque alimonix assuefi- at, quibusque exercitiis durioribus vel mitioribus assuefaciendo vrgeatur, velu- ti ea quæ in Lacedæmoniorum ciuitate vel sola vel cum paucis cura à legum la- toribus circa educationē & exercitationem publicè videtur adhibita: ex ceteris etiam animalibus & gentibus apparet, quibus cura est assidua bellicæ habitudi- nis,

nis, nutrimentum lactis fontiumque aliquorum ad valitudinem roburque maxi-
 me proprium esse corporibus, ut Lucanorum & aliorum plurimorum: ad utrumque
 etiam confert, & utile putatur à pueritia frigori assuefacere: Quapropter ad ami-
 cum scribens monet Flaccus ut angustam pauperiem pati robustus acri militia
 puer condiscat, & Parthos feroces vexet eques metuendus hasta vitamque sub di-
 uo & trepidis agat in rebus: et quum procliuis puerorum etiam natura sit ad om-
 nia opera & ad omnes actus, illi ea ætate maxime suscipiendi sunt qui per ludos
 fiunt. Ludi vero ipsi neque illiberales neque illaboriosi esse debent, neque remissi,
 sed quales Lyncurgum in Spartiatarum filiis instituisse ferunt: ipse enim quãpri-
 mum septimum ætatis annum exegissent assumens distribuebat in classes, eosque
 que vnã socios atque contubernales consuefaciebat in vicem simul legere & simul
 exercere, quo per dimicationes mutuas & promiscuas contentiones disceret qua-
 le cuiusque ingenium esset, qui auderet, neque in certaminibus pugnam detre-
 ctaret. Mirides quoque Aegypti rex post ortum filii Sisoosis, ex omni Aegypto om-
 nibus qui eadem die quo filius nati erant infantibus congregatis, nutriri educa-
 ri que ac singulos eadem disciplina exercitiõque erudiri fecit, existimans hoc pa-
 cto simul educatos atque instructos meliores in bello fore, hos continuo vsu ad
 malorum patientiam exercebat: non enim licebat alicui cibum priusquam cursu
 centumoctoginta stadia confecisset capere, quo exercitio ut omnes viri euaserat
 & robusto corpore & animo præstantes, primum Sesoosis in Arabiam cum eo-
 rum qui simul nutriti erant exercitu à patre missus assuetusque venatui, ac cibi
 potusque abstinentiæ, omnemque eam gentem subiecit, liberam antea & seruitio in-
 fuetam. Deinde in Libyam profectus maiorem eius partem in deditiõnem ad-
 huc adolescentior redegit. Simili modo Alexander xxx. milibus barbarorum
 puerorum delectis, grecis eos literis & Macedonico more armorum exercitiõnumque
 vsibus versari præcepit, pluribus ad eam rem institutis magistris, sicque præter
 literas quas pro necessitate discerant, reliqua omnis exercitatio et disciplina ad re-
 cte obtemperandum armorumque laborem tolerandum & prælio vincendum pa-
 rabatur. Hac in re Lacones quoque quum efferatos laboribus per sepe redderent
 adolescentes, quasi hoc esset utile ad fortitudinem, maxime falebantur. Non enim
 id consequebantur quod intendebant, neque in aliis animalibus, neque in genti-
 bus videmus fortitudinem adesse maxime efferatis, sed potius mansuetioribus &
 leoninis moribus, multaque sunt gentes, que ad cædes hominum & ad eorum co-
 mestionem insultant, ut circa Pontum Achei & Agniõchi: & ex mediterraneis
 aliæ gentes, que quidem clanculum per insidias latrocinantur, ad bellica tamen
 opera nihil valent. Omnes enim istæ feritate liberæ gentes, luporum ritu ut fer-
 uire non possunt, ita nec imperare: non enim humani vim ingenii habent, sed
 feri & intractabilis. Lacones præterea scimus dum ipsi exercebantur præstitisse
 cæteris, postea verò fuisse aliis inferiores. Non enim ob id solum præstabant quod
 iuuentutem exercerent, sed quod ipsi exercitati contra non exercitatos pugnaret.
 Romanæ similiter legiones nisi fuissent primum assidua exercitatio attritæ
 (Ab exercendo enim exercitus quod exercendo fit melior dictus) nullo pacto in
 pubertate, ante, vel post pubertatis tempora pedibus agmen præire, subire pon-
 dera,

dera, arma deferre, nec præclarum ac memoratu dignum aliquid reddere potuissent. Huius rei ætatisq; huius si alia nobis deessent, Scipionis Africani superioris, & Aemilii quoq; Lepidi constare potest exemplis: ille enim dum prætextatus esset, vt Floro placet & Senecæ, pubescens autem vt Liiuo, eo periglio quo in Romanos Hannibal ad Ticinum valido statim fragore detonuit, patrē ciuem cōsulem belliq; ducem affectum graui vulnere & ab hostibus circūuentum periculo mortis exemit, seruatiq; parentis cumulatam suis laudem retulit. Hic verò puer productus in pugnam, eodem congressu & hostem occidit & ciuem seruauit, in cuius memoriam rei statua illi prætextata ex S. C. in capitolio posita est, vt & cæteri exemplo eiusmodi accenderentur. Sed neq; & tu quoq; hoc in loco nisi tibi tuas laudes inuiderimus, Sigismunde Pandulphæ, silentio obruendus es, aut vilo pacto his duobus inferior habendus, quum tertiumdecimum ætatis annū pene agēs sub D. fratre tuo Roberto in illa pestifera atq; funesta tumultuantium parricidarū conspirationis eruptione cōsternatis tuorum iam omnium animis, suborta, de tota Malarestarū familia omniumq; ciuiū statu actum esset, nisi protinus hinc te raptimq; surripiens in legionis vnus numerū, conuocatis vni decunq; subditorū populorum auxiliis tecum vna die confluentibus, ferro, vi, armis cōtra quā plurimos, fortissimos, & ad subuersionem vrbs nostræ immitissimos viros cum maximo capitis tui periculo dimicasses: nisi tu tibi ac fratribus patriam, rerum fortunarūq; suarum pariter ac tuarum incolumitatem deperditam, & penè restinctam vindicasses, illa peste, illo monstro ac portento seditionis auctore atq; flabello à ciuitate reiecto: profligatis cæteris deinde factionis & tumultus illius primoribus atq; complicibus, & quæ ad tertium vsq; lapidem in eorum auxiliū prouenerant, Pisauriensem copiis, plurimis insuper ad custodiam, tutelam firmitatemq; ciuitatis nostræ per te accitis præfectisq; cohortibus. Sicque mirabile dictū, in illa perditorum hominum colluione, vnde veterano, armorum & equitandi totiusq; rei militaris peritiss. mo euasisse satis fuisset, tu id ætatis ob tuam vigilantiam, ingenii viuacitatem, animiq; præstantiam, vtriusque fratris seruati & patriæ, publicæ scilicet ac priuatæ pietatis triplicem meruisti coronam, Clarissimum inuictissimi futuri ducis initiū. Quid enim fuit principem in suæ adolescentiæ limine inspicere, tam magnū facinus committere auctore? quid eo ipso magnificētius, quid fortius, quid gloriosius & laudabilius? quid in antiquis maiorū tuorū monumentis præclarius? quid famosius tuis potuisses posteris relinquere quàm vna ferè ac omnium voce dici, hanc vrbe nobilissimam, vniuersum populum, ius, æquitatem, leges, mores, per te vno tempore cōseruatos fuisse? Neque id sane cuiquā incredibile de te videri debet, qui annos semper tuos longe antecesseris, & omnes virtutum omnium ab ineunte æuo numeros ita colueris, vt in te antè claruerint quàm perspectæ intellecteq; ab aliis fuerint. Sprentis nanque solitis puerilis ætatis illecebris, magna vi astrorum, fortuna tuas res maximas ad imperiū disponente didicisti, non ignauia, non quiete, nō ocio, non desidia, non voluptate torpere, sed membra durare, militares labores perferre, vigilare, esurire, sitire, algere, æstare, & cum vltimis militum & equitum dura & aspera quæq; aggredi. Doctus etiam præ cæteris tui temporis regi pariter & re-

gere, exercitus ducere, castra metari, acies instruere, praesidia agitare, hostes ferire, machinas erigere, firmare aggeres, pila torquere, hastilia iaculari, clypeis intonare, enses vibrando incredibilia penetrare, in scandēdis equis nō perfico more iuari, sed instituto sine scātilis ferri adminiculo, leuiter faciliq; eos insilire, ac reflexis in tergū manibus, velocissimis cursibus ad exemplū ducendi frequēter con- citare: nunc item flexis habenis in medio cursu leui momēto praeuerrere: nunc montes conscēdere, nunc fossas saltu traicere: & ita demū ad omnia rei milita- ris munia percallere, vt non facile quisquā possit elicere milēsne an eques, tribu- nus vel imperator maior et instructior accedas vel habearis: pluribus deinde quū adoleueris rerū eiusmodi per vniuersam Italiam inductoribus accitis, qui neque prius à te dimissi q̄ in ceteris quæ modo diximus exercēdo, eos aut æquaris glo- ria, aut superaris, diuitiis plurimis & honoribus auctos: Alexandrū Severū credo imitatus, quē post literarū studia palēstre operā dedisse ferūt: vel potius P. Rutiliū qui armorū agitatione, vitandorū inferēdorūq; ictuū disciplinā primus miles ius- sit accipere, & in castra penetrare, vt nedū viribus & audacia quibus antea solis innitebatur, sed etiā arte industriaq; valeret. Iisdē studiis innitentē Paulū Acmi- liū legimus, q̄ & filios quorū institutioni frequēter intererat eruditi cēsuit, ac vo- luit egregiis taliū rerū selectis præceptoribus cōmitti. Marius autē iisdē nec dum iuuenis studiis, verū quū esset annis cōfectus, & multa corporis egritudine grauis quo filiū militaribus officiis obeūdis per reliquū ætatis illustrē redderet, quotidie cū adolescētibus foras prodibat in mediū vnā decertans, nō nescius quāti hoc in pace imaginariæ militiæ genus à teneris annis imbibitē, ad maxima posteriorū discrimina, ac vera belli prælia ineūda conferret. Et licet hoc militiæ genus quod in eiusmodi exercitationibus quæritur longe impar sit ei quod inter bellorū tu- multus per indigētia rerū omniū omnesq; terrores discitur, mirū tamē in modū equitatu facile & armatura leuissimū corpus reddit. Idē expeditionē agēs, copias suas assiduis laboribus, cursu & lōgo itinere exercuit, eosq; sēpenumero onera iu- bebat ferre & vasa & cibaria illis in fasciculos cōeuntia furcis imponi, sub quibus & habile onus & reges facilis esset, vnde in puerbiū postea venit, vt q̄ difficultate nulla infractus miles laborū esset paties, eorūq; nō aspator, sed studiosus ardēsq; imperatoris sui iussa tacitē agēs, Marianus mulus appellaretur. Cato etiā Celeri- nus filio suo magistrū se præbuit, quippe qui exercēdi corporis, nō modo iaculā- di, tractādiue arma, verū equū defricādi, equitādiq; & pugno dimicādi, calorē & frigus tolerādi, ac rapidos gurgites & asperrimos fluuios vi tranādi arte instrū- xit. Vticensis autem ille posterior Cato, in gymnasiis se exercens, laboris ita pa- tiens fuisse dicitur, vt detecto capite, seu sol, seu imber esset, cum amicis qui vnā iter faciebant, equisque veherentur, singulos sæpe adiens, & pariter cum singu- lis ambulans loqueretur, pedibus ipse proficiscens. Magnum & præclarum quo- que erat ad animorum fidutiam, maximum ducem aspicere Pompeium, duo- de sexaginta annos natum, saltu & cursu pedites primum, equites armis dein- de exercere, nudare enses, & currente equo vectum peropportune recondere. In iaculatu præterea, non agitare modo, sed pro tempore robur ostendere, quē talibus insidentem, ex iunioribus plerisque haudquaquam facile superabant.

Necque

Neque enim ille potuisset par esse Sertorio, nisi se militesque suos frequentibus exercitiis præparasset ad prælia, quum ad difficultates ille maximas, ad longas itinerationes, per aspera quæque & inuia assuefactus, ex quibuscumque locis inuadendi euadendi que ac exercitum ducendi peritiam quandam & summam haberet. Manissa, Numidarum rex, nonaginta annos natus, præ cæteris hominibus hac in parte admirabilis fuit, adeo quemadmodum Cicero refert, ut nullo vnquam imbre, nullo frigore caput suum veste teget. Eundem constat aliquot horis in eodem vestigio perstare solitum, nec ante moto pede quam cõsimili labore iuuenes fatigasset: ac si quid agi ut sæpe solet à sedente oporteret, toto die sæpenumero nullam in partem cõuerso corpore, in solio durasse: & quum ingressus iter pedibus esset, in equum omnino non ascendere: quum equo, ex equo non descendere: quum nocte diei sic plerumque iungendo ducere, ut nihil ex his quæ adolescētes solent, omittere videret. P. Scipio cõtra Numatiam missus, corruptum socordia ducem exercitum, exercitacione correxit, cogens niues & frigora pati, vada fluminum pedibus traicere, timidos subinde exprobando, & ignauos, frangendoque dilicatoris lasciuiorisque vitæ usus, & parum necessaria expeditioni vasa. Curauit præterea Cyrus ut nunquam milites nisi sudore præuio prandium fumerent aut cœnam, idque aut venatione fiebat, aut alio iniuncto opere, quod egens festinatione sudorem eliceret. Mithridates rex Ponti per hyemem ocio marcere milites nunquam passus est, eos namque ac se ipsum continuo tectis haud quaquam urbanis, sed castrensibus tenuit: neque verò ludis nisi acerrimis membra indies exercuit, assuetus feras cursu persequi & viribus nonnunquam congregi, ne Zephyro ad bella vocante vires per blandimenta languescerent. C. quoque Cæsare quem ultra quam credibile cuiquam videatur laboris patientem fuisse constat, tyrones domi per equites perque etiam senatores armorum peritos, instructos legimus, ad eosque scripsisse persæpe, quo singulorum curam disciplinamque susciperent: nec tyronibus solum, sed militibus etiam suis, ac vniuerso exercitui die, noctumque subtrahebat, augebatque iter, quo per segnitiam & inertiam subsequentes defatigaret: quæ omnia silentibus bellis animaduertens Probus Aurelius, in negotio versari milites suos quam in ocio ne languerent, fatuus fore duxit, fabricis nunc urgendo nouis, altas nunc extruendo turres, nunc aquosa desiccando loca, nunc templa quæ vetustate corruissent restaurando, aut noua & pulcherrima constituendo atque colendo. Saltationem quoque domi à Lacedæmoniis, admissam inter exercitaciones ad bella utiles fuisse, memoriæ proditur, quam Socrates apud Græcos probat: & maiores nostri, nec inhonestam, sed necessariam simili modo putant, quum apud eos saltationem in armis habitam & ab ipso tripudio saltatorios alios denominatos constet. Et quanquam vno eodemque tempore tribus nobilissimis ciuibus, non modo studium saltandi, sed etiam peritiam qua gloriarentur fuisse non dubium sit, Gabinio scilicet consulari, Ciceronis inimico, quod ei etiam Cicero non dissimulater obiecit, & M. Celio, noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit, & Licinio Crasso, Crassi eius qui apud Parthos extinctus est filio, Crispus tamen Salustius, spectata veritate historicus, Semproniam, nobilissimam sceminam reprehendit, non quod saltu valeret, sed quod eiusce rei singularē quandam peritiam & eruditionē habuerit:

& Scipio vt Senecæ verbis vtar, eo in libro qui de animi tranquillitate inscribitur, triumphale illud & militare corpus mouet ad numeros non molliter, sed infringens, vt nunc mos est etiam, incesso ipso vltra muliebrem mollitiem fluente. Sed vt illi antiqui viri solebāt inter lasum, ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur, nec tibi, Sigismunde, huius & illorum saltationis studium turpitudini fuit, simili modo exercere prodireq; in medium, ac modo aperta fronte, modo personata nonnunquam populo esse spectaculo, hac ratione tua quod nulla pars corporis in saltatione, vt̄i sæpe & physice quidem dicere soles, ociosa sit, sed collum vn̄a & crura & manus exerceatur exerceriq; debeant, per eū qui sit corpus agilius & ad omnem militarem motum ac celeritatem promptius habiturus. Præter hoc Nembroth, vel vt alii perhibent, Apollinis Dianæq; inuentū, venandi studiū summo pere probare etiam soles, quod parum tibi quid à iusto differre bello videatur, quum opus sit feras insequi fugientes, locorum asperitatibus, abruptis & inuis moueri, maximos labores capiendi studio subire, abstinere à multis, estus & algores pati, sitim ac inediam tolerare, commoueri deniq; animo quum sint manus conferendæ cum feris, cominusq; congreduendum, his causis honestissimis, nec ad illecebras tantum & animorum relaxationes, antiquorum plurimos ac quidem grauissimos inhæsisse percelebre est. nam fixerit ceruam licet, aut Erimanti nemora placarit victor Alcides, aprum Calydonis regionis vastatorem strauerit Meleager, fuderit auctor romani generis ceruorum corpora, non voluptati suæ sed publicæ vtilitati prospexere. Cyrus simili modo publicæ vtilitatis militarisq; discipline gratia eos ipsos qui aptiores bellis videbantur, venationi assuefaciebat, propterea quod id genus exercitii plurimum bellicæ rei conducere ad exploranda itinera, & diuersorum locorum anfractus non dubium sit. Prætereo Alexandrum, Sertorium, M. Antonium, Alexadrum item Seuerū, Hadrianum, Tacitum, pluresq; alios superioris temporis imperatores ac duces maximos hoc exercitii genus summo quodam studio profecutos: quos verò species illa venationis oblectat, vt aues auibus insequatur, si tamē hoc genus aucupii venationi censeas annectendum, mitiori quidem studio exercentur, sed non impari leuitate ac voluptate. Huius autem exercitationis auctorem sunt qui Macchabæum, egregium belli ducem, fuisse confirmant. Ab antiquis autem secularium historiarum scriptoribus fidē sumentes, Vlyxem perhibent, qui primus excisa Troia armatas aues attulit Græciæ, quas sua vi quadam & grata intuentium admiratione, duce natura in cognati generis exitium animauit. Nam quū accipitres passim auibus insidientur, easq; rapiant, alii ex terra solum, alii non nisi circa arbores volitantes, alii sedētes in sublimi, alii volantes in aperto, in Thraciæ parte super Amphipolim homines & accipitres societate quadā aucupantur. Hi enim ex syluis & arūdinētis excitāt aues, illi superuolātes deprimunt: rursus captas aues diuidunt cū his, traditūmq; est missas in sublime ibi accipere eos, et quū tēpus sit capture, clāgore & volatus genere inuitare ad occisionē. Piscationis autē vsus & modestior est, quē nec aspernati sunt plures & quē magni viri, Augustus præcipue & M. Antonius, qui ob laxandū animū, piscari sæpius hamo soliti feruntur:

quanquam

quanquã & honestior forte, & probãda magis illorũ vita fuerit, de qua inquit Na-
so, Piscis adhuc illis populis sine fraude natabat, Ostreaq; in cõchis tuta fuere su-
is: Nec Latiũ norat quam præbet Ionia diues, Nec quæ pygmeo sanguine gaudet
avis. Natandi peritia propter maritima etiam bella his adhibenda videtur, quũ
& periculis liberare milites ac duces plerũque soleat, & ad quæq; clarissima faci-
uora audaciores reddere, ideoq; maiores nostros cãpũ martiũ Tyberi finitimũ
delegere quo & milites tabẽ omnẽ sudorẽq; illũ Martiũ atq; squalorem armorũ
exercitio cõtractũ dilueret ac natãdo laborem deponeret. Huius rei peritia Serto-
rius, Romanis aduersus Cymbros male pugnãtib; amisso equo & vulnere in-
super accepto, Rhodanũ amnẽ cũ thorace & scuto per aduersos fluctus, & flumi-
nis vortices, toto corpore atq; omnibus vngulis vt dicitur plurimũ innitẽdo tra-
iecit. Simili modo Iulius Cæsar quum Alexandria circa oppugnationem irrum-
pentisq; multitudinis impetum pressus scapham conscendisset, mox pondere se-
quentium pressam ac porròmersam per ducentos passus ad nauem, vna manu
elata qua literas deferebat, natando peruenit, sicq; vt sint qui paludamẽto in flu-
tibus dimisso enataste illum dicant: idq; seu fortuitò, seu consultò, vt hostes in-
illud sagittis ac lapidibus intentos faceret: sintq; qui paludamentum mordicus
trahentem, ne hanc quidem gloriandi materiam hostibus reliquisse confirmet:
hæc tamen vulgatio & certioribus testibus suffulta sententia est. Nã de eo nul-
la est cõtrouersia, eleuata illum sinistra manu natauisse, ne libellos quos ea gesta-
bat, maris aqua perfunderet. Huius discriminis forte memor Augustus, ea in re
nepotes suos ita studuit erudiri, vt & ipse plerunque per sese doceret. Talia porrò
exercitia recipienda sunt quæ ad imitationes eorum quæ postea seriò erunt faci-
enda, accommodari possint, nec faciãt exercentem habentẽque, vilis exercitiũ
operatorem: vile autem exercitium putandum est quodcunque corpus aut ani-
mum, siue mentem deterius disponit, vt mercenariorum turba plurima, & quæ
sordida nuncupamus: mentem enim non expeditam, nec ad opera bellica vti-
lem, sed vilibus occupatam reddunt. Illud simili modo vnũ nec prætereundum,
tanquam omnium vtilissimum, equos scilicet ad equitandum idoneos, sed inex-
pertos laboris, celeriter confici necariq; solere, proinde equitem oportere fre-
quenter eos agitare, & quoniam frena & phalera ex loris confecta maxime vsui
sunt, nunquã sine illis incedere: sicq; parua impensa permagnum sibi præsidium
comparare poterit, & gloriosius in omni bellico certamine victor euadere

De Ocio militari

Cap. III

Erunt quoniam clarorum virorum atq; magnorum nõ minus ocii
quã negocii rationẽ extare oportet, quum nihil pene sit in opere na-
turæ quod non exemplo dierum ac noctium, aliquas vices feriarum
velit, huic ipsi modum finemq; præscribamus. Primum itaq; quum
permultæ sint animorum huiusmodi relaxationes quæ aliquo studio fessos leua-
re possint, vigorẽq; animi ab omni tristitia & pertinaci laboris cõtinuatione fe-
riatũ hilariter discutere, in ocio & cessatione id potissimũ erit, ne quid illiberali-
ter, ne quid petulãter, ne quid flagitiose, ne qd obscene, molliter, impudenter ac
improbe suscipiatur. Sec quicquid id erit, sit vrbatum, sit ingenuum, sit facetum,

F iii &

& eiusmodi denique in quo aliquod probi & generosi animi lumen eluceat, vt que apophthegmata & scōmata vocant, quibus Augustus Cæs. Adrianus aliq̄ permulti ferocissimi & bellicosissimi viri maxime Lacedæmonii vsi perhibētur. Apud hos enim inter cætera exactę vitę instituta hoc iocandi genus à Lycurgo institutum est, vt adolescentes & scōmata sine morfu dicere, & ab aliis in se dicta perpeti discerēt, vnde si quis eorum in indignationem ob tale delictum prolapsus fuisset, vltorius ei in alterum dicere non liceret: quæ res quantum sit vtilitatis allatura, qui Lycurgi vitam legerit facile inueniet. Licebit etiam variū vitæ genus habere, modo ruri esse, modo in vrbe, sæpius in agro quiescere ac deambulare, vt Scipio ille qui primus Africani nomē gestis rebus & virtute meruit. Quippe qui spiritum domitorem gentium, & aures castrorum strepitu & tubarum fragoribus oppletas huc referre consueuerat, non vt virtus ocio langueret, sed vt sese mens varietate negociorum discreta colligeret. Quamobrem nec sibi vnquam ociosus, neque sibi solus vnquam videbatur. Huius nepos & ipse Africanus Scipio, sicut laboris & exercitii supra fidem patiens, sic ocii & solitudinis cupidus, solus sæpe cum Lelio rusticari peregrinariq̄ solitus, interdumq̄ littoribus vagabundus, expugnatricem illam Carthaginis Numantiaq̄ dextram ad marinas conchulas calculosq̄ legendos inclinasse, eosque, vt Ciceronis verbo vtar, incredibiliter repuerafcere esse solitos, quum rus ex vrbe tãquam è vinculis euolassent. Q. Mutius Sceuola diuini pariter & humani iuris illa ætate consultissimus, à procellis fori fugiens in ocium, & aleæ, & calculorum ludo fertur operam dedisse, eaque vicissitudine rerum mole prægrauatum ingenium releuasse. Quamquam eo in genere probandi forsan magis sint idem Q. Mutius Sceuola augur, & Lycon philosophus, qui optime pila lusisse dicuntur, quòd forensibus causis interpretandique iuris ac rerum naturalium labore fatigati, ad hoc præcipuum ocii genus recreandarum virium cōfirmandorumq̄ laterum gratia sese conferebant. Dionysium quoque Syracusum hoc etiam ludo delectari solitum accepimus, & diuum Augustum post finem ciuiliū bellorum ab exercitiis campestribus ad pilam transisse, & M. Antonium, Verum, Augustum, Marcumque Aureliū Antonium, qui vt de eo scriptum est, pila quoq̄ lusit apprime. Calculorum quoq̄ lusus quorundam iudicio nec indecens habendus, quum & pugnae bellique speciem præferat hostilisq̄ certaminis dicente Ouidio,

Discolor vt recto grassetur limite miles
Quum medius gemino calculus hoste perit.

Vt mage velle sequi sciat & reuocare priorem,

Ne cito fugiens incomitatus eat:

Qui ludus proinde q̄ pauculis lignis sit, vagis ac furtim insidiantibus atq̄ latrocinantibus, Latruncularius ludus apud veteres dicebatur. Vnde Martialis, Insidiosorum si ludi bella latronum,

Geminus iste tibi miles & hostis erit.

Et quamquam probent hoc alii, ex eo quòd ingenii multa meditatione excitare acumen videatur, ex eo mihi quidem videtur magis improbandus, quum nihil sit temporis amissione infelicius, nihil deterius eo in quo minimū proficias, plurimum

rimum cum labores. Posset enim motus animi, & mentis agitatio illa quæ ibi frustra distrahitur, rebus magnis, seriis & melioribus accommodari: unde non ab re præter Scæuolam & Augustū apud maiores nostros hoc ludo ludere quodque simias solere, auctore Plinio, nemoriæ proditum est. Tabularum verò ludus nec aspernandus nobis videtur, quem Palamedes troiano bello vt Varro tradit, iccirco inuenisse legitur, vt vel hoc negotio milites occupatos teneret, taliq; ludo auerteret à seditionibus exercitum. Iocundum quoque & fructuosum est alearū nosse certamen, cuius similitet studio Claudium Cæsarem libro de ipsis edito teneri quondam nouimus. Legimus & Neronem & Domitianū, Verū, Commodum, & Augustum Cæsarem imprimis, tantum huius rei cupidum fuisse, vt de bello siculo mordax epigramma huiusmodi inuulgatū sit, Postquam bis classe victa naues perdidit Aliquando vt vincat ludit assidue alea. Huius etiam voluptate certaminis Ptolomæum & Alexandrum pluresque alios grauiores curas nouimus delinisse, idq; inter ludendum egisse vt cum laude & gloria maioribus negociis aptiores postea redderentur: quòd si aut cupiditatem sequitur, minime liberale: aut indecentē viro mollientē illam quā Athalus Asiaticus dicitur inuenisse, quanquam Asiæ regno exciso inter manubias non sub vna specie migrasse ad Græcos ferunt, damnosum tanquam ac iurgii plenum fugiendum esse, & leges iubent, & his verbis Naso non reticet,

Sunt alii scriptæ quibus alea luditur artes,
Hoc est ad nostros non leue crimen auos.

Quid valeant tali quo posses plurima iactu

Figere damnosos effugas ve canes.

Alius verò aleæ ludus, cum ære quodam pueri denarios in sublime iactantes capita, aut nauium lusu testē vetustatis exclamant, quid criminis turpitudinisue in se habeat nec video neque intelligo. Addit etiam Herodotus Talariū ludum & sphaera, Lydos fame oppressos quasi solatia quædam inuenisse. Altera enim die ludebant, alia epulabantur, atq; ita duo de viginti annis fecisse, quæ si non ad voluptatem comparata sunt, similiter improbanda minime puto. Non igitur ad tam varias huiusmodi ludorum species, atque iocorum, tanta clarorum hominum, ducum, ac principum cupiditas tenderet nisi voluptatem quandam natura insitam, lusus, iocusq; haberent, quum constet vitam in laxationem & studium diuidi oportere, ob hocque non solum lucubrationes & vigilias sed etiā somnos inuentos esse, non turbines & tempestates, sed temperies: nec bellum rursus, sed pacē & inducias: nec laboriosas semper actiones, sed celebritates quasdam à legum cōditoribus institutas quibus ad hilaritatem homines publice cogentur.

Finis Quarti.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Quintus.

*De quadruplici virtutum specie & earum distributione, quibus
in his bellorum duces clarissimi habiti sint.*

Cap. 1.

Mnes, Sigismunde Pandulphe, omnium penè disciplinarum institutiones, naturam & exercitationem, quæ sine dubio plurimū iuuāt, in superioribus libris attigisse satis visum est, nunc vberiore quadam comprehensione per omnes quidem species virtutum exemplorumque ire qui poterunt, magis proficient: maxime si ducum atque imperatorum quilibet consilia, quæ Greci stratagemata appellant, multaque multorum grauitè, argutè, facetèque dicta, vt ea quæ à sene Catone collecta sunt, quæ vocāt apophthegmata, & ratione, & loco, & tempore vsus diligenter inspiciet. Nam & omnium quæcūque docemus exempla potentiora & efficaciora sunt, etiam ipsis quæ traduntur artibus. In his enim mirabilem quandam ac variam, illis excogitandi generadique similia opera nostri duces & imperatores sument alimoniam, quum nihil (vt ita dixerim) ante prælium, in prælio, post prælium, strenuum, memorabile, clarum, vafrum, callidum, continetè, constāter, benigne, liberaliter, innocenter, magnifice, sapienter, cum laude & virtute dictum factūque, quod non hinc legentium animos facile possit irrepere. Non alienum igitur erit, ea primum virtutis exempla petingere, cuius quidē nota omnibus quadripartita distinctio est. Nam & callere duceem oportet & quid agendum, non solum in prælio aduersus hostem, cæterum vbiq; & cum omnibus industriū esse: neque enim semper duces pugnant, immo sæpenumero per inducias, aut casu aliquo positis armis, cum amicis aut hostibus colloquantur: vbi in eligendis aut reiciendis rebus falli, agreste, vel subrusticum aliquid, & ineptum loqui, imprudentis & insulsi est. Enimvero ne in id plabamur, nature comitas, affabilitasque præstabit: in qua primus omnium Aphricanus maior, inde Augustus, Vespasianus, multiq; alii ex nostris, Pompilius rex Romanus, & Fabius maximus, & Catones duo clari sunt. Adde his Marcū Antonium, longe prudentissimum: eum inquam qui Physicum maluit quàm Cæsareum cognomen: Ex alienigenis Cyri ambo, Pænus Hannibal, & Ponticus Mithrydates. Et hæc quidē prudentiæ virtus in tres partes distributa est: memoriā enim, intelligentiā, ac prouidentiā affert, quæ tres oculos in totidē quoque tempora, mira rerum distantium connexionem defigunt: memoria quæ rerum gestarum, locorum, temporū ac personarum meminit, quis præter cæteros fuerit insignis haud facile dixerim, permultis gloriam eius adeptis. Diuo Iulio Cæsari, hoc imprimis

imprimis ab hostibus datum scio, ut memoria polleret eximia, de quo inquit Cicerone quod nihil soleret præter iniurias obliuisci, quippe qui huius rei quoque beneficio, & legere simul & scribere, & audire, & epistolas ex tempore tantarum rerum duobus librariis & pluribus ut Oppius, ut alius historicus quidem & orator insignis inquit, quaternas, vel ubi nil aliud ageret, septenas dictare solitus sit. Mirifica profecto res, tam facile singulis adesse, tam fideliter omnium reminisci. Nec sum nescius huius quoque rei singularem Q. Fabio Max. laudē contigisse: inter multa nimium quæ viri illius gloriam extollunt, hoc non in vltimis posuerim, quod ingenti quadam fuit notitia vetustatis, de quo est apud Ciceronem, quod omnia non domestica solum, sed etiam externa bella memoria complectebatur: itaque minime miror, quod bello punico secundo dicta eius consilia tum in populo, tum inter primores patrum pro oraculis habebantur. Vere enim mihi videor dicturus, qui multa superioris temporis memoria tenuerit, fore quodam modo futurorum vatem. Sed quum duplex sit memoria, altera rerum, verborum altera, primam qualem in Fabio modo retuli, talem in L. Lucullo, amplissimo & imperatore & philosopho admirabiliter viguisse comperio. Alteram atque secundam habuisse videtur Scipio. Ex omnibus enim generibus ac sæculis nullum in hac re facile sibi prætulerim, si modo verum est quod tradunt, ipsum etiam populo nomina reddidisse: quæ res quidem penè incredibilis est, nisi eam permulti clari auctores, inter quos Plinius secundus in naturali historia, id proprio testimonio confirmassent. Fuit et Adrianus ingentis & mirificæ memoriæ, quippe qui & libros statim lectos & ignotos plurimis memoriter redderet, vnoque tempore confabularetur, scriberet, dictaret, audiret. Ab occasu ad orientem verso, Themistocles, Græciæ gentis primus occurrit, qui inter grauissimas occupationes, publicas & priuatas, cunctorum suorum ciuium nomina Athenis natus, memoria tenebat, stupendum profecto negocium, nisi L. Scipionis mentio perfecisset. Cyneas quoque Pyrrhi regis nuncius, clarissimam excellentiæ huius gloriam consecutus est: legatus enim senatui Romano postero quæ ingressus est urbem die, nouus homo & ab ea patria alienus, vniuersum propriis senatum nominibus salutauit. Sunt qui equestrem ordinem, sunt qui urbanam omnem circumfusam senatui plebæ adiciant. Præclarum sanè facinus, operosum ac diligens, etiam si ob aliud Romanam non venisset. Cyrus porro, Persarum rex, etsi maximis exercitiis præfesset, omnium tamen militum nomina meminerat. Mithrydates denique, ut auctori Noctium atticarum, A. Gellio, quinque & viginti: ut Plinio, duarum & viginti: ut verò nepoti eius, eo libro qui de viris illustribus inscribitur, quinquaginta gentium quæ sub imperio eius, linguarum notitiam habuisse perhibetur, & iura cuiuslibet patrio sermone reddidisse, & in concionibus singularum nationum interpretem haudquaquam illi fuisse: quæ res & illi militibus, & hunc populis suis acceptissimum fecit. Intelligentia in rerum præsentium cognitione sita est, hac qui fuerit præditus imperator, non aliena sed vera & immortalis mihi laude probandus videbitur, cui consentaneum illud erit quod Accius Vlyxem probas in Philocteta suo, & in eius tragædiæ principio inquit, Inclyte parua prædite patria, nomine celebri claroque potes pectore, achiuis classibus auctor, grauis Dardanis

danis gentibus vltor, Laërtiade: nouissime patrem memorat, verum omnes laudes eius viri non Laërtes, nec quisquam alius sibi vendicat, sed virtus eius ducis focia: nec aliud in eodem Vlyxe monet Homerus, qui semper ei comitē voluit esse prudentiam, quam poëtico more Mineruā appellauit, quòd ea comite Vlyxes horrenda quæque subiit, aduersisq; omnibus præfuit. Ea nãq; adiutrice, Cyclopi antrum introiit, verum egressus est, Charybdim & Scyllam præternauigans nec retentus nec ereptus est, ad Lotofagos profectus est nec remansit, Sirenũ que bibisset, & Circes nouit pocula, quæ si cum sociis delinitus, stultus cupidus & amica luto sus, vt Flaccus inquit. Sic Homeri in cunctis imitator Maro, virum insignem armis & pietate describens, & quem dignum censuit vt patrem faceret Romanorum, in recte gerendis omnibus ei Achatem sociauit, vt circumspecto duci sic negocia procedant, vt nullis insidiarũ dolis præpediatur, & quasi inuisibilis, gerendorum via non vulgata ad finem intentionis accedat. Eleganter equidem, quum nec res militaris, nec pietatis opus sine solitudine & prudentia exerceri queant, hanc subdistinguere visum est nobis: est enim quoddam hominum genus percipiendis literis quàm aptum, quos præcellenti ingenio, & visitatori nomine ingeniosos appellamus, quãquam in actibus humanis hebetiores sint nonnunquam mentis acumine: quum alii econtra ad res gerendas acutissimi, perceptioni literarum inhabiles habeantur, quos vel sagaces, vel cautos, vel solertes, vel astutos non alienum est appellare, quibusq; magna pars conuenit eorum quæ græco vocabulo stratagematicon appellant, vbi in re bellica pro negotii qualitate præsens subito capitur consilium, ad effectũq; perducitur. Quod quia negotio perficitur, dixit quidam romanæ linguæ disertissimus auctor, neq; illi tamen ad cauendum dolus aut astutia deerant. Et Crispus, compertum esse in bello plurimum ingenium posse. In hac itaq; ingenii & intelligentiæ parte, si recte diiudicare voluerimus, nec nosmetipsos amore nostri decipere, iam videmus manifeste tempora nostra haudquaquam antiquis respondere, nisi forte Pyrrho, & Hannibali, aut Fabio Maximo, aut Marcello, aut Iulio Cæsari sæcula nostra pares aliquot aut cõparandos queant afferre. Est autem quũ in longum tempus consilii effectus extenditur, vbi locum sibi vendicat prouidentia, quæ ter tia prudentiæ pars est, per quam non tam præsentia quàm ex præsentium & præteritorũ collatione futura noscuntur. Sequitur fortitudo, viri fortis maxime propria. Sed hæc quoque duplex est, altera animi, de qua sermo nobis post est habebendus, altera corporis: sub hac membrorum robur, agilitas & quinque integritas sensuum colligitur: neq; enim dux inualidus, quanquam idem doctus, obediendis muneribus bellicis aptus habebitur: utilis ille consilio, non pugne: domi verbis aptius, ac foelicius, quàm in castris decertabit. Quæ res Africani magni filium virtute animi patri æqualem, doctrina verò etiam altiorem, inhabilem bello fecit. Contra neque præualidus, si nimia corporis mole grauabitur, repente poterit variis in locis, vbi res exiget, cohortandis militibus, propulsandisq; periculis adesse, neque rursus cæcus, vel surdus, vel hostium, vel suorum statum circumspicere, ex dissonis vocibus clamorẽque militum quid in re, quidue futurum, iudicare

care queat. Huius proprium esse aiunt, exercitus ducere, aliena vastare, delere vrbes, oppida excindere, liberos populos aut trucidare aut subiicere seruituti, ex quo plura hominum milia afflixerit, spoliauerit, substulerit, cruore capos inundaauerit, fluminaq; infecerit, & maiora quæq; fuerit aggressa, eo magis nomen illius illustrari. In hac prepollentis virtutis parte, apud externos clarum nomen habet Pyrrhus, Hannibal, & Masinissa. Ex his verò hominibus qui prodigiosa virium ostentatione gloriantur, Polydamas & Milo omnium certaminum victores, palmam secum auferunt: horum enim alter ante olympicum certamen, currus hister currentes, & manibus, contra nitentibus iumentis, obnixis retinere solitus est: alter in clypeo vncto perstare, neq; solum depelli ab eo vlla vi posse, verum non secus ac statua quædam plumbo affixa resistere. Tritanum quendam etiam legimus, qui ludo Samnitum gladiatorio, leui tactu aduersarios omnes vicit, eius quoq; filium Cn. Pompeii militem, tam parui fecisse hostem prouocantem, vt inermi eum dextra superaret, & digito vno correptum in imperatoris sui castra transferreret. Firmam Saturnium robustum etiam adeò fuisse ferunt, vt Tritanum huius parentem, cuius Elius in prodigiosa fortitudine meminit, viribus superaret: nam & incudem superpositam pectori, constanter pertulit, quum ipse reclius ac resupinus, & curuatus in manus, & terga, pederet potius quam iaceret. Ex regibus verò nostris & ducibus insignes habentur Tul. Hostilius, romanus rex, nec non vterq; Apfricanus & Marius, Mariusque tyrannus, Iulius Cæsar, & Papyrius cursor deniq; ac Maximus, quorum alter nactus ex pedum pernecitate cognomen, alter ex viribus, quum alii Crotoniatem cum Milonem, alii Herculem, Antium alii vocarent. Nunc superest vt de reliqua fortitudinis specie disseramus, cuius munera hæc maximè sunt, mortis scilicet dolorisq; & asperarum terribiliumque rerum contemptio. Et quanquam hanc multi ducum propriam militaremq; virtutem opinentur, quum sit omnium, in bello tamen clarior inter mortes & vulnera emicat. Huius virtutis ante alios inuictum habitaculum Roma fuit, proximum Lacedæmon & Carthago. Hic ex nostris primus occurrit romanæ sapientiae princeps Cato, cæteris multorum eruditorum sententia maxime præcellens, Cleatem, Chrysippum, Zenonem, Empedocle secutus credo, qui omnes, alia licet persuasione, sponte sua leto caput obuui obtulere: tamen si nullam in Catone fuisse, verum omnem potius cessisse fortitudinem asserant alii, præclaro ingenio & præstanti doctrina viri: & quum proprium virtutis huius partis sit, à se & à recto rationis tramite non discedere, nec in rebus asperis perturbari, ac deiici, sed persistere, Fortitudinem asserentes non vmbrailem eam esse, quæ contra naturam, monstri vice nititur, vltraque modum eius egreditur, aut stupore animi, aut immanitate, aut infania, qualem fuisse accepimus ferum quendam in ludo Cæsaris gladiatorem, qui quum vulnera eius à medicis excabatur eo fuit habitu oris vt superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit, sed eam veram & probam quam Socrates & maiores nostri scientiam esse dixerunt tolerandarum rerum & non tolerandarum: per quod apparet esse quædam intolerabilia, à quibus fortes viri aut obeundis abhorrent aut sustinendis. In hac etiã ex nostris, Iulius Cæsar, à nobis sæpe dictus dicendusq; nobis occurrit, occurrunt Africani duo, Pauli totidem,

totidem, Macedonicus & Cannensis, Claudius, Marcellus, Claudius, Nero, Tib. Gracchus, C. Marius, Drusus & Germanicus caesares, Titus & Traianus principes. Ex vetustissimis autem, primus et tertius romani reges, necnon ex equestri ordine Oratius cocles, L. Siccus dentatus, tribunus plebeus, M. Sergius, innumera- bilesque alii, si singulos quosque prosequi libeat, quum plures vna gens in quocun- que genere eximios tulerit, quam caeterae terrae. Externi vero Lacedaemonius Le- onidas, Atheniensis Mylciades, supraque nominati Themistocles atque Epaminu- das, & ex antiquioribus, Liber, Hercules, Theseus, Achilles, Hector, Iydeus, Dio- medes, Ajax & virgilianus Aeneas: Hannibal quoque genitorque Amilchar, & germanus Hasdrubal, Alexander Macedo, & huius genitor Philippus, & auun- culus Alexander Epirensis, & Pyrrhus etiam ipse Epirotarum rex de quo supra di- ximus. Hebraeorum insuper, & imprimis David, Iosue deinde & Iudas porro. Nec me fallit eam licet virtutem Aristoteles ipse pertulerit, quiduisdam videri pos- se ethicum me virtutum perturbasse ordinem, non solum prudentiam his annu- merando, verum etiam fortitudinem iustitiae praefereudo militarem, quum sae- penumero iustitia longe praefulgens, perfectaue virtus ad alium maxime cen- seatur: quod non ab re, sed de industria quoque factum esse scito. Est enim viri pro- pria maxime fortitudo, sola inter caeteras mascula, plena spiritus, plena vigoris & animi: honoratissimam vero eam esse omnium virtutum, Aristotelis sententia ex eo patet, non quia optima sit, verum propter ea quae in ea sunt optima & vit- lia: quas ob res imperatorum simulachra defunctorum, militari fere habitu insi- gniri, obeliscos, columnas & pyramides arcusque triumphales erigi, & posteritati consecrari videmus, quasi praecellentissimum sit, in eo genere laudis ac virtutis pos- tissimum claruisse, Et quanquam fortitudo hominum ceteris maxime protegat, non minus & iustitia vna omnium domina & regina virtutum, etiam ducum propria censeri potest, quod sola hominum conventus regit, quod foedera sociera- tis humanae continet, quod servare non amicis modo, sed hostibus fidem monet. Quumque nihil fraude utilius, nec dolo efficacius in his quae in bellis prosperè at- que ex sententia gesta sunt, quae plurima ac maxima esse comperies, & quorum gratia aut repudianda imperia sunt, aut vna cum suis artibus obeunda, sunt qui hac Xenophontis sententia fracti, in eo libro qui equitum praefectus inscribi- tur, licere sibi existiment hostem nedum bello fallere, sed a diis immortalibus ipsis ut posse contingat precandum, omnique studio fraude vel virtute innitendum, iuxta illud Corebi apud Maronem in illa turbulentissima nocte troiana capti- vitatis post Androgei mortem inquentis,

Mutemus clypeos, Danaumque insignia nobis
 Aptemus: dolus an virtus quis in hoste requirat?
 Sint licet qui detestandum id omni tempore putent, mutationem illam clypeorum,
 & reliqua non gravissimi poetae, sed adolescentis ore dictum censeri debere asse-
 rentes, quod malum & antiquum et nostri temporis est, seu illa ignavia est ducum,
 seu militum insolentia, avaritiaeque rabies, utraque sententia militantium ducumque
 animis extirpanda est, ut hostibus servetur fides, amicis humanitas, utrisque iu-
 stitia: ut & illis non nisi servato decore noceas, & his nullo penitus noceas modo.

Nam

Nam quid turpius, aut quid vsquam sceleratius, quàm nō documento his esse quorum tutelæ ac præsidio euocatus sis, quàm ex custode raptorem, ex cane lupum fieri? Huius gloriæ prima in parte clarissimi habentur Fabricius, & Camillus, & Regulus, quorum primi duo quū possent dolo vincere, noluerunt: tertius, ne aut damnosus esset patriæ, aut infidus hostibus, crudelissime mori elegit, inter quos hostibus præstitæ fidei seruatorum, haud prætereundus est Cassius: in altera autem hi sunt quibus modicum fuit à suorū iniuriis abstinere, nisi vltro pro eis morentur. Ex his Romæ Curius & duo Decii, Athenis autem Codrus, Carthagini Philenes fratres sese ante alios offerunt, quorum primus vt terrorē publicum sedaret, secundi vt victoriam labentemque aciem firmarent, tertius patriam instanti excidio eriperet, quarti vt fines patrios prorogarent, ad mortem voluntariā sunt profecti, vtque ciuibus suis bene esset, ipsi esse noluerunt. In vtraque verò Magnus Pompeius etsi ad hunc vnum Cicero omnes bellicas laudes & quæcunque de his quibus egent duces vt summi sint aut diximus aut dicturi sumus, cumulatissimè comparat: iure id quidem meritūque, sed si cui maxime suum tribuitur, verè Magni Pompeii laus est bellica iustitia simulque & cognita inter victorias & triumphos continētia, quæ ad eam de qua hic aggrediar dicere virtutē referenda est, si vnum quod nūc ad iustitiā spectat adiecerō, esse beneficiā ac liberalitatem pulcherrimas ducum & imperatorum vestes, quibus indecora plurima tegi possunt: hæc lul. Cæsar præit cunctos gloria, neque enim quisquam, si Senecæ verba teneo, liberalius victoria vsus est, ex qua nihil nisi dispensandi potestatem sibi vindicauit. Apud exteros Alexander primum locum tenet, vt Græci volunt, neque nostri obstant: quanquam Philippus pater in Alexandro qui largitione beniuolentiam Macedonum sectabatur, profusionem illam pecuniarū his verbis insecutus est, Quid te, malum, rationis, inquit, in istam spem induxit, vt eos tibi fideles putes quos pecunia corrupisses? an tu ideo agis vt Macedones non te regem suum, sed ministrum & præbitorem putent? quod quidem regi sordidum esse non ambigis, & corruptelam quàm largitionem potius dici: fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Quid autem est stultius, quàm quod facias libenter, curare vt id diutius facere non possis? largitiones immoderatas rapinæ sequuntur, quum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus cogis inferre: itaque quum beniuolentiæ comparandæ causa sis prodigus, non tanta studia assequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus exemeris: quamobrem nec ita claudenda est res familiaris vt eam beniuolentia aperire non possit, nec ita referenda vt omnibus pateat, sed vtrinque modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Quarta nunc mihi superest Modestia quam temperantiam vocant, cui adiacet ipsa quam paulo antè dicebam continentia, sine qua non dicam dux, sed nec quidem vir bonus vsque fuit. Quia verò nunc de ducibus sermo est, quid oratio perita literarumque cognitio, quid magnanimitas, quid due omnes aliæ imperatoriæ artes profuerint, si avaritæ, si libidinis aut gulæ imperio dux victus, abiecto freno quo exercitum regat, se suasque legiones præcipitet, & in pestem trahat, quo sepe multi cum omnibus copiis periere? Hæc igitur singularis, & propria virtus est Pompeii, in qua si imitari eum

collega eius Crassus voluisset, nunquam ipse cum filio, & cum tanta ruina imperii cecidisset. Probat hanc romani ducis cōtinentiam atq; modestiam templum Hierosolymæ opulentissimum, sed ab hoc intactum duce, ab altero spoliatum: probant & alia multa, quorum pars in verbis Ciceronis apparet quæ mox inferam. Accedit his mansuetudo quædã, & suauitas, facilitasq; animi, in qua Africani & Iulius Cæsar excellunt, hac ad conciliandos animos hominū nihil efficacius. Est huic confinis æqualitas quædam, familiaritasq; cum exercitu, quæ res maxime milites ducū amātissimos effecit, in qua notus Valerius Coruus & Marius ex nostris, ex externis Hannibal: & hæc quidem artes beniuolentia & amore, si cut obiectæ, seueritas atque imperiositas exercitum ac subiectos metu frenant. His artibus Mar. Curius, & Q. Cincinnatus, & Papyrius cursor, & Fabius Maximus notissimi, sed nullus in ea re Iunio Bruto Manliq; par Torquato, quorum primum publicæ libertatis amor impulit vt proprios filios à se depulsæ tyrannidi fauentes, seruiliter virgis cæsos, securi percussos ad mortem ageret: secundum vero castrensis discipline studium coëgit vt præclara indole adolescentem filium quod iniussu eius in hostem pugnasset, quanquam vnicum & victorem necaret. Additur huic seuerissimi facti comes, Posthumius Tiburtus, cuius ego ne prætermisisse potius, q̄ vt asseruisse rem tantã videar, mentionem fecerim: apud quosdam enim scriptorum certa res, apud alios facti eius in ambiguo fama est. His tam multis & patientia iungitur eaque multiplex, hæc dolores corporis æquanimiter perfert, illa quasi quoddam vulnus aurium atq; animi, contumelias fert verborum, vtraque ducibus & militaribus curis accommodata: prima quidem fortitudinem, secunda verò ciuilitatē respicit, atq; modestiam ipsam de qua sermo est: in prima Mutius, & Marius & Pompeius clari habentur, & Acilius quidam Cæsaris miles Massiliæ spectatus, & M. Sergius cum eisdem quibus supra comitibus: ex externis verò Cynegirus Atheniensis græcis historiis celebratus. In altera verò ro. imperatores Iulius & Augustus ex nostris, ex externis Philippus & Antigonus Macedonum reges, & Pysistratus Atheniensis tyrannus: deniq; nostros atq; externos Magnus ille Pompeius omnes superat aut æquat, quo admoneor vt ex oratione quæ de eius imperio habita est, ac de imperatorum seu ducum continentia, de quæ his quatuor quæ in duce requirimus, M. T. Ciceronis verba paulo antè promissa subiiciam, quæ clementissime atq; inuictissime princeps, vel vsui vel voluptati maxime tibi fore, confido. Neq; enim ille, inquit, solæ sunt virtutes Imperatoriæ quæ vulgò existimantur, labor in negociis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consiliū in providendo. Et post hæc, Non enim, inquit, bellandi virtus solum in summo ac perfecto imperatore querenda est, sed multæ sunt artes eximig huius administræ comitēsq; virtutis, ac primum quanta innocentia esse debent imperatores, quanta deinde omnibus in rebus temperantia, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate: nec longe post, Propter hanc avaritiam, inquit, imperatorum, quantas calamitates, quocunq; ventum sit nostri exercitus ferant, quis ignorat? itinera quæ per hosce annos in Italia, per agros atq; oppida ciuium Romanorum nostri imperatores fecerūt recordamini, quum facilius statuitis quid apud

apud exteras nationes fieri existimetis, vtrum plures arbitramini per hosce annos militum nostrorum armis hostium vrbes, an hybernis sociorum ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitū is continere imperator, qui seipsum non continet, neque seuerus in iudicādo qui in se alios seueros esse iudices non vult. Quibus dictis, ad Pompeii laudes versus, Et miramur, inquit, hunc hominē tantum excellere cæteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerint vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. lam verò quemadmodum milites hybernent, quotidie sermo ac literæ perferuntur, non modo vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cupienti cuiquam permittitur: hyemis enim, non avaritiæ profugium maiores nostri in sociorū atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, cæteris in rebus qualis sit temperantia considerate, vnde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum inuentum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui tam celeriter in vltimas terras pertrulerunt, sed eum res quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem, postremo signa tabulæ cæteraq; ornamenta græcorum oppidorum quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne videnda quidem existimauit: itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cælo lapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuisse homines romanos hac quodā abstinentia, quod iam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur: nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet, nunc intelligunt non sine causa maiores suos tum cum omni hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo Ro. quàm imperare aliis maluisse: iā verò ita faciles aditus ad eum priuatorū, ita liberę querimonię de aliorū iniuriis esse dicuntur, vt is qui dignitate principes excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iā quātū cōsilio, quātū dicēdi gravitate & copia valeat in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipso in loco sæpe cognoscitis: fidem vero eius inter socios quantam existimari putatis, quàm hostes omniū gentium sanctissimam iudicarint? humanitate iam tanta est, vt difficile dictū sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantem timerint, an mansuetudinē victi dilexerint, Hac Cicero, cuius ex officina tanta imperatorum & ducum monumenta posuisse velim, quia nescio an vsquam alibi de bonis & præclaris eorū moribus luculentius & vberius scriptū sit. Superest autē gloria, quæ ex prædictis maxime nascitur, augetur autē fama nominis, ex opinione hominū, ex ducū virtutibus & prosperitate cōcepta: quo in genere Iulius Cæ. Africanus maior, & Pōpeius Magnus opinatissimi habēt, quorū tāta fuit auctoritas, eaq; sub istis militū fidutiā vt nō se ad præliū, ac discriminē, sed ad victoriā & hostiū prædā duci crederēt, quo nihil vtilius ad votiuos ac prosperos belli euentus & quos in cōtrariū verti solere diffidētia bellatorū, ex leuitate aut inertia ducum orta, sæpe compertū est. Postremo deniq; felicitas, non solū in militia, sed in vita est expetēda. Nepe huc omnia referuntur, hancque nec dare sibi quisquā potest,

nec augere, diuinum sane munus, sed ita duci necessarium ut quanquam reliquis floreat, si hoc vnum desit, nemo censeat eligendum. Nam ut felicitatem fiducia, sic infelicitatem ducum, sequitur militum pavor, quo nihil propius exitio est. In hac quidem quum multi celebres sint, longe tamen Titus, & Traianus, & Theodosius, & Sylla, siue ut fama fert Metellus ille felix dictus, omnes suppremitur: etsi iuxta sententiam vere philosophantium, nullus hic felix sit: sed de felicitate bellica sermo est, qua felicem ducem dicimus vincere solitum, in suetum vinci: in hoc numero ex externis Alexander est Macedo, & Cyrus Persarum rex, nisi in Scythiam perrexisset, & Carthagenensium dux Hannibal, si aut Matherbali credidisset, aut paulo maturius diem obiisset.

Imperatorum consilia que Græci strategemata appellant, & que ante bellum, in bello, & post bellum sapienter, lepidè, facètè ac moderatius dicta sunt.

Cap.

II.

Post hæc virtutum species & imperatoria munera, quorum illustrem esse constat effectum, ut præclare factorum, ita dictorum quæ ducem moneant, rationes etiam & exempla promissa subiiciemus: quibus egregium primò ac sanè præcellens sit illud quod ab Hesiodo usurpauit Aristoteles, ab Hesiodo vel Aristotele Lilius, dum salutem suam exercituumque sui M. Rufus Minutius, beneficio Q. Fabii Max. cognouisset, eum videlicet optimum & primum sese virum qui quæ gerenda sunt conspiceretur & cõsulat: sequenti autem gradu eum, qui aliorum bene monentium consilia sequatur: extremi autè ingenii & penitus inutilis illum esse, qui cõsulere nesciat alteri nec parere.

Gymnosophista quispiam acri & perspicaci ingenio ad succincte respondendum, ab Alexandro interrogatus, quoniam pacto quis late imperitans, magnam sibi beniuolentiam comparare posset, Ne sit terribilis inquit. Ab eodem interrogatus item, quomodo mortalis quispiam se in deorum numerum reciperet, Si humanis, subiunxit, maiora viribus opera gesserit.

Agis rex, quum Atticus quidam in Laconicos enses cauillaretur quod parui essent, diceretque facile eos absorberi à circulatoribus in theatris posse: Et tamen vix nos inquit attingimur hostium gladiis longioribus. Ego verò & laconicam orationem intueor, quæ breuis videtur esse, maximas res complecti, & auditorum mentem attingere. Cyrus conspecto Centurione prope se discumbente, graui turpique corpore, iocandi gratia adolescentem ne ponere assidentem ob pulchritudinem more græco secum duceret rogauit, annuente illo dicenteque se aspectu eius oblectari admodum, conicere in eum oculos qui vnà cenabant, visaque viri inhonesta nimium facerisere omnes, subinde querentes, qua sibi in re vsui talis vir esset: is Centurio quotiens die noctuque ab se appellaret, ait nulla vnquam excusatione vsu, citò semper obtemperasse: quum quid ei demandasset, nunquam absque sudore mandata executum, reddidisse quoque comilitones suo exemplo sollicitos. Idem quoque ad impii magnitudinem hoc adiecit inuentum, ut quicquid etiam in remotissimis ageretur locis quum primò sciret. Cognito namque quantum die noctuque eques itineris conficere posset, dispositis in loco equitibus, ut reces literis receptis succederet fesso, velociter quod ubique accideret noui precipiebat, prouidebatque prout necessarium esse videbat: hæcque causa extitit, quum quis procul absit à vero, ut velocius quam grues iter facere putarentur, idque propter velocitatem euntium creditum est.

Aeschylus

Aeschylus in Isthmo certamē spectans, vbi alio vulnerato theatrum exclamauit, Ionem Chium tangens, Vidēsne inquit quid exercitatio sit: vulneratus enim tacet, spectantes verò clamant.

Agésilas interrogatus quid facturi Lacedæmonii victores essent, Si prudentissimus, inquit, imperator rem gereret. Hoc item præsentē duce, quū quispiā Lacedæmoniis muros deesse questus esset, Dic, inquit, meliora: ciuitas enim ipsa nostrę vrbis munitissima mœnia sunt: par siquidē est, nō lignis aut lateribus, sed virtute patriā, deos penates, aras, focos, parentes, cōiuges, liberos, tueri atq; defendere.

Brasidas quū in caricis murem cōprehēdisset, morsus eum dimisit: deinde adstantes conuersus, inquit, O Hercules, nihil est tam parū neq; tam imbecillum, quod si ausit vlciſci, & inuadentibus repugnare, non se incolumem seruet.

Chabridas dicere conſuevit, formidabilius eſſe ceruorū agmen ductu leonis, quā leonū ceruo duce. Idem eos dicebat pulcherrime officio imperatoris fungi, qui res hostium maxime noscerent.

Sesostris Aegyptiorum rex, quum eos qui iuxta mare rubrū sunt homines classe subdidisset, & in Aegyptum rediens per terram, omnes gentes quę sibi impeditō erāt expugnasset, harū quęcunq; sibi fortis & libertatis cupida visa est, in eorum regione colūnas erigens, in eis & nomen eius, & patrię hominūq; vērēda incidit, & vt sua potētia eos vicerat: quos autē sine prælio & facile superasset, ibi colūnis positīs ea scripsit nomina, addens ad ea mulieris pudibūda incisa.

Q. Mutius legatus à romanis ad Pœnos, duabus tesseriſ positis, altera pacis, altera belli, optione sibi collata vtrā S. P. Q. R. referri mallet, vtraque sublata, Pœnorum, inquit, non Romanorum vtram vellent esse debere.

Q. Fabius, Romanorum imperator econtra, simili modo ad Carthaginenses misit epistolam, in qua vtriusque populi sententia par vigor amplitudōq; quondam fuisse deprehendi potest: ibi enim scriptum quum esset, po. ro. misisse ad eos hastam et caduceū, signa duo belli aut pacis, ex quis vtrum vellent eligerēt, quodque elegissent, vt vnū id esse missum existimarent, Carthaginenses responderunt sese neutrum velle eligere, sed posse cogitare qui attulissent, vtrum mallet relinquere: quodq; reliquissent, id sibi profectō gratū futurum: hæc tametsi ab elegantissimis rerum gestarum scriptoribus dicta sint, M. tamē Varro, certissimus auctor, non hastam ipsam, neque ipsum caduceum missa dicit, verum duas tesseras, in quarum altera caducei, in altera hastę simulachra fuerint incisa.

Carthaginenses quia spartum & nerui deficiebant ad sagittas emittēdas, tonfarum crinibus mulierum ad funes efficiendos vsi sunt, quod aliquādo & apud Massilienses, & Rhodios, & Aquilegienses, & Romanos in capitolio obsessos vrbē à Gallis occupata factū est: vnde & in honorem matronarum, templum Veneri caluę senatus decreuit.

Tarquinius Priscus, Quiritibus, operis tædiū periculūq; fugientibus, nouū & inexcogitatū antea, posteaq; remediū inuenit. Sex enim hominū vita defunctorū figere crucibus corpora spectāda ciuibus, simul à feris volucribusq; lacerāda iussit, quāobrē pudor romani nominis, qui prius res sepe perditas seruauit in præliis, tūc quoq; subuenit: iā erubescēs, cū puderet sic viros, tāq; puditurū esset extinctos.

Cæcilius Metellus Pius proconsul, Trebiam urbem Hispaniæ primariam quum subigere nequiret, ac vagantem fluctuantemque exercitum duceret, hosque modo adoriretur, modo ad illos se transferret, & iunior quidam tribunus militum quid sibi vellet tam crebra locorum mutatio peteret, Si hanc respondit interiorem tunicam existimarem mentis meæ conciam esse, exutus eam, in ignem continuo mitterem: sicq; foelicibus cœptis, post tam longa itinera, tam varia peragrata municipia, ad Trebiam inopinatam denuò conuersus eam oppressit, & non sine omnium admiratione, voti sui compos factus est.

Scipio cui primum Aphricano cognomentum extitit, vt Valerio Maximo, vel Fabius, vt Senecæ placet, Turpissimam aiebat & ignauia plenam imperatori excusationem esse, Non putauit: consultè enim quæ armis geruntur tractari debere opinabatur, quum præterea præcipitataq; magis reprehendi, quàm reuocari vlla vi humana, vel ratione in integrum restitui corrigiue possint. Is etiam Scipio quum à re militari atque urbana studium ad literas conuerteret, dicebat quum ociosus esset, plura tunc negocia à se geri. Inde vbi Carthaginem in deditionem vi accepisset, ac milites quidem quam cepissent captiuam præstanti forma virginem adueherent, atque illi darent, Libenter, inquit, acciperem, si priuatus, haudquaquam imperator essem. De eodem itidem licet inuulgatū sit, in aciem nunquam descendere imperatorē debere nisi aut occasione se præbete, aut necessitate impellente, ex Sempronii tamen Asellionis veteris scriptoris quarto historiæ libro de P. Aphricano, Pauli filio ita proditum est, Se patrem suum audisse dicere, L. Aemilium Pau. nimis bonum imperatorem, signis collatis non decetare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data esset: & sapienter quidē vtrūque. Nam ad totius exercitus salubritatem nihil efficacius quàm quòd viri & ducis est, non deesse fortunæ præbenti se, sed oblato casu ad consiliū flectere: nihil perniciosius quàm in angustiam rei bellicę compulsum, imbellem fieri: quod nec euentus modo docet qui stultorū magister est, sed eadem ratio quæ sæpenumero fuit futuræque est.

Augustus quum decimum octauum annum agens hostiliter urbem inuaderet, ex ipsius exercitus legatis qui sibi eius nomine consulatum exposcerent, cunctante senatu, Cornelius Centurio legationis princeps reiecto sagulo, ensis capulum detegens, haudquaquam dubitauit in curia dicere, Hic faciet, si vos non feceritis. Idē Augustus saxo in expeditione percussus, ac notabili cicatrice in fronte deformem nimum, tamen sua opera iactantē, sic leuiter castigauit, At tu cū fugi-
es, inqt, nunq̄ post te respexeris. Ad eum itē veteranus qui spiā, quū die sibi dicto piclitaret, accessit in publicū rogauitq; vt sibi adesset, Augustus aduocatū quē ex comitatu suo elegerat sine mora dedit, cōmēdauitq; ei litigatorē: exclamauit ingenti voce veteranus, At nō ego, Cæsar, piclitāte te Actiaco bello vicariū quesiui, sed pro te ipse pugnaui, detexitq; impressas cicatrices, quibus erubuit Cæsar veni-
in aduocationē, vt qui vereretur ne supbus tantū, sed etiā ingratus videri posset. Imperatori quoq; bono insuper neq; quicquā minus quàm temeritatē congruere arbitratus est, satisq; celeriter fieri quicquid commode gereretur, quod à Cætone licet prius dictū sit, crebro tamen & familiari tanquā suū solitus erat vsur-
pare

pare sermone. Occurrit illud eiusdem August. Cæs. postremo, qui quum Alexandri esset & antrum vbi Aegypti regum cineres preciosis pyxidibus seruabantur ingressus esset, corpus quidem Alexandri Macedonis libenter aspexit, interrogatus verò num & Ptolomæi reliquias vellet inspicere, Reges se inquit velle videre, non mortuos: atqui rex fuerat Ptolomæus, sed quantum inter veros reges, eos que quos regum nomine vulgus appellat interfit, breui diffinire voluit elogio sapientissimus imperator.

Scipio iunior Polybii præceptum obseruans studebat non prius è foro abire quàm aliquem ex abeuntibus familiarem sibi atq; amicũ quouis pacto effecisset. Idem quum pulcherrime ornatũ quispiam scutum estetaret, Heus, inquit, adolescens, scutum certe pulchrũ est, verum decet romanum virum in dextra potius spes suas quàm in sinistra collocet.

Scilurus quũ relictis maribus filiis octoginta, diẽ esset obiturus, hastarũ fascẽ cuiq; ostendẽs, vt illũ confringeret iubebat: id autem singulis se posse negãtibus, sigillatim hastas eductas, facile omnes confregit: ita docẽs illos, vbi vna esse perseuerarent, firmos ac potentes fore: imbecillos verò, si separarentur ac dissiderent.

Tigranes vrbis, facerũque quippiam in Romanorum exercitum afferre cupiens, vulgatissimum illud dixisse fertur, Eos si legati venirent, satis multos quidem: si verò pugnatũri, perpaucos admodum esse.

Amasis Aegyptiorum rex, quum contemneretur ab Aegyptiis quòd obscuro loco natus, & paulo antè regno potitus, vas aureum quod habebat lauãdi gratia ad turpẽsque vsus, fregit, deĩq; simulachrum ex eo confecit, idque in celeberrimo vrbis loco statuit, quumq; religiose coleretur ab Aegyptiis, huius rei certior factus eos cõuocauit, remque docuit, vt ex eo vase simulachrum erat in quod prius Aegyptii vomebant, meiebãntque, & pedes lauabant: nunc verò venerabãtur, eodem sibi modo euenisse, siquidem prius plebeius erat, nunc eorum rex, proinde sibi honores haberi iussit, sic Aegyptios induxit ad sui venerationem.

Agathocles figuli fuit filius, qui Siciliae dominationẽ adeptus, rexque appellatus, fictilia pocula consuevit inter aurea ponere eãque iunioribus ostendens dicere, Ego quum huiusmodi pocula consuẽsem, in præsentiarum quoniam diligentia ac fortitudini studuerim, hæc facio. Insuper quum vrbem obsideret & quidam è mœnibus per conuiciũ dicerent, O figule, quo pacto militibus stipẽ solues, mansuete is atq; subridens ait, Quum hanc cepero: quum autẽ viribus in suam redegisset ditionem, captiuos venundabat, inquit, Si conuicio me rursus affecerit is, querar apud dominos vestros.

Antigonus quum milites quosdam esset intuitus qui thoracibus & galeis ad pilam luderent gauisus est, eorumq; duces accersuit quos laudaret: vt autem audiuit eos bibere, illorum ducatus militibus dedit. Is etiam posteaquã longam ægrotationẽ euasisset cõualesceretq;, nihil ait deterius accidat: hæc enim aduersa valitudo nos monuit, vehementius nobis efferendum non esse, quoniã mortales sumus. Idem nocte quadam quum nonnullos ex militibus suis exaudisset omnia mala imprecantes regi qui ipsos in illud iter inextricabileq; lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant, & quum ignorantes à quo adiuuaretur

explicuisset, Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miseras incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Insuper tam miti animo hostium maledicta quam ciuium tulit. Itaque quum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc nasum colosum deriderent, cum gaudio inquit, Bene spero, si in castris meis silentium habeo: quum hos dicaces fame domuisset, captis sic usus est ut eos qui militum utiles erant in cohortes describeret, cæteros præconi subiiceret, idque se negauit facturum fuisse nisi expediret his dominum habere, qui tam petulantem linguam haberent. Rursus quum se qua tempestate iactaretur, ac in eadem naui secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis dicitur, ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Cuius præcepti memor Philippus, quum duos simul filios secum haberet, ambos se non committurum in aleam eius qui præponeretur casus: & quoniam maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia ipsius, & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.

Dum Antagoras poeta congruè elixaret idemque patellam quateret, Antigonus qui post eum staret, Homerum ne, ait, putas Antagora quum Agamemnonis res gestas scriberet, congruum elixasset? & Antagoras, Tu autem rex, ait, existimas Agamemnonem quum illas res gereret, curiosum ad eum extitisse, si quis in castris congruè elixaret.

Lamachus quum manipularem præfectum quendam reprehenderet, quoniam deliquisset, isque diceret nunquam fore ut id amplius faceret, bello enim bis errare non licet.

Memnon qui contra Alexandrum pro rege Dario bellum gereret, quendam qui sub se merens multa de Alexandro maledicè, petulanterque loqueretur, ubi lancea percussisset, Ego te, inquit, alo ut pugnes, non ut Alexandro maledicas.

Dum Medis irruentibus Persarum acies pulsata in fugam ageretur, ac omnino deficiens, nec victorem aspicere auderet, matres familias eorum & uxores passim obuiam fugientibus occurrerunt, & earum densata acie orant ut, eiusce fuge notam haudquaquam subeant, sed fortiter in prælium reuertantur: nolentibus sublata veste obscena corporis ostendunt, rogantes ne in uteros matrum vel uxorum velint refugere: hac repressi castigatione, in prælium redeunt, & facta impressione quos fugiebant fugere compulerunt.

Themistocles adhuc iuuenis, quum Marathonis victoriam & Milciadis imperium animo celebratum repeteret atque versaret, insomnesque noctes proinde duceret & solita respuerit conuiuia, interrogantibus admirantibusque vite mutationem, eum dicere solitum ferunt, quod Milciadis victoria sibi somnos eriperet. Interrogatus etiam, utrum Achilles mallet an Homerus esse, Tu autem ipse inquit, utrum victor in Olympia esse mallet, an victorum præco? Rursus quum Adimanthus qui nauale prælium formidaret diceret aduersus eum qui ad id Græcos adhortaretur suadendoque incitaret, o Themistocles, eos qui in certaminibus primi irruerint cedunt semper, Ita est inquit, Adimante, verum eos qui manserint haud coronant. Quum item ad interfectorum cadauera ad mare visenda se contulisset, ut armillas passim & torques abiectas aspexit, præteriens ipse amico

amico qui eum sequebatur, Collige tibi, inquit, tu enim nequaquam Themistocles es. Eundem etiam dicere solitum ferunt, se neque honoribus ab Atheniensibus affici, neque apud eos in admiratione esse, sed procella vexatos, imminente periculo, se veluti platanum subterfugere: reddita autem serenitate, euellere atque deiicere.

Cum Antiochus rex, posteaquam Romani aduersus eum traiecissent in Asiam, pro soluendo bello ad Scipionem misisset, eiusmodi responsum accepisse fertur. Prius enim oportuit, non nunc quum frenum & fessorem susceperis. Idem cum ingenti exercitu Græciam petiturus esset, cunctis ob militum multitudinem & armorum varietatem, quæ paulo antè iactabantur perterritis, huiuscemodi ad Achæos dictione est usus, Quum enim apud Calchidensem, bonum quidem hospitem & scitum conuiuatorem solstitiali tempore comiter accepti miraremur unde illi eo tempore anni tam varia & multa venatio, homo gloriosus ridens varietatem, ait illam speciem ferinæ carnis, ex mansueto mansuefactam, sed condimentis & apparatus solū differre: Proinde nec vos vlla teneat admiratio circa hæc varia nomina gentium inauditarum, Dacas, & Cadusios, & Elimæos & multa genera armorum, hastatos, cataphractos & pezeteros, hoc est, pedestres solos, cumque pedestribus sagittarios auditis: nam homines omnes esse, armis inuicem differentes, aut paulo mancipiorum melius propter seruilia ingenia quam militum genus.

Lucullus in Armenia, quum cataphractos Tygranis maxime milites sui metuerent, bono animo esse iussit: futurum enim plus laboris in illis spoliandis, quam in vincendis.

Lucius Sylla qui Præneste obsidebantur occisorum in prælio ducum capita, hastis infixæ ostendit, atque ita obstinatorum peruicaciam fregit. Sylla item cognomēto felix, inter suas maximas foelicitates duas existimabat, Pii Metelli amicitiam, & quod urbem Athenarum non æquasset solo, sed seruasset potius.

Eumenes quum in castra reuerteretur, & epistolæ passim in ipsis castris abiectæ inuenirentur quibus his qui eius caput ad Antigonum detulissent magna præmia diffinirentur, vocatis ad concionem militibus, gratias primò egit, quod nemo inuentus esset qui spem cruenti præmii fidei sacramentis anteponeret, tū deinde subiecit callide confictas has à se literas ad experiendos suorum animos esse, cæterum salutem suam in omnium potestate esse, nec Antigonum nec quemquam ducum sic velle vincere ut ipse in se pessimum exemplum statuatur: hoc factò in presenti labantium animos coercuit, & in futurum prouidit, ut si quid simile accidisset, non se ab hoste corrupti, sed à duce tentari milites arbitrarentur. Insuper quum intelligeret si copiæ suæ cognoscerent aduersus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuncio dilapsuras, hoc eius fuisse prudentissimum fertur ut deuiis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, & his persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci: itaque tenuit hoc propositum, & prius in aciem exercitum duxit præliumque commisit, quam milites sui scirent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret quo plus valebat, quam peditatu quo erat deterior.

deterior. Hunc item Eumenem persequens Antigonus, cum omni genere copiarum sæpe abundaret, neque vnquã ad manus accedere liceret nisi his locis quibus pauci multis possent referre, extremo tempore cum consilio capi nõ posset, multitudine circuitus est: hinc tamen multis suis amissis, se expediuit, & in castellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit, vbi cum videret se fortunam obsidionis subiturum, maiorem exercitus partem dimisit, ne aut consensu multitudinis hosti traderetur, aut obsidio ipsa multitudine grauaretur, in hisque qui remanserant quã vereretur ne vno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi, callidum fuit eius inuentum, quemadmodum stans iumentum concalferi exerceriq; posset, quo libentius & cibo vteretur & à corporis motu remoueretur: substringebat caput loro altius quã vt prioribus pedibus planè terram posset attingere, deinde posterioribus cogebat exultare, & calces remittere: qui motus non modo minus sudorem excutiebat, quã si spatium decurreret: quo factũ est, quod omnibus mirabile est visum, vt æquè iumenta nitida ex castello educeret quum complures menses in obsidione fuissent, ac si in campestribus ea locis is habuisset. Demades posteaquã ex hac luce migrasset, Alexander aiebat videre se Macedonum exercitum excæcato Cyclopi per similem, quoniam tali principe esset orbatũ. Artaxerxes quum aliquãdo fugiens, cõmeatu impedimentisq; direptis ficcis ficis vesceretur ac pane ordeaceo, Cuius modi, inquit, voluptatis rudis eram?

Aurelium imperatorem, ne vti statuerat in urbem Tyanam descenderet placauit Apollonius, maximæ famæ & auctoritatis homo: quippe si vis o imperator, inquit, vincere, nihil est cur sæuias in ciues istos: si vis imperare, abstineas à cruore innocentum oportet: si vis viuere, clemèter age. Idem Tyanam quidem rebellem urbem obsidens iurauit se neque canem in ea vllum si caperet relicturum, ac probe id quidẽ: ea nanque res militibus prædæ avidis spem dedit, & animum capiendi, obsessis verò desperationem fecit: at verò vi capta urbe, quum milites iuxta illud dictum quo canem se relicturum apud Tyanæos negarat, euersionem urbis exposcerent, respondit his, Canem, inquit, negavi in hac urbe me relicturum, canes ergo omnes occidite: quod dictũ quo præda negabatur ciuitasque seruabatur, totus exercitus quasi dictaretur accepit. Insuper Manlio Chiloni cuiusdam forsitan iurganti hominẽ ab eo de medio sublatũ, quo peruedendæ urbis suæ consiliario vsus maxime fuerat, in hunc modum respondisse fertur, Occidi passus sum, cuius quasi beneficio Tyanam recepi: ego verò proditorem amare non potui: & libenter tuli quod eum milites occiderunt, neque enim mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ non pepercit.

Exercitum ducens in Persas Iulianus apostata, quem occuparat pontẽ quum transissent copiarum omnes, igne combussit vt pugnaretur fortius, militesque in hostium terra aut mori aut vincere oportere.

Lacedæmonii magna bellicæ rei gloria cæteris præstantes, natorum suorum verberibus publice admotis experiebantur indolem, exhortabanturque ut flagellorum ictus fortiter ferrent, & laceros & semianimes rogabant perseveranter vulnera præbere vulneribus. Nec aliter matres pugnam inituros filios admonebant

bant quàm vt eam minus detrectantes, aut superstites armatiq; coram reuertentur, aut exanimés vnà cū armis referrentur: vt enim eorū epigramma ostendit, & viuendum libenter & moriendum, sed vtrunq; cum virtute, censebant. Lacedæmoniorum etiam quispiam quum præsens hostis inter loquendum gloriabundus assereret, solem telorum copia suorum & sagittarū multitudine Spartiatus non visuros in vmbra, immo inquit melius pugnabimus.

Cymbrorum probanda etiam ac Celtiberorum animi præstātia qui inter arma, sanguinem, & vulnera exultabant tanquam beati vitam relicturi: egrè ferebant, vt cæteri mortalium, aliquo morbi genere confici, tanquam turpissimum id esset & miseriæ plenum. Hi etiam ignominia non parua esse putabant, præliis superesse, quum is oppetisset, pro cuius salute se deuouissent: proinde, quod mirū dictū est, læti ferebant vulnera, enumerabant cicatrices, & telis traiecti morientes etiam amabant pro quo caderent imperatorem.

Alexander animo semper ingenti, quāquam matris legisset epistolā qua admonebatur vt à veneno Philippi medici præcaueret, acceptā potionē tamē bibit nō deterritus: & quia plus sibi de amico suo credidit, dignus fuit q̄ innocētē haberet dignus q̄ faceret. Is etiā instructo exercitu, quū militē quēdā intueretur qui iaculū amētaret, ex acie vt inutilem repulit: quippe qui nunc instrueretur, quū iā armis vtendum esset. Insuper quum ad Arbelas aduersus decies centena hominum milia de summa rerum, acie dimicaturus esset, & amici eum adirēt qui milites subaccusarent quòd intra tabernacula inter loquendum paciscerentur, vt nihil omnino spoliatorum in regiam relaturi forent, sed sibi ipsis comparaturi, at ille subridens, Bona, inquit, nunciatis omnia: audio enim his viris vincendi, non fugiendi consultationes esse. Sagittæ quoque ictu in crure vulneratus, vt eorum multi concurrissent qui eum appellare deum consuessent, læta hilariq; facie, Hic quidem sanguis est, ait, vt videtis, & non cruor calicolæ qualem diui misere fluentem. Idem, præceptorem suum credo secutus Aristotelem, ænea concha supposita, brachio extra cubile protento pilam tenebat argenteam, vt quum neruorum vigorem sopor laxasset infusus, gestaminis lapsi tinnitus somnum abrumperet. Rursum qui inter Indos optimus arcu videretur, dicereturq; per anulum sagittam emittere, eum quum haberet captiuū vt id ostenderet iussit: quod quum ille nollet, iratus Alexander hominem imperauit interimi: ille verò quum ageretur, vbi ad eos à quibus agebatur cōuersus diceret, multos se dies ei rei non studuisse, propterea q; ne aberraret timuisse: id postquam Alexander audisset, & miratum esse, & muneribus donatum hominem liberasse. Laboranti item ob sitim, Macedonum manus aquam vtribus ferēs, impletā galeæ aquam obtulit, quam accipiens sitientemq; exercitum circumspectēs, demisso capite & fixis in potum oculis ingustatam huic probandis verbis reddidit, Si bibero, inquit, hos meror instigabit: quo audito, milites adesse eum cernentes, magna cum voce ingētiq; spe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre, non morti se obnoxios putare, donec talem eis regem ac ducem adesse contingeret. Cuidam etiam ciuitati, partem agrorum ac dimidium omnium rerum pollicenti, Eo, inquit, Alexander, proposito in Asiam veni, vt nō id acciperem quod dedissetis, sed vt id haberetis

beretis quod reliquisset. Illud etiam eiusdem regis, dictu sane ac factu memorabile, qui quum Darii filias captiuas haberet, & mirum in modum forma præstantes, nec aspicere quidem voluit, indignū ac turpe regi ac duci esse ratus, eos qui viros vincerent, à mulieribus vinci. Hoc loco denique non videtur præterendum, Sigismunde, consiliū tuum, Alexandri consilio quàm similitimū, qui non solum vltro oblatas hostium epistolas Cæsaris more nō combussit, sed suorum callide perquisiuit: quanquam quid Alexandrum teq; nomino, quum omnium penè hominū consilia hac de re paria, & Alexādreā Sigismūdeaq; potius quàm Cæsarea vel Pompeiana esse conspiciantur?

Caius Pompilius, vt ferè omnes tradunt, vt Plinius, P. Octavius cos. legatus à Romanis missus ad Antiochum regem, qui abstinere illū Aegypti, & ab Alexandria discederet quam obsidebat, ne Ptolomæi filiorum qui pupilli essent regnum occuparet, aut si iam cepisset excedere iuberet, quum in Aegypto Pompilium per castra aduenientem eminus Antiochus quàm humanissime salutasset, osculumq; ei postea rex obtulisset, non seruata salutandi vice (nam coluerat inter cæteros Antiochus multum Pompilium, quum obses Romę fuisset) tum Pompilius facessere interim priuatam amicitiam iubet, quum mandata patriæ intercedant, prolatoq; senatus decreto, & tradito ac perlecto, quum rex dixisset cōsultaturum daturūq; responsū, Pompilius rege in gyrum virga circūscripto, Hic ergo stans, inquit, consulta & responde. Cunctis autem viri grauitatē atque animi magnitudinē admirantibus stupentibusq; & Antiochus se senatui pariturū respōdit, & ita Pompilius & salutauit eū, & gratissimis vlnis cōplexus est.

Hadrianus qui reges omnes muneribus suis penè vicit, quum quodam tempore veteranum quempiam notū sibi in militia, dorsum & reliquū corporis in balneis vidisset atterere, percunctatus cur se marmoribus detergendum daret, vbi audiuit hoc idcirco fieri, q; seruum non haberet, & seruis eum donauit & sumptibus: verum postridie quum plures senes ad prouocandam liberalitatem principis parieti se simili modo attererent, euocari eos iussit, & alium ab alio inuicem defricari. Idem familiaribus quibusdam facilitatem comitatemq; suam nimiam in omnes obiurgantibus, eiusmodi subiecit, Imperatorem singulis esse debere, cuiusmodi esse sibi singulos imperator optaret.

Fauorinus philosophus quum pro verbo quopiam quod elegantissime protulerat ab Hadriano inepte reprehenderetur atque cessisset, arguentibus ac egreferentibus ob id illum familiaribus suis, subridens, Non rectè quidem suadetis, inquit, qui nō patimini me illū doctiorē omnibus credere q; habet xxx, legiones.

Antonius post Mutinēsem obsidionem fugiens, seu q; naturali more sui corporis laboribus exhaustis creberrime bibebat, vbi bibēdi facultas afforet, per singulosq; passus subsistebat, è vestigio deinde fugā præcipiti consternatione reasumebat, interrogatus ex familiaribus eius quispiam quid nā Antonius ageret, subiecit, Quod canis in Aegypto, bibit enim & fugit: memorię enim pditū est canes aegyptiacos crocodilorum contactu anxios atq; lunaticos, bibere & fugere.

Theocritus ille nō Syracusius, sed Chius, ad infensum sibi regē Antigonum altero captū oculo quū traheretur, spē præbētibus suis fore vt quū ad oculos regis peruenisset

peruenisset misericordiam inueniret, respōdit, Impossibilis ergo est ista cōditio, actum est, perii. Verumenimvero hæc intempestiua mordacitas, & Theocrito mortis, & Antigono homicidii simul ac periiuū causa fuit: iurauerat enim sibi parcere, sed ioci asperitate motus non pepercit.

Mithridates Ponti rex, Ariaracti regi Capadocum sub simulatione colloquii insidias tendens, gladiū sub fasciis abdidit, crudelis licet adolescens, & ad interitū destinatus, regio tamen illorum more temporum, scrutatorē permisit: qui dū Mithridati curiosus manū in secretiores partes corporis immittit, iocabundus ille, Caue, ait, ne aliud telum quàm quod quæris inuenias: eoque modo suspicione detracta iocis textit insidias, euocatumque regem ab amicis velut ad secretum sermonem, utroque inspectante peremit exercitu.

Cicero quum diutius ad castra Pompeii aduenisset, in primordio ciuili belli reprehendentibus amicis quæ nimis distulisset, Minime, inquit, serius adueni: nam nihil hic paratum video, Pompeii tarditatem in apparatibus bellorum ludens. Idem Cicero cum post Pharsalicum prælium, fugiente Pompeio Nonius quispiam dixisset, adhuc aquilas septem apud ipsos esse, & ob id ut bono animo esset hortaretur, Recte, inquit, moneres, si cum graculis nobis pugnandum esset.

M. Crassus perquirenti cuiquam quo tempore moturus esset exercitum, respondit, Vereris ne tubam non audias?

P. autem Licinius Crassus coss. & pon. max. aduersus Aristonicū Athali fratrem cum instructissimo missus exercitu, maximis insuper copiis & regum præsidis fultus, consero tamen bello victus est, isque ne seruiret barbaro victori, virgam qua vsus fuerat ad equum regendum impexit ad oculum Thracis cuiuspiam, ut ipsam in necem suam iritaret: quo ita sibi adueniente, morte sua dignitatem reipub. & libertatem suam seruauit.

Pelopidas domum egrediens, lachrymante vxore & exhortante ac rogante se ipsum saluum redderet, inquit, O mulier priuatorum semper est admonere, dum autem ac imperatorum alios saluos facere. Idem cum primum cognitum est per difficilia arctaque loca iter habituros esse aduersarios, & accelerans quidam o Pelopida, inquit, incidimus in hostes, Quid, ait, in illos nos magis incidimus, quàm in nos illi: quibus dictis tanquam futuri belli præludium, equam à cauda impellit iussit. Rursus quum in Pharsalū venissent aduersus Alexadrū, dicenti cuidam tyranum cum ingentibus copiis aduentare, Eo melius, inquit: nam plurimum victoria nobis aderit.

M. Porcius Cato coss. quum Celtiberos domuisset compertumque haberet experientia rerum magistra & illustrium auctorum sententis, eam gentem locorum natura & hominum ingeniis ad rebellandum non solum omnibus aliis provinciis, sed ipsa etiam Italia aptiorem esse, quominus id facere posset, literas ad singulas ciuitates dedit, ut muros diruerent: quod præceptum tam immite, ad rebellionem hortari potuisset potius, quàm ad eam sedandam, si generale id quidem esse cognouissent: verum quum qualibet sibi soli imperari, non aliis putaret, metu omnes imperii paruere. Hæc & Plinii & historicorum penè omnium habet asseritio, apud historię autem Romanę patrem T. Liuium cōuocasse Catonē con-

stat omnium urbium legatos, atque eis ostendisse, eorum rebelliones Romanis quam laboriosas, Hispanis discriminum plenas, pestíferas, atque funestas esse: hortatum deinde ut rebellionibus abstinerent, utque quoniam id modo fieri melius quiret in commune confulerent: nil respondentibus illis, aliquot dierum spacium dedisse, quo exacto, reuocatis iterumque silentibus, ipsum consilio quod ab illis quaesuerat in se assumpto misisse per uniuersum orbem nuncios edictaque ut vno die Romanis qui in urbium praesidiis erant muri omnes euerterentur: quo facto, ipse ilico ad eos qui adhuc rebellaret cum exercitu se conferens, omnes ferme metu territos in deditioem accepit. Idem quum Eumenes rex Romana profectus esset & a senatu comiter & honorifice susceptus, & clarissimorum circa eum ciuium frequentia certatim versaretur, Cato non obscure tantum erga regem studium suspectum habens, eum declinabat, verum quum ipsi diceretur, Eumenem frugi virum, amicissimo animo in rempub. Romam venisse, Esto, inquit, caeterum haec ipsa Belua, Rex scilicet, natura vorax canis est. Rursum quum animaduertisset in Hispania potiri se quodam oppido posse, si inopinatos inuaderet, quadridui iter biduo per confragosa & deserta emensus nihil tale metuens oppressit hostes: victoribus deinde suis causam tam facilis euentus referentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos quam quadridui iter biduo confecisset.

Epaminundas uxorem quum nunquam nouisset reprehendereturque quod liberos non relinqueret a Pelopida qui filium haberet infamem, maleque eum in eopatria consulere diceret, Vide, inquit, ne tu peius consulas qui talem ex te natum relicturus sis. Neque verò stirps potest mihi deesse: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.

Pomponius, vir insignis, cum in Romanorum congressu acceptis vulneribus ad Mithridatem ductus fuisset rogareturque ab eo si curatus sibi foret amicus, Si tu, inquit Pomponius, Romanis amicus fueris: sin autem, me quoque inimicum habebis. Mithridates clarissimam viri constantiam admiratus, ab omni peritus in eum iniuria temperauit.

Lycurgi exemplis huiusmodi ad ciues responsa feruntur, quoniam pacto hostium impetus repellere possent postulantes, Si pauperes, inquit, manseritis & contemptions mutuas omiseritis. Et rursus de muris, nequaquam ea urbs minus circumdata muro fuerit, si quis eam viris fortibus non lateribus cinxerit.

Paulus Aemilius cos. quum in Lucanis iuxta littus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini agmen eius scorpionibus adorirentur, captiuis eunium latera praetexuit, quorum praetextu hostes tela inhibuere. Idem nocturnas excubias iussit sine hasta & sine ense asseruarent, quò desperantes qui hostibus repugnarent magis somno resisterent.

Tyberius Gracchus Lusitanis asserentibus in decenne tempus alimoniam se habere, & obsidionis incommoda non reformidare, Undecimo, inquit, anno vos capiam: quo dicto perterriti Lusitani tametsi com meatu muniti se dederunt.

Lysander postquam incumbens Corinthiis moenia praetergrediens, languidiores ad inuadendum Lacedaemonios cernit, & interim lepus fossam trans-

filire

filire visus esset, Non pudet vos, ait, eius generis hostes pertimescere, quorum mœnibus per securiam lepores indormiunt?

Pompeius Luculli facta detractans, illam dicebat tragicum & umbratile quoddam bellum cum regibus gessisse: sibi verò certam atque sobriam hostium vim ad expugnationem reservatam esse, quâ Mithridates ad enses & equos confugisset. Ad quæ Lucullus, simulachra & umbras belli immo Pompeium accessisse expugnatum aiebat, sicutum veluti volucrem alieno cadaveri celerem aduentare, reliquiisque bellorum insurgere. Sic enim Sertorio & Lepido & Spartanis insurrexisse eum dicebat, quum illa Crassus, alia Metellus, alia Lepidus bella strenuè gessisset. Ad hæc Sertorii scripturis in Hiberia potitus, inter quas erant multorum ducum epistolæ quibus ad mutandam perturbandamque rempub. Sertorium Romam accersebant, illas omnes concremavit, facultatem his quidem præbens ut mali ad sanitatem redirent ac meliores fierent. Idem quoque Pompeius quum omnes factiones suæ vno pene ore, tanquam diuino quodam oraculo moniti, ad furentem Cæsaris inuasionem pronunciarent nulla ratione posse concipere quo se modo tueri posset, cum tanta veniente belli tempestate delectum ad resistendum neque haberet vllum, neque pararet, respondisse fertur, fore quum Italiae solum pede quateret, ut pedestres copiae equestresque scaterent: paulo verò post, fama increbescente & nuntiis, quum percepisset Rubiconem flumen transiisse Cæsarem Ariminumque egregiam tunc & amplam urbem ilico subegisse, ac palam magisque ac magis in dies increbesceret rumor Cæsarem iratum & infensum Pompeio & patribus esse, atque eo animo aduentare ut consulatum aut sponte datum acciperet, aut negatum, vi, armis arriperet, proindeque copias quæ Picenum, quæ Umbrum, quæ Hetruscum agrum occuparent, omnemque exercitum suum Romam traicere (quanquam id falsum erat, quum maiorem non haberet manum quam trecentorum equitum & quinque milium peditum) metu tumultuque huiusmodi præuio qualis nunquam antè urbem inuaserat ira sunt Pompeianæ factionis omnium deterriti animi, ut ciuitas tota trepidaret, nec venire ad urbem Iul. Cæsar Ro. ciuis ac legiones romanæ, sed Pœnus ille ferusque hostis Hannibal, ac omnis barbaries videretur: futurus quidem si vinceret Cæsar nec Cinna clementior in principum cæde, nec Sylla moderatior in diripiendis expilandisque locupletum fortunis, coniectura & opinione omnium putabatur.

Aulo Torquato græcam urbem oppugnanti quum diceretur, iuuentutem ibi iaculis ac sagittis studiose exerceri, Pluris eam, inquit, vendam.

Iugurtha Numidarum rex corrupta muneribus senatus parte atque auro victis belli ducibus, sepe votorum iniquissimorum compos, quum tandem pecuniæ & artibus suis fidens Romam sub fide publica venisset, atque inde præter spem veterundia vincente cupidinem iussus excederet, portas urbis egressus crebroque tacitus subsistens & in tergum versus, in fine dixisse traditur, O urbem venalem, & maturè perituram, si emptorem inuenerit: quod verbum ab hoste prolatum, dictu mirum est quàm latè ad infamiam Romanorum inuulgatum est.

Philippus Alexandri pater quum munitissimum castellum quoddam capere

vellet, vbi exploratores retulissent quàm difficilimum esse & nullo modo capi posse, rogauit itane difficile esset, quò ne asinus quò auro onustus quiret accedere.

Cleomenes Atheniensis trecentos qui præsidium Craterium tenebant aggressus, tela quadam in quibus scriptum erat venisse se ad liberandum eorum rem publicam inter muros iecit, & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, quorum consilio seditione intestina apud obsessos conciliata, ad motu exercitu, ciuitate potitus est. Idem quum quis se Gallos ei daturum polliceretur qui pugnando interirent, Istos mihi des, inquit, nolim, sed illos potius qui pugnando interimant.

Lycenes Sicyonius ductum aquarum in oppidum Chryseorum labètem rupit, mox factis suis restituit aquam elleboro corruptã, qua videntes profluuium ventris correptos cepit.

Pyrrhus quum ex Antigona quidem Ptolomæum, ex Ianossa verò Alexandrũ, ex Tircenna Helenũ filios suscepisset, omnes manu pròptos & bello feroces, statim à pueritia ad hoc ipsum innutritos, dicit cuidã ex filiis puero patrẽ rogãti cuiã regnũ relinqueret, respõdisse, ei ex vobis qui gladiũ acutiore habebit. Sed hoc nihil differt ab illa tragica detestatione, Acuto ferro diuidant fratres domũ. Idẽ ex Ambrachia vt quendã maledicum pelleret precantibus respondit, Potius apud paucos illic manens, quàm currens apud multos de nobis obloquatur.

Darius vt Scythas discessu falleret, asinos canesq; in castris reliquit, quos quũ rudentes latrantẽsque hostes audirent, remanere Dariũ credidere. Eodem modo Ligures per diuersa loca buculas laqueis ad arbores alligauere, qui diducti, frequentiore mugitu speciem remanentium præbuerunt hostium.

Leonidas rex intempestiue quodam de rebus militaribus verba faciẽte, O spes, inquit, non opportune quod oportet vteris. Eius quoq; ducis contra Persarum exercitum quàm fortiter commilitones suos hortantis elogium est, vt non aliter pranderent quàm si apud inferos cœnaturi essent. Mirum dictu, non in ore creuit cibus, non hæsit faucibus, non elapsus est manibus, cæterum alacres & ad prandium illi promiserunt, & ad cœnam.

Periandri consiliũ Thrasybulo datũ est, supereminẽtes spicas decerpere, tãquã opportunũ fuerit eminentiores ciuium de medio tollere. Itidem Tarquinius Superbus pater, apud nostros Sabinorum principes necandos censuit.

Theopompi regis dictum probari etiam solet, qui dicente quodam eo seruari Spartam quòd reges imperare didicerint, Quin propterea, inquit, potius quòd ciues imperio parent: non enim parere illis patiuntur, qui nesciunt imperare, sed subiectorum obedientia disciplina est principis: nam qui recte ducit, vt recte sequatur efficit. Atqui sicut equestris artis est, mansuetum præstare & obsequentem equum: sic & regiã disciplinæ munus, obedientes efficere.

Helius Cõmodus Cæs. cursoribus suis exẽplo cupidinũ alas frequẽter apposuit, eosq; à ventorũ nominibus sepe vocitauit, Boreã, Notũ aliũ, & itẽ Aquilonẽ aut Circiũ ceterisq; nominibus appellãs, & indefesse atq; inclemẽter faciẽs cursitare.

M. Sertorius acie decertãte barbarũ qui ei nũciauerat Hyrculegiũ perisse pugione traiecit, ne in aliorũ notitiã pueniret, & ob hoc animi suorũ infirmaretur.

Antoninus

Antoninus Pius pacem eousque dilexit vt Scipionis sententiam vsurpare sæpe solitus fit, qua ille profitebatur, malle se vnum seruare ciuē quàm mille hostes occidere.

Hannibalem venientem in Italiam cum tria milia Carpentanorum relinquerent, callidissimo ille astu ne & cæteri mouerentur edixit, à se esse dimissos & insuper in fidem eius rei paucos leuissimæ operæ domū remisit. Eiusdē quoq; ducis clementissimum sane salubreq; in suos consilium : nam quum milites eius gelu ac frigore torperent, ignibus ante tentoria factis vt epularentur edixit, oleumq; per manipulos impartendum vt vngerentur mollirentq; artus misit : & scitè id quidem ac sapienter. Nam vt physicis placet, oleo nihil si corporibus exterius admoueatur salutaris : si interius, nihil perniciosius est. Rursus quū apud Ausidum, fluuium prope Cannas castra haberet & orto die extemplo belli signum extulisset (Nam erat rubra quædam vestis supra consulis tentorium protensa) Carthaginenses prospecta imperatoris Romani audacia, & copiarum hostilium multitudine, quum ipsi haud medium numerum attingerent, principio, ingenti trepidatione perculsi sunt : Hannibal iubens exercitum arma capere, eques ipse cum paucis ex quodam humili tumulto hostes qui iam legiones in acies struxerant, speculatur, quumq; quidam ex his qui circa ipsum erant, vir haud inglorius Gisgo diceret admirabilem sibi hostium multitudinem videri, contrahens faciem Hannibal, inquit, Alterum te vidisse puto hoc admirabilius, quod è memoria tua excidit: interrogante Gisgone quidnam illud esset, respondit Hannibal, quòd inter hos tot homines, nemo præter te sit qui Gisgo appelletur: hæc scōmata præter opinionem accidentia, omnes in risum milites coniecerunt, & qui ex colle digrediebantur, & qui circa eum erant: quare quum Carthaginēses prospicerent imperatorem eorum in periculo iocari, & rem parui facere, in consequendo bello audentiores facti sunt.

Claudius Nero victis Pœnis quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traicientes exceperat, caput Hasdrubalis in castra Hannibalis eiecit : quo factum est vt Hannibal (nam frater occisus erat) exercitus desperatione aduentantis præsidii affligeretur.

Camillus disceptantibus Romanis obsessis cū Gallis de pecunia pēdenda interveniens, cū optimatibus autū arripiens, ministris dedit, trutinā reddidit hostibus, abire iubens, proprium inquiens esse Romanis ferro non auro patriam seruare.

Domitius Corbulo quum Cretam obsideret & Armeni pertinaciter videntur tolerare obsidionem in Vaduadum ex megistanis quos cœperat animaduertit, caputq; eius in balista excussum intra munimenta hostium misit: id fortè decidit in medium concilium quod tum maxime habebant barbari, ad cuius conspectum velut ostento consternati ad deditonem festinauerunt.

Gallorum equites pectoribus equorum ad terrorem suspensa Romanorum gestarunt capita, & lanceis infixæ, ouantēque moris sui carmine : quanquam sint qui Umbros fuisse non Gallos tradant.

Appius Claudius, in òni sermōe negociū Romanorū ocio præferre solitus fert: atq; nemo tã demēs est q̄ ocii dulcedinē, negociorū curis, si securitas cū ocio con-

tingat nō præferendā censeat: sed in anteriora prospiciens vir cautissimus, videbat id qd' exitus appbavit, Romanā virtutē negotiis ali, segnicieq; marcescere.

Q. Metellus bello punico secundo, pulso tādē ex Italia Hannibale ac subacta Carthagine, cunctis gaudio exultantibus solus in senatu graui ac circumspēcta sententia vsus est, Ignorare se asserens ea victoriāne latabilior an formidabilior esset reipub. Sicut enim Hannibal Alpes ingenti strepitu transgressus, concussa Italia dormitantem populum Ro. excitasset, securus torpor opprimeret.

Scipio Nasica vir optimus à senatu iudicatus, tertio bello punico dum à sententia Catonis Censorii, qui vir omniū sapientissimus habebatur acerrime constanterq; dissensit, & illo censente inexorabiliter delēdam esse Carthaginem aduersatus est, non quòd urbem infestissimā parcius odisset, sed quòd patriam diligeret cuius mores præuidere se dicebat in luxuriam abituros amoto emulę vrbis stimulo. Atq; vtinam eius tunc consilium valuisset, longioris qui forsan Romanā felicitas fuisset, nec vitis propellentibus corruisset, pace bellorum gloriā inquināte, atq; orbem domitum vindicante luxuria.

Melanthus Atheniensium dux quum prouocatus à rege hostiū Xantho Bœtio, descendisset ad pugnā, vt primum cominus stetit, Inique, inquit, Xanthe & contra pactum pacis, aduersus enim vnum cum altero processisti: quumq; admiratus ille, qui snam se concomitaretur respexit, a dorus hominē vno ictu cōfecit.

Dionysius senior cum sorte concionatores pro literarum ordine traherentur, vbi, D litera forte ipsi obuensset, ad eum qui dixisset deliras Dionysi, dominabitur immo respondit, atq; vbi concionem habuisset, continuò à Syracusanis prætor designatus est: accusantibus verò quibusdam, hominem à se honorari & ad dignitatem prouchi, qui & improbus foret & molestus ciuibus, At volo, inquit, eum esse quem magis quàm me oderint.

Leon Byzanius, gibboso, sibi oculorum vitium obiicienti, Humanū, inquit, malum reprehendis, quum ipse tergo supplicium luas.

Hermocrates Syracusanus superatis acie Carthaginensibus, veritus ne captiui quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia veritas euentus dimicationis in epulas, in securitatemq; compellere victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hostilem venturum: qua expectatione affectus est, vt solito attentius accuratiusq; vigiliæ agerentur.

Caius Pontius Samnitum imp. ambos coff. atque omnem exercitum ro. forte præruptis & angustis locis incluserat, miserabile spectaculum, tot fortissimos viros, adēpta pugnæ copia, & armatos simul & captiuos cernere: quum interuentus noctis animos ab operibus in curas traduxisset, nec minus letitia victoribus, quàm inclusis dolor consilium ademisset, visum est Herenniū Victoris patrem, virum & ætate & sapientia prouectum consulere, (Neque enim aberat) senex audito rerum statu consilium dedit vt abire permitteret, insuper honorificis verbis & omni obsequiorum genere prosequeretur: quod vbi in consilio castrensi apud feroces animos iuuenum agitari cœpit, nimis molle ac prorsus senile consilium de tam infestis hostibus, & indignum omnibus videri: proinde iussus nuncius reuerti, ac virilius responsum petere. At ille omnes ad vnum occidendos censuit Romanos

Romanos: enimvero tum cuncti, præcipue imperator delirare iam senem arbitrati sunt, quippe qui de eadem re tam pugnancia suaderet: quia tamen fama hominis præclara erat, placuit rursus exquirere, si quod forte medium consilium haberet: tum verò senior stratis sese iussit attolli, & vehiculo impositum se ad castra filii perferri, cuius aduentum circūfusis omnibus, Nihil, inquit, noui consilii daturus venio, sed eorum quæ dedi dicturus rationem: Primū quidem est, Romanos bello clarissimos & optimos mortaliū viros, grandi & insperato beneficio astrictos ex inimicitis ad amicitiam attrahere, & vobis ac posteris vestris tam validæ gentis præsidium promereri: quonam enim modo vnamquam odisse poterunt, aut eos aut eorum sobolē qui ab eis nascentur per quos se meminerint vita ac libertate donatos? Secundum, si hoc vobis displicet, reor vti præsentis fortuna, & gentem inimicam extirpare funditus placeat: sic enim in longum non tantum vobis consulitis, sed natorum natis, & qui nascentur ab illis. Tertium sane quod ex me petistis consilium nullum est: nam quos, inquit, in manibus habetis dimittere contumeliis affectos, ea demum summa dementia est, quæ nec hostem tollit nec amicum parat: verumtamen cæcus & insolens victoris animus utroque consilio despecto, tertium quod ille dānauerat amplexus, exercitum & consules exarmatos & sub iugum actos relaxauit, armis etiam vestimentisque sublatis, tantum singulis vilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegenda concessit, quod quum nunciatum esset Herennio, ut audiuit eos moestissimos abire, nec amicum, nec hostem posse à quoquam romano verbū extorquere, Ei, inquit, misero quàm graues minæ sub hoc silentio premuntur: id quoque quàm vere prodiderit subsecuta Samnitū strage duce Papyrio Curseore repositumque iugum Pontio & legionibus testatur. Eiusdem etiam Caii Pontii Samnitum imperatoris dictum illud memorabile fuisse aiunt, Vtinam, inquit, ad id tempus me fata reseruassent quo Romani dona accipere cœpissent: non essem passus eos diutius regnare. Sapienter id quidem hostis optabat: videbat enim imperium donis corruptibile, diuturnum esse non posse.

Xerxi quum exercitus sui magnitudine multa vndique iactarentur quæ hominem nimia existimatione sui furentem concitarent, aliusque diceret Græcos quibus bellum illaturus esset, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam terga versuros, alius nihil esse dubii quin illa multitudine non vinci solum Græciam, sed obrui posse, alius vix illi rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestra vix patere, celumque haud satis ad emittenda omnium manu tela multaque in hunc modum. Demaratus Lacedæmonius solus dixit, Ipsam illam quæ sibi placeret multitudinem indigestam & grauem metuendam esse ducenti: non enim vires habere, sed pondus: verumque esse quod diceretur, maiorem belli apparatus esse qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituisset: quæ res contra te est, ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capiet, & vti toto te non poterit. Præterea quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire aut firmare labentia, multò antè vinceris quam victum esse te sentias: sic denique ut Demaratus prædixerat, stratus per totam passim

passim Græciam Xerxes intellexit quantum ab exercitu turba distaret.

Hanno Carthaginensis, vir apud suos spectatae prouidentie, perferuidum Hannibalens ingenium ab infantia contemplatus, semper suavitatem continendum domi sub legibus, docendum ex æquo cum ciuibus suis viuere, abstrahendum ab exercitiis ne intemptiuo assuefactus imperio, postquam ceruicem dedisset, tyrannum ageret: id salubriter ne præmoneret declarauit exitus. Quanta enim cum Africæ, Hispaniæque & Italiæ ruina, quantoque populorum cum gemitu ac sanguine imperitandi dulcedinem semel degustatam perpetuam reddere puer ille nixus sit, tam notum est ut commemoratione non egeat.

Periclem Atheniensium ducem, quem virum cautiſſimum fuisse constabat, Aristophanes comicus ab inferis reuertentem finxit, conciuēs suos monentem, non oportere in ciuitate leonem educari: verum si educatus fuerit, obsequi oportere: persuadere volens hoc figmento, adolescentibus generosis ac præferocibus habenas substringi debere: postquam laxatae sint, serò contrahi, immodica frenum recusante licentia. Posse igitur inimicum libertati nimium fauorem petentibus negare, consecutis verò eripi non posse. Idem Pericles cum à Themistocle vehementer dissideret, multumque inter ipsos & graues essent, & dissonæ contentiones, dicere in concione solitus fertur, nunquam salutem Atheniensium rebus fore, nisi se ac Themistoclem in barathrum conicerent.

Cimon Atheniensis, Peloponesiaci belli temporibus qui fuisse dicitur, inhumanus admodum & hominum congressus fugiens, & colloquia omnia præteruitus Alcibiadis qui ea tempestate adoleſcens erat, & præstanti forma, & lingua maxime promptus, quum eum libentissime amplecteretur osculareturque, interrogatus ab Epemanto quid ita faceret, ideo se adolescentem amare respondit quod intelligeret illum multorum malorum causam Atheniensibus fore.

Iulius Cæsar ciuili victoria clementissime usus, quum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab his qui videbantur aut in diuersis, aut in neutris fuisse partibus, igni tradidit, & quamuis moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse: maximum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset: satiusque esse ratus, in quibusdam rebus decipi, quam fallacissimis suspitionis & coniecturæ iritamentis posse decipere. Idem Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse passum pro eo pugnante gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit. Huius paterni verbi etiam postea memor Augustus, in que impiam simili modo iactitantem, & cicatrices ostentantem inuectus est.

Antigonus secundus, Demetrii filius, quum bello nauali aduersus Ptolomæi prætores pugnaturus esset, gubernatorque dixisset hostium naues multo plures esse, At me, inquit, præsentem aduersus quot naues opponis? Inuadentibus verò hostibus, quum aliquando cessisset, ait nequaquam se fugere, sed ipsum utile quod retro positum esset insequi.

Alcibiades canem quum haberet optimum quem nummum septem milibus emerat, ei caudam abscidit, dicentibusque id vile inclyti ducis ministerium fuisse, Hoc ideo feci, inquit, quò Athenienses hac de re loquentes, de me aliud nihil

nihil curiosius quærerent.

Thymoleon quū Demenatus in concione populi de rebus gestis eius detrahere cœpisset, ac nōnulla inueheretur in eum, dixit nūc demum se voti faciū competentem, nanque hoc à diis immortalibus semper precatum vt talem libertatē restitueret Syracusanis in qua cuiuis liceret de quo vellet, impune dicere.

M. Bruto quum se penè tota Lusitania dedidisset ac sola gentis huius Citania ciuitas pertinaciter instaret, tentata redemptione propemodum vno ore legatus eius respondit, ferrum videlicet sibi à maioribus quo urbem tueretur, non aurum quo libertatem ab imperatore auaro emerent relictum.

Timotheus fortunatus imperator quum putaretur, atque qui ei inuiderent pingerent vrbes quæ illo dormiente ad rete vitro se implicarent, itaque dicebat Timotheus, si huiusmodi vrbes capio dormiens, quid me facturum arbitrari quum vigilauero? Ad hæc quum ex audacibus prætoribus quidam Atheniensibus vulnus ostenderet, At me, inquit, puduit quòd me prætoze vestro in Samo catapulta propè concidit.

Lysimachus in Thracia superatus à Dromachea, quum & sese, et exercitum suum præfidi dedidisset, vbi bibisset in captiuitate positus, O dii, inquit, vt parua voluptatis gratia memet seruum ex rege feci.

P. Syllanus quum maxima apud hostes dignitate ac potentia præstans, Mario in bello civili fossa circumdato & oblesso occasionem & tempus operiens dixisset, O Mari, si magnus imperator es, descende in aciem & pugna, respondisse Marium ferunt, At tu si clarus imperator es, certare me nolentem coge. Iterum quum aliquando hostes sibi congregiendi præbuisent causam Romanusque certamen detrectauisset, vt abiire, vtrinque militibus in concione habitis, Ambigo, inquit, an hostes, an vos magis eneruatos appellem: non enim vestra illi, nec vos eorum terga intueri potestis.

Laberius quum vitam omnem honesta militia exegisset, sexagesimum vitæ annum agens, ad extremum lul. Cæsaris blanditiis ac precibus quæ de ore principum armatae prodeunt productus in scenam, de Romano equite factus est minimus: quam iniuriam ipse quidem non tacitus tulit, immo multis & inter cætera his questus est verbis, Ego his tricenis annis actis sine nota, eques Romanus lare egressus meo domum reuertar, minimusque: nimirum hoc die vno plus vixi quam mihi viuendum fuit. Idem diu antè clarissimus & inuictus, tandem à Publio victus extitit, quippe à quo ea tempestate nemo non victus extitit, quod & Iulius Cæsar diffiniuit his verbis, Fauente tibi me victus es Laberi: & Laberius ipse tam æquo tulit animo vt victum se sine altercatione fateretur, his sapiētiae plenius & memoratu dignis versibus, Non possunt primi esse omnes omni in tempore, Summum ad gradum quum claritatis veneris Consistes egre & citius quam descendas Decides, cecidi ego cadet qui sequitur, Laus est publica.

Athenodorus singularis & vita & doctrina philosophus, quum aliquandiu in instruendo Augusto dedisset operam & vrgente senectute facultatem in patriam redeundi ab imperatore oraret, ac tandem impetraret, discessurus vt aliud quod quasi pignus & perpetuum sui recessus monumentum relinqueret, in extremo

tremo abeundi gratificandique officio quum irasci, inquit, Cæsar, tibi contigerit, nihil prius dixeris fecerisue quàm quatuor & viginti literas mente percurras: quod à philosopho summo inuentum proinde puto, quò concitatio illa vehemens animi aliò traducta, parui temporis momento languesceret: sapiens profectò præceptoris dictum. Non minus benignum illud Octauiani Cæsaris factum: apprehensa enim Ahenodori dextra, Tua mihi & adhuc opus est præsentia dixit, hominemq; apud se annum postea tenuit, præfatus taciturnitatis, quia sine periculo sit, tutum, nec mediocre præmium fore.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Sextus.

Belli gerendi indicendiq; aut ferendi foederis antiquorum rationes.

Cap. I

Vnt aliæ bellorum rationes atq; consilia permulta, Sigismunde Pandulphe, quæ tradere, ardua res quidem erit & operosa nimis, quoniam quod vtile quisq; probat dux & imperator id & sequitur: & quanquã nouis ingeniorum inuentis occurrere difficillimum etiam sit, quum non præmeditata se penumero casus afferat, dabimus tamen operam ex his quæ prioribus ad gloriam successerit viã aperire posteris, vt ex similibus elicere similia queant consilia: instituti nanque veteris ac probati quàm diu fuisse legimus nullum bellum geri, neque indici debere, neque solere, nisi quicquam prius hostibus à sacerdotibus fœcialibus denuntiatum esset, apud quos belli æquitas paci que sanctissimo Ro. populi iure perscripta erat. Formula autem indicendi belli aut ferendi foederis per fœcialem huiusmodi erat: & qua nulla, vt Liuso placet, vetustior esse memoratur, Fœcialis inquit, regem Tullium ita rogauit, lubesne me, rex cū patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Saginia, inquit à te rex posco. Rex ait, puram tollito: Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit, postea regem ita rogauit, Rex facis ne me tu regium nuncium populi Romani, vos comitesq; meos, Rex respōdit, quod sine fraude mea populique Romani Quiritum fiat facio, multisq; id verbis quæ longo effata carmine non operæ precium est referre, peragit: legibus deinde recitatis, Audi inquit, Iupiter, audi Paterpa-

trate

trate populi Albani, audi tu popule Albane, ut illa palam prima postremaue ex illis tabulis ceræue recitata sunt sine dolo malo, utiq; ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit, consilio publico, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito quanto magis potes pollēsque: id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani suumque iusiurandum per suum dictatorem suosq; sacerdotes peregerunt. Ancus autē Martius Numæ Pompilii ex filia nepos, æquitate ac religione aui perfimilis, qui Latinos bello domuit, ius fœciale quo legati ad res repetēdas vterentur ab Equiculis transtulit, quod prius Hesus fertur excogitasse. Patrispatrati vsus eodem tempore quo Fœcialis apud Ro. prodiit. Nam & in feriendis à fœcialibus fœderibus, Patrispatrati opera auctoritasque exigebatur. Legatus igitur idemq; Paterpatratus ubi ad fines eorum venit vnde res repetūtur, capite velato filo, lanæ velamē est, Audi Iupiter, inquit, audite fines cuiuscūq; gentis sunt, numina audiāt fas, Ego sum publicus nūcius populi Romani, iuste pieq; legatus venio verbisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata, inde Iouem testem facit, Si ego iniuste impieq; illos homines illāsque res dederit, populo Romano mihiq; exposco ut patriæ compotem nunquam me finas esse: hæc quum finit supra scandit. Hæc quicumque primus vir ei obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis concipiendiq; iurisiurādi mutatis peragit. Si non deduntur quæ exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis bellum ita indicit, Audi Iupiter, & tu Iuno, Quirine, diiq; omnes celestes, vōsq; terrestres vōsq; inferni audite, Ego vos testor, populū illū, qui cunque est nominat, iniustum esse neque ius persolvere. Sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Quum is nūcius Romam ad consulem rediit, confestim rex ex his ferme verbis Patres consulebat, quarum rerum, litium, causarum, cōdixit Paterpatratus po. ro. Quiritium Patrispatrato priscorum latinorum, hominibusq; priscis latinis, quas res dari, fieri, solui oportuit, quas res non dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, Dic inquit ei qui primum sententiā rogabat, Quid censes? Tum ille, Puro pioq; duello quærendas censeo, itaque cōsentio, consistōque, indeq; ordine alii rogabantur. Quandoque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiā ibat, bellum erat consensu fieri solitum, ut Fœcialis hastam ferratam aut sudem præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret, quòd populi priscorū Latinorum, hominēsue prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliqueruntq; Po. Ro. Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse senatusue po. ro. Quiritium, fecerunt, deliquerūtq; Po. Ro. Quiritium censuit, consensit, consciuit ut bellum cum priscis Latinis fieret ob eam rem: Ego populusq; Romanus, populis priscorum Latinorum hominibusque priscis Latinis bellum indico, faciōque: id ubi clara voce denunciasset, clarigationem quasi claram actionem veteres dixere, hastā in fines eorum emittebat, quæ sic denique missa, belli principium erat: quod nec dissimulasse visus est Maro, quum inquit, Et iaculum torquēs emittit in auras principium pugnae

gnę erat. Erat & ante Bellonę templū, Bellica (colūne id nomen est) supra quam hastam etiam iaciebant bellū indicturi. Ouidius in fastis, Prospicit à tergo summum breuis area circum Est vbi non parua parua columna notæ. Huc solet hasta manu belli prænuncia mitti, In regem & gentes quum placet arma capi. Hoc itaque tum modo repetitę primum res à Romanis ac bellum indictum, moręque eum posterius & si absoleuerit acceperunt.

De euocationis & deuotionis formula

Cap.

II.

Elebres deinde auctores habemus, quę vel vi vel arte excogitari ac machinari possunt ad capiendū opprimendūque hostem, nutu deorum & auspicio fieri solere, vt his propitiis & auctoribus ars efficacior esset. Simili modo in oppugnationibus urbium ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus euocari deum constat, in cuius tutela id oppidum sit promittitq; illi eundem aut ampliorem honorem apud Romanos cultumue, quod haud aliter urbē capi posse non crederent: aut etiā si posse, nefas existimarent deos habere captiuos. Propterea durauit in pontificum disciplina quādiu id sacrum, cōstatque ideo occultum & multis sæculis ignotū urbis latinū nomen tutelarī sue dei. Sed Dei quidē nomen nonnullis antiquorū inter se dissidentium libris insitum est. Alii enim Iouem crediderunt, alii lunam, alii opem consciam: & horum quidem fides firmior videtur quibusdam. Sūt qui Angeronam: inter antiquissimas sane religiones, huius deę facellum colitur, cui sacrificatur ante diem xii, Kal. ianuarii, quę Diua præsul silentii ipsius, prænexo ore, digitosq; ad id admoto simulacrum habet, quod silentium denūciat. Ipsius deinde verum urbis nomen & vnde deductum sit, inter doctissimos non satis cōstat. Vt enim Varroni placet & Liuiō, potito imperio Romulo siue Remo condita urbs est, & conditoris sui appellatione nominata. Alii sunt qui videri velint Romę vocabulum ab Euādō primum datum quum oppidum vbi sita nunc urbs est, ibi offendisset, quod exstructum antea latino nomine Valentia dicebatur, cuius vocabulum Arcades vertentes in græcum, iuxta prioris verbi significationem *ἑσπυλῶ* pro Valentia vocauerunt. Heraclidi placet, Troia capta quosdā ex Achiuarum quę his comes erat, incensis nauibus posuisse sedes, struxisse mœnia, & oppidum ab eius nomine vocauisse. Agathocles scribit Romam non captiuam fuisse, sed Ascanio natam Aenę neptem eiusce denominationis causam extitisse tradit, & Romę nomen verum, vetitū tamē publicari quò minus annūciaretur cerimoniatum arcana, neque quod sæpe aduersus vrbes hostium fecisse se nouerant, idem ipsi quoq; hostili euocatione paterentur. Sed videndum ne quod nonnulli existimauerunt, nos quoq; confundat opinātes vno carmine & euocari ex vrbe aliqua deos, & ipsam deuotā fieri ciuitatem. Est autē carmē huiusmodi quo dii euocantur quum oppugnatione aliqua ciuitas cingitur, Si deus, si dea est, cui populus ciuitasq; Carthaginensis est in tutela, teq; maxime qui vrbis huius populiq; tutelam recepisti precor, venerorq; veniamq; à vobis peto, vt vos populū ciuitatemq; Carthaginensium deseratis, loca, templa, sacra, vrbe eorum relinquatis, absque his abeatis, eiq; populo, ciuitati, metum, formidinem, obliuionem

obliuionem iniiciatis, proditiq; Romam ad me meosq; veniatis, nostraq; vobis loca, tēpla, sacra, vrbs acceptiora probatoraq; sint: mihi quoq; populoq; Romano militib; meis præpositi sitis, vt sciamus, intelligam; : si ita feceritis, vobis vobis templa ludosq; facturū. In eadē verba hostias fieri oportet, auctoritatēq; videri extorum, vt ea promittāt futura: vrbes verò exercitūq; numinibus iam euocatis, his verbis sic deuouētur, Dis pater veiouis, manes, siue quo alio nomine fas est nominare, oro vt omnes illā urbē Carthaginem exercitūq; quē ego me sentio dicere, fuga, formidine, terrore cōpleatis: quiq; aduersus legiones exercitūq; nostrum arma, telāq; ferent, vt vos eū exercitū, eos hostes, eosq; homines, vrbes, agrōsq; eorum & qui in his locis regionib; agris, vrbib; habitant abducatis, lumine supero priuetis, exercitūq; hostium, vrbes agrōsq; eorum quos me sentio dicere, vt vos eas vrbes agrōsq; capita, ætatēq; eorū deuotas cōsecratāq; habeatis, illis legibus quibus quandoq; sunt maxime hostes deuoti, eosque ego vicarios pro mea fide magistratūq; meo po. ro. exercitibus legionib; que Do deuoueo, vt me meāq; fidē imperiumq;, legiones exercitūq; nostrum qui in his rebus gerendis sunt, bene saluos nos iri sinetis esse. Si hæc ita faxitis, vt ego sciam, sentiam, intelligāq;, tum quisquis votū hoc faxit, vt vbi faxit, recte factum esto, ouibus atris, Tellus mater, teq; Iupiter obtestor, quum Tellurem dicit, manibus terram tangit: quū Iouem dicit, manus ad cælum tollit: quum votum recipere dicit, manibus pectus tangit. Hęc est euocationis deuotionisq; forma ex libro rerū reconditarum v. Sāmonici Serrani utrūq; carnē hoc cōtinentis, quod etiā ille in cuiusdā Furii vetustissimo libro se reperisse p̄fessus est. Liuius autem libro octauo ab vrbe cōdita trepidationem Decii consulis se deuouentis, alia deuotionis forma his verbis expressit, Agedum pontifex publicus populi ro. preiura verba quibus me pro legionibus deuoueam: Pontifex eū togam prætextam sumere iussit, et velato capite manu subter togam ad mētum exerta, super telū subiectum pedibus stātem sic dicere, Iane, Iupiter, Mars, pater Quirine, Bellona, lares diui, numen similes dii indigetes, Diui quorum est potestas nostrorū hostiumq; diūq; manes, vos precor, veneror, veniam peto feroq; vt Po. Ro. Quiritium vim victoriāq; prosperetis, hostesq; Po. Ro. Quiritiū terrore, formidine, mortēq; afficiatis, sicut verbis nūcupauit, ita pro Ro. Po. Quiritiū exercitu, legionibus, auxiliis Po. Romani Quiritiū, legiones, auxiliāq; hostium mecū diis manibus tellurique deuoueo. Hęc ita precatus, lictores ire ad T. Māliū iubet, maturēq; collegæ se deuotum pro exercitu nunciare, ipse incinctus cinctūq; gabino armatus in equum insiliit, ac se in medios hostes immisit, cōspectus ab vtraq; acie aliquāto augustior humano visu, sicut à cęlo missus piaculū omnis deorum iræ qui pestem à suis aduersam in hostes ferret: ita omnis terror pauorq; cū illo latus, signa prima Latinorū turbauit, deinde in totā penitus aciem puasit, euidentissimū id fuit q; quicunq; equo inuectus est, ibi haud secus q; pestifero sidere icti pauebant, vbi vixit corrui obrutus telis, inde iam haud dubie cōsternatæ cohortes Latinorum suam ac vastitatem late fecerunt. Illud etiam adiiciendum videtur, licere Confuli Dictatoriq; & prætori quum legiones hostium deuouerit, non vtique se, sed quem velit ex legione Romana scripta ciuem deuouere.

Equae etiam sermo ille quem de Zaleuci, Minois, Lycurgi, Numae aliorumque similibus virorum religione deorum narrant historia, ineptum quicumque habet, qui ut infrenes difficilisque multitudines gubernarent, componeret, caperent, magnasque rebus publicis novitates afferrent, deorum opinionem commeteri sunt, quae ipsis illis quorum gratia fingebantur salutari essent: in qua re praeter hos quos modo diximus, nec externorum, nec nostrorum similibus virorum desunt exempla. Nanque Epaminondas ille Thebanus, non aliter aduersus Lacedaemonios quam religione fiduciam suorum adiuvandam censuit, est vestigio enim arma quae in templi ornamentis affixa erant nocte subtraxit, persuasitque militibus deos iter suum sequi, et praeriantibus ipsis adiumento fore. Pericles Atheniensium quoque dux initurus praerium, quum animaduertisset locum ex quo utraque acies conspici poterat densissimae opacitatis, vastum alioquin & Diti patri sacrum, ingentis illic stature hominem altissimis cothurnis & veste purpurea venerabilem in curru constituit, qui dato pugnae signo prouheretur, & voce Periclem nomine appellans cohortaretur eum, diceretque deos Athenienses adesse: quare subito demissis ac consternatis animis, hostes in fugam versi sunt. Thymoleon Corinthius, magnus etiam omnium iudicio vir & dux, humanarum rerum nihil quod faustum, felix, fortunatumque esset sine deorum numine geri posse putabat: proinde suae domi sacellum constituerat idque sanctissime colebat. Ad hanc quoque hominis excellentem probitatem & religionem, mirabiles accesserant casus: nam praerlia maxima natali suo die fecit omnia, quo factum est ut eius diem natalem festum haberet vniuersa Sicilia. Syrus nomine qui spem Eunus, fanatico furore simulato, dum Syriae deae comas iactaret, ad libertatem et arma seruos quasi numinum imperio concitauit, idque ut diuinitus fieri probaret, in ore abdita nuce quam sulphure & igne stipauerat leuiter insperans, flammam inter verba fundebat, hoc miraculum primo, II. M. ex oculis, mox iure belli refractis ergastulis, lx. amplius milium fecit exercitum: regibus, ne quid malis deesset, decoratus insignibus, castella, vicus, oppidaque miserabili direptione vastauit. Utque ad nostros, vnde paululum discessit, redeat oratio, Scipio maior clarissimum hac in re praer ceteris sibi locum vendicat, quippe qui ab adolescentia supra quam credi posset mira quadam arte in ostentatione virtutis ac sanctimonie instructus erat: percrebuerat enim fama, seu consulto, seu temere, incertum, non humana sed diuina eius stirpe progenitum, cui quidem in tali re vsu euenit, & fabularum ambages aderant, visum serpente insuetae magnitudinis in lecto matris, sibi infanti draconem circumfusum nihil nocuisse, multa id genus, in vulgus indoctum maturatione: Hanc de se opinionem hominum tali ingenio nutriuit ut de origine quidem sua nihil sponte loqueretur, & interrogatus an vera essent quae passim ferebantur, nec affirmaret ne qua exinde vanitatis notam incurreret, nec negaret quod credi ab omnibus gratulabatur: hac taciturnitate plus affecutus, quam si palam louis se filium predicasset. Addidit etiam aliud religionis genus, per singulos dies antequam quicumque publici privatique muneris ageret, in capitolium ascendens, cellam louis solus intrabat, ibique aliquandiu perstans, veluti diuino colloquio frueretur, quod vulgo per-

suaferat,

suaserat, inde spei plenus ad gerendas res digrediebatur, idq; in multis bellis, repletis superstitione ac spe militum animis, quasi è cælo promissis prosperis euentibus ad victoriam eis contulisse certū est. L. Sylla quò paratiorem militem ad pugnādum haberet, prædici sibi à diis futura simulauit. Postremò etiā in conspectu exercitus priusquā in aciem descēderet, signum amplitudinis quod Delphis sustulerat orabat, petebatq; promissam victoriā maturaret. C. Marius mulierem quandam Syram, nomine Martam habuit, vaticinii (vt dicebatur) gnaram, quā lecticæ incubātem compositè ornatèq; circumducebat, à qua se dimicationum euentum prædiscere insimulabat. Q. Sertorius cum barbaro & rationis & cōsiliū experti exercitu, in religionē tamē prono vteretur, ceruā cādidi coloris per Lusitaniam ducebat, tanquā donum id esset Dianæ sibi transmissum, & ab ea quæ agenda quæue vitāda erant pernoscere se asseuerabat: nam quotiens hostium copias fines ingressos, aut oppidum aliquod cepisse occultè persenserat, in somnis sibi dictum à cerua insimulabat, vt suos in armis haberet. Rursum verò, si victoria aliqua ducū suorū deferebatur, occultato nūcio ceruam coronabat, si biq; ab ea quoq; faustè nūciatum, & ob id diis supplicādū esse dicebat, quasi aliquid foeliciter gestū audituros: hac ratiōe illos sibi magis ac magis parere cōpellebat, veluti nō hominis alienigenæ, sed dei cōsiliis ac religiōe summa duceretur. Post hos deniq; intueri si libet, M. Furium Camillum, virum religione pace ac bello verè vnicū, cæterosq; Romanorū et exterarū gētiū illustres, ab ætatis nostræ memoria remotos, maximarū pfectō victoriarum et optatæ gloriæ cōpotes fuisse eos semp inuenies, q res præ cæteris exactissimo deorū cultu auspicioq; gessissent.

Quòd religiosa usque adeò res Militia erat, ut non nisi sacramento miles fieret. Cap. III.

 Sque etiam adeò religiosa res Militia fuit, vt non nisi sacramēto fieret miles, & qui miles non esset, ei militare munus obire non liceret: cuius rei fidē si quæris, in primo Offic. libro M. T. C. opulētissimus testis est, Pompilius inquit imperator tenebat prouintiā, in cuius exercitu Catonis filius tyro militauit: quum autē Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoq; filium qui in eadem legione militabat dimisit: sed quum amore pugnādi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, vt si eum pateretur in exercitu remanere, secūdò obligaret militiæ sacramento, quia priore amisso iure, cū hostibus pugnare nō poterat. M. quoq; Catonis senis ad M. filium extat epistola, in qua scribit se audisse, eū dimissum esse à cōsule quum in Macedonia bello Persico miles esset, monet igitur vt caueat ne prælium ineat: negat enim ius esse cum hoste pugnare, quasi miles non sit: ecce q; vir sapiētissimus militem non credebat, nisi eum qui sacramento ad militiam esset adactus.

Quando ex uoluntario inter ipsos milites foedere militare sacramentum ad tribunos ac legiones iurandi adactionem translatum sit, quidq; iurarent se facturos. Cap. V.

 Vcio etiam Flac. & C. Varrone colli. milites primo iureiurādo facti sunt: antea enim sacramēto tantūmodo à tribunis rogabātur, ipsiq; inter se cōiurabāt ducis aut tribuni parere edicto, militiā nō deserere, strenue pugnare, defendere signa, nō vitare mortē, tenere pugnādo locū, eūdq; inter eūdū seruare, succurrere fellis, ptegere saucios, die inscripto adesse,

& citanti imperatori respondere: quod & Liuium, xxii. ab vrbe cōdita minime præterit, Delectum, inquit, profecto cos. paucos morati dies, dum socii ab nomine latino venirent, nunquā quod antè factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti milites, iussu cos. conuenturos neque iniussu abituros. Nam ad eam diem nihil præter iuramentū fuerat, & vbi ad decuriatum & centuriatū conuenissent, sua voluntate ipsi se equites, decuriati, cēturiati, pedites, coniurabāt sese felix atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine non recessuros, nisi te- li sumendi aut petendi, aut hostes ferendi, aut ciuis seruandi causa, id ex voluntario inter ipsos fœdere ad tribunos ac legitimā iurisiurādi adactionē trāslatū.

Tribuni Militaris uerba cum delectus antiquus fieret.

Cap. VI.

incius verò de re Militari quū delectus antiquus fieret & milites scriberentur, iusiurandum eos tribunus militum adigebat in verba hæc, in magistratu verba hæc, C. Lelii, C. F. cos. L. Cornelii, P. F. cos. in exercitu decēque milia passuum propè, furtum nō facies dolo malo, solus, neque cum pluribus pluris nummi argētei in dies singulos, extrāque hastam, hastile, pompabulum, vtrem, follem, faculam, si quid ibi inueneris sustulerisue quod tuū non erit, quod pluris argentei nummi erit, uti tu ad C. Lelium, C. F. cos, L. ue Cornelium, P. F. cos. siue ad quem virum eorum iusserit proferes, aut profiteberis in triduo proximo quicquid inueneris sustulerisue in dolo malo, aut domino suo cuium id cēsebis, reddes, uti quod recte factum esse voles. Militibus autē scriptis tempus præfiniebatur quo die adessent, & vt citanti consulerent: deinde ita concipiebatur iusiurādum vt adesset, his additis exceptionibus, nisi harunce aliqua causa erit, funus familiare, ferix vindemiales, quæ non eius rei causa, in eum diē collatæ sunt, quo is eo die minus ibi esset, morbus fonticus, auspiciūve, quod sine piaculo præterire non licet, sacrificiūve anni uersarium, quod recte fieri non posset nisi ipso die. Si harunce aliqua causa erit, tum postridie licebit: quum autem miles die quæ prædicta erat aberat, neque excusatus erat, cæterum infrequens dabatur: iurabāt autem milites teste Plinio per Iouem Marremq̃.

Quòd imperium belli habentibus, sceptri eleuatio iusiurandum erat.

Cap. VII.

Imperium autem belli habentes apud veteres, de controuersis iudicabant, atque hoc alii iureiurando, alii sine. Erat autem illis iusiurandum per sceptri eleuationem, vt Aristoteles auctor est. Et hæc de militaris ac imperatorii forma iuramenti dicta sunt.

Gentium diuersarum ratio in deligendis militibus.

Cap. VIII.

Vum autem duo sint quæ militem efficiunt, delectus scilicet & sacramētum, de sacramētōq̃ dictū satis superq̃ sit, de altero nobis discedum superest: in hoc itaq̃ militum delectu, primo cuius gētis sint, ipsius deinde regionis spectāda natura, quū & vario & diuerso terrarum situ cęliq̃ aspectu, & facies hominum, & voces, & colores, & corporū lineamēta, & qualitates, animorūq̃ diuersitates prodeāt: nec dubiū sit effœminari animos, locorum amœnitate nimia, aliquidq̃ ad dandū animis vigore corrupēdūq̃ posse regionē. Hinc enim Aegyptios esse suapte natura leues, ventosos, pedulos, furibundos,

furibundos, iactantes, iniuriosos, nouarū rerum cupidos, & ad omnia fame momenta volitantes, Romanos graues, Græcos superbos, auaros, & leues, expeditione ingenio Athenienses, callidos Pœnos et versipelles, insensatos Galatas, & si Diodoro credimus molles, minaces, detractores, opinionēq; inflatos, acutos ingenio, & à doctrina minime alienos, mobiles & infidos Numidas, Seres, Persas & Allobroges, horridos Hispanos, furentes Cymbros, animosos Germanos & feroces procero corpore, animoq; magno magis q̄ firmo Gallos, quorum Iulio Cel. belli gallici libro tertio auctore, vt ad bella suscipienda alacer nō solum sed prōptus est animus, sic mollis ac minime resistēs ad calamitates perferēdas mens eorum est, vtq; inquit romanæ pater historiæ, Horum etiā quidē corpora intolerantissima laboris atq; æstu fluere: primaq; eorū esse prælia plus q̄ virorū, postrema minus q̄ foeminarū, iamq; cognitum est si primū impetū quem feruido ingenio & cæca ira effundunt sustinueris, fluūt sudore & lassitudine membra, labāt arma, mollia corpora, molles vbi ira confedit animos, Sol, puluis, sitis, vt ferrū non admoueas, prosternt. Quid de nōnullis Asiæ partibus, Phrygia Cariāq; dixerim? nōne si Ciceroni credimus, & veteri prouerbio, Phryges plagis fieri solere meliores? quid de tota Caria? nōne prouerbio etiā increbuit, si quid cum periculo experire velis, in Care potissimū id esse faciēdū? quid porrò de Cretensibus dicam quos Epimenidis poëtę sententia quā postea Callimachus vsurpauit, & mendaces, et malas bestias, et vêtres pigros semper fuisse cōstat? deniq; qui proximi sunt ad axem meridianū subiectiq; solis cursui, vel ad oriētis plagas vergunt, breuioribus corporibus sunt, ob cęliq; tenuitatē ex acuto feruore ad cōsiliorū bellicorū cogitationes incredibili solertia expeditius celeriusq; q̄ ceteri mouētur, atq; vt in genii & artis plurimū, ita & animi parū habēt. Propter sāguinis enim exiguitatē, solis calore exhaustā, ferro resistere formidolosiores sint cōsequēs est. Lucanus,

Quicquid ad eos tractus mundi q; teporem

Labitur, emollit gentes clementia cæli.

Illic & laxas vestes & fluxa virorum

Velamenta vides.

Sub septentrionibus autē quę nutriūtur gētes ac nationes, immanibus corporibus & sanguine plurimo ab humoris plenitudine & crassitudine cęli perfusi hebetes ac tardas vt habēt mētes, ita & animo quidē magno sunt & elato, proinde ad armorū vehementiam procliuiiores sunt: sanguinis enim copia, sine timore in ferrum ruunt, & vulnera. Quod si in dubium cuipiā forte veniat, ardētissimus duobus in locis testis Lucanus accedit, in altero quidem his verbis,

Certe populi quos despicit arctos

Fœlices errore suo quos ille timorum

Maximus haud vrget læti metus: inde ruendi

In ferrum mens prona viris animæq; capaces

Mortis & ignauum est redituræ parcere vitæ:

Omnis in arctois populis quicunque pruinis

Nascitur indomitus bellis & Martis amator.

Alpina etiam corpora humecto cælo educata, simile quidpiam niuibus suis habent,

bēt, suoq; similima celo vtūtur vt ait poēta. Quū enim mox pugna incaluerint, statim in sudorē eunt, et leui motu quasi sudore laxātur. Quū igit acutiores et ad motū priores efficiat calidus aēr hominū mentes, refrigeratus autē cōtrā cardio res, q; pigrū cōtractūq; est frigus, vt in serpētibus est videre, quę solis incendio ex- plola humoris refrigeratione, cursu et corporū dimicatione mouētur acerrime: hyberno autē tēpore ab humectatione celi refrigeratę, immobiles p̄p̄modū sūt atq; stupentes, ex his itaq; qui mediā quandā locorū regionumq; qualitātē ab origine nacti erūt, eligētur, q; vtriusque naturę participes sint, ad eđdem mortisque contemptum, ad intelligentiā vigoremq; animi, dimicationibus impartendum idonei. Adde quōd salubris hęc vtrinq; mixtura, ad omnes actus, ritus, mores, sen- sus fecunda efficit ingenia, imperii omnis totiusq; naturę capacia, vt Italorum omnium qui contra barbarorum virtutes, forti manu: consiliis verò contra me- ridianorum cogitationes, orbis terrarum imperio potiti inuictas & immorta- les laudes consecuti sunt: quas etiam inter hos vt facile consequamur, adhibendi erunt pręstanti ingenio viri, militaris disciplinę gnari, quos summa cura & dili- gentia niti decet ne quis militū ętate minor, aut quām virtus poscat, aut maior q̄ patiatur humanitas, contra morem veterem deligatur: ætatis autem huiusmodi initium ad finem Tubero in historiarum primo scripsit, Seruium Tullum pru- dentissimum Ro. Po. regem à XVII. ad annum vsque quadragesimum sextum milites scripsisse, quōd idoneos tunc esse populos Ro. arbitraretur. Similiter sena- tum triumuiros binos creare in hoc militum delectu solitum accepimus: alte- ros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis, foris & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites fa- cerent: tribuni plebis, si his videretur ad populum ferrent, vt qui minores septem & decē annis sacramento addixissent, his perinde stipendia procederent, ac si se- ptem & decem annorum aut maiores milites facti essent. Nec aliter Dictator ex auctoritate patrum dictus, Iunius & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis decem & septem & quosdam prętextatos scripsere, qua- tuor ex his legiones & mille equites efficientes. Macedonū regum Philippus pri- mo, ac mox Alexander non prętextatos & impuberes, nec spectati roboris iuue- nes tantum sed veteranos etiam qui superiori tempore sæpe ac diu in castris ver- sati essent ad exercitum deligēdos censuit, quosque non tam milites quām in mi- litum pręfectos & tribunos virtutis veneratione & sapientię magnitudine de- lectos iure diceres. Proceritatē sunt deinde qui in hoc delectu spectari debere ma- xime putent, fortitudinem nanq; & virium magnitudinem consistere quemad- modum formę pulchritudinem in magno corpore aiunt. Non ab se igitur dele- ctori suo Pyrrho dixisse ferunt, Tu grandes elige, ego eos fortes reddā. Nec multū tamen id refert, si cætera probitatis insignia coęant, procerine sint an statura bre- uiore. Pręstat enim virium quām stature rationē habere, vnde equites ro. binūm fuisse cubitorum, clari nec desunt auctores, vt C. Marium quum facultatem ha- beret deligēdi exercitus ex duobus q; sub Rutilio quiq; sub Metello, ac postea sub se ipso meruerant, Rutilianum quempiam minorem, quoniam certioris discipli- nę

nã arbitrabatur, militem præoptasse. Idem Marius declaratus cos. militũ agens
 delectum, capite census militiae ascriptis, quod genus hominũ ab imperatoribus
 cæteris antea nõquã receptum fuerat: arma enim veteres illi, non nisi cum in-
 genuis hominibus, cuiusdamq; census & benemeritis partiri soliti sunt, iudican-
 tes censum ad res bene gerẽdas vt pignus esse: id autẽ ab C. Mario præter legem
 morẽque maiorum, alii per ambitionem consulis, alii bonorũ inopia factum
 memorant: veritus autem postea, hanc militum electionem in sui nominis su-
 gillationem verti posse, & veluti capite censum imperatorem compellari, eiusce-
 modi militiae genus obliterandum duxit: & quanquam ad hunc vsque diem ca-
 pite censum militem etiam nobilem romana res publica deligendun egre tulit-
 set, cælis tamen seruilibus e pastorum casulis, mancipiorum, vt ita dixerim, col-
 luuionem quandam deligere & tanquam validissimũ robur legionibus suis ad-
 dicere coacta est. Bello etiam punico secundo quum deessent qui scriberentur, ser-
 ui pro dominis pugnuros se polliciti in ciuitatẽ recepti sunt: & Volones, quia
 sponte hæc voluerunt, appellati. Eiusdem etiam belli punici tempore, infælicibus
 quibusdam præliorum successibus confectis, imminutisq; Romanorum legi-
 onibus, senatus censuit, vt publice serui emerentur: proinde quatuor & viginti
 milia seruorum empta fuisse cõstat, hosque iureiurando adactos, fortiter strenu-
 eque quoad Pœni vexarent Italiam luros arma in castra transmisit. Ad Cãnas
 quoque victis Romanis, similem formam noui delectus inopia liberorum capi-
 tum ac necessitas dedit: octo milia nanq; iuuenum validorum ex seruitiis, prius
 sciscitantes singulos vellẽtne militare empta publicẽ armauerunt, quumq; sex
 milia Romanorum quæ in castris Hannibalis captiua erant, minoris redimi
 possent, maluit se res publica seruis in tanta tempestate cõmittere, in qua & præ-
 textatorum plurimos arma tulisse & abdicatorum, & vltimo supplicio plecten-
 dorum sex milia etiam cõscripa fuisse memorant. Sed post calamitatẽ apud Tra-
 simenũ nocte cladis acceptam, libertini quoq; in sacramẽtũ vocati sunt: bello so-
 ciali cohortum XII. milia ex libertinis conscriptarum opera memorabilis virtu-
 tis apparuit aduersus Gallos. L. Furio duce quũ Latini qui à Romanis subiuga-
 ti erant milites præstare nollent, ex Romanis tãtum tyrones delecti sunt factaq;
 legiones decem, qui modus LX. vel eo amplius armatorum milia paruis adhuc
 rebus Romanis efficiebat. Cæsarem quum milites in amissorum locum substi-
 tueret, seruos quoq; ab amicis accepisse & eorum forti opera vsum esse comperi-
 mus. Cæsar Augustus in Germaniis & Illyrico cohortes libertinorum complu-
 res legit, quas voluntarias appellauit. Ac ne putes hæc tantũ contigisse reipub.
 nostræ, Boristenedæ oppugnante Zopyrione seruis liberatis datãque ciuitate pe-
 regrinis & factis tabulis nouis hostem sustinere potuerunt. Cleomenes Lacedæ-
 monius quum mille quingenti soli Lacedæmonii qui arma ferre possent super-
 fuissent, ex seruis manumissis bellatorum nouem milia conscripsit. Athenienses
 consumptis publicis opibus, seruis libertatem dederunt. Cato Censorius eo item
 milite quisquis ille esset sibi opus non esse aiebat, qui vt inter eundem manus, ita
 inter pugnandum pedes agitaret, quiq; in stertendo hostibus quã in clamando
 longius sentiretur. Rursus hic se iuuenibus dicebat magis oblectari qui rubesce-
 rent

rent quàm qui pallore perfunderentur. Idem in pinguem quendam acerbe male-
dictis inuectus, quibus enim in rebus huiusmodi corpus ciuitati fructuosum fore
putas interrogauit, cuius inter guttur & inguem cuncta sub ventris ditione po-
sita essent. Neque aliter magnis atq; præpinguibus dux ille Thebanus Epami-
nundas infestum se præbebat, quippe qui & talem quempiam amouit exercitu,
inquiens, vix tribus quatuorve clypeis tegi eius ventrē, cuius magnitudine suam
ipfius mentulam ne videre quidem posset. Nimis similiter pingui homini & cor-
pulento militi censores quondā equos adimere solitos legimus, minus idoneum
scilicet ratos esse eum tanti corporis pondere ad equitis munus obeundum. Cæ-
sar militem neq; à morum urbanitate neq; à formæ dignitate, neque ab externo-
rum bonorum copia, sed à viribus corporis tantum deligendum probat, maiores
suos credo secutus: vera enim illa Romuli proles agris villisq; exercitata vt fir-
missimis perualida corporibus, sic ad militiam quum opus esset semper fortissi-
mos viros & milites strenuissimos ex rustica plebe deligens præposuit urbanæ,
vtq; omnem villam ortū veteres appellant quod ibi qui arma capere possent ori-
rentur, sic finitis quoq; bellorum operibus, augendæ reipub. causa vrbes institu-
erunt, quas victoribus militibus pro eorum meritis assignarent, & ab incolendo
Colonos appellauere. Hinc etiā ciuitates à maioribus ciuitatibus veluti populo-
rum examinibus conditæ, Coloniae nuncupantur. Sic Iulius Cæsar militem à
colendo rure deductum intra stipendiaria merita detinuit, veteranosq; in coloni-
as dimisit. Diuus æque Augu. exercitus qui sub Antonio aut Lepido militaue-
rant, pariter & suorum legionū milites, colonos fecit, alios in Italia, alios in pro-
uinciis quibusdam, deletis hostium ciuitatibus nouas vrbes constituit, quosdam
à veteribus oppidis deduxit & colonos nominauit. Illas quoq; vrbes quæ deletæ
à regibus aut dictatoribus fuerant, quasiq; ciuiliū bellorum interuentus exhau-
serat, dato iterum coloniæ nomine numero ciuium ampliavit. Romana quoque
reipub. quum necessaria admodum esset militia in vrbe ad vim vi hostiū pro-
pellendam vixq; fieri posset quo idem semper militiae munus obirent, rem vt om-
nibus conducibile in vrbe retinuit: munus autē huiusmodi pro cuiusq; homi-
nis cōditione, inter capedine, ac vicissitudine quadā curauit. Quapropter & agri-
cola quum vicissitudo & reipub. necessitas aderat, relictis agris ad arma profici-
scebatur, omissoque agricolationis artificio quasi alius factus militabat, rursusq;
ad artificium redibat, non vt miles vel belli dux, sed vt artifex: Nec erat illis pudor,
depositis armis angustia rei familiaris coactis, agrestem vitam repetere: ea nanq;
ætate ciuitatis proceres in agris versabantur, & quum consilium publicum fieri
solutum erat, à villis accersebantur in senatum, quod vsque adeò verū esse constat
vt Attilium Serranum imperium populi Ro. suscepturum, dati honores seren-
tem inuenerint, vnde & cognomentum postea. Aranti etiam illa quatuor sua
iugera in Vaticano quæ prius prata Quintia dicebātur P. Quintio Cincinnato
viator attulit dictaturam, ex qua obsessi consulis & exercitus liberator, depositis
fascibus rursus ad eosdem boues rediit bubsequusq; denuo factus est. C. item Fa-
britius & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiae pulso, domitis alter Sa-
binis, nō minori industria agros coluit quàm strenue ac fortiter armis hostes que
fuit.

fuit. Nec aliud de M. Furio Camillo multisque aliis Romani generis memorabilibus ducibus ad hoc semper duplex studium vel defendendi vel colendi patrios quaesitosve fines incumbentibus coniectari licet, teste Lucano quum inquit,
 Paupertas fugitur totoque arcessitur orbe,
 Quo gens quaeque petit nunc longos iungere fines
 Agrorum, & quondam duris sulcata Camilli
 Vomere, et antiquos Curionum passa ligones
 Longa sed ignotis extendere rura colonis?
 Quum distinctio honorisque civitatis ipsius non aliunde esset, nec prima maiorum cognomina: non aliunde enim Fabios quam ab agrorum fossione Fodios quidam non incelebres primum dictos putat, mutatisque geminis literis Fabios deinde cognominatos, vel a fabarum exactissimo cultu. Fabiorum enim, Lentulorum, Ciceronumque cognominationem admittebant, ut quisque aliquid optime genus sereret. Sic Iuniorum familiam bubulcum nominarunt, qui bobus utebatur, nec solum semina ac boues, sed scrofam etiam & asinam viris non mediocribus Tremelio & principi Corneliae gentis ceterisque Cornelii & Scipionibus cognomenta praebuisse non est obscurum. Syluius denique a quo omnes Albanorum reges Syluii sunt vocati, non aliunde quam quod syluis & rure fuerat educatus, hoc sibi apud latinam gentem nomen asciuit: & quoniam rusticae tribus laudatissimae eorum qui rura haberent, urbanae vero in quas transferri ignominia esset desidiae probro, ea porro ratione ut ex agricolis milites deligerentur factum esse reor: quoniam minime male cogitantes duratis ad omnem malorum tolerantiam membris, & aestum, & pulverem, & frigora, & niues pati, vada fluminum traicere, celeribusque plantis montes superare aptissimi sunt. Adde quod deliciarum omnium ac voluptatum contemptores iure videntur non multifacere oportere in bello, cum tot laboribus tantisque malis affectu liberentur. Nescio enim quo pacto sit ut is mortem minus reformidet, qui laute minus vixerit. Neque tamen inficiandum reor, fortissimos ac optimos Graecorum Romanorumque milites cum laude & dignitate ex urbibus ad militiam fuisse delectos, verum quia hi tunc non otio, non languore, non desidia, non luxu, non umbris, non delitiis, ceterisque voluptatibus infrangebantur pericula subire soliti, ex infamiae pudore & gloriae cupiditate, quales Homerus aliquot ex civibus etiam facit, ut Hectorē, & Diomedem Ro. reipub. regniisque illius amplissimi salus ac fundamentum etat. Nostrae autem etatis milites urbani & vernae, splendido apparatu, vincti & nitidi ac urbium illecebris deliniti, cum loci disciplina severior firmet ingenium, aptumque magnis conatibus reddat, si manus conferere debeant, quum in levi armatura parum habeant fiduciae, in gravi minimum alacritatis, crebro non tam ducibus suis conferre ad victoriam quam hostes iritare ad praedam solent: unde & Hannibal quum apud regem Antiochum profugii causa diuertisset, facetissime cauillatus est, eaque cauillatio huiusmodi fuit, Ostendebat ei Antiochus exercitum ingentem quem bellum Po. Ro. facturum comparauerat, purpura, insignibus auri & argenti, fortunae apparatibus florentem: inducebat etiam falcatos currus, & elephatos cum turribus, equitatumque cum frenis, monilibus, falerisque praefulgentem, atque
 vbi

vbi rex contēplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem aspicit, Putasne, inquit, conferri posse, ac satis esse credis Romanis hæc omnia? tum Pœnus illudens ignauiam imbelliamque militū eius preciosē armorum, Plane satis esse credo, ait, Romanis hæc omnia, etiā si auarissimi sunt: nihil profus, nec tam lepide, nec tam acerbe dici poterat. Rex enim de numero exercitus sui, ac de existimanda æquiparatione quæsiuerat, respondit Hannibal de præda, tanquam ad eam huiusmodi homines expositi soleant esse. Doctus enim erat Pœnus horridum militem ferro & armis fretum esse debere, non cælatum purpura, auro, atq; argento, illumque insignium armorum apparatus prædam verius quàm arma esse, utq; nitentia ante rem, sic deformia inter sanguinem & vulnere virtutemque esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi, & ditē hostem quàmuis pauperis victoris præmium esse: eos si denique milites Naso à militari re sua, nedum arcet, sed esse procul tanquam pestem & labem quādam iubet, quis eos credet ad robustā militiam admittendos, nisi forte cum Dario vel Thraſone potius ad imitationem expugnandæ Thaidis, lenonum, mulierū ac spadonum agmine cæterorumq; qui ministri sunt voluptatum, & fordidi quæstus, ac vilissimarum artium, Veneri militiam suam deuouerit, Marte contempto non solum contra Hannibalis, sed Catonis quoq; ac veteris militiæ institutum? quod Lucanus breui quodam præconio his verbis expressit,

Hirtam membra cuius Romani more quiritis
Inclusisse togam:

Hoc profecto tantus auctor haudquaquam extulisset, nisi durioris etiam togæ vsus de quiritum consuetudine processisset. Tales denique ex omni genere hominum deligi debent, qui non uti Sānites vibrent hastas ante pugnam quibus in pugnando nihil vtantur, sed qui ipsis quibus præluſerint pugnare possint & valeant.

De delectu Equorum.

Cap. IX.

Vnc quoniam de militum delectu abūde satis dictum est, equorum ad pugnam deligendorum rationem & signa ineamus, per quæ militiæ incumbentes excellentis equi notas intelligant, ne fallatur empturi & operam simul & impensam perdant in ignauo. Hic probatur natura, moribus, colore, forma, & educationis loco. Natura probatur si hilaris, si lasciuus, & alacer, si intrepidus, si nouæ rei haudquaquam terretur aspectu. Ex moribus, qui ex placido & concitato mitissimus sit, quiq; ex summa quiete facile commoueatur, vel excitatus festinatione non difficili teneatur, hoc est honoris appetens cum temperantia ac pudore, promptus, cohortatione solum & ratione regatur. Alter econtra improbandus qui intortus & multiplex, inglorius, & contumax vix flagello stimulisq; obtemperās, nec habenis nec verberibus coërceri potest, sed inter equitandam calcitratur, ac domitis frenis ne regi possit, violentia equitem aurigamque suum mordet & in præceps quo per se timuisset descendere, proturbatur & rapit: quo fit ut si quando hostibus obuiam sit eūdem, necesse sit equites aut postremos in agmine consequi, aut eorum malignitate inuites reddi. Colores inter multiplices eorum mixtas facies hi duo tantum reuera potissimum spectandi, Candidus quadam nitenti luce perfusus, ex omni quoq; parte

parte niger intermixtus: albus deinde nigris punctis interuenientibus, & spadix glaucusque, hoc est, exuperantia & splendore ruboris, quales sunt fructus palmarum arboris non admodum sole incocti: unde spadici phœnicei nomen est. Forma deligetur, ut sit arguto & breui capite & sicco, pelle propemodum ossibus adherente, ceruice ardua & erecta, auribus breuibus & acutis, oculis magnis & prominentibus nigrisque, siue fellineis, id est, quasi quodam splendore perfusis, naribus patulis, duobus utrinque foraminibus quibus auras captare vberius faciliusque recipere animam possint, coma densa & in dextrum latus protendete, pectore lato, ventre substricto, paribus & exiguis testibus: rotundis clunibus, promissa cauda, mollibus altis erectisque cruribus, pedibusque siccis, altis, concavis, atque rotundis, vniuerso corpore composito, articulatim distincto, grandi, sublimi, erecto, & in aspero loco (ut Xenophonti placet) educato, ut autem Satyra inquit,

Nempe volucem

Sic laudamus equum, facili cui plurima palma

Feruet, & exultat rauco victoria circo.

Nobilis hic quocumque venit de gramine, cuius

Clara fuga ante alios & primus in equore puluis.

Rationes gentium in deligendis ducibus

Cap. X.

D Electis militibus & equis ad pugnam idoneis, quis potissimum illis præficiendus sit dux quærimus, voluntates & gentium studia in his declarantes. Iudæis alienigenam lex præfici vetat, ne auctoritas imperio religionis suæ cultum inuertat, in aliis duces & imperatores externi, patria & natione nobilissimi reperti sunt, unde & ex oraculo Aegyptiis dictum est ut auxiliatore Hebræo contra Aethiopas vterentur. Carthaginenses in fracti bellis & cladibus multis exinaniti, Xantippum Lacedæmoniorum regem cum auxiliis ducem bello præfecerunt, qui fortiter ac strenue pugnantem Romanos euerterunt. Tarentini Gilippo duce & ipso Lacedæmonio Athenienses vincere. Galli Bræno duce Britanno Italiam cepere, Roma insuper incensa. Romanos tamen quos labore & industria armis quoque ac bellicis institutis cæteris nationibus, Græcorum pace dixerim, præfloruisse constat, multi opinione ducendi regendi que exercitus in cælum extulerunt: unde vir præcipuus Cyneas Pyrrhi legatus, quum Romam iugrederetur, regum patriam se vidisse testatus est: quam sententiam video poetico illi nimium conuenire,

Excudent alii spirantia mollius æra,
Credo equidem viuos ducent de marmore vultus,
Orabunt causas melius cæli que meatus
Describent radio & surgentia sidera dicent,
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes, pacisque imponere mores:
Parcere subiectis & debellare superbos.

Cæterum in hac ipsa sententia præ se ne ipsi Romani fauisse vlli reperti sunt, quantum externos quorum virtute romanam creuisse constat, in supremos dignitatum gradus admisere. Sunt qui astruunt solas diuitias esse quæ ducum & imperatorum

torum gloriam concomitentur & illustrent, quibus deficientibus volunt ac prædicant nihil arduum, nihil magnificū & excellens geri posse, sic Persas, sic Græcos, sic Romanos non sine diuitiarum copia orbis terrarum potitos esse. Alii putant ad laureas & triumphos habendos, felices duntaxat, fortunatosque duces semper præfici debere. Aiunt enim, quæ diuitiæ vel copiæ gentium Romanos fere subactos aduersus Hannibalem erexissent, nisi Cornelium Scipionem, fortunatissimum imperatorem, qui illum apud Carthaginē relicta Italia solus fudit, habuissent? Quid profuissent, inquiunt alii, Carthaginēsibus thesauri exuberantissimi aut exercitus amplissimi ad oppugnandam diruendamque tot annos Italiam, nisi ipsum Hannibalem callidissimum audentissimumque belli ducem gentibus suis præfecissent? Sic Epaminundam Thebani, Leonidam Lacedæmonii, Themistoclem Athenienses, fortissimos duces sortiti sunt. Alii & qui tecum rectius sentiunt, Sigismunde, non diuitiis affluentibus, non fortunatis, non callidis & audentibus ducibus tantum, cæterum ingenio atque animi virtute præditis decernenda imperia, summos credēdos magistratus esse putant. Parum enim, ait Cicero, sunt fortia arma, nisi consilium sit domi: neque fortuna, aut viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporū, aut excursione, aut saltu, aut eminus hastis, aut cominus gladiis tantū res magnæ geruntur, sed cōsilio magis, sed ratione, sententiā, auctoritate atque sciētia. Quæ omnia siue deorū seu nature munere quum in te esse omnes intelligant, prædicent, admirētur, quid mirū, si te ducē ad omnes bellorum euentus & magnifica quæque conficienda, vniuersa hinc inde delegit Italia? Quod de te autem reformident singuli, refellerēque palam audeant, vnum hoc est, Aiūt enim quod tamen Epaminūdę, quod Sertorii, quod Cæsaris, quod Augusti, aliorūque plurium & maximorum ducum proprium fuisse legimus, strenui militis officio fungi, fortitudinis opera manu propria edere, ac sine vlla te exceptione periculis nimis ingerere: quod quā gloriosum sit quāque perniciosum ad maxima & plurima bellorum munera obeunda, quum cōsilio polleas, viribus præstes, & cunctis tam ducibus quā militibus in vtriuslibet officii antecellas, tuo prudētissimo iudicio existimandum relinquo. Rarissimum quidem decus, & quod inquit Crispus de Iugurtha, de te imperatorū nostri æui gloria, omnium consensu dici potest. At sane, inquit ille, quod difficillimum impromis est, & in prælio strenuus erat & bonus consilio: & quoniam alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque solet, gloriosum nomen tuum non tam fortuna & opinio, quā virtus, & consilium cunctiferat periculisque obiiciat. Caue itaque oro, ac ducis & militis officia distinguas obsecro. Tu enim longe melius nosti quæ sint ducis partes, & quæ militum fortitudo atque professio debet, quæ seorsum à duce exigenda, præstandaque non sunt nisi forte cum summa necessitas incumbit. Legimus fortissimum ducem Marium prouocāti ipsum ad singulare certamen respondisse, se si mori uoluisset multoties suspensio potuisse, & sapientem non quærere pugnam, sed potius cogitare victoriam. Ecce virum gloriæ cupidissimum & romanum discernentem quid inter ducis & militis officium interesset, & reputantem sapius ducem sine exercitu saluum euasisse quā exercitum sine duce. Vides, in clyte dux, Marium

Marium declinauisse singularem cōgressum quem nullum ferme militum legimus recusasse, vt eius exemplo discas quæ sunt militis spernere, & quæ imperatoriae maiestati conducant adimplere: q̄ si te parum mouet ob sanguinis ignobilitatem Marius, audi de gente Cornelia Scipionem, non quēlibet, sed illum qui virtutibus suis Aphricani cognomē adeptus. Hic enim quum à quodam q̄ parum pugna foret argueretur ignauia, crimē lepida responsione submouit: inquit etenim, Recolo matrem me imperatorem peperisse non militem. Metellum quoque quum multi clamarent vt ipse singulari certamine cum Sertorio prouocante dimicaret, dux cum duce, & romanus cum romano, detrectantem verò pugnam vt ignauum aspernabatur: sed ipse Metellus hæc dicentes meritò cōtemnebat. Ducem etenim vt inquit Theophrastus, non militis, sed ducis obire mortem decet. Nec te moueat, dux præcellentissime Sigismunde, q̄ Alexandrū Magnum legamus & imperatoris & militis impleuisse munus, sed memēt o quòd à principe rei militaris peritissimo atq̄ probatissimo laudatus sit solum, q̄ parua manu aduersus maximos exercitus steterit viceritq̄, & in extremas mundi partes peruenerit pugnās vltra spem, existimationemq̄ mentium humanarū. Nam quòd manu promptus & pugnacissimus fuerit, quum & gregarii militis laus sit, gloria illi principi non ascripsit: tantus iudex ac testis, quantus Hannibal cum Scipione conferens fuit. Neq̄ Catilinam pessimæ factionis tibi imitandum proponas velim, de quo Salustius scriptum reliquit, Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro faucibus accersere, omnia providere: & præter hæc imperatoris officia quod militis est subdit, multum ipse pugnare, sæpe hostem ferire, strenui militis & boni imperatoris officia simul exequatur. Alia quidem ratio est eius quod fieri debet, alia eius quod ille faciebat: pugnabat enim desperatione plenus, postquam, vt ille ait, videt montibus atque copiis hostium sese clausum, in vrbe res aduersas, neque fugæ neque præsidii esse sibi vllam spem, optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare statuit. Promittebat enim cuncta sibi, si vinceret: & desperabat omnia, si vis hostium præualeret. Nam nec ego velim te penitus non pugnare, sed tunc te manum conferere probo, quum de summa rerū agatur, quum cuncta sicut optimū ducē decet prouideris, quū necessitas tulerit, quū cuiuspiam ingenti periculo vt sæpe soles, videris occurrendū. Audi Craterū Alexandrū suum admonentem, Quātalibet, inquit ille, vis omnium gentiū cōspiret in nos, impleat armis virisq̄ totum orbē, classibus mare cōsternat, inulatas beluas inducat, tu nos præstabis inuictos: & subdit, sed quis deorū hoc Macedonia cōlumen accitus diuturnum fore polliceri potest, quū tam auidè corpus periculis offeras, oblitus tunc tot ciuium animas trahere te incassum? ac post plura, quòcūque iusseris ibimus, obscura pericula, & ignobiles pugnas nobis deposcimus, temetipsum ad ea serua quæ magnitudinē tuam capiunt, citò gloria abolefcit in sordidis hostibus. Vidēsne qua regula ducis pugna limitetur, et vbi cōueniat imperatorem manus iniicere? Et q̄d, putasne si quotidie te periculis obuias, nō aliquādo fortunā inuenire tuā? Tragicum est, iniqua rarò maximis virtutibus fortuna parcat. Nemo se tutò diu periculis offerre tam crebris potest, quem sæpe transit casus aliquando inuenit.

Noli itaq; in paruis ac minimis experiri fortunam, satis enim periculo tuo, immo nostro quantum ad gloriam attinet, Sigismunde, te pluribus ostendisti, satis Picentibus, satis Etruscis, satis Insubribus, satis Latinis ac Barbaris ducibus, satis amicis, satis deniq; hostibus te mortis omniscq; periculi contemptorem, manu ac corpore strenuum & ad horrenda omnia quisquis casus immineat expeditum. Fauit deus, nunc exhibendum prudentię temperamentum, & cautionis modus, vt quę gessisti consilio & animi magnitudine, non impetu, non temere gessisse videare. Deniq; corporis habitudo & integritas, formęq; dignitas, non munditiis culta, sed virilis & pene militaris, vt Liuius inquit, non nihil etiam ducibus solet conferre, quę si desit, non vsquequaque tamen expetenda est, vel quominus militent aliisve præficiantur omnino repudianda, modo animo præstant & harum rerum quas modo diximus cognitione orientur. Iure etiam diui Traiani sententia militabāt qui aliqua corporis parte debilitati vel minuti sunt, idq; in multis sane vrbis Romę exterarumq; gentium ducibus est intelligere. Namque præter Marium, præclarum ducem, varicibus laborantē, legimus & Camillum quum Prænestinos & Tyrrenos prælio vicit, senem pariter & ægrotum, & Iulium cæsarem dictatorem semel atque iterum inter res gerendas comiciali morbo correptum. Quosq; Ciceronem, magni Ciceronis fratrem, tenuissimę vilitudinis, multa, & grauius bella sub hoc duce in Gallia prudenter ac perstrenue administrantem. Apud Lacedæmonios nec minus Lyfandrum, sæpenumero vi morbi ac magnitudine, mentis viribus & corporis destitutū. Agesilaum quoque eorum quōdam regem claudum, proinde summe an eum rei præficeret, diu multumq; deliberaſſe, deniq; statuerūt satius esse ingressu regem quàm imperio regnum claudicare. Vtq; Scyllam & Cottam, nō obscuros sane duces, eo habitu fuisse naturę perhibent, quod vno tantum testiculo nati memorentur, sic Sertorium, Oratium Coclitem, Philippum, Antigonum, & Pœnorum ducem Hannibalem, qui omnes maxime bellacissimi fuere, altero non testiculo caruisse, sed oculo alię fideles tradūt historię. Quod autē ad formę dignitatem spectat, Scipio Africanus & Iul. Cæ. etsi procero corpore fuerint, breui tamē Antigonus, Alexander Macedo, & Augustus, nec tamen eorum magnitudini breuitas, nec breuitati magnitudo obfuit, nec detraxit famę. Et ad tumulum Archemori dū ludos solēnes Gręcia celebraret, Tydeū Capaneo præstitisse poëtico præconio percelebre est, à quo humili admodū statura & exigua Thebanos omnes certaminibus lōge superatos fuisse traditur. Gerędæ igitur huius rei dignitas & summa meritō illis tradetur, quibus explorata sint omnia, quicq; cōsiliū, auctoritatis, sciētia, multarūq; rerum gestarū titulis illustrati præsentis non modo prouocent ad victoriam, sed eorum commemoratione posteros imitatione succendant.

Agminis siue incedentis exercitus ordo secundum gręcam romanamq; disciplinam Cap. XI.

Vperest nunc agminis, hoc est, incedentis exercitus ordo, circa quem summa imperatorum ac ducum versanda consideratio est, quum sit pariū impariūq; rerū sua tribuēs cuiq; loca dispositio: qua spreta, neque miles, neq; imperator quicq; valet explicare, quū pedes equitē, peditemq; eques, si sint promiscui, sæpenumero se præpediant, ac veluti ex theatro

confuse

confuse abeuntes, se inuicē afflicent atq; opprimant. E contrario verò, vbi sit ri-
te dispositū agmen, suóq; quidq; ordine locatū, sine trepidatione Imperator vi-
ctoriam ab omnibus optatā promittet. De hoc itaq; ipso breuiter à nobis secū-
dum græcam rationem primò disserēdum est, ab Romana traditione deinde su-
mentibus. Quum igitur ciuitas in Tribus distributa sit, ex his Decuriones pri-
mum, de cuius tribuni sententia ex ipso iuuetutis flore deligēdi sunt: ex his qui
ætatē & prudentia, qui pulchrū aliquid & gerendi & audiēdi studio flagrēt, hos
anteire oportet. Post hæc totidem deligēdi sunt ex his qui ætatē & prudentia ma-
xime antecedant, qui postremi in ipsis cēturiis collocabūtur. Decurionum verò
ordo ob has præcipue causas probatur, q; qui priori loco collocati sunt, omnes
principes sūt: quumq; in dignitate sunt magis q̄ quū priuati, impositū sibi esse
existimant præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deinde quū quidpiam
agendū instet, efficacius est magistratū imperiū q̄ priuatorū, primorum etiam
manus promptiori alacrioriq; se animo offert, siquidē à fronte periculū ingru-
at, quū eam minime lateat, eū locū suæ virtuti creditum esse. Et postrema, si qua à
tergo maior vis premat, quū eam haudquaquā etiā fugiat, deserere ordinē tur-
pissimum esse: qui etiā postremum agmen ducit, hunc omni laude cumulātū vi-
rum esse cōuenit. Si enim præstati virtute erit, quū tempus instabit, iubens in ho-
stem inuadere prioribus vires adiiciet: sin rursus pedē referre opus erit, prudēter
abducens suos profecto magis seruabit incolumes: & hic secundū Græcorum
rationē agminis ordo. Secundum Romanā autem eiusmodi erat, Nanq; auxilia-
res leues, & sagittarii præibāt primò ad festinas hostiū incursiones coercēdas, utq;
suspecta insidiis loca scrutarētur: post hos viarū scrutatores, qui aggerum mali-
gna corrigerēt, syluāsq; præciderent, ne pplexo itinere fatigaretur exercitus, de-
inde sua superiorūq; sibi rectorū impedimenta ferētes, & defensionis ergo pluri-
mi cū his equitum, post quos princeps ipse equitatus peditatusq; hos postea se-
quebātur, qui remouēdis vrbibus machinarū ac reliquorum tormētorum gene-
ra deferebāt. Chiliarchi deinde atq; præfecti, & post hos circa Aquilā cætera si-
gna militaria, postq; serui singulorū ordinū cū peditatu erant, agminis postrema
multitudo mercenaria quā armorū factores sequebātur, & armati equites pedi-
tēsq; non pauci. Cæterum pro tēpore & causis occurrētibus, lul. Cæsar octo legi-
ones hac ratione et ordine inter eundū disponebat, quū hostē cominus sentiret,
sex legiones expeditas præponebat, post has totius exercitus impedimēta, inde du-
as legiones quæ minus firmæ ad dimicādū putabātur, vt agmē clauderēt præsi-
dióq; impedimētis essent: minoribus autē expeditionibus tres legiones expeditas
premittebat, deinde impedimēta, nouissime legionē vnā quæ agmē clauderet. Ita
quadrato ferè agmine incedere, vbi hostis ab omni parte suspectus esset. Et hæc
de agminis dispositione secundum vtranque disciplinam dicta sunt.

Acierum instruendarum uaria ratio.

Cap. XII.

Aeterum si conflicturæ coeant vtrinque hostium copiarum, primum op-
timi & sapientissimi ducis munus esse videtur, constituere atq; dispo-
nere qui prudenter, fideliter, strenue ac viriliter hostē inuadāt. Quod
si omnem ciuium equitatum celeriter ad mille equitum numerū com-

pleri necesse sit, ad ducentos, præterea peregrini constituendi sunt equites, & inter ciues collocandi: hi enim adiuncti videtur mihi, & firmiore vniuersum equitatum præstare: & magis emulatione quadam ad laudis & gloriæ cupiditatem incendere, vt certatim se inuicem virtute superare nitantur. Nec vero me præterit Lacedæmonios, rei militaris peritissimos bellicosissimosq; tum primū equitæ gloria maxime clarere cœpisse, quū peregrinos equites ascuerint. Et in aliis quoq; bellorum euentibus diuersisq; nationibus constat, peregrinas copias magnum sibi & præclarum nomen peperisse, vsus enim ad promptitudinem plurimum confert. Videtur præterea peditatus equitibus adiunctus ad rem gerendam efficacissimus esse, maxime si his hominibus constituatur qui hostibus infensissimi sint. Sunt qui putent pro ratione acierū illud Nestoris apud Homerum coordinari, vt & tribus tribubus & pars parti auxiliaretur. Satius & salubrius alii censent, amatorem iuxta amatum collocari debere: nam ordo secundum tribus non multū rationis in periculis habet, verum si cuneus ex amicis inter se amantibus existit, indissolubilis & inseparabilis ad perferendos inferendosq; ictus efficitur, quum hi amatorum mirabili amore, ferrea et adamantina, vt ita dixerim, cathena teneantur, & sacram, vt aiunt, cohortem efficiant, quæadmodum Sefoosis in Arabiam, vt antè diximus, cum eorū qui eadem die geniti qua ipse simulque nutriti erant exercitu à patre missus. Atq; in hoc quoq; ad primos ictus sustinendos sunt qui suos cohortentur, & eo ipso superiores se putet quod non inferiores in occurſu primo reperiuntur. Hac arte siue ratione vsus Pompeius Pharsalicis in campis: acies enim ab equo animaduertens, vt hostes nouit cum silentio congeriendi tempus ex ordine expectare, suūq; exercitū sine strepitu non esse: immo turbulentum & imperitia tumultuantē, extimuit, ne in ipso pugnae initio penitus dissolueretur: vnde quum vtrinq; concurrendi signa danda essent, acierum primos monuit vt in locis suis starent, & densa confertaq; manentes serie hostilem incursum donec intra pili iactum essent solidissime exciperent. Quæ quidē in re si Lucano creditur, steterit licet ordine certo infœlix acies, Cæsar tamen errasse Pompeium asserit. Plagarum enim ictus impetu cursuq; illatos subsistendo restingui inquit, feriedo enim & initio confligedo, magnas vires impetu & cursibus adiici, & animos perinde ac flatibus excitatos omni ex parte succendi. Cæsar itaq; quum sinistrū Pompeii cornu conspexisset, tot munitū equibus, timens armaturæ splendorem, quinq; siue sex, vt alii ferunt, obliquas post signa cohortes, quibus cum orbem terrarum congressus est è legionibus eductas legioni decimæ à tergo locauit, iussitq; eas quietem agere, hostibusq; ignotas esse. Sed quum irrueret, equites admonuit, quod neq; vt solitum esset iacerent pila, festinarentque quemadmodum robustissimi ad perstringendos enses, sed ferire eos altius iussit, oculosque, frontésque hostium ad vulnera impetere. Non enim inspecturos in oculos illatum, illos iuuenes parum bellis ac vulneribus assuetos. Hoc itaq; impetu, hac acierum serie, ratione & ordine instruitur vtrinq; acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit, fuerunt autē peditum,

tum, xl. milia, equites in sinistro cornu, DC. in dextro D. præterea reges multi, senatores, equitesq; ro. plurimi absque leuis armaturæ magna copia. Cæsar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit, cui fuerunt minus xl. M. peditum, equites mille. His explicitis obsecrâtibusq; militibus Cæsar pugnae signum dedit. Erat forte in exercitu eius, C. Crastinus, qui priori tempore honesto gradu sub Cæsare militasset, tunc verò non militiae sacramento quo solitus erat, sed iure quodam amicitiae euocatus aderat, vir bellica fortitudine memorabilis. Cæsaris namq; concione intellecta, & ut ab his vtriusq; signa dari vidit, alacri vultu è Cæsaris phalange procurrrens, Sequimini me inquit manipulares olim mei, & imperatori nostro quæ debetis operâ exhibete, vltimū hoc prælium est, quo peracto ille suam dignitatē, nos nostram recuperabimus libertatē. Dehinc versus in Cæsarem, Faciam, inquit, hodie imperator, vnde vel viuo mihi vel mortuo gratias agas: hæc dicēs in hostes irrupit, eumq; delecti milites circiter cētum viginti sua sponte profecuti sunt. Erat nempe ut aliqui tradidere, nec dissimile veri est, quidam vtrinq; in ipso pugnae principio pius torpor, qui strictos iam gladios contineret, quum germani suos fratres ab aduersa acie, patres filios, & parentes filii viderent, donec Crastinus hic præcipitanti rabie vocem tolleret, pilumq; torqueret itaq; prælium cœptum est, quòd nisi huius furor hominis acies miscuisset, poterat fortasse ducibus ipsis patientibus, circa Romani imperii humaniq; generis excidiū mutua pietate cōponi. Sed proh dolor, inuentus est qui Cæsare ipso differente properaret, imperiumq; supremū irreparabili clade protereret. Steterunt enim acies antè magno ordine vtrinq; & bello cœpto, quum aliquādiu quis viribus hinc inde dimicaretur, & Pompeius multitudine filius ad circūueniendum Cæsarem equitatū effunderet, ab utroq; cornu Cæsar suis equitibus quos intentos in hanc rem fecerat subito signū dedit: qui dicto citius in effusos facto impetu, vere illos effuderunt ac dare terga cōegerunt, & secuta est equitatum ardentissima legionum, ad eò cōglobata ut quasi vna manus omnium videretur. Accessit & magni instar exercitus Cæsar ipse vbique præsens, vtrunq; simul exhibens, & fortissimi militis & summi ducis officium, & feriens, & exhortans. Duæ ex omnibus illius per omnia discurretis voces annotatae literisque mandatae: ferox altera, sed ad vincendum utilis, Miles faciem feri: altera autem pia, & hanc licet ad iactationem Cæsaris compositam in hunc modum Florus dicat, Miles parce iam ciuibus, Pompeio tamen inter hortandū tribuit Eutropius. Illa enim ut Floro assentiar, Cæsaris vincere satagentis, hæc eiusdem vincentis, seu iam victoris miserētis, vox fuit: illa in medio prælii ardore, ac iam victis & in fugam versis hostibus vsus est. Ille etiam piæ non consentaneus actus fuit quòd cuiilibet suorum vni, hostium quem optasset vitam dare permisit. Nec minus ille, quòd in tanto conflictu nullus inuentus est nisi armatus in acie cecidisse. Pompeius turbatus ac territis suorum ordinibus tantæ ruinæ molem nec sufferre valens nec attollere, tanquàm infano attonitq; tantum similis abiecit pondus imperii, seque in castra recepit, nimis illi quod de alio est carmini cōueniēs, Iupiter ipse pater currus exterruit altos Aiæcis, stetit ille amēs clypeūq; tumentē Tergore septeno post terga immania iecit, Hincq; oculos voluēs mæstus

se auertit ab armis. Hæc ubi ingressus est castra, tamdiu secum tacitus perstitit quamdiu confligendo plurimi cum fugientibus simul in cædem corruissent, ruptoque silentio tandem vocem hanc vnicam emisit, Ergo ad congressum, aliudque nihil locutus, surgit, vesteq̃ sumpta, præsentis cladi accommodata castra excessit, seque fugæ credidit, non tam viuere cupiens quàm metuēs mori, ne secum reliquæ legiones incassum traherentur: quo submoto, nemo amplius in acie stetit, sicq̃ vniuersus Pompeii fugit exercitus, cladésque in castris permagna facta ministrorum, eorūque qui contubernia defenderent: & quanquam facta caesorum ratione, milites tantū ad sex milia cecidisse clarissimus testis sit Asinius Pollio qui tunc cum Cæsare militauit, compertum est tamen per alios nobilissimos auctores de legionibus & equitatu Pompeii XV. M. cecidisse: nam exterarum gentium & auxiliorum quæ ex magna orbis parte confluerant, innumerabilis strages fuit, & eorum qui vagi, & inermes nullo ordine ad satietatem cędentium sunt oppressi. Eorum verò qui deditioe in potestatē Cæsaris venerāt numerum XXIII. M. & eo amplius fuisse literis traditum est, signa militaria centum octoginta & LXXX. aquilæ. Inter cęsos fuit Crastinus vt dictum est ardentissime diuicans, quē Cæsar eo prælio mira virtute rem gessisse & de se optime meritum prædicauit, atq̃ ita vt prædixerat vel mortuo gratias egit. Pompeianorū enim multos quum strauisset, in confertissimam aciem inuectus, vnius gladio per ora illi ad oppositum latus adactō perfossus occubuit, notatūque oris vulnere, oris impetum punitum, vltione iustissima. Periit Domitius is qui ad confiniū captus fuerat ac dimissus: ex his qui Cæsaris partes secuti non nisi ducenti milites sunt desiderati. Cęturiones XXX. viri excellētes. Mirū dictū, Romanis ab vtraq̃ parte pugnantibus, eā fuisse cladis imparitatem: sed puto diis placuisse vt Pōpeium sua illa vetus fortuna relinqueret. Pyrrhus in instruenda acie apud Asculum, Homerici versus sententiam insecutus fertur, quo equidē minus bellicosi in medio collocantur, elephantos & equitatū omnē in subsidiis esse iubens. Xantippus Lacedæmoniorū rex in auxiliū aliquando euocatus à Carthaginēsis quos Romani sepe numero protriuerant, inspectis Pœnorum copiis atq̃ in campum deductis, quum in percunctando quemadmodum Romani secum pugnando semper superiores euassissent percepisset, ac errata subinde quibus res eorum subuersæ forent quasi disciplinam quandam aperiens edocuisset, in instruenda acie, sic equitum, sic peditum, sic elephantorum ordinem disciplināq̃ digessit, vt qui modo ne conspectum quidem Romani exercitus sustinere possent, vltro iam postularent vt ad hostes ducerentur. Cognito igitur militum ardore Carthaginēsum fortunam prælii ratus Xantippus, aduersus Romanos Carthaginēsum acies se instruxit. Prima enim fronte elephantos constituit, paulo post vrbana multitudinem dextro ac læuo cornu, deinde mercenarium militem veteranorūq̃ robur distribuens, expeditos quosq̃ ac celeres vtrinque inter equitum alas certare iussit. Econtra vt solidam Romanorum aciem perspexisset, qui aduersus elephantos ex omni exercitu expeditos & delectos opposuerant, multipliciq̃ subsidio firmauerunt, equitatu in vtroq̃ cornu diuiso ne ab elephantis perrūpi agmē posset, Xantippus quo Romanorum aciem labefactaret, circumire equitatum ac extremos à

tergo lacefferè iussit: hoc quò pluribus in locis faceret, ac legiones Romanæ ne-
 cessario extra equites conuersæ illis resisterent ac propellerent, interim rarefacta
 acies ac disiuncta, ab elephantis perumpitur confliiturq;: quo in conflictu
 XXX. Romanorum milia cecidere. Regulus dux eorum cum quingentis inter-
 ceptus, & duo milia in Clypeam urbem fugata sunt. Hannibal imperator maxi-
 mus, directa acie ad Cannas milites fortiores bellicosioresque in extremitatibus
 disponens, ipse cum debilioribus medium, ubi multi ex fortibus & strenuis viris
 præerant, tenuit: sexcentos deinde equites Numidas transfugere iussit, qui ad fi-
 dem faciendam gladios & scuta Romanis tradiderunt, & in vltimum agmen
 recepti, ubi primum cõcurri cõp̄it, strictis minoribus quos occultaerant gladiis,
 scutis iacentium assumptis Romanorum aciem cecidere. Ad hoc etiam miscen-
 darum acierum discrimen, Scipio aduersus Hannibalẽ in terra Aphrica quum
 ordinaret exercitum, hastatos prima fronte locauit: principum deinde cohortem,
 quam quidem triariis deniq; clausit, nec dẽsas suorũ acies instruxit, sed quo-
 dam interuallo distantes, quò elephantis recepti absque vlla suorũ permixtione
 ac ordinis perturbatione transmitti quirent. Velitum etiam plurimi præstò
 erant, iussi in ipso beluarum impetu eorum terga dextrum læuũque latus te-
 lis confodere: equites deinde distinxit in cornua, & cũ italis equitibus Lælium ab
 læuo, Masinissam verò Numidis instructum dextro cornu opposuit, quæ ordina-
 tio magnam sibi peperit victoriæ laudem. Hannibal verò econtra cum decer-
 nendum sibi necessario esset, & ad illud supremum gloriæ certamen quo nullum
 vnquam perniciosius, nullum magis terribile vel memorandum quoque, quum
 vel omnium gentium imperium, vel perpetuum seruitutis iugum suis fore videret,
 ex Scipionis hostis sui sententia omniumque qui armorum vel militarium
 rerũ gnari erant, id laudis affecutus, vt suorũ cohortes mirabili astu & diuina
 potius quàm humana ratione disponderet: elephantos enim octoginta tremen-
 tes in terga turres, militibusque refertos, habentes, in prospectu Romanorum
 exercitus præsep̄it, vt inde suo terrore, impetu atq; vi, hostium ad suos tãquam
 clypeus & murus aeneus accessum prohiberent, auxiliariis, Gallis, Lyguri-
 bus, Mauris atq; Balearibus ante Pœnorum suorũq; ciuium cohortem dein-
 de subsequens, ne mercenariis diuersarum nationum militibus, quos non
 fides, non patriæ pietas vlla fortes ac strenuos redderet, fugiendi facultas daretur:
 vtq; primo post elephantos loco positi pugnae impetum admittentes extingueret
 tum suorũ ac Macedonum multitudinem, vt integri cum fessis hostibus
 pugnando victores euaderent. Italicos verò & Brutios, tãquam infidos, q; mœsti
 coactiq; magna ex parte terra Itala excedere, imperium ducis & castra sequeren-
 tur, in postremam summouit aciem: ad suos postea quum ambo se duces vtrin-
 que recepissent, hortarenturque varie & ignauitatis notas & præmia militibus præ-
 ponerent, interim ad initium pugnae classica Romanorum cecinere, tanto qui-
 dem omnium clamore, vt elephantis quos primo agmine anxia tanti ducis cura
 in præsidium locauerat, fortuna consilium peruertente, in suas acies redirent,
 impetuq; suo loco adeò turbarent vt equitibus in fugam versis primam tãtæ ru-
 inæ tantæq; stragis causam præbuisent. Equitibus enim imminuta Pœnorum
acies

acies, pedes in hostes concurrunt, primoque nixu loco moueri contigit: hos ut motos Romani sensere, partim sese ad suos recipientes ac terga dantes, Carthaginensium aciem adorti sunt. Re autem bene ac feliciter gesta, tot iam fugatis equitibus, tot elephantibus fuis, primisque ordinibus in secundos iam pulsus, inter pugnandum Lælius ac Masinissa qui pauloante pedem referentes aliquantisper profugos insecuti fuerant opportune redeunt, & quidem equites hostilis exercitus quotquot supererant à tergo incurfant, ipsi quasi inopinatus impetus hostilem aciem tanta compleuit formidine ut ancipiti undique pugna circumuenti funderentur caderenturque, nullo pudore, nulla reuerentia tanti ducis valente fugam sistere. Et quanquam sane ab utroque ipsorum ducum, & ab aliis sæpenumero maiores alibi strages ædite sunt, grande tamen prælium in primis meritoque seu ducum claritate, seu gentium potentia, seu militum virtute, seu ancipiti caesorum discrimine, seu denique victoriae effectu inter illustria referendum, quum auctore etiam Floro non fuerit maior sub imperio Romae dies quam ille quo hæc gesta sunt. Ex Carthaginesibus & sociis xx. M. & eo amplius hac in pugna cecidere, totidem fere capti, signaque militaria c. xxxii. cum elephantis xi. intercepta. Romanis vero qui superiores euasere, nec incruenta victoria fuit: decem namque milia periere. Dux autem ipse Hannibal moestus, & equitibus paucis admodum comitatus, Hasdrumetum, id oppidi nomen est, fuga se contulit, singulam ante prælium quam in prælio quæ quemlibet magnanimum principem decet priusquam inde abiret expertus. Carthaginem patriam deinde suam profectus vel reuocatus, coram primoribus & summatibus urbis se non prælii modo, sed belli vniuersi gloria inferiore euasisse, & à Scipione victum & superatum esse non iuit inficias. Cornelius Scipio cognomento Africanus, aduersus Hasdrumetum Poenorum ducem in Hispania bellum gerens, quum per aliquot dies non quod dimicaturus esset ordine duxisset exercitum, ac hostes pari ordine seruato proficiscerentur, eodem die quo manus conferere instituerat instructionis mutauit ordinem, & quibus ipse præualebat infirmissimas hostium partes vna acie aggressus facile fudit. Theogenes Atheniensis, quum exercitum Megaram duceret, petentibus acierum ordinem respondit, ibi se daturum: deinde clam equites præmisit, eosque hostium specie impetum in socios retorquere iussit: quo facto tanquam ad hostium occursum præpararetur, permisit ita acies ordinari ut quo quisque loco voluisset consisteret, ut inertissimus quoque quisque retro se dedisset, stremitibus autem in fronte prosiliissent, ut quemque inuenerat stantem ita ad ordinem milites pronexit. Adderem his ego Arcturi regis placita, cuius apud nos nescio quæ verax, sed noua utique, & ob id ipsum suspecta mihi est fama: et quæquam historis miscere fabulas nihil sit aliud quam mædacio veri fidem imminuere, eius tamen hæc in re gesta, vel quæ geri potuerunt, conducibilia plurimum, non siluisse equidem quæ affirmasse maluerim. Hic enim in acie, ut aiunt, instituenda peditatum quidem omnem per se ponebat, equitatum quoque: quumque pedites pugnam iniissent, equites superuenientes aduersam aciem dissipabant. Præter hos autem seorsum quosdam manipulos militares collocabat, qui prælio feruescente superuenientes, hostes impeterent. Ita cum fessi integris à tergo vrgerentur, suo commento nunquam non vi-

ctor in omni prælio fuit Alexander, peditatum in mediam aciem equites à dextro læuoq; cornu disponens. Idem aduersus Archelaum quum hostium copias multitudinemq; vereretur, virtute autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, vt circumuentis vndiq; pugnandi facultas esset. Hic idem aliquando omnibus ad pugnam structis, quum prætores militum interrogassent, ad hæc aliudne quicquã iuberet, Nihil, respõdit, nisi vt barbæ Macedonũ abraderentur. Parmenone verò admirante, an ignoras, inquit, an sam in prælio nullam esse quàm barbæ meliorem? M. Antonius aduersus Parthos qui iufinita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant subsidere suos & testudinem facere iussit, supra quam transmissis sagittis sine militum noxa exhaustus est hostis. Quòd si hostilis acies insolubilis sit, vt pleriq; mos est, scutorũ testudine cuneos insolubiles efficere inuenti sunt aliquando iuuenes militiq; Romanæ qui supra insilirent & scuta manibus euellentes desuper vulnerarent. Scipio Aemilianus ad Numantiam non cohortibus tantum, sed centuriis sagittarios & funditores interposuit. Fuit & mirabilis Romanorum aduersus Latinos Latinorũq; aduersus Romanos in omnibus penè par in instruẽda acie ratio, cum equis ante omnia vtrinq; viribus, eodem animorum ardore, iisdem militaribus institutis, eodem armorum genere congruentes, milites militibus, centuriones centurionibus, tribunos tribunis cõpares collegissent: quũq; in vnum manipuli plures coissent. plures hastati, & scutati, & principes, antepilarii, vexillarii, triarii, rorarii & accersi, hisq; omnibus quũ munitus esset exercitus, hastati omniũ primi prælium inceptarunt: qui si hostibus pugnando inferiores reddebantur, ipsi sese ad suos recipientes à principibus excipiebantur, tuncq; principes qui dicti sunt decernebant, & subsequiebantur hastati: q; si à principibus quoq; infelicitè dimicatum esset, ad Triarios qui postremos claudebant pedetentim referebantur: qui quũ in acie tertio ordine extremis subsidio locarentur cõsurgentes, hostes incessabant: hi quanquam spei nihil suis post relinquerent, hostibus tamen formidinis plurimum afferebant, quum velut fusos profligatosq; hostes insecuti, & victorię comites, inopinatam extemplo aciem scutis & hastis horridam munitamque & multum numero auctam intuerentur. Instructis itaque, sicut antè dictum est, ordinibus, aduersus Latinos Romani in acie processere, & Manlius & Decius eorũ dextro ac læuo cornu præfuere. Adiectũ est aliquid Romana disciplina per Q. Neuium centurionem in exercitu Fuluii Flacci procos. contra Campanorũ multitudinem ad instruendam aciem præter eam quæ est ex equitibus peditibusque pugna: lecti nanq; agilitate corporis iuuenes, leuibus armis tecti, galeiculis gladiisque ac septenis hastis quaternorũ circiter pedum armati, post terga equitum infidebant, & cum ad hostem ventum erat equis desilientes hostem ex improviso confodiebant, Velites ipsi huiusmodi pugnatore appellat. Samnites præter ceteros belli apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus fecerunt: duo nanque illis exercitus erant, & scuta alterius auro, alterius argẽto celata, spõgia pectori tegmentum, et sinistrum crus ocrea tectum, galeæque cristatæ quæ speciem magnitudinis corporum adderent, tunicæ auratis militibus versicolores, argentatis linteæ quibus apparatibus formidinis plurimũ & terroris aduersè parti redde

redderetur. Eidenates, & Falisci, Veientes item et Tarquinienſes quia pares armis non erant ad terrorem in acies hoſtiles mouendum, cum plurimis ſuorum noua acie irrupente, & inaudita & ante id tempus inuſitata, in habitu ſacro ſacerdotibus faces & angues fanatico velut inſtructa curſu præferētibus, Romanorum pari modo aciem exterruere. Scythicæ gentis Amazones exercitum ad pugnam ingreſſuræ tegmenta corporum pro armis habuere, ſerpentū magnorum coria, quorum & quidem præter fidem ingentium copia in Libya ſuperſt: utebantur longis enſibus, haſta & arcu, quo non ſolum ex aduerſum pugantes vulnerabantur, ſed fugiendo feriebant inſequentes. Aduerſus Carolum quoque in Hiſpaniis Arabes mirabili arte in inſtruēda acie uſi perhibētur: equitatu namque in acie directo, Arabes contra laruarum inſuetam faciem obiicientes, ſimul & tympanorum ſtrepitus concitantes, equis pauefactis equitatum omnem pepulerunt: nec fuit reſiſtendi facultas, donec equorum facie velata auribusque obrutaris milites rigidis perſonarū ſimulachris repugnarent. Baleares tribus fundis quique in præliis armantur, vna caput cingunt, altera ventrem, tertia in manibus geſtatur: in prælio multo maiores lapides quam reliqui ita iactāt robuſte, vt ab aliquo tormento lapis videatur emiſſus, in urbium expugnatione lapidum iactu eos qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia vulnerant, in pugna vero ſcuta, galeas, omneque armorum genus confringunt, tantaque vis ac peritia hiſt vt creberrime grandinis modo in aduerſam partem & propinquantē iam terre claſſem effuſa intrare portum ſinant neminem: quod cūque enim volunt lapide miſſili facile contingunt. Nec eſt quod gentis huius quiſpiam certiffimos miretur ictuſ, quam hæc ſola gentis arma ſint idque vnum ab infantia ſtudium: nam cibum puer à matre non accipit, niſi quem ipſa monſtrante, funda percuffit. Troglodyte Aethiopum gens tantę velocitatis quum ſint vt feras curſu pedum aſſequantur, in aciem arma hæc ferunt hi, ſcutum ex corio crudo bouis rotundum, & ferratam clauam: arcus alii lanceaque, nec vt Græci ob irā aut ambitionem, ſed pabuli gratia belligerantur inuicem. In eorum concertationibus primū iactis lapidibus quoad aliqui vulnerentur concertant, cum arcu quo admodum exercitati ſunt pugnantes, mutuis vulneribus cadunt, eorumque certamina dirimūt quæ ætate præcedant ſœminæ, quibus nullo periculo in medium prodeuntibus (nefaſ eſt enim haſ vlllo pacto ledere) extēplo à certamine ceſſant. Macæ qui circa Syrtis habitant inter cæteros Libyos quum ſint corporibus etiam agiles, patria verò vt plurimum plana, neque enſe, neque galeis, neque aliis armis inter pugnantium vtuntur, tantum ferunt haſtas, lapidesque in vaſis ex corio factis delatos, cum hiſ certantes, tum in congreſſu, tum etiam abeundo primo hoſtem ferire conantur, ad curſum & lapides recte iaciendos longo uſu edocti, ergaque externos nullū ius, nullam omnino fidem ſeruant. Germani acies ſuas rhedis circundare ſoliti ſunt ne cui ſpes in fuga relinquatur, hiſque impedimēta imponūt. Iidem equeſtrē aciem ſic ſtruunt, equitum quot milia lectiffima ſunt, totidem numero pediteſ velociffimi & fortiffimi, quos ex omnibus copiis ſinguli in ſingulos ſalutis ſuæ cauſa delegerint: cū hiſ in præliis verſantur et ad eos ſe equiteſ recipiūt, hi ſi quid ſit durius, concurrunt: ſi quis grauiori vulnere admiſſo equo deciderit, circumſtant:

stunt: si quò sit longius aut celerius recipiendum, prodeundi tanta est celeritas, horum exercitatione ut iubeis equorum subleuati eorum cursum adqueant. Celtiberorum quidem scutis leuibus certant, alii rotundis umbonibus magnitudine clypei cruribus ocreas ex pilis factas inuoluunt, galeas ferunt aeneas cristatas plumis, gladios insuper ex ferro puro ad palmæ mensuram: qui in conferta pugna ferrum suo more ad conficienda arma præparantes (nam ferreas laminas in terra abscondentes ibi tam diu esse sicut quoad debiliore parte ferrugine absumpta validior supersit) ex eo tum enses fortissimos, tum cætera ad belli usum arma necessaria componunt: hoc pacto fabricata adeò cædunt omnia ut neque scutum, neque galea, neque aliud quid eis obstat: duobus gladiis fulti cum eque stri certamine superiores euaserunt, ex equis desiliunt pedestremque adiuuant pugnam. Sueuorum gens quæ longe maxima & bellicosissima Germanorum omnium est, equestribus præliis sæpe & equis desiliunt ac pedibus præliantur, equosque eodem remanere vestigio assuefaciunt, ad quos se celeriter quum usus fert recipiunt. Galli equitum aciem instructuri, inter equites raros sagittarios expeditosque leuis armaturæ interponunt, qui suis auxilio sint, atque impetum equitum sustineant: pedites autem pugnaturo nudabantur, vel nudi super umbilicum vastis scutis & prælongis gladiis accincti in pugna persistebant. Ad hæc, cantus inchoantium prælium & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrum quendam modum, horridos armorum crepitus, omnia de industria composita ad terrorem: verum hæc quibus insolita atque insueta erant aduersus Græcos, & Phryges & Cares multi ad victoriæ momenti erant: aduersus autem Romanos quibus gallici tumultus vanitates notæ erant, nullius vel quam parui. Nam tamen semel atque iterum ad Cremeram et ad Alliam olim fuderint maiores nostros, in deterior tamen eorum quotidie data res est, quum ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum consternati, cæsi, fugatique sint: ac plures quoque de Gallis victoriæ quam de toto orbe terrarum per Romanos habitæ, ac literarum custodia traditæ memorentur. Galatæ in pugna iugis utuntur quæ rhedarius & affessor ducunt, in bellis obuium hostem iaculo ex curru primum appetunt, tum relicto curru pedites ensibus certant. Quidam adeò mortem contemnunt, ut pugnent nudi: custodes corporis ex liberis hominibus pauperes eligunt, qui & pro aurigis in pugna seruiant, & ferant scutum: instructa acie præire consueuerunt, & ad singulare certamen hostium fortissimos prouocare, arma ut hostem terrent quatientes, capita hostium in acie cadentium abscissa equorum alligant collo, hostium spolia sanguine perfusa famulis tradunt, in foribus domorum cum canu atque hymnis affigenda, quemadmodum feras solent venatu captas: hostium nobiliorum capita aromatibus uncta in terris condunt, summa diligentia ostendentes ea hospitibus, nulloque precio ea vel parentibus vel aliis reddunt. Britanni vel Belgis Galliæ populis sua cura hæc inuenta etiam sunt, essedis & carris apud ipsos primum repertis struunt genus pugnae, quod eiusmodi est, Equis enim huiusmodi curribus iunctis & bellatoribus impositis, omnes primo partes persequuntur, inter media equitum agmina tela iacientes, atque ipso terrore equorum & strepitu rotarum superstitans hostis, insolitusque eius tumultus, nonnumquam Roma-

norum conterritis equos aliorumque ordines plerunque perturbavit. Cæterum hi
 quum se inter turmas immiserint, effedis desiliunt & pedites præliantur. Interea
 aurigæ paululum è prælio excedentes, ita se locant ut si ab hostibus suis preman-
 tur, tutum receptum ad eos habeant: ita mobilitatem equitum, peditum stabili-
 tatem in præliis præstant, usu quotidiano & exercitatione instructi, ut & declivi
 & præcipiti loco equos sistere, moderari, ac flectere per temonem, percurrere &
 iugo insistere, & in currus quàm ocissime se recipere consueverint. Quod ge-
 nus pugnae ab orientalibus sumptum puto, qui curribus falcatis utuntur in præ-
 liis, ex quibus est pugna haud dissimilis. Multa in his spes orientalibus fuit. Fi-
 lio Iosephi multo tempore ab hæreditate prohibiti sunt curruum falcatorum
 metu. Sisara noningentos in expeditione contra Israelitas produxerat. Da-
 rius eam speciem obiecit Alexandro, quos ille laxis ordinibus suos iussit excipe-
 re, & non impune vagari. Hos in bellis & rex Mithridates, & rex Antiochus, ali-
 que plurimi nobilissimi duces habuerunt. Ex equo acies ubi armis ad pugnam
 instruere Thessali prius docuere, hos postea omnes pene secutæ nationes, equis
 ad certamina usæ sunt, ac in dies magis magisque utuntur: verum Scythæ non
 equos pro bello, sed equas malunt: quoniam vrinant cursu non impedito. Colo-
 phonii & Castabolæses canibus in bella ductis primas acies instruebant, tutissima
 ac fidissima hominum auxilia, non eris alienaque stipis indiga, nec dominorum
 fidem detrectantia. Dominos enim constat canum auxilio à crassatoribus sæpe
 defensos, & pugnasse eos aduersus hostes pro dominis Garamatum regis exem-
 plo quem ducentorum canum acies obicientes sese contra resistentes propter bella,
 ab eo quo detinebantur exilio reduxere. Seianus perfidus miles, acerrimos canes
 ut sibi vni mansuetos & mites, hostibus vero in acie feros & immanes habere pos-
 set, sanguine pascebat humano: Bactros, credo, secutus, qui canibus humana car-
 ne nutritis obiciunt senes: quod quum Alexandri præfectus Siasanor emenda-
 re voluisset, pene amisit prouintiam. Aduersus Amilcarem Hispani, non canes,
 sed boues vehiculis adiunctos in prima fronte locarunt, vehiculæque rhēfina, sul-
 phuris, ac sæpi plena, ubi æneatores pugnae signum dedere incēderunt: actis de-
 inde & exagitatis sic bobus, consternatam ac dissipatam hostium aciem relique-
 re: neque enim ludibriis præcipiti que furore, sed alta consilii meditatione his inuen-
 tis maiores bella tractabant, deserta quoque requirentes, ut elephantos ac terrificas
 feras etiam ad pugnam cogerent. Equidem de natura elephantorum non ope-
 rose tractandum, quoniam in remotis orbis partibus reperiuntur: que autem ad
 bellorum usum attinent, his instandum. Capti quàm ocissime mitificantur or-
 dei succo, truncos gratissimo in cibatu habent: palmas quoque celsiores fronte pro-
 sternunt, atque ita latentium fructum assumunt manduntque: & si pabulum in
 præsepio positum attingi contingat à mure quæ maxime animalium odere, fastidiunt:
 in potu quoque haurita hirudine, quam Sanguisugam vulgo appellat, cruciarum
 maximum sentiunt: & quod ad docilitatem attinet, minimi Aethiopsis iussu di-
 scunt subfidere in genua, ambulare per funem, militare, turres armatorum in dor-
 sis ferre, magna ex parte Persarum & orientalium regum bella conficientes. Ad
 acuendos vero eos in prælium, linteum vix vel mori sanguine tinctum eis ostendunt: &

& prosternant licet acies, proterant armatos, suis tamen & muris animantis exigui fridore ac visu (tanta est rerum natura) terrentur, territi vulneratique retro semper cedunt, haud minore quandoque suarum partium pernitie. Semiramis bellum Indis motura, inferior illis elephantorum apparatu, rem excogitauit qua terreret Indos cogitantes nequaquam extra Indiam elephantos esse. Occisis igitur ccc. boum milibus, carnes operariis distribuens, coria insui fecit elephantorum instar, quæ postmodum fœno referta veri elephanti speciẽ præ se ferebant, intus hominem, camelumque super quo sedens formam beluæ duceret, inclusit, hæc in loco semoto occultoque acta, ne qua exterius emanare possent, utq; inde improvisa re perculsi, veras bestias existimarent: his biennio confectis, tertio in Bactris coëgit. Fuerunt præter aliam infinitam multitudinem currus ad milia centum, erant totidem homines supra camelos cum gladiis cubitorum quatuor: assuefecit autẽ equos ne eis simulachris terrentur, quod & Perseus Macedonum rex multis post annis in eo bello imitatus. Verum neque illi in bello, neque Semiramidi profuerunt: audita enim rex Indorum tum exercitus magnitudine, tum ingenti apparatu belli, conatus est excedere Semiramidis vires, accitis maioribus quàm quæ erant Semiramidis copiis, elephantorumque syluestrium venatione facta, plurimos ad bellum instruxit, ut verum terrorem quem intulerunt aspicientibus iniicerent. Pyrrhi bellis hi primum in Italia visi fuerunt, quippe qui vsque ad id temporis inuisos Romanis, numero xx. in Italiam primus inuexit. L. Metellus pontifex victoria de Pœnis captos xlii. ut quidã clx. transtulit ratibus, quas doliorum confertis ordinibus imposuerat. Antiocho regi, Antipatre auctore, duo fuere celebres in bellicis rebus, cognominibus suis appellati atque distincti: etenim nouere ea. Certe Cato quum imperotarum nomina annalibus describeret, eum qui in acie punica fortissime præliatus est, Satrum tradidit appellatum, altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis eis aliquando reuinit experienti. Ajax aliquando dux agminis semper tunc pronuntiatum est eius fore principatũ qui transisset, ausumque Patroclum, ob id phalaris argẽteis, quibus maxime gaudent, & reliquo omni primatu donauit, ille qui notabatur inedia vitam finiens, mortem ignominie prætulit. Mirus namq; his pudor est, victiq; vocem fugiunt victorum, terramque ac verbenas porrigunt pudore. Idem rex quum in præalti fluminis transitum elephantos compellere non posset, nec nauium copiam haberet, iussit ferocissimum elephantũ sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset statim transnato flumine procurrere, elephantus exasperatus ad sequendum doloris sui auctorem tranauit amnem, reliquisq; idem audendi fecit exemplum. Antiochus quem Eupatorem dixerunt xxxii. in acie contra Iudæos produxit, in subsidiũ cuiusque bestie quingentis equitibus deputatis, in singulis turribus fuere pugnatorez xxxii. electi. Hannibal aduersus Scipionem in Aphrica quum exercitum dirigeret, elephantos octoginta in prima fronte locauit ut auxiliares Gallos & Lygures, Mauros & Baleares Pœnis à tergo stantibus à fuga arcerent, hostiumque aciem terrore peruerterent. Cæsare dictatore, tertio consulatu suo viginti etiã elephãti cõtra pedites quingentos pugnaere, itemq; totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus eodẽ quo

priores numero peditum & pari equitum ex aduerso dimicante, prima inter regem Pyrrhū & Leuinum consulem apud Heracleam Campanie urbem, fluuiumq; Lyrin pugna commissa, introducti inter concurrentia agmina elephantum forma truces, odore graues, mole terribiles, vt videre Romani, nouo pugnantium genere circumuenti, & territi, equis maxime pauitantibus diffugerūt: sed postquam Minutius Centurio quartæ legionis primus hastatus protensam in se, haud improprie belluæ manū appellatam gladio defecuit atq; in suos sauire cœgit, eius immoderato discursu perturbari ac permisceri ordines cœpere, finisq; pugnae beneficio etiam noctis impositus est. Secunda inter Pyrrhū eundem & Romanos pugna fuit P. Sulpitio, Decio Murena consulibus, vbi elephāti qui prima pugna vulnerati atq; in fugam posse cogi deprehensi fuerant, subiectis inter posteriora & molliora ignibus exagitati, ardentibus insuper machinas furore trepidi circumferentes exitio suis fuere. Tertia inter Pyrrhū & Romanos pugna fuit Curio Dentato consule, vbi elephantibus in subsidium missis Romani assuetam pugnare cum belluis, cum malleolos stappa inuolutos ac pice oblitos insuper aculeis tenaces præparauissent, eosq; flagrantibus in terga belluarum turrelque vibrassent, non difficile furentes, ardentibusq; belluas in eorum excidium quorum subsidio fuerant retorserunt: Eisdem aliquando Velites à volitando dicti vel à græco βελλη, id est, iaciendo, quod genus militiae paulo antè repertum fuerat, fabrili scalpro inter aures adacto, retrò agebant, & quā à suis regi non possent, necabatur. Id genus occidendæ belluæ cum opus esset, Hasdrubal Hānibalis frater primus inuenit, vnumq; vno ictu confectum accepimus telo in vitalia capitis per oculū recepto: ipsi tela cæteraq; quæ hæserint corpori, olei potu decutiunt. Contra hos diuersa resistendi ratio fuit, bini equi cataphracti ad currū iungebantur, quibus insidentes longissimas sarissas in elephantos dirigebant: muniti enim ferro, nec à sagittariis quos elephanti vehebant lædebantur, & ipsorum impetum equorum incursatione vitabant. Cataphractos alii mittebant milites, ita tamen vt aculei ferrei vndecunque in eorum armis prominerent, ne venientem in se militem sine vulnere elephanti possent excipere. Alii velutum aciem his obiecerunt, dato eis præcepto vt quā primum elephanti ab hostibus acti spatio intermisso reciperentur, ad elephantorum impetum vel retrò, vel post, vel ad latera contunderent equitatum. Permulti quoq; quo nihil tutius erat, eminus fundis eos per quos regebantur elidebant, sicq; in suos plerunque lapidibus adactæ belluæ, & amissis rectoribus sauire cogebantur. Venientibus nonnulli quasi terrore quaterentur, continuas detrahebant cohortes: manipulisque inter se distans spatium dabant, cumque agminis medium attigissent, circumfusa militum multitudine obruebantur, illæsiq; vnā cum rectoribus aliquando intercipiebantur. Camelos Vitelliani in terra Aphrica, & aliquot clari etiam duces in aciem produxerunt, qui ante legiones positi, aut cum legionariis mixti, cum cominus pugnaretur, hostiū saepe acies puertere. Cræsus numero ac præpotenti hostium equitatu eos obiecit, quorum nouitate aspectus, odore, atque horrore trepidantes equi, nedum equitum, verum etiā peditū suorū acies peruerterunt, vincēdosq; hostes præbuerunt. Cameli itē cū Scipione Antiochū deuicere, & cum Archelao

item

item ad Orchomenum & Cheroniã conseruisse camelos memoriae proditum
 est. Horum qui in pugna praestent nonnulli gibbum duplicẽ in dorso habent,
 duos quoq; in bello in certamen sagittarios ferunt dorso, inuicem contrarie resi-
 dentes: alterum à fronte versus hostem, alterum contra persequentem pugnãtes.
 Tentarunt etiam Pœni, vt Lucretius inquit,
 tauros in munere belli,
 Expertiq; suos scæuos sunt mittere in hostes,
 Et validos partim præ se misere leones,
 Cum ductoribus armatis scæuisq; magistris,
 Qui moderarier his possent vinculis tenere.
 Nequicquã quoniam permixta cæde ruentes
 Turbabant scæui nullo discrimine turmas
 Terrificas capitis quatientes vndique cristas:
 Nec poterant equites fremitu perterriti equorum
 Pectora mulcere & frenis conuertere in hostes

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Septimus.

*De Religiosis, hoc est, infaustis uel infamibus mensium quorundam diebus ac
 tempore ad bellum idoneo*

Cap. I

Actenus, Sigismunde Pandulphe, de instruẽda acie secundum
 diuersos ducum astus, variãsque rationes de impugnatione hu-
 iusmodi atque expugnatione, si quando vsus tulerit, ad præsen-
 tiũ ac posterũ instructionẽ dicta sint : deinceps vt erat pro-
 positum, de religiosi temporis diebus ac mensibus præsentis ma-
 teriã subiacentibus, quos infames, atros, vel infaustos in xi. cõ-
 mentariorum grammaticorum Nigidius appellauit, pauca memorare exempla
 forsan nõ incongruũ erit, seu recte seu perperam id fiat. Mensis itaque octobris
 pridie nonas Romanos primo quidem à Cymbris sub Scipione exercitu priua-
 tos fuisse constat, postea verò imperatore Lucullo Armenios & Tygranem vi-
 cisse. Lucullus enim in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum
 aduersus Tigranem qui centum quinquaginta milia hominum in expeditione
 haberet hoc die profectus cũ esset quo Scipionis copiã consumptã sunt à Cym-
 bris, & quidam dixisset Romanis illum diẽ infaustum esse atque formidabilem,
 Pugnemus igitur, inquit, hodie impigre, quo hunc quoq; Romanis diem ex atro

& tristi hilarem iocundumque reddamus: atque quum pugnasset illosque fugasset, Romanos quinque leto interceptos amisit, hostium vero supra centum milia occidit. Mensis novembris clades Barbaris magnas evidenter intulit: hoc namque mense Alexandri regis ductores ad Granicum vici, & Carthaginenses septima & vigesima die apud Siciliam à Thymeleote victi sunt, sub quam diem Ilium captum videtur sicuti Ephorus, & Callisthenes, & Damasches, & Philarchus perhibent. Bœotiis quidem contigit mensis Ianuarii quinta die binas præclaras & insignes victorias cœpisse, utpote quibus Græciæ libertatem restituerent. Februarii Græcis haudquaquam æquus extitit, huius septimo die pugna cum Cranone, ab Antipatro victi funditus periere, & in Cheronia atea adversus Philippum haud feliciter pugnauere. Hac eadem die februarii eodemque anno qui cum Archidamo transire in Italiam, ab illius loci Barbaris foede consumpti sunt. Vigintiannam Carthaginenses observant, ut quæ plurimas eis & maximas calamitates intulerit. Mensis Martii sexta quidem die Marathone, tertia vero in Plataeis simul & apud Michalem Persæ à Græcis devicti sunt: quinta vero & vigesima die, Arbelis Athenienses navali pugna circa Naxon victores fuere, sub ipsam præterea eiusdem mensis vigesimam diem Macedonum Athenienses præfidium cepisse, quo die mystico lustrant Baccho. Apud Romanos præliares etiam dies sunt, qui ab iustis non segregantur: siquidem iusti sunt continui xxx. dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce positum est: præliares autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostem laceßere: eligendi enim ad pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam constat, si ipsi inferrent bellum. At cum exciperent, nullum obstuisse diem quo minus vel salutem suam, vel publicam defenderent dignitatem: vitabant & ad viros vocandos dies qui essent notati rebus adversis. Dies autem qui sunt postridie Kal. nonas, idus, quantum ad rem sane militarem nihil attinere notet Varro, sed ad solas actiones respicere priuatas, ad omnia tamen maiores nostri cauendos putauerunt: quos etiam atros, velut infausta appellatione damnarunt: ob hanc causam dictos habitosque Gallos Servius Flaccus scribit, quod urbe à Gallis Senonibus recuperata L. Atilius in senatu verba fecit, Q. Sulpitium tribunum militum ad Alliam adversus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie fecisse, cum exercitu populi Romani occisum. Item apud Cremeram multisque aliis temporibus & locis post sacrificium die postero celebratum male cessisse conflictum, & post diem tertium eius diei urbem præter capitolium captam fuisse, quam pluresque alii senatores recordari se dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res diuina postridie Kal. nonas, idus populi Romani facta esset, eius belli proximo pontifices reiecta ut ipsi quid videretur statuerent, pontifices decreuerunt ut hi dies neque præliares, neque puri, neque comitiales essent, nullumque his diebus sacrificium recte futurum: quod nec doctissimum poetam Ovidium præterit, primo Fastorum dicentem,

Vendicat ansonias Iunonis cura Calendas.
 Idibus alba Ioui grandior agna cadit.
 Nonarum tutela adeo caret omnibus istis

Ne fallare caue proximus ater erit. Omen ab euentu est illis; nam Roma diebus
 Damna sub aduerso tristia Marte tulit.
 Hæc tibi dicta semel totis hærentia fastis,
 Ne seriem rerum scindere cogar erunt.
 Ante diem tertium nonas octobris & ante diem sextum idus nouembris nihil
 in repub. maiores nostri geri voluerunt. Itaque per hos dies non cum hoste manus con-
 ferebantur, non aliud quodcumque in repub. non exercitus scribebantur, non co-
 mitia habebantur, non aliud agebatur, nisi quod vltima necessitas exegisset ad-
 ministrabatur. Ante diem quoque quartum Kal. vel nonas, vel idus, tanquam in-
 ominabilem diem plerique vitant, cuius obseruationis an religio vlla sit, memorie
 proditum nihil inuenio, nisi quod Claudius annaliu quinto, cladem illam pugnae
 Cannensis vastissimam factam dicit ante diem quartum nonas sextiles. Ante di-
 em insuper xv. Kal. sextiles a Romanis haud procul fluuio qui Allia nuncupa-
 tur ac xi. milibus passuum via Sabbaria ab vrbe distat, instantibus Gallis male
 pugnatum est, fusaque extemplo Romana acies, ad ripam fluminis quo sinistram
 cornu defugerat a Celtis tanta strages facta ut vrbi subito subsecuta ruina, & pa-
 trum caedes, atque capitolinae arcis obsidio. Eorum fuga vero nocturna fuit, eo tem-
 pore quo commissa est, pugnatumque est circa aestatis finem circaque plenilunium,
 quo die ingens & antea clades in Fabios ad Cremeram flumen inter urbem & Ve-
 ios acciderat: sex & trecenti namque patritii, milites omnes ex eodem genere ea-
 demque familia vna die a Veientibus caesi sunt. Pompeius etiam fugientem Mithri-
 datem ad praelium compellere cupiens, noctis tempore expugnationem fieri sta-
 tuit: quem Pompeius insecutus, ut luna tunc orta a tergo Romanis erat, Mithri-
 dates exercitus longitudine umbrarum, proximitatem hostium ratus, cuncta in
 irritum tela fudit: illi inermes aggressi, sine labore certaminis vicerunt, & castra
 ceperunt. Hannibal apud Cannas hac militari temporis ratione & astutia usus
 non noctis tempore, sed orto iam sole aduersus Romanos dimicaturus, ita suos
 ad pugnam struxit ut contra solem orientem exercitum romanum pugnare co-
 geret, contraque Eurum ventum quem nostri Vulturnum vocant: nam in mo-
 rem ardentis fulminis mane more suo perflare solitus tunc flabat, rapidumque
 puluerem ex patentibus torridisque campis eleuabat, & supra Carthaginensium
 phalanges ad ora Romanorum impellebatur: sicque cum Euri vel Vulturni veteri
 adiutorio, ac fulgoris oculos hostium perstringentis, Hannibal illam memora-
 bilem & immortalem Cannensis pugnae gloriam sibi adeptus: vbi ipse quum
 esset crudelissimus Romanisque infestissimus, tanta tamen inimicorum atrocif-
 simorum caede satiatus, parcii iussisse perhibetur. Par postea ratio Romanos
 iuuit. Marius enim & Catullus contra Gallos pugnaturi, virtuti dolum
 addiderunt: primum nebulosum nacti diem ut hosti inopinanti occurrerent,
 tum ventosum quoque ut puluis in oculos oraque ferretur, tum acie conuersa in
 orientem, ut, quod ex captiuis mox cognitum est, ex splendore galearum ac reper-
 cussu ex aduerso visum eorum puluis oppleret, & splendor hebetaret, totam ter-
 ribilem Gallorum multitudinem minima Romanorum clade profligauere. Est etiam

præterea sua sabbatismi ratio Iudæis, qua quum eis nefandum sit quicquid feriæ rei facere, Diuus Augustus Vespasianus adortus eos superauit. Eosdem alia atque huic dissimili ratione subegit Antiochus: is enim quum Hierosolymam obsideret, Iudæis ad maxima illa solennia petentibus dierum septem inducias, non eas modo dedit, sed etiam tauris auratis cornibus odoribusque & pigmentis affatis præparatis, ad portas usque pompam egit, atque sacrificio illorum sacerdotibus tradito, ipse in castra rediit: Iudæi verò admirati, continuo sese post solennitatem dedidere. Est & aliis gentibus alia quoque temporis ratio. Nam Mylciades quum Persas triduanæ religionis ocio teneri didicisset, improvisos inuasit & obtinuit. Athenienses quum subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis quos sacros Mineruæ extra urbem celebrabāt, armis veste celatis, peracto ritu suo, non statim reuersi Athenas, sed potius inde raptim acto Lacedæmonem versus agmine, eo tempore quo minime timebatur, agros hostium quibus subinde prædefuerant ultro depopulati sunt. Athenienses simili modo ubi aduentare Darium compererunt, quanquam auxilium à Lacedæmoniis poposcissent, tamen quum detineri Persas quadriduanæ religionis ocio compertum haberent, spem religionis occasione fumentes, instructis tantum decem milibus ciuium & Platæensibus auxiliaribus mille, aduersus sexcenta milia hostium campis Marathonis pererruerunt, Mylciade eius belli duce, qui celeritate magis quam virtute ferus, alacri satis expeditione prius hosti cominus hæsit, quam posset expedito sagittarum ictu propulsari. Tanta in eo bello diuersitas certandi fuit, ut ex alia parte viri ad occidendum parati, ex alia pecudes ad moriendum præparatæ putarentur. Ducenta enim milia Persarum apud campos Marathonios ea tempestate ceciderunt. Germanorum etiam animos quum sortilegarum vaticinia mulierum obtunderent, ut puta quæ fluuiorum cursus, vortices, strepitumque coniectantes futura prædicerent assererentque siue Ariouisti eorum regis instituto, siue lege non esse fas superari eos si ante lunam nouam contenderent, Cæsar satius esse duxit circa tempus inuadere, quam idoneum illis tempus expectando cedere: facta itaque in eorum munitiones & tumulos impetu, non antea stimulare ac incesse cœpit quam ira deducti pugnam capesserent. His hac de re denique in fugam uersis, Cæsar stadiis cccc. ad Rhenum usque persequens, terram omnem cadaveribus spoliisque referfit. Ariouistus cum paucis præueniens, Rhenum traiecit: cæsolurum numerum lxxx. milia fuisse perhibent.

*De loco metationis insidissque hostium deligendis: quid speculator,
& quid explorator, in quoque differant*

Cap. 11.

Hic deinde locus castris idoneus deligatur necesse est: ea enim res maxime rationis est bellicæ, ut hostis hostem si petierit è sublimi repelli non possit, aut sane collectis viribus excipi: siue igitur ex itinere quietum sit, siue castra castris obicienda, in deligendo loco hanc rationem haberi oportet, ut locus arte vel natura munitus sit, & necessariis sufficiens: arte, veluti fossa, vallo, vel aggere: natura munitus, ut sunt tumuli ascensu difficles, colles ardui, locaque edita & aspera quæ verrucas Cato appellauit, ut loca fluminibus vel paludibus cincta, necessariis sufficiens, ut materies, aqua, frumentumque

tumq; de proximo peti possint. Quòd si & horù cõparatio habenda sit, loca munita q̄ opulenta viros illustres quesisse magis inuenio, quod & Mario venit in successum. Is enim tertio cõsulatu suo, bello Cymbrico quũ collẽ occupasset qui cãpo & fluuio imminebat, vbi hostes se diffuderant, quũque aqua exercitui deesset ad potandum, quereli s̄que omnium coargueretur, aquam in prospectu esse respondit, sed eam ferro vindicandam. Primis itaque calonibus in pugnam cum clamore ruentibus, subsecutus exercitus, mox iusto certamine compositis agminibus, bellum gestum est, & vicere Romani. Iulius Cæsar loca eminentia in omnibus approbavit, quæ si negasset facultas, irrigua præferbat. Inuenitur etiam Gallicis expeditionibus aliquando iuxta fluuium Axonam castra posuisse, quæ res & latus vnum castrorum ripis fluminis munebat, & post eum quæ erant, tuta ab hostibus reddebat, & com meatus vt à proximis ciuitatibus sine periculo aduehi possent, efficiebat. Cn. Pompeius in Capadocia locum delegit castris ponendis editum, ab imo paulatim procliuẽ: vnde adiuuante procliuĩ impetum militum, facile ipso decursu Mithridatem superauit. Q. Metellus in Hispania citeriore in castra hostiũ humili loco posita ex superiori parte flumen immisit, & subita inundatione turbatos per dispositos insidiatores cecidit. Tanto itaq; locus vtilior iudicabitur, quanto fuerit editior: in subiectos enim vehementius tela torquentur, maiorique impetu pars editior obnitẽtes propulsat, & impellit, quum hi qui humili sunt loco castrametati, duplex subeant cum loco primum, deinde cum hoste certamen.

De oppositi loci positione, multitudine, uoluntate, studijs, ac consilijs.

Cap. III.

T quoniam præcellentis est ducis munus, tum pace, tum maxime bello hostium regionem exploratam planeq; cognitã habere, ne omnes ordines temere vagari errareq; contingat, considerandum quoq; oppositæ ipsius regionis quæ sit naturalis positio, rupibus ne inuia aut fluminibus cincta, vel paludibus impedita: inhabitantium præterea multitudines quantæ, quæ uoluntates, quæ studia, quæ consilia perquirendum: firmis, an infirmis, natura vel arte munitis prædijs contineantur: quæ singula in ducis considerationem deducta, si minus per se præstare queant, alios quorumcunque locorum peritissimos adiungere oportet. Hæc autem tutè ac commode poterit, si ex utrorumq; amicis ciuitatibus atq; mercatoribus futuri sunt qui explorent. Ciuitates enim, omnes qui importent aliquid quàm liberaliter semper accipiunt. Sunt qui hæc per hostes, aut per suos, vel etiam per seipsos imperatores quidam scrutati sunt. M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alio ingenio peruenire nõ poterat, iussit trecetos milites simul imperum facere in stationem hostium raptumq; vnum ex his in castra perferre incolumem, tortusque ille, omnium suorum archana confessus est. Iulius Cæsar missis equitibus his quos in agris reperisset, hostium res & consilia scrutabatur: & vt concordie eorũ sententia reperisset, quid agendum in consultatione deliberabat, & scitè ac sapienter id quidem. Speculatores deinde exploratoresq; de suis mittere vniuersorum ducũ institutum esse: & quanquam duo hæc vsus sæpe confundat, discernit tamen ratio, & doctissimorum hominum auctoritas, vt speculator is sit qui hostilia silen-

tio

tio perspiciat, quū explorator clamore peccata cognoscat. Explorare enim antiquos pro exclamare legimus vsos, sed postea prospicere, & certum cognoscere cepit significare. Per se quoq; nullo extrinsecus adminiculo, explorandi modus quidam est, quo & ipsi duces vsi sæpe perhibētur, sicut Aemilius cons. bello Etrusco: hic enim dux apud oppidum Coloniam, multitudinem auium procul contemplatus citatori volatu ex sylua consurrexisse, intellexit illic aliqd insidiarum delitescere, quod & turbatae aues & plures simul euolarent. Præmissis igitur exploratoribus, decem milia Coloniorum comperit, excipiendo ibi Romanorum agmen in itinere, eaq; alio quàm expectabatur itinere latenter missis legionibus circumfudit. Thianicus Horestis filius similiter quum audisset iugum ab hostibus munitum, præmisit sciscitatuos quid rei foret, referentibusq; non esse verum quod opinarentur, ingressus iter vt ex eo loco vidit magnam vim auium simul euolasse, arbitratus est ibi hostium agmen residere, itaq; circumducto exercitu illufit insidiatores. Per sese autē hostium res scrutati sunt Alexander, Sertorius, M. Volusius, ædilis plebis & Maximianus quoq; qui cum Diocletiano postea imperauit, & mutato habitu quidem. Iulium verò Cæsarem & habitus mutatione & per alium, & per sese etiam explorasse constat. Nam quum Britanniam expugnare illi mens esset, & insulæ statum morésque hominum percunctari, explorasse per C. Volusenu, vt cōmunis habet historia, sunt tamē non ignobiles auctores qui Cæsarem per seipsum portum & navigationem, & accessum ad insulam explorasse confirmant: & quanquā illi fortunam suam experti forte probauerint, omnino tamen audaciæ & temeritatis mihi maxime esse videtur, consilium & subsidium totius exercitus periculis obicere, quum hi omnes aut vitæ suæ, aut aliæ necis cupidi sint, qui huiusmodi vel ipsi sustinuerint, vel alios perpeti coegerint: maxime quū id quod Scipio et Valerius Lauinus cons. & Xerxes pro sua nobilitate memorabile posteris reliquerūt exemplum, non sepe sed per raro contingat. Ille enim captus tres Hannibalis exploratores circumduci per castra iussit, ostēditq; his totum exercitum nihil de hostibus percunctatus: mox etiam prædiū dari iussit, eisq; relictis, impune redire, vt quæ apud Romanos vidissent Hannibali renunciarent. Hic verò quum nō secus intra castra sua exploratorem hostium deprehendisset, magnamque copiarum suarum fiduciam haberet, circumduci eum iussit, terrendiq; hostis causa exercitum speculatoribus eorum quotiens voluisset patere. Postremo Xerxes similiter Darii filius quos in castris speculatores Græcorū deprehendisset nullo affecit supplicio, quin vbi iussissent eos circumduci, vt audacter intuerentur exercitum cuius gratia venerant, libere quod voluerunt dimisit incolumes. Præterea non vsquequaque etiam obuiis & transfugis quibusque credendam salutem suam plurimorū periculis edocemur. Babylon enim ingens, quam exercitus capere nulla vi poterat, Zopyri arte capta est: se nanq; plagis affici, auribusq; ac naribus mutilari consulto iussit, ac deformis veluti transfuga urbem ingressus, se cum omnium audientium intuentiumq; consensu ita Darii iussu cæsum mutilatumq; finxit: inde populum cohortatus forti animo vt esset, ac moenia tueretur patereturq; se vna cum suis recentiore ira & iniuria lacessitum, bellum contra Darium inire. His nanque

que & aliis huiusmodi Babylonii decepti fraudibus, summam gerendarum rerum omnium curam & potestatem liberam Zopyro tandem omnium transfugio tribuerunt: augendam verò ad fidem sæpe is profligauit hostes, ac postremo creditam multitudinem in hostium manus duxit: sic vrbs Babylonia, quæ vi non poterat, fraude capta est. Quum autem Darius postea punicum malû quoddam, & id quidem permagnum aperuisset, quærenti cuidam quidnam tantum habere vellet, quanta esset granorû multitudo, Zopyros se velle respondit. Erat autem Zopyrus non modo comes illi, verum vir tum probus, tum amicus, qui vbi sese ipse cecidisset, narêmque & aures obruncasset, & ita creditus Babyloni os sefellisset ac Dario tradidisset urbem, sæpe dicebat Darius, Zopyrum malle integrum quàm centum capere Babylonas. Iulianus quoque in Parthos expeditionem agens, quum in desertum primo captiuorum habuisset ductorem, postea quidam senior transfuga sub schemate proditoris ei se compendiosum iter ostendere pollicitus, quum triduo ambulantes ad maiores solitudines peruenissent, in insidias inciderunt: & mox quidem illum senem fustibus occidere, confidentem se hoc pro patriæ libertate fecisse, & libenter aspera quæque pati velle: in quo bello imperator concidit, & exercitus in conditionem adductus est. Valerianus item Augustus doctrina & eloquentia clarus, ingentem exercitum in Persas agens, & incaute quidem suorum ac aliorum ductu à Sapore Persarum rege captus, ignominiosa apud Persas seruitute consenuit, donec damnatione sortitus vt ipse accliuus humi, regem ascensurum equum non manu, sed dorso semper attolleret. Ad postremum quum nulla præda hostibus pulchrior nec præstantior quàm exploratorum, vel speculatorum, si capi eos contingat, quod sæpe fit, quum persequantur quodcunque se illis peruium obtulerit, non vsque ita fides habenda illis vt custodia negligatur, sed instructa semper omnia et parata esse oportet, æque ac si hostem instare vel imminere nunciatum sit.

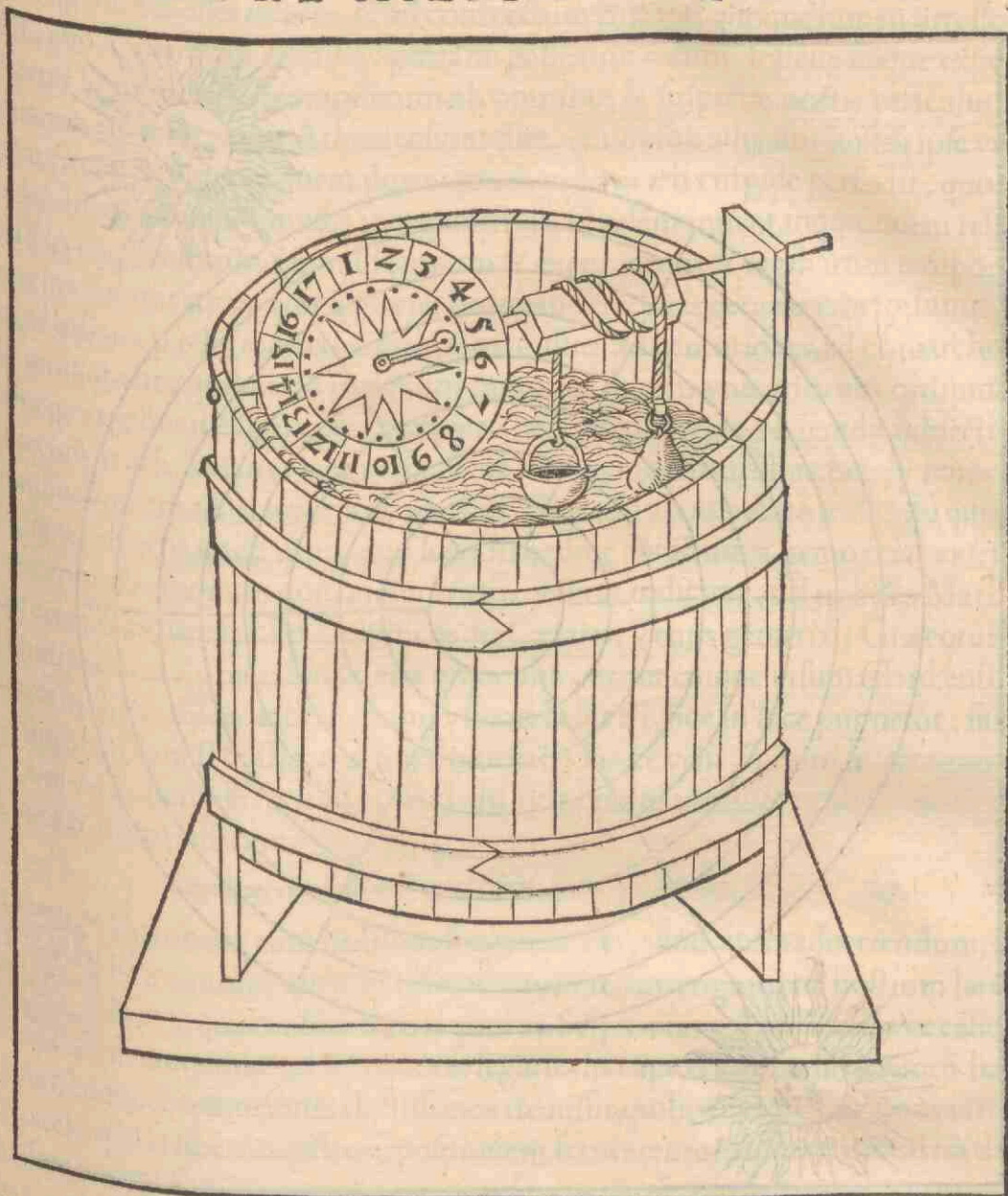
Castrorum forma officiorumq; castrensiu ritus Cap. III.

Is pro loci qualitate hinc inde rite peractis, castrorum formam secundum maiorum disciplinam officiorumq; castrensiu ordinem, ritus, ac rationes ex reliquo prosequamur, quattuor nanque angulis eorum dimensio designabatur. Nam & fabrorum multitudo & ferramentorum copia quæ vsus extructionis poscit sequitur exercitum, & interior quidem pars castrorum tabernaculis distribuitur, ambitus autem eorû extrinsecus muri faciem præferebat, ordinatis etiam turribus pari spatio dispositis, quarum interualla telis atque balistis aliisque machinis saxa torquentibus, omnibusque instrumentis missilium complent, vt cuncta scilicet iaculorum genera in promptu sint. Ex omni denique muri parte, quattuor portas ædificant, tam iumentis aditu faciles, quàm ipsis si quid vrgeat intro currentibus latas. Intus autem castra vici spatiis interpositis dirimunt, mediâque castrorum tabernacula collocant, & inter hæc imperatoris ac ducis maximi mediû templo similitimum, vt quasi reposita quædam ciuitas existat, forumque & opificum stationes, & sedes militum, primatibus ordinumque principibus, vbi si qua sit inter illos ambiguitas iudicet: ipse vero ambitus, & omnia quæ in eo sunt, multitudine simul & scientia, & frabrican

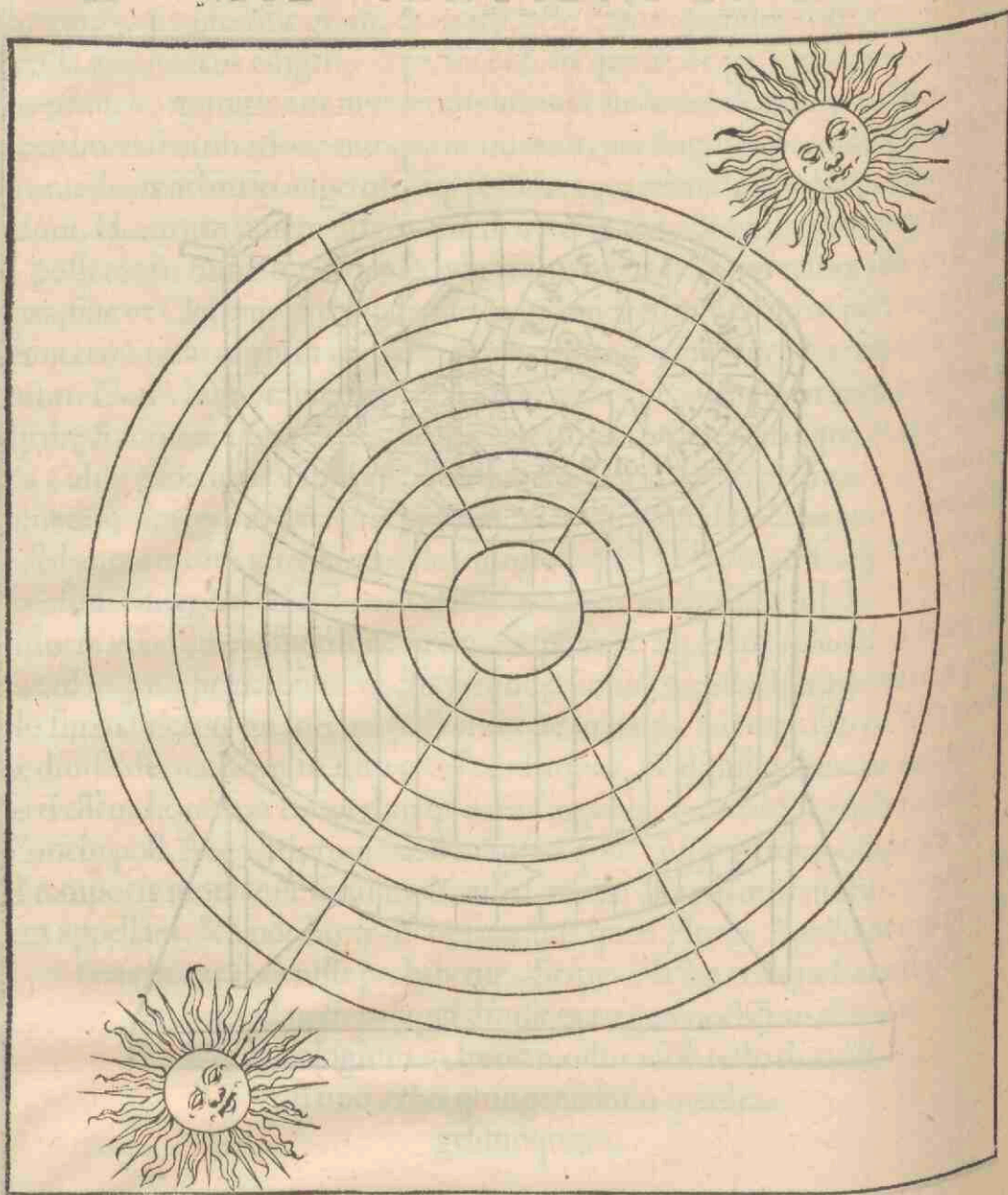
fabricantium opinione quum opus est dicto citius communitur, qui si res vrgeat, fossa extrinsecus cingitur depressa cubitis quattuor, parique spatio lata. Castris etiam sic munitis aut muniendis armata custodia deesse non debet. Numerus cohortis extimatione nunquam inferior, per singulas portas si periculum immineat ducis arbitrio augetur, hiq; per vices quaternis horis die noctuq; sibi succedunt. Horarum autem discretionem veteres aqua & umbra denunciarunt, & ad posteros in hunc modum noscenda transmiserunt. Duo namq; illis vasa erant ænea, siue vt Clefbius Alexandrinus primum instituit, ex auro perforata, aut ex gema terebrata: ea enim nec teruntur percussu aque, nec sordes recipiunt vt obturarentur. Non vbiq; tamen ea vsui: nam alibi alteri fundus erat in modum clepsydræ foratus, et quod erat integrum vacuum subiecerunt, pleno aque altero superposito: alibi superioris vasis vacui fundus erat simili modo perforatus, alterum quod subiecerunt integrum ac aquæ plenum, altero superaddito & aquam contingente, sed aquæ meatu antè hinc inde munito, quæ vbi primum cœpit sursum vel deorsum emergere, vel effluere, vel influere, mox munitione subducta permiserunt influere vel effluere, fluxitque in noctis ipsius & sequentis ipsius diei finem, atque id vsq; ad principium noctis secundæ: sic sibi mensuram temporis in aquæ de illo fluxu susceptæ quantitate posuerunt, ac in partes quas xii. sub fida dimensione diuisa decreuerunt in ipso ciclo constituere, & diuisionibus annotauere, vt certi essent horarum numeri, in quos eas ingredi, morari & egredi nunciarent. Tuncq; post Aegyptiorum retrò maiores quos constat primos omnium cælum & temporis momenta scrutari & ausos metiri, siue Horus ille fuerit quem solem appellant, & vnde horæ dictæ sunt, siue quod Horus Apollo sit qui præ cæteris horas inuenisse perhibetur, Scipio Nasica collega Lenati pri-

mus apud nostros aqua diuisit eas æqua noctium ac dierum
idq; horologium in hunc modum sub tecto dicauit

Anno vrbis quingentesimo quadra-
gesimoquinto.

 Mbrarum autem rationē apud Græcos Anaximenes Milesius Thaletis discipulus inuenit, primusq; horologium Lacedæmoniis ostendit: hæc ipsa ratio interdiu, modo horoscopi institutio die nubilo nō vacet, per solem internosci maxime poterit, si in loco plano stās quispam dorsum contra solis rectitudinem posuerit, suiq; vmbra corporis pedibus metietur à xxiiii. die mensis decembris cum ianuario inchoando, in quo est numerus in sua hora prima, & in decima pedum xxix. Nam decēbrem cum ianuario in horis causa dispar adiūxit, cum linea simili alter augeatur, alter vero decreseat. Nouembrem & februarium ratio temporis per horas duxit equaliter. October martium concordibus vmbra asciiuit, & parem sibi fecit: septembris & aprilis dies horis similibus conferuntur, augustū maio par solis cursus æquabit, iunius & iulius horarum sibi æqua spatia contulerunt, vt de singulis mensibus in huiusmodi circumscriptā numerorum descriptione continetur.

Ac horarum vicissitudine vigilum fors successiue per omnes aequaliter currat, in hos acerbissima sanctio vt qui loco qualibet causa cesserit de medio tollatur: & die quidem pro portis armata & statione disponuntur, nocte autē per castella vigilare mos est, sed & præter publicas custodias aliquot in castris disponere, non erit inutile, ne quid tecti facinoris admittatur. Brutus enim ex captiuitate Græcorum, quum pernotos sibi vigilantes euocasset totum exercitum suū in castra Græcorum induxit, hostesque confecit: ideo prudentioribus consuetū fuit vt circitores castris præficerēt, quos olim circitores appellabant, qui vigilias circuirent ac renunciarent, si quos immerse rit culpa vel aliquando per se vigilantes reuiderent. Titus Hierosolymorum obsidione primam vigiliam noctis per castra & castellorum spacia circuiens explorabat: secundā secūdo à se principi Alexandro permiserat, tertiam agminum ducibus. Alcibiades Atheniensis ciuibus suis à Lacedæmoniis obsessis, veritus negligentiam, vigilū his qui in stationibus erant denūciauit, vt lumem obseruaret quod nocte

nocte ostensus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoque lumen attollerent, quo munere qui cessasset, pœnam passurum: dum solícite itaque expectaretur signum ducis, peruigilatum ab omnibus & suspectæ noctis periculum curatum est. Iphycrates Atheniensium dux, quum sub aduentu hostiũ ipse vigilias circuiret, vigilem quem dormientem viderat teli cuspide perfodit, quod inclemẽtius factum nonnullis increpantibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. His itaque omnibus simul somnum & excubiarum & vigiliarum tempora buccinæ significet, nec quicq̃ præter ordinem sine ducis geratur edicto: summo manè officijs p̃ religione celebratis, mox milites ad centuriones, ad chiliarchos illi veniant, cum quibus ad summum omnium ducem vniuersorum ordinum principes, quibus ille signa det, aliãq̃ pro negotio præcepta perferenda subiectis, quæ cum in acie fuerint recognoscant: vt si res exigat incursum, itemq̃ reuocationibus vniuersi obsecundent & pareant. Signum ab imperatore dandũ quod deferant subiectis, quod nemo non sciat in ordine constitutus, nemo sciat externus, eiusmodi est, quum quid memoriter tenendum indicitur, vt in bello Marii, Bardeus: in Syllæ, Apollo Delphicus: in Cæsaris, Venus genitrix: Græcorum Christianorum Kyrieleson & alia atque alia, prout cuique visum est: id enim quo se hostibus discernant, maximi vsus in bellis est, siue in luce pugnetur, siue in tenebris. Nam si hostis in armis domesticis latere velit, signum interrogatus socium vel hostem illico se prodit: id alii symbolum vocant, prabati auctores Lilius & Maro tesseram.

Legationes cum hostibus si agenda sunt, quales esse debeant.

Cap. V.

Legationes cum hostibus si agenda sint, illud animaduertendum, vt hi mittantur qui astu vel multarum rerum cognitione hostium latebras atque consilia metiri queant. Scipio enim Aphricanus occasione mittendæ ad Syphacem legationis capto cum Lælio seruatorũ habitu, tribunos & centuriones electissimos ire iussit, quibus curæ esset regios viros inspicere: qui vt liberius castrorũ positionem scrutarentur, equũ de industria dimissum tanquã fugiẽtem persecuti, maximam partẽ circuiuerunt munitorum: quæ quum nunciassent, incendio confectum est bellum. Itidem Carthaginenses misere qui per speciem legatorum Romæ morarentur, exciperent consilia Romanorum. Cato autem Censorius postquã tres in Bithyniam legati Romæ delecti quorum articulari morbo & podagra vnus, capite alter vulneribus confosso, tertius vecordia laborare videbatur, ridens, Populus romanus, inquit, legationem mittit, quæ nec pedes, nec caput, nec cor habet. Apud eũ populum autem legati si quando incogniti venire nũciabãtur, primò quid vellẽt ab exploratoribus requirebãt, postea ad eos egrediebãtur magistratus minores, & tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat: & ita, si visum fuisset, admittebantur.

Qua cautione consultationes cum hostibus habendæ.

Cap. VI.

Si autem consultationes hostiũ admittendæ sunt, qua cautione id fieri debeat, Cæsaris & Ariouisti Germanorum regis monemur exemplo. Hi enim quum occurrisset dies colloquii vtriusque consensu indicta, placuit equitatu tantum armato conuenire. Cæsar quum salu-

M tem

tem suam non omnibus committere vellet, Gallis auxiliariis equis subtractis, milites eis legionarios decimæ legionis, cui maxime propter virtutem confidebat, imposuit, hos ducentis passibus ab Ariouisti prædiis in tumulo collocans, ut ex equis colloquerentur, pari quoque interuallo aberant equites Ariouisti: ubi verò inter loquendum, Cæsari nuntiatur Germanos ad equitare lapidesque & tela in suos conicere, loquendi finem fecit, sed ad suos recepit. Nam & si sine villo periculo decimæ legionis præstantia hostes superari videret, à suis tamen prælium committendum non putauit, ne posset dici pulsus hostibus à se per fidem in colloquio circumuentos. Castris item & loco et manu munitis, si ex consultatione similiter cum hostibus agendum, sapientis ducis esse statuo, ne se incaute illis ingerat ad loquendum. Agrippa enim rex cum Gamalésibus de traditione loqueretur, Vespasiano iubente, ad dextrum cubitum lapide ictus ægre de medio sublatus est. Titus quoque ad Hierusalem, quum putaret Iudeos hominis gentilis oratione posse flecti, Iosephum misit oraturum, qui grauius in capite ab eis saucius, nisi mature ab ipso Cæsare in castra subreptus fuisset, oppetiisset.

Armorum hostilium ratio habenda.

Cap.

vii.

Dhuc armorum habenda ratio: eorum enim habitus plerisque gentibus alio atque alio tempore noxius est, uti Numidis hastilia telorum, quæ manu sine amentis intorqueri solent, pluuiis ingruentibus lubrica ac per hoc inutilia fiunt. Scuta etiam quæ elephatorum corio exteato atque durato habilia & tuta gestabantur, quorum ea natura est ut acceptum imbrem tanquam sponsa ebibant, ac per hoc intractabilia repente potere fiunt, quia circumferri non poterant, defendere nequiverunt. Orientales qui maxime sagittis bella committunt, oderunt ventos & imbres, qui inter illos pacem esse cogunt: proinde P. Scipio in Lydia quum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque manantibus neruis inhabiles factos, cohortatus est suos ut subsequenti, quamquam religioso, die committerent prælium, quam sententiam secuta extemplo victoria est.

Multitudo partium spectanda, quia maximi exercitus præter hominum opinionem à minimis fusi profligatiq; sint. Cap. viii.

Vrsus in multitudine partium disciplinæ studium vel ratio vtrinque animaduertenda, ne pugnantibus & disciplinæ tenacioris militibus, rudem & indoctam multitudinem misceas, putas in vniuerso exercitu, Xerxis exemplo, belli robur consistere. Hic enim præclarus Asiæ rex cum armatorum septingenta milia Persarum, trecentaque de auxiliariis præter classem maximam vixque credibile habuisse narretur, meritoque inopinato exercitui vix ad potum flumina, vix terra ad ingressum, vix maria ad cursum, cælum ipsum vix patere sagittis putaretur, huic tam incredibili temporibus nostris agmini, cuius numerum nunc difficilius est astrui quam tunc fuit vinci, Leonidas rex Spartanorum cum quatuor milibus hominum in angustiis Thermopylarum obstitit, triduo continuo manum conferens: quadriduo deinde cum iugi bello videret hostem vndique circumfundere, dimissis sociis auxiliariis ut ad meliora se tempora reseruarent, hortatus Spartanos suos admonet de gloria plurimum, de vita nihil sperandum, neque expectandum, vel hostem, vel diem, sed occasione noctis perumpenda castra, commiscenda

miscenda arma, conturbāda agmina fore, nūquāq; victores honestius q̄ in castris hostium esse perituros. Persuasit igitur plus se patriæ debere quā vitæ, ac mori malle cum gloria q̄ superesse sine. Mirum dictu, sexcenti viri castra sexcētorum militum irruerunt. Postremo inter stragem & cadauerū aceruos, inedia, vigiliis, & labore longæ cædis fessi, cū duce suo multo cruore graues inuicti æterna viuentes gloria cecidere. Xerxes verò eo tumultu terrestri ac perturbatione territus, & à Themistocle nauibus quibus omne mare compleuerat spoliatus, incognitus & saucius fugit: nec aliter sane, vt Satyrus inquit, q̄ vna naue cruētis fluctibus, ac tarda per densa cadauera prora. Xerxes itidem à trecentes Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cum vix eos confecisset, hoc se deceptum aiebat, q̄ multos quidem homines habebat, viros autem disciplinæ tenaces nullos, vel q̄ pauciores: à xiiii. milibus Græcorū, qui numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxarxem fuit, centum milia barbarorū superata sunt. Cyrus bello aduersus Persas, xiiii. milibus armatorū immensas difficultates superauit. Alexāder Macedo, xl. milia hominum iam inde à Philippo patre tantæ disciplinæ assuefecit, vt terrarū orbem aggressus, innumeras hostium copias superarit. Primo nanq; cæteris omissis, Alexandri cum Dario rege congressu, sexcenta milia Persarum in acie fuere, quæ non minus arte Alexandri superata, quā virtute Macedonū terga verterunt. In exercitum Alexandri cxx. equites, et ix. tantū pedites defuere. Secundo prælio à Dario cum ccc. milibus peditū & centum milibus equitum in Alexandrum pugna cōmittitur, quoad Darius fugeret & Persarum cædes secuta: ibi enim tunc peditū octingēta milia, equitum x. milia cæsa sunt, capta autem xl. milia fuere: ex Macedonibus verò cecidere pedites cxxx. equites cl. inter captiuos castrorū, mater & vxor, eadēq; soror, & filia duæ Darii fuere, quarum redemptionem Darius tum etiam oblata regni dimidia parte non impetrasset. Tertio cunctis Persarum viribus sociorumq; auxiliis contractis, bellum instaurat spe pacis amissa, & cccc. milia peditum & c. milia equitū Alexandro ab Aegypto reuertēti apud Tharsum bello opponit: sed Darius post anceps diu prælium cum vinci suos videret, mori in bello paratus, persuasit suorum fugere compulsus est: quo prælio Asiæ vires & regna ceciderunt, totusq; oriens in potestate Macedonum esse cœpit imperii: atq; ita attrita est in hoc bello Persarū omnis fiducia, vt post hoc rebellare ausus sit nullus, æquoq; animo Persæ post imperiū tot annorum, iugum seruitutis acceperunt: in tanta malorum multitudine difficillima dictis fides, tribus præliis totidemq; annis quinquies decies centena milia peditum equitumq; consumpta, & hæc quidem ex eo regno illisq; populis vnde iā ante annos nō multos plures decies nouies centena milia profligata referuntur. Epaminūdas Thebanorū dux quatuor milibus hominū, ex quibus quadringenti equites erant, Lacedæmoniorum exercitum vigintiquatuor milium peditum, equitum mille sexcētorum, vicit. Mylciades Atheniensium dux in paucis suorum omnibus Persarum copiis occurrens, prius hosti cominus hæsit quā posset sagittarum ictibus propulsari: itaque in xi. milibus suorum, ducenta milia Persarum occidit. Lucullus in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduersum Tygranem, qui centum quinquaginta

milia hominum in expeditione haberet, nemine illorum suorum impetum sustinente dum illos fugat, Romanos quinque læto interceptos amisit, hostium verò supra cētum milia occidit. Idē Lucullus trāsgressus Euphratem & Tygrim cum Mithridate & Tygrane cōgressus minima suorum manu magnum numerum hostium occidit, triginta milia hostiū in eo bello cæsa referuntur. Tygranes vix cū cl. equitibus aufugit, diademate ne agnosceretur abiecto. Fabio Maximo, Decio Murena coss. quatuor fortissimi floretissimiq; Italię populi, Etrusci, Vmbri, Samnites & Galli in vnum agmē foedusq; conspirantes Romanos delere conati sunt. Cumq; cū Samnitibus & Gallis bellū inirent, & in eo bello Gallorū impetu Romani premerentur, Decius coss. occisus est. Fabius cum magna Decianę partis strage vicit, eo prælio xl. milia Samnitum & Gallorū cæsa. Romanorū verò septem milia, ex Decii tātummodo parte qui occisus est referuntur. Fuisse autē absq; Etruscis & Vmbri quos astu Romani bello auocauerūt Gallorū & Samnitum peditum cxi. milia & cccxxx. equitum verò xlvii. milia Liuius refert, & carpentarios mille in armis cōtra aciem stetisse Romanam. A Romanis aduersus Mithridatis exercitum in minore Armenia quadraginta milia hominū cæsa vel capta sūt, Romani vulnerati mille, vix autē quadraginta interfecti. A Romanis item penes Metaurum flumen victus est Hasdrubal caputque eius ante Hannibalis castra proiectum, deq; exercitu suo sex & quinquaginta milia occisa: capta autem quinque milia & quadraginta cum ab exercitu Romanorum fortiorumq; octo fermē milia cecidissent. Cum Teuthones & Cymbri Italiae plana peruassissent, Marius & Catulus aduersus eos missi ita pugnarunt, vt tantę que terribilis multitudo minima Romanorū clade, sua autē vltima internitione cæderetur, cl. milia eorū tunc in bello cæsa, quadraginta milia capta dicuntur. L. Aemilio Catullo, C. Accilio Regulo coss. formidine magna consternatus senatus defectione cisalpinę galliæ, cum etiam ex vltiore gallia ingens aduentare exercitus nunciaretur maxime Gersatorū, quod nomē non gentis sed mercenariorum gallorum est, ita permoti consules totius Italiae ad præsidium impetorii cōtraxere vires, quo facto vtriusque cōsulis in exercitu octoginta milia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus qui eo bello interfuit memoriae demandauit, quæ nec saltem tanta quanta eos terrere debuit, cæsa sui parte, fugerunt, nam tria milia eorum tunc interempta historici tradiderūt, quod ideo ignominiosius turpiusq; est tam paucis amissis tanta agmina diffugisse. Sylla post partam Atheniensium urbem cum Archelao conflixit. cx. milia cæsa, vix decem milia superuisse referuntur, hac comperta clade Mithridates lectissima septuaginta milia militum in subsidiū Archelao misit ex Asia. Secundo prælio sexaginta milia ex his interfecta sunt. Tertio bello omnes copie quas Archelaeus habebat extinctę sunt, nam viginti milia militū eius in paludē pulsa quā Syllae fidē implorarent insatiabili victoris ira interfecta sunt, totidēq; alia in flumē coacta ac necata, reliqui miserorū trucidati sunt. Prasodes Persa dux belli exercitum maximū ad cc. milia hominū cōegit, castrisq; in finibus Cadusiorū positus Arseum Medorum ducem se aduersus cum octingentis milibus hominum profectum pugna inita superauit, ad quingenta milia interfectis, reliquos extra Cadusiorū

Cadusiorū fines abigēs hac victoria insignis à Cadusis rex creatus in Mediam transit, omniq; prouincia vastata magnā gloriam assecutus est. Crotonienses Italiae quōdam potētissimi populi, bello sunt à Locresibus fusi, quāq; militum illis centūuiginti milia, his nō milia xv. modo essent. Heraclianus cui immēsam & fatis incredibile classē nauū fuisse perhibent, quippe qui tūc tria milia septingentas haberet, quē numerum apud Alexandrum magnū vel quenquā alium regem prēter Xerxē fuisse historiae nō ferūt, simul vt cum agmine militū ad urbem pergēs littore egressus est, occurſu comitis marini territus, & in fugam uersus, arrepta nauī solus Carthaginem rediit, atque ibi conto militari interemptus est.

Obsessorum exploranda studia.

Cap. IX.

Nobessis item studia multitudinis exploranda, si enim dissensorum partes intercident auditus, aperitur viro forti, dum trepidant, ait ille, nullo firmatae robore partes Tolle moras semp̄ nocuit differre paratis. Titus proinde dū Taricheas bello fugasset in ciuitatem, regressus aduenas cum indigenis dissidētes audiens, mox armato milite ciuitatem ingressus obtinuit. Itidem si ad deditiōnem offeratur assensus, cauendum ne sententia plurimorum in dolo obtineat, P. Licinii proconsulis exemplo: nam quum pagos sub specie deditiōnis oblatos accepisset, qui in postrema recepti acie collocati sunt, Romanorum terga ceciderūt: proinde Cæsar nunquā deditiōnis credidit, nisi armis obsidibusq; traditis, & ipsis ex nobilioribus lectis ueluti filiis ac fratribus principum, numero pro amplitudine loci plerunq; ad quingentos, quo & fidutiam hostibus adimeret & sibi munimenta conquireret.

Quid agendum si oppugnari castra contingat.

Cap. X.

Ioppugnari castra varia sorte plerunq; cōtingat, qua id ratione fiat horū monemur exēplis. Scipio Africanus aggressus hyberna Pœnorum, castra atque munitiones nocte cōcubia fecit incēdi, Pœni trepidi quum casu ignem accidisse vel affuisse putarent, inermes ad extinguendum aduolarunt, qui facile ab armatis oppressi sunt, in utrisque castris xl. milia hominū igni ferroque consumpta, capta quinque milia, duces ipsi miserabiliter adusti ægre effugerunt. Crassus ex ducibus Cæsarī hostium castra hac arte expugnauit, Ipse in Aquitania res gerens, quum aduerteret hostes consuetudine rei publicæ, loca capere, castra munire, cōmeatus suos includere, non cunctādum estimauit quin pugna decerneret: hac re ad consilium delata, quum omnes idem sentirent, posterū diem pugnae constituit: prima luce productis copiis auxilia in mediam aciem coniecit, sicq; acie instituta, quid hostes consilii caperent expectabat: illi etsi multitudine sua & Romanorum paucitate tutō se dimicaturos arbitrarētur, tutius tamē esse rati sunt, obsessis uis, cōmeatu intercluso, sine vulnere victoria potiri: quōd si se Romani recipere cōpissent, firmiori animo sub sarcinis adoriri cogitabāt. Hac re pcepta, Crassus cum hostiū cunctatione suos alacriores effecisset, ad hostium castra contendit: ubi quum alii fossas complerent, alii telis coniectis hostes repellerent, auxiliares quibus non multum confidebat, lapidibus telisque subministrandis & ad aggerem cespitibus

deferendis constituit, quum his intenderet, equitesq; Crasso renunciarent, nō eadem diligētia ab decumana porta castra munita, illi Crasso iubēte, eductis quatuor cohortibus, quæ præsidio castris erant, in hostium castra peruenerūt: quūque bellum anceps esset, & vltro citroque ferirentur, hostesque per munitiones euicētes fugam peterent, equitatus eos apertis campis conlectatus ex hominum milibus quinquaginta vix quartam partem reliquit. Propter huiusmodi casus, animaduerto Cæsarem satis cauisse, ne castrorum munitionibus ampliores vnaquam latitudines includeret, quā suis copiis implere sufficeret. Eidē vna consuetudo etiā fuit, nunquam castra deferenda esse, nisi cum munitionibus effectis, hostes vallo prohibere non possent: ast eruptio quādo necessaria sit, Galba eiusdem Cæsaris dux, documentum nobis sit. Hic enim quū ad radices Alpium hyberna castra locasset, & commeatus causa plurima pars suorum abesset, Galli subito Alpium culmina occupare cœperunt: Rebus cognitis, Galba concilio conuocato perquirat, placet interim rei euentum experiri, & castra defendere. Tunc signo dato, hostes ex omnibus partibus concurrunt: hi quum primum integri viribus, & qua parte castra nudata defensoribus erant, concurrentes auxiliū ferrent, tandem hostium multitudine, & suorum paucitate, languidiores effecti sunt: vallum hostes scindere, fossam complere cœperunt, vt res ad extremum casum perducī visa sit. Primorum ordinum principes ad Galbam conuenientes, experiri extremum remedium suadent, atque eruptione pugnare: principes suos subiectos centuriones faciunt vt paulisper missa tela excipientes, sese ex labore reficiant: postea verò signo dato, atque omnibus portis eruptione facta, nulla sui colligendi facultas hostibus fuit: sed circumuēti omnes, fusi sunt. Romani verò se incolumes receperunt. Aemilius similiter Paulus vniuersis Lyguribus ex improviso adortis castra eius, simulato timore diu militem continuit: fatigato deinde iam hoste, à quatuor portis eruptione euestigio facta, stravit, cepitq; Lygures. Titurius quoq; Sabinus aduersus amplum Gallorum exercitum continendo militem intra munimēta, q̄ metuerit, suspicionem eis præstitit: cuius augendi causa per fugam, misit qui affirmaret exercitum Romanorum in desperatione esse, ac non nisi de fuga cogitare. Barbari oblata victoria: spe concitati, lignis onusti, quibus fossas implerent, ingēti cursu Romanorum castra petierunt. Vnde in eos Titurius vniuersas immisit copias: multisque Gallorum cæsis, plurimos in deditiōnem accepit.

Quòd rebus bellicis quisquis finis obuenerit, nunquam negligendus.

Cap. XI.

D hæc rebus bellicis quisquis finis obuenerit, nunquam is negligendus. Si enim pari sorte discessum est, paribus animis repetere licet: Si autē hostilis pars superior sit, rebus labentibus, & in fugam versis, maturò consilio succurrendū est. Sertorius enim à Q. Metello Pio acie pulsus, quum neque fugam sibi tutam arbitraretur, milites dispersos abire iussit, admonitos in quem locum vellet cōuenire. Viriatus dux Lusitanorum Romanorum copias, locorumque iniquitatem euasit, eadē qua Sertorius ratione sparsò exercitu primò, deinde collecto. Tryphon autem Syriæ rex victus, per totum iter fugiens pecuniam sparsit: eūmque sectantes Antiochi equites morando effugit.

git. Rex item callidus Mithridates, Romanæq; auaritiæ gnarus, quū sequentes moraretur, spargi similiter à fugientibus sarcinas & pecunias iussit. M. Marcellus cos. quum in manus Gallorū incidisset, omniāque infesta videret, in medios hostium irrupit: quibus inopinata audacia exterritis, regem eorum occidit, atq; vbi spes salutis vix fuerat inde maxima spolia reportauit.

Quid agendum si bello pulsi munitionibus recepti sint. Cap. XII.

Vōd si bello pulsi munitionibus recepti sint, vbi deliberatiōe opus est, nunquam animus dimittendus: nanque Carthaginenses quum Syracusanos graues infestōsque paterentur, ab Atheniensibus auxilia impetrauerunt. Athenienses magna classe instructa Lyfia & Lamacho duobus, tantis viribus Siciliā petunt, vt suffragia sua ipsi timerent: duobus præliis secundis successibus factis hostes in urbem concludunt, & obiecta classe terra mariq; cingunt. Syracusani fractis fessisq; rebus, auxilia à Lacedæmoniis petunt, à quibus mittitur Gylippus solus quidem sed in quo omniū præsidiorum instar præferabatur, qui veniens vt audiuit inclinatum iam belli statū, auxiliis contractis opportuna bello præoccupauit loca: deinde duobus præliis victus, in tertio Lamachum congressu occidit, hostes in fugam vertit, socios ab obsidione liberauit. Athenienses nauali certamine congredi parant. Gylippus classem instructam à Lacedæmoniis accersit, auxiliāq; sociorum. Athenienses prima congressione vincuntur, castra cum omni pecunia publica vel priuata amittūt. Sic Gylippus optimus dux licet bis victus, nec animo tamen consternatus, nec fractus, in statū optimū res reduxit: & si quidē viribus dissipatis, nulla manus bello supersit, hoc ipsum sociis rei gerendæ occasionem offert. Aristonicus Asia rex Licinium Crassum cum multis auxiliorum copiis bello obtinuit. Huic Crasso Perpenna cos. successor veniens Aristonicum recenti victoria exultantē, improviso bello adortus, nudatum omnibus copiis in fugā vertit. Cumq; Stratonicen urbem ad quam ille confugerat obsidione cinxisset, cruciatum fame ad deditiōnem coëgit.

Quid agendum si hostes bello sine munitionibus pulsi. Cap. XIII.

Vrum si hostes bello sine munitionibus pulsi fuerint, omnino instandum erit ad reliquias coëpti prælii consumendas, vt Marius qui deuictis prælio Teutonicis, eorum reliquias quia nox bellum circumuenerat, continuis subinde circumsedens clamoribus, per paucis suorū perterruit, in somnēque hostē detinuit, ex eo affecutus vt postero die irrequietum facilius hostilem debellaret exercitum: infinita hac negligentibus damna contingere. Ethius cos. Romanus dum Hunnorum cētum octoginta milia vnus diei quota parte prostrauisset, facillimūque sibi foret reliquos conficere, bellū consilio nimis imprudenti diremit, ac totius Gallia excidium hoste impunito reliquit. Par huic Pompeio contigit, quo sibi ipsi mortē consciiuit. Nam cum Cæsar Torquatū eius legatū, legionemq; vnā vt expugnaret aggressus est, hoc periculo sociorum Pompeius cognito, omnes eō copias contraxit, in quas se illico Cæsar omiſsa obsidione conuertit. Torquatus autem è vestigio prorūpens auersum insecutus est: ita Cæsaris milites ancipiti periculo territi, ipso Cæsare frustra

frustra obsidente fugerunt, euasit tamen Cæsar, quia nocte interueniente Pompeius prosequentem reuocauit exercitū, qui Cæsar's testimonio victor tunc erat, cum diceret, Erat hodie profectō victoria apud hostes, seque tantum ea die ab eis potuisse superari, si vincendi gnarum ducem habuissent: deniq; dilapsus con tractis copiis cum Pompeium Pharsalicis campis vicisset, fugientem insecutus est, protinusque obtinuit. In omnibus bellorum negociis semper in consumma tionem intendebat, nil actum credens cum quid superesset agendum: ipse namq; cum Heluetiorum trecenta quinquaginta octo milia bello cecidisset, centum tri ginta milia que superfuerant nulla noctis parte itinere intermisso, die quarto in fines Lingonum peruenerunt, cum Romani propter vulnera & occisorū sepul turam triduo remorati fuissent, Cæsar ad Lingonas literas nunciūque misit ne cōmeatu, ne ve alia re adiumento illis essent: qui si iuissent, se eos hostiū loco ha biturum. Ipse autem triduo intermisso, cum omnibus copiis insecutus est. Helue tii rerum inopia adducti, deditiōnem sui obtulerunt, atq; ad pedes Cæsar's ob ortis lachrymis prouoluti pacem petiere: quibus cum obsides armæque tradere præcepisset, dum ea conquiruntur nocte intermissa sex milia diffugerunt, quos ille insecutus hostium numero habuit, reliquos in deditiōne accepit ac suis locis restituit. Idem cum Belgas bello fugasset, illi in finibus suis pugnatū domū re uerti statuerunt: quibus secunda vigilia profectiōnem parantibus, Cæsar veritus insidias, quōd causam nondum cognouerat, exercitū cōtinuit. Prima luce re ab exploratoribus confirmata, equitatum præmisit qui nouissimum agmen mora retur, ipse cum instructis legionibus insecutus, tantam multitudinem interemit, quantum diei spacium sufficit. Mox antequam hostes se ex fuga recipere in fines eorum progressus, sine difficultate vlla munitiōnes eorum obtinuit. Omni Gallia deuicta cum quædam ciuitates belli consilia renouare nuntiantur, in eorum fines exercitum traduxit, repentino eius aduētu accidit vt prius ab equi tatu opprimerentur quàm diffugere in oppida possent. Nam & illud incursonis signum quōd incendiis ædificiorum fit, Cæsar edicto fieri vetuit, tum ne præ caueri non posset, ac ne pabuli frumentique copia deficeret. Itaque Cæsar om nibus hostium consiliis, magnis itineribus aduolando contendens, occurrebat, nec dabat vlli ciuitati spacium de aliena potius quàm de domestica salute cogi tandi. hac celeritate & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad condi tiōnes pacis adducebat.

Non esse multorū ducū sentētia, pertinaciter neq; omnino usque ad perniciem fugientibus instandū. Cap. XIII.

Contra verò non esse etiam pertinaciter neque omnino vsq; ad perni tiem hostibus instandum, multorum ducum sententia perspicuū est. Namq; M. Licinius fuso Hasdrubale, hortatibus eū quibusdā vt ho stem ad interemptionem vsq; prosequeretur, respondit, Aliqui vt su persint qui de victoria nostra hostibus nuntient necesse est. Scipio Aphrica nus dicere solitus est, hosti non solum dandam viam, sed etiam muniendā. Pyr rhus quoq; Epirotarum rex inter cætera præcepta imperatoria memorix pro didit non esse pertinaciter neq; vsq; ad perniciem fugientibus instaturos victores, quod stratagematis genus & ab ipso, & ab aliis etiā plerisq; clarissimis ducibus

in ex

in expugnandis quouis modo hostibus obseruatum inuenio : ipse enim cum ciuitatem quandam accepisset clausisque portis ex vltima necessitate fortiter dimicantes eos qui inclusi erant animaduertisset, viam illis ad fugam dedit. Hannibal cum inclusi Germani ad Trasimenum acerrime pugnarent, deductis suorum ordinibus abeundi facultatem reliquit, abeuntesq; sine suorum cæde & sanguine strauit. Agefilaus Lacedæmonius aduersus Thebanos cum acie confluigeret intellexissetq; hostes locorum conditione clausos ob desperationem fortius dimicare, suorum ordinibus aperta Thebanis ad euadendum via, rursus in abeuntes cōtraxit aciem, & sine iactura suorum cecidit. Aduersos ob desperationem fortius dimicare suos pontē irrumpere prohibuit, cum docuisset satius esse eum expelli ab Europa quàm cogi ex necessitate pugnare, misitq; idem ad eum qui indicaret quo in discrimine sua res sita esset, nisi fugam maturaret. Antigonus Macedoniæ rex ex Aetolis qui in obsidione ab eo compulsi fame vrgebantur statuerantque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita fracto impetu eorū insecutus aduersarios fudit. Titus eques romanus & cui duobus Scipionibus occisis exercitus imperium detulit, cum circūuenti ab eo Pœni ne mul ti morerentur acrius pugnarent, lassatis manipulis ex concessio fugæ spatio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. C. Cæsar Germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantem emitti iussit fugientēsq; aggressus est. C. Manlius consul cum ex acie reuersus capta ab Etruscis Romana castra inuenisset, omnibus portis statione circūdati inclusos hostes in eam rabiē efferauit vt ipse in prælio caderet: quod animaduertētes legati eius, ab vna parte remota statione exitū Etruscis dederunt, & effusos persecuti occurrente altero consule ceciderunt.

Dolabra hostem esse vincendum nullamque rem summo duci magis conuenire quàm moram cunctationēq; nullam minus quàm festinationem ac temeritatem.

Cap. xv.

Ccedit ad hæc Domitii etiam Corbulonis consiliū, qui Dolabra hostem dicebat esse vincendum, quod multis non secus præclaris ductoribus id seruantibus in successum & nominis sui gloriā venit, & Fabio maximo imprimis. Nam cum aduersus Hannibalē missus nollet cum eo acie confluere, sed cunctando exercitum eius terere, qui tum pecuniæ tum annonæ premeretur inopia, per summa montiū iuga & abditos nemorum saltus castra ponēs Hannibalem sequebatur, & sese è latere egressus opponebat: cumque à multitudine rideretur, & Hannibalis vocaretur pedagogus, id minimi pendens cogitatibus suis atq; consiliis utebatur, & ad amicos sæpe conuersus dicebat, eum sibi timidiore videri qui cauillationes conuitiaq; timeret, quàm qui hostē fugeret. Insuper cū de collega Minutio quoniā hostes aliquot prostrasset magnus rumor esset, quasi vir esset romano nomine dignissimus, Magis se inquit secundam Minutii fortunā quàm aduersam pertimescere, pauloq; post cum in insidias incidisset Minutius & simul cum exercitu periret, vbi ipse auxiliū tulit, tum magnum hostium numerum perdidit, tum illum seruauit, vnde & Hannibal victus & impetu suo fractus ad suos & amicos dixisse fertur, Nunquid non dixi vobis fore aliquando vt hæc montana nubes maxima nos in campo vi tempestatis obrueret? Eodem modo aduersus Philippū Sertorius cum trans Hiberum

rum amnem ad eum conflueret vndique multitudo, & barbara turba quæ feritate & superbia sua cuncta turbaret, nec ducis iussum expectaret sed temeritate in hostes ferretur, primùm rationibus & verbis instruere eos conatus est, deinde vt vidit eos nihilominus temere properantes, statuit sic eos obiicere hosti vt non omnino frangerentur sed vulnera acciperent, sperans per hæc ipsis in reliquum tempus mansuetioribus vsurum. Gesta itaque re vt ipse cogitauerat, oportune affuit, & fugientes suscepit reduxitq; in castra, ac paucis post diebus vt eorum mentes erigeret consolareturq;, aduocata totius exercitus concione, duos equos in medium adduci iussit: alterum macie senioque confectum, alterum fortem & nitidum, caudamq; promissam habentem: astatat autem iuxta gracilem illum vir magnus & robustus admodum, iuxta nitidum & præpotentem vir paruus & imbecillis: dato autem signo vir ille magnus vt ei mādatum erat caudam vniuersam gracilis equi ambabus manibus captam auellere temere ac vno conatu adnixus est, paruus etiā vir præpotētis equi caudam paulatim depilabat: tandem verò ille frustra simul totam caudā trahens, sibi quidem molestias inanes, circumstantibus verò risum præbens defessus est: & ille paruus euellendo paulatim fetas, caudam equi fortis spatio perbreui nudauit. Tunc assurgens Sertorius, Videtis, inquit, commilitones ingenium plus posse quàm vires, multaque quæ vno impetu superari non possunt, sensim paulatimque superari? Scipio iunior cū effrenatā hostium demētīā esset intuitus, dicebat tēpore securitatē emi. Nam boni imperatoris veluti medici officium esse vt ferri curatione vtatur ad postremum. Veruntamen tempestiue adortus Numantinos, in fugam vertit: cūque victos grauiter seniores ferrent, exprobrātes quid eos fugissent quos toties fugassent, Numantinum quempiam dixisse fertur, Pecudes quoq; easdem nunc esse, at pastorem alium. Proinde nullam rem summo duci magis conuenire quàm moram & cunctationē, nullam minus quàm festinationem temeritatēq; his duabus maxime contrariis rebus omnes qui diuturno bellorū vsu peritissimi hoc tempore iudicantur, magnis, imo ingentibus te, Sigismunde Pandulphæ, laudibus in cælum tollunt: vtpote qui duos florentissimos potentissimōsque regios apparatus mora ac celeritate protriueris. Alphonsum enim clarissimum & illustrissimum Taraconensium regem cum plurimum vigeret, & Francisci Sphortis socii tui copias primo persequeretur, tu pii filii functus officio, socerum gentesque eius omnes intra munitiones phani fortunæ & mœnia positis castris recipiens, id mora cunctandōque assecutus es, quāquam hostes portas vr̄bis sæpenumero excurrerent, obsessōque similis viderere, vt & focii tutela fueris, & huiusmodi vires regis conatūve omnē sapiētia tua & animi magnitudine faciliter eluseris, & irruptione tandem in eum facta, ex Piceni finibus exegeris: eundēq; quinquennio post Regem, Populonia expeditione, longa & graui illius metatione aggressus, non armis & gentibus, sed armorum vmbra potius, ignium nocturna significatione illucescentium, transfugarūque crebro rumore nuntiātium, auxiliorū populorūq; totius Hetruriæ tecū, ne id oppidū dederetur, cōfluentiū, forti denique & animosa repentināq; tuorum militum eruptione muros habentem exultantēq; iam iam & spoliāntem, vno, vt sic dixerim, non toto incurfu, more

more fulminis obtriuisti, quòd vno eodemq; momèto adiuisti, percussisti, abscessisti: nec vana de te prædicatio est, regem abs te antè victum esse, quàm visum: sicq; quod paucis vnquam ducibus conduxisse accepimus, Fanestrium, Sphortientiumque expugnatione ad agendum cunctatione, Populonia ad tuendum succurrendumque audacia, irruptione, ac festinatione vsus es.

Cauendum ne successu rei quispiam elatus, in periculum pernitiemque trahatur. Cap. XVI.

T quanquam audentes deus ipse iuuat, vt Naso inquit, & vsu sæpe numero comprobetur, illud tamen summopere cauendū est, ne successu rei quisquam elatus, in periculū suorum pernitiemque trahatur. Hoc quidam imperatores consilium minime seruantes dum audacter magis quàm cautè feruntur in hostes, in magnam se ac suos ruinam clademq; propè miserabilē iniecerunt: quod si non aliunde constaret, Cyri potentissimi & præclarissimi Imp. ac Afrorū monemur exemplis. Cyro enim Scythiam ingresso, Thomiris regina quæ genti præerat, transitum Araxis fluminis cum posset prohibere, transire permisit: primo, propter fidutiam sui, deinde propter opportunitatem obiecti fluminis & hostis inclusi. Mittit igitur tertiam partem copiarum cum filio ad insequendum hostem. Cyrus castra instructa vino epulifq; deseruit, quasi territus refugisset. Barbari quasi ad epulas inuitati, primò ebrietate vincuntur, mox reuertente Cyro vniuersi obrūcantur. Thomiris exercitu ac filio amisso, vel matris vel reginæ dolorem sanguine hostium diluere potius quàm suis lachrymis parat. Diffidentia igitur dissimulata desperatione cladis illatæ, paulatim cedendo superbum hostem in insidias vocat, cui cū inter montium angustias occurrisset, ducēta milia Persarum cum ipso rege deleuit, addita super omnia illius rei admiratione, q; nec nuntius quidem tantę cladis superfuit. Aduersus Afros rebellantes Hannibal à Carthaginensibus missus cū sciret gentem auidam esse vini, vinum quod illi erat in castris mādragora permiscuit, cuius inter venenum & soporē media quædam vis est: tunc prælio leui cōmisso, ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam farcinis, & omni vino infecto fugam simulauit: cūmq; Barbari occupatis castris in gaudium effusi medicatum vinum hausissent & in modum defunctorum strati iacerent, reuersus cepit eos & trucidauit. Idem cum sciret sua & Romanorum castra in eis locis esse quę lignis deficiebātur, ex industria, regione deserta, plurimos armentorum greges intra vallum reliquit, quibus velut præda Romani potiti in summis lignationis angustis insalubribusque se cibis onerauerunt. Hannibal autem reducto nocte exercitu, subito oppressit. Histri cum sequerentur Aetolos qui bellantes eos nuper adiuuerāt, initia pugnæ prospera hosti fuerunt, eadēmq; exitii causa. Nam cum Cn. Manilii castra cepissent optimæq; prædæ incubarent, epulantes & ludibundos plerosque ac vbi essent nescientes præpoculis Appius pulcher inuadit: sic cum sanguine & spiritu male partam reuoluere victoriā: ipse rex epulo, equo impositus, cum summa subinde crapula & capitis errore lassaretur, captū sese vix & egre postquam experrectus est didicit.

De

Curationes proinde cōuiuiorum & apparatus, nobilissimi duces ca-
 strensis prohibuere. Sic Masinissam po. Ro. amicū centesimum
 vitæ annum agentem, stantem vel ambulāntem meridie ante taber-
 naculum solitū cibos sumere nouimus. Hannibal ne quam diei par-
 tem intermitteret, nō nisi crepusculo cœnabat. Scipionem & Alexandrum sim-
 plici pane in itinere cum amicis contentos fuisse tradūt. Vrius fortissimus dux
 romanus, qui validissimam Italiæ gētem, qui ditissimum Græciæ regem vicit,
 vt de eo scriptum est, Paruo quæ legerat orto, ipse focus breuibus ponebat olu-
 scula. Eadem leguminū ratio permultis placuit, quibus Seuerum principē inter
 tot diuitias vti solitum accepimus, singulas etiam delicias fastidiētē Seuerum
 Septimium nobilem ducem legimus cum esset in castris. Nam cum vinum iuf-
 fisset in expeditione neminem bibere, sed aceto vniuersos esse contentos, pisto-
 resq; sequi castra prohibuisset, buccellato iubens omnem militarem turbā con-
 tentam esse, ante omnes ipse communi & militari cibo vsus, corāmq; & ante pa-
 pilionem, nec sibi vnquam vel contra solem, vel imbres, tecti quæ fuit suffragia.
 Pompeius vero cum aduersa valitudine laboraret, & vt turdo vesceretur medi-
 cus iuberet, illumq; sui frustra tunc quærent (erat enim præter anni tempus)
 dicerētq; quidam fore vt apud Lucullum turdi quem penes annum integrum
 nutrirentur inuenirentur, Ergo, inquit, ni Lucullus studeret delitiis, viuere Pom-
 peius non posset, ac dimisso medico paratu, facillimis vilibusq; cibis vsus est. Lu-
 lio Cæsari facilitas circa victum tanta fuit vt cum appositis asparagis pro oleo
 vnguentum instillaretur, idq; quamprimum animaduertisset facile commandu-
 casset, increpuissetq; qui id moleste tulisset. Milites eius radicem cuiusdam herbæ
 euellentes, ea lacte commixta vescebantur, factūq; ex ea panem intra hostium
 stationes præcurrentes iaciebant, addebantq; se quamdiu herbam huiusmodi
 terra nutriret, obsidionem Pompeii haudquaquam deserturos. Eum autem pa-
 nem eumq; sermonem, ne hostium patientia ac pertinacia suorum animi fran-
 gerentur, asportari in mediūq; proferri vetuit Pompeius. Augusto etiā quem
 minimi cibi fuisse constat, & ferè vulgaris, secundarium panem, pisciculos, case-
 um manu pressum ficusq; biferas & virides placuisse legimus. Trans Rhenum
 etiam Tyberiu, id vitæ genus obtinuisse ferunt, vt sedens in cespite nudo cibum
 ceperit, sine tentorio pernoctarit. Diuus Adrianus cibis castrensibus, caseo & la-
 rido in propatulo libenter est vsus, Scipionis Aemiliani, Metelli & auctoris sui
 Traiani fratris exemplo. Cambysi non prouisis com meatibus, non exploratis
 itineribus, per inuia & arentia suum trahenti exercitū, cum deessent necessaria,
 nec quicquam subministraret sterilis & inculta humanoq; vestigio destituta re-
 gio, tenerrima primò frondium cacumina, deinde coria igne mollita necessitas
 cibū fecit: postea cū inter harenas, radices quoq; & herbæ defecisset, apparuissetq;
 inops etiā animalium solitudo, decimū quēque sortiti alimentum habuerunt:
 cūq; partem exercitus amisisset, partē comedisset, timuissetq; ne vocaretur ad
 sortem, proindeq; tunc demum signum receptui dedisset, seruabantur interim
 generosæ illi aues & instrumenta epularum camelis vehebatur, cum sortirentur
 illos

illos milites eius, qui male perirent peiusque viuerent. Illud denique, Sigismunde Pandulpho, non siluerim, inter hæc summa ducum & imperatorum vitæ ornamenta tantam videri in te similitudinem ac consonantiam ut nihil excogitari possit si melius, nihil maius dici, cum omne genus hoc hominum, ducum et imperatorum, laborum patiens, vigiliarum, sitis, inediae et omnis angustiae, imitatio aut æquaris aut excefferis. Quis enim nescit cum per omnem vitam nullum vilissimi cibi genus aspernatus sis, vna cum tuis militibus Populonia expeditione, non secundo, istorum more, non cibario tantum pane te usum, sed atro, sed duro saxi instar virentisque quadam lanugine atque mucore, quæ canes animalia ad cibum semper prona, ac iumentis singula fastidirent? Præterea glades est subere quæ tibi tuisque militibus in tanta famis acerbitate, tanquam sapore & condimento quodam immixto, opes regiae videbantur, taceo stagnantium fontium calentes ac sulphureas aquas: & quantum vini habendi facultas omnis abesset, ac eiusmodi aquæ nauseam prius quandam afferret, quam sitim restingeret, nihil tamen tibi ac tuis cum omnium admiratione incolementium, visum est unquam illis aquis bibisse iocundius. Maxime igitur rationis est bellicæ sese deliciis continere, maxime rursus in prædam leui momento non rueri, ambitiosa licet ac certa videatur: sepe numero enim fit ut dum deliciis, dum exuiis hostium, dumque spoliis miles occupatur, hostem in se reuocet, sicque quam multos præclaros duces cum ingentia prælia maximosque exercitus confecerint, huiusmodi rerum voluptate subactos confectosque fuisse.

Quæ usui videantur utrinque ad danda vel euocanda subsidia, si exercitum nostrum castris aut locis munitis obsideri contigerit aut alios obsidere, de quibus notis militaribus, quouero tempore qui notarij appellantur denominationem acceperint.

Cap. XVIII.

SAne post hæc quas modo diximus bellorum rationes, si exercitum nostrum castris aut locis munitis obsideri contigerit, aut alios obsidere, quæ usui videantur utrinque ad danda vel euocanda subsidia, vel certe ad hostium artes clandestinis consiliis & rationibus deprehendendas, non erit inutile scire, & maiorum exemplis euoluere. Cicero Cæsaris dux castris hybernis obsessus, nuncios attentius de statu rerum significare cupiens, mittit ad Cæsarem, et cum aliqui in hostium manus lapsi et sub oculis suorum crudelibus suppliciis affecti, reliquos merito terrore compleuerint, inuentus est tamen seruus vnus ex Callia qui libertate et magnis præmiis & pollicitationibus literas iaculi ameto insertas, quia gallus et gallis minime suspectus, tulit ad Cæsarem. Illius ergo sollicitus Cæsar, galum equitè quendam promissis ingentibus impellit, ut literas suas ad Cicero referat, & si castra ingredi nequeat, alligatas iaculo intra vallum iaciat. paret ille, & ad castra cum venisset, accedere metuens, ut iussus erat literas iaculatur, quæ casu quandam in turrim inciderunt, neque à quoquam ante diem tertium visæ sunt. Tunc conspectæ à quodam milite detrahuntur et ad ipsum cui inscriptæ erant Ciceronem perlatae, atque in concilio militum recitatae, magna omnes fiducia & gaudio replevere. Erat autem perbreuis epistola, ne à barbaris posset intelligi, literis graecis in hanc sententiam perscripta. Ego iam cum legionibus iter arripui, confestimque adero: tu virtutem tuam pristinam ut retineas quaeso. Vale.

Iosephus velleribus omnium nuntios tegens, multo tempore vigiles Romanorum fefellit,

N specie

specie canum deceptos. Fuerunt qui inflatis vtribus literas intus insutas habentibus per nunciū mitterent, qui cruribus velut gubernaculis cursum dirigentibus, procul aspicientes qui in castris erant maxime specie belluæ deciperēt. Arpagus occasione vindicandæ iniuriæ quærens, literas Cyro nepoti apud Medos in exilio demorati, exenterato lepore per seruū misit, rete quoq; deferre iussit, quo suspicionē viarū custodibus vmbra venatus auferret, factūq; est vt secreta hinc inde missis epistolis, Cyrus auū Astyagē regno & Cyro & Medo priuaret. Nonnulli vaginarū interiora scripserūt, arūine alii dolonibusve & baltheo, alii clādestinis nūtiū sui corporis iumentorūq; suorum partibus circūplicatam mittunt epistolā. Columbæ quoq; internunciæ in magnis rebus fuere, epistolas annexas collo vel earū pedibus, obsidione Mutinensi Hyrcio cōsule ad Decium Brutum: ac Decio Bruto rursus ad Hyrciū mittente, vbi disposito cibo quibusdā eminentissimis locis, colūbas tenebris prius inclusas & fame plurima affectas illinc inde volare instituerāt. Cæcilius Volateranus equestris ordinis, hirūdines cōprehensas in urbē secū afferens, victoriæ nuncios amicis mittebat in eundē nidū remeantes. Tradit Fabius Pictor cū obsideretur præfidiū Romanorum, à Lygurtinis ad se allatis lino ad pedes alligato nodis significare, quo die adueniēte auxilio eruptio fieri deberet. Est literarū græcarū vsus inter Latinos, Latinorū & aliorum inter Græcos. Græcis. n. literis scriptas epistolas Symmachus Dionysio regi mittens, parefacit Carthaginenses duce Hannone ad bellū arma parare, ob quā rem insidiis cognitis, Carthaginēses edicto publico vetuere ne quis suorum græcè loqueretur aut scriberet. Est Aegyptiorū quoq; vsus, atq; qui hunc sequuntur, varias animalium species pro literis notant eorū more. Non enim syllabarū compositione aut literis verba eorū exprimuntur, sed imaginū huiusmodi forma, earum significatione vsu memoriæ hominū tradita. Nam vt Lucanus inquit, Nondum flumineos mēphis contexere biblos Nouerat, & saxis tātum volucresq; feracq; sculptaq; seruabant magica animalia linguas: vt & in obeliscis adhuc Romæ stantibus est videre. Per vulturē nanq; naturæ vocabulū indicant. Nam mares nullos posse inter huiusmodi volucres inueniri phyfici tradūt: ac per speciem et figuram apis mella cōficiētes regem, aculeosq; per accipitrem rē denotant cito factā, quoniam hæc aliarū fermē omnium auis sit velocissima, transferturque hæc notatio ad domesticas res quæ velociter fiant. Crocodilus malū significat: dracone autē caudā suā mordente et in sese recurrēte, annus per eisdem indicatur, sicut apud nostros clauum indicē annorum numeri fuisse, diligēs taliū modo numerorū auctor Cincius affirmat. Leonis etiam capite apud eos mōstratur præfens tēpus, quia conditio eius inter præteritū futurūq; actu præfenti valida feruensq; est: sed præteritū tempus lupi capite signatur, q; memoria rerū transactarum rapitur & auferitur. Canis itē blandientis effigies futuri tēporis designat euetum, de quo nobis spes licet incerta blanditur. Terram insuper Aegypti significare cum volunt, bouis figurā ponūt. Osirim cum solē esse asserūt, sceptrum sculpūt: inq; eo speciem oculi exprimunt: & hoc signo Osirim mōstrant, significantes hunc deū solem esse, regaliq; potestate sublimē cuncta despicere, quia solem louis oculū appellauit antiquitas. Oculus itē iusticiæ seruat, & totius corporis

poris interpretatur custos : reliquarum corporibus partiū dextra manus dgitis passis liberalitatē designat, sinistra verò cōpressis tenacitatem atq; auaritiā : eodem modo & cæterarū corporis partium figuræ atq; instrumenta aliquid certū notabāt, quæ memoria hominū longa ac meditatione obseruata, è vestigio quid ea exprimerent internoscebāt. Sunt & iuris militaris notæ, de quibus dicere necessarium esse duximus: in breuiculis enim quibus militū nomina inscripta cōtinebantur apud veteres, quo inspicerētur quanti ex militibus superessent, quantiq; in bello oppetissent: T. litera in capite versiculi posita superstite designabat, Thira verò defunctū vnde illud, O primū ante alias infœlix litera Thira. Cum autem imperitiā significare vellent, huiusmodi nota, A, vsi perhibētur: cum verò silentio quid agendū, S. Notas etiam literarū inter se veteres factitabant imperatores ac magistratus, vt quicquid occultè inuicem in scripturis significare vellet, mutuo scriberēt, cæteris ignorātibus quidnā eiusmodi sibi literarum vellet ordo: huius rei testes sunt libri epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppiū, & Balbum Cornelium, quibus rerū gerendarū eius in remotis præsentia exhibere cura erat. In eiusmodi. n. epistolis inuenire erat literas absque vlllo syllabarum coniugio, cum occulto tamen ipsarū literarum permutationis ordine, vt in scriptura quidem alterius altera & situm & nomē occuparet, vt in Bartus & Felipo vocabulis, his ad cuiusq; notādi nominis integritatem literis quæ deessent ex reliquo elementorum numero superadditis, aliisq; pro scribentiū arbitrio nihil significantibus. Iulius itē Cæsar in his quæ aperta non omnibus esse voluit, per notas scripsit, atq; eo elementorū situ vt dictio nulla cōponi quiret. Hūc verò literarū ordinē si quis imitatione dignū censeat, D pro A, et sic deinde reliquis cōmutabit & trāfferet. Super eodē Augusti quoq; Cæsaris ad filiū extat epistola in hūc modū: Quoniam quidem innumerabilia assidue quæ scribi alterutrū oporteat, et ea secreta habeamus inter nos notas, si vis, tales vt cū nobis aliquid scribendū erit, pro vna quaq; litera scribamus sequentem hoc modo, B pro A. C pro B, ac deinceps eadē ratione cæteras, pro Z, litera redeundum ad duplex A A. Sed & ipsa charta in ratione est: Ea enim si succo cæpæ inscribatur, igni opposita reddit literas. Tithymalli quoq; quā nostri lactariam herbā, alii lactucam caprinā vocant, albissimo succo inscripto corpore cum inaruerit, si cinis spargitur apparere literas, & eis quidē alloqui maluisse veteres quàm codicillis. Simili modo alii alios fallunt, lacte recenti chartis inscriptis, fathiscentibus deinde literis, asperse carbonis puluisculo, quales apud ingeniosum poetā in sua re militari dicentem inuenies: Cum possit cruri chartas celare ligatas, Et iuncto blādas sub pede ferre notas, Cauerit hæc custos, pro charta conscia tergum Præbeat inque suo corpore verba ferat. Tuta quoq; est fallitq; oculos è lacte recenti Litera carbonis puluere tange leges. Fallit et humiduli quæ fiet acumine lini, Efferet occultas pura tabella notas. Chartam alii callidissimo astu nullius momēti verbis de rebus seriis ac familiaribus atramēto primū inscribunt, cū alia quæ cupiūt esse secreta vrina notēt: quæ desiccata vt intuentiū oculos fallit, cum literarū perspicue etiā intuentibus nihil cōspiciatur: si sic igne caleseat, literas oboriri vndiq; ac legi posse non dubiū est. Legimus quoq; Demaratū lacedæmonio regno pulsum et apud Per-

fas degentem, paratum exercitum contra Græciam à Xerxe Perfarū rege Lace-
 demoniis callido studio patefecisse: scriptas nāq; tabellas superducta receti cera
 textit, easdēque per seruum nesciū facti misit: delatæ autē magistratibus stupo-
 rem attulerunt: scriptum enim videntes, nihil quā delusionem esse putabant:
 alii mittentis ingenium suspicati sunt, ac eo rem maiorem quo esset occultior ar-
 bitrati sunt, demum rem omnibus dubiam Leonidæ regis soror aperuit: cera
 enim tegmine abrafo et sublato, literas occultas inuenit, ac Xerxem vii milia tre-
 centaq; de auxiliis regno armasse. Nec aliter Pœnorum quispiā à Carthaginen-
 sibus missus ad consilia hostium exploranda, fingēs se patria pulsus militemq;
 se expeditionis offerens, pugillaribus vacuis noua desuper illita cera ciuibus su-
 is omnia perscribebat. Quidam barbarica calliditate & astu plusq; punico vsu,
 abrafa hominum capita inscribunt, domiq; quāmdiu capilli frutificent eos ob-
 seruant, qui tandem ad amicum secreti illius conscium missi abrafiq;, delutesce-
 tes crinibus literas produnt. Lacedæmonii autem & Ephori cū reipub. secreta
 nō omnibus esse communia, literis publicis aut ad classis præfectos aut ad im-
 peratores suos missis volebant, ne si in manus hostium inciderent, arcana pu-
 blica proderentur, ea hoc modo in scripta mittebant, Hastilia duo teretia erant
 eadem longitudine, pari crassamento, ornatuque consimili, adeò vt vicissim con-
 iuncta cōgruerent: ex his alterum cum domi sibi reseruent, alterū tribuant præ-
 fecto vel imperatori in bellum descendenti, cum arcanum quicq; & arduum in-
 scribere cupiunt, chartam lori instar prolixam & angustam hastili suo circum-
 plicant & inuoluunt, nullum oris coherentibus facientes interuallum, hastilis su-
 perficiem vndique charta occupāte: quod vbi factū est, in circumplicata charta
 per transuersum iuncturarum, versibus à summo ad imum proficiscentibus, de-
 scribunt: dempto dehinc codicillo ad præfectum vel imperatorem commenti
 illius conscium absque ligno scripta mittunt: quæ cum is accepit & lectioſe
 nihil valeat, literis truncis & mutilis & ita vndique hinc deinde sparsis & diffi-
 patis, vt nullius prorsus sensus coniecturā habeāt, suo quod penes se habet sum-
 pto hastili, codicillum sic præcisum à summo ad imū, vt fieri debere sciebat, cir-
 cumplicatum inuoluit, adeò vt eiusmodi circumductione similem in seriem con-
 stituta verborum continuatio reperiatur. Est & circa perscribendas voces, vel
 paucioribus literis notandas studium necessarium: quod partim prout cuiq; vi-
 sum est fit, partim pro vsu publico & obseruatione communi. Nanque apud ve-
 teres cum vsus notarum nullus esset propter scribēdi facilitatem, maxime in se-
 natu, vt hi qui scribendo aderāt celeriter dicta comprehenderent, quædam lite-
 ris notabant, & singulæ literæ quid significarent in prōptu erat. Hoc modo vni-
 cam Catonis orationem vt de coniuratis supplicium sumeretur seruata, & li-
 teris demandatam ferunt Cicerone consule velocissimos scriptores disponente,
 atque docente vt per signa quædam breuesq; notas huiusmodi multarum litera-
 rum vim habentes dicta colligerent, quo tempore nondum reperti erant hi qui
 notarii appellabantur: sed tunc primum huius rei vestigia ferunt extitisse, aucto-
 réque ad Lucilium Seneca, vilissimorum mancipiorum commēta fuisse hanc.
 Itaque publicam et occultam literarum significationē quæ in monumentis ve-
 terum

terum curiarum, tribuum, comitiorum, potestatum, magistratuum, praefecturæ, sacrorum ludorum, rerum urbanarum, rerum militarium, collegiorum, decuriarum, fastorum, numerorum, mensurarum, historicorum denique & oratorum libris sparsim reperitur, qui latius & vberius scire volet, Probi Valerii grammatici, Tullii Tyronis, Ciceronis Liberti, Philargii Samii, L. Annei Senecæ, & Petri Diaconi commentarios de ea re satis curiose conscriptos inquirat. Sunt & aliæ quædam digitorum notæ, & oculorum, aliarumve partium quibus secum taciti, proculq; distantes colloquuntur: sicut militaris etiam mos est, ut quotiens consentit exercitus, quia voce non potest, manu promittat. Alii quia voce non possunt, gladiatorum motu saltant. Ennius de quadam impudica, Quasi in choro pila ludens, datatim dat sese, & communem facit, alium tenet, alii nutat, alibi manus est occupata, alii peruellit pedem, alii dat anulū, aliam inuocat, cum alio cantat, at tamen aliis dat digito literas. Ovidius similiter more maiorum apud quos hoc loquendi genus frequentissimum fuisse comperio, impudicam aliā & amicā suā his notis & nutibus monet in virum,

Cum premit, inquit, ille thorum vultu, comes ipsa modesto

Ibis ut accumbas, clam mihi tange pedem.

Me specta nutusq; meos vultūque loquacem,

Excipe furtiuas & refer ipsa notas.

Verba superciliis sine voce loquentia dicam,

Verba leges digitis, verba notata mero.

Cum tibi succurrit veneris la sciuiā nostræ

Purpureas tenero pollice tange genas.

Si quid erit de me tacita quod mente loquaris,

Pendeat extrema mollis ab aure manus.

Cum tibi quæ faciam, mea lux, dicamve placebunt,

Versetur digitis annulus vsque tuis.

Tange manu mensam, tangunt quo more precantes,

Optabis merito cum mala multa viro.

Idem poeta la sciuiissimus alibi & impudicā aliam & amicā ab alio corruptam,

Ipsē miser vidi cum me dormire putares

Sobrius apposito crimina vestra mero.

Multa supercilio vidi vibrante loquentes,

Nutibus in vestris pars bona vocis erat.

Non oculi tacuere tui, conscriptaq; vino

Mensa, nec in digitis litera nulla fuit.

Sermonem agnoui quod non videatur, agentem,

Verbaq; pro certis visa valere notis.

Finis.

N iii

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Octauus.

Vocabula rei Militaris, publici honoris prisca atque præclara.

Cap. I.

Vanto ingenio ac studio, Sigismūde Pandulphe, apud plerisque sparsim publici honoris rei militaris principatum magistratumque mentio habita sit, tanto labore sum profectus eorum vocabula, origines, & officia, locis permultis sic diffusam in vnum hunc sequentemque librum, quasi vnum in corpus redigens, ne quid tuæ cognitioni professionique deesset, quod dignum scientia videretur. Et quoniam regia quidem dignitas ex augurali familia primū constituta, suprema est omnium dignitatum humanarum, poetæ veteres louem non imperatorem appellant sed regem, tribuentes deo id nomen quod est apud homines maximum atque amplissimum. Respubliciuitates, & gentes, tanquam omnium suprema, ac dii quidam inter homines excellentes bonitate, sapientia, & virtute reges rexerunt: sicque reges à regendo & recto, quod reges maximè decet dicti, non ut quorundam temeritas vsurpauit à regnando. Horum plura sunt genera, nec est regum omnium modus vnus potestatis. In Lacedæmoniorum enim republica videtur esse maximè secundum leges, neque enim potestatem habet omnium, sed cum egreditur extra regionem, imperium habet eorum, quæ pertinet ad bellum, præterea sacrificia deorumque cerimoniam ei commissa sunt. Hæc igitur regia potestas, est quasi auctoritatem belli perpetuam habere: vitæ enim necisque alicuius non habet potestatem, nisi dum bellum gerit, ut etiam apud antiquos fuisse videtur, quod ostendit Homerus. Nam Agamemnon in concionibus maledictis & iurgis vexabatur, sed cum à concione digressus in prælio erat, occidendi habebat potestatem. Est alia insuper species regni, qualia sunt apud quosdam Barbaros regna vim habentia proximam tyrannidi, licet sint legitima & secundum morem patriæ: ob id enim quia magis aptæ sunt ad seruiendum nationes Barbarorum, quam Græcorum: & eorum qui incolunt Asiam, quam eorum qui Europam, perferunt seruire iugum æquo animo. Tertia est species ut antiquitus in Græcia fuere, quos vocabant Esetetas: est enim hæc ut simpliciter dicamus electiua tyrannis, differens à Barbarica, non eo quod legitima, sed eo quod non consuetæ: potestas autem huiusmodi aut viuentem durabat, aut tempore aut rebus gestis finiebatur, qualem elegerunt quandoque Mitilenei Pitacum aduersus exules suos. Quarta species est quales erant heroicis temporibus spontaneæ, & secundum morem & legem: propter beneficia enim à primis collecta in populos, vel per partes, vel per bellum, vel per congregationem in vnum, vel per acquisitionem regionis, delatum fuit eis regnum de populorum voluntate, &

& successoribus, id erat secundum patrię morem: secundum patrium etiam morem apud Taprobanem, alterum terrarum diu existimatum orbem, eligi regem à populo, senecta, clementiãque insigni, liberis carentem solere, cæterum si postea gignat abdicari, ne fiat hæreditarium regnum: rectores quinetiam ei dari à populo xxx, nec nisi plurium sententia quenquam capite damnari: sic quoque appellationem esse ad populũ, lxx iudices dari, si libertus: si rex, amplius triginta. Ex Africæ quadam etiam parte sunt, qui secundum morem canem pro rege habent, motu eius impia augurãtes. Primo autem regia potestas fuit apud Cretam teste Aristotele, Diodoro licet vbinam cœperit incompertum sit, cum nulli omnino historici eam tradant. Illam postea sustulerũt imperio in bello ad Cosmos translato: ad alias deinde atque alias nationes defluxit, inter se habitu, cultuque distantes, vt ad Persas, à quorum regibus mos erat thiamam geri, in cuius summitate gemma erat permagna & lucens in auro illigata. Aegyptios verò apud reges mos erat, aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, insignia principatus: quandoque verò arborem, aliquando ignem, quandoque redolentia supra caput vnguenta. Aethiopum reges sceptrum in aratri formam gerunt, ac pileos oblongos circa finem, vmbilicum habentes serpentibus, quos aspicias vocant circumuolutum, monumentum insigne, eos qui contra reges insurgere audeant, mortiferis morsibus subesse. Apud Romanos autem insignia erant

Sella curulis & Trabea: iuxta matoneum illud,

Et Sellam regni Trabeamque insignia nostri.

Nam diadema vt aliarum gentium reges, primò non habebãt: cæterum hastis, quas Græci sceptrum dixere, pro diademate vsu perhibentur: atque hæc apud excellentissimũ quoque vatem Homerũ non omnes reges à loue sumebant, sed solum qui bonum & qui summum studium adhiberent vt subditi quàm beatissimi essent. Hæc diuersa regum insignia, tum ad decorem spectabant, atque ornatũ, tum stuporem ac superstitionem quandã aspicientibus iniiciebant. Ad postremum quoniam rex in tyrannũ, regni transgressione prolabitur, tyrãnusque & rex non nomine sed factis distant auctore Seneca, fit vt regis appellatio quandoque in tyrannum cadat, tyranni que in regem: inde est illud,

Quo potuit ciuem populus perducere liber

Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui: & illud,

Spes mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni.

Interregnum deinde appellatum id tempus quo regia vacabat sedes: nam cum primũ initum est post Romulũ regem vita functum, torus ille annus per quinque dies ceterum senatoribus deputatus est, decem decuriis factis singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, ne aliquis sub equali dignitate romani expers remaneret imperii: decem itaque imperitabant, & vnus duntaxat qui & lictores haberet, dicẽdique iuris potestatis, ac regis & imperii insignia, idque imperium quinque dierum spacio finiebatur, ac per omnes in orbem ibat, annumque interuallum regni fuit id, ab re quod nunc tenet nomen interregnum appellatum. Huc accedit quòd etiam sub consulibus præditi imperio consulari si quando interregnum initum est, interreges fuerunt, nec unquam ita vacua

fuit

fuit hoc nomine respub. vt nullus interrex biduo saltē triduove crearetur. Vi-
 deo mihi hoc in loco posse obiici curules magistratus apud maiores nostros
 quadrienniū in repub. non fuisse, sed erant tribuni plebis cū tribunitia potestate
 quę pars maxima regalis imperii est, tamen nō est proditū interreges eo tēpore
 non fuisse, quin etiam verioribus historicis referētibz declaratū est, consules ab
 interregibus procreatos qui haberent reliquorum comitia magistratū. In hoc
 autem regis delectu decreuerunt vt cum populus regem iussisset, id sic ratū esset
 si patres auctores fierent: tum interrex cōcione vocata, Quod bonum, faustum,
 fœlixq; sit, inquit, Quirites regem create, ita patribz visum est: patres deinde si
 dignum qui secundus à Romulo numeretur crearetis auctores fient. Dictator
 Etrusco more creatus, tremēdus profectō magistratus atq; seuerus summāq; po-
 testatis erat, quippe quod ceteros omnes magistratus dissolueret præter tribuniti-
 am potestatem, auctore Plutarcho, quodq; dicto eius parendum esset, nec ab eo
 ad populum vti à consule prouocare liceret: insignia erant huic consularia om-
 nia, ac speciem quodammodo regię potestatis præferbat: verūm rege existente
 cōs. prætores ac ceteri magistratus in repub. manere nō poterant. Dictatura au-
 tem simulac inducta fuerat in repub. ceteri magistratus omnes interibant, &
 abrogati per creationē dictatoris præter tribunos plebis censebantur: & in hoc
 differebat dictatura à rege, quod rege regnante tribunitia potestasq; plebis aucto-
 ritas omnis omnino soluebatur: dictatore manente, plebis plebeiq; magistratus
 vim auctoritatēque suam retinebant. Dictator idem nec alio quidem pacto
 creari consuevit siue ad bellum designari, quā cum vis aliqua maior de impro-
 uiso oborta, ingentem vrbi cladem minitare videretur, sicq; duos quondam vno
 tempore in vrbe fuisse dictatores, quod immoderata fors, necessitas, & tempus ef-
 fecerunt xxiii. vrbis cōditæ, auctor est Lilius. Huic equitare fas non erat, sed ve-
 teri lege prohibitum, siue quod maiores vires inesse pedes manum conferere de-
 bentibus arbitrarētur, siue propter hoc imperatorē in phalange permanere oport-
 tere nec locum deserere, siue quod ad alia etiam tyrannica magnāq; sit principa-
 tus potentia. Fabius autem dictator designatus magistrum equitum, L. Minuti-
 um primū à senatu petiit, vt equo vti sibi dictatori liceret. Præterea cum quem
 nos dictatorem diximus, in historiis ita nominari, legimus apud antiquos magi-
 stratum populi vocatum, posteaque in auguralibus libris ac in bonorū finibus
 scriptum esse, & Cicero, & Seneca ad Lucilium clari testes non desunt, testimo-
 niūq; est quod qui ab illo nominatur, magister equitum est, quem vti volebat
 ipse dicebat. Non autem post reges exactos anno dignitas hæc siue potestas
 pro tempore maior quā consulatus, cum magistro equitum qui ei obsequere-
 tur creata est, & apud patres esse cœpit nec amplius quā semestri tempore du-
 ratura, nisi si qui forte illam potentiam adepti per vim diutius tenuerint, vt L.
 Sylla, & C. Cæsar qui perpetui dictatores, tyrannidis odiosum atque infame no-
 men vitare volentes respub. oppressere. Quis autem primū dictator creatus
 sit non satis constat auctore Lilio, apud vetustissimos tamē auctores siqua eidem
 auctori fides est, & Eusebio Cæsariensi, T. Largium dictatorem primū, Sp. Cæ-
 sium magistrum equitum, creatos inuenio: quod autem vel futuros dictare hic
 magistratus

magistratus solitus sit, vel à consule diceretur, cui dicto obedientes omnes essent, M. Varrone teste dictatorem appellatū constat: vel vt inquit Plutarchus in vita M. Marcelli, cum dictator à populo aut à senatu deligi non possit, verūm alter consulum aut imperator progressus ad populum quem censeat dictatorem dicit, & quia dictus sit dictatorem appellant. Nonnulli ab eo dictatorem dictum aiunt, quòd non populi suffragio aut assensu, verūm quòd is censeat, imperat siquidem iussa magistratuum quæ Græci *δ'όγματα*, Romani vocant edicta: & imperiosissimi duodecim fasces licet fuerint vtpote penes quos senatus & equestris ordinis & vniuersæ plebis summum decus esset, quorūmque nutu Latium ac totius Italiae vires regerentur, contusi tamen atq; fracti dictatoriæ huic se animaduersioni persæpe substrauerunt: ac ne multa foret læsa gloria militaris, cōsul delicti omnis vindex à dictatore nonnunquam punitus est.

Magister equitū dictus, quòd vt est summa populi dictator, sic summa huius potestas in equites & accēsos, siue quòd in bello equestres ipse copias duceret: qui verò dictator esset etsi præesset omnibus, legiones tamen solū pedestres more maiorū ducendas haberet. Reliqui quidem minores quàm hi magistri dicti magistratus, vt ab albo albatu.

Magistri appellantur quibus præcipua cura rerum incumbit, quicq; magis quàm ceteri obligantur. Nec solum doctores artium sed etiam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum, magistri dicuntur, quia omnes hi magis ceteris obligantur & possunt, quinetiam & ipsi magistratus qui per imperia potentiores sunt quàm priuati, per deriuationem à magistris cognominatione asciscunt. Est enim magistratus potestas vni vel pluribus hominibus à populo vel à principe commissa. Vnde prætores, procons. Tribunos plebis, & ædiles curules, & præfectos annonæ aliōsque qui maiorū, vt diximus, arbitrio puincias regunt, non principatū dicimus habere, sed magistratū. His enim datū est deliberare de quibuldā & statuere, & iubere, & intelligere se gerere personam ciuitatis, deberēque eius dignitatē & decus sustinere, seruare leges, iura describere, & ea suę fidei commissa meminisse. Ad hos palatii quoq; pertinet disciplina, per quā insolētū mores pcellosi, multorūmque ordine moderatione sua sine aliqua confusione cōponuntur, per eos legatorum, quanquam festinantium, prænuntiatu euentus, his potestatem eam decernit antiquitas vt nemo iudicium per prouincias fasces asumeret nisi hoc & ipsi fieri decreuissent, tantāq; eorū officium auctoritate decoratur, vt militiæ perfunctus muneribus ornetur nomine principatus, mirōq; modo inter prætorias cohortes & vrbaniæ præfecturę milites primatū inuenisse videantur. Principatus autē maior est quędam supereminetia cui ceteræ omnes potestates parent, sic Octavianum, Claudium, & Vespasianū principes fuisse dicimus: Senecam verò qui col. fuit temporibus Neronis, nemo principem appellasset. Erat enim Nero princeps non Seneca, neque consulatus Senecæ principatus erat, sed magistratus: & neque imperium Neronis magistratus dicebatur sed principatus. Cum verò quidam magistratuum & non omnes pertractent multa negotiorum publicorum, necesse est esse alium magistratum qui rationes repetat atq; corrigat, ipse verò nihil tractet: vocant vero hos alii correptores, alii rationa

tionales, alii scrutatores, alii procuratores: præter verò hos omnes magistratus vnus est maximè principalissimus omnium: idè enim plerumq; habet finè et introductionem, qui præsidet multitudini vbi populus dominatur: oportet autè id quod cogit summam habere in repub. auctoritatè. Appellat verò quibusdam in locis præconsultores, ex eo quia ante deliberant: vbi verò multitudo est, consilium magis. Ciuitatum igitur magistratus tot aliqui sunt. Nec id præterea subdicendum Marci Varronis sententia libro rerum humanarum vigesimoprimo, In magistratibus, inquit, habent alii vocationem vt consules & cæteri qui habent imperium, alii præfensionem vt tribuni plebis, et alii qui habent viatorem, alii neq; vocationem neque præfensionem, vt questores & cæteri qui neq; lictorem habent neque viatorem. Qui vocationem habent iidem prendere, tenere, adducere possunt: & hæc omnia siue adsunt quos vocant, siue acciri iusserint. Tribuni plebis vocationem habent nullam, neq; minus multi imperiti perinde atq; haberent ea sunt vsi. Huius ergo iuris quod M. Varro tradit Labeonem arbitror vna tunc fiducia cum priuatus esset vocatū à tribuno non esse. Sed quærentibus quam ob causam tribuni qui haberent summam coercendi potestatem ius vocandi non habuerint, facile est respondere: quòd tribuni plebis antiquitus creati videntur, non iuridicando, nec causis querelisq; de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis: quibus qui præsens fuisset, vt iniuria quæ coram fieret arceretur, ac propterea ius aduocandi ademptum, quoniam vt vim fieri vetarent assiduitate horum & præsentium oculis opus erat. Moris porrò erat magistratum petentibus, prehensos dextra ciues benignis orare verbis, & absq; interiore tunica in forum opertos veste descendere, siue vt eo habitu ad supplicandum humiliores accederent, siue vt qui cicatrices haberent manifeste signa fortitudinis aperirent: hæc cum plura ostenderent, quæ assidue multos per annos egregii bellatores exceperant, vniuersi illorum virtutem tacita veneratione prosequerentur, magistratum deniq; ultra quinque dies nisi qui iurassent in leges non licebat gerere. Legati teste Varrone sunt qui lecti publicè quorum opera consilioque vteretur peregre magistratus, quæ nuntii senatus aut populi essent.

Imperatores semper multi quotannis re bene atq; feliciter gesta aduersus hostes à militibus honoris causa appellabantur, vnde & inter cæteros ætatis suæ duces & imperatores cum circumfusa multitudo Hispanorum & antè deditorum, & pridie captorum regem Scipionem ingenti plausu ac consensu appellassent: tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit quo se milites sui appellassent, regiumq; nomen alibi magnum, Romæ exosum & intolerabile esse, regalem animū in se esse, si id honoris ingenio amplius etiam ciuitatis M. T. Cicero procos. dum Parthos tripartito exercitu hostes inuaderet, ac post magnam eorum cædem Amanum eius gētis caput, Sepiram item & castella cōplura vi cepisset, ab exercitu imperator appellatus est. Iulius autem Cæsar cum sæpius post partam victoriam esset imperator ab exercitu appellatus, non imperatorum aut regum, sed dictatoris nomen vsurpauit, tantum odium sibi regis nomen in vrbe contraxerat. Cum autem regis nomen cuperet, vereturque

turque populi indignationem, molitus expeditionem in Parthos, afferens in
 libris fatidicis contineri, non nisi à rege Parthos superari posse, se regem dici pro-
 curavit, qui maturandæ mortis suæ causam præbuit coniurationi. Nullus autem
 sequentium Cæsarum se regem Romanorum dicere ausus est. Imperatoris autem
 appellatio perpetua Cæsarum non erat, sicuti nec consulis, nec prætoris, nec tri-
 buni plebis: nam & priores illos vario numero, quosdã septies, quosdam maiori,
 quosdam minori numero inuenimus appellatos imperatores, sic coll. sic tribu-
 nos plebis: dignitatis enim, non officii id nomẽ fuit. Nam re prosperè aduersus
 hostes gesta, sic erat à maioribus institutum, ac repu. libera perpetuo custoditum
 ut col. procol. prætor, siue quis alius fuerit Romanus qui hostiũ numerũ quàm
 maximum cæderet, aut permagna contra hostes victoria potiretur, is quodam
 præexcellenti honore ad virtutis testimonium vel decus, imperator ab exercitu
 vocaretur. Nondũ erat qui nũc viget mos, vt quem Romanorum imperatorem
 gentes vniuersę vocant, is sit vnus orbis princeps, & potestate summa rerum do-
 minus videatur: id enim dũ S. P. Q. R. cõsilio pub. tempub. gubernarunt, duci-
 bus non honoris pro victoria parta, non potestatis fuit: A qua autem primũ
 hæc noua imperatoris nostri temporis coronandi ornandiq; cõsuetudo vel abu-
 sio potius defluerit, non satis intelligo, maxime cum romanum Cæsarem anti-
 quis illis temporibus coronatum fuisse, nullum vnquam audierim aut legerim.
 Non enim Iulius Cæsar, non Augustus, non Tyberius, non Caligula, non Nero,
 & erant hi duo potissimum extremi intolerandæ superbix ac luxuriæ, coronam
 imperii vnquam suscepit, aut habuit, aut vsus fertur, nisi forte laurea cum trium-
 phasset: aut quapiam alia ciuica, vel castrensi, quæ non Cæsarum erant magis,
 quàm quorumcunque triumphantium aut vincientium. Existimo autem hoc
 à Barbaris deriuatũ, qui cum priscas historias ignoratẽ, neque verborum vim
 imperatoris & regis probè nolcerent, essetque frequens apud eos regis nomen, vt-
 pote sub regibus viuentes, imperatorem verò rarum viderent, id excellentius at-
 bitrati sunt quòd rarius ac insuetius conspiciebant: vtcunque tamen hoc adole-
 uerit, id planè constat vel à Barbaris, vt antè diximus, non scitè, aut à doctis parũ
 modestè hanc sublimem imperatoris, id est, dei appellationem, vt inquit Cice-
 ro, magis quàm regiam post coronationem vsurpatam, & à posterioribus intro-
 ductam esse regibusq; cõcessam. Primum autem apud maiores nostros impera-
 torem appellatum, vt pote cui armorum exercitũque ad tutandam augendãq;
 tempub. commissa sit auctoritas, Lucium Lucillum fuisse, in descriptione tem-
 porum testis est Eusebius.

Ontifices aliqui auctore Plutarcho dictos putant, quoniam deos colunt, potentes ac omnium dominos: alii verò inquirunt nomen confictum esse ad potentum profligationem, tanquam iubente legumlatore, sacerdotes obire potentia sacra debeant: pontifices verò vt Varro inquit, Q. Mutius Scæuola dicere solebat à posse & facere appellatos esse, sed ea descriptio à Varrone non satis probatur: nam à ponte & facio potius dictos existimat, q; ab his primũ pons Sublicius factus, & sæpe restitutus sit: Secundum alios

alios à sanctissimis & vetustissimis sacrificiis, quæ ad pontem fierent. Pontifices
 quatuor ex gente patritia, totidemq; plebeia à Romanis primùm creati, quo-
 rum ordinem & constitutionem Numæ tribuunt: Maximus verò appellatus q;
 & minores pontifices essent, Livijs. L. Cantilijs Scriba pontificis, quos nunc mi-
 nores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à pontifice maxi-
 mo eoufq; virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hic Maximus
 ex pontificibus, veluti interpretis & prænuntiantis, quin hierofantæ potius or-
 dinem et locum tenet, qui quidem non solum res quæ publicæ fiunt curat, sed eti-
 am priuatim sacrificantes obseruat: impedimentoque est ne quis legitima trans-
 grediatur, docetq; qua quispiam re ad venerationem deorum, vel ad postulandã
 veniam indigeret. Erat & sacrarum virginum custos quas Vestales appellant, &
 iudex, & punitor sacrilegii. Habebat etiam penes se idem pontifex sacra omnia,
 designabatq; quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fieri deberet,
 cuiusmodi diuinis in rebus, & vnde erogandæ pecuniæ sumptus fieri deberet.
 Pontificibus etiam permessa est potestas memoriam rerum gestarum in tabulas
 conferendi & hos annales appellant, equidem maximos quasi à pontificibus ma-
 ximis factos. Proinde maiores nostri antiquissimi, præsertim rerum gestarum
 memoria delectati, hanc diligentiam habuerunt, q; historiam scribere auderet
 nemo, qui munus id datũ sibi de publico non haberet, id verò daretur nulli, nisi
 esset vir probitate fidei, singularique virtute aliqua præditus, ac dignitate cæte-
 ris anteiret. Hebræo nanque populo, vt ab illis initium sumam qui vetustate cæte-
 neris, qui magnitudine rerum, qui dignitate historiæ se cæteris præponunt, hanc
 legem fuisse cõperimus, vt quæ ab his gesta pace vel bello essent, ea scribere non
 nisi qui propheta esset: prophetam cum is populus habere desuit, tum maximum
 ad pontificẽ qui auctoritate, honore, dignitate præstaret, hanc ipsam scribendi
 cutam & officium detulerunt. Hunc morem à vetustissimis traditum, per diu &
 eos vsque dies quibus est Hierusalem excidium suum passa, diligentissime cu-
 stoditum, Iosephus in Appionem scribens tradit. Chaldæi quoque, & Aeg-
 yptii, & qui oriundi sunt ab illis Phœnices, Syriæ nobilissimi populi, summo
 studio & diligentia asseruarunt, vt qui magno sacerdotio potiretur, hic modo
 populi sui gesta perscriberet. Plato itẽ philosophus, & Aristotelis præceptor, suo
 in Timæo adducit sacerdotem ægyptium, hominem apud suos venerabilem, &
 multarum rerum notitia excellentem, qui Soloni interroganti de gestis, & vetu-
 state gentis ægyptiæ responderet. Apud Græcos, qui militari disciplina, qui im-
 perio, qui sapientiæ studio plurimum floruerunt, ea lex per diu mansit, quòd deli-
 geretur de publico vir bonus atq; doctus quispiam, qui eo pacto, & dicta, & facta
 omnia memoraret, vt nihil infereret quòd aut ipse oculis nõ vidisset suis, aut ve-
 rũ esse certo & indubitato testimonio nõ haberet. Romanis verò & maioribus
 nostris, qui orbis tandem imperium vendicarunt, hoc institutum ab initio vrbis
 ad multos annos fuisse memorant Cicero & Livijs, vt qui pontifex esset maxi-
 mus, sacra publicæ ab Numa instituta, siue res omnes singulorũ annorũ manda-
 ret literis, easq; in album referret, atq; domi præponeret in publico tabulas, vt po-
 pulo esset potestas cognoscendi, nihil gratia, nihilq; odio scriptum esse. Illud nec
 minus

minus prætereundum, quòd si maiorum religiones & eorum monumenta reuolueris, inuenies apud illos non humilibus & inopibus, sed opulentis hominibus et principibus ciuitatis summum sacerdotium mādari solitum esse. Imprimis, primi cum se ingerant, Persarum sacerdotes qui erāt & dicebantur Magi: Aegyptiorum deinde, Assyriorum, aliarumq; nationū quantis diuitiis opibusque præpollerent his, qui aliquam rerum gestarū notitiam habuerint, satis constare potest: quòd si parum ista te mouent, q; externa & peregrina sunt, maximè que à nostris legibus abhorrent, repetantur summi hebræorum sacerdotes, quorum vetustissimi, Aaron, Eleazar, Phinees, Heli, Abiathar, sic omni copiarum genere abundarūt, vt dictu incredibile cuiquā videatur: si deniq; ad Romanos redeo, vnde coeperat oratio, M. Fabiū primū ex patribus lectū, Luciumq; post Me tellum, præclarū virum, pontificem factum maximum duosq; eum et xx. annos ei sacerdotio præfuisse constat. Cæsares quoq; legimus & plerosq; alios qui Romæ tēporibus illis gloria rerum gestarū, opibus & potentia plurimum præstare putabantur, summos sepe sacerdotes fuisse. Hanc dignitatem pontificum, augurum, quæ Romulo regnante nulla erat, Numam Pompilium à rege ad alios detulisse accepimus, ne quādo rege bellicis rebus occupato diuinus cultus intermitteretur. Pontifices deniq; veteres, vt in tertio de Oratore testis est Cicero, propter sacrificiorū multitudinē tres viros epulones esse voluerunt, cū essēt ipsi à Numa vt etiā illud ludorum ac epulare sacrificium facerent, instituti. Epulones, Festo teste, dicebāt antiqui quos nūc epulones dicimus, datūq; his nomē q; epulas incendi Ioui ceterisq; diis potestatem haberent: de his etiam Lucanus in primo, Virque epulis septem Festus Titiusq; sodales.

Cæterum cum aliqua species curationis sit circa rem diuinam, ceu sacerdotes & aeditui circa templa vt conseruentur quæ sunt, & erigantur ruinosa ædificia, & cætera omnia quæ pertinet ad diuinum cultum, euenit alicubi curam hanc esse vnā, vt in paruis ciuitatibus: alibi verò seperatis à sacerdotio, vt sacrificuli, aeditui, & custodes sacrarū pecuniarū. Huic consequens est cura illa quæ est circa sacrificia publica quæcunq; quæ ex sacerdotibus lex non cōmittit, sed ex publico fiunt. Vocant autem eos qui istis præsunt, alii reges sacrorum, alii pōtiffices maximos. Maiorum enim consuetudo tunc erat, vt rex esset etiam sacerdos vel pontifex, sic postea vel reges vel imperatores pontifices dictos, Maro nullius religionis experts his verbis ostendit, Rex Anius, rex idē hominū Phœbiq; sacerdos.

Fœciales quorum pater patratus princeps erat, sacerdotes dicebantur qui faciendis præerant fœderibus: hi vt Pomponio placet à ferendo dicti, vt M. Varro ni à fide et faciendo, vt aliis, fœciales quasi fœdiales, à fœderibus faciendis, quorū ius ab Equiculis ad Romanos translatum esse non dubium est.

Caduceatores, pacis legati dicuntur: sicut enim per fœciales bella indicebātur, ita pax per caduceatores. Est autem caduceum verbena & pacis signum, quod nō ab re Mercurii virgā possumus existimare. Mercurius enim orationis deus dicitur, et interpres deorū: vnde sicut virga serpētes diuidit, hoc est venenum, ita bellantes interueniente oratione sedantur, bellumq; cadit atq; dirimitur.

Aediles quidam publicis ludis ac edibus præerāt, nomen ab ædibus huic magistratui

gistratui datum ut Festo placet, Varroni & Paulo quod ædium non tam sacra-
 rum quam priuatarum etiam curam haberent, ac illis præessent, in quibus scita om-
 nia sua plebs deferret: duo quidem primum & ex plebe constituti ac proinde ple-
 bei appellati, exactisque regibus anno propemodum septimodecimo cum plebs a
 patribus secessisset, tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magi-
 stratus, deinde cum vellet ex suo quoque corpore consules creare & patres recusaret,
 factum est ut tribuni militum crearentur, tum ex plebe, tum ex patribus consu-
 lari potestate, paulo post cum placuisset creari ex plebe consules, coeperunt ex utro-
 que corpore constitui, tunc ut aliqui pluris patres haberent, placuit duos ex nume-
 ro patrum constitui: & ita facti sunt ædiles currules, unde ortum ut ædiles alii
 plebei, alii currules appellarentur. Sella enim quasi sedita à sedendo dicta est. Re-
 gia quidem sedes erat currulis, à curuitate pedum ipsius sellæ, in qua sedetur sic di-
 cta: vel quod in ea qui essent reges cum veherentur curru ad eminentiam ve-
 rentur. Postea vero cum regibus libera Roma fuisset, Magistratus maiores, ut
 consules, dictatores & plerique alii, regio more sella curruli vectabantur: unde ma-
 gistratus hi sunt currules, cæteri vero plebei seu pedanei, quod pedibus irent ap-
 pellati, nec curru neque sella curruli veherentur: quod autem duo fuerint ædiles, his
 verbis in Pisonem ostendit Cicero, Mecum, inquit, quaestor in primis ædilem
 priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus faciebat, ædilem priorem
 dixit quod duo erant tantum ædiles, sicut duo consules. Huius rei si quis fidem
 postulet, bini semper ædiles in argumentis comædiarum nominantur: unde Teren-
 tio. Hi etiam siue plebei, siue currules ludos faciebant instaurabantque. L. i. bellum
 Macedonicum libro primo: Ludi Romani scænici eo anno magnifice apparatusque
 facti ab ædilibus currulibus. Idem in eodem paulo post, & plebei ludi ter toti in-
 staurati ab ædilibus plebis: ædiliū enim partes in ludis instituendis, quantum
 impensæ & in quibus spectaculis fierent haudquaquam minimæ fuere. Id etiam
 erat potissimum ædilitatis munus ut sua quisque ædilis impensa ludos pro modo
 patrimonii ac dignitatis suæ celebrandos curaret. Huius instituti M. T. Cicero
 in officialibus, cum suæ & Cn. Pompeii ædilitatis meminit testis est. A. Conius
 etiam P. Pedianus Pompeium ædilem factum theatrum quod summa impensa ædi-
 ficauerat magnificentissimis ludis in quos currus cum elephantis induxit, ædifi-
 casse asserit: Valerius item Maximus in libris dictorum factorumque memorabili-
 um scripsit Attilium Seranum & L. Scribonium ædiles, senatus plebisque loca
 secreuisse: Quod si Vlpiano auctore mancipium fugitiuum erronemque aut in-
 mentum morbo aut vitio aliquo affectum quispiam pro sano venundederit, do-
 lis ac fallaciis vendentium occurrendo ædiliū edicto emptori succurritur re-
 dhibeturque: Porro ut urbis cloacæ, aquæ ductus, & ædificia quæque publica & pri-
 uata, munda, lota, integra, expeditaque asseruarentur ad ædiliū officium perti-
 nere non dubium est, ut Cicero noster cum factus esset ædilis, actione in Verrem
 septima, cæteris more suo longè vberius ac melius attestatur: Nunc sum, inquit,
 designatus ædilis, habeo rationem quod à populo Romano acceperim mihi lu-
 dos sanctissimos maxima cum cerimonia Cereri, Libero, liberisque faciendos, mihi
 Floram matrem populo plebique Romano: ludorum celebritate placadam, mihi
 ludos

ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Miueruæq; esse faciēdos, mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam, ob earum rerū laborem & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam currulem, ius, imagines ad memoriam posteritatemq; prodendā. Sunt præter hos ædiles plebeios & currules, duo alii qui frumento præerant, & quorum creandorum auctor fuit C. Julius Cæsar. hique, ut inquit Pompeius, à Cerere cereales dicti. Aeditui præterea appellatione ædiles intelligimus: est enim edituus idem q; ædilis, custos sacræ scilicet ædis vel templi, quasi ædem tuens vel ædis tutor: dictus is enim est cui sacrarii custodia commissa erat, ubi statuæ seruabantur et simulacra deorū gentilium, quæ opus erat exorare, si quis optasset aliquid apud illa deprecari et impetrare, quod multi factitabant credentes exaudiri, si verba sua simulacrorum auribus instillassent, Seneca epistol. li. v. Non sunt ad cælum eleuandę manus, nec exorandus aedituus, ut nos ad aurē simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Aeditimus quoq; idem quod ædituus: sed M. Varro in secundo libro ad Marcellum de latino sermone, æditimum dici oportere censet magis quàm ædituum: quod alterū recēti nouitate fictum, alterū antiqua origine incorruptum: Lauinius in Prothesilao Claustrinū dixit qui claustris ianuæ præfesset, eadem, s. figura æditimū dici iubebat, qui ædibus præfesset: in Verrem. M. Tul. in exemplaribus fidelissimis ita inueniri scriptum, æditimi custodesque maturè sentiunt. In libris autem his vulgaribus æditui scriptū est, Pomponii fabula Atheliana est, quæ ita inscripta est, Aeditimus, in qua hic versus est, Qui postq; tibi appareo atque æditimo in templo tuo: T. autem Lucretius in carmine suo pro ædituis ædituentes appellat.

Flamines permultos fuisse comperio, & tot deniq; quot deos colerēt, vfos veteres romanos, M. Varro in his libris quos de origine linguę latinæ scripsit testis est, ut Dialem, Martialem, Quirinalem, Volcanalem, ceterosq; eiusmodi, verum flaminem Dialem Numa Pompilius Romæ rex creauit, cū antea reges pontificum ac regū munera promiscue gererent, ut de Priamo & Aenea apud Maronem, & à minoribus tandem, ut à C. Cæsar. diuo Augusto, multisq; aliis principibus, quos maxime pontificatus titulis insignitos in multis quæ adhuc extāt monumentis cernimus obseruatū esse. Cæterū Numa plures in urbe Romuli q; sui similes reges fore ratus, qui relicta religionis cura, bellorū negotiis implicarētur, sacerdotes quos flamines appellant, quiq; rei diuinæ iugiter adacti essent, multis deorum instituit, flaminem vnum Ioui insigni veste & curruli regia sella adornatum, quem Dialē vocant, huic duos flamines adiecit Marti vnum, Quirino alterū: dicti autem primo flamines ut Plutarcho placet, ab his qui circum caluaria sunt pileis, quibus ad tegēdum capita vtuntur, quasi pileamines quidā essent. Lucanus in primo: Et tollens apicem generoso vertice flamē: vel ut Varro inquit, quod in Latio capite velato erant, & caput filo lanæ præinctū habebant, à quo flamines quasi filamines vocabātur. Dialis verò à dio, à quo vita dari putabatur hominibus: vel à Ioue quod est iuuās deus. Cæteri enim quiq; cui præfunt, numinis eius titulo decorātur: hic solus, ut Varro ait, lib. ii. rerū diuinarum

Album habet galerū, vel eo quod maximus est, vel eo quod Ioui immolari alba hostia opus sit. Multiplices etiam ceremoniæ fiunt, quas in libris qui de sacerdotibus publicis compositi sunt, item in Fabii pictoris librorū primo scriptas legimus, unde hæc fermè sunt quæ cōmeminimus: equo enim dialem flaminem vel hi religio est, item iurare dialem fas nunquam est, ignem è flamine, id est, flaminis dialis domo nisi sacrum efferri ius non est, vinctum si ædes eius introiret solui necesse est, & vincula per impluuium in tegulas subduci atque inde foras in viciniam dimitti, hederam neque tangere neque nominare fas erat, pro eo quod hederam vincit ad quodcumque se applicat: sed ne anulum quidem gerere ei licebat solidum, aut aliquem in se neque in apice neque in cinctu neque alia in parte nodum habere, si quis ad verberandum ducatur, si ad pedes eius supplex procubuerit eo die verberari piaculum est. Capillum dialis nisi qui liber homo est non tonset, capram & carnem incoctam & fabam neque tangere diali mos est neque nominare, pro cinctam classem, id est, paratam ad bellum militū multitudine diali flamini videre non licet, propagines è vitibus altius prætentis non succidet, pedes lecti in quo cubat luto tenui circumlitos etiam oportet, vnguis dialis & capilli segmenta subter arborem illic terra operientur. Dialis quotidie festatus est sine apice, sub dio autem esse licitum non est, sub tecto vtiliter & non pridem à pontificibus constitutum. Mansurius Sabinus scripsit & alia ceremoniarū genera in huiusmodi, farinam fermento imbutam attingere ei fas non erat, neque tunicam intimam nisi in locis tectis exuisse, sub cælo tanquam sub oculis Iouis nudus ne sit, super flaminem dialem in conuiuio, nisi rex sacrificulus, haudquaquam alius accumbit, uxorem si amiserit flaminio decedit, flaminis matrimonium nisi morte dirimi non est ius, locum in quo bustum est nunquam ingreditur, mortuum nunquam attingit, funus tamen exequi non est religio.

Salii sacerdotii genus quod ex huiusmodi causa institutum dicitur, nam annum iam octauū regnante Numa morbus pestifer, Italiam occupans, Romam quoque inuaserat: moerentibus verò cunctis traditur peltam æneam è cælo delapsam in Numæ manus decidisse & in ea mirabilia quedam dixisse regem, sed ex Egeria Musisque audisse, ac peltam in urbis salutem missam, oportereque eam obseruare, aliis vndecim ad illius figuram magnitudinemque et formam effectis quod dubium furi ob similitudinem sit cælestis illius adipiscendæ. Peltam itaque ex eius auctoritate atque imperio effingere artifices cum certassent, diffidentibus ac desperantibus cæteris, Vecturium Mamurium vnum ex summis opificibus usque adeo similitudinè effinxisse struxisseque omnes similes, ut neque Numa iam ipse dignosceret: harum autem custodes ac ministros constituisse dicitur salios sacerdotes: Salii verò vocati sunt, non, ut quidam fabulantur, à viro Samothrace seu Mantiacho Salo nomine, qui saltationem quæ in armis dicitur edocuerit, cum eam re vera teste Plinio vi. naturalis histo. Dardanus instituerit, sed ab ipso tripudio saltatorum. Ouidius iii. fastorum: Jam dederat salis à saltu nomina dicta, quod nec vehementius robustiusque per urbem curretes saltarent, tum ad mensum Martium sacras peltas susciperent, induti puniceis tunicis, æneis baltheis latisque succincti, Aeneas capitem galeas portantes & æneum super tunicam pectori tegmen, par-

uisq; gladiis arma pulsantes. Reliquum verò saltationis pedū est opus: mouentur enim suauiter, conuersiones ac mutationes in celeri ac crebro numero robuste ac leuiter reddentes. Mamurio autem artis illius suæ mercedem fuisse perhibent memoriam quandā per saliorum carmen simul cum pyrrichii modulo ab solutum. Alii verò Vecturium Manurium qui canebatur fuisse aiunt.

Senatoriam dignitatem à Romulo institutam fuisse nemo ambigit. Romulus enim urbem conditurus pastores inter quos adoleuerat conuocauit, cumq; is numerus condendæ urbi parum idoneus videretur, constituit, Asylū quo passim confugerent ex finitimis locis pessimi quiq; sine vllō cōditionis discrimine, ex hisq; omnibus populum conflauit, legitq; in senatu eos qui ætate anteibant, & patres appellauit, quorum consilio gereret omnia. De hoc etiam senatu Proptius elegiarū scriptor hæc loquitur: Buccina cogebat priscos ad bella quirites, Centū illi in pratis sæpe senatus erat. Curia prætexto nūc quæ inter alta senatu Pellitos habuit rustica corda patres. Atqui vt apud Lacedæmonios senes siue seniores appellari eos, qui summum quendam magistratū gerunt Cicero auctor est, sic nisi consilium, ratio, sententia senibus inessent, non summum consilium maiores nostri senatum appellassent. Quod & Ouidius in fastis non reticet dicens: Magna fuit quondā capitis reuerentia cani, Inq; suo pretio ruga senilis erat. Martis opus iuuenes, animosaq; bella gerebāt, Et pro diis aderāt in statione suis. Viribus illa minor, nec habendis utilis armis, Consilio patriæ sæpe ferebat opem. Nec nisi post annos patuit tunc curia ferros, Nomen & ætatis miræ senatus erat. Iura dabat populo senior, finitaq; certis Legibus est ætas, vnde petatur honos. Ab honore ergo patres, ab ætate senatores appellati. Alii senatores à sinēdo quòd facultatem darent, dictos putant, vel q; agrorum partes tenuioribus ac liberis propriis attribuebant. Huic centum senatorū numero plures ac diuersis temporibus additos inuenio: Brutus enim quo plus virium in senatu etiā frequentia ordinis faceret, diminutum parum numerū primoribus equestris gradus electis ad trecentorum summam expleuit, traditumq; inde fertur vt in senatum vocarentur, qui patres quique adlecti atque conscripti essent patres, vt diximus, vocati, vel quòd sunt patritii generis adlecti, quòd propter inopiā ex equestri ordine in senatorum sunt numero assumpti, conscripti autem quòd in senatu quē nouū effecerunt sunt scripti: Verum post Cæsaris obitum excrescentē hūc numerū deformi incōdita ac indignissima turba, mille enim excesserat, & nonnulli per gratiam, nonnulli præmiis electi, qui abortiui vulgo appellabātur, Augustus ad modū pristinū & splendorem redegit. Præter hæc senatorum nomina sunt qui pedarios senatores opinentur appellatos, quòd sententiā in senatu non verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent, tanquam sententię dictione carentes, aliorum dicta confirmarent, et quasi pedibus in alienam sententiam descenderent. Alii verò quasi differentia quadam, quòd essent pleriq; qui magistratus currules adepti, sella curruli honoris gratia in senatum veherentur: qui verò iter pedibus facerēt, pedarii appellabātur. Marcus autem Varro equites quosdam dicit pedarios appellatos, videturque eos significare qui nondum à censoribus in senatu lecti quidem erāt, sed honoribus populi vsi in senatum ve-

niebant & sententiam eius habebant. Nam & currulibus magistratibus functi, qui nondum à censoribus in senatum lecti erant senatores non erant: etiam quia in postremis scripti erant, non rogabantur, sed quas principes dixerant in eas sententias descendebant. De more autem habendi senatus Marcus Varro rogatu Pompeii librum edidit, cum ille cos. primum M. Crasso fuisse designatus creditur: quia foris militiæq; ad eam ætatem occupatus civilis cōsuetudinis expers esset, vellētque cæteris non indoctior videri: in hoc libro id genus multa scribere Varronem Gellius attestatur, primūq; illud fuisse per quas personas haberi senatum liceret, nominans dictatorem, cōsules, prætores, tribunos plebis, interregem, præfectum vr̄bis, neq; alii præter hos ius fuisse dixit facere senatusconsultū, quotiēsque vsu venisset vt omnes isti magistratus eodem tempore Romæ essent, tum quoque supra ordinem scripti essent, qui eorum prior aliis esset, ei potissimū senatus consulendi ius fuisse. Addit deinde extra ordinaria in retribunos militares qui pro consulibus essent, decemuiros item quibus tum imperium consulare esset, item triumuiros reip. constituendæ creatos, ius consulendi senatū habuisse. De loco autem habendi senatus aut senatusconsulti rogandi nisi in locis per augures constitutis quæ templa appellantur, haberi rogariue potuisse negabat. Moris etiā erat vt eo in loco senatus iniussus assidua statione cogeretur, qui senatulum appellabatur, vnde accitus deinde quàm primū in curiam proficisceretur. De tempore autem habendi senatus ita diseruit, ante exortū inquit solem aut post eius occasum senatusconsultum irritum, opus etiā censoriū fuisse, per quos et quo tempore factū senatusconsultum esset excutere. De ætate autem senatoria ne cui paucioribus xxv. annis nato, senatum ingredi liceret, vt in vita magni Pompei auctore Plutarcho constitutū est, cæterum minoris ætatis senatum aliquando ingredi moris fuisse vetera legentibus non dubiū est, veluti M. Valerio Coruino contigisse nouimus, cui tertium & vigesimū annum ingressu consulatum largiti sunt. Quò minus autem senatum introirent cum prætextatis filiis senatores, vt moris antea fuerat, decretū postea factū est, Papyriūq; prætextati factum in causa fuit: qui etiam senatum habiturus esset auspicari primò atq; immolare hostiam debere idem Varro cēsebat. Docuit etiam de diuinis rebus prius q̄ de humanis ad senatum esse referendum: idem senatusconsultum duobus modis fieri, aut per discessionem si consentiretur, aut si res dubia esset per singulorum sententiam, de pignore quoq; capiendo deq; multa irroganda senatori, qui quo tempore venire in senatū debuit, non venit. In quo & illud animaduertendum de more, quòd sicut lex à quinquagesimo anno militem non regit, ita à sexagesimo senatorem non citat. Hunc etiā morē apud veteres necessitates publicæ reperierūt, vt si forte aliqua vis ab hostibus immineret, quæ cogeret vel humilia captare consilia, vel aliqua constituere, quæ non prius oporteret dici quàm effici, vel si nollent ad amicos aliqua permeare senatusconsultum tacitum fieret, ita vt non scribē, non serui publici, non cēsuales illis actibus interessent, senatorēsque exciperent omnium officia censualium scribarūque complerent. Horum & ars erat de irato facere beniuolum, de suspecto placatum, de austero mitem, de aduersante propitium. Et quanquā, vt dictum est, senio confecti armis

minus valerent, binos tamen senatores singulis cohortantibus præpositos tertio ab vrbe condita libro testis est Liuius. Patriciorum familia loui noscitur fuisse dicata, si origine dignitatum antiquitatis ordinem perscrutemur, quo summi dei sicut putauere cultura locum primariũ possideret, patriciatusq; nomen ipsum vt quidam veridicorum à patribus dictum esse voluerunt.

Consularem exactis regibus dignitatem regii nominis fastum declinantem, cum plenam penè eorum instar administrandæ reip. facultatem haberent accersitam fuisse antiquitatis monumenta declarant: Duo hi erant pro vno rege creati, vt si alter malus esse voluisset, ab altero simile potestatem habente cohiberetur. His primũ omnia iura ex regia potestate erant, omnia deinde eiusmodi insignia pomparumq; fercula & officii sui ornamenta. Nam ambobus fasces erant collati quatuor & viginti lictores, totidem cum securibus quæ proinde tantæ potestati cathenarum nexibus præceptæ sunt alligari, vt cum tardius soluerentur, moram deliberationis acciperent: maxime si de cade aut hominis nece aliquid censuissent. Cunctator enim esse debet, qui iudicat de salute. Alia enim sententia corrigi potest, de vita hominis haudquaquam, arma quinetiam ista iuris sunt non furoris, & contra noxios sic instituta, vt plus terror corrigat quàm pœna cõsumat. Ciuilis est etiam pavor iste magis quàm bellicus, vtpote quem abactores timeant, reformident fures, latrones exhorreant, innocentia tantũ læta respiciat: institutumque est etiã vt ne duplicatus terror videretur, vt eorũ tantum alter fasces haberet, non ambo, isque penes quem fasces essent maior consul diceretur: vel is qui prior factus est prætor, aut maior vrbanus minores, ceteri quibus, quod plerumq; in maximis vrbibus solet, senatus decreuit vt darent operã ne quid resp. detrimenti caperet: permisitq; eorum alterum vel ambos cum opus esset exercitum parare, bellũ gerere, coërcere omnibus modis subditos atq; ciues, domi militiaq; imperium ac iudicium summum capitis dicere, sed ciuis non Romani, quem solum cohibere & in publicam custodiam duci iubere illis fas erat: Sella Curru li pro sui magnitudine vtebantur multis gradibus innixi, vt ibi locati nihil abiectum nihilq; humile meditarẽtur, vtq; in ocio subiecti mererẽtur, quod alii post maximos labores assumunt imperatores: Manus porrò victoriali Scipioni munita erat, quo Romanæ reip. viri fortis dextra tueretur fortunas omnium, ac liberos, in augmentum etiam publicæ gloriæ famulos solueret iugo seruili, calceas auratis præterea prodibant in publicum, tanquam auri materiã quam mens ad inane volans tanti putat, paruifacere non solum, sed pessum etiã dare viderẽtur. Inter ceteras etiam reip. dignitates soli meruerunt pictos habere humeros, vario colore palmatæ vestis, quam fœlicitas dabat præmio vincientium. Quòd autẽ candidis vestibus induti procedebant, candidati appellabantur, quòd deniq; populo consulerent, & patriæ, cum omnia eorum traderentur arbitrio, ne insolescerent animo à consulendo consules dicti sunt, nisi illinc potius, vnde Actius ait in Bruto, Qui recte consulit consul ciatur, vel vt Quintilianus, consul sit à consulendo, vel à iudicando, nam & hoc consulere veteres appellauerunt: Magistratus huius imperium annum erat, quo ne diuturna potestate insolentes facilius in errorem aliquem prolaberentur se custodirent: hi

hi quanquam breuis esset eorum magistratus, ni hilominus tamen si haud essent idonei infra annum amouebantur: illud quoque de more fuit consulatum petentibus ut per se ipsis comitiis interessent, nullique xxv. annis minores, quæ senatoria ætas erat, admitterentur.

Suffes consul etiam pœnorum lingua dictus est, auctore Calidio. Liius belli Macedonici libro quarto, Postero die cum suffetes ad ius dicendum confedisent, conspectæ tabellæ demptæque & lectæ. Alii à sufficio quod est subministro vel in alterius locum substituo, suffectos dictos putant, quasi sub alio factos. Liius xxxi. M. Aurelius cotta decemuir sacrorum mortuus, in eius locum M. Attilius Glabrio suffectus. Cicero pro Murena Vnus erit cos. & is nō in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Illud denique nec præterendum, nam cum duæ res possint eodem auctore prouehere homines in hunc amplissimum cōsularis dignitatis gradum, & honorum populi finem, vna iuris, altera militis, non dubium est quin ad eam adipiscendam multo plus conferat res militaris quàm iuris ciuilis gloria: vigilat enim alter nocte, ut suis consultoribus respondeat, alter quò intendit, maturè cū exercitu perueniat: illum gallo-rū, hunc buccinarū cantus exuscitat: ille actionē instituit, hic aciem instruit: ille cauet ne cōsultores, hic ne vrbes aut castra capiāt: ille ut aquæ pluuię arceant scit, hic scit et timet ne hostiū copię: ille in regēdis, hic in ppagādīs finibus exercitat.

Proconsularis dignitatis creandæ morem ac necessitatē induxit imperii Romæ amplitudo, quòd nec adesset vbique ad bella gerēda nec omnes obire prouincias consules, qui modo essent duo possent, his consularia insignia cetera præterquam quæ sex duntaxat lictores relictī fuere concessa sunt: numerus autem proconsulum definitus erat nullus, utque præsidium nomen generale quod & proconsules & omnes prouincias regentes senatores licet essent, præsides appellabantur, sic proconsulum appellatio specialis est, qui denique quòd consulum iuribus fungerentur proconsules nominati sunt.

Lictor crudelitatis minister consulis, proconsulis, prætorum qui fascem virgarum alligatum cum securi portat. Sunt qui lictores consules xii: aliorum autem seni. Lictorem Valgius Rufus in secundo librorum quos inscripsit de rebus per epistolam quæsitis, dicit à ligando appellatum esse, quòd cum magistratus populi Romani quempiam verberari iussisset, crura eius & manus ligari vinciri que viatore solita sint, isque qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictor sit appellatus. utiturque ad eā rem testimonio M. T. verbaque eius refert ex oratione que dicta est p. C. Rabirio, Lictor inquit colliga manus. Liu. li. viii. Lictor delicta ad palū: hæc ita à ligādo Valgius Rufus. M. T. Liius, Festus ac omnis antiquitas putat & nos sane cū illis sentimus, sed Tiro Tul. M. Tullii. C. Libertus lictorem vel à lino vel à licio dictū scripsit: licio enim trāuerso quod linū appellatur à veteribus qui magistratibus inquit præministrabāt cincti erāt, ad reorū manus ligādas, & crura ut diximus vincieda Male itaque & in scitè qui lictorē à litan do dictū putant. C. interposita quia rem lictat & interficit, illudque inepte addunt quasi legis ictorē dici quæ iciat, id est, percutiat reū, iuxta legis mandatū quod antiquitas non approbat, colorata licet ratio videatur. Numero autem duodecim lictores

ctores sumptos à Romulo; alii à numero vulturū qui regnum sibi ptēderant au-
gurio: Alii putāt & melius ab Hetruscis finitimis, vnde sella currulis, vnde toga
prætecta sumpta est ad imitationem regum suorum, quòd duodecim ex populis
creato regi singulum singuli populi licetorem darent.

Quæstura in qua esse debet scientia iuris summa, literarum gloria, cautela ser-
monis, firmitas animi, continentia domicilium & virtutum omnium sedes, Acti-
one in Verrem ii. auctore Cicerone primus est gradus honoris, dignitatumque
omnium genitrix, Varro lib. vi. teste Cassi. Officiū autem eius et origo perquam
vetus est & pene ante omnes magistratus, quorundam & quidem eruditorū sen-
tentia. Gratianus Iunius lib. vii. de potestatibus apud ipsum Romulum & Nu-
mam Pompilium binos quæstores fuisse auctor est. Pomponius hunc magistra-
tum cœpisse tunc asserit cum ærarium po. Ro. arctius & cumulatus esse cœpif-
set, vt essent qui illi præessent, quod Romuli tēpore fuisse, cū res tenues & perexi-
guæ tunc essent, haudquaquam putandum est. Caterum sicut in dubium venit
an Romulo & Numa regibus quæstor fuerit, ita etiam Tullo Hostilio rege à quo
census in ciuitate & descriptio centuriarum & classium, quæ prius non erant est
facta, quæstores fuisse, ac tunc initium habuisse veri magis simile est, & sanè cre-
brior apud maiores opinio est, Tullum Hostilium primum in remp. induxisse
quæstores: hos autem à quærendo quæstores initio dictos Pomponius & Iunius
& Trebatius & Fenestella & Varro scribūt: verum quia de capite ciuis Roma-
ni, iniussu populi non erat lege permillum consulibus ius dicere, propterea quæ-
stores constituti sunt à populo qui capitalibus rebus præessent, quæ triumviri po-
stea capitales perquisiuere, hiq; appellabātur quæstores parici Felto teste, vel Pom-
ponio parricidii quorum meminit lex xii. tabu. dicti: quoniam parricidæ non
vriq; hi, qui parentem occidissent, sed qualemcunque hominem dicebantur.
Idem etiam fuisse indicat lex Numæ Pompilii in his composita verbis, Si quis
hominem liberum morte sciens eluit, parricida est. Horum officio iniunctum
erat vt prouincias ex senatusconsulto sortirentur, vtq; extra urbem aduenientibus
regibus obuiam irent, & hastæ subiectos captiuos venderent. Erant & candida-
ti principis quæstores alii qui libris duntaxat in senatu legēdis operam darent,
quiq; literas eius in senatu legerent.

Prætores initio erant, quorundam iudicio, qui postea consules, & hi bella ad-
ministrabant: proinde sic dicti quòd præirent & anteirent iure in exercitu. Au-
ctore etiam Pomponio tunc creati, cum consules bellis finitimis auocarentur,
neque esset qui in ciuitate ius reddere posset. Numerum autem pratorum ha-
buit Roma pro tempore varium, primum quidem vrbānum, deinde post ali-
quot annos, eo non sufficiente peregrinum, sic dictos quòd ius alter peregrinis,
alter ciuibus diceret. Deinde verò plures augendo numerum, ad octo vs-
que creatos inuenio. Vnde Cicero pro Milone, Septem prætores, octo tribuni
plebis, illius aduersarii, defensores mei, captis prouintiis, totidem prætores quot
prouinciæ in deditionem venerant creati sunt: partim qui vrbānis rebus, par-
tim qui prouincialibus præessent, horum autem prætorum insignia sex fuisse se-
cures, Plutarchus in vita Pauli Aemilii auctor est: Ad hoc enim bellum inquit
Aemilius missus,

Aemilius, missus non cum sex vt cæteri prætores, sed cum duodecim securibus ita vt dignitas consularis imperio eius inesset.

Censores ad cuius censionem, id est, arbitrium censeretur populus, vel ab re ipsa quòd præessent faciendo censui appellati, vel quòd rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quantum illi censuerint, vel quòd censere pro arbitrari veteres cognatione quadam socia ac simili esse voluerint: sunt qui à censiono, id est, constituendo & præcipiendo, vnde etiam dicere solemus censo hoc facias, & fenatum aliquid censuisse, inde Modestino auctore censoris nomē videtur esse tractum. Hoc munus instituisse primum Seruius Tullius legitur, postea verò vt sunt reges exacti, ius omne faciendi census & cætera quæ regiae maiestatis huius fuerant ad consules delatū erat: creandi verò noui magistratus huius dedit causam, quòd bellis vrgētibus neq; populus sine censiono esse, nec qui essent cōsules nauare operam commode censiono possent: res quidē vt parui admodū momenti prius visa, quòd nihil iuris haberet nisi censiono modo populum, ita illustris magistratus hic maxime omnium reuerentię plurimāq; potestatis ac seueritatis pœna fuit. Eo autem venit vt haudquaquam de opibus modo, verum de militari disciplina moribūsq; censeret. Mos nanque Romæ apud equestres erat auctore Plutarcho, cum per legitimum tempus à quoquam militatum esset, equum per medium forum duci coram uiris duobus publicè præsidētibus, quos censores nuncupauit, illisq; quemlibet ducum ac imperatorum sub quibus militatum sit recenseri, deinde censorum iudicio subigi, qui iuxta cuiusque meritum vel laudem vel infamiam tribuunt. Huic præfecti curæ tunc erant viri dignitate ornatiq; insignes, ad hos sella curruli insidentes, equites subituri iudicium ritu cum prodirent, censorum alter qui senior erat interrogabat, si militias omnes iuxta disciplinam militarem absoluisset, omnesq; sub imperatore meruisset, quòd si non secus ac dixerat foret inuentum, ingenti laticia plaudentibusq; amicis domum illum admittebant: sin minus censoria eum inurebant nota, & ex tenuissimis causis licebat illis, qui flagitiose ac intemperanter degerent ac loquerentur, equum adimere & exercitu demouere. Horum etiam erat vectigalia populi Romani augere minuerēque, lustrum completo quinquennio concedere, & soli taurilia sacrificia de sue, oue, tauro facere, de nuptiis, de liberorū procreatione, de viuendi ratione, de conuiujs diligenter inquirere, ne quis patriam ac consuetam viuendi disciplinam transgrediretur: ad hæc etiam munera duocum essent, alter patritius, alter verò plebeius, eis licebat senatus principem describere, immeritos senatu quoque amouere, vt C. Fabricium fecisse ferunt, qui P. Cornelium Ruffinum patritium virum, quòd decem argenti facti pondoin conuiuium adduxisset, senatu amouit: siue vt M. Catonem censorem, quem C. Flaminium, T. Flamini fratrem, quòd exhortatus à Puello quem deperibat teste Plutarcho, vel à scorto aliorum sententia, cum esset consul in Gallia, vt aliquē ex his, qui vt in vinculis rei capitalis dānati erant, securi percuteret, obtinere perauit, senatu eiecit. Valerius Antias non ad pueri, sed ad mulieris cuius amore teneretur, arbitrium id ab L. perpetratū affirmat. Liuius autē scriptū in oratione Catonis asserit Gallū transfugā cū vxore ac liberis venisse, & ab L. in epulas exceptum,

exceptum mox vt scorto, quod ardebat, obsequeretur, ab eo propria manu confossum. Hoc ad exacerbanda Lucii crimina iure dictum à Catone crediderim, ipsum autē occisum minime transfugā, verūm ex damnatis vnū in vincula coniectum extitisse, cum alii quā plures, tū verò testes sunt Valerius Max. et Cic. in eo qui est de senectute libro, vbi omnem Catoni sermonē & ipsius rei narrationem tribuit: ipsi deinde censores sacrificiorum pretia curabant & descriptionis genera, & reipub. officia distinguebant. Censionem enim facere dicebantur, cū multam equiti irrogabant, cēsiōq; hastaria dicebatur, cum militi multæ nomine ob delictum militare quòd hastas daret, dicebatur. Multas præterea potestates hic magistratus habet, quas ponit Iulius Capitolinus in vita Valeriani, Suscipe, inquit, censuram quam tibi detulit Romana respub. quam solus mereris, iudicaturus de moribus hominum, iudicaturus de moribus nostris. Tu æstimabis qui manere in curia debeant, tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges, tu censibus modum pones, tu vestigalia firmabis, diuides statum, resp. recensabis, tibi legum scribendarum auctoritas dabitur, tibi de ordinibus militū iudicandum est, tu arma respicies, tu de nostro palatio, tu de iudicibus, tu de præfectis eminentissimis iudicabis, excepto denique præfecto vr̄bis Romę, exceptis consulibus ordinariis & sacrorum rege, ac maxima virgine vestalium, si tamen incorrupta permanerit, de omnibus sententias feres. Illud denique non prætereūdum, cum alios magistratus annuos fuisse constet, quinquennalem quondam censuram extitisse, quod quia per tot annos graue, diuturnum insolensque nimis vitium est, ne plus q̄ annua ac semestris censura esset, consensu ingenti populi factum est, atq; hoc teste Asconio tam triste seuerūque nomen po. ro. sic oderat, vt intermissum esset nonnunquam per plurimos annos, nonnunquam propter infamiam corruptorū iudicū, plebem ipsam quod ante recusauerat poposcisse.

Tribunos celerum primus Romulus creasse fertur. Nam cum eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuisa esset, Ramnenses à nomine suo, à Tatio Tatienses, tertiæ autem tribus homines Luceres dicti à luco Asyli, in quem multa fuga delati ciuitate donati sunt, vt Plutarchus inquit & Plinius testis est, nota. Quanquam tertiæ huius denominatio auctore Liiuo incerta sit. Tribus autem ipsas tres fuisse numero nomen ipsum declarat, quibusque qui præerant, tribunos vocitabant, quòd terni tribus ex tribubus olim ad exercitum mittebantur. Celerum autem tribunum proinde appellari quidam opinati sunt, quòd vel celeriter occurrerent, si quando eorum opera respub. indigeret, cum equitibus ille præesset & veluti secundum locum teste Pomponio à regibus obtineret, vel à celere Remi interfectore, quòd celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus. Horum tribunorum militarium, vt inquit. Q. Asconius Pedianus, duo sunt genera, primum qui Ruffuli vocentur, & hi quidem in exercitu creari solent à cōsule non à populo, de quorum iure, vt Festus etiam inquit, quòd Rutilius Rufus legem tulerit, Ruffuli ac postea rutuli sunt vocati. Alii sunt comitiati, qui comitiis designantur ad gubernandam rempublicam cōsulum loco, aliquando sub consulibus vt essent in exercitu ad ordines ducendos instituti. Horū officium, vel eorum qui exercitui præsunt, in libro de re militari Marcello teste,

teste, milites in castris cōtinere, ad exercitationem producere, clauēs portarum
 suscipere, vigilia interdum circuire, frumentationibus commilitonum interesse,
 frumentum p̄bare, mensurę fraudē cōercere, delicta secundū suam auctoritatem
 his modis castigare, principiis frequenter interesse, querelas commilitonum au-
 dire, valitudinarios inspicere. Flavius Vopiscus in vita Aureliani in epistola ad
 vicarium suum per multa his adiicit, ad tribuni officium maximē spectantia. Si
 vis, inquit, tribunus esse, imō si vis viuere, manum militum cōtine, nemo pullum
 alienum rapiat, ouem nemo contingat, vnam nullus auferat, segetem nemo dete-
 rat, oleum, saleem, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit, de praeda ho-
 stis non de latrociniijs prouincialium habeat, arma teresa sint, ferramenta famia-
 ta, calciamēta fortia, vestis noua vestem veterem excludat, stipendium in baltheo
 non in popina habeat, torquem brachiale annulū apponat, equū & saginarium
 defricet, alter alteri quasi seruus obsequatur, à medicis gratis curentur, aruspici-
 bus nihil dent, in hospitiijs castē se agant, qui litem fecerint vapulent. Tribunis
 autem plebis creandis initium fuit secessio plebis à patribus, in sacrum montem
 facta, vbi Menenii Agrippæ opera pace inita cōuenit vt plebeios magistratus in
 vrbe haberēt, sicq; duos tribunos tum habere plebs cœpit à Virgino & T. Vetu-
 sio coss. Alia postmodū secessione tres additi Appio Claudio & T. Q. coss. mox
 quinq; alii coss: Q. Minutio & M. Oratio Puluino. Hoc pacto x. tribunis in ple-
 bem Ro. fuit iurisdictio, sicq; plebi concessum est conditiones inire cōcordie, vt
 plebs suos magistratus haberet sacrosanctos, quibus auxiliis latio aduersus con-
 sules esset, nēve cui patrum capere eum magistratum liceret. Tribunorum tan-
 dem tantum in modum creuit auctoritas, vt quicquid senatus decreuisset, ita de-
 mum ratū haberetur, si tribuni approbassent. Stabant autem hi in vestibulo cu-
 riæ, vbi habebatur senatus: nam templū siue curiam ingredi nō licebat, & quæ-
 cunq; senatores decreuissent, tribunis p̄ferrebātur, vt quæ è repub. fore videren-
 tur, approbarent, cætera ad arbitrium reiicerentur: tum quæ senatus consulta ap-
 probassent. t. literam in tergo adiciebant, haud aliter rati iudicatum iri. De po-
 testate autem tribunitia Labeonis Antistii iuris peritissimi extat sentētia, cuius
 verba quemadmodum scripta apud Gellium offendi, ita illa ipsa scripsi: In epi-
 stola inquit Athei Capitonis scriptū legimus, Labeonem Antistium legum atq;
 morum & P. iurisque ciuiliis doctum apprimē fuisse. sed agitabat inquit homi-
 nem libertas quædam vecors vsq; eò, vt diuo Augusto iam principe & repub.
 obtinente, ratum pensumq; nihil haberet: nisi quod iustum sanctūque esse in
 Romanis antiquitatibus legisset: ac deinde narrat quid idem Labeo per viato-
 rem à tribuno plebis vocatus responderit: Iussit enim eum qui missus erat redi-
 re, & tribunis dicere ius eos non habere, neque se neq; alium vocandi, quod mo-
 ribus maiorum tribuni p̄hensionem haberent, vocationem non haberēt: posse
 igitur eos venire & p̄hendi iubere, sed vocandi absentem ius non habere, idq;
 etiam apud Varronem in libris rerū humanarū scriptum asserit. A. Gellius: qui
 quidē Varro cū triumuir esset, asserit se à tribunis plebis vocatū nō esse, & cum
 tribunus plebis esset vocari neminem fecisse. Ea etiā tribunis plebis auctore Plu-
 tarcho potestas est, vt si præsens sit dictator, secunda sit, sin autem adsit, prima ac
 fermē

ferme sola. Huic præterea magistratui nullum integrum diem abesse Roma lice-
re ius erat, ius etiã huius tribunitiæ potestatis magis ad impediendũ est q̃ ad agē-
dum, quippe quæ cæteris omnibus collegis volētibus & si plures sint, vnus qui no-
lit & se opponat, plus possit. Fuit etiam, vt aiunt, tribunitia potestas prius apud
Romanos publicæ dignitatis insigne, postmodũ quoq; iudicialis ordinis obtinu-
it rationem. Inde nanq; & decretum illud senatus, vt Augustus Cæsar morum
legumq; regimini ac æque in perpetuũ tribunitiæ præflet potestati. Vnde apud
eos tribunus dictus est, q̃ tribus præflet ordinibus patritio, equestri, & plebeio,
dicti etiam simili modo tribuni plebis à tribu, q̃ vel tribunũ suffragio crearētur,
vel quòd in tres partes populus diuisus esset, cum plebs à patribus secessisset, & ex
singulis singuli crearētur: tribuni autẽ ærarii à tribuẽdo gre sunt appellati, quod
ærarium sanè populus Romanus in æde Saturni habuit.

Scriba à scribendo nomen accepit, officiũ exprimens vocabuli qualitate. Li-
uius ab vrbe con. li. ii. Ibi cum stipendiũ forte militibus daretur, & scriba cum
rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, cum milites vulgo adirent, timens sci-
scitari, vtrũ Porſena esset, ne ignorando regem semet ipse aperiret quis esset, quò
temere traxit fortuna facinus? Scribã pro rege obruncat. Probus Aemilius de
excel. du. exter. gen. in vita Agefilai, Itaq; eum habuit ad manum scribæ loco,
quod multo apud Graios honorificētius est quàm apud Romanos. Nanq; apud
nos re vera sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur: & apud illos econtrario
nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco & fide & industria cognita,
quòd necesse est omniũ consiliorũ eum esse participem. Cicero in Verrem actio-
ne. v. Sæpe enim nostri imperatores superatis hostibus optime rep. gesta, scribas
suos annulis in cõtione donarunt. Ab epistolis vel à secretis etiã is intelligi dici-
tur, cuius secreta scribit vel epistolas. Suetonius in vita Claudii, Sed ante omnes
Narcissum ab epistolis & Pallantem à rationibus, quos decreto quoque senatus
non præmiis modo ingētibus, sed questoris prætorisq; ornamentis ornari libēs
passus est. Flavius Vopiscus in vita Carini, Quorũ vitã singulis libris Claudius
Eusthenius qui Diocletiano ab epistolis fuit, scripsit. Notarius item secretorum
scribitur, Flavius Vopiscus in vita Aureliani, Incidit autem, vt se res fataliter a-
gunt, vt Mnesteu, quẽdam quẽ pro notario secretorũ habuerat, libertum, vt qui-
dã dicunt, suum infensorẽ sibi minando redderet. Caf. primo, hist. Pater enim
Candidati sub Valentino principe gessit tribuni & notarii laudabiliter digni-
tatem, qui honor tunc dabatur egregiis, cum ad imperiale secretũ tales constet
eligi, in quibus reprehensionis vitium nequeat inueniri.

Cancellarius vel à cãcello ala palatii sic dictus, q̃ olim ibi officiũ suum exerce-
ret iuxta thesaurũ imperatoris, cuius sibi cura demãdata erat, vel à cãcello secun-
dum eã significationẽ, qua dicitur interstitiũ à Palestina regiõẽ tractũ, vbi tecta
cacuminata nõ erant, sed iacebant in planũ prostrata. Interstitia igitur illa inter
propugnacula sita, parietibus hinc inde erectis, cãcelli proprie dicuntur: Qui vero
epistolas missas recitare volebãt populo, in dicta regione super tecta ascẽdebant
& de cãcellis recitabant, vnde inoleuit vsus paucorũ tamen eruditorũ, vt qui po-
pulo literas principis habent missas exponere, cancellarii appellatione nominen-
tur.

tur. Cę. li. xi. Var. Respice quo nomine nuncuperis, latere non potest quod inter cancellos egeris, tenes quidē lucidas fores, claustra patentia, fenestras, ianuas, & quāuis studiose claudis, necesse est vt te cūctis aperias. Nā si foris steteris, in eis non emendaris obtutibus, si ingrediaris, obseruātium nō potes declinare conspectus, vide quō te voluerit collocari antiquitas, vndiq; cōspiceris, qui in illa claritate versaris. Flavius Vopiscus in vita Carini, Amicos optimos quosq; relegit aut tenuit, p̄fectum vrbi vnū ex cancellariis suis fecit, quo fœdius nec cogitari potuit aliquando nec dici.

Populares & optimates inter se differunt. Nam populares teste Prisciano lib. artis gāmaticæ. v. hi sunt, qui defendunt populū, optimates qui defendūt senatores. Cicero pro P. Sextio, Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt, eorū qui versari in rep. atq; in ea se excellētius gerere studuerunt, alteri populares se, alteri optimates & haberi & esse voluerūt: Qui ea quæ faciebāt, quæq; dicebant multitudini iocunda esse volebāt, populares: qui ita se gerebāt vt sua consilia optimo cuiq; probarētur, optimates habebantur. Idem in eadē, Omnes optimates sunt, qui neq; nocētes sunt, neq; natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Idē in eadē, Quod est p̄stātissimū maximēq; optabile sanis, bonis, & beatiss, & cū dignitate otīū hoc qui volūt omnes optimates, qui efficiunt summi viri et cōseruatores ciuitatis putātur. Aristoteles li. v. ethi. Ex dignitate quoq; id apparet, iustū enim illud, quod in distribuēdo cōsistit secundū dignitatē quādā esse oportere omnes fatētur: ipsam verò dignitatē non eandem omnes esse aiunt, sed populares quidē libertatē, potentes verò opulentiam aut genus, optimates autē virtutē dicunt. Idem li. iii. poli. Vocare autē consueuimus cū vnus ad vtilitatē communē respiciens gubernat regiā potestatē: cum verò pauci gubernāt, plures tamen vno, optimatū gubernationē, vel ex eo quia optimi p̄sunt, vel ex eo quia ad optimum publicū administrāt. Idem in quarto, Videtur autē optimatū esse maximē honores tribuere secundū virtutē, finis enim optimatū virtus: paucorū verò gubernationis diuitiæ, popularis autē libertas. Idem in eodē, Quo enim ab optimis viris simpliciter per virtutē esset gubernatio reip. & non ad suppositiōnem quidem bonorum virorum, eam solam iustum est optimatem appellari.

Proceres teste Varrone principes ciuitatis, quia eminet in ea sicut in ædificiis mutili quidā, id est, capita trabium quę p̄ceres nominātur, quasi p̄cedes. Hinc facta translatio est ad quosdā vt proceres dicātur q̄ ante omnes honore p̄cedūt. Sunt qui p̄ceres, quasi procul à carie, hoc est, putredine ac vitiorū corruptione, dictos putent, quod tamen principibus cōuenit maxime propter excellētiam & egregiam, qua p̄diti esse debent, probitatē, falluntur tamē inscitia literarum, nec tam q̄ est, q̄ esse debet, autumat, huius singularē numerū raro est inuenire. Iuue. lib. iii. Agnosco p̄cerē, salue Getulice, seu tu Syllanus, quocūq; alio de sanguine rarus. In plurali frequētissimū est. Liuius ab vrbe cond. li. iii. Et nos, vt decet p̄ceres, vt Fabio nomini est nō indignū, pugnādo potius q̄ adhortādo accendamus militū animos. Luca. in v. Fata vocēt p̄cerū motus hæc cūcta sequūtur.

Primores sicut hi proceres, vel primates vel qui inter reliquos maioris potestatis & digniores in populo. Liu. in primo, Ipse ad primores Romulus peruolat.

Summates

Summates viri potentes. Satyrus in comœdia piscatoria, Summates viri simplices facti sunt ganei: Macrobius li. i. de somno Scipionis, Sed summatibus tantum viris sapientia interprete veri arcani consciis contenti sint: reliqui ad venerationem figuris defendentibus à vilitate secretum.

Præsidum nomine omnes prouincias regētes, licet senatores sint, appellantur: iure præses is dicitur, qui maius in prouincia habet imperiū post principē. Hinc præsidium dictū auxilium principale: sicut subsidiū id quod in auxiliū succedit dicitur, et milites qui in aliorū tutelā militū, oppidi vel castelli, similiūq; collocati sunt, præsiū vocātur, vel vt inq; Varro, præsiū dictū q; extra castra præsidebat in loco aliquo, quo tutior regio esset, vel q; pro vtilitate & salute, alicuius auxiliū gratia præponit: sicut subsidiū quod postpositū est ad subueniēdū laborantibus.

Satrapes vel Satrapa is est, q; locorū præfectus designatur. Plutarchus in vita Eumenis, Tū capto Ariarate rege, & regione in potestatē redacta, satrapes, hoc est, locorū præfectus designatur. Regum libro primo, Et non inueni in te quicquā mali ex die qua venisti ad me vsq; ad diem hanc, sed satrapis non places. Idem in eodem, Reuertere ergo & vade in pace et non offendas oculos satraparum.

Princeps ordinis nomen est, dictus q; primus capiat: sicut municeps ab eo q; munera capiat: idem & dignitatis, cui hæc tuenda ex officio, & capitis periculo defendēda, religiones, auspicia, potestates, magistratus, senatus auctoritas, leges, mos maiorū, iudicia, iurisdictio, fides, prouinciæ, socii imperii, laus rei militaris, ærarium: harum rerū ac tantarum esse defensorē atq; patronū. Spartianus in vita Adriani, Tunc enim mos, vt princeps causas cognosceret, et senatores & equites Romanos in consiliū vocaret, & sentētiā ex omni deliberatione proferret. Cass. ii. histor. Vocabulū principis nulla forde maculasti, seruās dignitatem nominis exercitatione virtutis. Ouidius de Romulo & Cæsare secundo fastorum, Tu rapis his castas duce se iubet esse maritas, Tu recipis luco, reppulit ille nefas, Vis tibi grata fuit, florent sub Cæsare leges, Tu domini nomen, principis ille tenet. Te Remus incusat, veniā dedit hostibus ille, Cælestē fecit te pater ille parē.

Domini verò appellationē præclarissimos in rep. principes et duces inuenio declinasse: nam et Scipio ipse prius Italia Hispaniāq; recuperata, cum Africam quoq; subegisset, Hannibale pulso, nullo tamen successu dominū se passus est appellari nisi à Pœnis, qui p; equas cōditiones toties rupto fœdere fraudulenter iugū abiecerant, nō obtemperātes, militia abiecit, quasi reipub. hostes infamia notās: Augustus quoque Romani decus imperii nec serio nec ioco se passus est à quā tali nomine appellari. Tertullianus in apologetico cōtra gētes, Augustus imperii formator, nec dominū quidē dici se volebat. Et hoc enim dei est cognomen. Dicā planē imperatorē dominum, sed more communi. Sed quādo non cogar, dominū dei vice dicā. Hoc cū declinaret Augustus, meruit profecto patriæ cognomen, quod vniuersi repētino maximoq; consensu ei detulerunt, q; gratius esset pietatis nomen quā potestatis, vtq; sciret datā sibi potestatem patriæ, quæ temperatissima est, liberis consulens. Quid autē inter patrem et dominū intersit, ostēdit probè Terētianus ille Mitio, hoc patriū est, inq; potius cōsuefacere filiū sua spōte recte facere, q; alieno metu, hoc pater hoc dominus inest.

Dux à ducendo dictus, esse enim debet præ cæteris dux in ducendo agmine præcipue solers, vbi iter quòpiam fecerit, & cum ad difficilem transitu saltù venerit, contemplari secum animo ab omni parte loci naturã, comites deinde veteranos si quos habet, querere & percunctari si hostes eo loco, quid si à frôte, quid si à latere, quid si à tergo adorirentur capiendum consilii foret, vtrù ne pergeret qua occæpisset ire viã, an eã qua venisset repetere satius esset. Castris autẽ deligendis quãtum munimẽto loci cõplexurus, quã opportuna aquatio, quã pabuli lignorũq; copia, quã comeatus expedire, quo tẽpore pugnam inire, aciem struere, subsidiis firmare, magnifice adhortari, perterritos milites à metu reuocare, nec verbis tantum ferocem & strenuum esse, sed operum militarium haudquaquam expertem, qui & ipse, cũ opus sit, tela tractare, procedere ante signa, versari in media mole pugne sciat, sciat quoque consilia sua celare, tacere, dissimulare, insidiari, ab insidiis præcauere, hostiũ cogitationes præripere, speculari & explorare eorũ vbi copię sint, quãtã quòve genere armorum, plurimum enim interesse vsuris, quã deinde turba inermis, quẽ leuis armaturã, quẽ impedimenta, quanto ea aut quali præsidio custodiant, deinde dicta nõ tam quã facta milites sequi iubere, nec disciplinam modo sed exẽplum. Quod diligentia genus rectissima fortasse ratione probabitur, quoties licebit: verum si mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumẽ obstabit, si collibus, syluis, asperitateq; alia phibebitur, mutabit hostiũ genus imminentis conditio discriminis, & nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur. Ad hæc insuper intueri & scire quo auspicio ineunda pugna sit, nec deesse fortunẽ præbenti sed oblata casu flectere ad consilium debet. Illud ad postremum præ cæteris in animis ducũ habendum, nihil in bello debere contemni, neq; sine causa dici, matrẽ timidi flere non solere. Horũ igitur omniũ qui sunt memores & vsu & experientia cõpotes, eos duces dixerim, cæteris iure prætulerim modo à populo non à militibus creati sint.

Comes, socius, sodalis, comisq; & collega in quo conueniant, quòve differant, auctorum sententiis illustrium ex his accipe. Comitẽ dicere debemus auctore Vlp. ac Labeonẽ eum qui comitetur & sequatur, quiq; frequentandi cuiuscunque gratia vt sequeretur destinatus est. Minores etiam comitem & ducem habent, vt Cicero non comitẽ se, inquit, sed ducem præbuit, & alibi: Neq; princeps tunc ad salutẽ esse potuissem, si esse alii comites voluissent: Socius vero nõ minor sed par est, ideoq; duces in bello quoties milites alloquũtur conciliandã beniuolentiã gratia, non ferẽ appellant comites sed socios, cõmunicãtes quodammodo eorũ dignitatem cũ illis, vt ediuerso, cum eosdẽ commilitones vocãt, commilitum, sed milites inter se cõmilitones, vt apud Virgiliũ Aeneas de militibus suis, O socii, auctor ipse in sua persona loquens de Achimenide Comes infelicis Vlyssi, & iterũ, vno graditur comitatus Achate. Neq; scite dixisset de Vlysse & Aenea hunc esse comitem Achatã, illum Achimenidis, idem tamen ait, Arma deosq; parant comites, et iterum, Sacra deosq; tibi commendat Troia penates. Hos cape fatorũ comites Nunquid dii erant comites Græcorũ atq; Aeneã, an duces? Certe dii penates comites erant confessione tum Aeneã, tum ipsorum

rum quoque deorum: nam lib. i. Aeneas ait, victos qui ab hoste penates clas-
 se veho mecum: & in iii, Dii aiunt, Nos te Dardania incensa tuaque arma fe-
 cuti. Nos tumidū sub te permenſi claſſibus æquor, ſub te, id eſt, te duce, et te ſecu-
 ti ſumus, id eſt, tui comites fuimus. Idem de Græcis quidem dicēdū & de eorum
 deis. Idem etiā de Sibylla & Aenea, quanquā modo hic modo ille dux erat aut
 comes, quia ſequebatur Aeneæ voluntatē Sibylla, et quaſi miniſtram ſe præbuit,
 comes erat: quia verò ducebat præmonſtrans iter & declarans ea quæ ille igno-
 rabat, dux eadem dicitur, tametiſi aliquādo comitem pro ſocio dicimus, vt Cice-
 ro in rhetoricis, de viatore qui cum ante lucem ſurrexiſſet comitem, inquit, ſu-
 um inſclamauit, & ſemel ſepius cum de eodem antea dixiſſet in itinere quidē pro-
 fiſcētē ad mercatum quendā, & ſecum aliquātum nummorum ſerentem eſt
 comitatus, id eſt, ſecutus. Quare in præfatione artis grammaticę Prifcianus mo-
 nitus in primis alioſq; monēs, monēdus tamen plurimū in hæc verba ad Iulia-
 nū ſcribēs, Tibi ergo hoc opus deuoueo, omnis eloquētia præſul, vt quātūcunq;
 mihi deus annuerit, ſulcepti laboris gloria te comite quaſi ſole quodā dilucidi-
 us creſcat: Sed quid magis delirū abſurdumq;, q̄ quem dicas tuum ſolē, eundem
 appellare comitē tuū, hoc ipſo q; ſol eſt. Eſt præterea alia inter comitē et ſoci-
 um differentia, quòd comes eſt quicūq; ſequitur alterius ductum, ſocius plerunq;
 in negotiis ſeriisq; rebus & fortunæ arbitrio ſubiectis. Cæſar in cōmētariis, Itaq;
 Androſthenes prætor Theſſalia cum ſe victoriæ Pompeii comitē eſſe mallet q̄
 ſocium Cæſaris in rebus aduerſis, omnem agris multitudinem ſeruorū ac libero-
 rum in oppidū coëgit. Verū huiuſmodi differētia apertior inter ſociū et ſodalem
 eſt, ſodalis enim propriē in rebus leuioribus ac ſæpe voluptuoſis. Quintilianus,
 Quo tādē patereris animo, ſi delicatus adoleſcēs, præſertim ſplendidis opibus,
 vel ex ætate mores vel ex fortuna traxiſſem, & tempeſtiua cōuiuia & puigiles io-
 cos ad vocatā ſodaliū turba ſolutus atq; affluēs agerē. M. T. Epulabor modicē cū
 ſodalibus, ſodalitates enim me quæſtore ſunt inſtitutę. Idē alibi, Ego Plautiū La-
 terenſem & ipſum gratioſum dico & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui
 gratioſos, quos tu ſi ſodales vocas, officioſam amicitia nomine inquinās vitioſo.
 Caius autē ſodales, inquit, ſunt, q; eiſdē collegii ſunt, quos græci *συλλόγους* vocant
 à quo nō ſane diſcordat M. Antonius qui Norbanū quæſtorem ſuum appellat
 ſodalem: at collegarū appellatione hi continentur qui eiſdem poteſtatis ſunt.
 Comis verò benignus eſt homo & facilis, qui aliis non ægre inferuit.

Chiliarchę qui ſingulis militū milibus præerāt: Curt. hiſt. iiii. His inqt cōpo-
 ſitis, in regione quæ Satrapone vocatur puenit, fertilis terra, copia rerū et omni
 cōmeatu abundans: itaq; diutius ibi ſubſtitit, ac ne deſides otio dimitteret ani-
 mos, iudices dedit, præmiaq; propoſuit de virtute militari certantibus: nouem
 fortiffimi iudicati cū eſſent ſingulis militum milibus præfuturi, Chiliarchos vo-
 cabant, tunc primum in hunc numerum copiis diſtributis, nanq; antea quinge-
 narię cohortes fuerant, nec fortitudinis præmia geſſerant.

Centurio is erat, vt inquit Liuius. vii. ab vrbe cond. quem nunc primipilum
 appellāt, & auctore Feſto qui nūc cēturio antea cēturionus dicebatur, à centū di-
 ctus, vt inquit Varro, q; cētēnarius eiſ iuſtus ſit numerus. Quintilianus libro pri-

mo insti. Diu deinde reseruatū ne consonantibus aspirarent, vt in Graccis et in triumphis erupit breui tempore nimius vsus, vt choronæ chenturiones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.

Succenturiati milites sunt non qui in prima sed qui in secunda cēturia sunt, vt si prima defecerit isti quos subesse diximus, laborantibus primis subueniant, vnde ad insidiandum ponitur succenturiatus quasi armis dolosis instructus. Terentius in eunucho, Ego in subsidiis ero succenturiatus.

Decuriones sunt, qui denis præfunt equitibus, quidā dictos aiunt ex eo quòd in initio cum coloniæ deducerentur decima pars eorum qui ducerentur, cōsiliū publici gratia scribi solita sit. Alii proinde dictos putāt, quòd sint de ordine curiæ cuius officium administrarent. Decuriæ pluribus distinctæ nominibus fuisse tribunorum & iudicum, propter hoc nongenti vocabantur, ex omnibus selecti à custodiēdo suffragiorum scita in comitiis, & diuisus hic quoq; ordo erat superba appellatione nominum, cum alius se nongētum, alius selectum, alius tribunum appellaret.

Quaterniones à quatuor militū quibus præerant numero dicti. Actuum apostolorum. xii. tradens eum quatuor quaternionibus militum custodiendum.

Milites dicti quia mille erant ante in numero, quos Romulus primus ex populo sumpsit & milites appellauit. vt in lib. primo historiarum inquit Eutropius. Varro milites dictos asserit quòd trium milium legio primo fiebat atque singulæ tribus Tatiensium Ramnensium Lucerumq; milia militū mittebant. Vlpianus apud Iustinianum li. xxvii. Militem inquit quasi millesimum quemque dictum, hoc est, omnem qui ex millenario numero, sint licet nonnulli nostri temporis iuris periti, latini sermonis ignari, qui dictum putāt ex mille maxime strenuum. Alii inter idoneos rerum scriptores vt Helius à mollicie per antiphrasim dictum putant, eo quòd nihil molle sed potius asperum quid gerat, sicut ludum dicimus in quo minime luditur, vel à græco verbo quod duritiem sonat. Vnde Maro, Durum à stirpe genus natos ad flumina primū Deferimus, favoremque gelu duramus & vndis. Alii à multitudine vel à malo arcendo militem, militiamque quasi malitiam, vel multitiā dictam rectè arbitrantur, cum eius muneris sit multitudine malum malitiāque hostium arcere, tueriq; ciuilibus potentia partes ac iura, ne quid mali ab illis ciuibus suis inferatur: sicq; ille nō solum militat qui in acie stat & cornu dextrū læuūve defendit, sed qui portas tuerit & statione minus periculosa, nō otiosa tamen fungitur, vigiliāque seruat, et armamento præest: quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiiorum tamen veniunt. Illud nec obruendum silentio, vniuersos qui erant in exercitu qui pedibus & equo mererent, sine discrimine veteres appellasse milites, & communi genere protulisse nonnunquam: quanquā qui equo non milites modo sed equestri gradu & honore præstarent: cuius rei fidem facit, quòd milites dicimus etiā non satis honesto exercitio præditos, vt qui reos custodiunt & qui ad supplicium ducunt. Valerius Max. lib. ix. Cn. Carbo magnæ verecundiæ est latinis annalibus tertio in consulatu suo iussu Pompeii in Siciliam ad supplicium ductus, petiit à militibus demissè & flebiliter sibi aluum leuare prius quàm expiraret.

raret liceret, quo miserrime lucis vsu diutius frueretur. Vnde & illud etiam, militem & reum eadem stringit catena: quare apud omnes propemodum inuulgatum videmus vt miles peditem designet, eques autem cum honore dicatur.

Tumultuarii milites dicti à tumultu id est Italico bello vel Gallico, quando vicinum periculum & subitum, & improuisum bellum ingruit & non est spatium nec tempus consilii, quod singulos iurare patiatur, vt inter Fabios fuit, sed princeps patratu suue consul intrat templum & arripit vexillum & inquit, Qui rem publicam saluam vult me sequatur. Euocati milites non sunt, verum pro milite cum ingruit necessitas et proprie vires non suppetunt, aliunde euocantur. De his Crispus, Ne quis miles, neu quis pro milite & ab his alibi omnes euocatos & centuriones.

Auxiliares dicuntur in bello socii Romanorum externarum nationum, dicti ex graeco vocabulo quod nos dicimus rerum crescentium auctorem.

Sacramento rogati hi sunt, qui plenam militiam habent & xxv. annis in militia tenebantur, quique in tempore iurant se non redire, nisi precepto consulis post completa stipendia, id est, militiae tempora.

Legimus apud Iul. Cæsarem aliud militiae genus in Gallia fuisse pecunia conductum, Solidurios ipsi vocant, qui neque nunc ibi neque alibi vsquam sunt: horum conditio eiusmodi erat, vt cum his quorum amicitiae se deuouissent omnem subire fortunam, & ad vltimum etiam mori vellent, nec post ipsos vitam vllam pati possent, quin si aliter mori non daretur, mortem sibi manu propria consciscerent. Mirum genus militum, his nostris temporibus aduersum, neque quisquam ex eo numero inuentus à seculis ferebatur, qui hoc facere renuisset.

Mercenarii à mercede dicti, vt hi quos anno ab vrbe cond. circiter. d. xl. Sempronio Graccho Fabioque Maximo consulis Scipionis fratres res in Hispaniis gerentes, ex Celtiberis militibus pecunia sollicitatis ab hostium societate in suam castra traduxere. Quo primum tempore externa manus in castris Romanorum coepit haberi: nihil enim Liuius teste in Hispania memorabile gestum praeterquam quod Celtiberum iuuentutem eadem mercede, quae facta cum Carthaginensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt & nobilissimos Hispanos supra trecentos inde in Italiam ad sollicitandos populares qui inter auxilia Hannibalis erant, miserunt: id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem antequam tum Celtiberos Romani haberent.

Equites dicti quod eis in legationes ituris equi dabantur de publico, vel cum militandum foret, vt non pedites ipsi, quemadmodum plebs sordida reliqua, sed digniori militiae genere maiorique honore regem ac imperatorem in bellum euntem equites sequerentur. Liuius, haec vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites, agite iuuenes, inquit, praestate virtute peditem, vt honore atque ordine praestatis. In his quoque qui ad equitatum trahebantur, nomen saepe variatum inuenio. Prius enim sub Romulo regibusque appellati sunt celeres, vel à celeritate vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gratiae vicem à Romulo fieri tribunus militum meruit: hi que treceti fuere, quos Romulus tum bello tum pace ad sui custodiam corporis habuit: hi deinde flexumenes dicti, postea

stea Trosuli, cum Trosulum oppidū in Tuscis citra Vulsinos sine vllō peditem auxilio cepissent, huiusq; nominis appellatio duravit vltra C. Gracchum: luntus postea qui ob amicitiam eius Gracchianus est appellatus, scriptum reliquit his verbis, Quod ad equestrem ordinem spectat, antea Trosulos, nūc equites vocant, ideóque quia non intelligunt trosulus nomē quid valeat, multos pudet trosulos vocari. Quo autem honore equester locus vel gradus apud maiores fuerit ostendit M. T. Cicero in oratione ad iudices pro Plancio, Video inquit quid dicam, hic familia cōsulari est, ille prętoria, reliquos video esse in equestri loco, sunt omnes sine macula, sunt æquē boni viri atque integri, sed seruari necesse est gradum, cedat cōsulari generi prętorium, nec contendat cum prętorio equester locus: idem Cicero, Demum equestre nomen in cōsulatu stabiliuit suo Catilianis rebus ex eo se ordinē profectū esse celebrans, quo tempore hoc. iiii. corpus in rep. statutum factumq; est, cępitq; adiici senatui populóq; Romano & equester ordo.

Desultor is est q; de vno equo ad aliū se transfert. Lilius ii. belli pu. lib. iiii. Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorū in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam saepe pugnam in recentem equum ex fello armatis transfultare mos erat, tāta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus, cum hoc modo instructi starent.

Procuratores à procurrendo dicti. Lilius belli punici secundi lib. ix. Velites subsidio misit, à quibus vbi per procuratores commissa pugna missa esset, Lilium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet.

Pedites quòd pedibus non equis inniterentur dicti, horū nomen semel tantum variatum inuenio, & ab Iphicrate Atheniense, qui multa in re militari noua attulit, multaq; meliora fecit: nanq; pedestria ille arma mutauit, & cum ante illum imperatores maximis clypeis, breuib; hastis, minutis gladiis vterentur, è contrario ille peltam pro parma fecit, à quo postea Peltastæ pedites sunt appellati, vt ad motus concursusque essent leuiores.

Accensus, Q. Ascōnio teste, nomen est ordinis & promotionis in militia, vt nunc dicitur princeps & cornicularius. Accensos Cato administratores esse scribit: alii accensos militię genus esse administrantibus proximū perhibēt. Varro, vt coss. vt prętores, qui sequuntur in castra accensi dicti, quòd ad necessarias res sapius acciantur velut accersiti, quos nunc dicimus deputatos: vel accensi dicebantur qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, ita dicti quòd ad censum adiciebantur.

Adscriptitii veluti quidam scripti dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebantur: hos et accensos dicebant, quòd ad legionum censum essent adscripti, vel quòd olim inermes armatis militibus adscribebantur, qui succederent si quis eorum deperisset.

Leuis armaturæ siue leues, viii. ab vrbe condita teste Lilio, qui hastam tantum gessāque gererent, vocabantur.

Expediti & impediti ab eodem denominationem sibi vendicāt, aut ex solutis militibus aut illigatis. Sisenna histor. lib. iiii. Inermes armat impeditos expediti sine vllō suorum vulnere cunctos interficiunt, vel expediti & impediti dicti, quòd milites

militēs ac bellatores expeditos curis & domesticis affectibus absolutos esse oportet & impeditos ac ligatos.

Ferentarii qui leui sunt armatura milites instructi ad bellum, vt fundis & lapidibus, ense, telis & his armis quæ feruntur non quæ tenentur; Salustius in Catinario, Posteaquam eò ventum est vt à Ferentariis prælium committi posset, maximo clamore cum infestis signis concurrunt, pila emittunt & gladiis res geritur: hos Varro à ferendo etiam dictos putat, verū eodem teste equites dicti sunt ferentarii, qui eo modo habebant arma quæ feruntur, vt iaculum, eiusmodique equites pictos vidisse inquit se in Aesculapii æde vetere, & ferentarios ascriptos: Cato autem eos referentarios dixit, quòd tela ac potiones militibus pugnantibus ministrabant.

Pygmæos montana Indiæ incolentes quibus est vicinus oceanus exiguæ adeò proceritatis homines esse quidam auctores non leues tradidere, vt cubitalē mensuram non excedant, belligeros tamen: hos enim aiunt arietum caprarumque dor-

sis armatos infidentes continuum bellum gerere cum gruibus. Iuuenalis,

Ad subitas Thracum volucres nubemque sonoram,
Pygmæus paruis currit bellator in armis

Moxque impar hosti, raptusque per aëra curuis

Vnguibus a sæna fertur grue, si videas hoc

Gentibus in nostris risu quatiere: sed illic

Quantum eadem assidue gerantur prælia, ridet

Nemo, vbi tota cohors pede non est altior vno.
Arimaspi hominū in Ponto genus vno oculo in fronte media cum gryphis

aurum custodiētibus assidue bella gerentiū, quosque fama est non incelebris Pompeii contra Cæsarem Philippicis in campis partes ac signa secutos fuisse, Vnde

Lucanus in tertio,
Hinc & Sydoniæ gentes, auroque ligatas

Substringens Arimaspe comas.

Amazones Scythicæ mulieres bellicosissimæ quæ excidio coniugum & pacetum armis questita ne genus interiret concubitarum finitimorum ineant, si qui matres nascantur interimant, virgines in eundem ipsis morem non otio neque lanificio, vt cæteræ mulieres, sed armis, equis, venationibus exerceant, iniustis infantium dextris mammillis, ne sagittarū iactus impedirentur. Vnde & à Græcis eo quòd mammis careant Amazones appellantur. Curtius lib. quarto, vestis non toto Amazonū obducitur corpori: nam laeva pars ad pectus est nuda, cætera deinde velantur: nec tamen sinus vestis modo colligunt, infra genua descēdit, altera papilla intacta seruatur, qua muliebres sexus alant, aduritur dextra vt arcus facilius intendant & tela vibrent: nam vt poëta meminit,

Pulsant & pictis bellantur Amazones armis.

Argyraspides ob arma deargentata sic dicti milites, qui sub Alexandro militabant. Orosius tertio historiarum, Quare vltimo consilio Argyraspidas ob arma argentea sic dictos, hoc est, milites qui sub Alexandro militauerant in auxilium rogat. Iustinus in epitome Trogi Pompeii. xii. cui gloriæ vt etiam exercitus

citus ornamenta cōuenirent, phaleras equorum & arma militum argento inducit, exercitūque suum ab argēteis clypeis Argyraspides appellauit. Lilius ab vrbe cōdita xxxvii. Ab eadem parte paulum prorupto cornu regia cohors erat, argyraspides à genere armorum appellabantur.

Capitecensi milites vocabantur, qui nullo vel qui q̄paruo aere censēbantur: hi nanq̄ nisi in tumultu maximo & asperis reip. temporibus, cum iuuētutis inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur, armaq̄ his sumptu pub. praebebantur, & non capitis cēsione, sed prosperiore vocabulo à munere officioq̄ proli edendē, proletarii appellati sunt, quod cum re familiari parua haudquaquam possent remp. iuuare, sobolis tamen gignendae copia ciuitatem frequentaret. Capitecēfos primus C. Marius, vt quidam ferunt, bello Cymbrico, vel potius, vt inquit Crispus bello Iugurthino milites scripsisse traditur, cū factum antē in nulla memoria extaret.

Cataphracti equites hi dicuntur, qui & ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent. Lilius xxxv. ab vrbe cōdita, His, vt plerique quos opes alunt, vaniloquiis maria terrāsque inani sonitu verborum compleuit, equitum innumerabile vim traici Helleponto in Europā, partim loricatedos quos cataphractos vocant. Idem xxxvii, Præter rectorem quaterni armati ad latus dextrum phalangitarum mille & quingētos Gallogræcorum pedites opposuit: his tria milia pedatum loricatorum, quos cataphractos ipsi appellant, adiunxit.

Geloni, vt inquit Pom. Mela Cos. lib. ii. Non loricedos sed hostiū cutibus equos seq̄ velabant, illos reliqui corporis, se capitum.

Cetrati à cetris, hoc est, breui scutorum genere muniti & armati milites dicti. Lilius ab vrbe cōdita xxxv, Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit, in ea expeditos milites cetratos plerosque cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imponūt. Idem in eodem, Cetrati itaq̄ quantum latitudo vallis patiebatur instructi sederent, vt facile per interualla ordinum fugientes suos acciperent.

Pilani teste Varrone dicti quod pilis à principio pugnarent, post commutata re militari minus illustres facti. Ouidius .iii. fastorum,
Inde patres centum denos secreuit in orbes,

Romulus hastatos instituitq̄ decem:
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,

Corpora legitimo quisq̄ merebat equo.

Velites expediti & leui armatura milites à volitando ob celeritatem dicti, teste Orofio libro quarto historiarum: vel à græco βιάζω, id est, iaciēdo, hi tripedalem parmam habent & in dextra hastas quibus eminus vtuntur, gladio Hispanensi accincti, cum armis suis post terga equitum confidebant, continuoque pedites ipsi ex alia parte equitibus per quos aduecti fuerant dimicantibus, hostem perturbabant: Quod si pede collato pugnandum sibi erat, translaui in læuā hastis, gladium stringebant, vt velites etiam in legionibus essent. Auctorem peditum equitibus immiscendorū ceterionē Q. Neuium ferunt eo bello primū, quo Capuam nobilissimā ac potentissimā quondam vrbe Fuluius Flaccus imperator obsedit.

Velatos

Velatos appellant vestitos & inermes milites, qui exercitum sequebantur quiq; in mortuorum militum locum substituebantur.

Volones dicti sunt milites qui post Cannensem plagã vsq; ad octo milia, cum essent serui, voluntariè se ad militiam obtulerunt, & cum sponte hi vellent, volones appellati.

Tituli milites proinde sic appellantur, quòd patriam tuerentur, vnde & Titi prænomen ortum est. Titulum autem dici ait Numa Pompilius de pontificali- bus scribès pallium quo sacerdotes caput tutabant, cum ad sacrificium accessis- sent, sicut & Virgilius,

Et caput ante aras phrygio velamus amictu.

Rorarii milites qui leui armatura primi prælium committebant, quòd vt ros ante imbrem, sic illi ante grauem armaturam prodibant, Rorarii dicti.

Beneficarii dicebantur milites, q; vacabant muneris beneficio, sicut cõtrà mu- nifices vocabantur qui non vacabant, sed munus reip. faciebant, vel beneficarii militũ genus qui ex eo ita appellantur quia promouentur ad honores beneficio- rum, vt inquit Vegetius, idq; confirmatur auctore Cæsare in commenta- riis suis, cuius verba hæc sunt, Hæc erant milia xlv. euocatorũ circiter duo, quæ ex beneficiariis superiorũ exercituũ ad eũ cõuenerãt, quæ tota acie dispersa erãt.

Duplicarii milites dicti, vt Varro inquit, quibus ob virtutem duplicia ciba- ria vt darentur institutum est.

Latrones conducti milites vocantur: Moris enim erat vt hos imperator circa se haberet, & primò mitteret ad omne discrimen, et quanquam græcum est no- men, Varro tamẽ dicit hoc posse habere etiam latinam etymologiam, vt latro- nes dicti sint, quòd circa latera erant regi quasi laterones, atq; ad latera habebãt ferrum, quos postea à stipatione Stipatores adpellarunt, & quia conducebantur, & ea merces dicitur *μισθός* ab eo veteres poëtæ nonnunquam milites mercena- rios appellant latrones, aut quòd latrocinari militare est mercede, aut q; latent ad insidias faciendas, quos nunc Satellites vocant.

Sicarii latrocinantium genus ficas & gladios sub veste deferentium. Iosephus bello iudaico libro ii. Sic enim regione purgata aliud genus latrocinantium in Hierosolymis oriebatur, hi autem sicarii vocabãtur, die claro & in media ciui- tate passim quosque interficientes, potissimum verò diebus festiuis miscebantur vulgo, & ficas sub veste gestantes his diuersos quosque inteficiebant, ac deinde collapsis hominibus, illi inter reliquos de scelere quærebant, qua fraude extra su- spicionem manebant. Idem in eodem, Inter infirmiore[m] autem vulgum multi irrumpetes sicariorum, sic enim vocant latrones, gladios in sinibus gerentes, au- dacissime utebantur opere quod adorti erant.

Desiderati milites secundum consuetudinem deperditi vel qui perierunt, vel secundum rationem dictos puto, quòd absentium rerum necdum inuentarum sint desiderium. Cicero pro A. Cluentio, Asinius verò breui illo tempore quasi in hortulos iret, in harenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus occi- ditur, qui cum vnũ iam & alterũ diem desideraretur, neq; in his locis in quibus ex consuetudine quærebatur inueniretur, &c. Cæsar siue alius pro eo xi. Duobus
his vnus

his vnus diei præliis Cæsaris desiderati sunt milites. dcccclx. Idē li. xii. Eodē que die Larissam peruenit, in eo prælio non amplius trecentos milites desiderauit. Q. Curtius quarto, Cecidere Persarum quorum numerum victores finire potuerunt milia xl. Macedonum minus trecenti desiderati sunt. Idem in transitu Tigris, Nec quicquam præter paucas sarcinas desideratum est.

Triarii milites teste Varrone sic dicti, quòd in acie tertio ordine extremis subsidio ponebantur, quòdque hi subsidebant ab eo subsidiū dictum. Plautus, Agite nunc subsidite omnes triariis. Liuius ad vrbe condita xxxvii, Hastatorū prima signa, deinde principū erant, triarii postremos claudebant. Idem in octauo, Triarii sub vexillis confidebāt sinistro ciure porrecto, scuta innixa humeris, hastas surrecta cuspide in terrā fixas, haud secus quàm quæ vallo septa acies inhorreret tenentes: si apud principes quoq; haud satis prosperè esset pugnatū, à prima acie ad triarios rediisse, cum laboratur, prouerbio increbuit.

Retiarii nomē ab armaturæ genere ortum perhibetur: contra enim pugnantem Mirmillonem retiarius ferebat occulte rete, quod iaculum appellatur, vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumq; viribus superaret: huic retiario pugnantī aduersus Mirmillonē, cantabatur non te peto, piscem peto, quid me fugis galle: quia mirmillonum genus armaturæ gallicum est, ipsiq; Mirmillones antè Galli appellabantur, in quorū galeis piscis effigies inerat: quod genus pugne institutum est à Pittaco ex septē sapientibus vno, & exercitus imperatore, qui aduersus Phrynonem Atheniēsiū ducem qui pancratiastes et olympionices fuerat dimicaturus, propter controuersias finium quæ erant inter Aticos & Mitilenos, rete sub clypeo occulte lato impediuit Phrynonem, & dum non cauit inuoluit.

Gregarii humilis militiae ac vulgatæ milites qui ex minoribus & extraordinariis sunt, cū alii maiores & ordinarii dicantur. Iustinus epit. trog. Pomp. xiii. Prima Ptolomæo Aegyptus Aphricæ Arabiēq; pars sorte venit, quem ex Gregario milite Alexander virtutis causa prouexerat. Idem xxxviii, His auditis Antiochus occupandum bellum ratus, exercitum quem multis finitimorum bellis indurauerat aduersus Parthos ducit, sed luxurię non minor apparatus quàm militiae fuit; quippe octoginta milia armatorum secuta sunt trecenta lixarū ex quibus coquorum, pistorum, scortorumq; numerus fuerit maior: argēti certe auriq; tantum, vt etiam Gregarii milites auro caligas fingerent proculcarentq; materiam, cuius amore populi ferro dimicant.

Optiones appellantur hi milites quos decurio aut centurio optat sibi rerum priuatarum ministros, quo facilius obeat publica officia: optiones autem dicti sunt electi, nā optare, est eligere: sicut est illud, Optauitq; locū regno, id est, elegit.

Optices quoque ab optādo appellati eò quòd antecedentibus ægritudine præpeditis tanquam adoptati eorum atq; vicarii, solent vniuersa curare.

Excubitores dicti pro eo quòd excubias semper agunt, sunt enim ex numero militum.

Procubitores autem dicuntur, qui noctu custodiae causa ante castra excubabant, cum castra hostium in propinquo essent.

Strenuus,

Strenuus, efficax, gnauus, vigilans, fortis sic dictus, quòd sternendo aduersa re-
nuat. Lilius viii. ab vrbe cõdita, Cn. Cornelio C. Lentulo. P. Philone iterũ coss.
Palapolim ad res repetendas missis, cum relatũ esset à gręcis, gente lingua magis
strenua quàm factis ferox respõsum. Iustinus epi. Trog. Pomp. xii. Nam & ma-
nu strenuus, & in concionibus perfacundus habebatur.

Transfuga, Vlpiano teste, nõ est solus accipiendus, qui ad hostes in bello trãf-
fugit, sed et qui per induciarum tempus, ad eos cum quibus nulla amicitia est,
fide suspecta, transfugit.

Fugitiuus, vt Ofilius inquit, is est qui extra domini domũ fugæ causa, vt se à
domino celaret, mãsit. Cælius autẽ fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat,
ne ad dominũ redeat, tametsi mutato consilio ad eũ reuertatur. Nemo enim tali
peccato inquit pœnitẽtia sua nocēs esse definit. Cassius quoq; scribit fugitiuum
esse q̄ certo proposito domũ relinquit. Apud Iul. item relatũ est fugitiuũ ferè ab
affectu animi intelligendũ esse: nõ utiq; à fuga. Nam eũ qui hostem aut incendi-
um, latronẽ, ruinãmve effugeret quàmuis fugisse est verũ, nõ tamẽ fugitiuũ esse.
Apud Labeonem & Cæliũ quæritur, si quis in Asylum cõfugerit aut eò se con-
ferat quò solent venire qui se vanales postulãt, an fugitiuus sit? Ego puto nõ ef-
se eum fugitiuũ, qui fecit id quod publicè facere licere arbitratur, nec eũ quidem
qui ad statuum Cæsaris confugit, fugitiuum arbitror, nõ enim fugiendi animo
hoc fecit. Idem puto et in eum qui in Asylũ vel quid aliud simile confugit, quia
non fugiendi animo hoc fecit: si tamẽ antè fugit, & postea se contulit, non ideo
magis fugitiuus esse definit. Item Cælius scribit placere eum quoq; fugitiuum ef-
se, qui eò se conferat vnde eum dominus recuperare non possit, multoq; magis
illum fugitiuum esse qui eò se conferat, vnde abduci non possit.

Tyrones dicuntur fortes pueri, qui ad militiã deliguntur atque armis geren-
dis habiles existunt, vnde et Tyrones dicti. Tyro etiam rudẽ & ignarum signi-
ficat. Proinde Cæsar Tyrones neque in ludo neq; p̄ lanistas, sed in domibus per
equites romanos atque etiam per senatores armorum peritos erudiebat: hi enim
antea probantur, sicut mos fuit Romę puberes exercere armis, & sub custodibus
esse, postea militare, de quibus poëta nobilissimus, Et primo flore iuuentus. In-
de Tyrunculus per diminutionem paruus Tyro dicitur.

Veterani legionarii dicuntur, quique iam in vsu prælii non sunt, pòstque mul-
tos militiæ labores quietis suffragium consequuntur. Veteranus etiam Mode-
stino auctore esse creditur, non solum legionarius, sed omnis qui qualitercunq;
militauerit, & honestè est ipse absolutus.

Emeriti dicuntur soluti militiã, & quia merere militare dicitur ob stipendia. s̄
quæ merentur, sicut emeriti stipendii, vel emeritæ militiæ qui militiã perfuncti
sunt nominantur; qui extra meritũ stipendii & militiæ positi, sicut miles olim post
lx. vel lxx. annum qui à labore solutus nõ cogebatur militare, agro vel villa do-
natus: Nonnullarũ enim rerũ publicarum hic mos est, vt post sexagesimũ ad mi-
litiã nemo cogatur, in pluribus detur remissio iusta post lxx. Iustinus epi. Trog.
Pomp. lib. xi. Alexander cũ contra Persarum tam periculosum bellũ, exercitum
legeret, nõ iuuenes robustos, nec primum florem ætatis, sed veteranos, plerosque

etiam emeritos militiæ, qui cum patre & patruis militauerant, elegit. Quintilianus, Emeritis hinc bello stipendius: & per translationem à poëta præclaro emeriti boues dicuntur in georgicis quoque.

Armiger est qui tela gerit, & arma tantum domini sui, vt scutum, pilum, arcum, cæteraq; id genus, vt quidã perhibent, qui eos imperitiæ quoq; arguunt, qui armigerũ vocant armatũ equitẽ, quod à clarissimis rerum gestarum scriptoribus haudquaquã obseruatũ inuenio, Liuius ab vrbe cond. xxii. Donec insuper eques cui Ducario nomen erat, facieq; noscians eos. inquit, hic est cum popularibus suis qui legiones nostras cecidit, agrosq; & urbem est depopulatus, iam ego hæc victimam manibus peremptorum fœdẽ ciuiũ dabo, subditisq; calcaribus equo, per confertissimam hostium turbã impetum fecit, obruncatoq; prius armigero qui se infesto venienti obuiam obiecerat, cõsulem lancea transfixit, spoliare cupientem &c. Curtius, Atarras antè cum trecẽtis armatis intrauerat regiam, huic decem satellites traduntur, quorum singulos deni armigeri sequebãtur, hi ad alios coniuratos comprehendendos distributi. Seneca tragicus in Hippolyto de Amazonibus, Et prorsus iste gẽtis armigerẽ furor odisse Veneris fœdera, & castum diu vulgare populis corpus. Suetonius in vita Octauiani, Cætetum numerum partim in vrbe, partim ad suam custodiam adlegit, dimissa Calliguriatorum manu, quam vsq; ad deuictum Antonium, item Germanorum, quã vsq; ad cladem Variam inter armigeros circa se habuerat.

Lixæ qui exercitum sequuntur questus gratia, dicti quòd extra ordinem militiæ sunt, eisq; liceat quod libuit. Alii eos à Lixa appellatos dicunt q; & ille Hercule sit secutus, vel quòd lixæ militibus aquã ad castra vel tentoria solerent ferre, quam lixam veteres dixere, quamq; coctam, elixam dicimus: quidã à liguriendo quæstum. Liuius. xxiii. Lixæ calonesq; & alia turba custodiæ impedimẽtorum opposita, vt paucitatem maxime spernentibus Pœnis, ingẽtis repente exercitus speciem fecerit. Calones Nonio teste militũ serui, dicti quòd ligna militibus subministrant, siue ligneas ferant clauas.

Cacula etiam militis seruus. Plautus, Video caculam militarem: & dicitur à græco κέλον quòd fustibus clauisque ligneis ad tutelã dominorum armari soliti sunt, isque qui huiusmodi claua & teli genere vitur, Clauator appellatur.

Auctoratus miles is dicitur, qui obligatus & subiectus est. Sueto. lib. iii. De lectoramentum, quod quasi obligatio est rerum, vel stipendium quoddam, vel precium cuiusdam militiæ ac pugnæ actionisque.

Exauctoratus insignibus militaribus amotus: exauctorare enim est insignia militaria detrahere, auctore Vlp. Si enim Iuliano accedimus, si quis militẽ exauctorauit, inter infames effecit, licet nõ addidisset ignominie causa eũ exauctorasse: exauctorare quoq; Iuliani pace dixerim, est non solũ infamem militẽ reddere, verum ducẽ ab imperio suo dimittere, vel missum militẽ facere, illumq; honesta missione militiæ plerũq; donare. Liuius ab vrbe cond. lib. xxix. Vbi ex his vnus ausus est dicere se prorsus si sibi vtrũq; velit liberũ esse, nolle militare, tũ Scipio, Ex quo igitur adolescẽs quid sentires nõ dissimulasti, vicariũ tibi expedit iã cui tu arma

arma equūq; et inde cætera instrumēta militiæ tradas, & tecū hinc extēplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo armisq; læto conditionē accipienti vni ex ccc. quos inermes habebat tradidit: vbi hoc modo exauctoratū equitem cū gratia imperatoris ceteri viderūt, se quisq; excusare & vicariū accipere. Iulius Frontinus stratag. quarto, Diuus Augustus Vespasianus cū quendā adolescentē honestè natū, militiæ inhabilē, angustiariū rei familiaris gratia eductum, ad longiorē ordinē erexisset, censu cōstituto honesta missione exauctorauit. Iam hucusq; perductus liber iste claudendus est, eiusq; prolixitatis modus adhibendus: verum quia nonnulla etiam mihi in hoc adhuc video ponenda esse, quæ sint illa proximus liber cōmodius indicabit, ne hunc tam prolixum vltērius oneremus.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Nonus.

Quid quotuplexq; bellum, & unde cætera bellici exercitus uocabula, acierum, singularumq; denominationum causæ.

Voniam superiori volumine, Sigismunde Pandulphe, vocabula militaris ac publici honoris prisca et præclara p̄ varias eorū origines & officia monstrauius, bellici nūc exercitus intactū ne quid aliorum relinquatur is sequēs liber patefaciet, causasq; singulorum ac denominationes seorsum aperiet et explicabit.

Bellum quod est multiplex, suisq; distinctū nominibus, cum aliud internum sit, aliud externum, aliud seruire vel sociale vel pyraticum, vt antè diximus, dictum à belluis quòd belluarū sit pernitiōsa dissensio, vel vt Seruio placet, sicut à lucendo lucus dictus est, sic à nulla re bella bellum, eò quòd contrā sit horridum et pessimum, vnde bella horrida bella: alii à Belo qui primum gladium ferreū produxit. Cassi. primo hist. Postea Belus ferreum gladium primus produxit, à quo bellum placuit denominari: & est bellum tempus omne quo præparatur aliquid pugnæ necessarium illis quo pugnetur, vel bellum est totū tempus quo in militia sumus, quod indocti nostri temporis Guerram vocant, vt bellum Gallicum, bellum Punicum, bellum Macedonicum.

Duellum bellum videlicet, quòd duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur, vt inquit Festus. Bellum enim ante duellū vocatum, vt alii perhibent, eò quòd duæ sint partes dimicantium, vel quòd altera faciat victorem, altera victum: postea verò mutata & detracta litera dictū est bellum. Horat. prim. epist. Græcia Barbariæ lento collisa duello, Stultorum regum & populorum continet æstum. Ouidius vi. fastorum,

placuit quatuor legiones in Ligures, vti singulę quina milia & ducentos pedites
 ccc. haberet equites, sociorū item Latini nominis quindecim milia peditū addi-
 ta & octingēti equites. Idem trigesimo sexto, Romana acies vnus propē forma
 & hominum & armorum genere, duæ legiones Romanæ, duæ sociorū ac latini
 nominis erant, quina milia & quadrigenos singulæ habebant. Idem lib. octauo,
 Scribebantur quatuor ferē legiones quinque milibus peditum, equitibus in singu-
 las legiones trecentis. Idem lib. xl, Et præterea supplemento adducta quo amplius
 duabus legionibus, quàm .x. M. & quadringenti pedites sexcenti equites essent, &
 sociorū latini nominis duodecim milia sexcenti equites, quorum forti opera du-
 obus aduersus Celtiberos præliis vsus Q. Fuluius esset, quos si videretur secū de-
 portaret. Legionem autem sex milium & ducentorum hominū primus C. Ma-
 rius, Pomp. Festo teste descripsit, cum antea quatuor milium fuisset, vnde etiam
 vocabatur Quadrata. Eusebius in ecclesiastica historia, Nostrorū verò & Ter-
 tullianus hæc memorat, & apud Græcos Apollinaris, qui etiam ipsam legionem
 pro insignis facti miraculo mutato nomine vocatam dicit ad imperatore ful-
 mineam. Tertullianus verò M. imp. epistolas nunc etiam haberi dicit, quibus
 de his apertius indicat. Vnde autem tanta inter doctissimos rerum gestarum
 scriptores varietas oborta sit, Seruius in comment. xi. lib. Ænei. à seipso penē dissen-
 tiēs his verbis ostendit, Legio autē habebat duodecim cohortes, sexaginta cœn-
 turas, licet in his rebus accessu temporis, ducum varietas semper immutauerit mi-
 litariæ disciplinam. Vnde Lilius belli Punici libro secundo, Numero peditū equi-
 tumq; legiones auctas, milibus peditum & cœtenis equitibus in singulas adiectis.

Legio Linteata Samnitum fuit sic dicta, q̄ Samnites intrātes singuli ad aram
 velis linteis circumdatam, non cessuros se Romano militi iurauerunt. Lilius lib.
 decimo, Primoribus Samnitum ea destinatione obstrictis, decem nominatis ab
 imperatore eis dictum vt ius visum legerent, donec xvi. M. numerū confecissent,
 eò legio linteata ab integmento confecta, quo sacra nouitas appellata est.

Phalanx lingua Macedonum legio est, teste Seruio in comment. lib. ii. Ænei.
 Lilius ab vrb. cōd. xxxii, Et cohortes inuicē sub signisq; cuneū Macedonū, Pha-
 langem ipsi vocant, si possent vi perumperent, emittebant. Idem xxxvii. Decem
 & sex milia peditum more Macedonū armati fuere, qui Phalangitę appellantur.

Agmen ordinata propriē multitudo dicitur, vt est ambulantis exercitus ab
 agendo, id est, eundo dictum: neq; enim in vno loco stans agmen vocatur, aut
 si inuentum fuerit, vsurpatum est.

Cohors, inquit Varro, quòd vt in villa pluribus tectis cōiungitur, ac quiddam
 fit vnum, sic ex manipulis pluribus copulatur cohors, à cohærendo quòd cohere-
 at cuncta quę interius sunt, vt in villa quòd circa eum locū pecus cogretur, vel q̄
 cœrceat obiectu suo extraneos, & adire prohibeat: huius numerum varium esse
 inuenio. Plutarchus in vita Pelopidæ, Primus Gorgias ex quadringentis electis
 viris, quibus ciuitas exercitationē dietamq; in arce Thebana militantibus præ-
 buit, sacram cohortem, vt ferunt, ordinauit, & propter hoc cohortem ex ciuitate
 vocauerunt. Ephorus autem cohortem quingētos esse viros affirmat: Callisthe-
 nes verò septingētos, quidam alii quod Polybius sensit, nonaginta milium ido-
 neum

neum numerū perhibent, alii aliter. Iosephus belli Iudaici lib. iii, Decem autem cohortum singulæ mille pedites habebat: in cæteris verò xiii. sexcenti pedites, & centeni viceni equites erant.

Cohors prætoriana est dicta, quòd à prætore non discedebat: Scipio enim Africanus primus fortissimū quemque delegit qui ab eo in eo bello non discederet, & cætero munere militiæ vacaret, & sexquipler stipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum est, & militum parua quoq; manus sex vel septem in vnū collecti viri qui vnū signum sequuntur, sic dicti siue q; bellum primo manu inceperant, vel quòd antequā signa essent, manipulos, id est, fasciculos alicuius herbe p signis habebāt, à quibus Manipulares milites postea dicti sunt.

Globus, vt inquit Vegetius tertio de re militari, is dicitur, qui à sua acie superatus vago superuētū incurſat inimicos, cōtra quē alter populosior vel fortior mittitur globus. Lilius lib. ii. ab vrbe cond. In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum fecit. Idem lib. xxi. Alii fugientes pugnantium globo illati hērebant, alios redeuntes in pugnam auertebant fugientium agmen.

Cuneus est collecta in vnum militū multitudo: vnde propter quòd in vnum coit huiusmodi coitio in vnum, cuneus quasi coneus, quòd in vnum omnes cōeant atq; cogantur, in tria milia, ea nec est equitum sed peditem multitudo quæ iuncta cū acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorū ordines prorumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur, nec est cunei determinatus militum numerus, sed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramen dicimus subterraneum occultū, aut à cuneorum similitudine omnem materiam nodosam quam subintrant scindentium, aut potius ab animali quod est lepori persimile appellatum, quod sub terra fossa latere solitum est.

Gaudet in effossis habitare cuniculus antris, Martialis:

Monstrauit tacitas hostibus ille vias.
Sunt qui non cuniculum sed cuniculos plurali tantum dici numero debere arbitrentur, quod à quodā nostræ huius ætatis aliàs doctissimo historiarū suarum libris, contra multorum vsum eruditorum depromptum admiror. Vegetius, Inuentum est remedium, per noctem sub fundamentis muri cuniculum fodi. Item alibi, Aliud genus expugnationis est subterraneum atq; secretum, quod cuniculum vocant, à leporibus qui cauernas sub terris fodiunt, ibique conduntur. Sic & Cæsar scriptor elegantissimus. De tertia vigilia animaduersum est aggerē fumare, quem cuniculo hostes succenderant. Sic Lilius belli Macedonici lib. viii. Ibi commissis operibus cum è fossa cuniculum pateret iter. Sic Curtius, Vltima pestis vrbs fuit cuniculo subruptus murus, per cuius ruinas hostis intrauit: Qd vt nequeat, Apollonia nobilis quondam ciuitas documento nobis sit. Nam cum ingenti admodum obsideretur exercitu, & cuniculis milites minus ambigerent intra mœnia penetrare, id cum Apolloniatis per speculatores denūciatū esset, eiusmodi nuncio perturbati, consternatiq; sunt omnes, quòd nec tempus nec locum scire posse videbātur, quo emerſuri foret hostes: tunc verò Trypho Alexandrinus

placuit quatuor legiones in Ligures, vti singulę quina milia & ducentos pedites
 ccc. haberet equites, sociorū item Latini nominis quindecim milia peditū addi-
 ta & octingēti equites. Idem trigesimo sexto, Romana acies vnus propē formæ
 & hominum & armorum genere, duæ legiones Romanæ, duæ sociorū ac latini
 nominis erant, quina milia & quadrigenos singulæ habebant. Idem lib. octauo,
 Scribebantur quatuor ferē legiones quinis milibus peditum, equitibus in singu-
 las legiones trecentis. Idem lib. xl, Et præterea supplemento adducta quo amplius
 duabus legionibus, quàm .x. M. & quadringenti pedites sexcenti equites essent, &
 sociorū latini nominis duodecim milia sexcenti equites, quorum forti opera du-
 obus aduersus Celtiberos præliis vsus Q. Fuluius esset, quos si videretur secū de-
 portaret. Legionem autem sex milium & ducentorum hominū primus C. Ma-
 rius, Pomp. Festo teste descripsit, cum antea quatuor milium fuisset, vnde etiam
 vocabatur Quadrata. Eusebius in ecclesiastica historia, Nostrorū verò & Ter-
 tullianus hæc memorat, & apud Græcos Apollinaris, qui etiam ipsam legionem
 pro insignis facti miraculo mutato nomine vocitatam dicit ad imperatore ful-
 mineam. Tertullianus verò M. impe. epistolas nunc etiam haberi dicit, quibus
 de his apertius indicat. Vnde autem tanta inter doctissimos rerum gestarum
 scriptores varietas oborta sit, Seruius in comment. xi. lib. enei. à seipso penē dissen-
 tiēs his verbis ostendit, Legio autē habebat duodecim cohortes, sexaginta ceterū
 rias, licet in his rebus accessu temporis, ducum varietas semper immutauerit mi-
 litariæ disciplinam. Vnde Liuius belli Punici libro secundo, Numero peditū equi-
 tumq; legiones auctas, milibus peditum & ceteris equitibus in singulas adiectis.

Legio Linteata Samnitum fuit sic dicta, q̄ Samnites intrātes singuli ad aram
 velis linteis circumdatam, non cessuros se Romano militi iurauerunt. Liuius lib.
 decimo, Primoribus Samnitum ea destinatione obstrictis, decem nominatis ab
 imperatore eis dictum vt ius visum legerent, donec xvi. M. numerū confecissent,
 eò legio linteata ab integmento consepta, quo sacrata nouitas appellata est.

Phalanx lingua Macedonum legio est, teste Seruio in comment. lib. ii. Aenei.
 Liuius ab vrb. cōd. xxxii, Et cohortes inuicē sub signisq; cuneū Macedonū, Pha-
 langem ipsi vocant, si possent vi perumperent, emittebant. Idem xxxvii. Decem
 & sex milia peditum more Macedonū armati fuere, qui Phalangitę appellantur.

Agmen ordinata propriē multitudo dicitur, vt est ambulantis exercitus ab
 agendo, id est, eundo dictum: neq; enim in vno loco stans agmen vocatur, aut
 si inuentum fuerit, vsurpatum est.

Cohors, inquit Varro, quod vt in villa pluribus tectis cōiungitur, ac quiddam
 fit vnum, sic ex manipulis pluribus copulatur cohors, à cohærendo quod cohere-
 at cuncta quę interius sunt, vt in villa quod circa eum locū pecus cogere-
 tur, vel q̄ coërceat obiectu suo extraneos, & adire prohibeat: huius numerum varium esse
 inuenio. Plutarchus in vita Pelopidæ, Primus Gorgias ex quadringentis electis
 viris, quibus ciuitas exercitationē dietamq; in arce Thebana militantibus præ-
 buit, sacram cohortem, vt ferunt, ordinauit, & propter hoc cohortem ex ciuitate
 vocauerunt. Ephorus autem cohortem quingētos esse viros affirmat: Callisthe-
 nes verò septingētos, quidam alii quod Polybius sensit, nonaginta milium ido-
 neum

neum numerū perhibent, alii aliter. Iosephus belli Iudaici lib. iii, Decem autem cohortum singulæ mille pedites habebat: in cæteris verò xiii. sexcenti pedites, & centeni viceni equites erant.

Cohors prætoria est dicta, quòd à prætore non discedebat: Scipio enim Africanus primus fortissimū quemque delegit qui ab eo in eo bello non discederet, & cætero munere militiæ vacaret, & sexquipler stipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum est, & militum parua quoq; manus sex vel septem in vnū collecti viri qui vnū signum sequuntur, sic dicti siue q; bellum primo manu inceprant, vel quòd antequā signa essent, manipulos, id est, fasciculos alicuius herbe p signis habebāt, à quibus Manipulares milites postea dicti sunt.

Globus, vt inquit Vegetius tertio de re militari, is dicitur, qui à sua acie superatus vago superuētū incurfat inimicos, cōtra quē alter populosior vel fortior mittitur globus. Liuius lib. ii. ab vrbe cond. In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum fecit. Idem lib. xxi. Alii fugientes pugnantium globo illati hērebant, alios redeuntes in pugnam auertebant fugientium agmen.

Cuneus est collecta in vnum milicū multitudo: vnde propter quòd in vnum coit huiusmodi coitio in vnum, cuneus quasi coneus, quòd in vnum omnes cōeant atq; cogantur, in tria milia, ea nec est equitum sed pedicum multitudo quæ iuncta cū acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorū ordines prorumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur, nec est cunei determinatus militum numerus, sed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramen dicimus subterraneum occultū, aut à cuneorum similitudine omnem materiam nodosam quam subintrant scindentium, aut potius ab animali quod est lepori persimile appellatum, quod sub terra fossa latere solitum est.

Gaudet in effossis habitare cuniculus antris, Martialis:

Monstrauit tacitas hostibus ille vias.

Sunt qui non cuniculum sed cuniculos plurali tantum dici numero debere arbitrentur, quod à quodā nostræ huius ætatis aliàs doctissimo historiarū suarum libris, contra multorum vsum eruditorum depromptum admiror. Vegetius, Inuentum est remedium, per noctem sub fundamentis muri cuniculum fodi. Item alibi, Aliud genus expugnationis est subterraneum atq; secretum, quod cuniculum vocant, à leporibus qui cauernas sub terris fodiunt, ibique conduntur. Sic & Cæsar scriptor elegantissimus. De tertia vigilia animaduersum est aggerē fumare, quem cuniculo hostes succenderant. Sic Liuius belli Macedonici lib. viii. Ibi commissis operibus cum è fossa cuniculum pateret iter. Sic Curtius, Vltima pestis vrbis fuit cuniculo subruptus murus, per cuius ruinas hostis intrauit: Qd vt nequeat, Apollonia nobilis quondam ciuitas documento nobis sit. Nam cum ingenti admodum obsideretur exercitu, & cuniculis milites minus ambigerent intra mœnia penetrare, id cum Apolloniatis per speculatores denūciatū esset, eiusmodi nuncio perturbati, consternatiq; sunt omnes, quòd nec tempus nec locum scire posse videbātur, quo emerfuri foret hostes: tunc verò Trypho Alexandrinus

drinus qui ibi fuerat ingenio summo intra murum plures specus designauit, & fodiendo terram, progrediebatur extra murum dūtaxat per sagittæ emissionem, & in omnibus vasa ænea suspendit, ex his in vna fossura quæ contra hostiū specus fuerat vasa pendentia ad plagas feramentorum sonare cœperunt, ita ex eorum tumultu intellectum est, qua vrbis parte aduersarii cuniculos agentes intrā penetrare cogitabant, sic liniatione cognita temperauit ænea feruentis aquæ & picis, desuper & stercoreis humani & arenæ coctæ candētis, deinde noctu pertudit crebra foramina, & per ea repente perfundendo qui in eo opere fuerunt hostes omnes necauit. Massilienses simili modo per cuniculos obsessi cum numero supra triginta speculatum misissent, ab his eo percepto loco quo cuniculi agebantur, intra murum baratrum amplissima longitudine & amplitudine vti piscinam fecerunt, eamq; è puteis & è portu impleuerunt, ita cum specus esset repente naribus apertis, vehemens aquæ vis immissa supplāuit futuras, quicq; intra fuerant & ab aquæ multitudine & à ruina specus sunt oppressi. Ambrachienfes pauidine etiam subrutis muris facta in urbem via per cuniculū esset, silentio factō pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant, quem vbi acceperunt aperuere rectam in cuniculū viam, nouaque haud magni operis aduersus hostes qui in cuniculo erant excogitata res est. Doliū enim ferreum à fundo pertusum quo fistula modica & ferrea inferi posset, operculūq; etiam ferreū, etiam ipsum pluribus locis perforatum fecerunt, tenuique pluma completum ore in cuniculum verso posuerunt per oculique foramina prælongæ hastæ ad submouendos hostes eminebant, scintillam leuam ignis plumæ inditam folle fabrilis ad caput fistule imposito flando accenderunt, inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam foedo quodam odore ex adusta pluma cum totum cuniculum adimple-

sent, haud durare consistereq; quisquam intus potuerat.

Forficem ordinationem militarem vocant cuneo oppositam, nam ex lectissimis militibus in .v. literam ordo cōponit, & illum cuneum excipit atq; ex vtraque parte concludit, frons dicta quod aduersus hostes spectat, hæc in pugna publica si sapienter disponitur plurimum iuuat: si imperitè quanquam optimi bellatores sunt mala ordinatione franguntur.

Serra præliari dicitur cum assidue acceditur recediturque neque vlllo tempore consistitur, dictaq; proinde serra: hæc à strenuis direpta ante frontem opponitur hostibus, vt turbata acies reparetur.

Alæ exercitus ordines qui circum legiones dextra sinistraque tanquam alæ in auium corporibus locabantur. Vt lib. vi. de re militari apud Cintium scriptū est, Vir. iii. ænied. Dum trepidant alæ saltusq; indagine cingunt.

Liuius ab vrbe condita xxviii. Sinistra ala ab Romanis & cohortes quæ admiserant signa in prima acie pugnabāt, & sunt alæ xxx. equites in exercitu, sint licet qui pluribus quàm xxx. equitibus alam cōstitui censeant. Liuius ab vrbe cond. xxxviii. His ala mille fermè equitum, hoc gemmam vocant.

Turma teste Festo & Varrone quasi terna, e in y abiit, quod terni eqtes ex tribus tribubus Ticiensū, Ramnensū & Lucerū fiebant. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuere. De singulis enim cēturiis decem dabantur, & fiebat tur-

ma, itaq; si Pomponio credimus singularū decuriarū decuriones dicti: quidam volunt, quorū est Fronto decurionem esse turmæ, quæ constat ex duobus & xxx. equitibus. Cyaxares autem primus, Herodoto teste, Asianos dicitur per turmas diuisisse: iussisseq; sagittarios ab equitibus, aliósq; ab aliis seorsum esse, antea cum permixti & confusi essent.

Nodus proprie est densa peditum multitudo, sicut turma equitū, vt lectum est in disciplina militari, sic dictus pro difficultate quòd vix possit resolui.

Acus exercitus instructio dicitur, quòd ea pars militum vehementissima est ad hostem vulnerandum acumine telorum.

Acies exercitus instructus dicta, quòd ferro armata sit, & acumine telorum.

Classes equites dicebātur, ob diuisionem exercitus, qui postea Manipuli dicti, vel pro turmis equestribus à quibusdam classicis quæ habent, vnde non ab re à nobili poeta dictū, Classibus hic locus est. Classes etiam partes populi. Livijs primo ab vrbe condita, Tum classes centuriasque & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum vel bello, ex his qui centum milia æris aut maiorem censum haberent. lxxx, fecit centurias quadragenas seniorum ac iuniorū: prima classis omnes appellati, seniores ad vrbis custodiam vt præsto essent, iuuenes vt foris bella gererent. Classici, vt inquit Gellius vii. noct. Atti. dicebantur non omnes qui in classibus erant, sed primæ tantum classis homines, qui centum xxv. milia æris amplissimè censi erant, infra classem autè appellabantur, secundæ classis cæterarumq; hominum qui minore summa æris quàm supra dixi censebantur. Columella, classes non maiores quàm denum hominum faciundæ, quas Decurie appellant antiqui. Quintilianus primo insti. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morem, qui cum pueros in classes distribuerent, ordinem dendi secundum vires ingenij dabant. Classes nauium postea subiere, verustiusq; fuit, Pomp. auctore, multitudinem hominū quàm nauium classem appellari: Diodoro enim teste, ab ipso orbis primordio animãtia omnia esse generata, eodemque modo & homines à principio genitos dicunt, in agris pastum quæretes syluestri & incondita vita vixisse, quibus herbæ & arborum fructus vltro victum præberent: belluas insuper his fuisse infensas, quibus vt oblisterent, classes & cœtus hominū ob timorem factos aiunt communis vtilitatis gratia, auxiliaq; inuicè præbita, & loca habitaculis quæsitâ. Classes clypeatas antiqui dixere, quas nunc Exercitus vocamus, classis verò p̄cincta exercitus instructus & paratus ad bellū maximè cū exercitus cinctus erat Gabino ritu siue cinctu, cōfestim pugnaturus.

Castra pro exercitu tantum pluraliter. Livijs punici belli lib. v. Valerius Ancias vna castra Magonis capta tradit. Idem in eodem, Exiit castris atque ita nocte ac die bina castra hostiū oppugnata, bina proinde non duo castra dixit. Idem lib. ix. Sed cum vna castra in fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habebant, castra autem quasi casta ob hoc dicta quòd illic castra retur libido. Quòd si ab ea origine ortum traxerit, apud nostros inane nomē esse quis dubitat? Quotus enim inter hos homines inuenitur, qui pudorem pudicitiam castitatemq; colat, qui non prorsus cupiditatibus cuncta irrideat atque contemnat? quotus qui non prostibulo congrédi malit, quàm cum hoste manus conferere

serere? quotus qui non libentius de expugnanda adolescētulorū pudicitia, de virginibus violandis, de vi inferenda ingenuis, de suis stupris, sceleribus, flagitiis sermonem conferat, quā de hostibus inuadendis, de excipiēdis vulneribus, de morte pro dignitate appetenda, de ignominia fugienda, de gloria comparanda, de tolerantia, de patientia, & de labore? Quod si quando forte cōtigat, vt te, quisquis elector, in horum hominum castra vel potius lustra conferas, videbis ibi super lectulis non continētissimos duces Fabricium, Aemilios, Scipiones, Hannibalem, Alexandrum, sed militares homines, & eos qui cæteris dignitate excellent, iuxta meretrices exoletas, scorta, & pueros meritorios accubantes, mollissimis verbis & flagitiosissimis, & ad concitandam Venerem nedum castrandam accommodatis, inter se colloquentes: Vbi autem calere iam res cœperit, hic alius ructet, & vomat: mingat alius & pedat: ibi luditur, hic bibitur, atq; vt ex huiusmodi euenire solet sæpenumero rixa exorta est. Nullus, vt summatim reliqua cōplectar, pudor in eorū verbis, nulla in rebus temperantia, nulla religio, nulla modestia, nullū conuiuio maiorū dignū silentiū, sed summa obscenitas, blasphemie, clamor, cōfusio, perturbatioq; rerum omnium: quod veterum disciplina nefas quidem erat, aut delicatum, aut parū pudicum inferre sermonem, ibi nō modo verbis non abstinent turpibus, sed cetera etiam faciunt quæ à verecūdo homine dici non possunt.

Metari castra diuidere, & loca militibus in castris assignare, vel ponere castra, vel mutare. Lucanus in primo,

Audax Hesperios veniam metator in agros.

Tabernæ appellatio, Vlpiano teste, declarat omnē vtile ad habitandum edificium, non ex eo quod tabulis claudatur, inde tabernacula & contubernales. Tabernam etiam domicilii genus antiquissimum Romanis fuisse, testimonio sunt exteræ gentes, quæ adhuc tabulatis habitant ædificiis. vnde etiam tecta castrensia, militumq; tentoria quibus solis ardores tempestatesq; imbriū, ac frigoris iniurias vitant, quāuis pellibus tegerentur, tabernacula dicta sunt. Liuius belli Macedonici lib. iiii. Tabernaculum regium pro vallo in conspecto maximè tumulo vt terrorem hostibus suisq; spem & fidutiam faceret, positū. Cicero in Verrem act. vii. Nam in ipso aditu atq; ore portus, vbi primum ex alto sinus ad urbem ab littore inflectitur, tabernacula carbasseis intentis velis collocant.

Tentoria pro eo dicta, quod tendantur funibus atq; palis, vnde & hodie prætere tendere dicitur vt olim. Ouidius in Heroi.

Illic Aecides, illic tendebat Achilles.

Virgilius in primo æneidos,

Nec procul hinc Resi niueis tentoria velis

Agnoscit lachrymas.

Papyliones tentoria dicuntur, auiculæ prouolantis similitudine. Helius Spartianus in vita Seueri septimi, Idem in omnium expeditione ante omnes militarem cibum sumpsit ante papylionem.

Hybernacula castrenſia ad obſidionem potius quàm ad oppugnationem hy-
 emando ædificia. Liuius libro quinto ab vrbe condita, Cum ſpes maior impe-
 ratoribus Romanis in obſidione quàm in expugnatione eſſet, hybernacula etiã
 res noua militi romano ædificari cœpta, cõſiliũq; erat hyemãdo cõtinuare bellũ.
 Impedimenta caſtrenſem ſupellectilẽ dixere: impedire enim quaſi irretire eſt,
 & in pedicam trahere. Liuius vigefimonono, Interim Romani impedimentis
 quoq; omnibus traductis contractiſq; in vnũ locum, quia iam moueri videbant
 hoſtem, nec ſpatium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. Idem vige-
 ſimotertio, Lixã caloneſq; & alia turba cuſtodixã impedimentorum oppoſita.
 Commeatus pro cibariis ad alimoniã reipublicæ, aut exercitus, aut alicuius
 multitudinis commeanſis dicimus. Liuius trigefimoſexto ab vrbe cõdita, Cum
 exercitibus cõmeatus quoq; omnis generis ex Aſia venturos in præſentia curæ
 eſſe Aetolis debere, vt copia frumenti ſuis & annona tolerabilis rerum aliarum
 ſuppeditentur. Cõmeatus priuatim etiam dicitur. Cicero pro lege Manilia, Iam
 cõmeatu & priuato & publico prohibemur. Ab imperatore etiam militibus
 cõmeatus

commeatus dari dicitur, id est, tempus quo ire & redire commodè possint, vel facultas ad tempus à militia recedendi eundique quò velint, ad præscriptum diem reuersuri.

Munimenta munitiones sunt castrorum cæterarumque rerum quæ contra aduentum hostium muniunt, siue vallo & fossa, siue alio quouis modo quo sint milites ab hostium, vt dixi, aduentu vel incurfu muniti.

Monumenta i mutata in v & v in o, sepulchra, statua, tituli, libri, cæteraque que nos alicuius rei præteritæ moneant recordari: nam quò de futuro quidam volunt ideo sepulchra appellari monumenta, quò nostræ mortis moneant falsum arbitror: in honorem enim mortui illa tantummodo fiunt, non in publicam præceptionem.

Athleta vir fortis venatorque qui perũcta corporis flexibilitate cū bestia dentata luctatur, vt motibus suis spectantibus placeat, & sanguine suo voluptatem populo præstet. Liuius belli punici lib. xi. Athletarum quoque certamẽ tum primo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonum & pãtherarum, & propè huius sæculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Sabinus autem & Cassius & generaliter omnes, artem ludicram non facere Athletas opinantur. Horum spectaculum fabricis tam clarum & actione tam tetrum, in honorem Scythicæ Diana quæ sanguinis effusione gaudebat, ab Atheniensibus repertum est, damnosa profecto publicè priuatimque nocens delectatio, quod facile colligi potest si in mentem venerit ex historiis rei huius initium progressusque, apud nostros quãto publici census impendio, quantaque insanix proxima dictu cura, quãto demum populi studio, plausu ac labore constiterit, tot milibus simul gladiatorum paribus, tanto elephãtorum precio, tigrydumque & leonum ac pardorum gregibus, onagrorum quoque, equorum ferocium atque animalium diversi generis è toto orbe terrarum omnium transmissis, syluis omniumque gentium venatibus romano famulantibus teatro: adde illam ædificandi luxuriam cunctas terra pelagòque marmoreas columnas in ludorum vsu & artificum summis ingenis expolitatas, cuius princeps insanix haud conticendus est Scaurus is qui ædilis in theatri scenam opus dierum paucorum, & quod paucis lignis ac funibus attolli poterat, suffecturum oculis populi talibus gaudentis, trecentarum sexaginta talium monstrarum intulit, fecitque opus, vt scriptum est, maximum omnium quæ vnquam fuere humana manu facta. Curionẽ quoque ex superioris æui monumentis accepimus, qui ciuili bello pro Cæsaris partibus in Aphrica occubuit, vt Scaurum quem opibus equare non poterat superarit ingenio, non marmoreum vt ille, sed ligneum theatrum, duplex tamen ac pensile meditatus, populum victorem gentium, ludis victum & periculis plaudentem suis mira arte suspendit, vt ridentes interius stupentesque ipsi exercitus spectatoribus risui fierent & stupori. Iam inde ab exordio primus regum nostrorum Romulus fuit, omnem qui in his rigidam, tetricamque illam Sabinorum pudicitiam circumuenit, inde porro Titi potentia, principali diuitiarum perfuso flumine cogitauit ædificium fieri, vnde caput vrbium cerni potuisset, cum theatrum quod est hemisphærium græcè dicatur ἀμφιδέατρον, quasi in vnum iuncta duo visoria, constet esse nominatum, speciem

ciem eius area concludens, vt & currentibus aptum daretur spatium, & spectan-
tes omnia facilius intuerentur, dum quædam proluxa rotunditas vniuersa colli-
geret: quæ autem latini certamina, Agones alii vocant, ab à quod sine sonat &
angulus, quia, vt Festo placet, locus in quo huiusmodi iocī facti sunt sine an-
gulo sint. Alii aliter atq; aliter dici putant. Ouidius primo fastorum,

Nominis esse potest succinctus caula minister,

Hostia celi: būs quo feriente cādit.

Qui calido strictos tincturus sanguine cultros,

Semper agat ne roget, nec nisi iustus agat.

Pars quia non veniant pecudes, sed aguntur ab actu,

Nomen agonalem credit habere diem.

Pars putat hoc festum præscis agonalia dictum,

Vna sit vt proprio littera dempra loco.

An quia præuifos in aqua videt hostia cultros,

An pecoris lux est ipsa notata metu.

Fas etiam fieri solitis ætate priorum

Nomina de ludis græca tulisse diem:

Et prius antiquus dicebat agonia sermo,

Veræque iudicio est vltima causa meo.

Bellona Martis soror & bellorum dea cui proprio sanguine sacerdotes sacrifi-

cabant, Lactantius atq; Lucanus testes sunt, tunc quo sectis Bellona lacertis saua

mouet cecinere deos: & est dicta à bello Bellona, quæ nunc duellona à duello vt

inquit Varro.

Minerua virtutum præsul quam principem & inuentricem belli ferunt, dicta

quòd bene moneat: hanc enim pagani pro sapientia ponebant. Cornificius verò

quòd figuretur pingaturq; minitans armis eandem dictam putat, galeatā enim

hastam tenet & clypeum: alii nōnulli vel quòd minueret vel minueretur dictam

putant: quam obrem eadem Capta siue capita dicta sit, incertum est. Variæ enim

sunt huius nominis causæ. Ouidius tertio fastorum,

Cælius ex alto qua mons descendat in equum,

Hic vbi non plana est sed propè plana via est.

Parua licet videas Captæ delubra Mineruæ,

Quæ dea natali cœpit habere suo.

Nominis in dubio causa est, Capitale vocamus

Ingenium solers, ingeniosa dea est,

An quia de capitis fertur sine matre paterni,

Vertice cum clypeo profuuisse suo?

Aut quia per domitis ad nos captiua Faliscis

Venit & hoc signo syllaba prima docet:

Aut quòd habent legem capitis quæ pendere pœnas

Exilio iubeat furta reperta suo.

A quacunque trahas ratione vocabula, Pallas

Pro ducibus nostris ægida semper habet,

Hæc eadem & tritonia dicta est, quòd tēporibus Ogygis ad lacū vel ripam Tritonis fluminis in virginali fertur apparuisse habitu.

Pallas autem secundum Victorinum à Pallene insula Thraciæ, vel à gigante quem occidit dicta est: & sanè duo hæc Antonomasia sine proprio sunt nomine nonnunquam à poëtis prolata. *Virgi. ii. æneid.* Tritonia respice Pallas
Insedit nymbo effulgens & Gorgone sæua.

Mars ab eo quòd maribus præest in bello, vt Varroni placet, licet tria sint genera consuetudinū, sicut apud Iaxamathas Tanais fluminis hostio proximos, vbi easdem artes fœminæ quas viri exercent, adeò vt ne militia quidem vacent: viri enim pedibus in herent, sagittisque depugnant: illæ equestre prælium ineunt, nec ferro dimicant, sed quos laqueis interceptere trahendo conficiunt: vel apud Amazones vbi solæ fœminæ, vel apud Romanos aliasq; gentes multas vbi soli mares dimicant: vel Mars dictus quòd Sabinis arreptus vbi & Mamers idē est osca lingua quod Mars: etenim cum sæuit, graduius dicitur: cum tràquillus est, dicitur esse Quirinus. Huius in vrbe duo erant templa, vnum Quirini intra urbem quasi custodis, id est, tranquillii: alterū in Appia via extra urbem propè portam, quasi bellatoris, id est, gradiui: in bello enim gradum inferunt qui pugnant, aut impigrè gradiuntur. Ac sicut Epaminūdas Bœotium agrum Martis Orchestram, & Xenophon Ephesum belli officinam appellat, sic Romani tunc belligeri templum Martis quem ferocissimum omnes deum & armigerum dicunt, & ob id bellis armisq; præesse, hunc & Liberū vnū eundemq; demū arbitrantur nonnulli, Romaniq; vtrunque patris appellatione venerantur: alterū Liberum patrem, alterū Marspitrem, id est, Martē patrem cognominantes. Hinc etiam Liber pater bellorum potens probatur, quòd eum primum ediderūt auctorem triumphis: hoc etiam apud Lacedæmonios simulachriū eius hasta insigne non thyrsodemonstrat, sed cum thyrsus tenet quid aliud q̄ latens telum gerit, cuius mucro hædera lambente protegitur: quod ostendit vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. Habet etiam hædera vincendi obligandique naturam, nec non & calor vini cuius Liber pater est auctor, homines ad furorem bellicum vsque propellit: propter cognatum ergo ytriusque effectus calorem, Martem ac Liberum vnum eundemq; deum esse voluerunt.

Mauors figuratū est vt induperator, auctore Seruio in cōmento primi auci ab aliis quòd magna vertat sic dictus.

Gradius mars siue mauors dictus est, à gradiendo, eò quòd in bello gradum inferant qui pugnant, aut impigrè gradiantur: vel à gradiendo in bella vltro citroq; siue ab vibratione haste qd̄ Græci dicūt *απαδ' αὐτῶν*: vel ut alii, q̄a gramine sit ortus, qd̄ interpretant quia corona graminea in re militari maxime est honorationis.

Feretrius iupiter dictus est à ferendo, quòd pacem ferre putaretur, ex cuius templo sumebant sceptrum per quod iurarent, & lapidem silicem quo fœdus ferirent. Alii cum Acron Cecinensium rex à Romulo victus & in festo telo traictus esset, eiusq; spolia, Ioui votis nuncupatis, Romulus ad urbem reuersus diceret, hoc tropheum Ioui statutum, cognomen deo addidit feretrio Ioui à ferendo hostem: est & à ferendo vt antè diximus. Propertius,

Nunc

Nunc spolia in templo tua condita causa Feretri

Omne quòd certo dux ferit ense ducem.

Seu quis victa suis humeris hæc arma ferebat,

Hinc feretri dicta est ara superba Iouis.

Ianus faciendis fœderibus præest. Nam postquam Romulus & T. Tatius in fœdera conuenerunt, Iano simulachrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Ganius Bassus in eo libro quem de diis composuit, Ianu bífrontē fingi ait, quasi superū atq; inferum ianitorem.

Ouidius in fastis,

Quicquid ubiq; vides, cœlum, mare, nubila, terras,

Omnia sunt clausa nostra patentq; manu.

Me penes est vnum vasti custodia mundi,

Et ius vertendi cardinis omne meum.

Omnis habet geminas hinc atq; hinc ianua frontēs,

E quibus hæc populum spectat & ille Iarem.

Vtq; ledet vester primi quoq; limina tecti,

Ianitor egressus introitusq; videt.

Sic ego prospicio cœlestis ianitor aulæ,

Eoas partes hesperiasq; simul.

Eundem quadrifrotem legimus, quasi vniuersa climata maiestate complexum:

Nec mirum sanè apud aliquos bifrotem, quadrifrotem apud alios esse: nam

alii præter hæc eum dici deum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius,

Matutine pater, seu Iane libentius audis.

Alii anni totius deum, quem in quatuor tempora constat esse diuisum: anni au-

tem esse deū illa res probat, quòd ab eo prima pars anni nunc nominatur: Hunc

chaos, Patulicum & Clausium etiam appellauit antiquitas. Ouidius in fastis,

Me chaos antiqui, nam sum res prisca, vocabant.

Nomina ridebis modo nanque Patulicus, idem

Et modo sacifico Clausius ore vocor.

Horum duorum nominum ratio hæc est, quia bello valuæ eius patent, pace clau-

duntur. Huius etiã rei hæc causa narratur, cū bello Sabino quod virginū raptarū

gratia commissum est, Romani portam quæ sub radicibus collis viminalis erat,

quæ postea ex euentu Ianualis vocata est, claudere festinarent quia in ipsam ho-

stes irruerant, postquã est clausa mox sponte patefacta est: cumq; iterū ac tertio

idem contigisset, armati plurimi pro limine quia claudere nequibãt custodes ste-

terunt, cumq; ex alia parte acerrimo prælio certaretur, subito fama pertulit fusos

à Tatiano Romanos, quam ob causam qui aditum tuebantur territi profugerunt,

cumq; Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hanc

portam magnam vim torrentium vndis scatentibus erupisse, multasque per du-

ellum cateruas aut exutas feruenti, aut deuoratas rapida voragine deperisse: ea

re placitum vt belli tempore velut ad vrbs auxilium profecto deo, fores refera-

rentur. Ianualis porta vt alii perhibent ab Iano dicta, ideòque ibi positum

iam signum, & ius institutum à Pompilio, vt scribit in annalibus Piso,

vt sit aperta semper, nisi cum bellum sit: nusquam tamen traditum est memorie, vt inquit Varro, Pompilio rege fuisse apertam, sed post eius regnum, teste Liiuo, T. Manlio cos. bello Carthaginēsi primo cōfecto, bello itē Actiaco finito ab imperatore Cæsare augusto, pace terra marique parta. Hunc autē apud nos Ianum omnibus præesse ianuis nomen ostendit: quod est verisimile, nam & cum clauis & virga figuratur, quasi & rector viarum & omnium portarum custos: belli licet geminæ sint. Virgilius in primo æneid.

Sunt geminæ portæ belli sic nomine dicunt
 Religionē sacræ & sæui formidine Martis.
 Centum ærei claudunt vectes æternæque ferri
 Robora, nec custos absistit limine Ianus.
 Has vbi certa sedit patribus sententia pugnæ,
 Ipse quirinali trabea cinctūque gabino
 Insignis referat stridentia limina consul,
 Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes,
 Aereaque assensu conspirant cornua rauco.
 Hæc & tum æneadis indicere bella Latinis
 More videbatur tristesq; recludere portas.

Pactum à pactione dictum auctore Vlpiano, inde & pacis nomen appellatum est: sed est pactum duorum cōsensu atq; conuentio, pactione verò duorum plurimūve in vnum placitum atq; consensus. Liius libro sexto ab vrbe condita, Cuius spei moram pati cum fortuna obsessorum non potuisset, cōfectaque paucitas oppidanorū, opere, vigiliis, vulneribusq; semper eosdē vrgebat, per pactionem vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates reliquerant.

Pax significationis notam habet. Virgil. in septimo,
 Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyrāni. Pax venia, Idem in iii. ænei.
 Sed votis precibusq; iubent exposcere pacem.
 Pax propiciatio. Idem in eodem, Exorant pacem diuūm. Pax beniuolētia. Idem in iiii. Pacemq; per aras exquirunt. Pax quoq; teste Prisciano lib. v. tam singulariter quā pluraliter prolata idem potest significare, sed pluraliter non vtimur, quia auctoritas deficit: quod à grammaticorū principe dictum non parum admiror, maximè cum apud nonnullos & quidem probatos & summa auctoritate præcellentes latina lingua viros, pluraliter prolātū inueniam. Lucretius rerum naturalium libro quinto, Ventorum pauidis paces animasq; secundas.
 Varro de vita patrū lib. iii. Animaduertendū primū quibus de causis & quæadmodū constituerunt paces, secundū qua fide & iusticia eas coluerint. Hor. i. epi.
 Bella queis & paces longum diffudit in æuum. Idem lib. ii.
 Hoc paces habuere bonæ ventique secundi.

Hoc de pacis vocabulo et eius vsu dictum satis sit impræsentiarum. Effectus autem sunt, vt in ea populi proficiant, vtilitas gentiū custodiatur: vt hæc bonarum artiū decora sit mater, hæc eadē mortaliū genus reparabili successione multiplicans, facultates ptendat, mores excolat, tātūmq; boni in se cōtineat vt terrenis in rebus

rebus nihil gratius soleat concupisci, nihil desiderabilius, nihil postremo melius possit inueniri : proinde non ab re post triumphos & Romani imperii firmissimum statum, D. Vespasianus tranquillitatis, pacis & concordiae templum edificare decreuit, in quo ea diuitiarum largitate usus ut omnia in illud phanum collecta essent, quorum visendorum studio per orbem totum quae ante eum fuerant vagabantur.

Fœdus lex, nonnunquam pax quae fit inter dissidentes, sic dictum vel quod inter fœdera interponatur fides: unde Varro, Per hos etiam nunc fit fœdus quasi fidus. Ennius scribit dictum in re militari vel à fœcialibus, id est, sacerdotibus per quos fiunt fœdera, vel ab hyrcō vel hœdo, s. litera addita quod veteres in graui significatione ponebant, ut, Sanguine fœdantem quos ipse sacrauerat ignes: vel à porca fœde & crudeliter occisa lapidibus, cuius mors optabatur ei qui à pace resillisset: unde poetarum doctissimus:

Pōst inter sese posito certamine reges

Armati louis ante aram paterasque tenentes,

Stabant & caesa iungebant fœdera porca.

Arabum in huiusmodi iungendis fœderibus non porcam sed interiorē manus partē iuxta pollicem incidere mos fuit, accipereque ex vtriusque veste filum, & ex vtriusque sanguine lapides septem in medio iacentes perungere, Dionysium ac Dianam invocantes, hisque peractis denique hospites eos vel amicos nuntiare. Scythae & Lydi in huiusmodi similiter, Herodoto teste, se sauciant haustuque mutuo sanguinis fœdus fulciunt, non suo tantum more sed Moedorum quoque usurpata disciplina: bello enim quod gestum est anno post Ilion captum sexcentesimo quarto inter Illyricum Lydum & Astiagem Mediae regem, hoc pacto confirmata sunt fœdera. Romanis autem cum Aetolis his legibus fœdus ictum est, Imperium maiestatemque populi romani genus Aetolorum conseruato sine dolo malo, ne quem exercitum qui aduersus socios amicosque eorum ducet per fines suos transire finito, neve vlla ope iuuato, hostes eosdem habeto quos populus Ro. armatus in eos fert, bellumque pariter gerito, perfugas fugitiuos, captiuos reddito romanis sociisque, praeterquam si qui capti cum domos redissent iterum capti sunt, aut si qui eo tempore ex his capti sunt qui tum hostes erant Romanis cum inter praesidia romana Aetoli essent: aliorum qui comparebunt intra dies centum Corcyrae eorum magistratibus sine dolo malo tradantur. Qui non comparebunt, quando quisque primus eorum inuentus erit red datur. Obsides xl. arbitrato consulis romani dato, ne minores duodecim annorum neu maiores xl. Obses ne esto praetor, praefectus equitum, scriba publicus, neu quis qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephalania extra pacis leges esto. De pecuniae summa quam perderent pensionibusque eius nihil ex eo quod cum consule conuenerat mutatum: pro argento si aurum dare mallent, dare conuenit: dum pro argenteis decem, aureus vnus valeret. Quae vrbes, qui agri, qui homines Aetolorum iuris aliquando fuerunt, qui eorum, T. Quintio, Cn. Domitio cons. post eos cons. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem populi ro. venerunt, ne quae eorum Aetoli recepisset vel in Aetolia decem vrbes agrosque, Acarnanum sunt. Alia etiam insigni fœderis forma, auctore Livio, ex decem legatorum sententia in haec verba cum Antiocho conscripta est, Amicitia Regi cum populo Romano his legibus & conditionibus esto, ne quem

exercitum qui cū populo Romano sociisve bellū gesturus erit Rex p̄ fines regni, eorumve qui sub ditione eius erunt transire finito, ne cōmeatu, neu qua alia ope iuuato. Idem Romani sociique Antiocho & his qui sub imperio eius erunt p̄stent, belli gerendi ius Antiocho ne esto cum illis qui insulas colunt, néve in Europā transeūdi gratia excedito vrbibus, agris, vicis, castellis. Cis Taurū montem vsq; ad Tanaim amnē, et à valle Tauri vsq; ad iuga qua in Lycaoniā vergit, ne qua arma efferto: ex his oppidis, agris, castellisq; q̄bus excedat, si qua extulit, qua quoq; oportebit recte restituito, nec militē neu quē alū ex regno Eumenis recipito, si qui earū vrbū ciuēs q; abscedūt regno cū rege Antiocho vltra q̄ fines regni eius sunt, Apameā omnes ante diē certā redeant: q̄ ex regno Antiochi apud Romanos sociosq; sunt, his ius abeundi manendique esto, seruos fugitiuos, seu bello captos, seu quis liber, captus, aut transfuga erit reddito. Romanis sociisq; elephantos tradito omnes, neque alios parato: tradito & naues longas armamentaque earum, neu plures quàm decem naues, nec vllam quæ plus quàm triginta remis agatur habeto, néve minorem ea: belli causā quod ipse illaturus erit, ne nauigato citra Calicandrum, neu Sarpidonium promontoria, extra quæ si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit, milites mercede conducendi ex his gentibus quæ sub ditione populi Ro. sunt Antiocho regi ius ne esto, ne voluntarios quidē recipiendi, & Rhodiorum sociorumve quæ aedes aedificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerūt, eo Rhodiorum sociorumve finito: si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto: si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique idem ius esto: si quas vrbes quas tradi oportet hi tenent quibus Antiochus dedit, et ex his p̄sidia deducto vtiq; recte tradantur curato, argenti probi talenta attica xii. milia dato intra duodecim annos p̄sionibus equis, talentū néve minus p̄do lxxx. Romanis p̄deribus p̄dat, & tritici xl. milia modium Eumeni regi, talenta cccl. intra quinquennium dato, & pro frumento quod æstimatione fit, talenta cxxvii. obsides romanis xx. dato, & triennio mutato, ne minores octodenūm annorum, neu maiores quàm quadragenūm: si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi ius esto, dum ne quam vrbes aut belli iure teneat, aut in amicitia accipiat: controuersias inter se iure ac iudicio disceptet: aut si vtriusq; placebit, bello: de Hannibale Pœno & Aetolo, Thoante, & Milona, Symmacho, & Acarnane, & Chalcidibus Eubolida & Philippomene dedendis, in hoc quoque fœdere conscriptum est, vt si quid postea addi immutarive placuisset, vt id saluo fœdere fieret. Esse etiam tria fœderum genera quibus integrè paciscerentur amicitias ciuitates regesq; apud probatissimos auctores inuenio. Vnum cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset dedita essent, quæ ex his habere victor quibusq; multari eos velit, ipse ius atque arbitrium esse. Alterum cum pares bello equo fœdere in pacem atque amicitiam venirent: tunc enim repeti reddiq; per conuentionem res, & si quarum turbara bello possessio sit, eas aut iuris antiqui, aut partis vtriusque commodo componi. Tertium est genus cum qui nunquam hostes fuerint ad amicitiam fœciali fœdere integrè iungendā cōeant, eos neque dicere, neque accipere leges, id enim victoris

victoris & victi esse: & quanquam auctore Livio, nulla vetustior fœderis memoria sit, quàm eius quod inter Albanos Romanosque ictum est, Theseum tamen primo fœdera inuenisse. vi. natur. histor. lib. testis est Plinius.

Sancta propriè dicimus auctore Vlpiano quæ nec sacra neq; prophana sunt, sed sanctione quadam sunt confirmata, vt sanctæ leges, sanctione enim quadam subnixæ sunt: quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi deo non sit consecratum.

Sanctum, teste Martiano, est quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. Livius belli maced. lib. ix. Iam ne à legatis quidem qui iure gentium sancti sunt violandis abstinere insidias positas eundi ad T. Quintium: sanctum autem dictum est à sanguinibus.

Sagmina autem dicebant herbas verbenas quæ ex loco sancto carpebantur, legatis proficiscentibus ad fœdus faciendum, bellumq; indicendum. Livius lib. i. ab vrbe cond. Iubente rege, sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait, purâ tollito: fœcialis ex arce graminis herbâ puram attulit. Idem belli punici lib. x. Fœciales cum in Aphricam ad fœdus ferendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatus consultum in hæc verba factum est, vt primos lapides siliquos primasq; verbenas secum ferrent, vt vti Po. Ro. his imperaret ita fœdus ferirent: illi prætorum sagmina poscerent, herbæ id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Has etiam herbas legati Po. Ro. solebant ferre, vt ab his defensi atque muniti essent, ne quis eos violaret: sicut legati Græcorum ea ferebant quæ Ceriua vocabantur.

Obsides ab obsidio, quia propriè ab obsessis dantur: vel obsides pro obsides, quod ob fidem patriæ præstandâ dantur, teste Festo. Vas idem quod obses à vado dictus, quia dato vade licet abire & vadere; inde vadatus dicitur obstrictus vel sub fidei iussione ambulans, sicut Fenestella ait, Penes quem vadatus amicitiae nodulo tenebatur.

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis perduellio. Varro, Hostis antè eo verbo dicebatur peregrinum qui suis legibus vterentur: nunc dicunt eum quem tunc dicebatur perduellem. Cicero primo officiorum, Ex quo etiam illud animaduerto quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, verbi lenitate rei tristitiam mitigante: hostis enim apud maiores nostros is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus, indicant duodecim tabulæ, aut statutus dies cum hoste, itémq; aduersus hostem æterna auctoritas, quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum quo cum bellum geras, tam molli nomine appellare: quanquam id nomē durius efficit iam vetustas: à peregrino enim recessit, & propriè in eo qui arma contra ferret remansit. Caius de verborum significatione, Quos nos, inquit, hostes appellamus eos veteres perduelliones appellabatur, per eam adiectionem indicantes cum quibus esset bellum. Vlpianus verò vbi ad legem Iuliam maiestatis, Plane quisquis, inquit, lege Iulia maiestatis reus est, hostili animo aduersum rempub, vel principem animatus est: hostes etiam dicuntur & sunt qui nobis, aut quibus nos publicè bellum decreuimus, cæteri prædones aut latrones appellantur. Hostire æquare est, hostimentum æquamentum, vnde & hostes dicti sunt quia ex æqua causa pugnam adeunt.

Hecatombe Iul. capitol. teste, Sacrificium eiusmodi est, Centum arę vno loco cespitię extruuntur, & ad eas centum sues centumq; aues mačtabantur. Iam & imperatorum sacrificium sit, centum boues, centum aquilę, si cętera huiusmodi animalia centena feriuntur, quod quidem etiam Gręci quondam fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent.

Hostię sacrificia dicuntur quę antę ab his fiunt qui in hostem pergunt, dictę ab eo quod & hostire est ferire. Harum gratia Trebatius lib. i. de religionibus docet esse duo, alterum in quo voluntas dei per exta disquiritur, alterum in quo sola anima deo sacrat, unde & aruspices animales hostias vocant, vtrunq; hostiarum genus diuino carmine suo Virgil. ostendit, & primò quidem id quo voluntas numinum per exta monstratur, Mačtat, inquit, lectas de more bidentes: & mox, pecudumq; reclusis Pectoribus inhians spirantia consulit exta. Alterum id est, in quo hostia animalis dicitur quo his tantũ anima sacrat ostendit, cum facit Entellum victorem Erixi mačtare taurum, Nam vt exploret animalis hostię causas, ipso vsus est nomine, Hęc tibi Erix meliorem animã pro morte Daretis, & vt nũcupata vota significaret, ait, persoluo, quod de voto proprię dicitur: vtq; ostenderet persolutũ diis, significauit dicens, Sternitur, exanimisq; tremens procumbit humi bos. Idem circa hostiam animale, Sanguine placastis ventos & virgine cęsa Cum primum Iliacas Danaï venistis ad oras, Sanguine queredi reditus animaque litandum argolica. Nam cum animam, id est, hostię nomen posuit, & litare, significat sacrificio facto placasse numen.

Victimę verò sacrificia quę post victoriam fiunt dictę sunt, vel quod victę ad aras ducebantur, vel quod ictu percussę victrięq; dextra cadebant: de hoc, superioręq; vocabulo licenter plerũq; cõfidit auctoritas. Ouidius primo fastorum, Victima quę dextra cecidit victrice vocatur, Hostibus à domitis hostia nomē habet. De altero tantum. Liuius ab vrbe cõdita xxii, Donec insuper eques cui Ducario nomen erat facięq; noscitanus cõsulę, inquit, Hic est cũ popularibus suis qui legiones nostras cecidit, agrõsque & urbem est depopulatus: iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœde ciuium dabo.

Postliminium Scauola. P. filius iunctum esse putat verbũ, vt sit in eo & post & limen, vt quę à nobis aliena sunt cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanq; limine exierint, hinc cũ redierint, post ad idẽ limẽ postliminio redisse videantur.

Præda teste Varrone ab hostibus capta, quod manu capta, dicta quasi parida. Manubię, vt Q. Asconio Pediano placet, sunt præda imperatoris pro portione de hostibus capta: manubias autem à præda, vt in libris rerum verborumq; veterum scriptum est, in hoc distare existimauerunt, vt sit præda ipsa rerum quę captę sunt, Manubię verò appellatę sint non præda sed pecunia per quęstorem Po. Ro. ex præda vendita, contracta: per quęstorẽ autem, quod dictum est, oportuit præfectum ærarii significari, nã cura æraria à quęstoribus ad præfectos translata est. Liuius ab vrbe cõd. xxxvi. P. Cornelius Scipio Galliã punitiã sortitus, priusquam ad bellum quod cum Bois gerendum erat proficisceretur, postulauit à senatu vt pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos prætor in Hispania quum esset inter ipsum discrimen pugnę vouisset, nouum & iniquum postulare

stulare est visus. Censuerunt ergo quos ludos inconsulto senatu ex sua vnus sententia vouisset, eos vt idem manubius si quam pecuniam ad id referuasset vel sua ipse impensa faceret. Est tamen nonnunquā inuenire ita scripsisse quosdam non ignobiles scriptores, vt aut temere aut incuriose prædam pro manubiis, et manubias pro præda posuerint: aut tropica quadā figura mutatione vocabuli fecerint, quod facere concessum est, scitè id peritèq; facientibus: sed qui propriè atque signatè locuti sunt, sicuti plures, & M. T. auctor diligentissimus in oratione quam dixit de lege Agraria, manubias pecuniam dixerunt. In libris quoq; Etruscorum lectum est iactus fulminum manubias dici. Manubies denique dicuntur ornamenta regum, vnde & Petronius Arbiter, Tot regum manubies penes fugitiuum repertæ.

Resignatum æs dicitur militi, cum ob delictū aliquod iussu tribuni militum, ne stipendium ei detur in tabulas refertur: signare enim dicebant pro scribere.

Aerarii milites ab ære dicti, teste Varrone, quòd stipendia facerent: hinc ipsum stipendium à stipe dictum, quòd æs quoque stipem dicebant: & milites stipendiarii ideo quòd eam stipem pendebant. Ab eo etiam Ennius, Pœni stipendia pendunt: stipem autem esse nummum signatum testimonio est, & pro eo quod datur in stipendium militi, et quòd spondetur pecunia, quod stipulari dicitur.

Pecunia quam belli neruos esse non dubium est, vt inquit Cic. teste Varrone dicta, quòd in pecore cum pastoribus consistebat. Plinius natur. hist. xxxiii. Seruius primus signauit æs, signatumque nota pecudum, vnde & pecunia appellata. Cassi. li. vii. Pecunia à pecudis tergo nominata, Gallis auctoribus sine aliquo adhuc signo ad metalla transacta.

Aes alienum miles etiam habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit quod vsum numeratæ pecuniæ præstabat, vt de beneficiis libro quinto inquit Seneca.

Denarii quasi deni, teste Varrone, quòd denos æris valebāt, sicut quinarii qui quinos. Victruuius Archi. lib. iii. Nostri autem primo fecerunt antiquum nummum, & in denario denos æreos constituerunt, & ea re compositio nominis ad hodiernum diem denarium retinet. Didymus autè à decima libella dictum putat. Plinius nat. histo. xxxiii. Et placuit denarius pro decem libris æris, quinaris pro quinque, sestertium pro dipodio & semisse: libræ autem pondus æris immittum bello Punico primo cum impensis respub. non sufficeret, constitutumq; vt asses sestertio pondere ferirentur: ita quinta parte facta lucri, dissolutumq; æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte lanus geminus, ex altera rostrum nauis: in triente verò & quadrante as, quadrans antè triuncis vocatus à tribus vnciis. Postea Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses vnciales facti, placuitq; denarium xvi assibus permutari, & quinarium octonis, sestertium quaternis, ita respub. dimidium lucrata est: in militari tamen stipendio semper denarius pro decem assibus datus. Nota autè argenti fuerunt bigæ atq; quadrigæ, & inde bigati quadrigatiq; dicti: paulò post lege Papyriana hemiūciales asses facti. Licinius Drusus in tribunatu plebis octauā partem æris argento immiscuit, qui nunc Victorianus appellatur, lege Clodia percussus est: antea enim hic nummus ex Illyrico

ex Illyrico aduectus mercis loco habebatur: est autem signatus victoria, & inde nomen Aureus nummus post annum sexagesimum secundum argenteus, auctore incerto, percussus est, q̄ anno vr̄bis quingentesimo octuagesimo quinto, Q. Fabio cos. quinque annis ante bellum punicum signatus est, eoque Po. Ro. ne quidem ante Pyrrhum regem deuictum vsus fertur fuisse. Etiam aurei nummi, & argentei, & ærei apud alias gētes vsus & originē Lucanus his verbis expressit.

Primus Thessaliæ rector telluris Ionis

In formam calidę percussit pondera massæ,

Fudit & argentum flammis aurumque moneta

Fregit, & immensis coxit fornacibus æra.

Nummus, non à numero, nec à Numa Pomp. dictus, sed à nomen quòd principum nominibus prisco more effigietur, vel potius, Aristotele. v. Ethic. teste, ob hoc vocatur, quòd non à natura, sed à lege quæ νόμος dicitur est inductus.

Sestertius teste Prisc. de figuris numerorum & ponderibus, Nummus est duarum semis librarum, vnde sestertius dicitur quasi semistertius: de quo Aruntius, Sestertius olim dupondius & semis quasi semistertius, quo tempore denarius decussis precium valebat. Varro de lingua latina lib. v. Sestertius quòd semistertius, dupondius enim & semis antiquus sestertius est. Vitruuius lib. iii. archi.

Quod efficiebatur ex duobis assibus & tertio semisse, sestertium vocauere. Plinius natur. hist. xxxiiii. Et placuit denarius p̄ decē libris æris, quinarius p̄ quinq̄, sestertius pro dupondio ac semisse. Plutarchus in vita M. Antonini xxv. Milia romani decies sestertiū appellāt. Helius Spartianus in vita Heliogabali, Idem

nunquam minus centum sestertiis cœnauit, hoc est, argenti libris triginta. Talentum quanti sit quia de eo variant scriptores, necessarium existimaui diuersorum auctorum dicta subiicere. Liuius. xxxiiii. ab vr̄be cōdita, Ingens numerus bello Punico captiuorū, quorum Hannibal cum ab suis nō redimerētur

vænundederat, multitudinis eorum argumētum est quòd Polybius scribit centum talentis eam rem Achæis sterisse, cum quingentos denarios precium in capita quot redderentur dominis statuissent: mille enim ducētos ea ratione Achæia habuit captiuos Italicos. Adice nunc pro portione quot verisimile sit Greciam totam habuisse, qua ratione ostenditur sex milia denariorum habere talentum: nam quinquageni denarii pro mille ducentis captiuis dati, colliguntur sexcenta milia denariorum, centum ea ostendit fuisse talēta: centesima autem pars

sexcentorum milium, sex milia inueniuntur: denarii autem illo tempore nummi argentei erant, quod in eodem ostendit Liuius, Signati, inquit, argenti lxxxiiii. milia fuere Atticorū Tetradrachma vocant: trium verò denariorum argenti in singulis est pondus. Idem Liuius xxxvii. Ostenditur magnum talētum atticum lxxx. habere libras & paulò plus, cum supradictorum computatio manifestet

lxxxiiii. libras & quatuor vncias habere talentum, quod est sex milia denariorum, Liuius, Talentum ne minus pondo lxxx. Romanis ponderibus pendebat. Simili modo Aegyptium, vt Varro & Plinius inquit xxxiiii. natur. hist. Idem Liuius, Sic decreuit senatus vt non plusquàm ternæ libræ & quaternæ vnciæ singulis desint talentis: & sciendum secundum Liuii computationem, quòd centum Minæ

talentum Minæ

talentum Minæ

talentum Minæ

talentum Minæ

tum Minæ atticæ quarum singulæ lxxxv. drachmas habent, faciunt talentum magnum: nam minas lx. habet secundum Dardanum: quod autē est magnum & minus ostendit Terentius in Phormione, Si quis daret talentū magnum. Seneca in x. epist. xxiii. sestertia, id est, talentum atticum paruum. Priscianus de pōderibus, Talentum Atheniense paruum, minæ lx: Magnum, minæ lxxxiii. & vnciæ quatuor. A. Gelius noct. att. lib. iii. Aristotelem quoq; traditur libros paucos Speusippi philosophi post mortem eius emisse talentis atticis tribus: ea summa fit nūmi nostri sestertia duo & septuaginta milia. Idem libro quinto, Equus Alexandri regis & capite & nomine bucephalus fuit: emprū Cares scripsit, talentis xiii. et regi philippo donatum, aris nostri summa est sestertia. ccc. xii. Seruius autem in cōmento. v. æneid. Talentum secundū varias gentes variū pondus est. Apud Romanos est septuaginta librarum, sicut Plautus ostēdit in Mustel. qui ait duo talenta esse. cxi. libras. Legimus etiā talentum esse paululum: nam Honorius in ludis funebribus Patrocli vltima præmia dicit duo talenta, quod cogit nos aliquid minimum intelligere: nam sicut primus victor bouem accepit, consequens non est vt dicamus quod vltimus magnum accepit.

Pondo singulari numero caret teste Foca. Dicimus tamen duo pondo, tria pondo, non bina pondo, aut terna. Quintilia. lib. primo instit. Quid quod quedam singula proculdubio vitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur: nam duo, tres, & pondo diuersorum generum sunt. Barbarissimi autem duo pondo, & tripondo vsque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messala confirmat, & idem est duæ, tres, quatuor libræ quod duo tria & quatuor pondo, vt quidam volunt, & ex multis colligitur, quod quidam auctores non vsquequaque probant. Liuius. xxii. lib. Argenti pondo bina & sex libras in militem præstaret. Idem libro tertio, Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in capitolio Ioui donum dedit.

Spolia cum propriè ea tantum sint quibus hostis spoliari potest, vt lorica, vel vestis, abusive tamen spoliū dicitur quicquid ab hostibus tollitur. Liuius, Marcellus captis Syracusanis cum cætera in Sicilia tanta fide & integritate composuisset vt non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem Po. Ro. auget, ornamenta, signa vrbis, tabulæque quibus abundant Syracusæ Romam deuexit, hostium quidem illa spolia & parta belli iure, cæterum inde primum initium mirandi græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra prophanæque omnia vulgo spoliandi, factum est.

Opima spolia sunt quæ dux duci detrahit, dicta ab ope, vt inquit Varro, vel ab opere vt alii ferunt, & quidem doctissimi, cum sit opus egregium & clarissimum, belli ducem parem sibi ductorem superare.

Exuuias, & spolia, & hominum tegmina, aut vestes dici posse, Virg. autor est, Exuuias, inquit, indutus Achilli: & cum de serpente in Geor. simili modo, Compositis nouis exuuiis nitidaq; inuenta luuoluit. & Lucretius,

Nam sæpe illorum spoliis volitantibus auctus.

Excubiæ diurnæ sunt, vigiliæ autem nocturnæ, quas primo Palamedes Troiano bello auctore Pli. natur. histo. vi. inuenisse traditur.

Induciæ

Induciæ quid sint duobus modis M. Varro in libro historiarum qui est de bello & pace diffinit, Inducię, inquit, sunt pax castrensis paucorum dierum. Idem alio in loco, Induciæ, inquit, sunt belli feriæ sed lepidæ magis atque iocundę breuitatis. Vtraque diffinitio quàm plana aut approbata esse videtur. nam neque pax est induciæ, bellum nanque manet, pugna cessat, nec in solis castris, nec paucorum tantum dierum induciæ sunt. Quid enim dicemus, si induciis immensum aliquid factis castris concedatur, nonne ideo induciæ non sunt? aut rursus quid esse id dicemus quod in primo annali Quadrigarii scriptum, Cn. Pōtium Samnitum à dictatore romano sex horarum inducias postulasse? Quid esse id dicemus quod à Livio ab vrbe cond. x. scribitur, Tres validissimæ vrbes Etruriæ captę, Volscum, Perugia, Aretium pacem petierunt, & vestimentis militum frumentisq; pacti cum cōsule vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt? Quid illud quoq; eiusdē libro primo, Eaq; clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petunt oratores Romam mittunt, agri parte multatis in centum annos inducię datæ, si inducię tantum paucorum dierum appelladæ sunt? Gręci autem significantius consignantiusq; cessationem illam pugnæ dixerunt: nam quod eo tempore non pugnetur & manus cohibeantur ἐπιχειρία appellauerunt: sed profecto id non fuit Varroni negotium vt inducias superstitiose diffiniret, & legibus rationibusq; omnibus diffinitionum inferuaret. Induciarum autem vocabulū qua sit ratione factum, ex multis quæ iam legimus, probabilius id quod dicam videtur, Inducias sic dictas arbitror quasi tu dicas indicta ocia, vt in diem certum, vel in certum tempus non pugnetur nihilq; incommodi detur, atque is dies, idve tempus vbi venit, inde vti iam pugnetur, idcirco ex his quibus dixi vocibus, quasi per quēdam coitum & copulam nomen induciarum connexum est. Aurelius autem Opilius mularum lib. i. Induciæ dicuntur, inquit, cum hostes inter sese vtrinque alteri ad alteros impune & sine pugna ineunt: inde ab eo inquit nomen esse factum videtur, quasi iniæ. Has Lycaonem inuenisse Troiano bello auctor est Plinius. vi. natur. histo.

Suppetiæ illa sunt auxilia quæ maxime petuntur ab aliis, quæ præcipue dantur iis qui sub aliorum detinentur potestate. Suppetias etiam, auctore Fabio Placide, auxilium vel adauxilium dicimus. Meuius in tragœdia Herculis, Ferte inquit suppetias optimi milites Suetonius de Vespasiano, Legatum insuper Syrię consularem suppetias ferentē rapta aquila fugauerunt. Plautus in Epid. Sed memento si quid sæuiunt senes, suppetias mihi non sorori ferre. L. Apuleius libro sexto metam. Et occipit statim clamans vlulatibus auxilium validioris manus implorare, sed frustra fletibus tumultum commouebat: quippe cum nullus afforet qui suppetias ei ferre posset, nisi sola virgo illa captiua. Augustinus. viii. de ciuitate dei. Qui huic deferunt petitiones nostras, inde referunt deorum suppetias ad auxilium. Cæs. xii. commen. Et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias venire. Idem in eodē, Suisq; rebus timens elephantisq; xxx. relictis suis finibus oppidumq; suppetias profectus est. Idem quoq; in eodem, Atque suis fugientibus suppetias ire contendit.

Stringa castrense vocabulum, interuallum turmarum in quo equi stringuntur: vel

vel stringæ appellantur ordines rerum inter se continuatæ collocatæq; à stringendo dictæ, vnde & strigosus nominantur, vt aiunt, corpore macilenti: vel strigosus apud veteres morbus dicitur iumentorū, qui corpora stringit, aut fame, aut alterius vitii causa quasi stringosus. Masurius Sabinus lib. xxvii. Cēsores, inquit, P. Scipio Nasica, & M. Pompilius cum equitū cēsū agerent, equum nimis stringosum & male habitū, sed equitem eius vberimū & habilissimum viderunt. Liuius. xxvii. Moram pugnæ attulit, q; Hasdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostium notauit, quæ antè nō viderat, & strigosiores equos, multitudoq; maior solito visa est. Stringere in re militari etiā nudare est, vnde ensem strictū, id est, nudatum dicimus. Liuius ab vrbe cond. vii. Pilōq;posito, stricto gladio in hostē impetū facit. Idem in nono, Fluctuantemq; & instabilem aciem reddēte grato clamore, strictis gladiis hastati, & principes inuadāt. Suetonius de Cæsare, Vtq; animaduertit vndique se strictis pugionibus peti, toga caputobuoluit.

Defendere & offendere non ex vulgari consuetudine, sed admodū propriè & latine accipienda: & eorū alterū significat incurrere in aliquid & incidere, alterū est auertere atq; depellere: quod hoc in loco à Quinto Claudio dicitur, Cum à Pœnis, inquit, hostes defendebāt facillime. Cernere dicebant antiqui cū aliqui pugnarent inter sese de re aliqua quā quisq; suā diceret, Virg. Ingentis genitos diuersis partibus orbis Inter se coisse viros, & cernere ferro: quod nunc clarissimo teste ad Luciliū Seneca, Decernere dicimus, simplicis illius verbi vsu amisso.

Recipere recuperare vel periculo liberare. Cicero in Catone, Nā nisi tuā amiffes, ego nunq; recepissem. Virg. Frugēs q; receptas, & torrere parant flāmis. Receptus is dicitur quò se exercitus recipit, vnde & signa receptui canere dicuntur. Liuius. xxxvii. ab vrbe cond. Coactus ergo periculo militū prætor, receptui cani iussit, ne obiceret incautos furentibus desperatione ac rabie.

Prandium tametsi ex græco est ductū, cū meridianū cibum cœnā vocarent, negare nō possum aliūde à plerisq; dici, & à parādo maximè, quasi parādium, quòd milites siue bellatores ad bellū vel pugnam parat: huic rei argumentum est præter auctorem comprobatū vetus illud Leonidæ elogiū: Hic enim Lacedæmoniorū dux clarissimus cū esset in bello aduersus Xerxem, quod supremū sibi atq; hostibus fuit, cū sexcentis suis famosissima illa incitamenta dixit, Prandete commilitones tanq; apud inferos cœnaturi. Cato in quinto orig. Exercitū suum pransum, paratum cohortatus eduxit foras atq; instruxit.

Sub pileis seruos venum solitos ire, quorū nomine venditor nihil præstaret, Cælius Sabinus scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quòd eiusmodi conditionis mancipia insignita esse in vendendo deberēt, vt emptores errare & capi non possent: neq; lex vendēdi operienda esset, sed oculis iam perciperēt quodnam esset iam mancipiorū genus, sicuti, inquit, antiquitus mancipiorū iare belli capita coronis induta veniebāt, & iccirco dicebātur sub coronis venire: namq; vt ea corona signum erat captiuorū vānālium, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos vānundari, quorum nomine emptori venditor nihil præstaret. Est etiam alia rationis opinio cur dici solitum sit, Captiuos sub corona vānundari,

dari, quòd milites custodiæ causa captiuorum vānālium greges circundarent, eaque circumstatio militum, Corona appellata sit: enimvero id magis verum est quod supradixi, quod Cato in libro quem composuit de re militari docet. Catonis verba hæc sunt, Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quàm re male gesta coronatus vāneat. Iustinus epit. Trog. Pomp. xxxiiii. Vrbs ipsa Corinthus diruitur, populus omnis sub corona venditur, ne hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur, serui ex eo deinde appellati de hominum statu Floro auctore, quòd imperatores captiuos vendere iuberent, & per hoc seruare neq; occidere solerent. Augustinus ciuitatis dei libro vnde uigesimo, Origo autem vocabuli seruorum in latina lingua inde creditur ducta, quòd hi qui iure belli possent occidi à victoribus seruabantur, seruiq; fiebant à seruando appellati, sub hasta captiui vāniebant, hastæq; subiiciebantur ea quæ publice vānundabant. Liuius ab vrbe cond. iiii. Hostes præter senatores omnes vānundati sunt, prædæ pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita, partem sub hasta dictator vendidit. Sub iugum mitti dicuntur hostes, cum duabus hastis in terrā defixis tertiâq; superligata inermes, discinctis pectoribus terrā tenus sub ea transire coguntur. Liuius ab vrbe cond. ix. Siquidem etiam quod quibusdam in annalibus inuenio, Pontius Herennius Samnitum imperator vt expiaret consulis ignominiam, sub iugū cum cæteris est missus. Sub vitem præliari dicuntur milites, cum sub vinea militari pugnant. Lucilius, Neque prodire in altum, præliari procul sub vitē. Sub vitem hastas iacere est, cum eas sub manu miles sursum mittit. Lucilius, Vt veles bo-
 turionibus astantibus iacere coguntur sudes.

Deditio est quando victi hostibus se tradunt. Spontanea traditio, in qua rex si Liuius credimus, interrogabat, Estisne vos legati oratorésque missi à populo Collatino, vt vos populūmq; Collatinum dederetis? illis annuentibus, tum rex, Estne populus Collatinus in sua potestate? ita esse illis denuò respondētibus, subiungebat rex, Deditisne vos populūmq; Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia in meam populūq; Ro. deditionem? cum omnia hæc illi dederent, tunc ille demum, At ego recipio: & hæc secundum veteres in re militari deditiois formula.

Victoria dicta, q; vi, id est, virtute adipiscatur: nam victoria dolo quæ sita turpis est, & apud veteres maximi habebatur. Iustinus epit. Trog. Pom. xv. Et vt apparet, nō odii sed dignitatis gloria accensos, donis, muneribusq; inter ipsa bella contendebant: tanto honestius tunc bella gerebant, quàm nunc amicitia coluntur. Hanc quoque victoriam & virginem & deam communem cum Bellona & Marte finxit antiquitas, q; hi in bello vtriq; parti possent fauere. Claudianus,
 Ipsa duci sacras victoria panderet alas,
 Et palma viridi gaudens & amica tropheis,
 Custos imperii virgo quæ sola mederis
 Vulneribus nullūq; doces sentire laborem.
 Tibullus elegiarum scriptor,

Ecce super fessas volitat victoria puppes,
Tandem ad Troianos diua superba venit.

Ouidius viii. metamorph.

Et pendeat adhuc belli fortuna diuq;
Inter vtrumque volat dubiis victoria pennis.

Armilustrum teste Varrone ab ambitu lustris, locus, id est, circus maximus, dicitur q; circū spectaculis edificatus ibi ludi fierent, & quod ibi circum metas ferretur pompa & equi current & ludentes ancilibus armati: lustrū autem, vt idem inquit, nominatum tempus quinquennale, à ludendo, id est, soluendo, quod quinquoq; anno vectigalia, & vltro tributa per censores persoluebantur.

Armamentarium, vbi tormenta, & arma, & tela quæcunque sint illa, ponuntur ac seruantur. Liuius xxxi. Aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis iniectus erat, conflagrauerunt, & tota regia & armamentariū cū ingenti apparatusu machinarū, & tormentorum. Idē vigesimonono, Tormenta machinasq; adue-xerat secum, & ex Sicilia missa cum cōmeatu erant, & noua in armamentario multis talium operum de industria inclusis, fiebant.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Decimus.

De Militari cultu qui pro consuetudine gentium & inuentu hominum varius reperitur. Cap. I.

In elatis in militiam honore pub. dignis, Sigismūde Pandulphe, & p virili mea eorum ac totius exercitus muneribus expressis, sui singuli cultus ornamenta reddemus, & primo quidem quæ à maioribus circa hoc tradita sunt ornamentorum genera, armorum deinde, tormentorum, machinarumq; rationes, materias, genera, species, & formas: signa porro cognoscendi in bellis quæ superiori etiam tempore in vsu fuere, & intellectum & significationē quam-piam videantur habere. Gradus igitur honorum ordinumq;, ac magistratuum diuisiones habitus ipse secernit, qui pro consuetudine gentium & hominum in-uentus varius reperitur. Apud Romanos toga vestis erat qua primum sexus om-nis & omni tempore interdium & noctu vteretur, siue sicut in consuetudine habe-batur quia in foro amicrentur, & à tegendo dicta quod exterior ac longa vestes alias tegetet. Eius forma rotūda erat & fusiore & quasi inundate sinu, & sub dex-tro veniens super humerum sinistrum obuoluta ponebatur, vt in operimentis si-mulachrorum Romæ est aspicere, vtq; à Valerio Maximo de Scipione Nasica in Mutium Scauolam literis traditum est, Quoniam, inquit, consul dum iuris ordi-

S ii nem

nem sequitur, id agitur vt cum omnibus legibus romanum imperium corruat, egomet me priuatus voluntati vestræ ducem offero : ac deinde læuam manum apertæ togæ circumdedit, sublataq; dextra proclamauit, Qui rempublicam saluam esse vult, me sequatur.

Toga candida eademq; cretata, in qua cādidi, id est, magistratum petentes ambiebāt, addita creta quo candidior insigniorq; esset, vtq; magistratuū huiusmodi cōpetitores innocentes viderētur ex habitu & nō per ambitionē velle magistratus exposcere. Gabinus cinctus est toga sic reiecta vt vna eius lacinia reuocata hominē cingat. Hoc autem vestimenti genere utebatur consul bella indicturus, ideo quia quum Gabii Cāpanig ciuitas sacris operaretur bellum subito euenit, tunc ciues cincti togis suis ab aris ad bella profecti victoriam adepti sunt: vnde is ortus est mos. Virgilius, Ipse quirinali trabea cinctuque gabino Insignis referat stridentia limina consul.

Toga palmata ea dicebatur qua triumphātes & qui palmā meruerūt utebantur: vocatur & toga picta eo q; victorias cum palmis intextas haberet. Hanc palmatam tunicā & togam pictam, vt inquit Iulius Capitolinus, Gordianus senior primus Romanorū priuatus suam propriam habuit, cum superiori tempore etiam imperatores de capitolio acciperent, vel de palatio. Prætexta & toga picta quæ insignia quondā magistratum Etruscorum erant, primus Tullus Hostilius rex Romanorū tertius, debellatis Etruscis vt Romæ haberentur instituit, sed prætextam illo sæculo puerilis non vsurpabat ætas: erat enim, vt cætera quæ enuimeraui, honoris habitus, sed postea Tarquinius Demarathi exulis Corinthii filius Priscus, quē quidam Lucinonē vocatū ferunt, rex tertius ab Hostilio, quintus à Romulo, de Sabinis egit triumphū, quo bello filiū suum annos xiiii. natū quod hostem manu percusserat, & pro concione laudauit, & bulla aurea prætextaq; donauit, insigniens puerū vltra annos fortem præmiis virilitatis & honoris. Alii purāt eūdem Priscum, cum is statum ciuiū solertia prouidi principis ordinaret, cultū quoq; ingenuorū puerorum inter præcipua duxisse, instituisseq; vt Patritii bulla aurea cū toga cui purpura prætextitur vterētur, dūtaxat illi quorum patres currulē gesserāt magistratū, ceteris autē vt prætexta tantū vterētur indultū, sed vsq; ad eos quorū parētes equo stipēdiā iusta meruissent: libertinis verò nullo iure vt prætextis licebat, ac multo minus peregrinis quibus nulla esset cū Romanis necessitudo, sed postea libertinorū quoq; filiis prætexta cōcessa est ex causa tali, quā M. Lælius augur refert, q; bello punico secūdo duumuiros dicit ex senatuscōsulto propter multa prodigia libros Sibyllinos adisse, et inspectis his nūtiasse in capitolio supplicādum, lectisterniūq; ex collata stipe faciendū, vt libertinæ quoq; quæ lōga veste vterētur in eā rē pecuniā subministrassent. Acta igitur obsecratio pueris ingenuis, itēq; libertinis, sed et virginibus, patrinis matrinisq; pñūciātibus carmē, ex quo concessum vt libertinorū quoq; filii q; ex iusta dūtaxat matrefamilias nati fuissent, togā prætextā & lorū in collo p bullę decore gestarēt. Valerius Flaccus ait, Cū Po. Ro. pestilētia laboraret, essetq; respōsum, id accidere q; dii respicerēt anxiam urbem fuisse ob nō intellectum oraculum, euenissetq; vt in Circensium die puer de cœnaculo pompā superne dispiceret & patri referret

referret quo ordine secreta sacrorum in arca Pilentia cōposita vidisset: qui quū rem gestam senatui nuntiaffet, placuisse velari loca ea qua pompa veheretur, atq; ita peste sedata puerū qui ambiguitatem fortis absoluerat, togę prætextæ vsuū impetrasse. Vetus tatis peritissimi referūt in raptu Sabinarum vnam mulierem nomine Hersiliā dū adhereret filię simul raptam, quam quū Romulus Osco cui-dam ex agro latino qui in asylū eius confugerat virtute conspicuo vxorē dedisset, natum ex eo puerum antequam vlla alia Sabinarum partum ederet, cumq; quod primus esset in hostico procreatus, Oscum Hostilium à matre vocitatum, & eundem à Romulo bulla aurea ac prætextæ insignibus honoratum: is quum raptas ad cōsultandū vocasset, spondisse fertur se eius infanti quæ prima sibi ciuem romanū esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum vt cordis figuram in bulla ante pectus anneērent, quā inspicientes, ira demum se homines cogitarent si corde præstarent, togāq; prætextam his additam vt ex purpuræ rubore, ingenuitatis rubore tegerentur.

Paludamētum vestis quæ nunc chlamis dicitur insigneq; pallium ducum & imperatorum, albo vel colore sanguineo purpureum & auro distinctum. Hoc belli tempore imperatores indui mos erat, proinde teste Varrone sic dictū quod eo indutus palām faceret bellū futurū. Paludati armati et etiam ornati, omnia enim militaria ornamenta paludamenta vocabant.

Trabeæ vestes regiæ: harum tria esse genera Suetonius in libro de genere vestium auctor est, vnū purissima purpura, tātum diis sacratū: aliud regiū, quod est purpureum, habet tamen albi quippiam: tertium augurale, croceo & purpura.

Lana vestimentū militare quod super omnia vestimēta sumitur, & q; de lana sit, teste Varrone, sic dicitur: quidā Thulcē appellatā existimāt, quidā gręcē, quā chlenam dicunt: obbas non lenas, sed chlenas esse ait: cuiusmodi enim vestis genus, quove colore sit ostendit his verbis Maro, Tyrioq; ardebat murice lena.

Sagum, sagram, siue sagulum, vestem breuem & idoneam bello constat ac militiæ. Liius lib. octauo ab vrbe cond. Non omnia sagulo regali amictus, centurionibus item manipulariū militum habitu ductis, ne ducē circumuenire hostes notarēt perlustrauit. Lii. xxi. de Hannibale, Multi sæpe, inquit, militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesq; militum cōspexere, vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. Sunt & qui militare pallium quadratū, & à Gallorum sagacitate cōtra aëris intemperiem inuentum sic dictum appellant.

Penulam militare pallium, pendentibus cum fimbriis, sic dictam quidam volunt, quod à Pœnis initium habuerit qui tali veste maximè vtebantur. Seneca ad liberalem de benefi. lib. v. Meministi quidem sub quadam arbore minimum vmbre spargente quum velles residere feruentissimo sole, et esset asperrimus locus in quo è rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus, penulam suam substrauisse. Spartianus in vita Adriani, Penulis vti tribuni plebis pluuie tempore solebant, imperatores autem nunquam: vnde imperatores sine penulis à togatis videntur. Helius Lampridius in vita Alexandri Seueri, Penulis intra urbem frigoris causa vt senes vterentur permisit, quum

id vestimenti genus semper itinerarium aut pluuiiale fuisse. Iuuenalis in primo, Scilicet hoc fuerat, propter quod sæpe relicta

Coniuge per montem aduersum gelidasq; cucurri

Exquilias, fremeret sæua cum grandine vernus

Iuppiter & multo stillaret penula nymbo.

Lacerna pallium fimbriatum quo olim soli milites utebantur, unde in distinguenda castrensi urbanaq; turba hos togatos, illos lacernatos vocabant, indeq; lacernæ quasi amputatis fimbriarum capitibus dictæ.

Mastruca, vt Consentius inquit, est Sardorum vestis quæ fit ex pellibus ferinis, sic dicta, vt quidam volunt, quasi monstruosa: quia quisquis ea induitur, quasi fera monstratur. Cic. pro Scauro, Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum mastruca mutauit ex industria: quod sardum illudens Cic. mastrucam dixit teste Quintiliano.

Stragulas vestes pellicias nonnulli licet habeant, veluti etiam Sarmatarum populi qui pellibus teguntur, nec dubium sit, vt Labeo inquit, quin stragula vestis sit omne palliũ, magnopere me mouet Pomponii & Cassii multorumq; auctoritas, vt stragula vestis sit nec fordida quidem sed preciosa, vt Liuius bel. macedonici. libro iii, Quum tibi, inquit, viro liceat purpura in veste stragula vti. Idem in eodem lib. ix. Luxurię peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbem est,

lectos auratos, vestem stragulam preciosam. Cicero in Verrem actione iiii. Dicebat scyphorum paria complura, hydrias argenteas, preciosam vestem stragulam.

Valerius maximus lib. iiii. Age, si quis hoc sæculo vir illustris pellibus pro stragulis vtatur. Horat. secundo sermonum

Vnum de octoginta annos cui stragula vestis.

Rectius tamẽ & propriè magis arbitror, Varrone opulentissimo teste, vbi de culcitra loquitur, in lingua latina, quicquid in sternebant à sternendo stragulum appellari. Seneca lib. episto. xv. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra: ex duabus pennulis altera stragulum, altera opertoriũ facta est. Val. Martialis in apophoretis, Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Stragulas etiam & Basionica, quæ equis insterni solent puto vestes esse. Est sua etiam apud Lacedæmonios tunica quã nonnulli Puniceam dicunt, nonnulli Cocineam. Hanc ab his repertam constat ad celandum coloris similitudine sanguinem, quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplanti aduersario animus au-gesceret. Hac sub consulibus Romani vsi sunt. Vnde solebat etiam pridie quam dimicandum esset ante principia præponi, quasi admonitio & indicium futuræ pugnæ esset, quod ita esse Plutarchus in vita Fabii Maximi auctor est, Hannibali, inquit, quum apud Aufidum fluuiũ castra haberet prope Cannas, orto die extemplo belli signum extulit: nam erat rubra quædam vestis supra consulis tentorium protensa, quare Carthaginenses prospecta imperatoris romani & audacia & copiarum multitudine, quum ipsi haud ad medium numerum attingerent, principio ingenti trepidatione perculsi sunt. Idem in vita Pompeii, Tum Cæsar exoptatum inquit aduenisse diem in qua cum viris non cum inedia, non cum egestate pugnandum esset, extemplo coram contubernio tunicam rubram poni

poni iussit: hoc enim Romanis pugnae signum erat.

De armis & unde dicta sint,

Cap. II.

E ipsa, nunc graui labore monemur armorum species vniuersas, instrumentorum, tormentorumque murabum ignorantibus circumscripte monstrare: & quoniam sua cuique gentium placita sunt, & artificum recentia ingenia, nouis semper inuentis gaudent, proinde singula pro virili nostra prosequemur, nusquam ingenii hominum praescribentes, quin liceat cuique & referre quae viderit, & suis inuentis gratulari. Arma ut inquit Cic. Tuscula. lib. primo, membra militis esse dicuntur: quae quidem ita geruntur apte, ut si usus foret, abiectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint. Lucretius libro quinto de rerum natura.

Arma antiqua, manus, ungues, dentesque fuere,

Et lapides, & item sylvarum fragmina rami,

Et flammamque ignes, postquam sunt cognita primum,

Posterius ferri vis est aërisque reperta,

Et prior eris erat quam ferri cognitus usus.

Arma, ut Iuliano teste, sunt omnia tela, hoc est, fustes & lapides, non solum gladii, haste, & frameae, id est, romphae. Caius de verborum significatione, armorum appellatio non utique scuta & gladios significat, sed fustes & lapides: & quoniam his arceri potest hostis, arma ab arcendo dicta censerentur: vel arma dicuntur ab armis proprie, id est, humeris dependentia, ut scutum, gladius, pugio, fida, cum ea quibus procul praestiamur tela dicantur. Cic. pro Au. Cecinna, Armatos, si latine loqui volumus quos appellare vere possimus? opinor eos qui scutis telisque parati armatique sint. Quid igitur? si glebis, aut saxis, aut fustibus aliquem de fundo precipitem egeris, iussusque sis quem hominibus armatis deieceris restituere, restituisse te dices? Verba si valent, si causae non ratione sed vocibus ponderantur, me auctore dicito, vinces profecto non fuisse armatos eos qui saxa iacerent, quae de terra ipsi tollerent, non esse arma cespites neque glebas, non fuisse armatos eos qui pretereuntes ramum defringerent arboris, arma esse suis nominibus, alia ad nocendum, alia ad tegendum, quae qui non habuerint, eos inermes fuisse vinces.

De armis quibus tegimur.

Cap. III.

E his igitur quibus tegimur primo dicendum, nec temerarium superioris temporis patrium quendam Gallorum morem tuum est imitari, qui corporis viribus fidentes, tanquam gloriosius dimicaturi, nunquam nisi in pugna nudabantur, nudique versabantur in acie, unde multa pericula probatissimis contigerunt. Arma igitur quibus tegimur sunt cassides, tunicae varii generis, clypei & id genus plurima. Ferrum autem in arma conuertere, & armis corpus tegere, sunt qui Mineruae, sunt qui Iouis, Thessaliae regis ferant inuentum.

Silae galeae dicuntur à similitudine Silii: Silus enim, ut Festo placet, nasus appellatur sursum versus atque repandus. Est autem galea, quam Curetes reperisse perhibent, teste Diodoro, crista capitis de corio, quam sit cassis de lamina: dictaque galea, ut inquit Varro, à galero quo multi antiquorum usi sunt: conum curuaturam

turam galeæ quæ in ea præminet dicimus, super quâ cristæ sunt. Virg. iii. aeneid.
Et conum insignis galeæ, cristasq; comantes.

Buccula galeæ pars est. Iuuenalis in iii.

Et fracta de casside buccula pendens.

Comantē autem galeā quoq; legimus aut cristatam, q; de caudis animalū habeant cristas: vt, Crista q; hirsutus equina: aut comas habentē. Statius, Non ergo in terga comantes Abātiadas: & ibi deinde, Comantē Androgei galeam. Simili modo qui se de velocitate iactabāt, pinnas in galea sua ponebant, in signum velocitatis, quas deuictis hostibus auferentes, collo suo in signum victoriæ suspēdas ferebant, maioremq; illis rapiendo professi velocitatē, Pinnirapi appellati sunt. Iuuenalis in primo, Inter Pinnirapi iuuenes, iuuenēsque lanistæ.

Torques colli induuias & ornamenta, tam masculino genere quàm fœmineo idoneos quosdam, & præ cæteris illustres latinæ linguæ auctores protulisse inuenimus. Ouidius primo fastorum,

Ex vno quidam celebres, aut torquis adempti.

Tul. iii. officiornm, Atq; T. Manlius is est qui ad Anienem galli quē ab eo provocatus occiderat, torquē detractō, cognomen inuenit. Liuius libro vii. ab vrbe condita, iacens inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torque spoliavit quem respersum cruore, suo collo circumdedit. A. Gellius noct. atti. lib. ix. Vbi cum euertit, caput præcidit, torquem detraxit, eam sanguinolentam sibi in collum imponit. Hieronymus in expositione Danielis. ii. Rem quidem facio ridiculam, vt in expositione prophetarum de verborū generibus quasi grammaticus disputem: sed quia à quodam nihil sciente, & omnia pollicente reprehensus sum, quare torquem fœmineo genere transfulerim, breuiter annotabo quòd Cic. in Mario Torquē genere fœmineo, Titus Liuius masculino dixerunt.

Armillas ex armo quas viri militares ab imperatoribus donati gerūt, diētas esse existimant q; antiqui humeros cum brachijs vocabāt armos, vnde arma ab his dependentia sunt vocata: & sunt armillæ humeralia siue ornamenta brachiorum, in circulatorum modum, quæ græcè dicuntur *βραχιονισπρες*. A. Gellius noct. atti. lib. nono, Quos inter gallus quidam nudus, præter scutum & gladios duos, torque atq; armillis decoratus processit. T. Liuius, Additur fabula quòd vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo gemmatosq; annulos habuerunt pepigisse eam q; in sinistris manibus haberent. Ouidius ii. fastorum, Fregerat armillas non illa ad brachia factas.

Cæstus quū pugilum arma significat et quartæ est formæ, coriū est cū plūbo insuto rigentiq; ferro, quo manus suas & brachia pugiles muniunt & vinciunt, & apud plurimas nationes, maximè Sauromatas, se inuicem pugnādo cædunt, vnde & cæstus nomen inditum. Cicer. ii. Tusculan. Pugiles etiam quum ferunt aduersarium, in iactandis cæstibus ingemiscunt, non quòd doleant animoq; succumbant, sed quia in profundenda voce, omne corpus incenditur, venitq; plaga vehementior. Virgi. in quinto, Sic deinde locutus,

In medio geminos immani pondere cæstus,
Proiecit quibus acer Erix in prælia suetus,

Ferre manum, durique intendere brachia tergo.

Obstupere animi, tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo infuto ferroque rigeant.

Ante omnes stupet ipse Dares, longeq; recusat,
Magnanimusque Anchisiades & pondus, & ipsa,
Huc illuc vincitorum immensa volumina versat.

Tum satus Anchisa castus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.

Constitit in digitos extemplo arrectus uterq;
Brachiaque ad superas intentus extulit auras.

Adduxere retro longe capita ardua ab ictu,
Immiscerentque manus manibus pugnamque laceffunt.

Idem in eodem, Durósque reducta,
Librauit dextra media inter cornua castus,

Arduus effractoque illisit in ossa cerebro.

Et didici quonam Pœni arma rotatu,
Quo massagetæ sua bella cient, quo turbine castum
Sauromataæ.

Is culponeas etiam dici voluerunt castus plumbo illigatos, ut & Neuius in Phi-
leporo comœdia, Isculponeis bactuêda huic sunt latera plûbo. Plautus in Cassi-
na, simili modo ait, Melius Isculponeis qbus bactuatur tibi os senex nequissime.

Pectorale ferreum pectoris tegimen. Pli. na. hist. xxxiiii. Fecit & Spurius Ca-
millus Iouem qui est in capitolio, victis Samnitibus sacrata lege pugnantibus, è
pectoralibus eorum ocreisq; & galeis.

Thorax humanum pectus propriè, vel eius eminentior pars est. Plinius. xxvi.
na. histo. Hyssopi quinque rami cum duobus rutæ & ficis tribus decoctis thora-
cem purgant. Ceterum pro eo quod ferreum est, & quo velatur pectus & corpus,
nonnunquam ponitur. Plutarchus in vita Luculli, Erat ipse thoracem ferreum
indutus, splendidum atq; squamosum, quo super punicâ gestabat ephestridem.

Tunicas quibus nudû tegitur corpus pro vsu & existimatione pleriq; varias
habent, serico vel bysso plurimis plicaturis impenetrabiles audio. Alii spumam
ferri solutam in puluerè, & plicaturis iniectâ, omnè ferri aciem repellere dicunt:
nonnulli thuris puluerem probant, eo modo congestum: corium apud alios cer-
uinum succo maceratum, probari maxime comperio. Lanæ denique aceto co-
ctas ferro resistere in naturali historia auctor est Plinius. Proinde milites nullum
presidium habentes in gladio, totum subsidium in huiusmodi tegimine ponunt,
laminis ferreis & ioricis vniuersum corpus tegentibus confisi.

Phalerae & ephippia, equorum siue hominum vel bellorum munimenta siue
ornamenta. Virgil. in quinto.

Primus equum phaleris insignem victor habeto.

Salustius in Iugurtha, Ac si repostulet hastas, vexillum, phaleras, & alia militaria
arma. Virgil. in decimo

Cur tales phaleras damnetis & aurea bullis,

Cingula.

Iuuenal

Idem in eodem,

Idem in eodem,

Stattus,

Iuuenalis in quinto Vt læti phaleris omnes & torquibus omnes.

Horatius in epistolis Optat ephippia bos, piger optat arare caballus.

Lorica quam Mydas Messenus reperisse dicitur, est propriè tegmè de loro factum, quo maiores dolo vti consueuerant. Varro de lingua latina, lorica quòd è loris de corio crudo pectoralia faciebant: postea succedit Chalybs ferro sub id vocabulum, ex annulisq; ferream tunicam fecere, quæ tantum pectora apud maiores tegebat, postea vniuersum corpus: vnde,

Triplici seruantur pectora ferro.

Nam tergo tunc nullus erat metus. & Lucanus vii.

Quærit iter quo torta graues lorica catenas

Opposuit, totoq; latet sub tegmine pectus.

Hæ pro diuitiis, materia vel opere pretiosæ, vt Maximiani adolescentis, & Pro- lomæorum regum aureæ, quædã aeneæ, & communes ferreæ. Simples quidam habent bilices ac trilices, alii loricas squammatas iuncturis adopertis, siue pluma- tas alii probant, illisq; teguntur. Crispus, Equis paria operimenta erant, quæ lin- theo ferreis laminis in modum plumæ annexa erant, Virgil. quoq;

Spumantemque agitabat equum quem pellis aenes

In plumam squammis auro conferta tegebat.

Iustinus epit. Trog. Pompe. lib. xli. Munimentum ipsis equisq; lorice plumatae sunt, quæ vtrumque toto corpore tegebant.

Baltheus est non tantum militare cingulû, siue cingulus militaris quo cinguntur milites, sed etiam à quo arma dependent: nec ad humilitatem solum, verum ad insultationem nonnunquam & iactantiam, vt Turnum habuisse constat.

Virgil. in xii. Infelix humero quum apparuit alto

Baltheus & potis fulserunt cingula bullis,

Pallantis pueri victum quem vulnere Turnus

Strauerat atq; humeris inimicum insigne gerebat.

Clypei peditum tegmina sunt, scuta verò equitum, Virgil. in ix.

Et clypeum super intonat ingens:

aut, Ipse ingens clypeum supra ipsum. Lectum est autem et hoc clypeum, vt probat Caper, quòd magis debemus accipere, nam Homerum imitatus est: neutro namq; genere et masculino à doctissimis artiû scriptoribus vsurpatû inuenimus.

Trabellius Pollio, Illi clypeus aureus, vel vt grammatici loquuntur, clypeum aureum, senatus totius iudicio in romana curia collocatus est. Neutro quoque Livius xxxv. ab vrbe cond. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi, & P. Aemilii Pauli, multos pecuniarios damnarunt, ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. Idem xxxviii. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus currulibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galbæ sunt posita ex pecunia quarum frumentarios ad annonam comprehensam damnauerant. Pacuuius, Clypea currum reliquit chlamide cõtorta. Appellarunt quoq; clypeum antiqui ob rotunditatem & corium bouis in quo fœdus Gabinorum fuerat descriptum cum Romanis. Apud maiores enim fortium virorum picta erant scuta, ecõttra inertium & tyronum pura erant: vnde est, parmæque inglorius alba, id est, non picta. Scutis etiam

etiā qualibus apud Troiam pugnatum est, auctore Plinio natu. histo. xxxv, continebantur imagines, vnde & nomē habuere clypeorum, non vt peruersa grammaticorum subtilitas voluit à cluendo: cluere enim antiqui pugnare dicebant. Clypei maiora scuta secūdam Seruium ab eo dicta, quòd celent corpus, à græco κλυπεῖω: masculino autem genere frequentissimè prolatū inuenimus. Verum clypea, vt alii volunt, neutro ad imaginem, vel picturam, vel ornamentum: masculino verò genere ad scuta referuntur. Clypeos Protus & Atrius inter se bellātes, siue Calthus Athamantis filius inuenisse prodūtur. Cares quoq; fuisse tradit Herodotus qui primi scutis signa fecerunt, & ansas quibus scuta tenentur, quum antea sine illis, vterentur loris ex corio ad collum & ad finistrum humerum appendentibus. Horum autem materia commendatur ex forma. Pœni ex auro factita uere. M. Aufidius docuit maiores suos argenteos clypeos habuisse. Alexander rex ludæorum octo milia pugnatorū Ptolomæo opposuit, quos Hecatōmachos appellabat, hoc est, contra centū pugnantes, eò q̄ clypeis æneis vteretur. Numidæ coriis elephantorum scuta fecisse traduntur, impenetrabilia quidem iaculis, sed ea casu inutilia fiunt: corii namq; ea natura est, vt imbrem spōgiæ modo ebibat, quo pondere pressa circūferri non possunt. Ligneis faciendis præstant ligna frigida, aquis innatrita, ac leuia, quorū plaga contrahit se, protinūsq; claudit suum vlnus, & ob id contumacius transmittit ferrum: in quo sunt genere fici, salix, tilia, sambucus, populus: leuissima salix, ideo vtilior. Sed formæ placito singulis cessere: oblonga sunt peditibus, nonnullis recurua testudinēsque vocant: aliis rotunda, vt cætra, pelta, vel parma.

Cætra scutum breue loreum, quo vtuntur Afri & Hispani.

Virgilius, Læuas cætra tegit.

Pelta scuti genus breuissimi in modū lunæ iam medię, cætræ hand dissimile: vnde Maro, Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Parma scutum breue, etiam sic dictum, teste Varrone, quòd è medio in omnes partes sit par.

Ancile scutum breue, cælo, regnante Numa Pompilio, delapsum, sic dictū propter figuram: circulus enim non est, neq; veluti pelta circumferentiam reddit, sed excisuram habet lineæ helicoidis, cuius apices curuaturam habētes, & densitate in se conuersi, ancilis figuram faciunt. Ancile etiam scutum breue, inquit Festus, quòd ideo sic appellatur, quia ex vtroq; latere erat recisum, vt summum infimūq; eius latus medio pateret: vel dictū ancile ab ambecisu, teste Varrone, q̄ ea arma ab vtraque parte vt thoracum incisa sunt: vel vt Seruio placet in commento lib. viii æneid. Ancile scutum breue atque rotundum, sic dictum, vel quòd vndique circumcisum est, aut à græco ἀμφίχελος, id est, vndiq; labrū habens. Ouidius iii. fastorum, Atq; ancile vocant quòd ab omni parte recisum est,

Quòdq; motis oculis angulus omnis adest.

Alii ex an quòd est circum, & κλίω, voluo dictum putant, aut propter ἀγνώω, id est, cubitum ad quem circumferunt: hoc enim Iobbas inquit, cupiens nomen à græco deducere, Possset primū hoc cognomē ab eo vel motu vel impetu descendere qui ἀνωδερ, id est, superne factus sit: siue ab ægrotantium curatione quæ ἀνωδερ, dicitur

citur, aut ab ἀγχιὺς λύσιως, hoc est, scita solutione, præterea à tristiũ a motione quã ἀνάχνησι vocant, ex quo Castorem & Pollucem ἀναχας Athenienses appellant: si quidem in græcum eloquium deducendũ sit ἀπὸ τῆς ἀγχιων, hoc est, à cubito quo deferri consueuerunt posse vocari etiam asserunt.

Sarissa clypeus æneus. Q. Curtius libro ix, Ingens hic militum multitudo, inter quos erant Græci qui Dyosippo studebant: Macedo iusta arma sumperat, genium clypeum, quem Sarissam vocant, læua tenens, dextra lanceam, gladioque cinctus veluti cum pluribus dimicaturus. δολῶ græcum est, & proprie veluti scutũ breue quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt, & ad quod dona suspēdi consueuerant. Stadius secundo Thebaid.

Hic ego maiorum pugnas vultusq; tremendos,
Magnanimũ affigam regum, figamque superbis

Arma tholis quæq; ipse modo quæsitæ reuexi
Sanguine, quæq; dabis captis Tritonia Thebis.

Vmbo scuti pars media quasi vmbilicus: umbo etiã scutũ sæpe significat. Nam à parte totum intelligimus. Virgilius in decimo

Inde aliud superque aliud figitque volatq;
Ingenti gyro se sustinet aureus umbo.

Ocreæ crurum tegmina, quod opponebatur ob crus dictæ. Liuius ix. ab vrbe condita, Et sinistrum crus ocrea tectum, galeæq; cristatæ quæ speciem magnitudini corporum adderent. Eas verò & cristas galearum feruntur Cares tradidisse, sed galeam Lacedæmonii inuenerunt.

Pero rusticum calciamentũ, à Græciæ more vbi hoc armorum fuerat genus tractum, & Hernicis à poëta nobilissimo assignatum vnde isti trãsierant: proinde sunt in lib. vii. Virgilio illi versus, quibus Hernici populi & eorum nobilissimi vt tunc erat ciuitas Anagnia, enumerantur:

Quos diues Anagnia pascit,

Quos Amasene pater, non illis omnibus arma,

Nec clypei currusve sonant, pars maxima glandes

Liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat

Bina manu, fuluolque lupi de pelle galeros

Tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri

Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Hunc morẽ in Italia fuisse vt vno pede calciato, & altero nudo iretur ad bellum, nusquam adhuc, quod sciam, reperi, sed eam Græcorũ nonnullis consuetudinem fuisse, locupletis auctoritate iam palam faciam: in qua quidem re imitari est potetate inclyti occultissimam diligentiam, qui quum legisset Hernicos quorum est

Anagnia à Pelasgis oriundos, appellatosq; ita à Pelasgo quodam duce suo qui Hernicus nominabatur, morẽ quem de Aetolia legerat Hernicis assignauit, qui sunt vetus colonia Pelasgorum. Et Hernicum quidem, hominem pelasgum, duces Hernicis fuisse, Iulius Higinus in libro secundo vrbium non paucis verbis probat: Morem verò Aetolis fuisse, vno tantummodo pede calciato in bellum ire, ostendit clarissimus Euripides scriptor tragicus, in cuius tragœdia quæ Meleager

leager inscribitur, nuncius inducitur describens quo quisque habitu fuerit ex du-
cibus qui ad aprum capiendum conuenerant, in qua animaduertitis, diligentis-
sime verba Euripidis à Marone seruata: ait enim ille, & eundem pedem nudum.
Virgilius quoque dixit, Vestigia nuda sinistri Instituire pedis. In qua quidem re
quo nobis studium nostrum magis comprobetur, non reticebimus rem paucis-
simis notam, reprehensum Euripidem ab Aristotele secundo de poetis libro, qui
ignorantiam istiusmodi Euripidis fuisse contendit: Aetolos enim non laeuum pe-
dem nudum habere, sed dextrum: quod ne affirmem potius quam probem, Ari-
stotelis verba sunt in eo libro, quem de poetis secundo scriptum reliquit, in quo
de Euripide ea locutum inuenies. Hæc quum ita sint, Virgilium tamen Euri-
pide auctore, quam Aristotele uti maluisse constat: nam ut hæc ignorauerit vir
tam anxie doctus, minime crediderim. Iure autem prætulit Euripidæ: est enim
ingens ei cum græcarum tragædiarum scriptoribus familiaritas, quod ex mul-
tis dictis eius licet opinari.

Scansilis ferri in equos vsus, adminiculum apud veteres tam Græcorum quàm
Latinorum fuisse haud inuenio. Virgilius in duodecimo,
Infrænant alii currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos, & districtis ensibus adsunt.

Idem in eodem,
Turnus ut Aeneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces subita spe feruidus ardet,
Pocit equos atque arma simul saltuque superbus,
Emicat in currum & manibus molitur habenas.
Vegetius lib. prim. Non tantum à tyronibus, sed etiam à stipendiariis militibus
salutatio equo districte est semper exacta, quæ vsus usque ad hanc ætatem licet iam
eum dissimulatione peruenisse manifestum est. Equi lignei sub tecto hyeme, æsta-
te ponebantur in campo, super hos tyrones primo inermes dum consuetudinem
perficerent, deinde armati cogebantur ascendere, tantaque cura erat ut non solum
à dextris sed etiam à sinistris partibus & insilire & desilire condiscerent, euagi-
natos etiam gladios vel contos tenentes, hoc enim assidua meditatione faciebant,
scilicet ut in tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tam studiose exerceban-
tur in pace. Liiius secundi belli punici lib. iiii. Nec omnes Numidæ in dextro lo-
cati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos inter acer-
rimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transfultare mos erat:
tanta velocitas ipsis tamque docile equorum genus. Xenophon Socraticus in eo li-
bro qui equitum præfectus inscribitur, Postquam verò equites quales esse oportet
at dictum est, qua nam parte equites optimi comparentur hoc in medium cona-
bor exponere. Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari debemus, ut in
equos insilire discant. Huius autem rei magistrum præceptoremque qui adhibue-
rit, iure laudabitur: natu autem grandiores assuefacere ut in scandendis equis per-
feco more se inuicem adiuuent. Plutarchus in vita Gracchorum, Dimenso præte-
rea viarum spatio singulis miliaribus (est autem miliarium paulo minus quam octo sta-
dia) columnas lapideas spatii signa proferentes constitutas: alios in super lapides

parum inter se distantes ex vtraq; viarum parte disposuit, vt ex illis faciliter & sine saltu in equos esset ascendere. Huius rei præter hæc testes & indices sunt etiam arcus in vrbe romana triumphales, ac æneus apud Lateranum equus absq; huiusmodi scandendi adminiculo cum equite & fessore suo.

Calcar, agitandi cõcitandiq; equi stimulus est, à calce denominationem asciscens. Ouidius,

Non nocet admissio subdere calcar equo.

In eo autem quod vi. ænei. scribitur, Seu quã pedes iret in hostem, Seu spumantis equi foderet calcaribus armos, speciem pro genere posuit Maro, hoc est, equi armos pro equo, quã nõ possint armi calcaribus fodi: vtq; hoc ad concitandũ, sic virga ad regendum equum diuersarum gentium institutum fuisse proditur. Valerius Maxi. lib. tertio de. P. Crasso, Inter Eleã, inquit, et Smyrnã exceptus, ne in deditiõẽ eius pueniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit. Virgã enim qua ad regendũ equum vsus fuerat in vnius barbari oculũ direxit, qui vi doloris accensus, latus Crassi sica confodit. Lucanus in quarto,
Et gens quæ nudo residens massilia dorso
Ora leui flectit frenorum nescia virga.

Quæ arma ad nocendum apta, instrumentaq; bellica quibus nominibus explicentur.

Væ suis nominibus ad tegendum sunt arma dixisse videmur, nunc ad nocendum quæ sunt reliqua prosequamur. A cinacis, gladius militaris lingua Parthorũ vel Medorũ, vt inquit Acron, pro quolibet licet poni possit. Q. Curtius lib. vi. Sed præter clypeum eius putrem, & arcus duos Scythicos & acinacẽ nihil reperit. Hieronymus lib. i. cõtra Iouinãnum, Strato regulus Sidonis manu propria se volens cõfodere ne imminetibus Persis ludibrio foret, gladiũ quẽ arripuerat circũspectans, hostium pavidus expectabat aduentum, quem iam iamque capiendum vxor intelligens, extorsit acinacem è manu, & latus eius transuerberauit.

Ensis & gladius huius naturæ sunt, auctore Qunitiliano insti. libro ix. vt idẽ pluribus vocibus declarent, ita vt nihil significationis quo potius vtaris intersit. Macrobius. i. de somnio Scipionis, Nunc videamus quæ sint hæc duo nomina quorum pariter meminit cum dicit, Quæ sidera & stellas vocatis, neq; enim hic res vna gemina appellatione monstratur, vt ensis & gladius.

Gladius, quem auctore Plinio. vi. natur. histo. à Lacedæmoniis cõstat inuẽtũ, teste Varrone, c in g cõmutato à clade dicitur, q; fit ob hostiũ cladẽ, vtq; dupodii nomẽ quod dicitur à multis duobus modis, hic dupõdius & hoc dupodium, sic hoc gladium & hic gladius. Quintilianus lib. i. insti. Et gladia qui dixerunt, genere exciderunt: sed hoc quoque notare contentus sum, ne arti quorundam culpa peruicacium perplexæ videar & ipse quæstionem addidisse.

Spatha, ensis, siue gladius, nomina sunt omnibus penè nota. Liuius trigessimono, Vbi omnia fuga completa, vidit, Cato ipse ad secundam legionem quæ in subsidio posita erat reuehitur, & signa præ se ferri plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet, si quis extra ordinem auidius procurrat, & ipse inter equites spatha percutit, & tribunos centurionesque castigare iubet.

iubet. Hoc vocabulum in veterum etiam libris scriptū inuenies, & apud A. Gellium noctium suarum libro decimo.

Harpe falcatus ensis quo vsus est Perseus in occisione Gorgonis. Lucanus in ix. Harpen alterius monstri iam cæde rubentem. Idem in eodem,

Perseos aduersi cyllenida dirigit harpen,
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Maro in septimo, Læua sceptrā tenet falcati cominus enses.

Linguam veteres dixerē gladiolum oblongum in speciem linguæ factum, cuius meminit Neuius in tragœdia Ixione.

Machæra gladius longus ex altera parte acutus, à græco: nam Græci μάχης longum vocant. Cæsar. ii. commen. Ad multam noctem etiam ad impedimēta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerāt, & è superiore in nostros venientes tela coniciebant: nonnulli inter carros rotasq; machæras & stragulas subiiciebant nostrosque vulnerabant. Seneca libro quinto de beneficiis ad Liberalem, Nec galeam illam si videris agnosces: machæra enim hispana diuisa est.

Dolones gladii sunt. Plutarchus in vita Gracchi, Nec secus paratis clam percussoribus, necem Tyberio machinabantur: ille verò palam gladium quem dolonem vocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum sententia, flagella sunt intra quorum virgam pugiones latent: aut secundum Varronem ingens contus cum ferro breuissimo, à dolo vel à fallendo dicti, quod decipiant ferro, quum speciem præferant ligni. Sunt & qui velint perteretes mucrones, dolones dici: & Maro inquit,

Pila manu læuosq; gerunt in bella dolones.

Sica à secando dicta, est enim gladius brevis quo maxime vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & Sicarii dicti: quanquam auctore Quintiliano libro nono institutionum, per abusum Sicarios omnes vocamus, qui cædem telo quocunq; commiserint.

Pugio gladius brevis & bis acutus lateri adherens, sic dictus Festo teste, quod eo punctum pugnetur: est & pugio secundum Varronem ingens contus cum ferro.

Clunadum cultrum sanguinarium dictum est, vel quod ad clunes depēdet, vel quod clunes bestiarum diuidit.

Secespitam cultrum ferreum dicunt oblongum, manubrio eburneo rotundo solido, iuncto ad capulum argēto auroq; fixo clavis æneis ære cyprio, quo pontifices flaminesq; ad sacrificia vtebātur, à secando secespita dicta: alii securim, alii dolabram æneam esse putant.

Mucro, ensis & gladius idem sunt. Priscianus artis grammaticæ lib. ii. Synonyma tam propria quàm appellatiua inueniuntur, sicut ensis, gladius, mucro, vnū atq; idē significāt: sicut P. Cornelius Scipio Africanus, vnū atque idem significāt. Boëtius de trinitate, In rerum enim numero nō facit pluralitatem vnitatum repetitio: vt si de eodem dicam gladius vnus, mucro vnus, ensis vnus.

Potest enim vnus tot vocabulis gladius agnosci. Hac enim vnitatum iteratio potius est, non numeratio: veluti si ita dicamus, ensis, mucro, gladius, repetitio quædā eiisdē non numeratio diuersorū: veluti si dicā, sol, sol, sol, vnus sol, nō tres

soles effecerim, sed denuo totiens prædicauerim. Idem in eodem, Recte repetitio magis de eodem quàm enumeratio diuersi videtur esse, quum dicitur, Deus pater, deus filius, deus spiritus sanctus, atq; hæc trinitas vnus deus: vel ensis, atq; mucro, vnus gladius: veluti sol, sol, sol, vnus sol. Idem paulo infra in eodem, Non verò ita dicitur filius ac spiritus sanctus quasi multiuocum quiddam: nã mucro ensis ipse est & idem, pater verò ac filius & spiritus sanctus idẽ quidẽ est, nō verò ipse. Liuius lib. vii. ab vrbe cond. Gallus velut moles superne eminens proiecto læua scuto, in aduenientis arma hostis vanum cæsim cum ingenti sonitu ensẽ deiecit, Romanus mucrone surrepto quum scutum scuto percussissent. Mucro, ensis quoq; vel gladii vel cuiuslibet rei acumẽ dicitur. Liuius ab vrbe cond. xxii. Gallis Hispanisque scuta eiusdẽ formæ erant, ferè dispares & dissimiles gladii. Gallicis prælongi ac sine mucronibus. Hispano punctim magis quàm cæsim assuetopetere hostem breuitate habiles cum mucronibus. Seneca ad Lucil. lib. xi. Gladium bonum dicere non cui auratus est baltheus, nec cuius vagina genus dirigit, sed cui & ad secandum subtilis acies est, & mucro munimentum omne rupturus. Macrobius lib. i. de somno Scip. Nam & Dionysius aule sideræ inclementissimus incubator, familiari suo cuidam solam beatam existimanti vitam tyranni volens quàm perpetuo metu miseram, quàmq; impendentium semper periculorum plenam ostendere, gladium vagina raptum & capulo de filo tenui pendente mucrone demisso iussit familiaris illius capiti imminere inter epulas: vnde etiam à poëta clarissimo dictum est in xii.

Illam manu moriens telum trahit, ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.

Omnes hæc deniq; gladiatorum species vaginis abduuntur.

Aclides, auctore Seruio, tela sunt quædam antiqua adeò vt nequicquam commemorantur in bello. Legitur tamen quòd clauæ, cubito semis eminentibus hinc & hinc acuminibus in hostes ita iaciuntur religatæ loro vel lino, vt peractis vulneribus possint redire: putantur tamen esse teli genus quod in flagello immersum iaci potest dicente Marone,

Teretes sunt aclides illi

Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.

Telum vulgo id appellatur quod ab arcu mittitur manu, vt lapis, lignũ, fustis, hasta, lancea, pilum, & quodcunque in longinquum mittitur græca voce τὸ ἀκόντιον significatum, quoniam etiam legimus de gladio. Liuius lib. i. Arma his imperata, galea, clypeus, ocrea, lorica, omnia ex ære: hæc vt tegimenta corporis essent, tela in hostem hastaq; & gladius. Seneca lib. xv. epist. de diuitis loquens, Illa, inquit, neminem lædunt, nec sua cuiquam nocet stulticia aut aliena nequitia: sic quemadmodum gladius neminem occidit, & occidit is telum est. Virgilius, At non hoc telum mea quod vi dextera versat Effugies.

Verutum telum breue & angustum, Nonio teste. T. Liuius ab vrbe cond. decimo, Quibus plerisque in scuta verutis, in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus. Idem in primo, Arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Vegetius lib. secundo quum de missilibus loqueretur & de vno ac maiore dixisset, Aliud, inquit, minus

minus ferro vnciarum quinque, hastili pedum totidem & semis, quod tunc verutum nunc verutum dicitur.

Fustes sunt quos palos rustici vocant, quiq; inter prima humani generis arma fuere. Baculus à Baccho secundum Rabanum & plerosque alios repertus & appellatus, vsu communi masculinum est, significationem habens notissimam.

Liuius lib. primo, Augur ad læuam eius capite velato sedem cepit, dextera manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarūt; diminutiuum tamen neutro genere bacillum habet. Cicero ii. de fin. bono. Bacillum aliud inflexum, aliud ita natum. Primitiuum etiam quod est baculus, baculum neutro genere prolatum inuenimus. Apuleius magiæ lib. primo, Veruntamen hoc Diogeni & Antistheni pera & baculum, quod regibus diadema, quod imperatoribus paludamentum, quod pontificibus galerum, quod lituus auguribus.

Ouidius xv. metam. Esse solet, baculumq; tenens agreste sinistra. Vindicta virga prætoris qua serui percussi liberantur & libertatem acquirunt, à vendico dicta, quia per eam vendicent libertatem. Persius,

Ad dominum ignoras nisi quem vindicta relaxat. Liuius lib. ii. ab vrbe cond. Ille primum dicitur vindicta liberatus. Quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, cui Viridatio nomen fuisset, post illum obseruatur vt qui ita liberati essent in ciuitatem accepti viderentur.

Verbera pro verberatione licet nonnunquam accipiantur, rem tamen corpoream propriè significant, vt flagella quæ sunt propriè sarmentorum summitates. Quintilianus, Ignes ex proximo raptos, & verbera quæ casus obtulerat. Iustinus epit. Trog. Pomp. lib. ii. Admonentur Scythæ mutare genus pugnae, memores non cum hostibus, sed cum seruis præliandū: nec armorū, sed dominorū iure vincendos: verbera, non arma in acie afferenda, omissoq; ferro virgas & flagella cæteraq; seruilis metus instrumenta paranda. Hastas Lacedæmonios inuenisse dicitur. Fraxinus obedientissima, corilus melior, sorbus lentior: ea Homeri præconio Achillis hasta nobilitata est. Hastilia minores læceq; sunt ferro producto & quas manu iacere ars est. Conti hastæ longiores sunt & robustæ, sine ferro sed acuta cuspide. Iuuenalis,

Nocte iter ingressus gladium contumque timebis. Lancea quam Aetolos inuenisse vi. na. histo. testis est Plinius, vt hasta manifestam habet significationem, latinū licet nomen non sit, scriptumq; est in libro M. Varronis rerum diuinarum xxiiii. quo in loco Varro quum de pectorico dixisset esse id verbum gallicum, lanceam quoque dixit non latinum sed hispanicum verbum esse: alii à græco dictum putant, quod Græci λόγχη vocant.

Pilum Panthesileæ licet inuentum, hasta romana, vt gesa Gallorum, & larissa Macedonū, id auctores dicūt maximi, vsus in bellis, quod huiusmodi hasta amen to equa lance si pēdeat & ponderata vibretur, vbi excusso lacerto valide intorta fuerit, vix armatura inuenitur quæ vibrantis ictum sustineat, eminus intortum vbi armis hæserit agitatione & motu continuo penetrare contēdit, nec subitum euitari potest aut repelli, sed nec euelli hoste premente. His Britanni maximè vsi & circumiacentes etiam insulæ. Gesa Gallorum tela, siue viriles hastæ. Nam

& viros fortes Galli Gesos vocant. Liuius ix. Tere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus, gesisq; binis armati: sunt qui à cedendo caesa dici rectius putant. Ruma pilū, rumata pilata, rumex telum, sparo gallico quàm simile. Iaculum quod cum amento Aetolum Martis filium inuenisse ferunt telum etiam, quod vt iaciatur fit, teste Varrone, dictū. Spara, Pomp. teste, minimi generis iacula agrestia & rustica, à spargendo dicta. Aemilius de excellentibus ducibus exterarum gentium, Epaminundam pugnātem & sparo eminus percussam concidere viderunt. Lucilius, Tum spara, tum murices portantur stragula porro. Sparos mas. etiā genere legimus. Salustius in Catil. Sed ex omni copia quarta pars erat militaribus armis instructa, ceteri vt quosq; casus armauerat, sparos & lanceas, alii præacutas fudes portare. Sarissa, ut Pōp. placet, teste Seruio est hasta macedonica. Liuius ab vrbe cond. lib. ix. Arma clypeus, sarissæq; illis, id est, hastæ. Idem xxxvii. Ibi simul perturbari ordines, & impeditus interkursu suorum vsus prælongarum hastarum, sarissas Macedones vocant, intulere signa romanæ legionis. Idem xxxviii. Per oculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad submouendos hostes emittebantur. Q. Curtius lib. vii. Prior Barbarus emisit hastam, quam exiguus modica capitis declinatione vitauit, atque ipse infestam sarissam equo calcaribus concito in medio barbari gutture ita fixit, vt per ceruicem emineret, præcipitatus ex equo barbarus adhuc tamen repugnabat, sed ille extractam ex vulnere hastam rursus in eos dirigit.

Gibinam appellant Illyrici telum venabulo simile. Ennius, Illyrici restat ficeis Gibinisque fodentes. Securis quasi semicuris vel semiquiris, quod est hasta: vel à græco *κωσσαν* qui regē significat: constat autem Romanos Græcos fuisse, & erant leucures ligna quæ ante consulem ferebantur. Tragula est hasta ferro præacuta, & vt Varro inquit, à traiciendo dicta, vt Pomp. teli genus, dictū quod futo infixum trahatur. Cæsar lib. v. commentariorū, Monet vt tragulam cum epistola ad amentum deligata intra munitionē castrorum abiiciat. Liuius xxv. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor ferme horas, egregieq; vincētibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Scipionis ferrum tragula confixum erat. Claua teli genus quo Hercules utebatur, sic dicta q; sit clavis ferreis inuicem religata: claua enim, & leonis pellis antiquo Herculi conueniunt, quo tempore arma nondū erāt adinuēta, sed fustibus homines iniurias propullabant, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Hanc quidam Catheiam, quam & Horatius Caiam vocat, dictam etiam putant, estq; Catheia gallici teli genus, quod si ab artifice mittatur, rursus venit ad eum qui mittit. Huius Virgilius meminit, Theutonico ritu solitos torquere catheias: Theutonico ritu dixit, quia Theutonici Galliæ comatæ sunt populi. Bipennis dicitur, q; ex vtraque parte acutam habet aciem, quasi duas pennas: penum autem antiqui acutū dicebant: vnde & auium pēne quasi acutæ. Quintili. lib. i. institui. Quare discat puer quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur cur ex scamno fiat scabellum, aut à pinna, quod est acutum, securis vtrinq; habens acie bipennis, ne illorū sequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc esse nomē existimant, pinnas auium dici volūt. Dolabra quasi duo labra, q; duo habet at labra

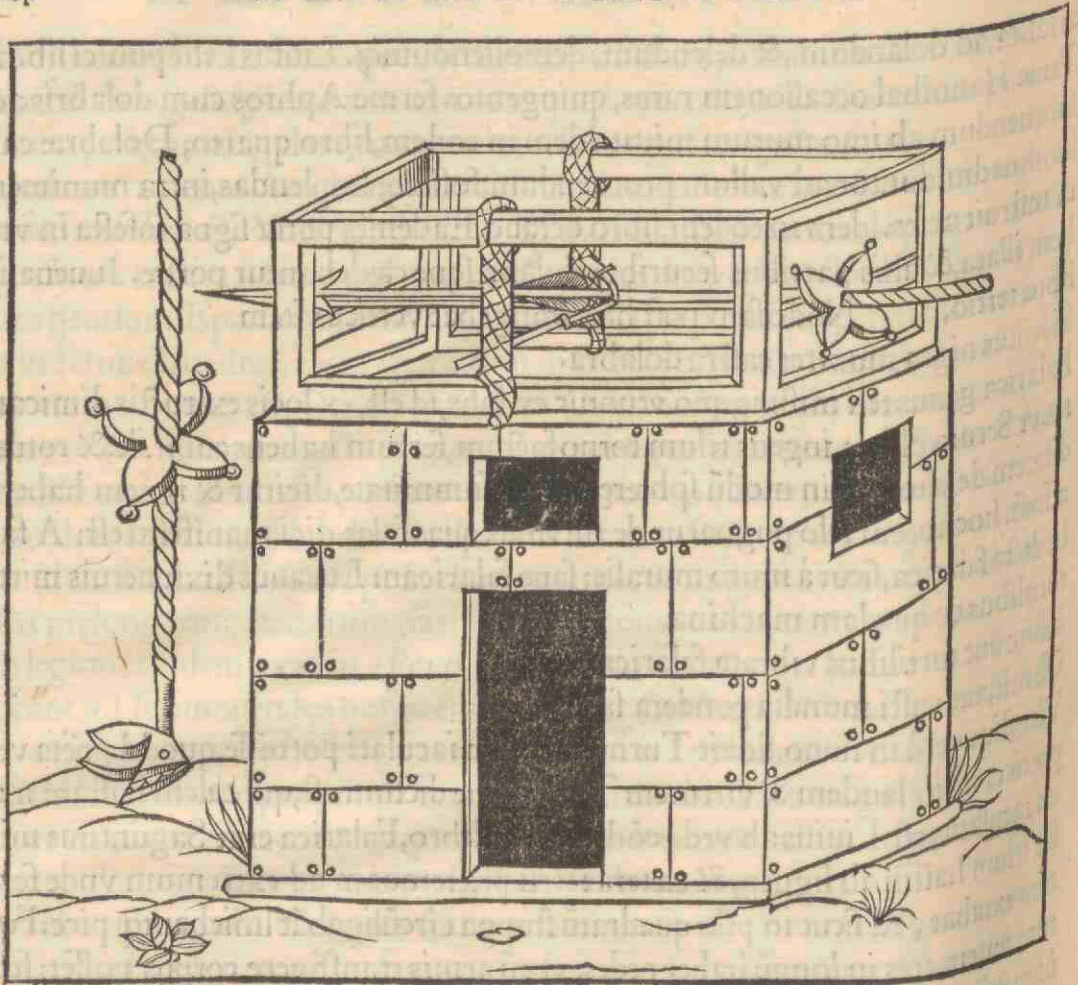
at labra, ad dolandum, & delendum, demoliendumq;. Livijs belli punici lib. ii. Tunc Hannibal occasionem ratus, quingentos ferme Aphros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Idem in eodem, libro quarto, Dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum prouendum, fossasq; implendas, intra munimenta instruit acies. Idem in eodem, libro octauo, Eademq; porta signa infesta in urbem illata, & alijs partibus securibus dolabrisque cædebantur portæ. Iuuenalis libro tertio, Nodosam post hæc frangebatur vertice vitem
Silentus nigra muniret castra dolabra.

Falarica genus teli missilis, quo vtuntur ex falis, id est, ex locis extructis dimicantes, vt Seruio placet, ingens telum torno factum, ferrum habens cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum sphaeræ in ipsa summitate, dicitur & ignem habere affixum, hoc autem telo pugnatur de turribus quas falas dici manifestum est: A falis dicta falarica, sicut à muro muralis: sane falaricam Lucanus dixit neruis mitti
torilibus ex quadam machina,

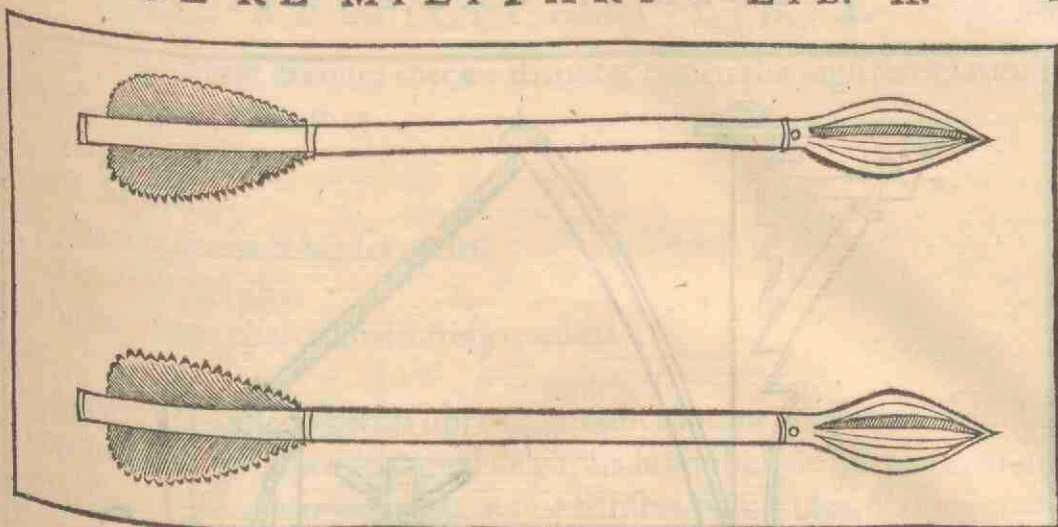
Hunc aut tortilibus vibrata falarica neruis

Obruit, aut vasti muralia pondera faxi.

Virgilius verò in nono, sic ait Turnum manu iaculari potuisse, quod à poëta vel poëtica, vel in laudem & virtutem Turni forte dictum est, qui talem hastam manu iaculatus est. Livijs ab vrde cõdita. xxii. libro, Falarica erat Saguntinis missile telum hastili ab ligneo, & cætera tereti præterquam ad extremum vnde ferrum extabat, id sicut in pilo quadratum stippa circumligabatur linebantq; pice. Ferrum autem tres in longum habet pedes, vt cum armis transfigere corpus posset: sed id maxime, si hæssisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat, quod quum medium accensum mitteretur conceptumque ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma admitti cogebatur, nudumq; militem ad insequentes ictus præbebat.

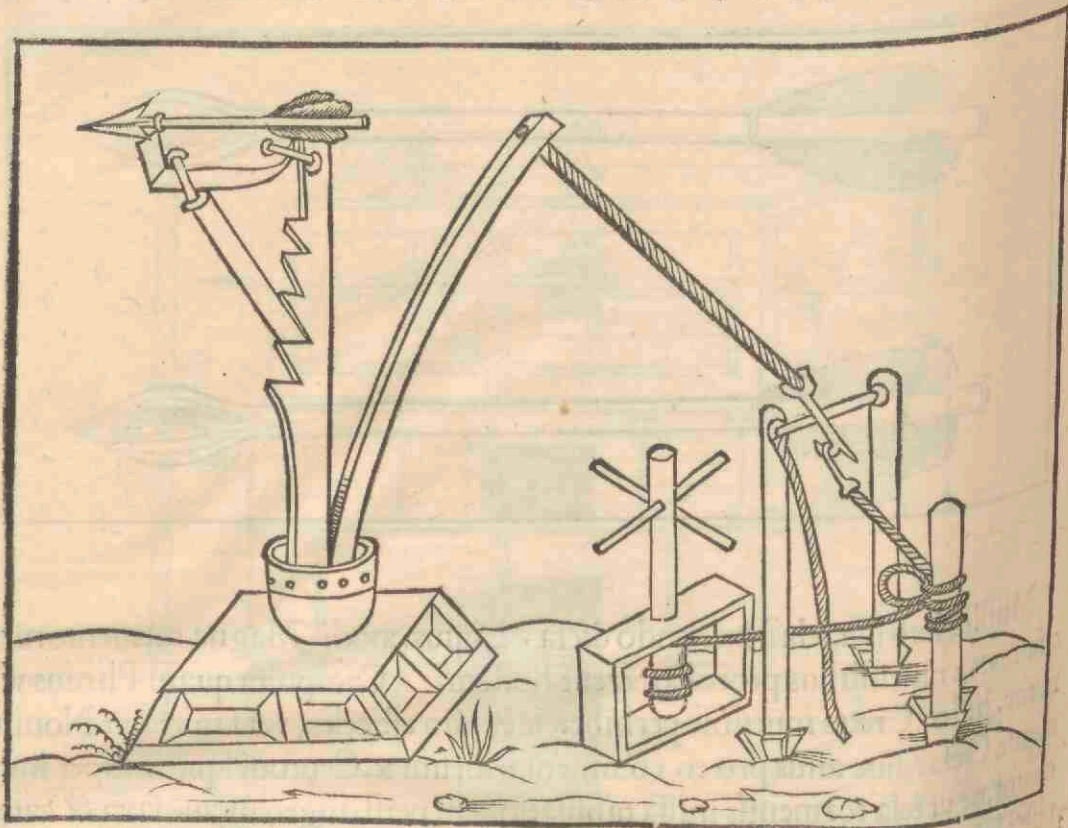
Malleoli tela sunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus. xxiii. rerum gestarum, Malleoli autem teli genus figuratur hac specie, Sagitta est canea inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmetata, quæ in muliebris coli formam quo nentur lintea stamina concuatur, ventre subtiliter & plurifariam patens, atque in alueo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento, & sic emissiva lentius arcu inualido: arcus ictu enim rapidiore extinguitur æstus incendiorum, nec remedio vlllo quàm superiecto puluere vel amurca consopitur. Linius xxxviii. ab vrbe condita, Alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque & malleolos ferentes tota collucente flammis acie aduenere. In huiusmodi autem malleoli concuatur glutinum ignisque fomentum est inextinguibile ex colophonio, sulphure, sale quæ nitrum appellant, omnibus in lauri oleo liquefactis: secundum alios, oleo, petreleo, adipe anatis, medulla cannæ ferulæ, sulphure: vt aliis visum est, ex oleo oliuo, sepo, colophonia, camphora, resina, stuppa. Hanc veteres compositionem bellatores Incendiarium appellant.

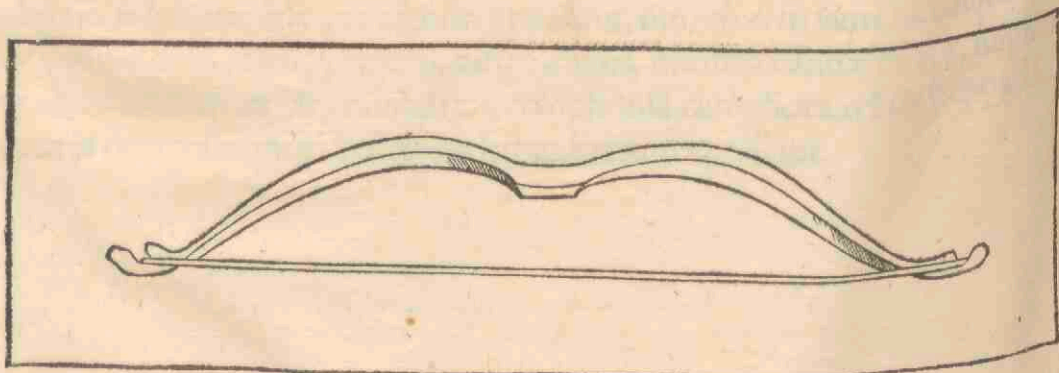
Missilia hastilia, tela à mittendo dicta. Liuius. xxxii. Magna tormentorum etiam vis, vt missilibus procul arcerent hostem. Catapulta quam Plinius vi. natur. histo. Cretes inuenisse perhibet, iaculum est celer, vel sagitta, vt Nonius inquit. Cæsar, siue alius pro eo commentariorum x. Centonesque in super iniecerunt, ne vt tela tormentis missa tabulationem perstringerent, aut saxa & catapulta lateritium discuterent. Liuius belli punici lib. i. Collatisque eò catapultis, sagittis, balistisque vt castellum in ipsa vrbe velut arcem imminentem haberet, muro circumdant. Plautus in Gurgulione, Atque ita te neruo torquebo vt catapulta solent. Idem in Captiuis, Nam meus est balista pugnus, cubitus catapulta, humerus aries. Catapultam etiam organum, bellicumque instrumentum quo tricubitalia tela iaciuntur, vsu doctissimorum comprobatur auctorum. Pom. Tri- fax, teulm longitudinis trium cubitorum, quod catapulta mittitur. Vitruuius libro decimo, Ex ratione grauitatis proportionem sumuntur, quemadmodum catapultis de longitudinibus sagittarum. Liuius belli punici libro primo, Ipse Hannibal qua turris mobilis omnia munimenta vrbis superans altitudine agebatur, hortator aderat, quæ quum admota, catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset.

Pars catapultæ quæ fune trahitur debet esse ex chalybe.

Romphaea, teste A. Gellio noct. atti. lib. ix. genus teli est thracæ nationis: apud alios frameam spatham & gladium licet sonet. Hoc vocabulum in Q. Ennii annalium xiii. positum inuenies. Liuius ab vrbe condita xxxi. Thracas quoque romphææ ingentis & ipsæ longitudinis inter obiectos vndique Romanos impediabant. Arcus quartæ formæ ad iaciendas sagittas bellica instrumenta, & veluti ances quæ partes vrbis excelsæ atque munitæ sunt: ab arcædo hoste dicti, quanquam quantum ad arces spectat sint, cum quibus est Seruius, qui quod arcana secreta dicuntur, arces dictas putent quasi res secretas: vel sint alii licet, teste Solino libro primo memorabilium, qui videri velint, quum Arcades in excelsa parte montis habitassent, deriuatum deinceps vt tutissima urbium, arces nominarentur. Arcus insuper sagittandique Apollinem ferunt extitisse reperto rē, qua de causa Cretēsēs præcipue arcu delectati sunt, quæ Scythicū nominarūt.

Coriti, propriè sunt arcuum thecæ : dicuntur tamen esse sagittarum foruli, quos & pharetras nominamus.

Virgilius in xii.

Quid tela, Sagittæ,
Coritiq; leues humeris & lætifer arcus.

Ouidius metamorph.

Exiit hic humeros pharetram lentosq; tetendit
Arcus.

Scorpiones, ut inquit Vegetius libro quarto, dicebantur quos nunc manubalistas vocant, ideo sic nuncupati quod de paruis subtilibusque spiculis inferant mortem. Regum libro primo, Et statuit illic balistas, & maculas, & ignis iacuta, & tormenta ad lapides iactandos, & spicula, & scorpiones ad mittendas sagittas, & fundibula. Cæsar comment. lib. vii. Quidam ante portam oppidi gallus per manus seui ac picis traditas glebas in igne, & regionem turris prohibebat, scorpione à latere traiectus exanimatus concidit. Sunt & qui scorpionum ictibus non sagittas tantum sed et lapides mitti annuant. Ammianus Marcellinus rerum gestarum xxv. Et scorpiones quocumque manus perire duxissent, rotundos lapides euibrabant. Idem vigesimoquarto, Scorpioni onagri vocabulum indidit ætas nouella, ea re quod asini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentiũ, aut perforatis ossibus capita ipsa displodant. Vegetius Renatus libro quarto, Per scorpiones, spiculis, taxis item grauioribus per onagram destinatis, non solum equi eliduntur, sed etiam hostiũ machinamenta franguntur. Nonius Marcellus scorpionem teli genus esse asserit: alii à Nonio minus dissidentes, scorpionem sagittam sed veneno oblitam esse aiunt, quæ virus quod figitur infundit, vnde & scorio nomẽ accepit. Scorpiones huiusmodi à Scythis originem traxisse arbitror, illi enim viperea sanie & humano sanguine tinctis sagittis, quolibet vulnere, leui licet tactu sed irremediabili illico mortem afferunt.

De his Lucanus,

Spicula nec solo spargunt fidentia ferro

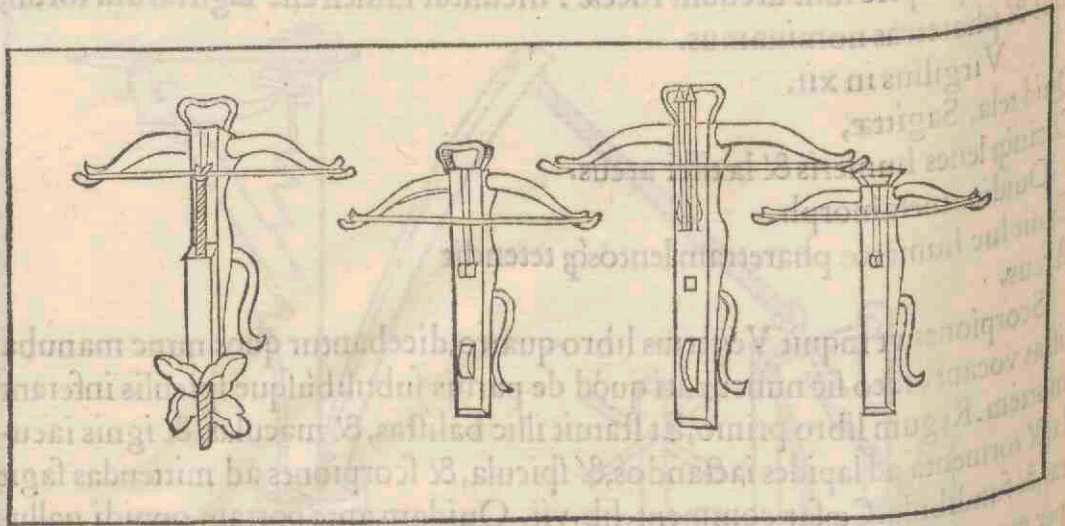
Stridula, sed multo saturantur tela veneno.

Vulnera parua nocent fatumq; in sanguine summo est.

Ad postremum siue Scythia siue Cretæsis siue alio cælo genitus fuerit, qui scorpionem ad mittendas sagittas primus inuenit, aut proditor sane fuit, aut nocendi audus, aut metuens hostis: cogitauit enim, quod idem Lucanus inquit,

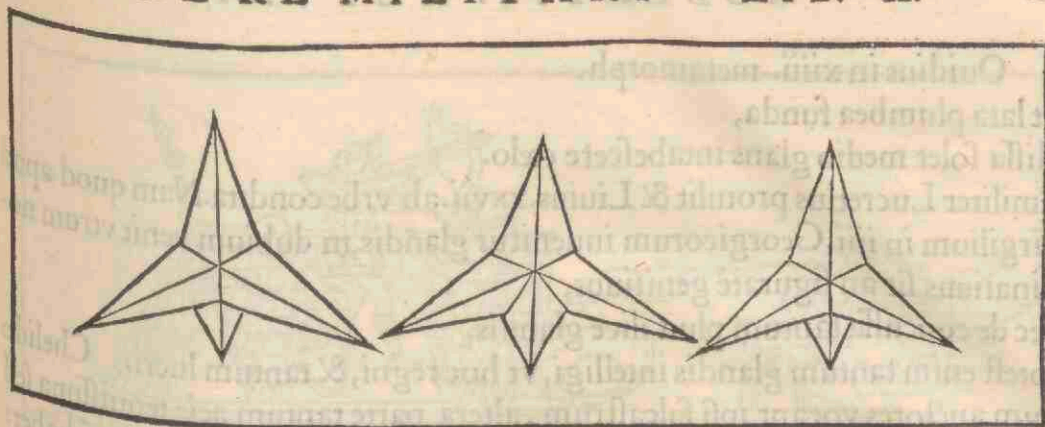
Longe tendere neruos,

Et quò ferre velit committere vulnera ventis.

Sagitta à sagaci ictu, id est, veloci vocata, vt quibusdam placet : siquidem vt ocius mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasq; ferro adieci-
 mus, quod scelere humani ingenii, ac fraude inuentum arbitror. Has primū Cre-
 tenses, vt inquit Solinus, alii vt refert Plinius nat. hist. Saterem Iouis filium, vel
 Persem Persei filium inuenisse asserunt, frequensque circa hæc orientalium vsus.
 Hi calamis spicula addunt irreuocabili hamo varièq; mortem accelerat penna
 calamis addita, fitq; ex ipsis telum aliud priore facto in vulneribus. Hanc barba
 ram Sagittam appellant, huiusmodi telis solem ipsum obumbrant, propter hoc
 maximè serenos dies optant, oderuntque ventos & imbres qui inter illos pacem
 esse cogūt. Hic vsus in Creta bellatores suos præcipitavit. In hoc, vt in cæteris vi-
 cis Italiae, in agro maximè Bononiensi, ac penes flumen Rhenum sagittis nullus
 aptior calamus est, quibus pondus voluere esse contra flatus quoque peritacax.
 Spiculum, sagittæ præacutè ferrum. Curtius lib. septimo, Quos dum obsidet rex,
 inter promptissimos dimicans sagitta ictus est, quæ in medio crure fixa relique-
 rat spiculum. Idem in nono, Medici lignum sagittæ, scilicet corpori infixum ita
 ne spiculum moueretur abscindunt, corpore deinde nudato animaduertunt ha-
 mos esse telo, nec aliter id sine pernicie corporis extrahi posse, quam vt secundo
 vulnus auerent.

Murices, tribulos aiunt ferreos, qui tribus radiis abiecti quoquomodo situen-
 tur stant, & erecto quarto infesti sunt. Q. Curtius lib. quarto, Quum homo qui-
 dam transfuga quanto maximo cursu ad regem peruenit, nuntians murices fer-
 reos in terram diffudisse Darium, qua milites emissurū esse credebat, notatumq;
 certo signo locum, vt fraus euitari à suis posset.

Scalprum, præacutum ad ferendum ferrum. Livijs belli Punicij lib. vii. Elephantij plures ab ipsis rectoribus quàm ab hoste interfecti, fabrile scalprum cum malleo habebant: id, vbi sæuire beluæ ac ruere in suos cœperant, magister inter aures positum ipso in articulo quo iungitur capiti cervix quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat. Scalpellum à scalpro imminutum. Cicero. ii. de diuinat. Aut quorum linguæ sic inherent vt loqui nō possent, hæ scalpello resectæ liberaerentur. Hieremiæ xxxvi, Cumq̃ legisset Iudi pagellas tres vel quatuor, scidit illud scalpello scribere, et proiecit in ignem. Veruina, genus iaculi longi, teste Fabio Placiade. Plautus in Bacchide, Si tibi machæra est foris, at mihi veruina est intus qua te & illos confodiam. Soliferum, genus teli, hoc est, totū ferreum: ἄλϕ enim græcè dicitur id quod nos totum vocamus. Livijs belli macedo. libro quarto, Et cohortes à tergo stantes pauidi respiciebant, vt emissis soliferis falaricisque gladios strinxerunt. Funda, quòd ea fundantur lapides, id est, mittantur. Hoc telum habena volutatur in iactu, glansq̃ librata quū sederit, velut neruo missa excutitur. Livijs xxviii. Fundis vt nunc plurimū, ita tunc solo eo telo vtebantur, nec quisquam alterius gentis vnus tantum ea arte quantum inter omnes alios Baleares excellent, apud quos, vt inquit Flavius, matres à teneris vnguiculis ita natos erudisse produntur ut nullum cibi genus cōtingere sinerent nisi quem ex funda immisso lapide percussissent. Proinde sunt qui Balearium insularū habitatores huius teli vsum primos inuenisse asserant, quàmquam Plinius natur. histo. hoc idem apud Syrophœnicas dicat inuentum.

Glans vel glandis, telum est siue massa plumbea instar glandium quæ funda balistave proicitur. Claudianus lib. vii.

Nunc spicula cornu
Tendere, nunc glandes baleari spargere funda.

Salustius in Iugur. Pars eminus glade, aut lapidibus pugnare. Virgilius in vi.

Pars maxima glandes Liuentis spargit plumbi.

Ouidius in xiiii. metamorph.

Vt lata plumbea funda,

Missa solet medio glans intabescere cælo.

Similiter Lucretius protulit & Liuius. xxvii. ab vrbe condita. Nam quod apud Virgilium in iiii. Georgicorum inuenitur glandis, in dubium venit vtrum nominatiuus sit an figuratè genitiuus,

Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.

Potest enim tantum glandis intelligi, vt hoc regni, & tantum lucri. Chelidonium auctores vocant ipsi falcastrum, altera parte tantum acie tenuissima sed latiore, vlnæ longitudine, cauda bifurca ceu hyrundinis, vnde & nomē habet:

vaginis non conditur, sed vnco dependet à cingulo. Danicæ, secures productiores quibus acies subtilior, quibusque non modo Dani sed etiam alię gentes iam vti cœperunt: in vniuersum autem quæ pro re militari circa hæc cōsideranda sunt, ferramentorum genera si oleo restinguatur delicatior fit acies, aqua duratur in fragilitatem. Hyrcorum sanguinis tāta vis est vt ferramentorum subtilitas nec alio acrius induretur. Ferrum autem omne à rubigine tuetur oleum,

cerussa aut liquida pix. Falx lunatum ferrum hastæ affixum, militare quondam, nunc agreste telum. Valerius libro quinto, Vnumquemq; ex his falce percussum in cædem suam compulit. Liuius ix. ab vrbe condita, lere pastorali habitu agrestibus telis, falcibus, gessisque binis armati.

Martialis, Fraus me certa ducis quondam curuauit in vsus,

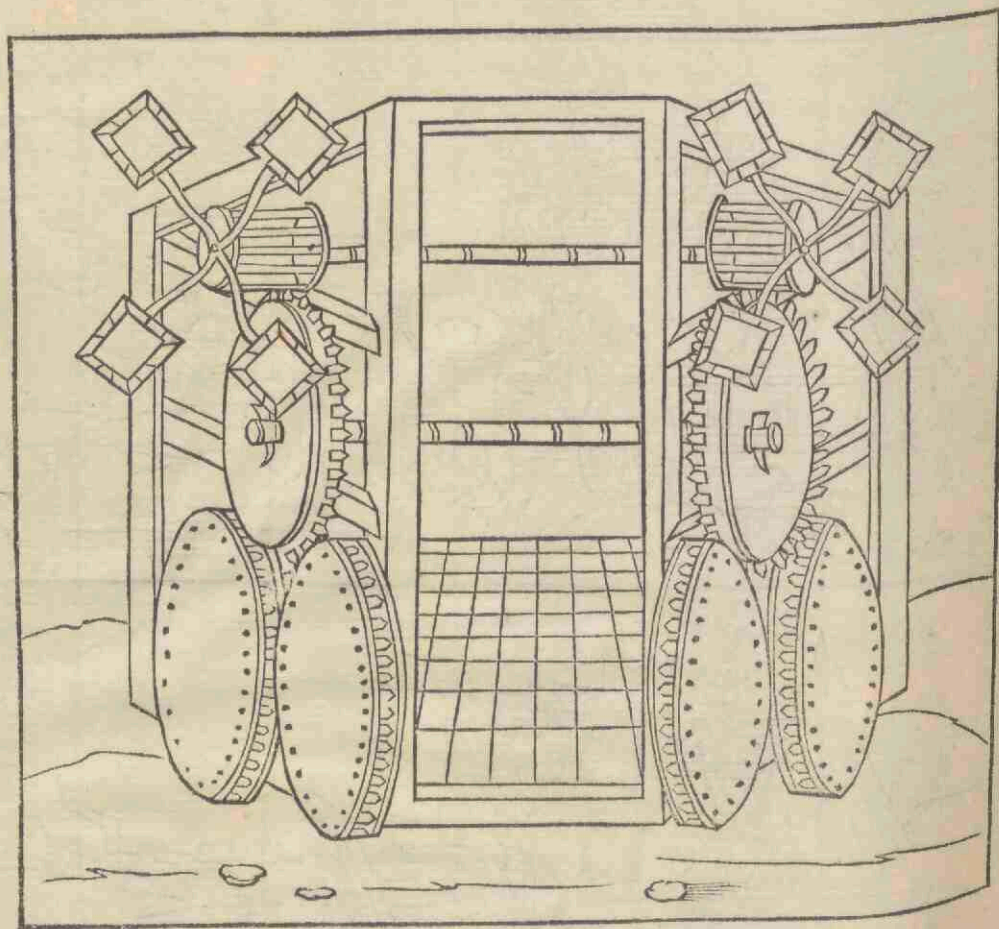
Agricolæ nunc sum, militis antè fui.

Fuit & quondam falx nedum terrestri militiæ, sed & nauticæ instrumentum. Erant enim Romanis inaudita magnitudine falces, quas cum artificioso quodam impulsu rudentibus hostium iniecissent nauigio remis in aduersum actum, & rudentes velut cultri acie tonsorii scindebantur, & antennæ simul ac superba ruebant armamēta, erantq; suis impedimento nauibus quibus fuerant præsidio adiumentoque.

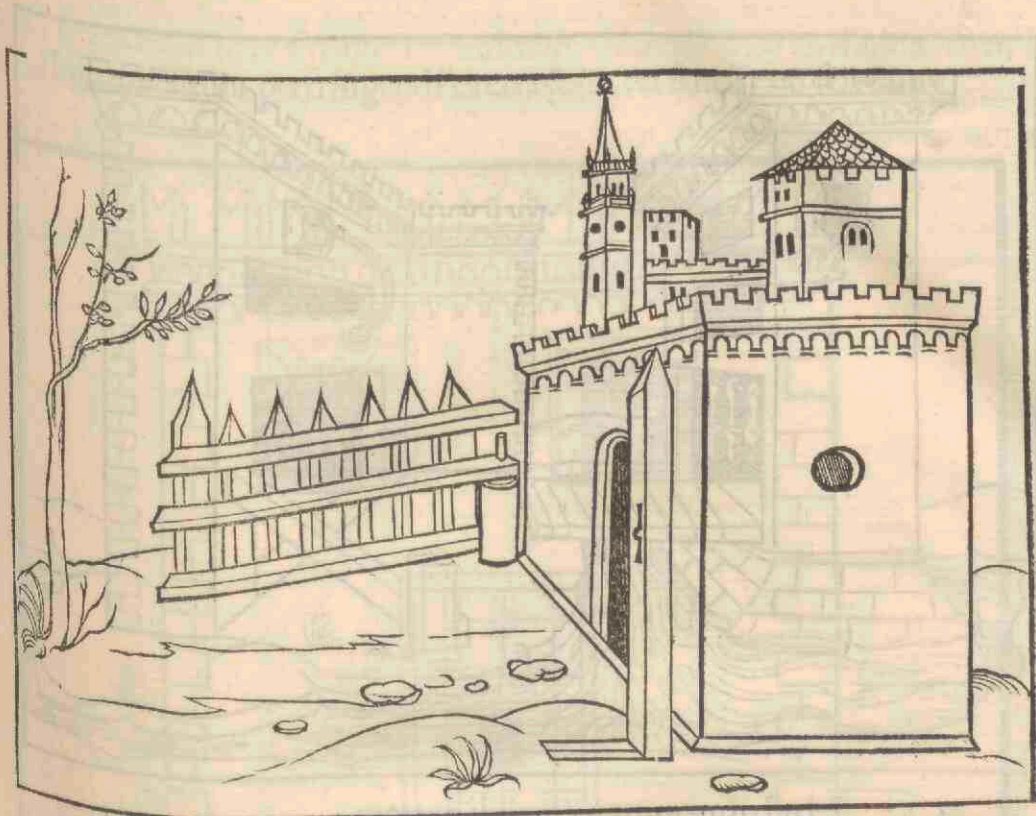
A falce falcari etiam currus dicti: falcibus nanque præmuniebantur, atque in hunc maximè modum falcibus armati prodibant in bella. Cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extensas velut cornua habebant, quibus quicquid obuium daretur trāsficerent, in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa vt quicquid à latere obiiceretur abscinderet, hæc vt prolapsos subeuntesque contingeret. Item in axibus rotarum vtrinque binæ eodem modo figebantur falces, ex omni parte acie prominente, vt in subiecta huiuscemodi currus descriptione continetur.

His quadrigis vt semper duces hostium acies perturbaturos se credebant, in suas terrorem persæpe verterunt, vt Antiocho maximè contigit. Nam Eumenes vbi eas vidit, haud ignarus pugnae, & quàm anceps esset auxilii genus, si quis pauorem magis iniiceret quàm iusta adoriretur pugna, sagittarios funditoresque & iaculatores equitum non confertos, sed quàm maximè posset dispersos excutere iubet, & omnibus simul partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim clamoribus dissonis ita cõsternauit equos, vt repentiè velut effrenati passim incerto cursu vagarentur. Romani murices ferreos in terrâ fundebant quos hostes emissuros quadrigas arbitrabantur: in quos cum incidissent paulò post saucii, pigri, inutilisque reddebantur. Est & alia mirifica bellici currus non falcati forma, flabellis ventoque in hunc modum adacti.

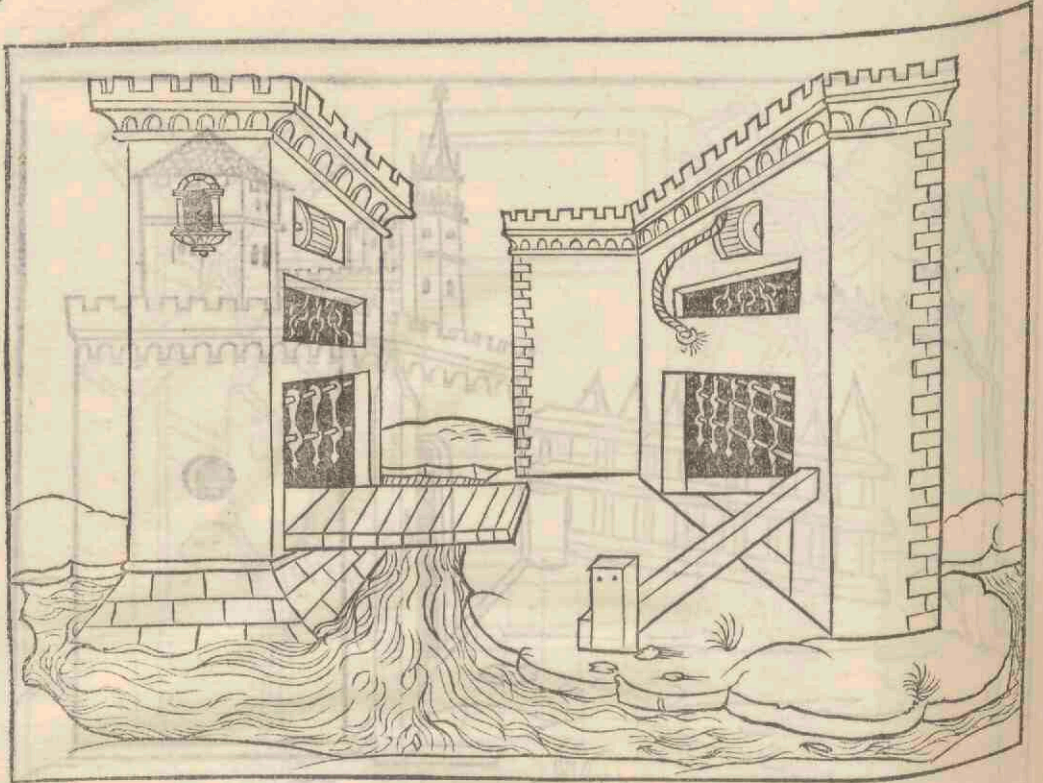
Vallos & sudes idem esse constat, auctore Servio, quanquã bis idem dictum fit à Virgilio ii. Geor. his verbis,
 Quadrifidãsque sudes & acuto robore vallos.
 Valli nanque fossarum fustes sunt, quibus vallum præmunitur. Nam munitio ipsa propriè vallũ dicitur neutraliter, licet masculino genere Albius Tibullus posuerit, Non arces, non vallus erat, summumq; patebat. Valli etiam denominatio, teste Varrone, inde est, quòd ea varicare nemo posset, vel quòd singula ibi extrema bacilla furcillatam habent figuram literæ v. Terra autem illa quæ vallo facto propius ponitur, agger propriè dicitur: abusive tamen, & muros, & munitamenta omnia, & omnè è terra lignisq; coaceruationè ad subruèdas vrbes quòd agantur & ducantur, aggerem dicimus. Livijs lib. iii. bel. macedo. Thaumatos eo tempore summa vi expugnabat, aggeribus vineisque, & iam aries muris admotus erat. Idem in eodè, Omnes inde spes pugnãtibus, in vi, & armis, & operibus erant: vndiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Idem in eodem, lib. vi. Hęc maior difficultas Macedonibus erat, q; Romani aggere, & vineis, & omnibus supra terram operibus aut præliis essent, subter Macedones cuniculis oppugnabant. Idem in eodem, Sed armati frequentes quidam ignes, etiam quos aggeribus iniicerent, ferebant. Idem in eodem, lib. vii. Vtrinque vineas & aggerem muro iunxit, & cum testudinibus arietes admouit.

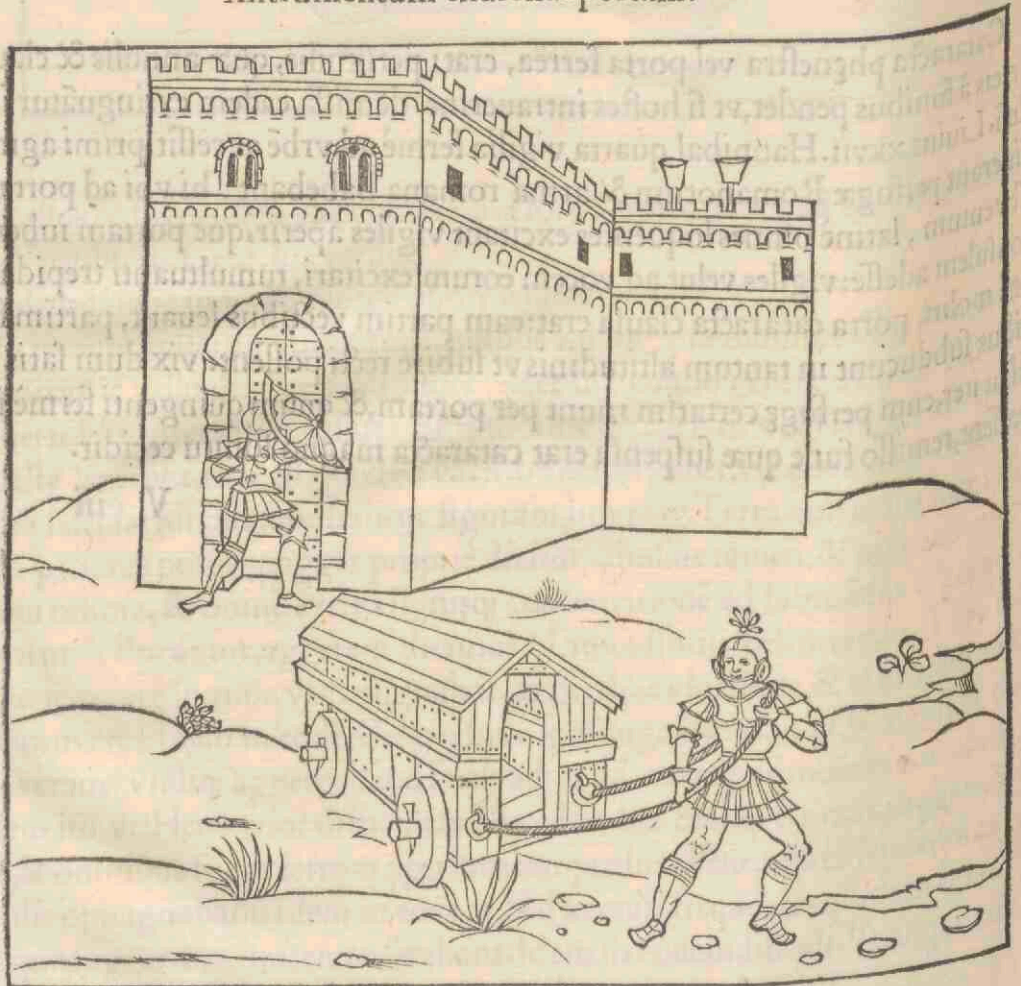
Cataracta p̄ fenestra vel porta ferrea, crati p̄similis, quæ annulis & clauis ferreis à funibus pendet, vt si hostes intrauerint, demissa eadem extinguat̄ur inclusi. Liius. xxvii. Hannibal quarta vigilia fermè ad urbē accessit, primi agminis erant p̄fugæ Romanorum & arma romana habebant: hi vbi ad portam est ventum, latinè omnes loquentes excitant vigiles aperiri que portam iubent, consulem adesse: vigiles velut ad vocem eorum excitari, tumultuanti trepidatione moliri, porta cataracta clausa erat: eam partim vectibus leuant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis vt subire recti possent: vix dum satis patebat iter, cum p̄fuge certatim ruunt per portam, & quum quingenti fermè intrassent, remisso fune quæ suspensa erat cataracta magno sonitu cecidit.

V iii

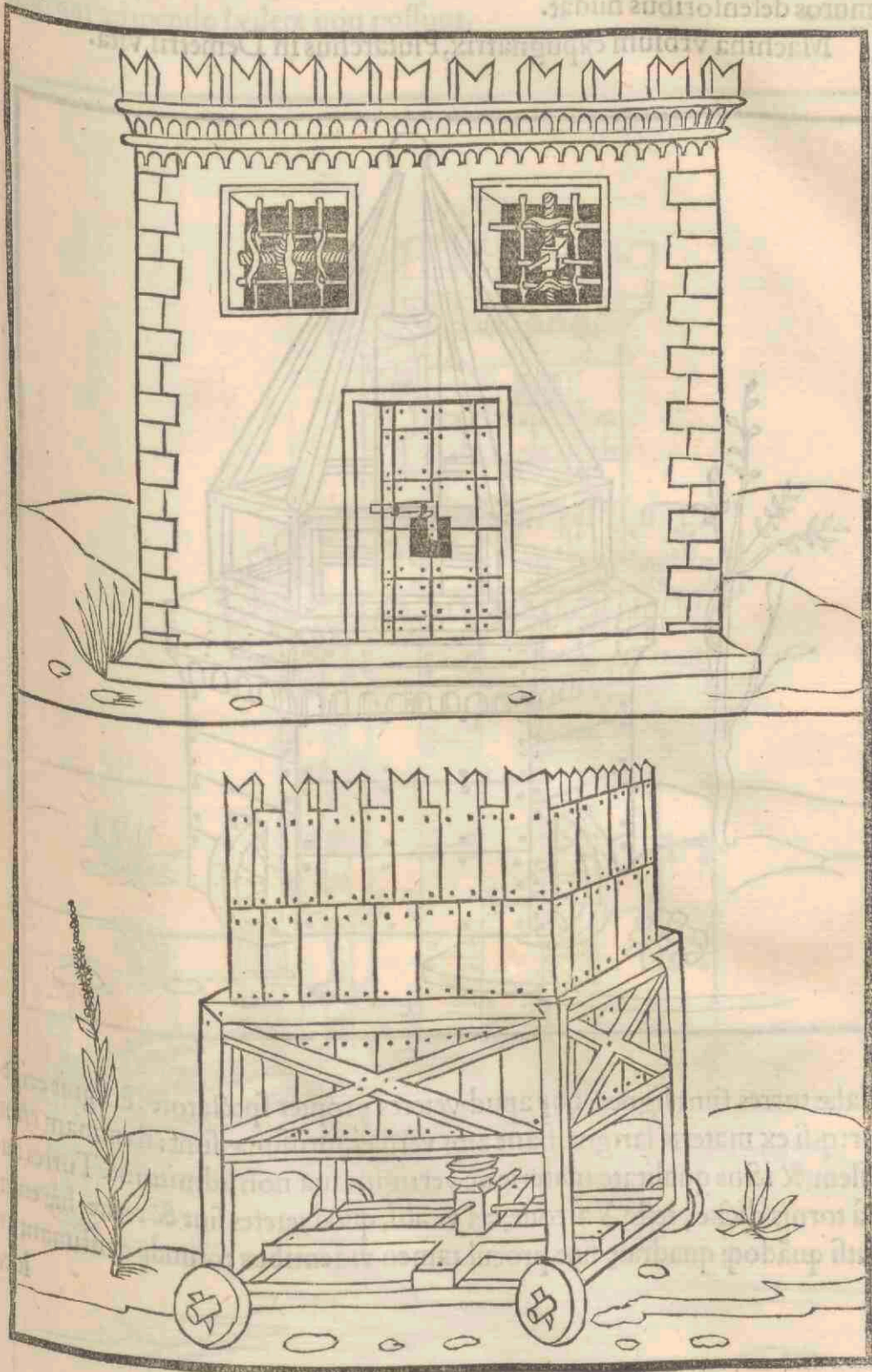

Instrumentum exurendi portam.

Instrumentum perfringendi cataractam vel fenestram ferream.

Turris in sublime ductilis.

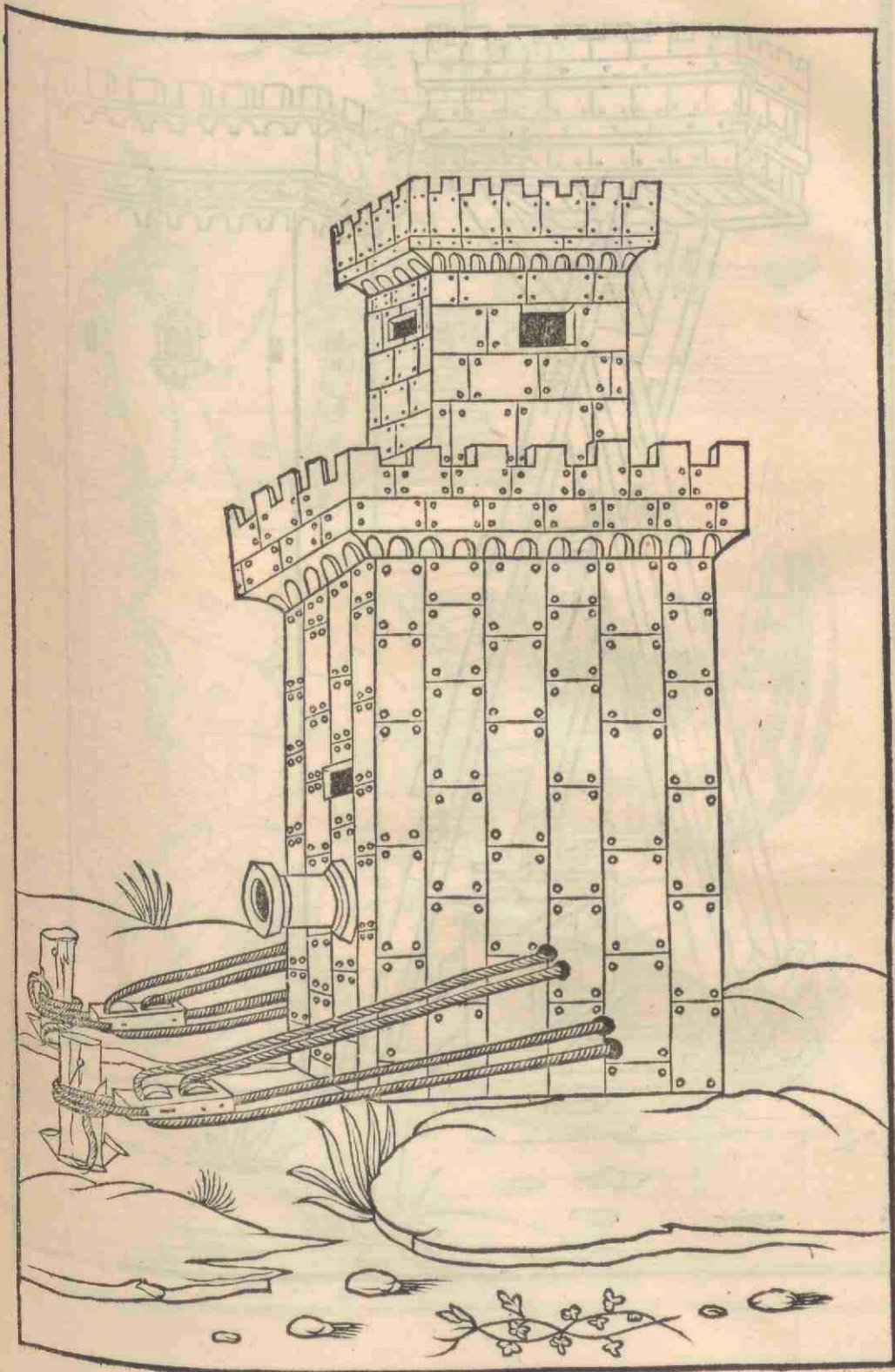
Turris mobilis ac versilis omnia munimenta aduersa vrbi superans aieitudi-
ne sua, quæ admota, catapultis balistis que per omnia tabulata dispositis, hosti-
um muros defensoribus nudat.

Machina urbium expugnatrix, Plutarchus in Demetrii vita.

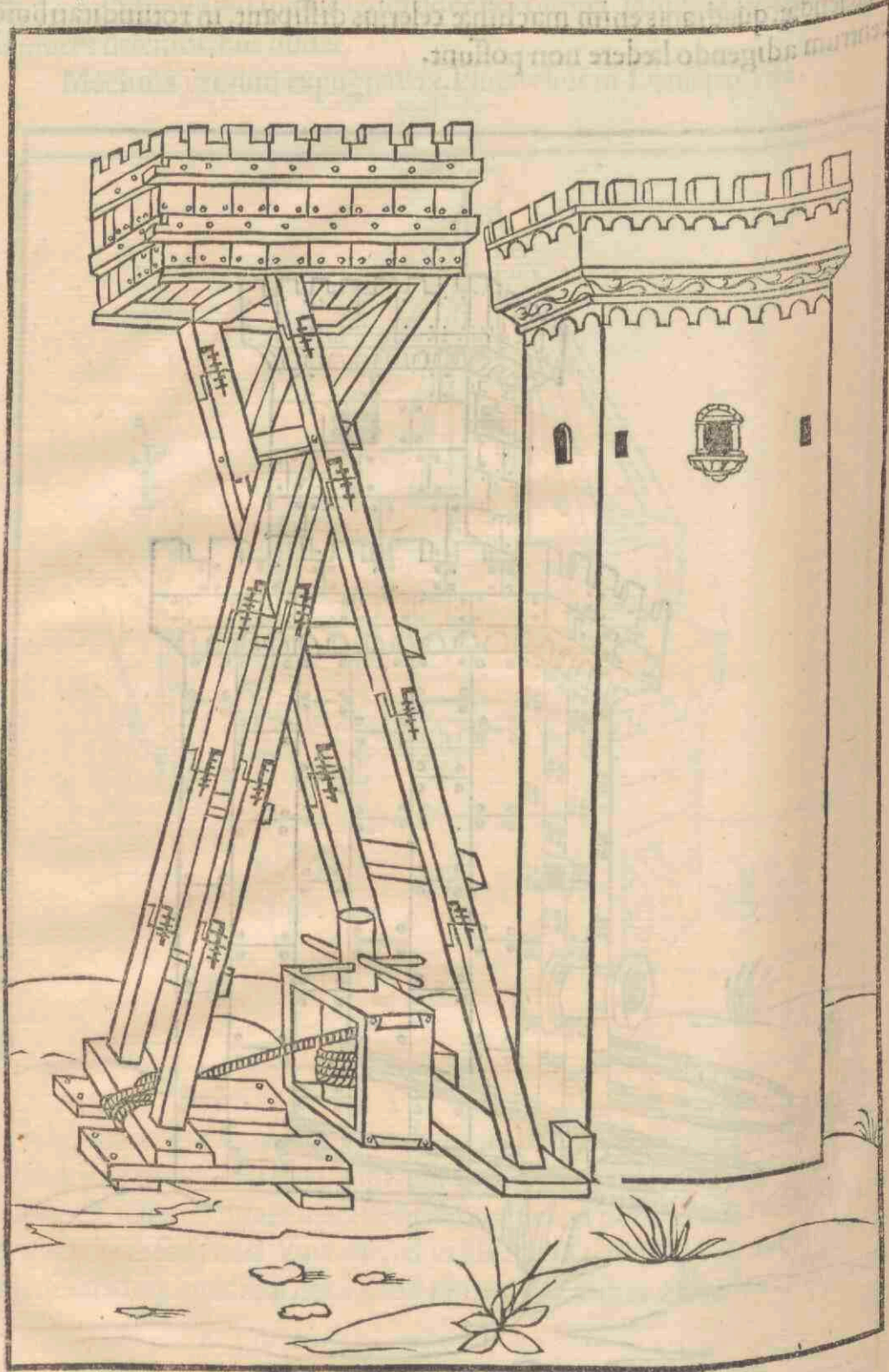

Halæ turres sunt lignæ quæ apud veteres propter spectatores è lignis erige-
bātur: quæ si ex materie larigna fiant atque versiles, tutissimæ sunt: flammam enim
missilem, & ictus qualitate materie ac vertigine sua non admittunt. Turres au-
tem à tornis dictæ, teste Varrone, vel ut alii, quod teretes sint & rectæ: hæ enim
tametsi quâdoque quadratæ sint, procul tamen videntibus rotundæ existimantur. Ideo

ideo quia omnis cuiusque anguli simulachrum per longum aëris spaciū eua
nescit atque consumitur, & rotundæ itaque aut polygoniæ
sunt faciendæ: quadratas enim machinæ celerius dissipant, in rotunditaibusq̃
ad centrum adigendo lædere non possunt.

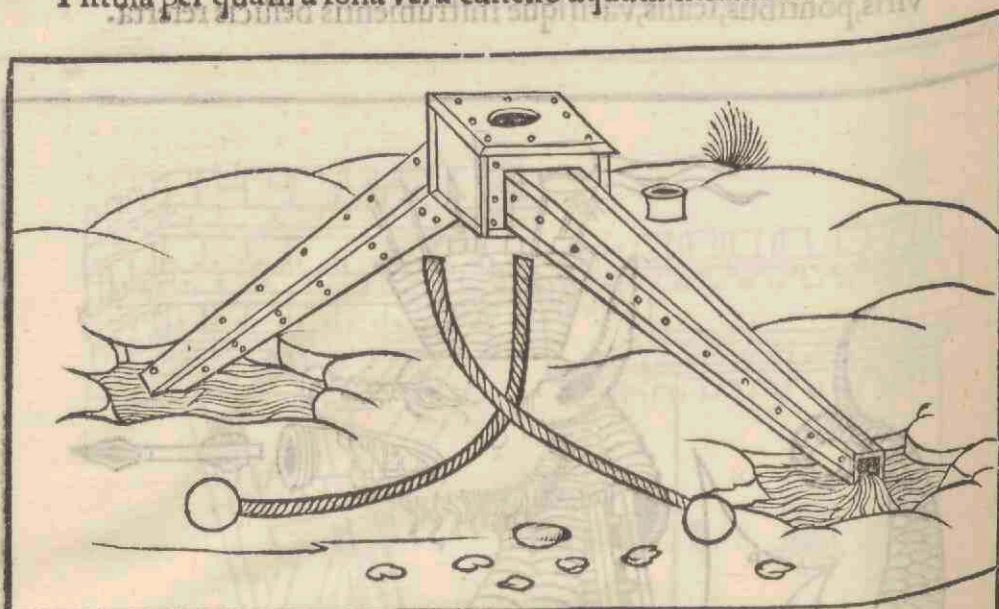
Expugnandæ turris instrumentum.

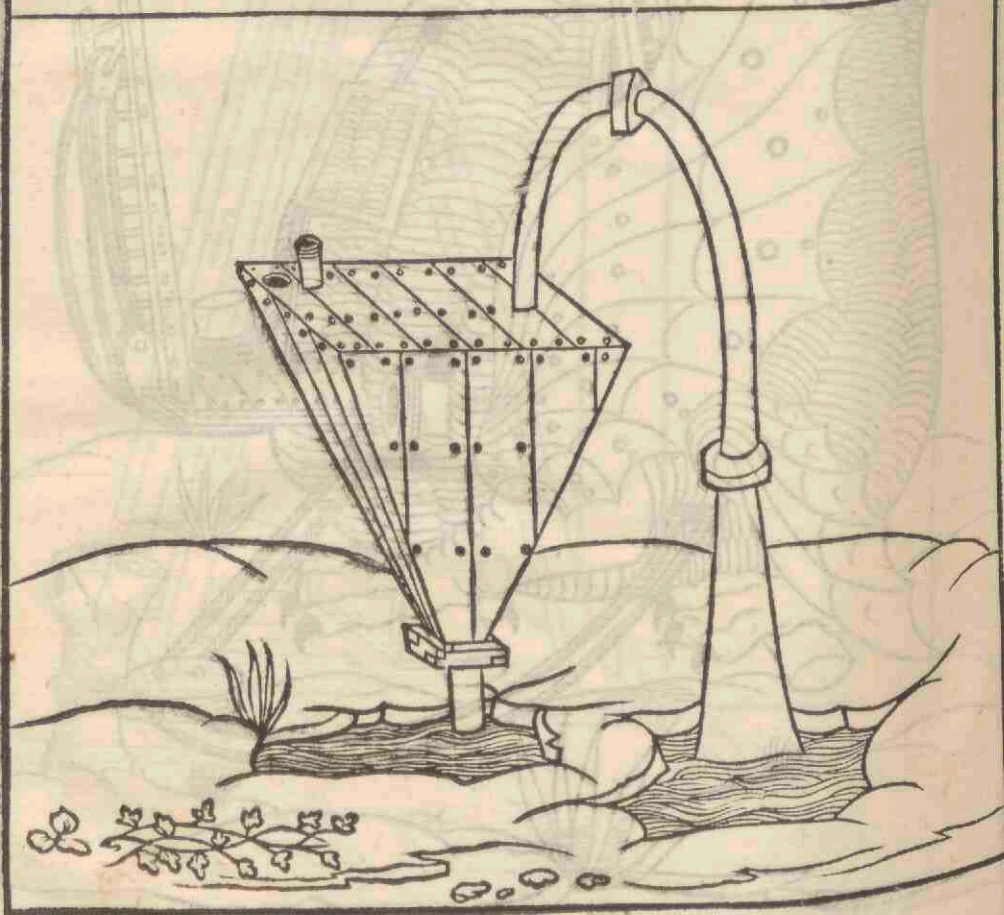
Arabica machina ad expugnationem urbium, magna & ingens,
viris, pontibus, scalis, variisque instrumentis bellicis referta.

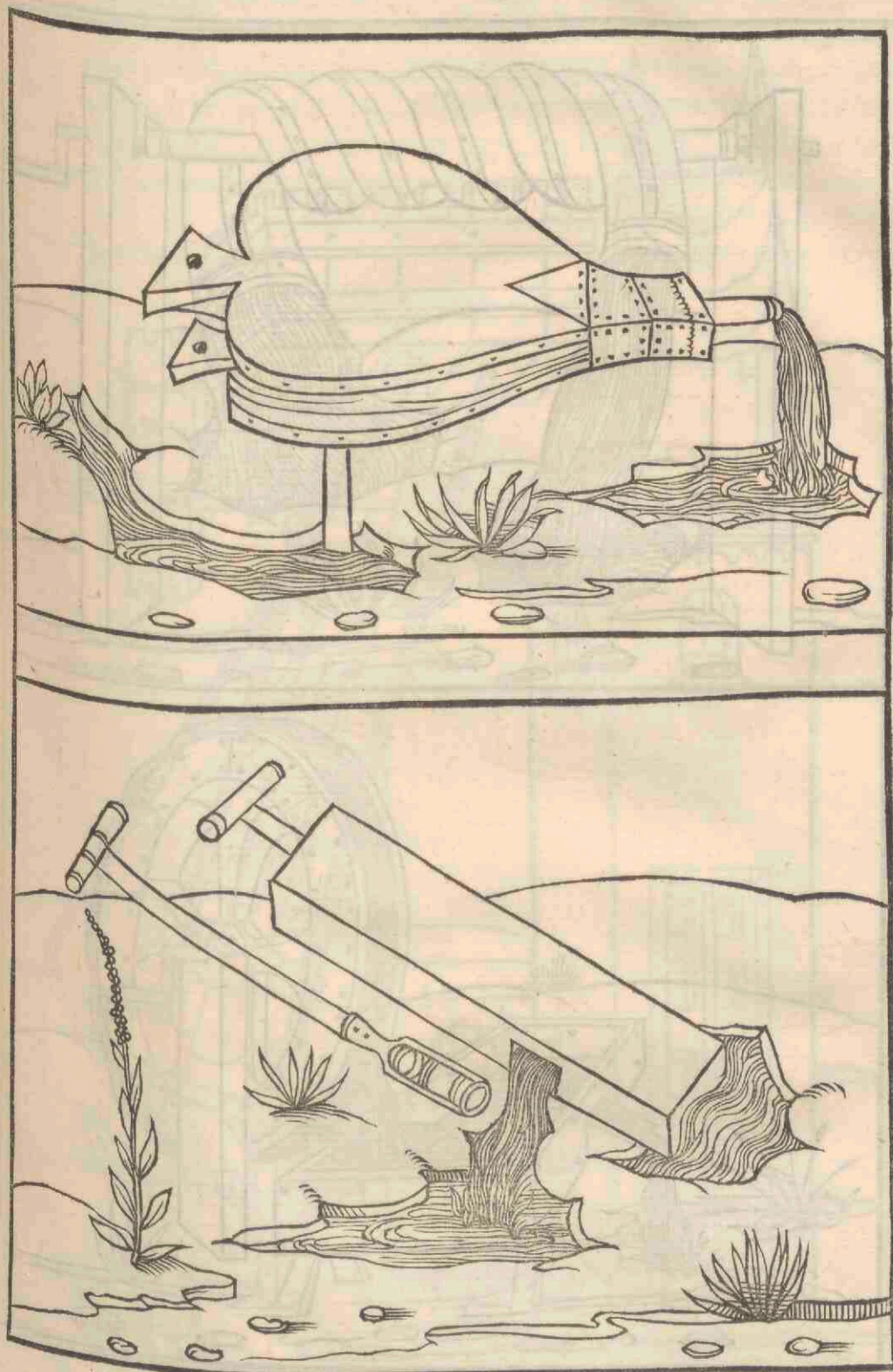
Fistula per quam à fossa vel à castello aquam exhauriendo educas.

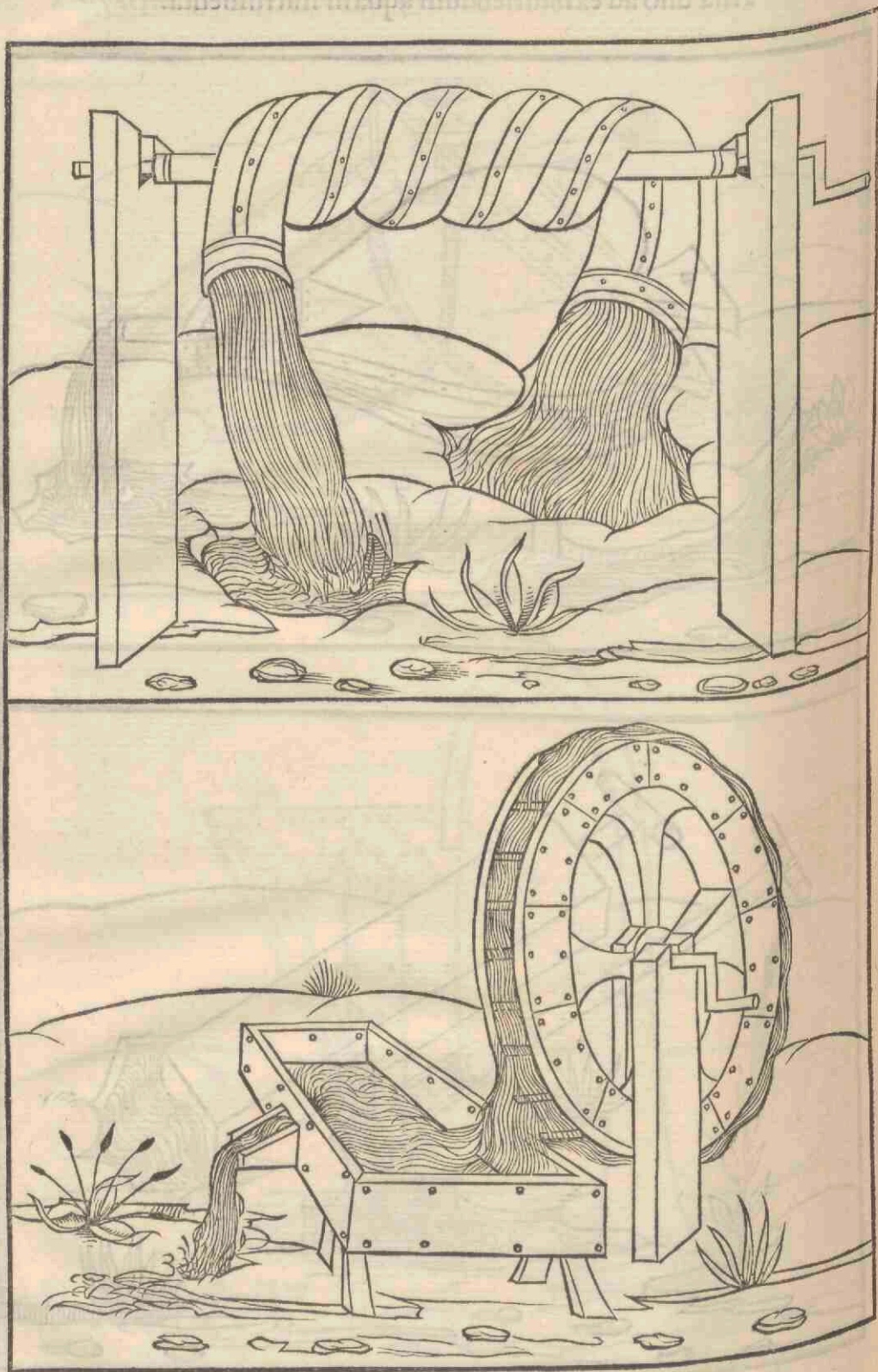
Aliud educendi aquam instrumentum.

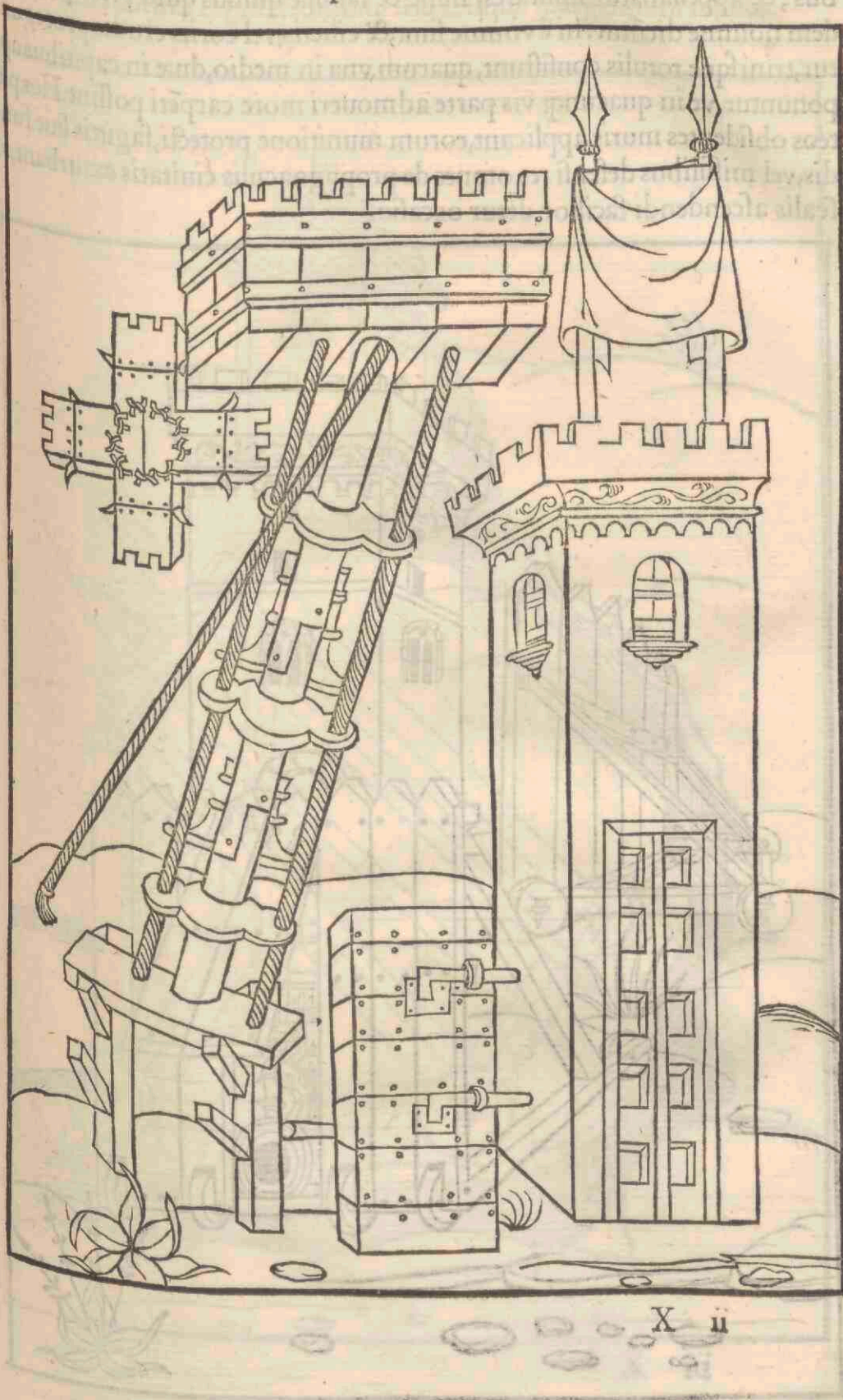
Alia duo ad exhauriendum aquam instrumenta.

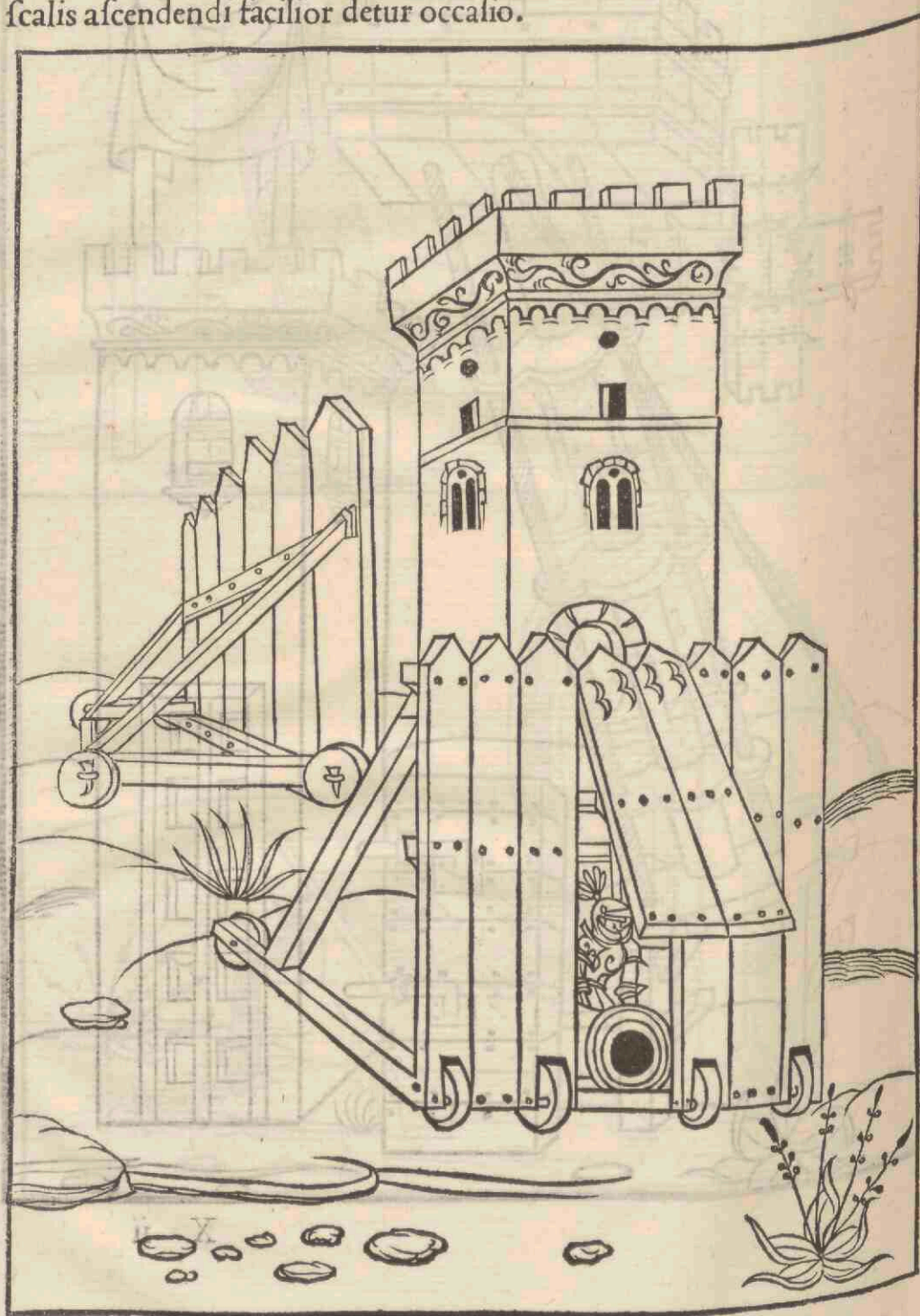
Alia duo instrumenta ad hauriendum aquam.

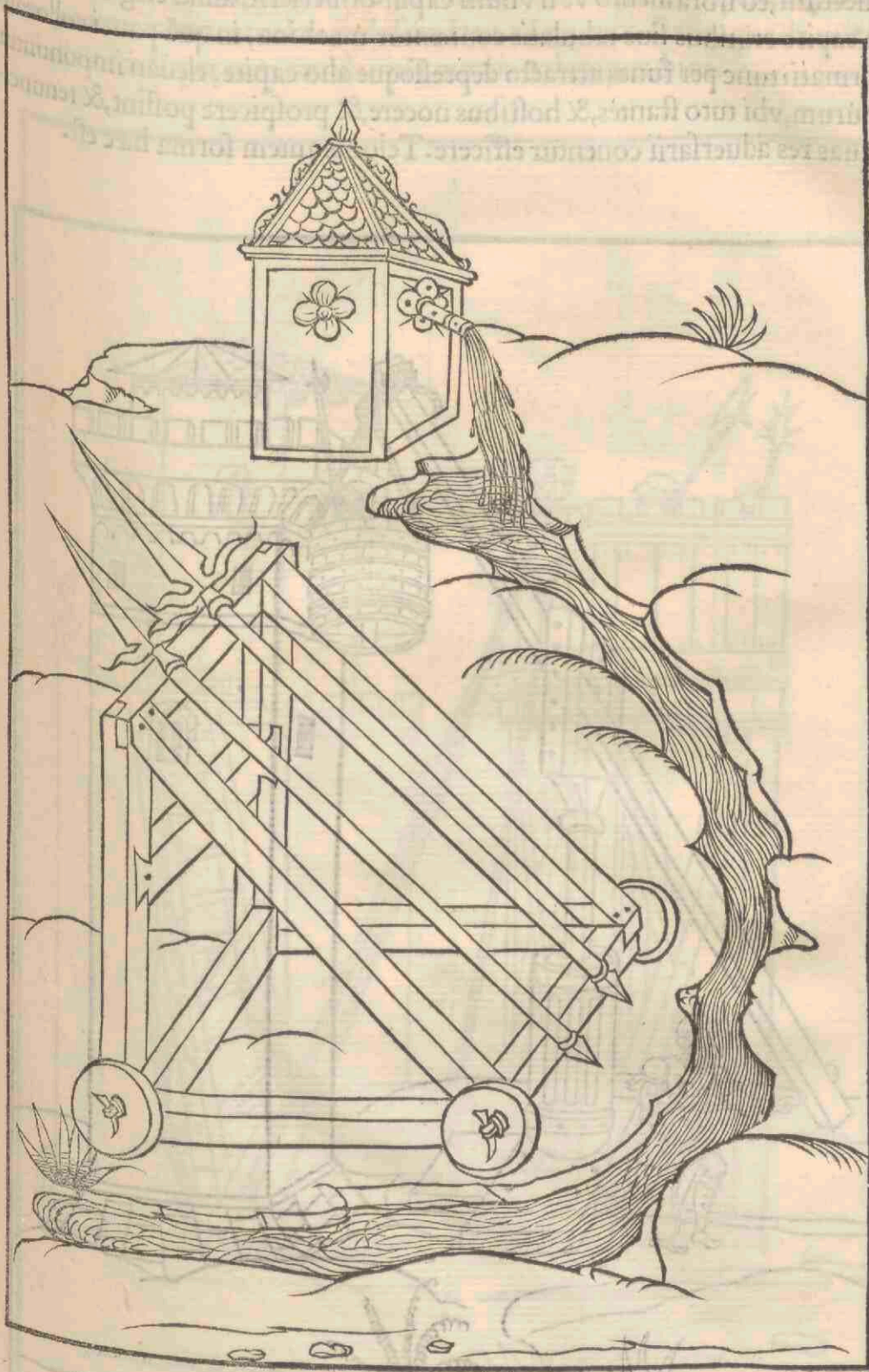
Pons pro defensione.

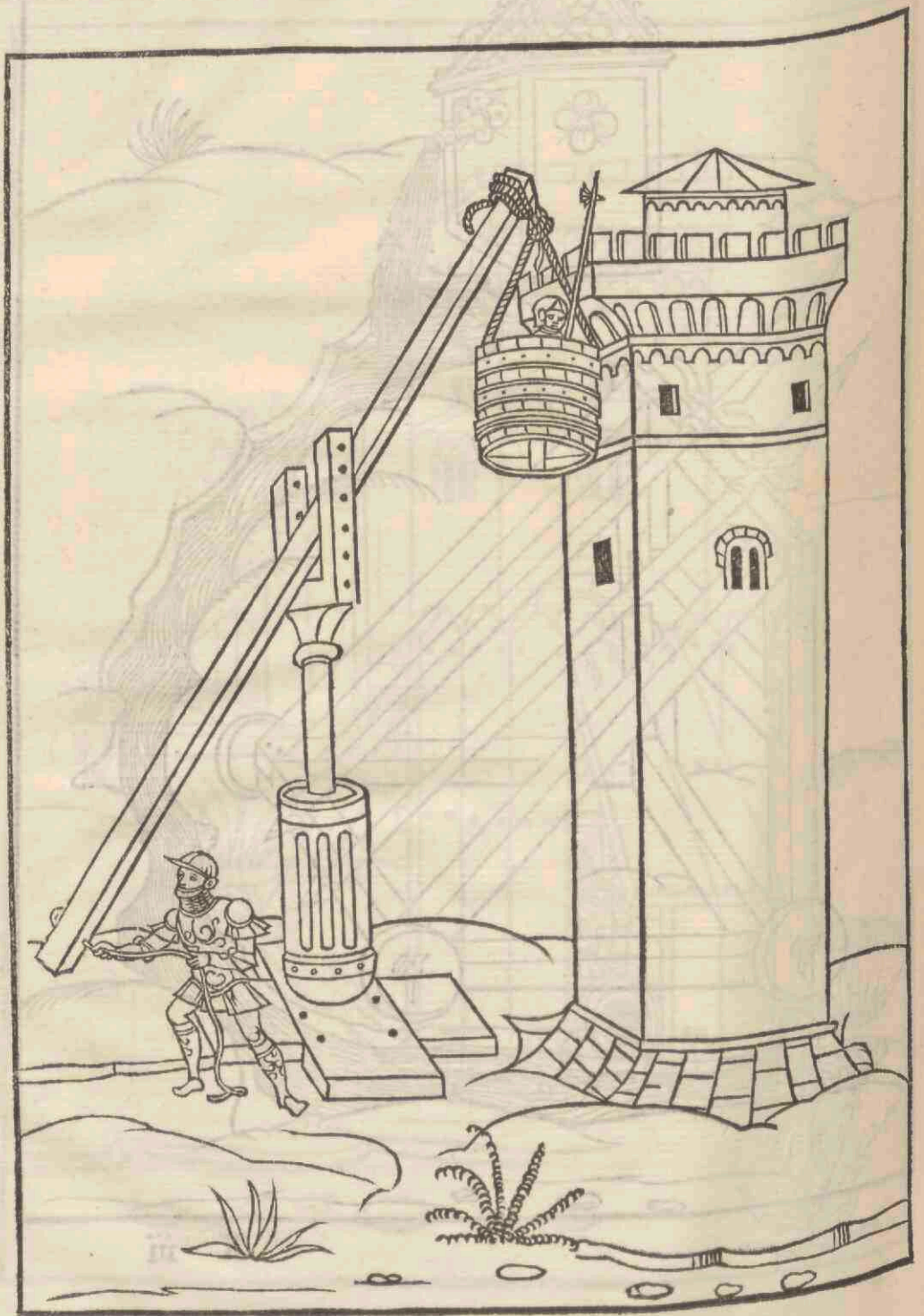
Plutei, crates è vimine sunt, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabatur militares, nunc & tabulæ quibus quid præsepitur eodem nomine dicuntur: hi è vimine sunt, & ciliciis, vel coriis crudis proteguntur, trinisque rotulis consistunt, quarum vna in medio, duæ in capitibus apponuntur, vt in quacunq; vis parte admoueri more carpenti possint. Hos pluteos obsidentes muris applicant, eorum munitione protecti, sagittis siue fundis, vel missilibus defensi res omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt scalis ascendendi facilior detur occasio.

Instrumentum angusti loci, eundi hostibus obuiam velint nolint, cui ponè
stet funditorum sagittariorumq; tela missilia spargentium manus.

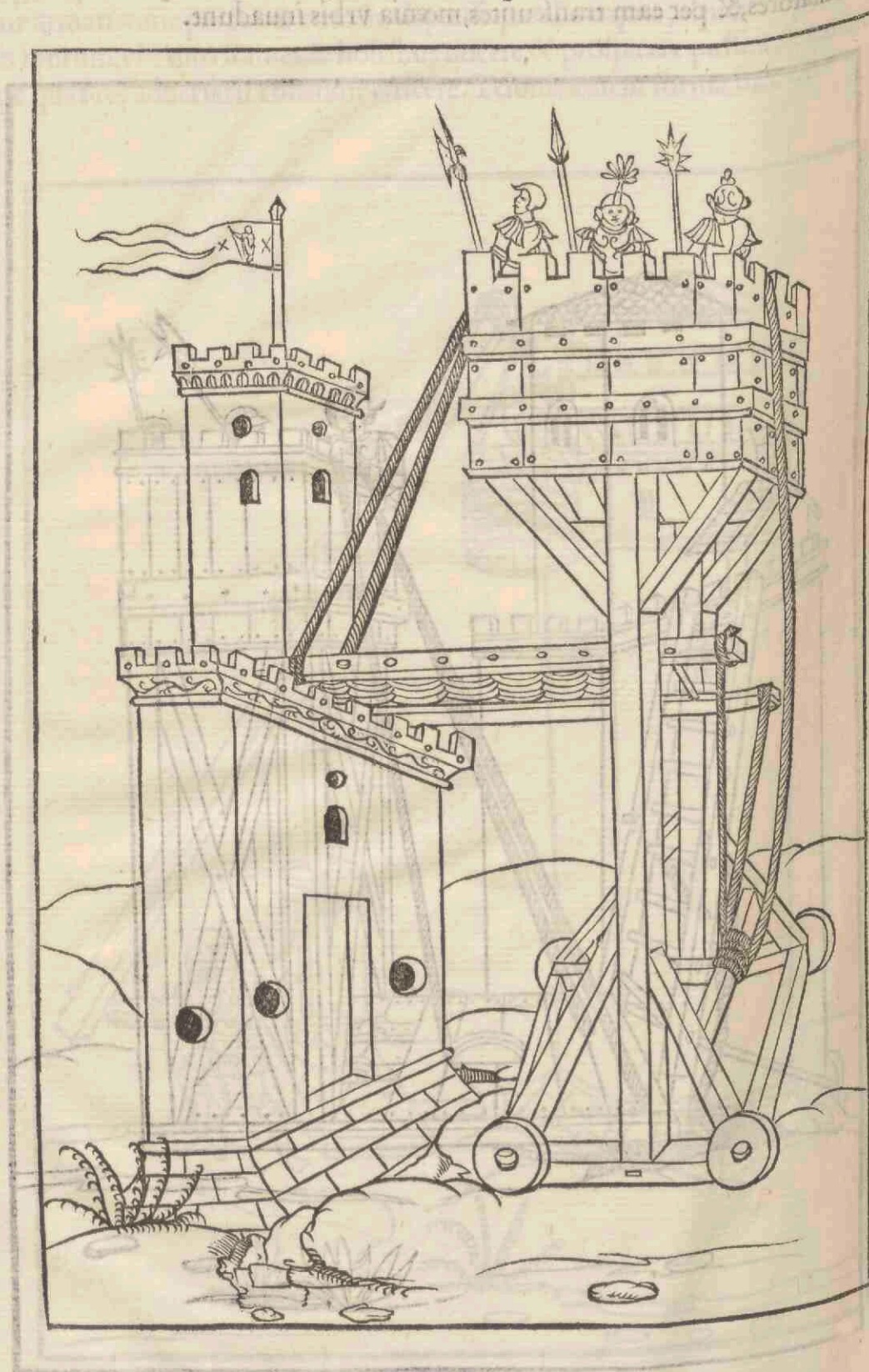
Telonum dicunt à longitudine quotiens vna trabs in terram præalta defigitur, quum in summo vertice alia transfuersa trabs longior, dimensa medietate connectitur, eo libramento vt si vnum caput dimerferit, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus siue tabulatis contextitur machina, in quã pauci collocantur armati: tunc per funes attracto depressoque alio capite, eleuati imponuntur in murum, vbi tuto stantes, & hostibus nocere, & prospicere possint, & renunciare quas res aduersarii conentur efficere. Telonis autem forma hæc est.

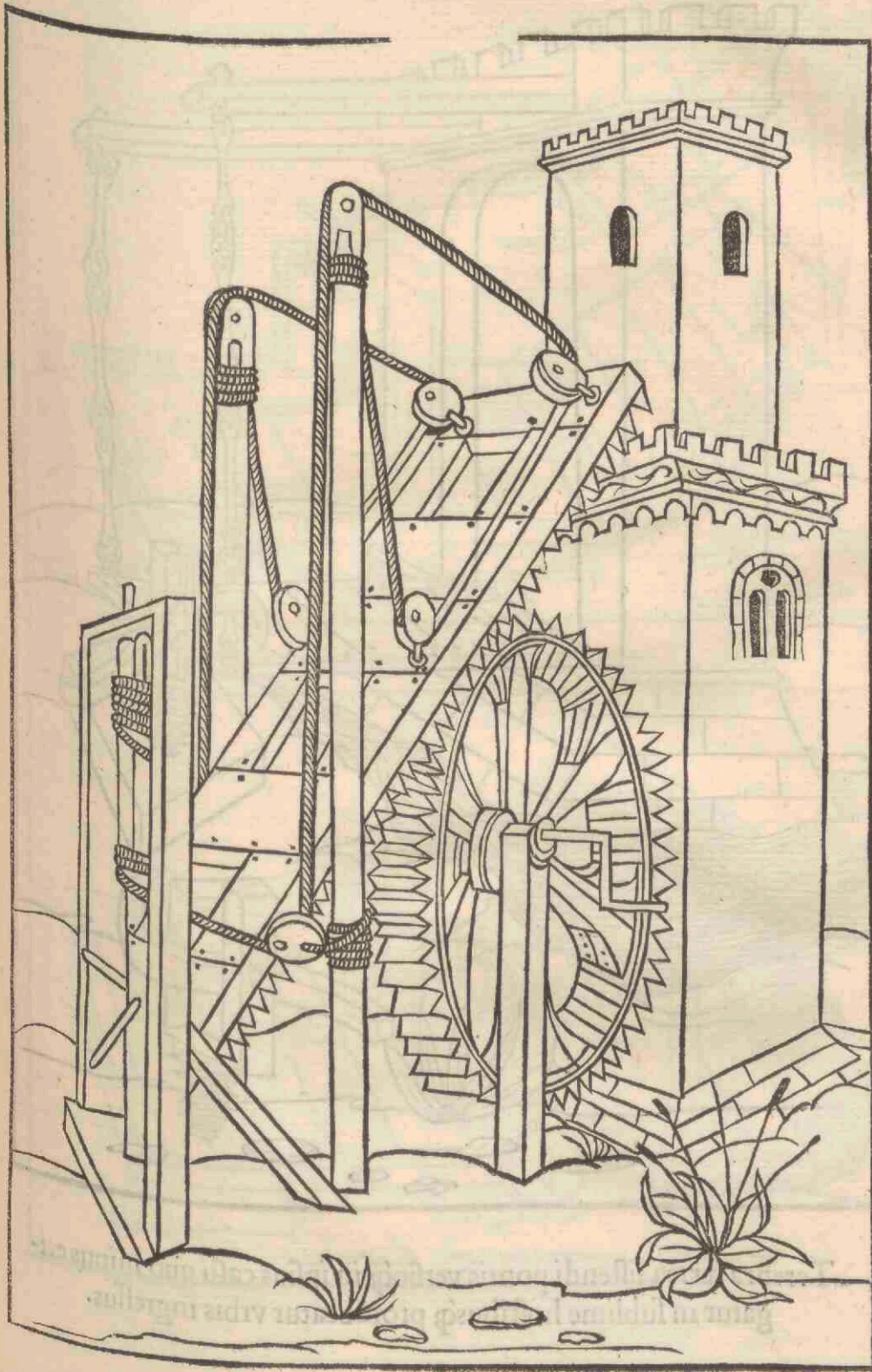
Sambuca, dicitur ad similitudinem citharæ vel organi machina, qua vrbs oppugnatur. Nam quemadmodum in cithara vel organo chordæ sunt, ita in trabe quæ iuxta trabem ponitur funes sunt, interdumque de superiori parte turriculæ pontem laxant trocleis vt descendant ad murum, statimque de turri exeunt bellatores, & per eam transeunt, mœnia vrbs inuadunt.

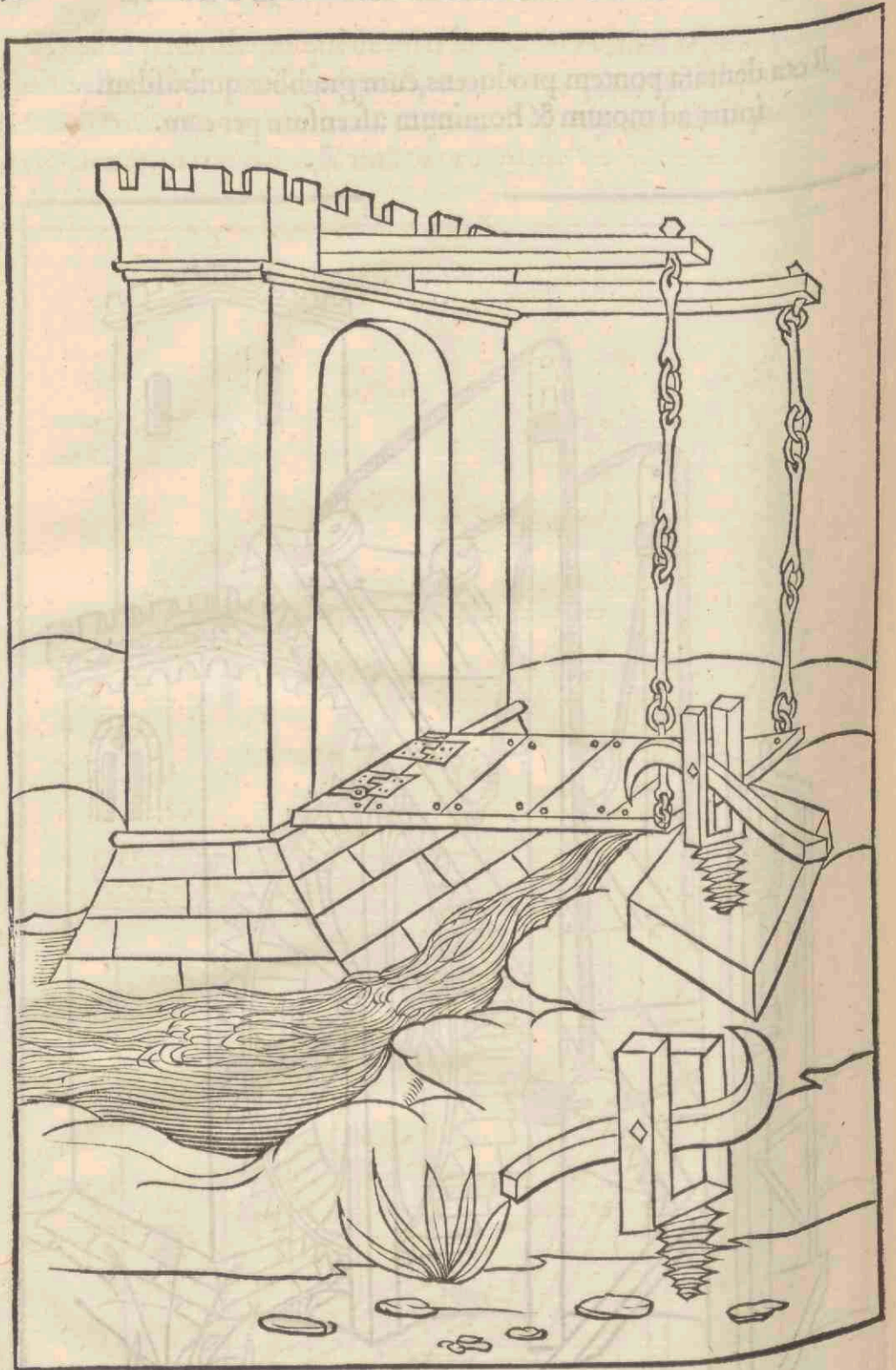

Exoſtra pons dicitur qui de turri lignea in murum repente producitur.
 Factus eſt duabus trabibus ſeptuſque vimine, quem ſubitò prolatus inter
 turrem murumque conſtituunt, & per eam egredientes machinam bellato-
 res in ciuitatem tranſeunt, & muros occupant.

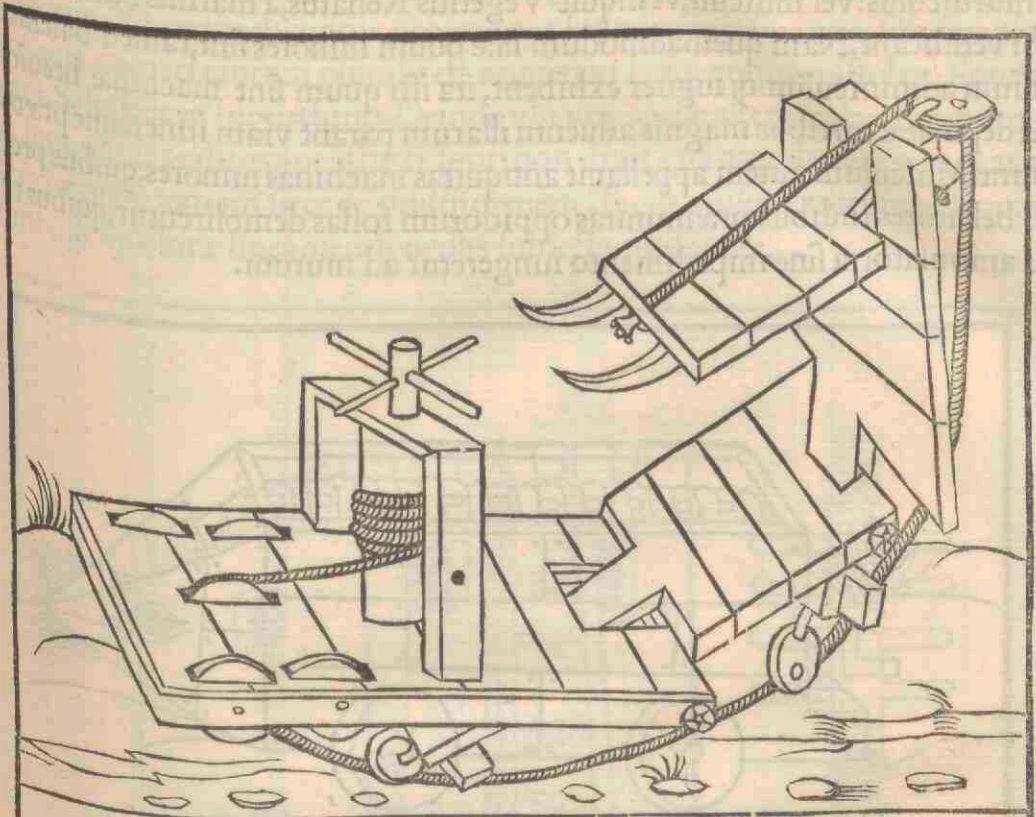
Rota dentata pontem producens, cum gradibus quibusdam
intus ad motum & hominum ascensum per eam.

Terebra ferrea sistendi pontis versioq; in ipsius casu quo minus erigatur in sublime hostibusq; prohibeatur vrbis ingressus.

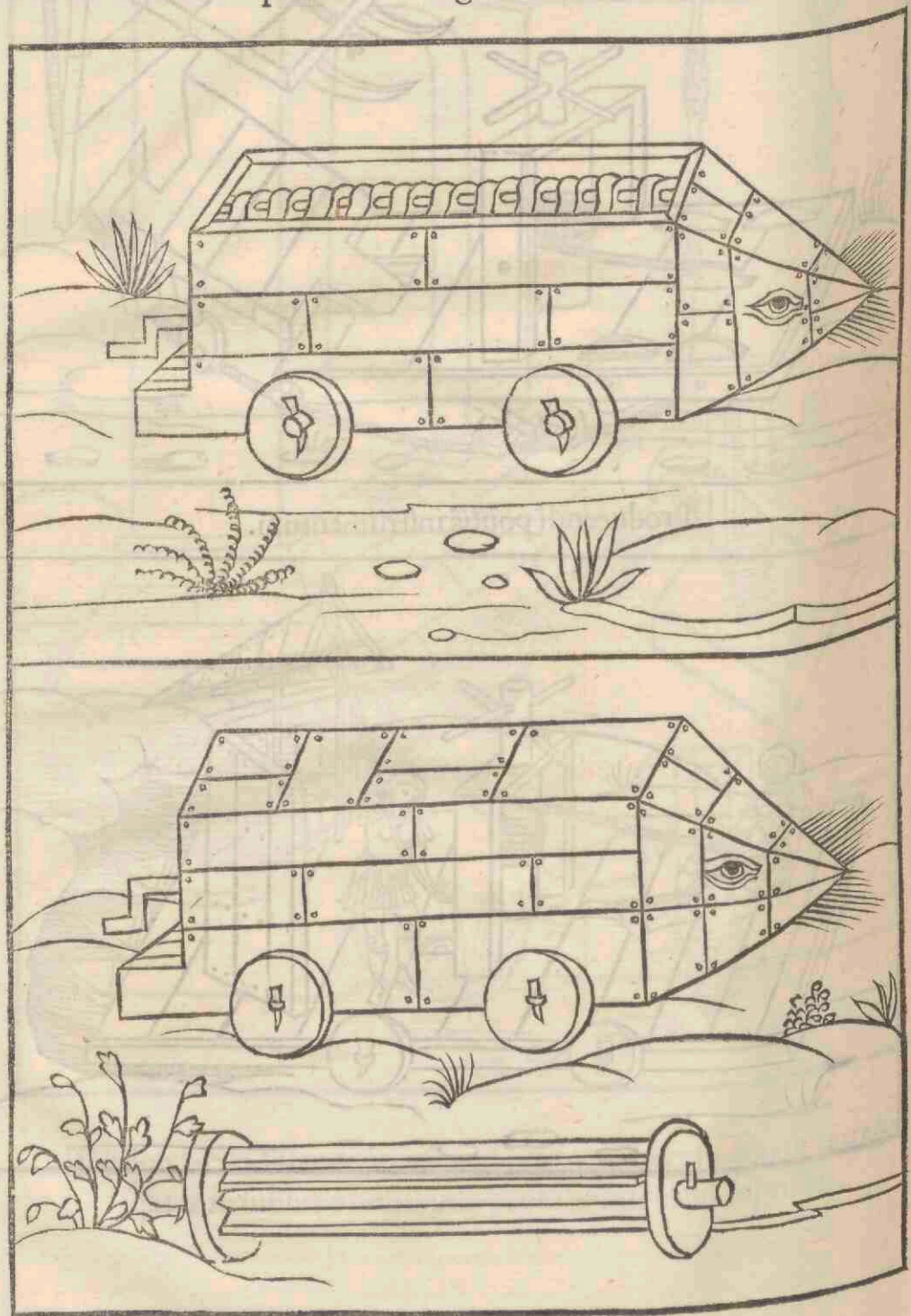
Erigendi pontis instrumentum.

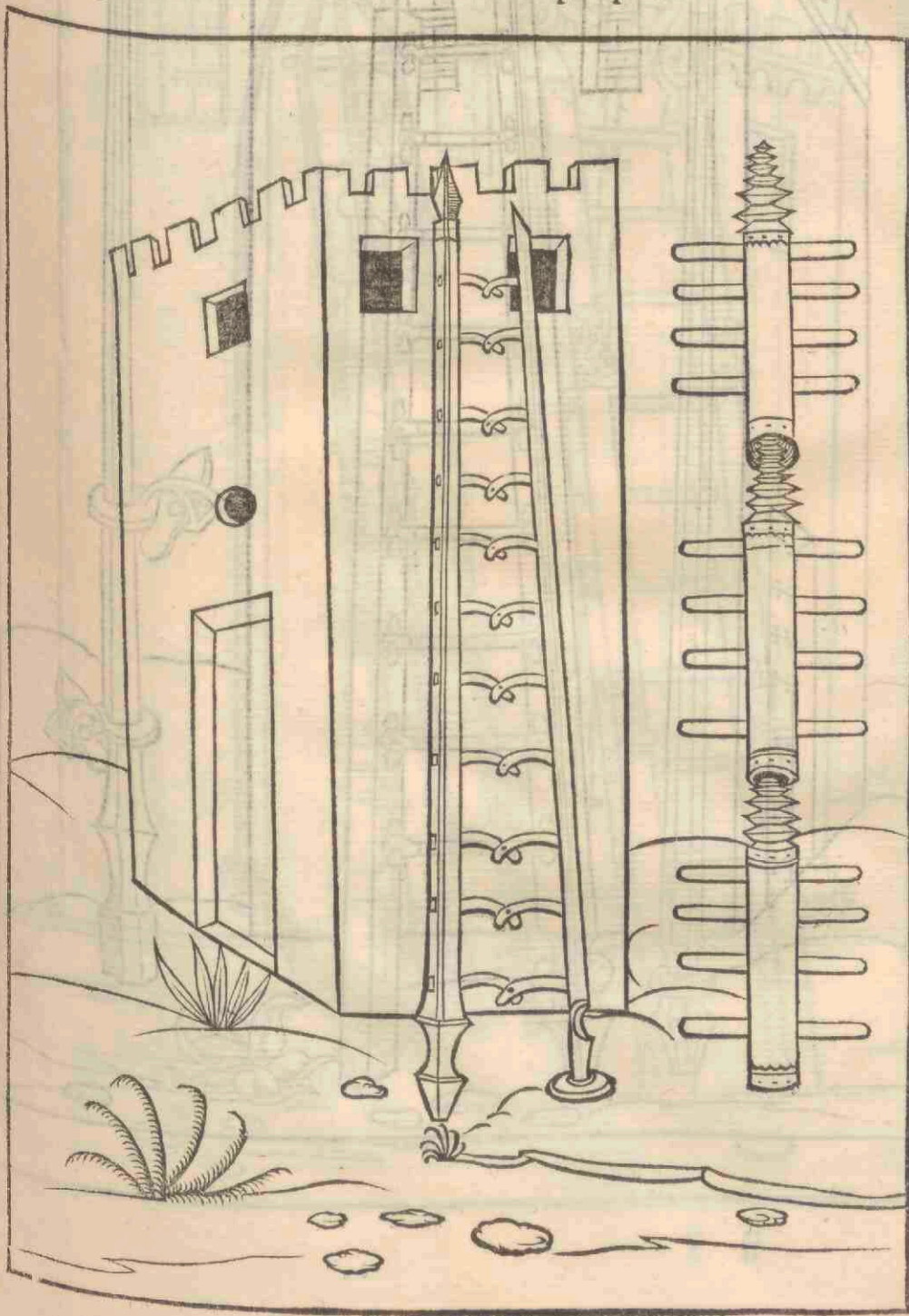
Producendi pontis instrumentum.

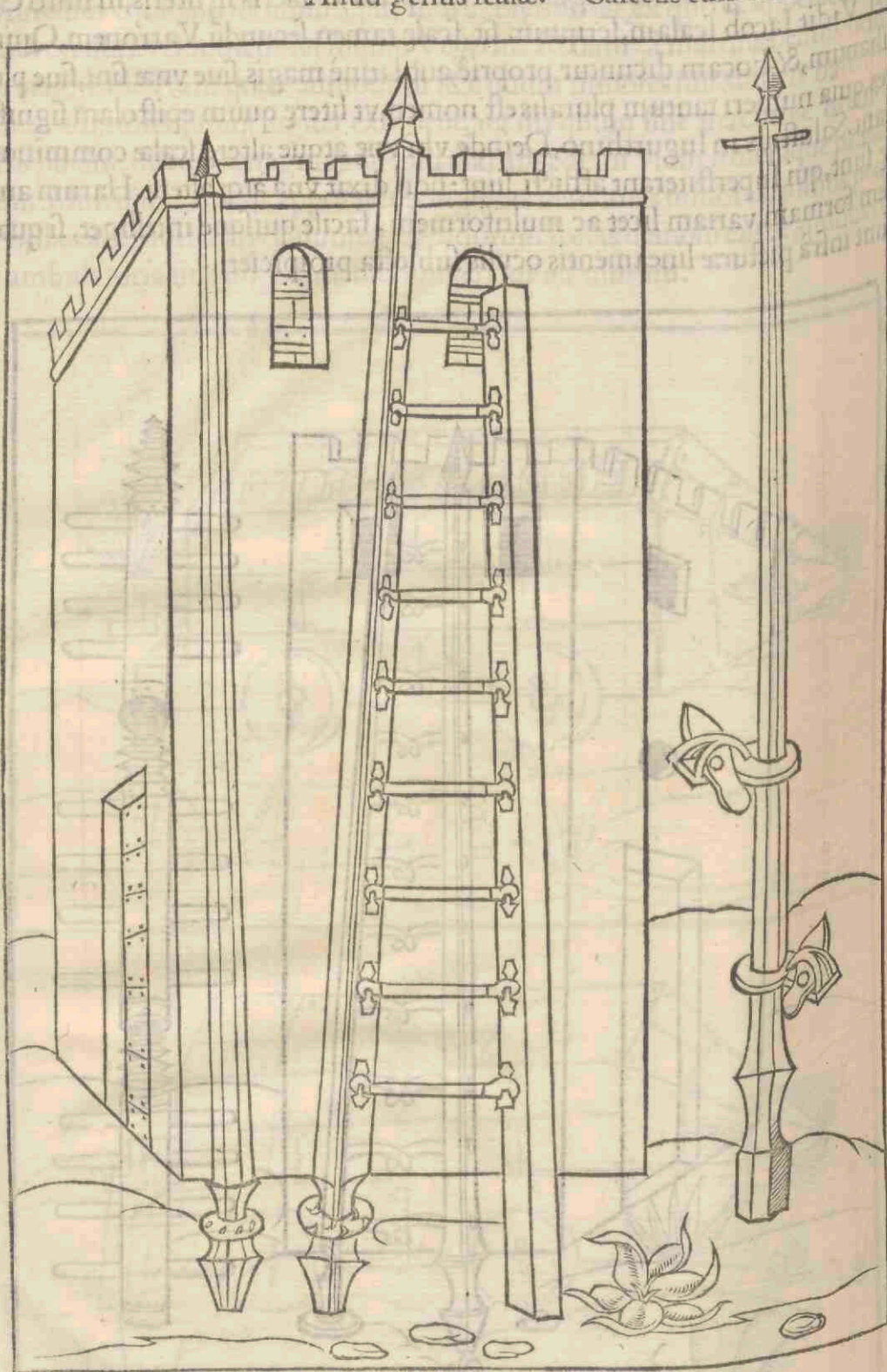
Musculus cuniculo fit similis, quo murus prefoditur, ex quo & appellatur, quasi murusculus: vel muscoli, ut inquit Vegetius Renatus, à marinis belluis nomen sibi vendicant. Nam quemadmodum illæ quum minores sint, tamen balenis auxilium adminiculūmq; iugiter exhibent, ita isti quum sint machinæ breuioribus vel deputatæ, turribus magnis aduentu illarum parant viam itineraque præmuniunt. Musculum autem appellauit antiquitas machinas minores, quibus protereti bellatores sudibus præmunitas oppidorum fossas demolirentur, quibus turris ambulatoria sine impedimento iungeretur ad murum.

Scala licet à quibusdã singulariter vsurpetur, & sacris in literis, in libro Genes. Vidit Iacob scalam, scriptum sit, scale tamen secundũ Varronem, Quintilianum, & Focam dicuntur propriè, aut latinè magis, siue vnæ sint, siue plures, quia numeri tantum pluralis est nomen, vt literæ quum epistolam significant. Salustius in Iugurthino, Deinde vbi vnæ atque alteræ scalarum comminutæ sunt, qui superstiterant afflicti sunt: non dixit vna atq; altera. Harum autem formam variam licet ac multiformem, facile quisque intelliget, si quæ sunt infra picturæ lineamentis oculis subiecta prospiciet.

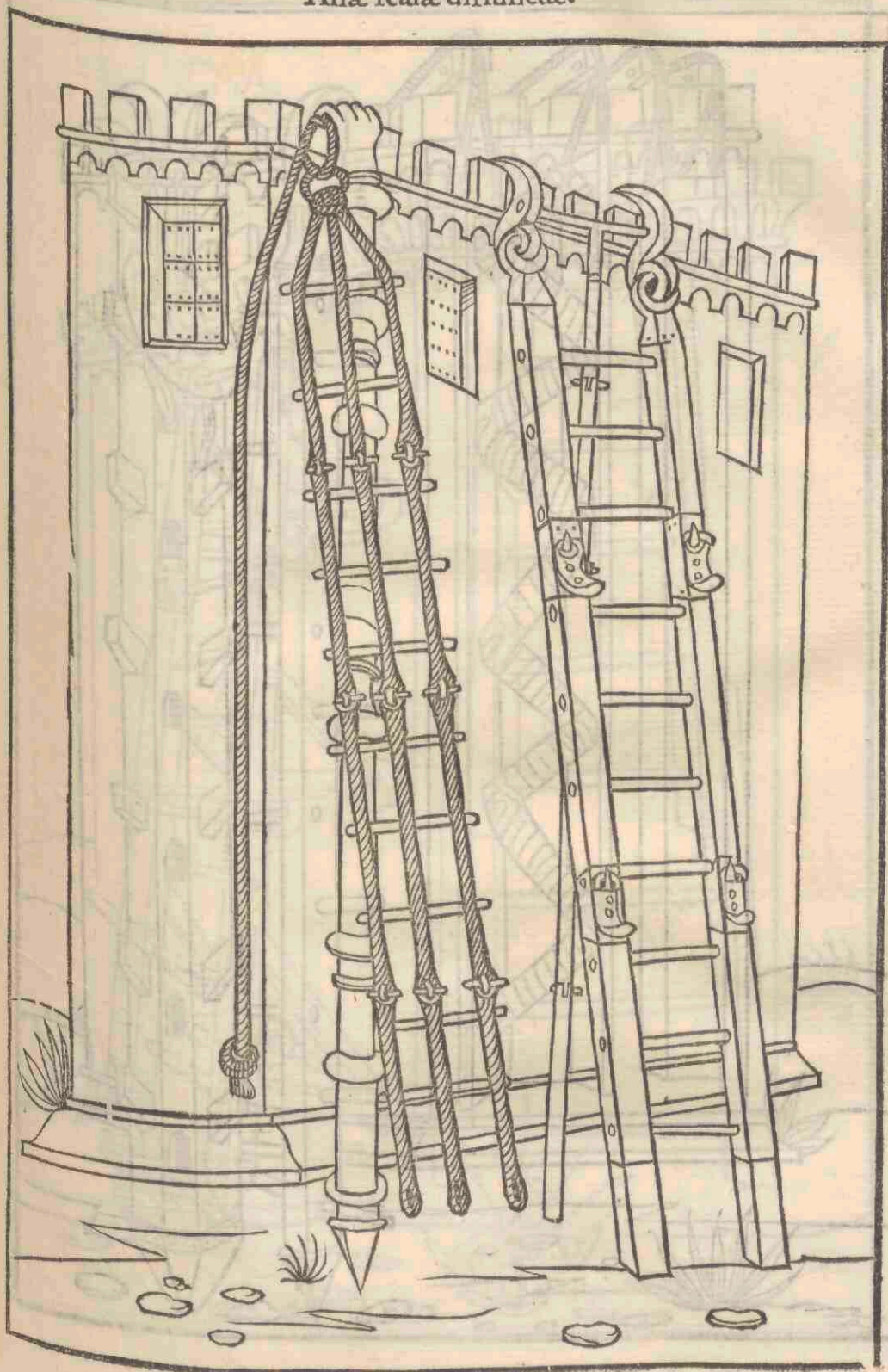

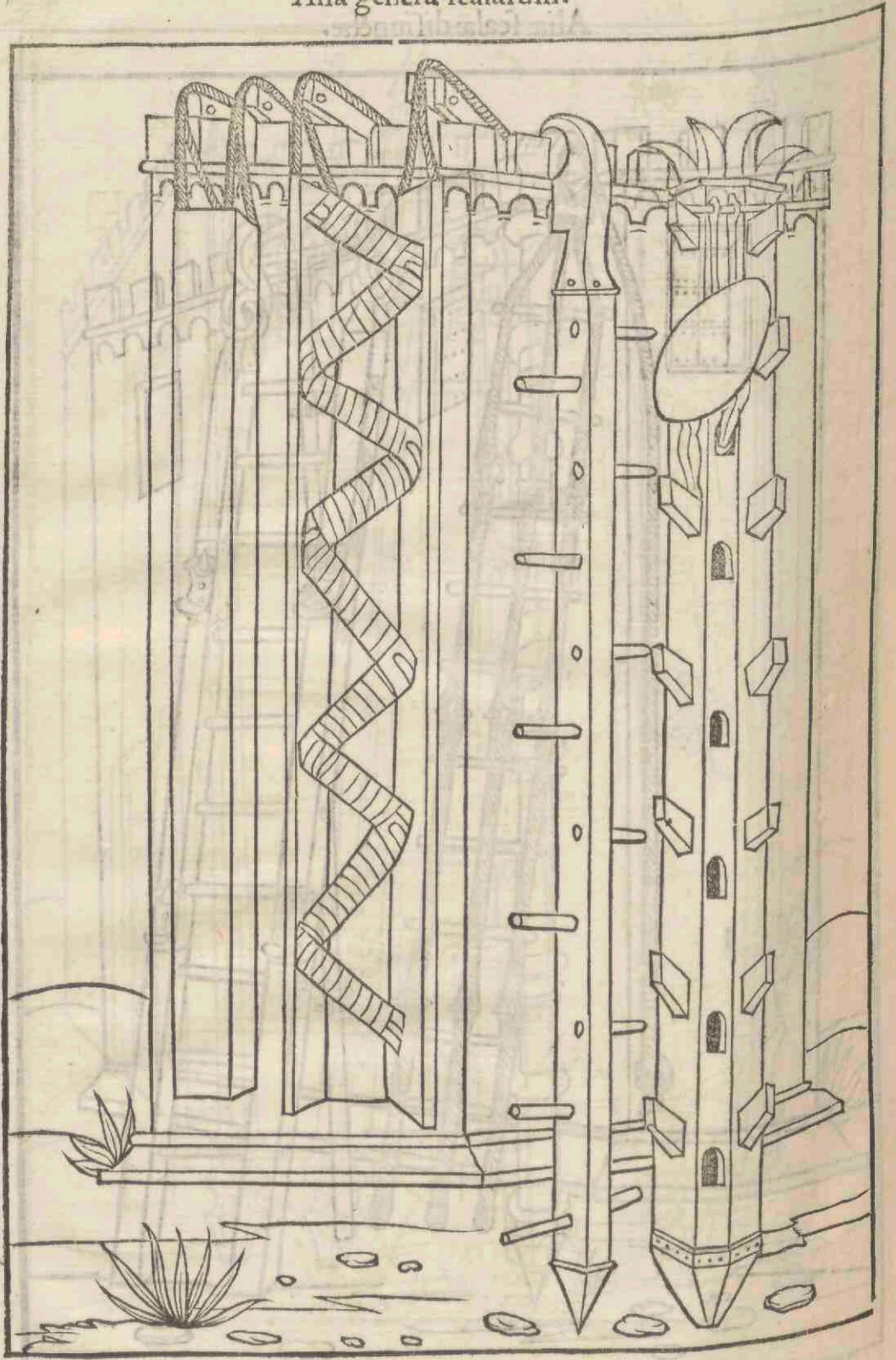
Aliud genus scala. Calceus cum annulo ferreo.

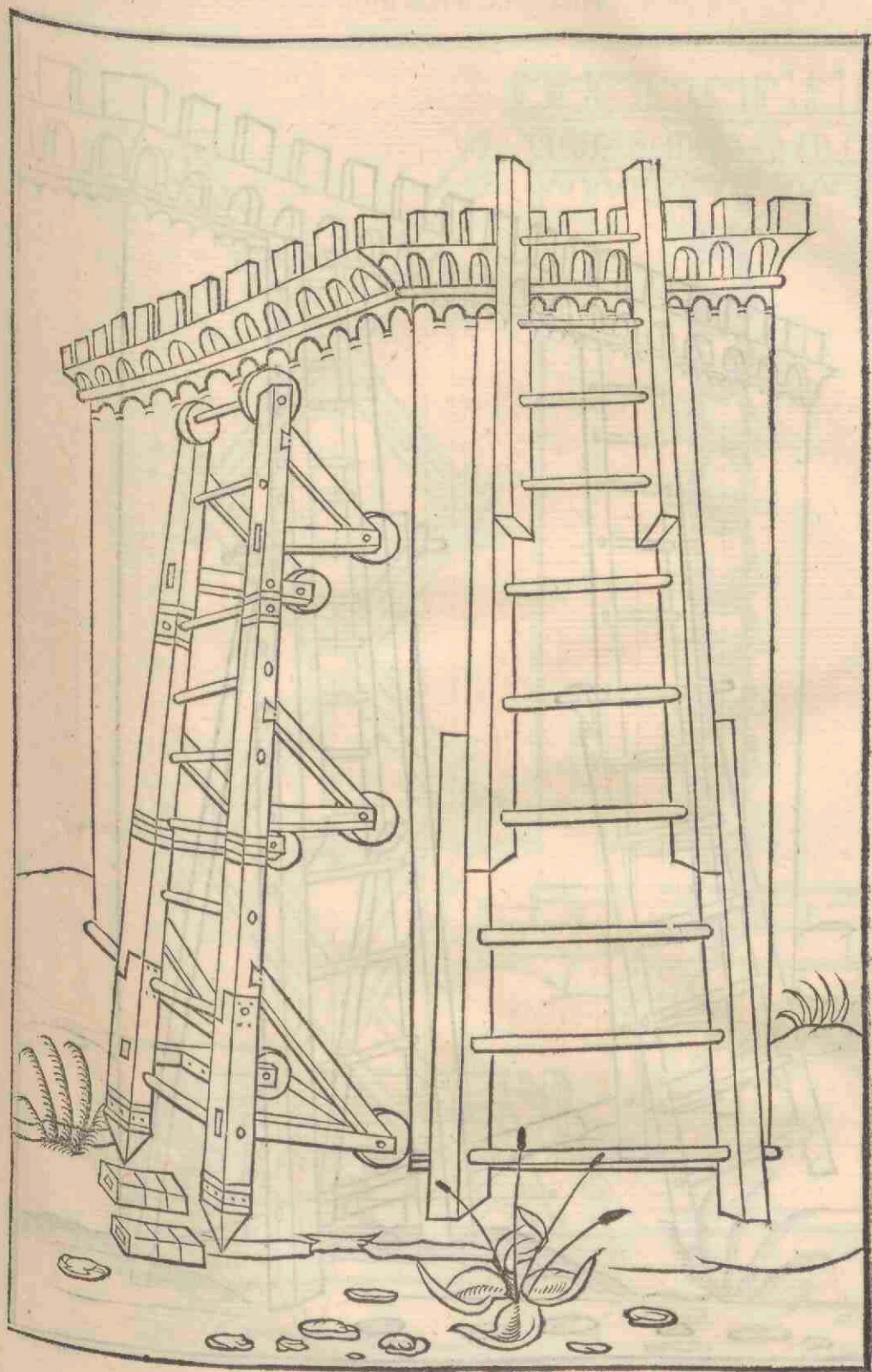

Y

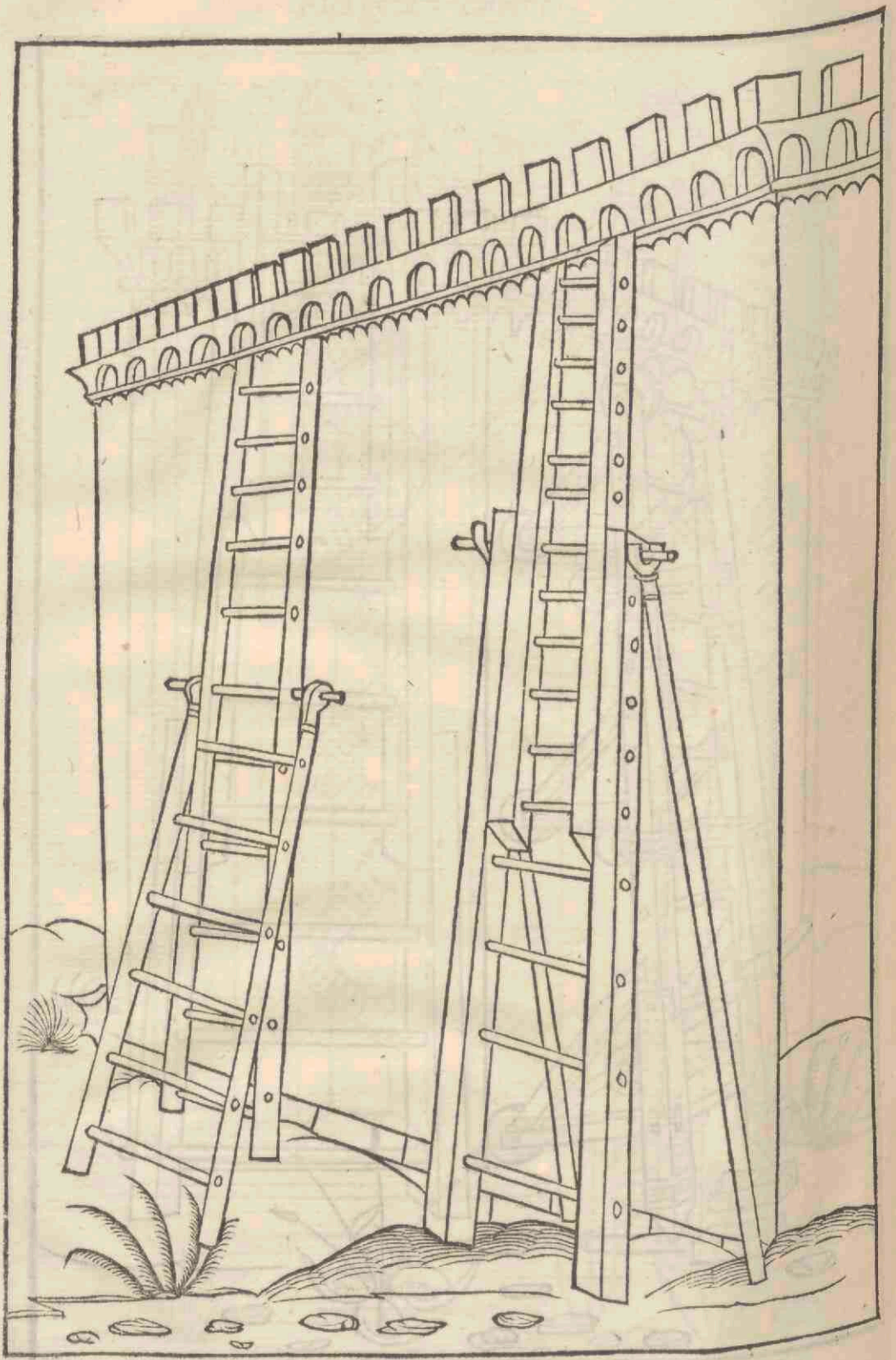
Alia scalæ disiunctæ.

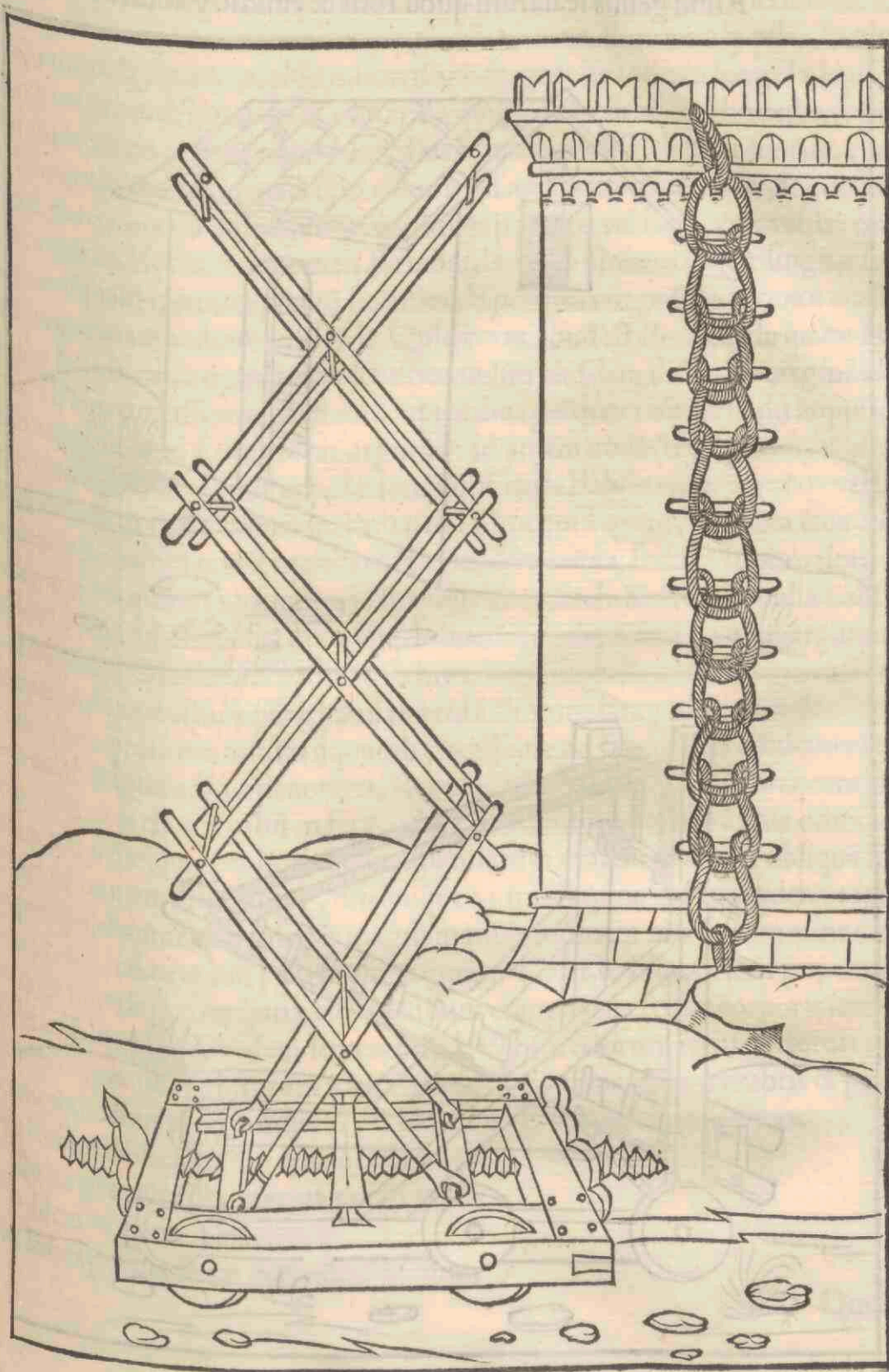

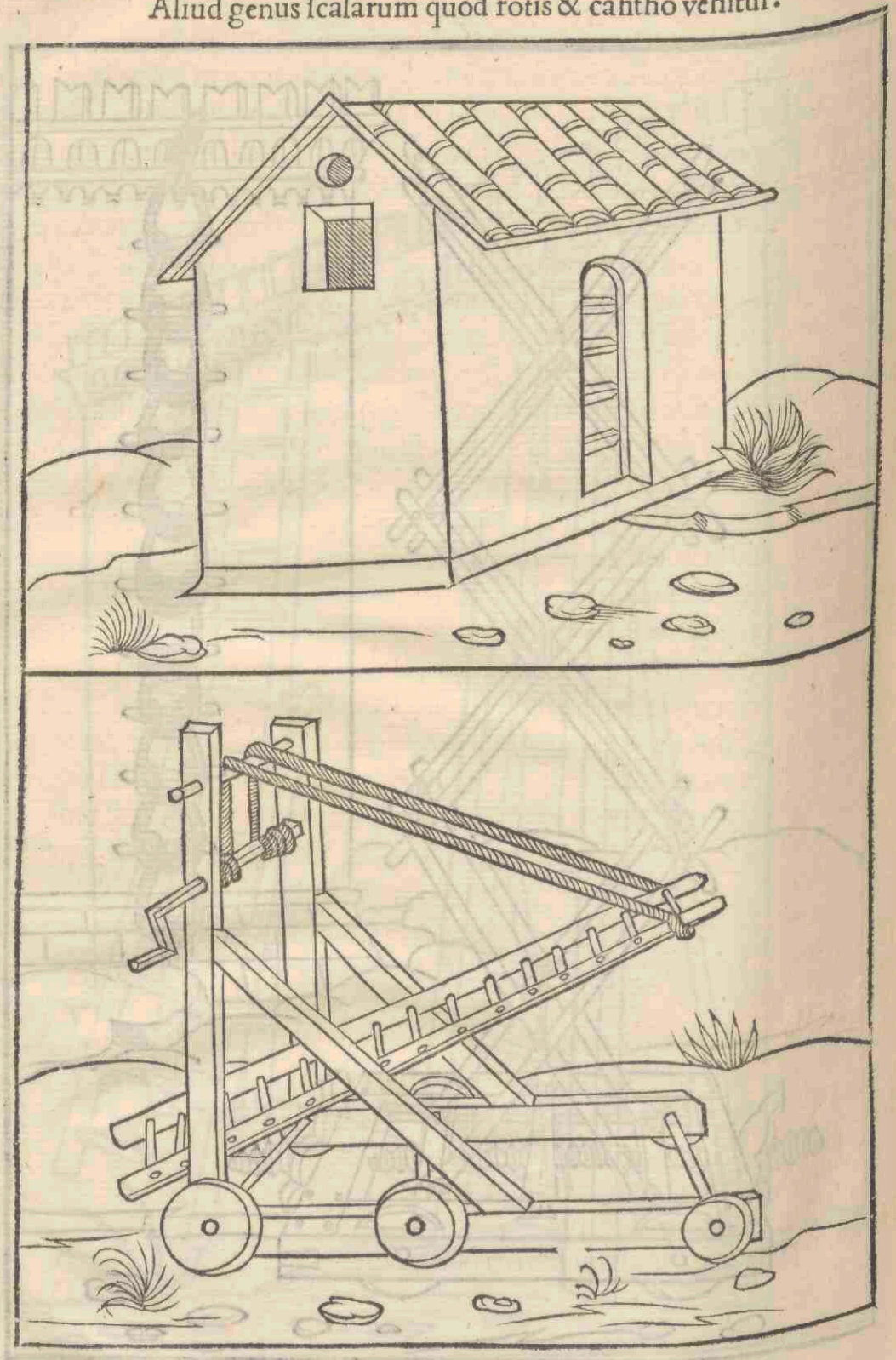
Y iii

III Y

Aliud genus scalarum quod rotis & cantho vehitur.

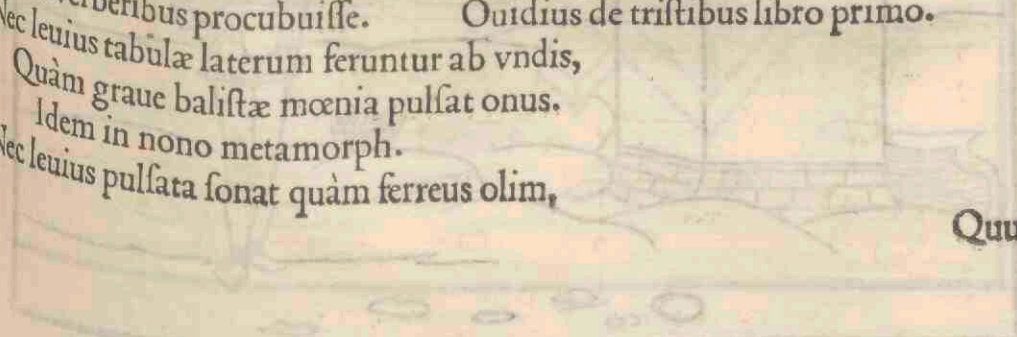

Bombarda, ut vulgo dicitur, metallica machina est quæ ignis incendio & sulphureo puluere, immo tartareo magis, glandes æneas, flammeasq; pilas, & globosa grauioraq; saxa conuoluens, horridono fragore ac tonitru longe lateque iacet, muros vrbiū quatiens, & obstantia quæq; demoliens, Archimedis, ut putatur, inuētum, eo tempore quo Marcellus Syracusas obsidebat, ut suorum ciuū libertatem tueretur, patriæq; excidium vel auerteret, vel differret, & quo non nisi temporis duces ac imperatores ut liberos populos, vel iugo, vel excidio premanant vtuntur. Hoc autem nomen Bombarda apud idoneos latinæ linguæ scriptores nusquam inuenio, quamq; huiusmodi nominis impositio à sonitu tracta mihi nequaquam videatur absurda. Quid enim aliud est Bombarda quam bombæ sue bombizatio quædam ardens? Sed nolim eiusdem dictionis originē aliquam ab aliis doctissimis intactam scriptoribus pertinaci nimis sensu atque iudicio asserere, ne cui forte videar argutior: id autem audacter dixerim, balistæ, vel tormenti, vel machinæ appellatione contineri. Balista enim à græco verbo βαλίστρα deducitur quod latinè dicitur iacio. Quicquid igitur, siue saxa iacit, siue sagittas, recte balista potest appellari. Nonius Marcellus, Balistæ sunt, maiora saxa & grauiora quibus iaciuntur. Vitruuius lib. x. arch. Sed tamen nulla balista perficitur, nisi ad præpositam magnitudinem ponderis saxi quod id organum mittere debet. Orosius lib. iii. historiarum, Regulus bellum carthaginense sortitus, iter cum exercitu faciens, haud procul à flumine Bragada castra constitit: ubi quum plurimos milites aquandi necessitate ad flumen descendentes serpens miræ magnitudinis deuoraret, Regulus ad expugnandam bestiam cum exercitu profectus est, sed nihil in tergo eius proficientibus iaculis atque omnium telorum ictu irritum, quæ per horrendam squanarum cratem quasi per obliquam scutorum testudinem labebantur, mirumque in modum ne corpus læderent ipso corpore pellebantur, quum insuper magnam multitudinem morsu comminui, impetu proteri, halitu etiam pestifero exanimari videret, balistas deferri imperauit per quas murale saxum spinæ eius incussum compagem totius corporis soluit. Valerius Maximus de eodem serpente lib. i. Quum telorum iactu perforari nequiret, ad vltimum balistarum tormētis vndiq; peritam, filicum crebris & ponderosis verberibus procubuisse. Ouidius de tristibus libro primo.

Nec leuius tabulæ laterum feruntur ab vndis,
Quam graue balistæ mœnia pulsat onus.

Idem in nono metamorph.
Nec leuius pulsata sonat quam ferreus olim,

Quum

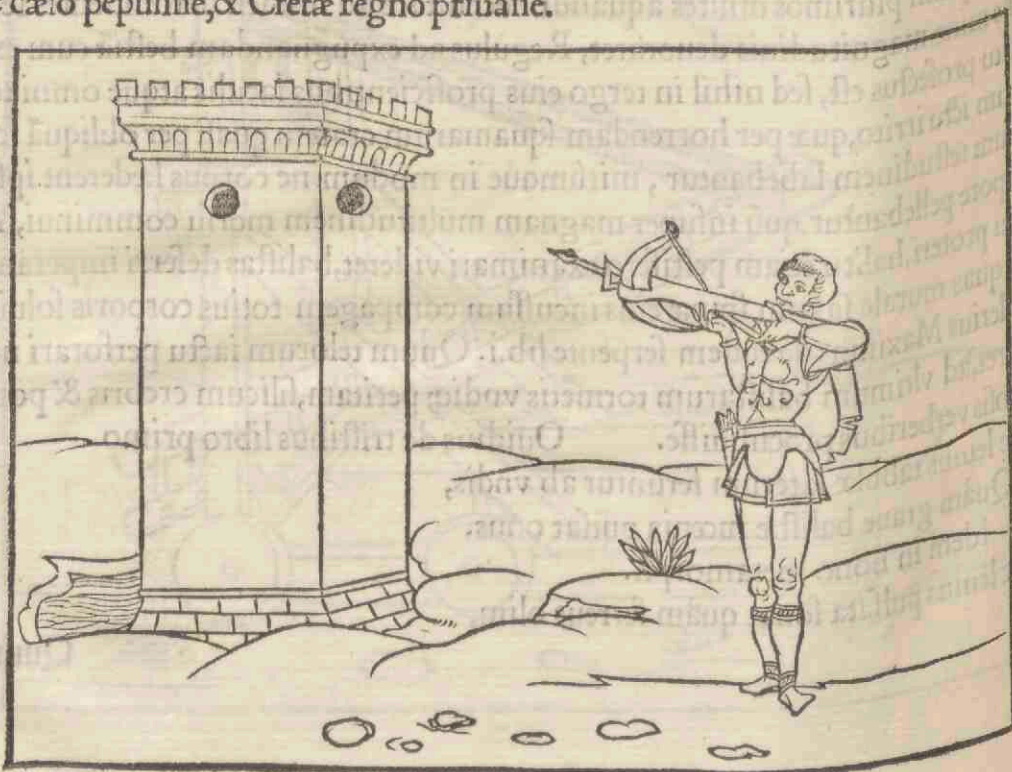

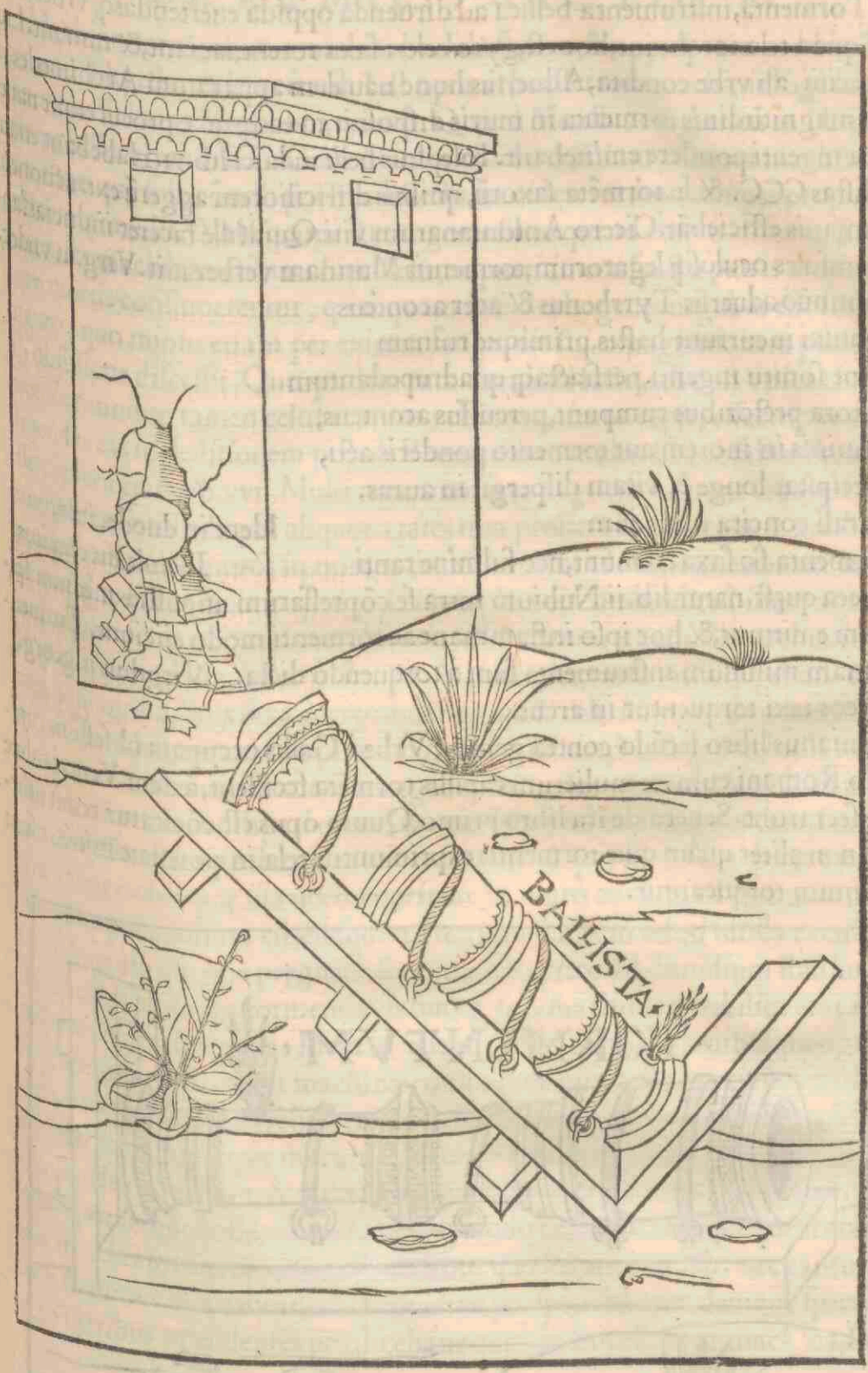
Quum laceras aries balistâque concutit arces.

Seneca quæst. natur. libro secundo, Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt, sicque non imitabile fulmen, vt Maro inquit, humana rabies quodam magno auctore teste imitata est. Quod autē sagittas iaciat balista, auctor est Ammianus Marcellianus, rerum gestarum xxiiii. Assistit, inquit, artifex contemplabilis, & subtiliter apponit in temonis cauamine sagittam ligneam spiculo maiore conglutinatam, & cum ad extremitatem neruorum acumen uenerit summum, percita inter no pulsu à balista ex oculis auolat, interdum nimito ardore scintillans, & euenit sæpius vt antequam telum cernatur, dolor lætale uulnus agnoscat. Idem xxv. Tum aprata ligneis sagittis balistæ, flexu, stridore torquebantur, creberrima spicula funditantes. Hieronymus libro primo cōtra Iouinianum, Balista quanto plus retrahitur tanto fortius emittitur.

Lucanus in secundo,
Tortâque per tenebras validis balista lacertis
Multifidas iaculata faces.

Hanc & græci in fine addetes *βαλίστρα* dicunt, quam et Syrophœnicas inuenisse vi. natur. histo. Plinius auctor est. Ancon autem antiquissimus historiarum auctor scribit pulsum à Ioue Saturnum fugisse in Græciam, ubi mōstruosorum hominum exercitum congregauit, contra quem Iupiter alpestram partem occupans, balistarum usum docuit. Proinde victoria potitus, fingitur à pœtis Iouem de cælo pepulisse, & Cretæ regno priuasse.

Tormenta, instrumenta bellica ad diruenda oppida euertendasq; vrbes, sic dicta quòd tela torqueant, hoc est, gyro celeri saxa rotent, iaciant, & mittant. Linius xxiiii. ab vrbe condita, Aduersus hunc naualem apparatus Archimedes varia magnitudinis tormenta in muris disposuit, in easq; quæ procul erant naues saxa ingenti pondere emittebant. Iosephus belli iudaici lib. vi. Habebant etiam balistas CCC. & L. tormēta saxorū, quibus difficiliorem aggerū extructionem Romanis efficiebāt. Cicero Antonianarum viii. Quid? ille faceret inducias ante consules oculosq; legatorum, tormentis Mutinam verberauit. Virg. in vndec.

Continuò aduersis Tyrrenus & acer aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaq; quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt, percussus aconteus,
 Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
 Præcipitat longe & vitam dispergit in auras.

Murali concita nunquam

Tormenta sic saxa fremunt, nec fulmine tanti

Seneca quæst. natur. lib. ii. Nubium intra se cōpressarum angustia medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant ac tormenti modo eiiciunt. Tormenta etiam missilium instrumenta sunt à torquendo dicta. Virgilius ii. georg.

Itureos taxi torquentur in arcus.

Firmianus libro secūdo contra gentes, Vrbe à Gallis occupata obsessi in capitolio Romani cum ex mulierum capillis tormēta fecissent, ædem Veneri caluæ consecrarunt. Seneca de ira libro primo, Quum opus est cōcitur remittiturque, non aliter quàm quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittētis sunt quantum totqueantur.

Idem in duodecimo,

Desultant crepitus.

Machina, tormentum murale vrbes labefaciens, & oppidorum mœnia. Tragicus in Thyeste, Admotis nihil est opus vrbes sternere machinis, lōge saxa rotantibus. Valerius Max. libro quinto, Q. verò Metellus celtibericū in Hispania gerens bellum quū urbem Centobricam obsideret, & iam admota machina partem muri quæ sola cōuelli poterat disiecturus videretur, humanitatē propinquæ victoriæ prætulit. Nam quum Rethogenis filios qui ad eum transierat Centobricenses machinæ ictibus obiecissent, ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis consumerentur, quanquam ipse Rethogenes negabat esse impedimento, quo minus etiam per exitum sanguinis sui expugnationem perageret, ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi factō, etsi non vnus ciuitatis mœnia, omnium tamen celtiberarum urbium animos cepit, effecitq; vt ad redigendas eas in deditiōem populi Romani non multis sibi obsidionibus opus esset. Seneca epist. lib. xvii. Multi inueniuntur qui ignem inferant vrbi, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternāt, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram multitudinem adductis arietibus ac machinis quassent. Idem decimo quarto, Philosophia circundanda est inexpugnabili muro, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. Plutarchus in vita Marcelli, Vt verò machinas instruxit Archimedes, varia missiliū genera & immentæ magnitudinis saxa, incredibili fragore & celeritate iacula aduersum terrestres emittebat copias. Iosephus lib. iii. belli iudaici, Missaq; machinis saxa & murorum minas auferebant, & frangebant angulos turrium. Virorum autem nulli tam fortiter constipati erant, vt non vsque ad extremam aciem, saxi magnitudine & violentia sternerentur. Sciet autē aliquis huius machinæ vis quantum valeat ex his quæ illa nocte contigere, In muro cuidam ex circumstantibus Iosippo caput auulsum est, eiusque ad tertium stadium veluti funda excussa caluaria. Interdiu quoque pregnantis fœminæ icto vtero ad dimidium stadium infans abactus est, tanta tormento vis fuit. Ergo machinis terribior erat impetus & missilium strepitus. Idem in eodem, libro sexto, Omnibusque agminibus contra excursus erant machinæ comparatæ mirabiles, præcipue verò legionum decimæ: balistæ verò vehementiores, & tormenta saxorum quibus nō solum irruentes sed etiam super murum stantes euertebantur. Nam & singula saxa tantum pondus æquabant, & vltra modum stadii torquebantur. Ictus autem non solum primis quos offendiissent, sed aliquando posterioribus quoque intolerabilis erat. Iudæi primo cauebant à lapidibus quod erant candidi: nec tantum sono & fremitu noscebantur, sed claritudine prospiciebantur, denique speculatores in curribus prædices quando impelleretur machina, saxum

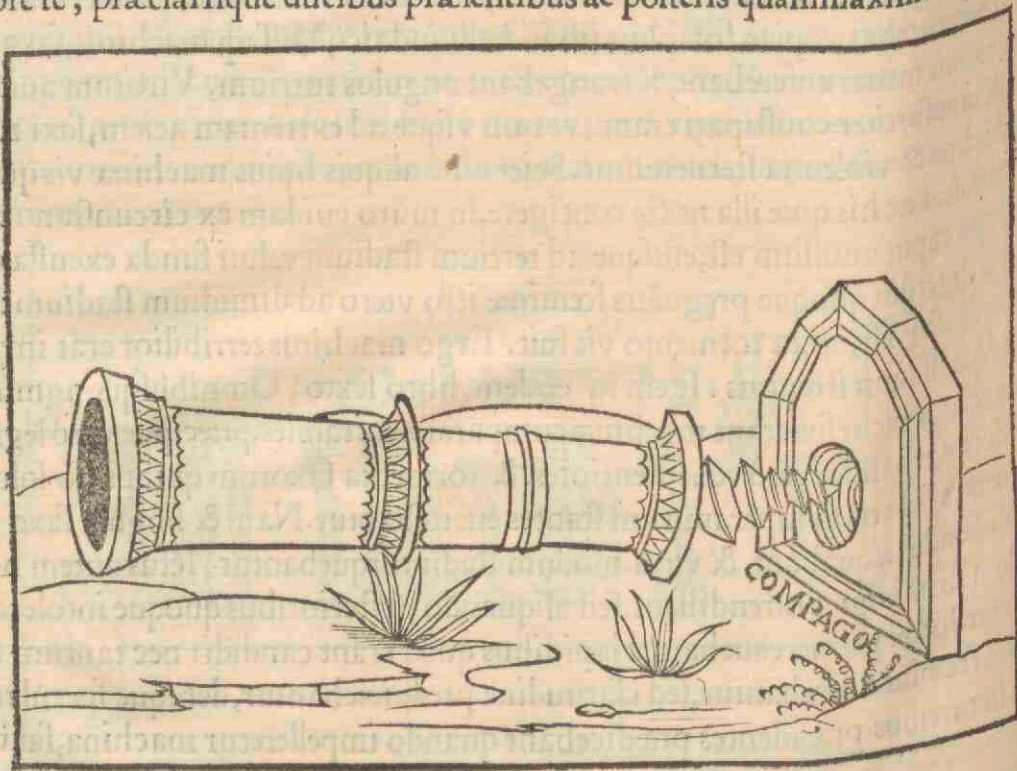
Z

que

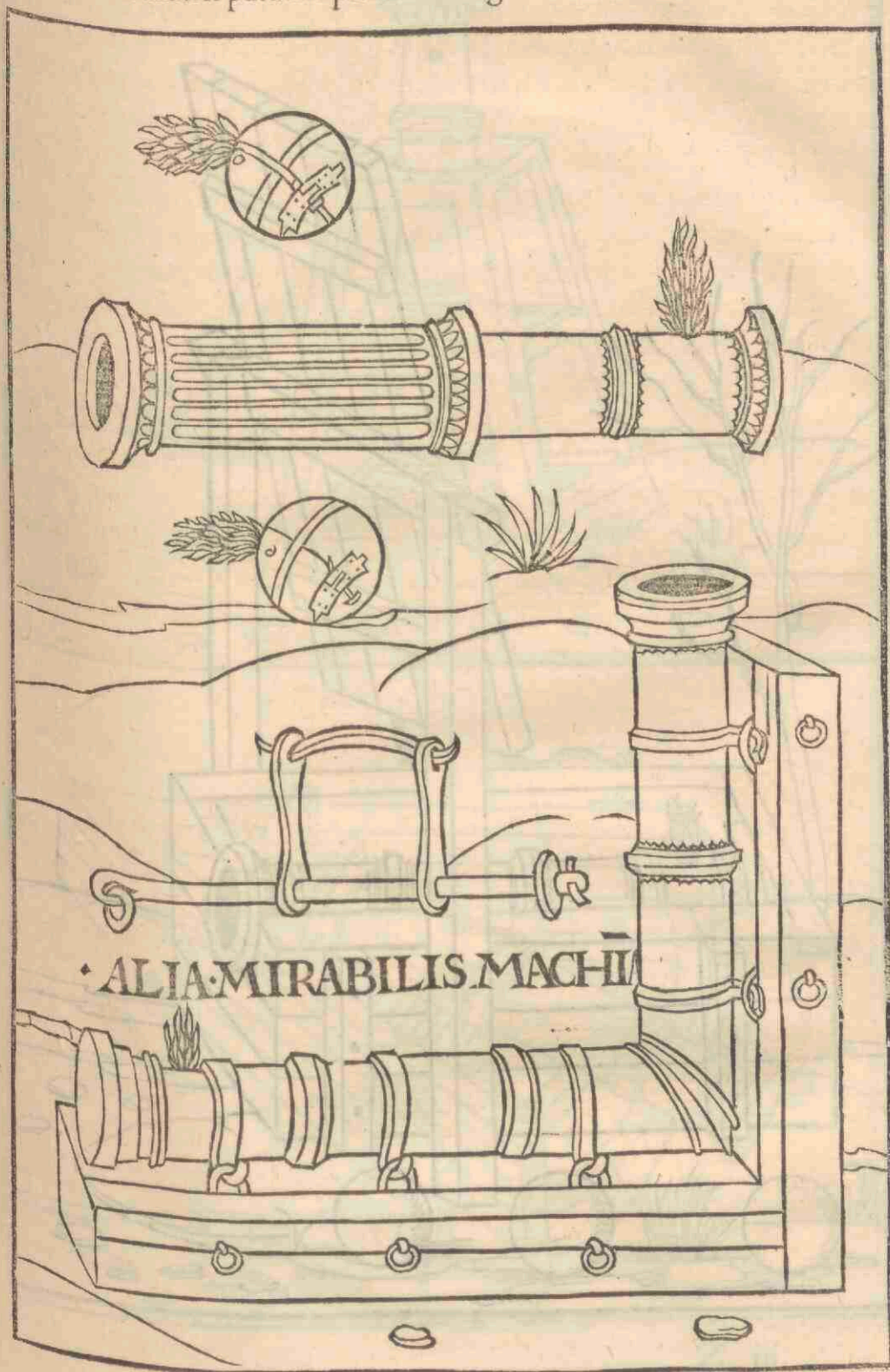
que ferretur, patria lingua clamantes, Filius venit. Itaque prædicebant in quos veniret, atque ita vitabant, & hinc eueniebat vt illis declinantibus lapis iruitus intercideret. Proinde contra Romani excogitabant atramento decolorare lapides: tunc enim missi non similiter incertos ictus habebant, multosque simul vnus impetu corrumpebant. Idem in eodem, Ad Antonianam verò ab ipsis sociis cum multitudine Zelotarum, nõ solum q̄ de loco superiore pugnabant, verum etiam quòd machinis vti didicerant. Paulatim enim vsus aluit peritiam. Aristoteles lib. vii. Politi. Præsertim hoc tempore in quo tormēta & machinæ ad obsidiones vrbiũ cū omni subtilitate sunt adinuēta. Laërtius Diogenes libro de vita philosophorũ, De metallicis, inquit, machinis scripsit Strato philosophus. Hæc si nota forent, frueremur simplice cultu: Claudianus libro secundo,

Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

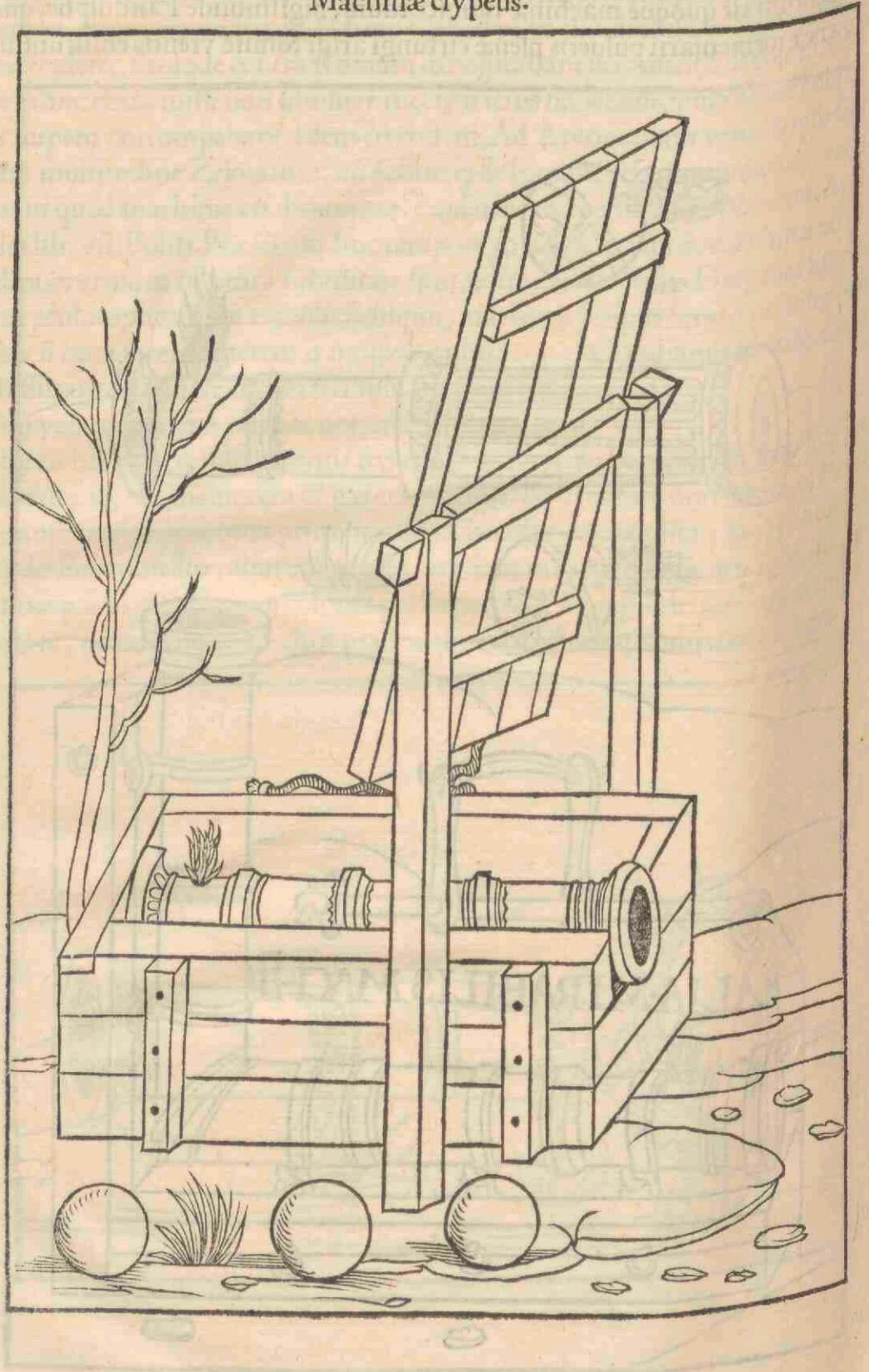
Vtq̄ in his bellicis instrumentis tua tibi, Sigismunde Pandulphe, quandoq̄ memorem inuenta, memorem & cæteris quibus illa vsui fore non ambigo, Pontitur ante oculos machina prius inuisa, à sæculisq̄ inaudita: quippe quæ secundo sine subsellio, aliarum præter omnium morem, dictu mirabile, librata innixaq̄ solo, ac grauitate post sua pressa persistit. Egregium sane inuentum auctore te, præclarisq̄ ducibus præsentibus ac posteris quàmmaximè dignum.

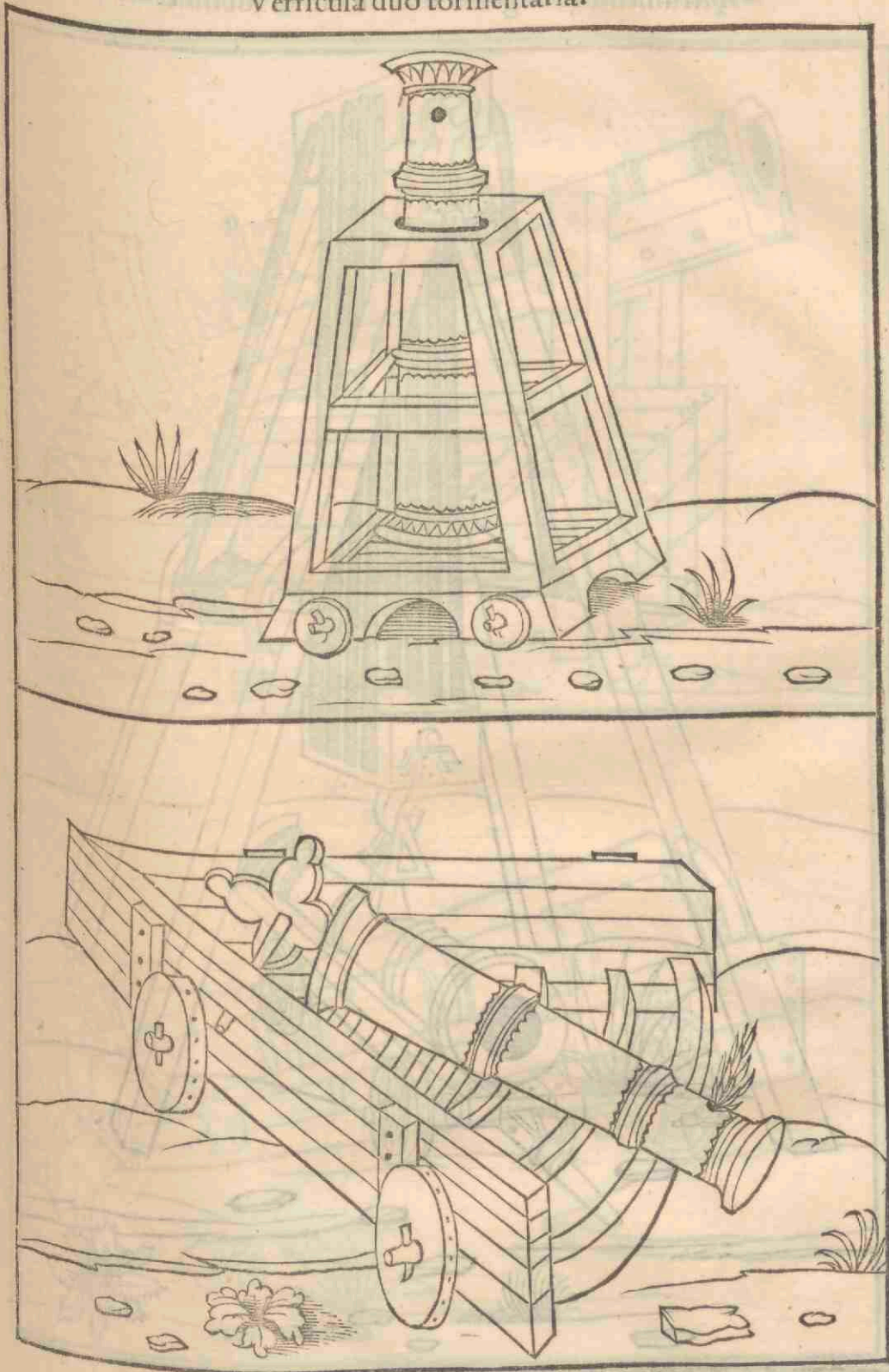
Inuentum est quoque machinæ huiusce tuum, Sigismunde Pandulphe, qua
pilæ aeneæ tormentarii pulveris plenæ cû fungi aridi fomite vrentis emittuntur.

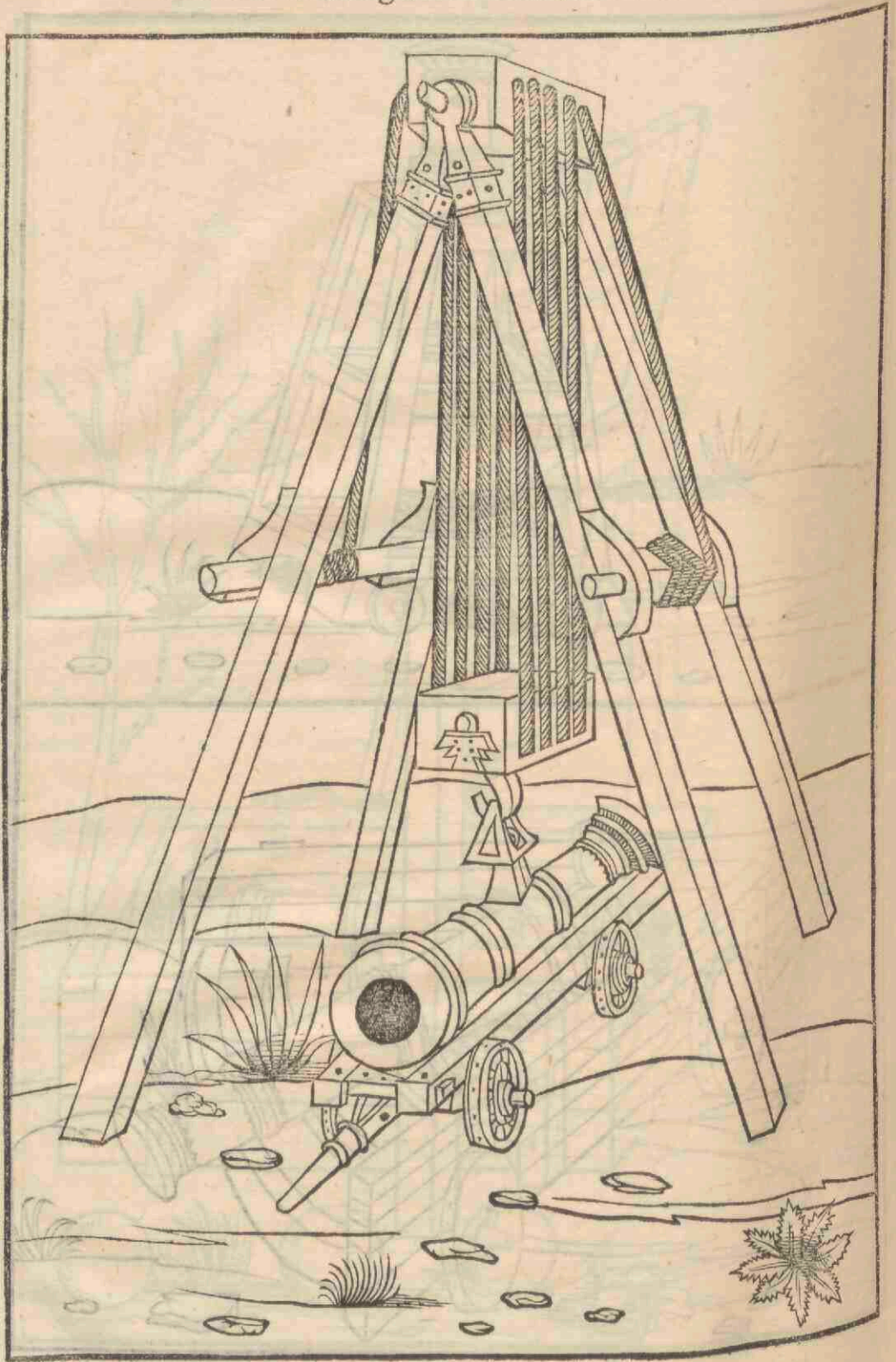
Machinae clypeus.

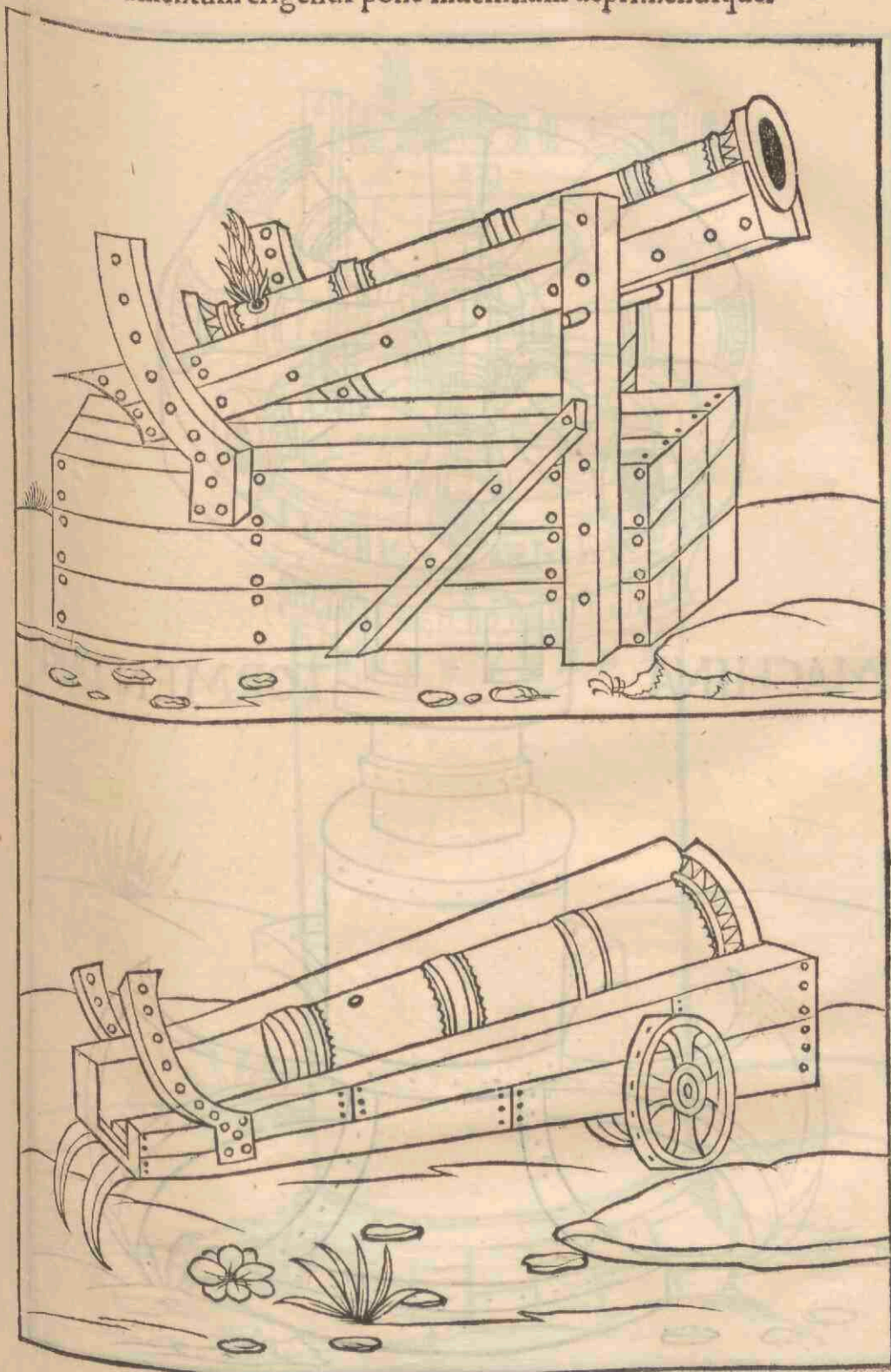
Verricula duo tormentaria.

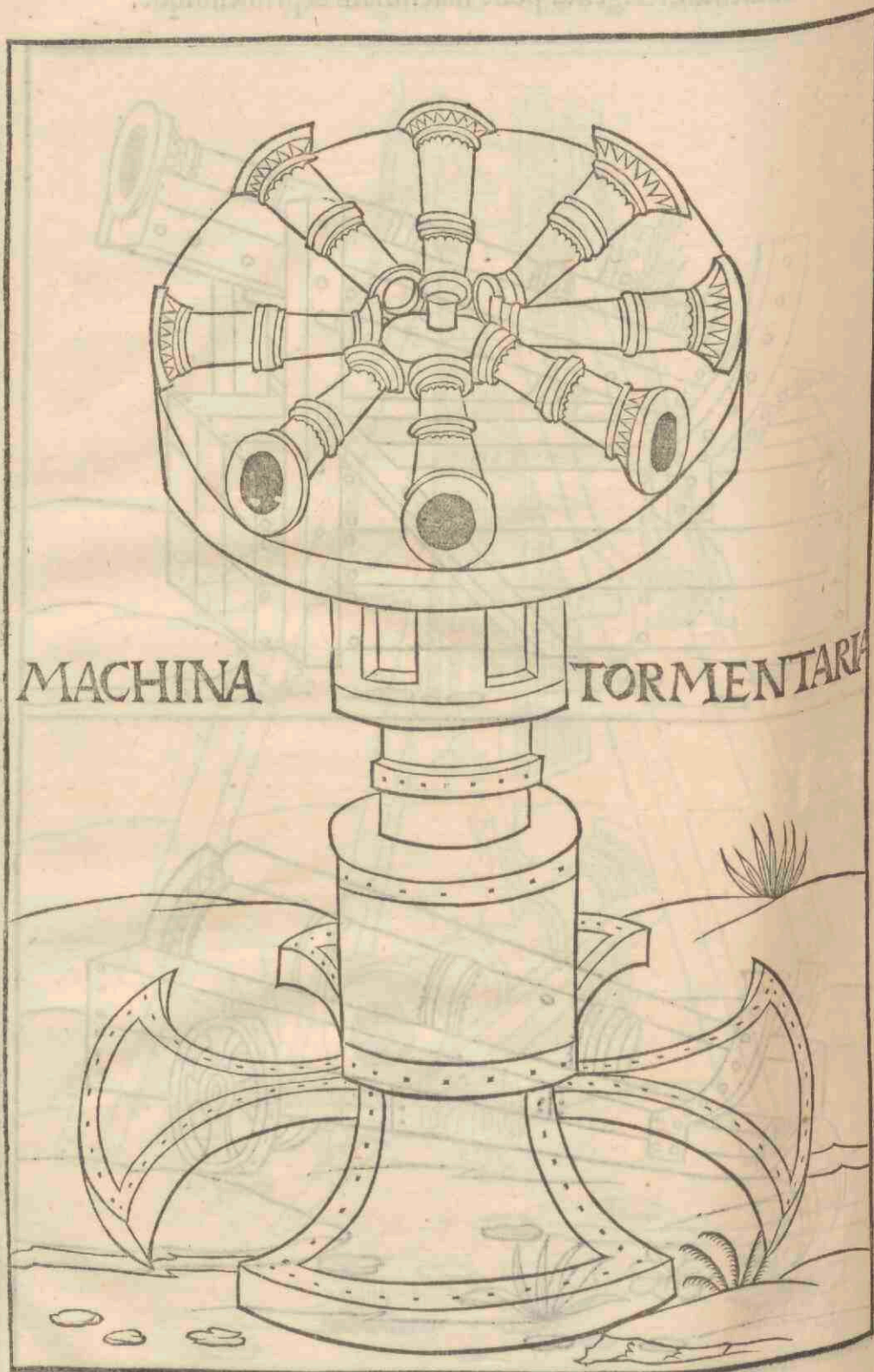
ROBERTI VALTVRII
Instrumentum erigendi machinam in sublime.

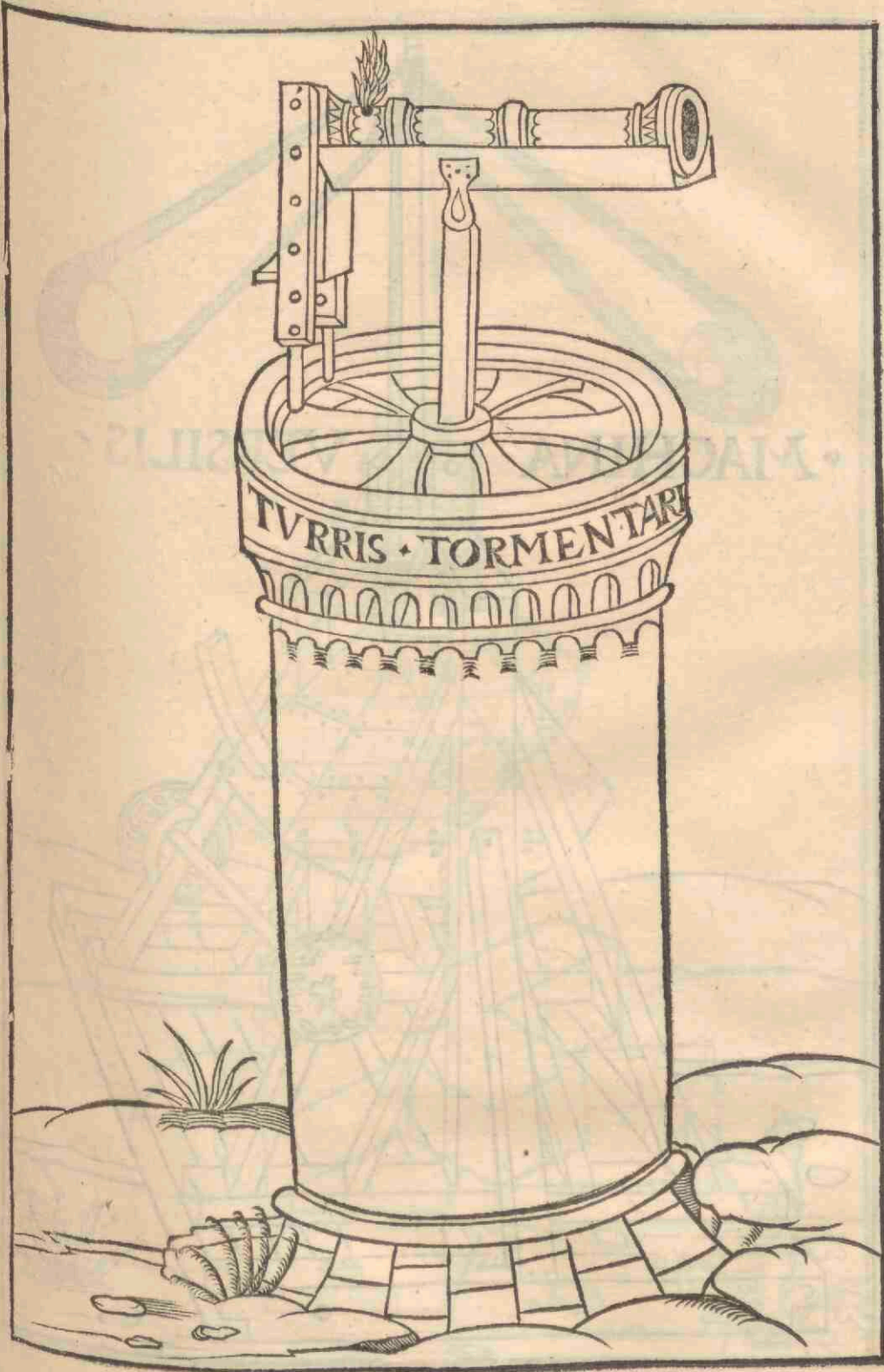
Instrumentum erigendi ponè machinam deprimendique.

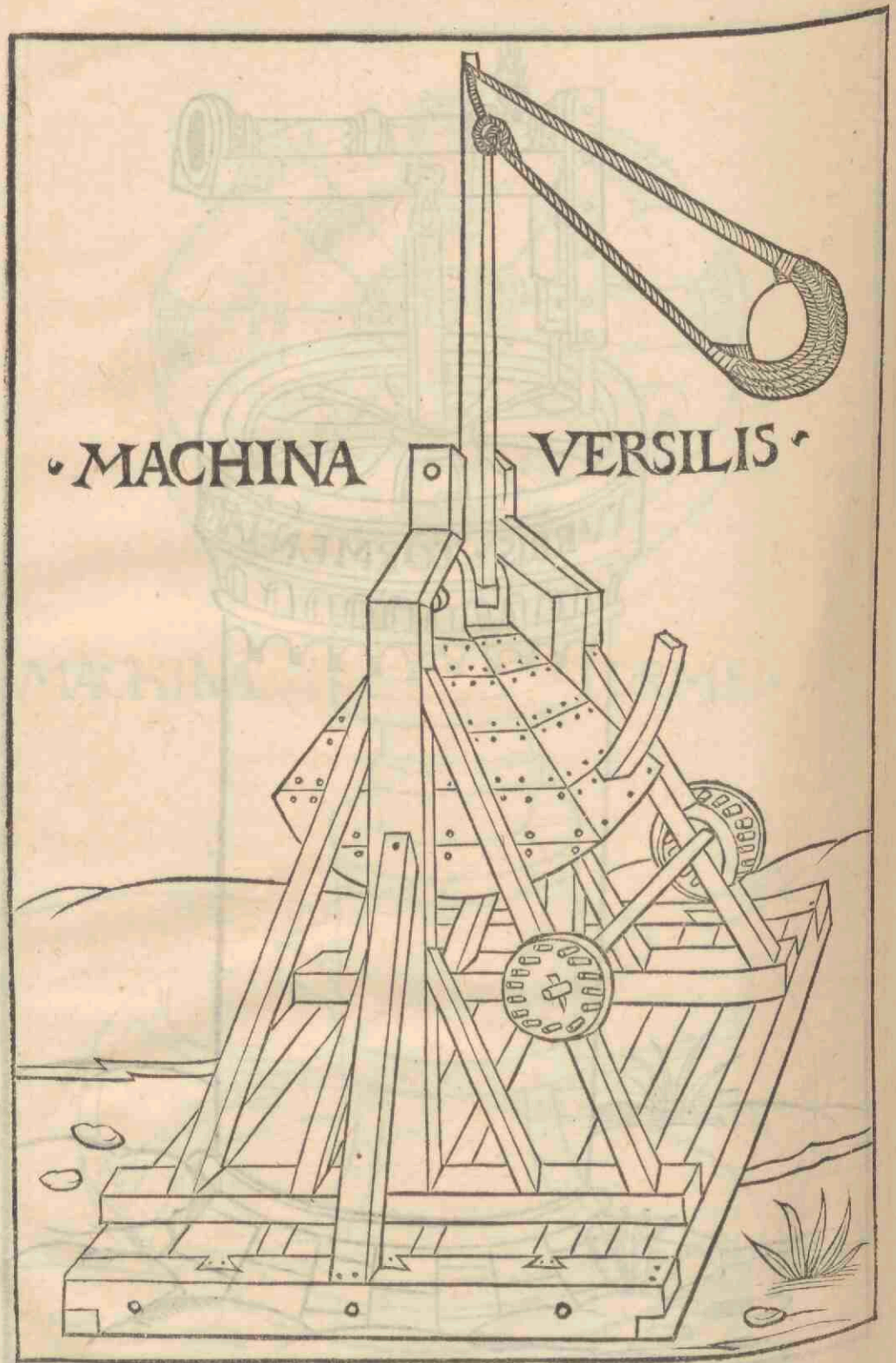

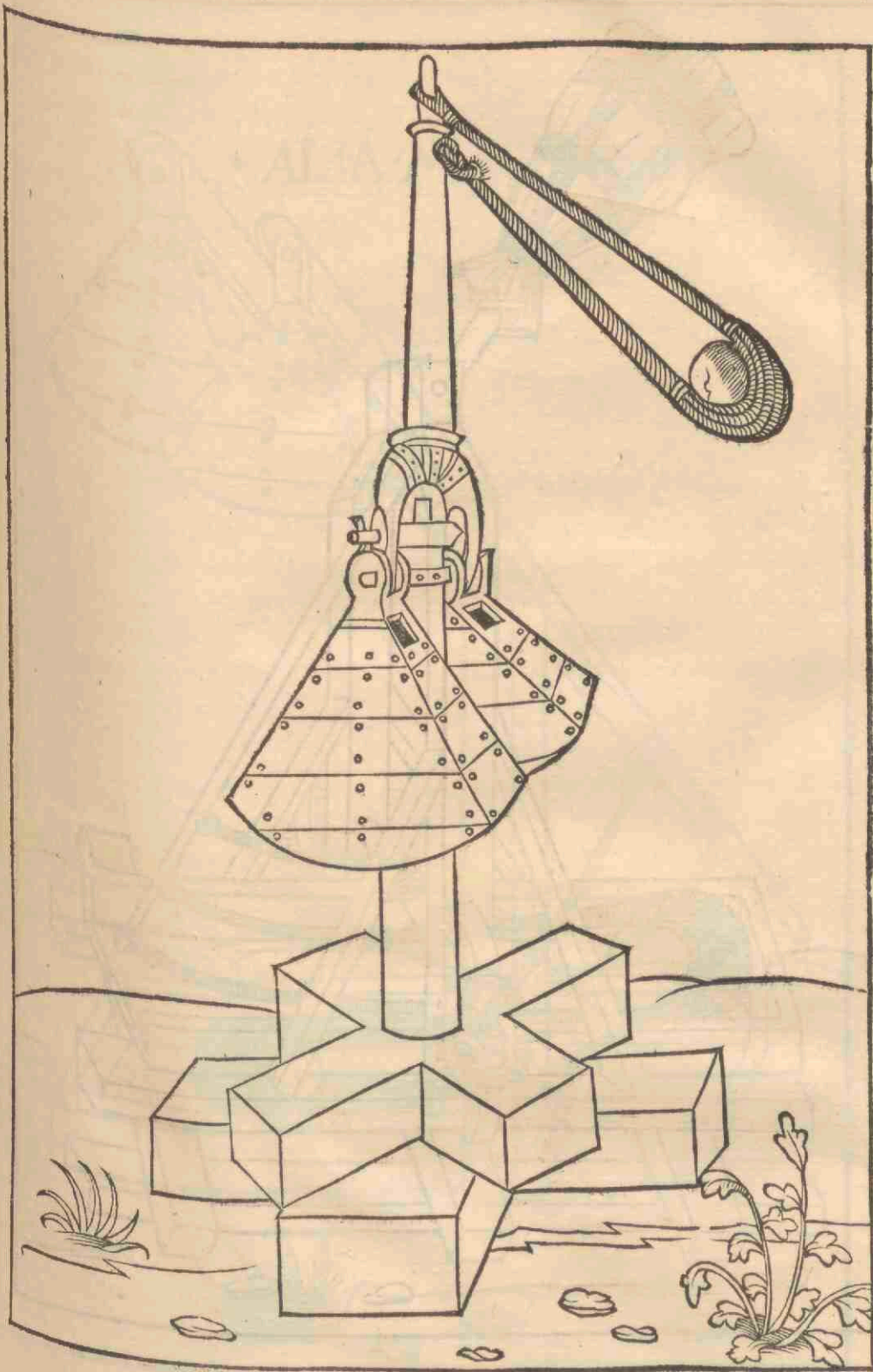
Instrumentum ad tormenta deprimenda exollendaque.

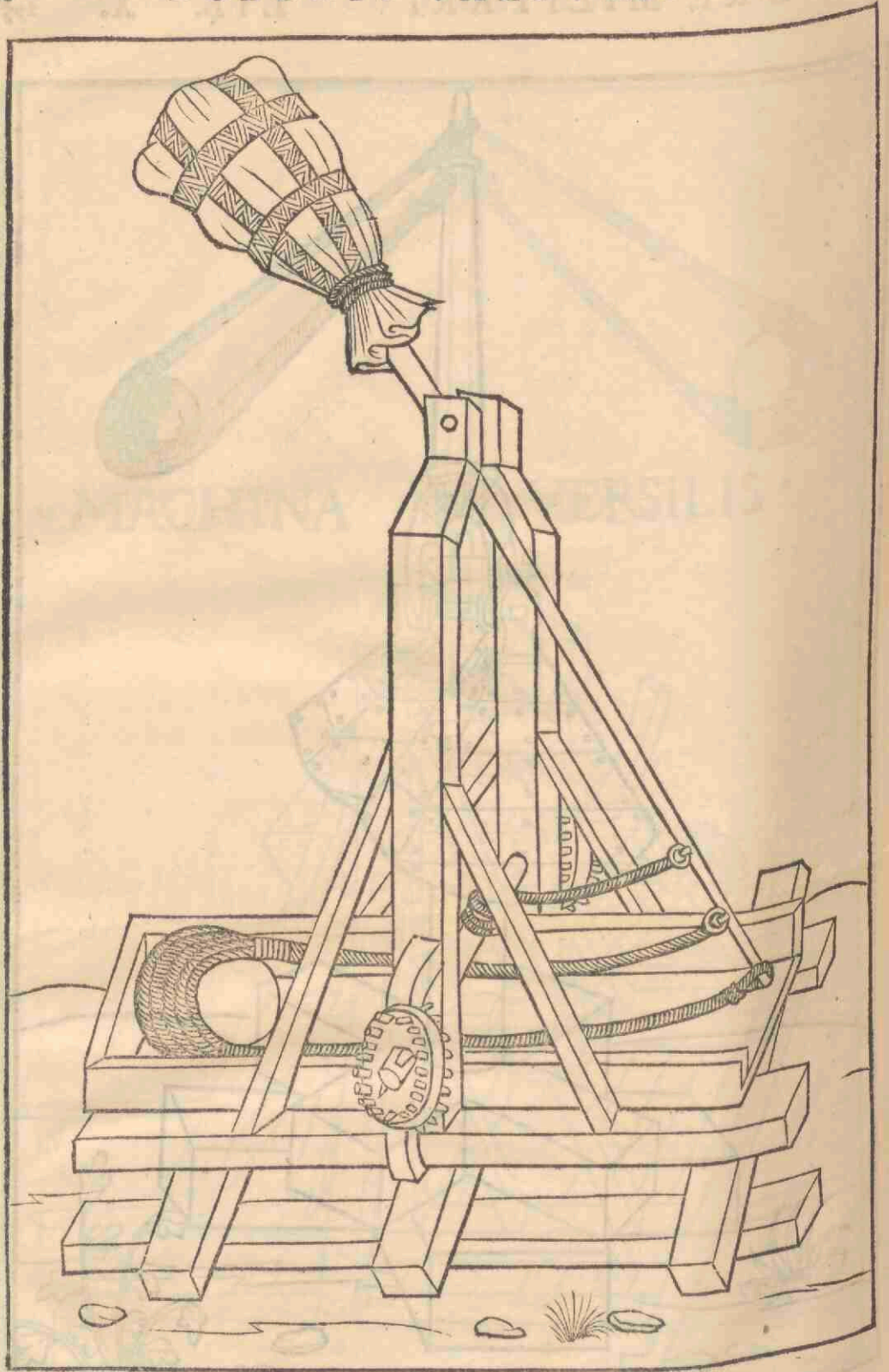

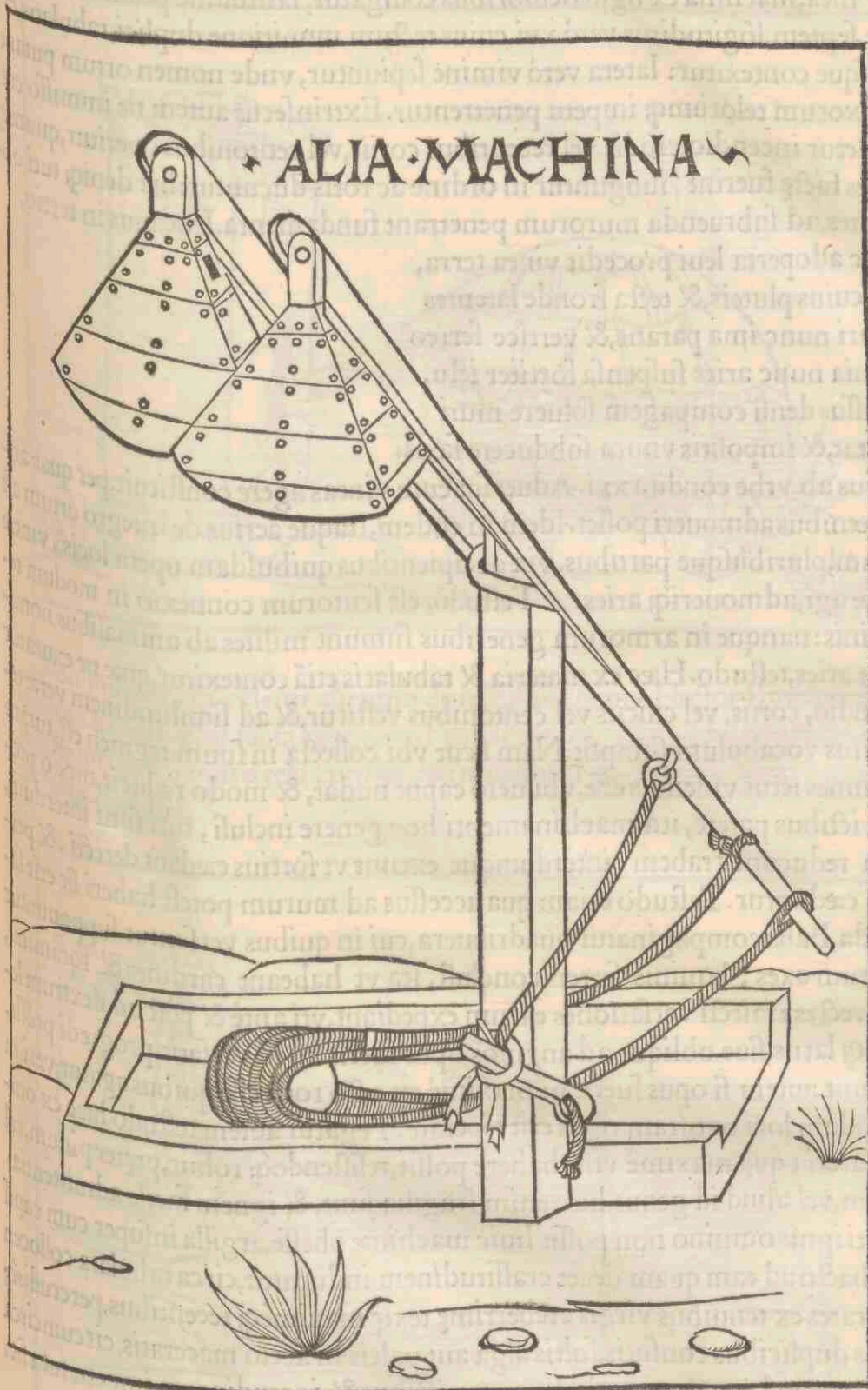
Instrumentum ad tormenta depuranda ex officina

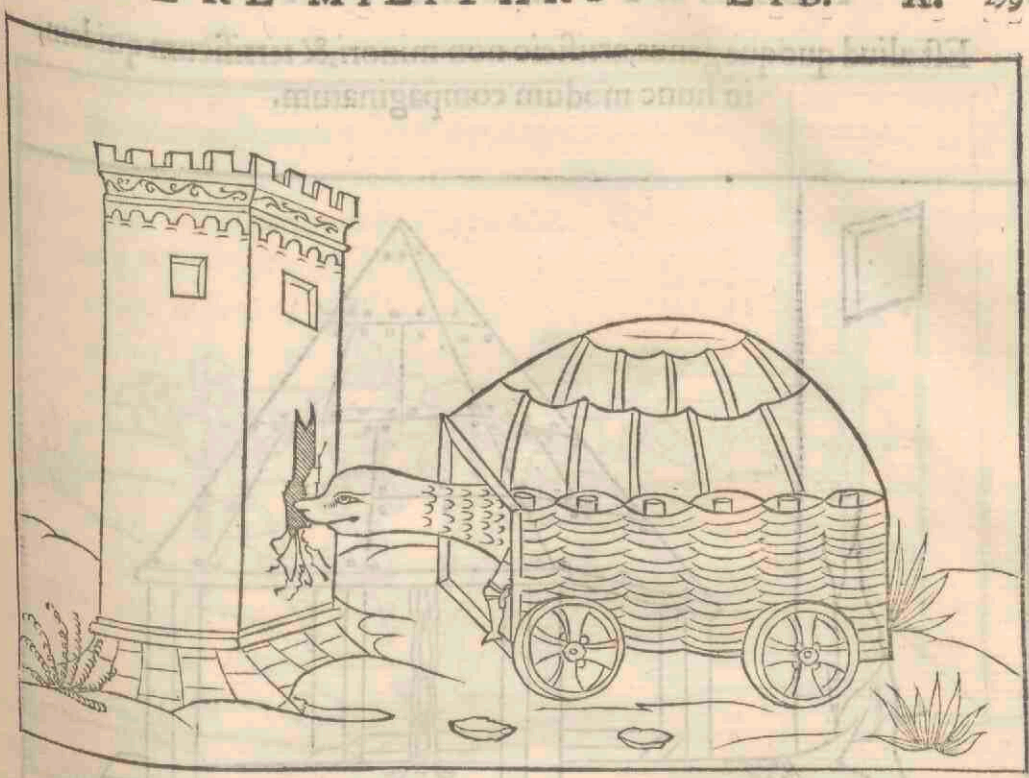
ALIA MACHINA

Aa

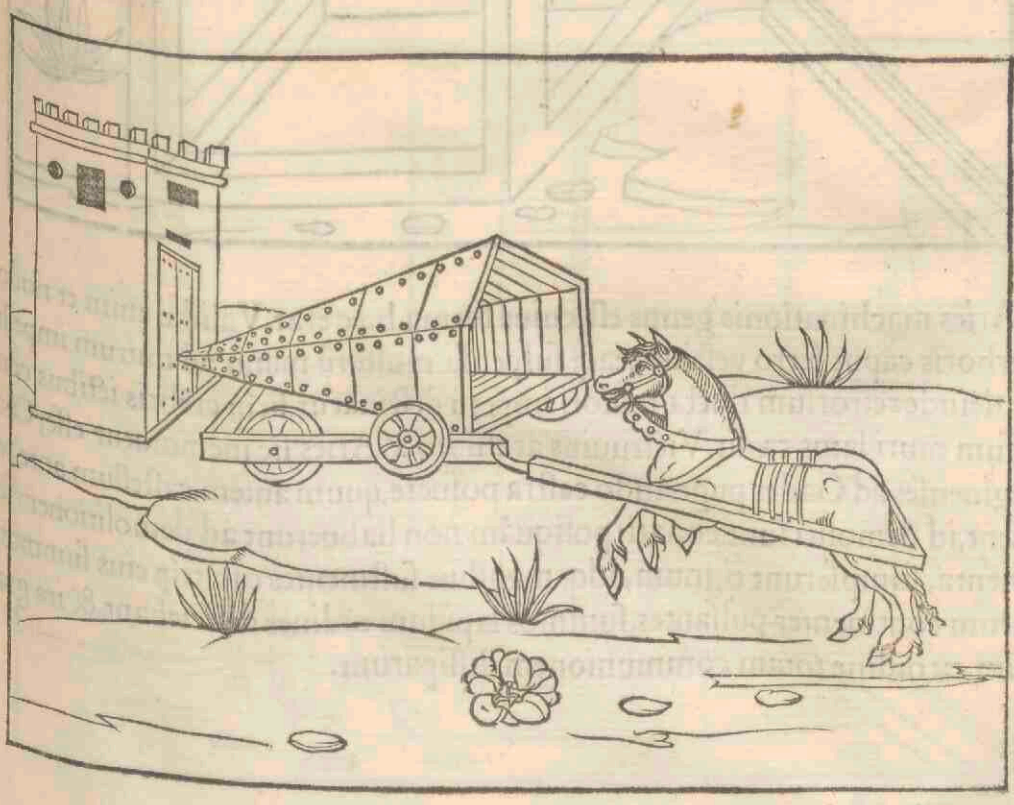
Vinea, machina ex lignis leuioribus colligatur, latitudine pedum octo, altitudine septem, lōgitudinis verò xvi. cuius tectum munitione duplici, tabulatis, cratibusque contextitur: latera verò vimine sepiuntur, vnde nomen ortum putant, ne saxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinsecus autem ne immisso concremetur incendio, crudis vel recentibus coriis, vel centonibus operitur, quumque plures factę fuerint, iunguntur in ordine ac rotis ducuntur: his denique tuti obfidentes, ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Lucanus in tertio,

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis, & tecta fronde latentes
Moliri nunc ima parant, & vertice ferreo
Mœnia nunc aries suspensa fortiter ictu,
Incussus densi compagem soluere muri
Tentat, & impositis vnum subducere saxis.

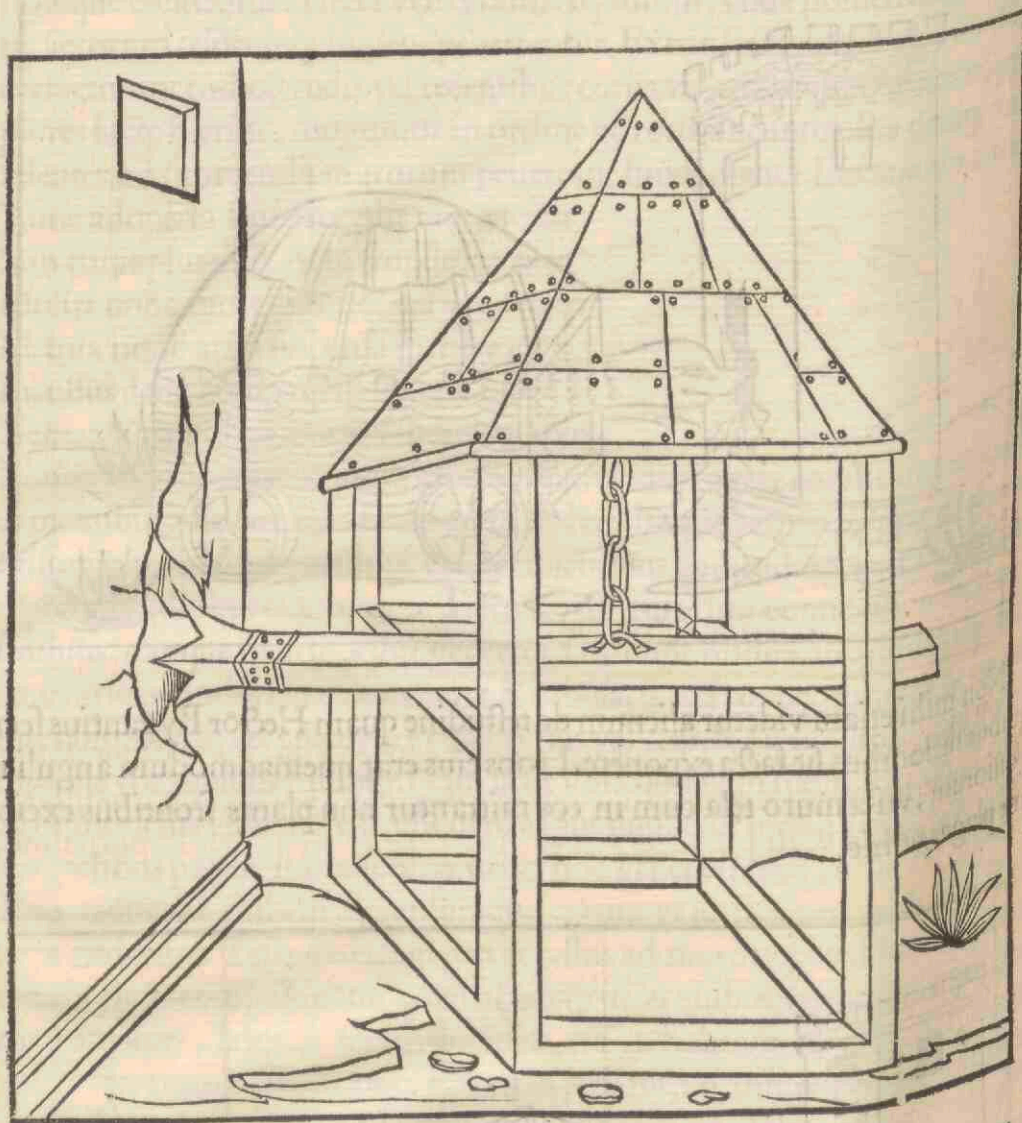
Liuius ab vrbe condita xxi. Aduersus eum vineas agere constituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Idem in eodem, Itaque acrius de integro ortum est bellum, pluribusque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vinea ceptæ agi, admoueri que aries. Testudo, est scutorum connexio in modum testudinis: nanque in armorum generibus sumunt milites ab animalibus nomina, vt aries, testudo. Hæc ex materia & tabulatis etiã contextitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis vel centonibus vestitur, & ad similitudinem veræ testudinis vocabulum sumpsit. Nam sicut vbi collecta in suum tegmen est, tutam ad omnes ictus videmus esse, vbi uerò caput nudat, & modo reducit, modo profert, ictibus patere, ita machinamenti hoc genere inclusi, tuti sunt interdum, dum reducant trabem, interdumque exeunt vt fortius cædant detecti, & per sæpe cæduntur. Testudo etiam qua accessus ad murum potest haberi sic erit facienda, Basis compaginatur quadrilatera, cui in quibus versantur supponuntur rotarum axes, laminis ferreis conclusi, ita vt habeant cardines & foramina, quo vectes traiecti versationes earum expediant, vti antè & post ad dextrum leuūque latus, siue oblique ad angulos opus fuerit ad id versatis, progredi possit. Possunt autem si opus fuerit hi maximè ex octo rotis esse quibus agatur, verum secundum loci naturam opus erit temperare. Tegatur autem testudo hæc ex omni materia quæ maximè vim habere possit, resistendoque robur, præter pinum, vel alnum, vel aliud id genus, hæc enim fragilia sunt, & ignem facile admittentia: vel vt ignis omnino non possit huic machinæ obesse, argilla insuper cum capillo subacta ad eam quam decet crassitudinem inducatur, circa tabulata collocentur crates ex tenuibus virgis creberrimę textę maximèque recentibus, per crudis que coriis duplicibus consutis, sultis alga aut paleis in aceto maceratis, circum circa tegatur machina tota, vt à plagarum ictibus & incendiorum impetu tuta sit.

Non mihi etiam videtur alienum de testudine quam Hector Byzantius fecit, quibus rationibus sit facta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli triangulorum, ut à muro tela cum in eos mittantur non planis frontibus excipiant plagas, ut hic,

Est aliud quoque genus,artificio non minori,& terrificum quidem,
in hunc modum compaginatum.

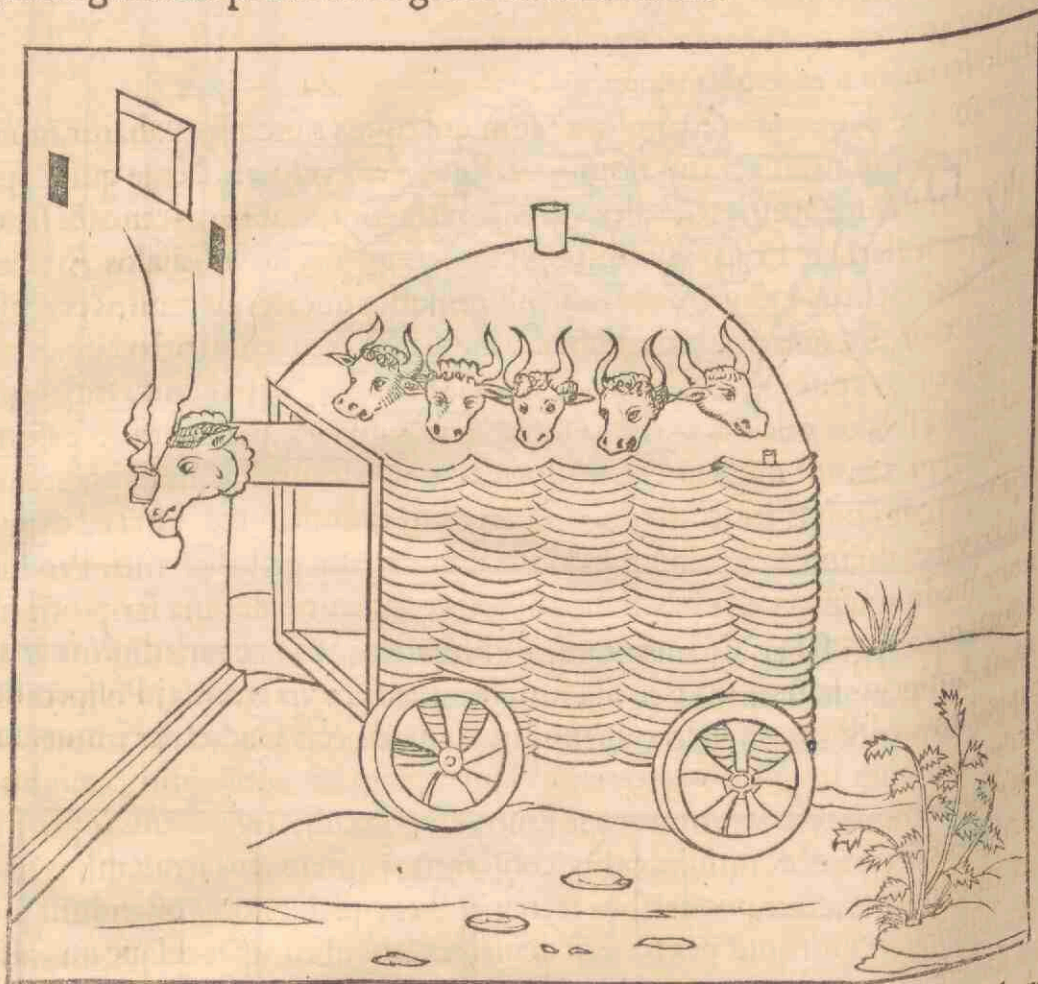
Aries machinationis genus est,cuius forma hæc erat,Validæ enim et nodo-
se arboris caput ferro vestitur,eaq; suspensa multorū manu ad murum impelli-
tur:deinde retrorsum ducta maiori impetu destinatur,sicq; crebris ictibus con-
cussum muri latus cædit.Vitruuius archi.lib.x.Aries sic memoratur esse,Car-
thaginenses ad Gades pugnando castra posuere,quum autem castellum ante ce-
pissent,id demoliri sunt conati:postquàm non habuerunt ad demolitionem fer-
ramenta,sumpserunt tignum, idq; manibus sustinentes capiteq; eius summum
morum continenter pulsantes,summos lapidum ordines deiiciebant,& ita gra-
datim ex ordine totam communionem dissiparunt.

Postea quidam faber Tyrius, nomine Phefarsemenos, hac ratione & inuentione inductus, malo statuto, ex eo alterum transuersum uti trutinam suspendit, & in reducendo & impingēdo venientibus plagis deiecit Gaditanorū murum.

Tetras autem Chalcedonius de materia primum basim subiectis rotis fecit, supraque compegit, & in his suspendit arietem, coriisque bubulis textit vt tutiores essent qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent collocati: id autem quod corios habuerat, Testudinem arietariam appellare cepit, his tunc primis gradibus positis ad id genus machinationis.

Est aries quoque, belli iud. lib.iii. auctore Iosepho, immensa materia malonibus assimilata, cuius summum graui ferro solidatum, est in arietis effigiem fabricatum, vnde etiam nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina palis vtrinque fultus bene fundatis: retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus iisdemque simul rursus impellentibus missus, in fronte prominente ferro moenia percutit. Nec est vlla tam valida turris, aut murorum ambitus adeo latus, vt et si priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. Cæsar, siue alius pro eo commentariorum suorum xiii. Literas in Siciliam nunciosque mittere, vt sibi crates materiæque congeri posset ad arietes, cuius inopia in Aphrica esset. Ammianus Marcellinus rerum gestarum quarto, Ad arietem veniemus, Eligitur abies vel ornus excelsa, cuius summitas duro ferro concluditur, & prolixo, arietis efficiens pronam illam speciem, quæ forma huic machinamento vocabulum indidit: & sic suspensa vtrinque transversis afferibus & ferratis quasi ex lance vinculis trabis alterius continetur, eaque quantum mensuræ ratio patitur, altitudo retropellens, rursus ad robora quæque rumpeda proterrendit ictibus validissimis, instar assurgentis vel cadentis armati: qua crebritate veluti

veluti reciproci fulminis impetu, ædificiis scissis, in ruinas cōcidunt structurę laxata murorum. Huiusce autem arietarię trabis formam Romę in L. Septimii triumphali arcu, marmoreo lapide celatam inuenies. Alii quoque arietem non muros demoliri, sed saxa rotare perhibent. Claudianus,

Tum tua murali libretur machina pulsu,
Saxa rotet præceps aries, protectaque portas
Testudo feriat, ruat emersura iuuentus.

Illud etiam nec denuo prætereundum, eum qui equus tunc appellabatur, nunc arietem in muralibus machinis nominari. Equo vero vehi gradiente qui & ipse militare instrumentum est, Bellerophontem tradunt, equorum frenos & strata equosque infternere Pelletronium, pugnare deniq; ex equo Thessalos. Ad huiusmodi autē crebros equorum vel arietum impulsus quominus murus percussione læderetur, maiores nostri demittebant laqueum, & eo constricto circumagentes suspenso capite eius declinabant ictus murorū nec patiebantur infringi. Simili modo saccos paleis, aceto maceratis refertos, qua semper arietis impetum ferire viderent demitti iubebant ex muro, vt eo modo secundi ictus errarent, aut exceptas plagas laxitas frustraretur. Helepolim muralem machinā ad expugnandas vrbes dicimus. Ammianus Marcellinus rerum gestarū xxiiii. Pro his arietum meditantis iam crebritate despectis, conditur machina scriptoribus historicis nota, quam ἡλέπολις Græci cognominamus, cuius opera diutina Demetrius Antigoni regis filius Rhodo aliisque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes est appellatus: ædificatur autem hoc modo, Testudo compaginatur immanis, asseribus roborata longioribus ferreisq; clauis aptata, & contegitur coriis bubulis virgarūque receti textura atque limo, asperguntur autem eius suprema vt flammeos detractet & missiles calus: conferuntur autem eius frontalibus trifurcæ, cuspidis præacutæ, ponderibus ferreis trabes, qualia nobis ostendunt pictores fulmina, vt quicquid præterierit aculeis exertis abrumpat. Hanc ita validam molem rotis & funibus regens numerosis intrinsecus miles, læguidiori murorum parti viribus admouet concitis, & nisi desuper propugnatiū valuerint vires, collis muris aditus patefacit ingentes. Ad hæc repugnantium licet vires plurimum possint, eorum non minus valent ingenia, quod Rhodiensibus memoratur vsui venisse. Diogenes enim fuerat Rhodius, & ei de publico quotannis certa merces pro arte tribuebatur ad honorem: ea tempestate quidam præstanti ingenio nomine Callias Rhodum quum venisset, exempla protulit muri, superq; eo machinam in carchesio versatili constituit, quæ helepolim ad mœnia accedentem corripuit, & transtulit intra murum: hoc Rhodii quum vidissent, admirati ademerūt Diogeni quod fuerat quotannis ei constitutum, eumq; honorem ad Calliam transtulerunt. Interea rex Demetrius contra Rhodum bellum comparando Epimachum Atheniensem taliū instrumētorum summum artificem secum adduxit: is autem cōparauit helepolim sumptibus maximis, industria, laboreque summo, cuius altitudo fuerat pedum centum xxv. latitudo sexaginta, ciliciis & coriis ita confirmatam, vt pati posset quoslibet ictus à balista missos: quum autem Callias rogaretur à Rhodiis vt contra eam helepoliam machinam pararet, & vt illam, vt pollicitus erat, transueheret intra murum, negauit posse.

Nonnulla

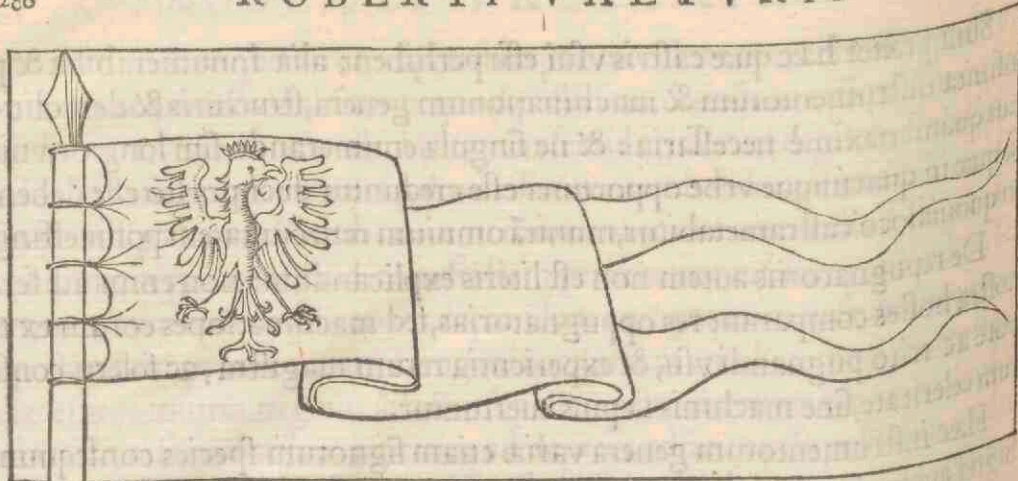
Nonnulla enim sunt quæ in exemplaribus paruis videntur verifimilia, quum autem crescere cœperunt dilabuntur, et quod pollicetur definunt: vt etiã possumus hic animaduertere, terebratur terebra foramen semidigitale vel digitale, si eodẽ modo eademq; ratione voluerimus palmare facere, non habet explicationẽ: eodem modo eademq; ratione Rhodii decepti iniuriam cum contumelia Diogeni ita fecerunt. Itaque postquã viderant hostem pertinaciter infestum, periculum civitatis, machinationem ad urbem capiendam comparatam, vastitatem civitatis expectandam, procubuerunt Diogeni rogantes vt auxiliaretur patriæ: primo quia lacessitus iniuria, negavit se facturũ, posteaquã ingenuæ virgines & ephæbi omnes cum sacerdotibus venerunt ad deprecandũ, tunc est pollicitus, verum his legibus, vt si eam machinam cepisset, sua esset: omnibus vno ore annuẽtibus ita velle, qua parte machina incessura erat, ea murũ perculit, & iussit omnes publicẽ & priuatim quod quisq; habuisset aquæ, stercoris, & luti per eã fenestram, per canales progredientes effundere ante murum: quum ibi magna vis aquæ, luti, stercoris, nocte profusa fuisset, postridie helepolis accedens antequam appropinquaret ad murum in humido voragine facta consedit, nec progredi, nec regredi postea potuit. Itaque Demetrius quum vidisset sapientia Diogenis se deceptum, delusum atq; frustratũ esse, cũ classe sua discessit: tũc Rhodii Diogenis solertia liberati bello, publicẽ gratias egerunt, honorib; & omnibus & ornamentis exornauerũt. Diogenes autẽ helepolim reduxit in urbẽ, et in publico collocavit, & inscripsit, Diogenes è manubiis id populo dedit munus. Ita in repugnatoriis rebus nõ tantũ machinæ, sed etiã consilia maximẽ sunt cõprobanda.

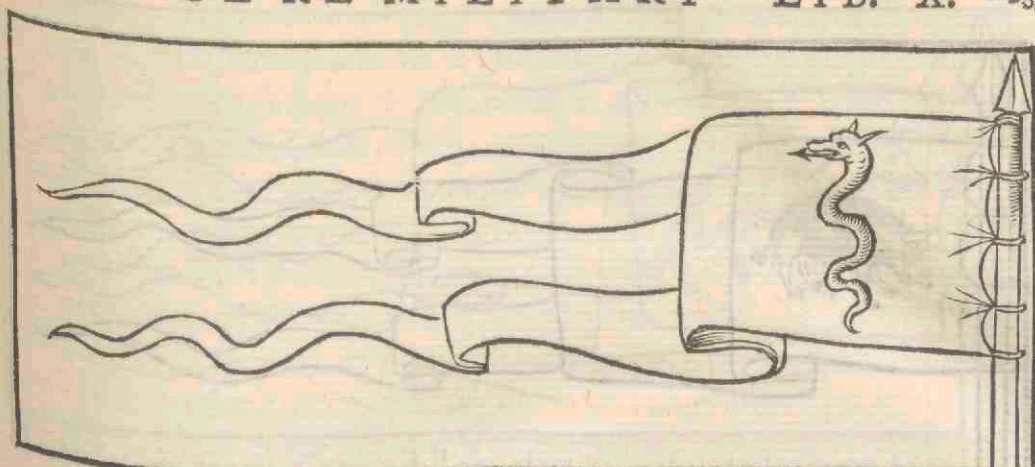
Sunt præter hæc quæ castris vsui esse perhibent alia innumerabilia & penè infinita instrumentorum & machinationum genera, structuris & demolitionibus quàm maximè necessaria: & ne singula enumerando sim longior, vniuersa quæ in quacunque vrbe opportuna esse creduntur duci, præsto esse debent, vt in quouis loco castrametabitur, munitâ omnium rerû ciuitatem possit effingere.

De repugnatoriis autem non est literis explicandum: non enim ad scripta nostra hostes comparant res oppugnatorias, sed machinationes eorum ex tempore ac trito pugnandi vsu, & experientia rerum magistra, ac solerti consiliorum celeritate, sine machinis sæpius euertuntur.

Hæc instrumentorum genera variæ etiam signorum species consequuntur. Signa autem sunt quæ comitantes milites recognoscant in præliis, & ad quæ à conflictu se sæpe recipiunt, vexillo è sublimi, Romanorum more, quòd Mars gaudet sanguine, cocco velitante. Colores in his & figuræ pro voluntate ducum casu aliquo, vel rerum occurrentiû auspicio fuere. A primordio nanque orbis conuenientes simul homines ex syluestri vita, primum carnibus humanis vescebantur, belligerabanturque inuicem, eo cui plus virium inerat superante: tum iniuriis potentiorum imbecilles vrgente necessitate edocti, acie facta signum animalis sibi ex his quæ postea cõsecrata fuerint præposuere aliquod, postmodum congregati infirmiores aduersus aliorum iniurias se tuebantur: quo factum est vt animali quod salutis causa fuerat, honores tribuerentur. Sic Aegyptios veteres, apud quos nulla militaris erat disciplina, quum à vicinis sæpius bello vexarentur, excogitasse ferunt aliquod insigne quod milites sequerentur, figuras igitur animalium quæ nunc colunt tabulis fictas duces eorum in bello tulisse, eaque ex re cognito seruatõq; sub quo quisque militaret ordine, victoriam consecutos. Cæsar in Arato quoq; refert, Aglaostem dicere, Iouem quum ex insula Naxo aduersus Titanas proficisceretur, & sacrificium faceret in littore, aquilam ei in auspiciis aduolasse, quam victor bono omine acceptam tutelæ subiugauerit: sacra verò historia, antea etiam consedisse illi aquilam in capite, atq; ei regnû portendisse testatur. Aquilam, auctore Diodoro, Thebæi etiam honorant, tum quia regia videtur auis, tum Ioue digna. Alii inter quos est Iosephus, ob hæc causam apud Romanos agminibus præesse aiunt, quòd & vniuersarum auium regnum habeat, & sit validissima, itaque illam & principatus insigne putant, omenq; victoriæ quodcunque bello petierint.

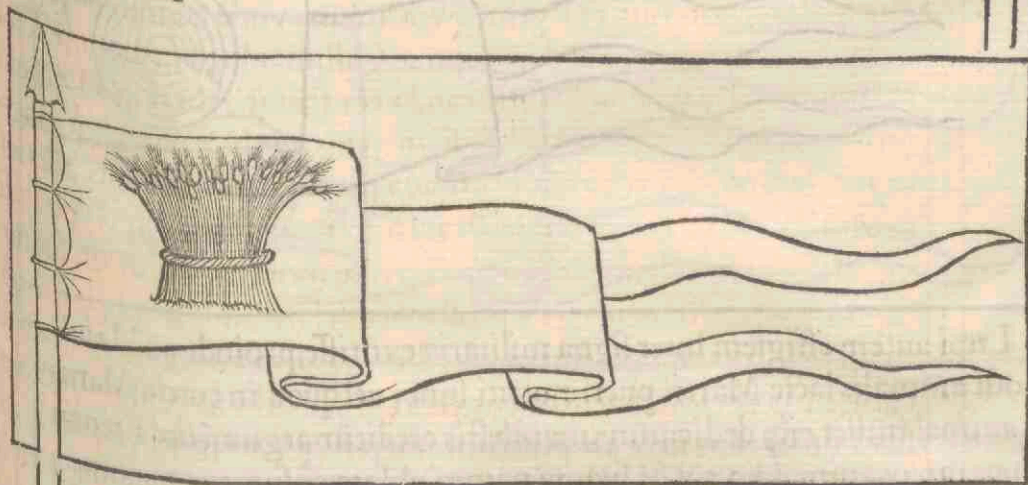

Draco etiam aliquando signum fuit ex quo Pythonem serpentem Apollo sagittis interemit. Apollinem enim quanquam diuinatorem & medicum maiores nostri vellent, ipsum tamen etiam solem dixērunt, & ipsum Titanem, quasi vnum ex Titanis qui cōtra Iouem bella gessere. Pythium quoque Apollinem vocari aiunt à Pythone imensæ magnitudinis serpente, cuius nō magis venena quā magnitudo terrebat: hūc Apollo sagittarum ictibus sternens, nominis quoque spolia reportauit, vt Pythius vocaretur, vnde ad insigne victoriæ coronam lauream, vt Pindarus atque Callimachus memorant, Apollo induit, ac Pythia sacra celebranda constituit. Alii non à Pythonis morte, verū ab Hercule vel Auētino, eius ac rheæ nato, hoc insigne cepisse ferunt. Nam quum horrenda persæpe monstra Hercules ipse domuisset, & victor ac ouans stratarum spoliis ferarum clypeis affixis sese populis ostentaret, inter cæteraq; monstra Hydram suorum capitum excrescentem cæde prosterbens clarissimis trophæis eius adiecisset, postea satus eo Auentinus Turni castra aduersus Aeneam secutus, ac pedes ipse aciem agens, centūque tulit serpētibus hydram. Hæc de serpētis nece ab Apolline interempti, de sagittis, Pythiūq; cognomine ac Hercule communis habet assertio, esto alia atque alia, & naturalis quidem ratio, vt scribit Antipater Stoicus, & Cornificius in erymis, & Plato, & Eusebius in temporibus, haberi possit.

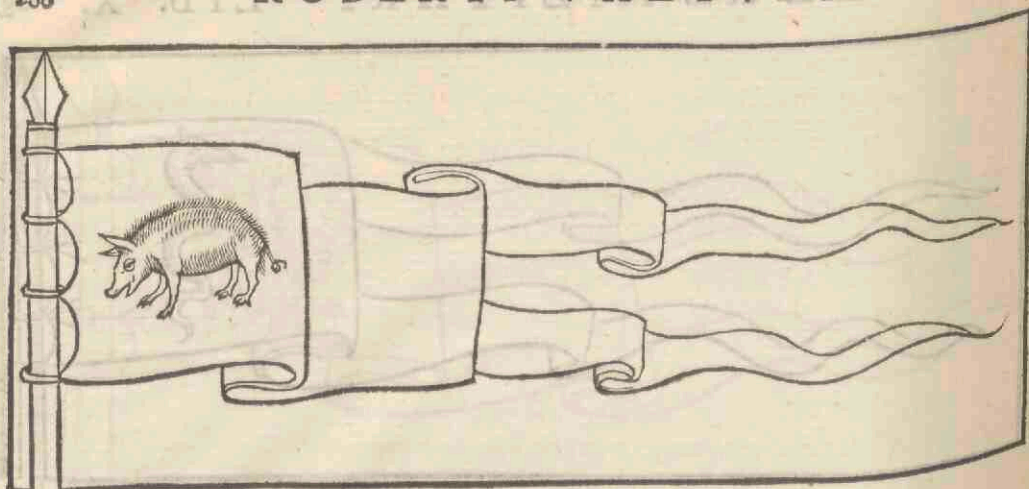

Porro sub Romulo pauper adhuc romanus exercitus, hastis foeni
manipulos illigabat, & hos pro signis gerebat.

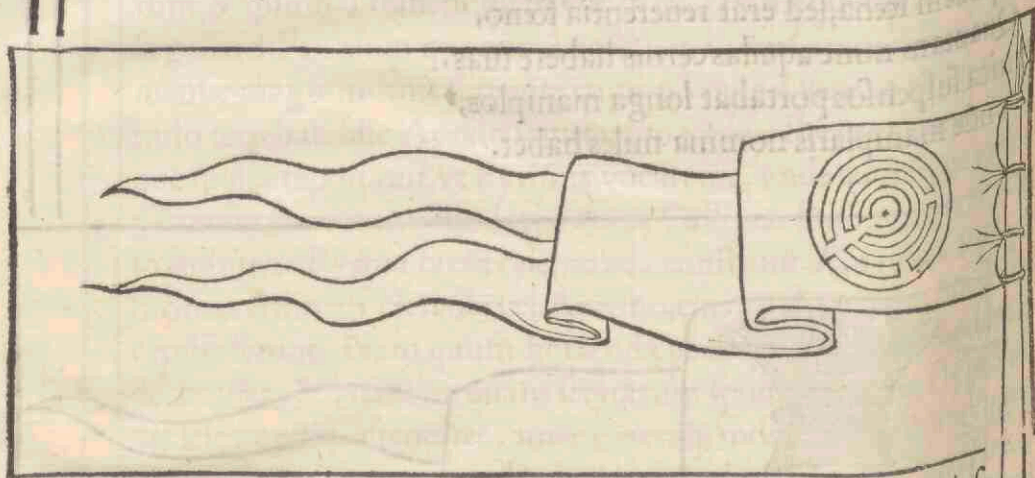
Ovidius in fastis,
Illa quidem foena, sed erat reuerentia foeno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Vnde manipularis nomina miles habet.

Dehinc quatuor principalia signa in castris haberi coepere, lupi, mi-
notauri, equi & apri. Verum duo tantum quorum apertam equidem
rationem inuenerimus, apri scilicet, & minotauri. Apri nanque quod
rationem inuenerimus, apri scilicet, & minotauri. Apri nanque quod
confecto bello inter quos pax fieret caesa porca foedus solerent firma-
re, a quo qui resiliet, non aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta,
necaretur.

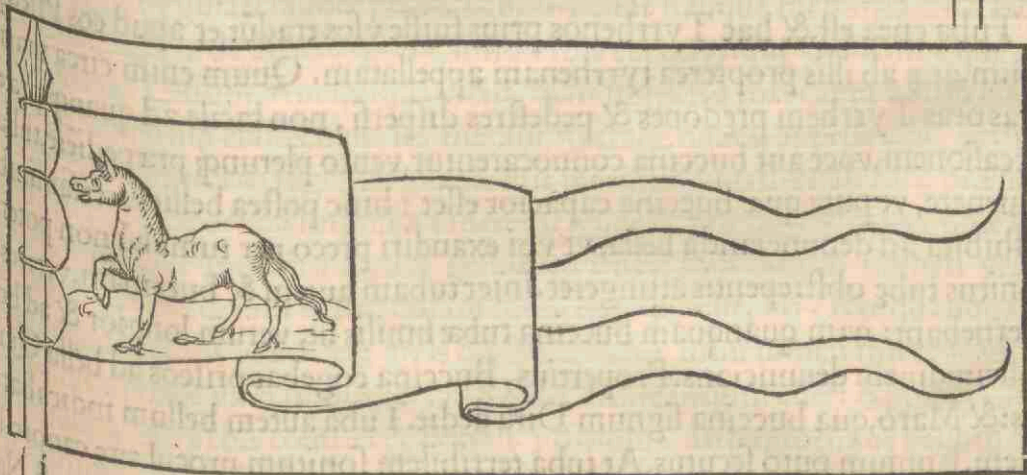
Minotauri, natura duplici, ut qui usque ad humeros taurus, caetera homo fit: proinde quod non minus varia & occulta esse debent confilia ducum, quam fuit domicilium quondam eius Labyrinthus.

Lupi autem effigiem inter signa militaria extitisse, proinde quod eiusmodi animalis lacte Martii pueri nutriti sunt, vel quod in tutela Martis id animal fuisset, eiq; dedicatum, manifestis creditur argumētis. Etenim lupus rapax animal, vorax, & suapta natura ablata cōsumens, maximeq; id tēpus aptum rapiendo pecori, quod milites in diripiendis urbibus solent, obseruans, quod est antelucanum, post nocturnum. Reddunt & aliam causam animalis huius Aegyptii, fabulosiorem tamen. Nam quum Isis vnā cum filio Oro cum Typhone esset bello dimicatura, ferunt Osiridem lupi forma ab inferis auxilio, & vxori, & filio venisse, victores itaque Typhone interfecto, honorem ei animanti impendisse, cuius interuentu subsidioq; victoria parta esset. Tradunt nōnulli agros Aegyptiorū incurfantes Aethiopes, à lupis facta acie vsque ad ciuitatem Elephantiam repulso, qua ex re fit & locus ille dictus Lycopolis, & eis belluis honos à posteris habitus.

De quorum quoque signo nihil præclarum, nihil exploratum satis habeo, nisi quòd per huiusce animatis fortasse speciem cum bellis interfic plurimumq; valeat, Martis commoditatem designare voluerint, tum quia præfagit hoc animal pugnam, & gloriæ & victoriæ cupidum est, tum quia armatos vehit, tum quia sit velox nonnunquam, vt Martem decet, & impetu ac furore maximo plenum.

Denique Aquila paucis annis ante Marium sola in acie portari cœpta erat, reliqua quæ & singulos ordines anteibāt in castris, relinquebantur, abdicauitq; ea in totum Marius secundo consulatu suo, & Romanis legionibus proprie Aquilam dicauit. Gradiēdi deinde sistēdiq; ordinatio, dispositio totius exercitus & moderatio signorum, cantibus gubernatur, quum ad bellū progressioni & item receptui cætetur, cantu & excitante, & rursus militū animos sedante. Hęc animorum excitatio sedatioq; aliquibus ex tubis est. Philippus & maiores sui quum tolli iuberent signa eas habuerint in vsu licet, mutauerunt tamen, quòd sonus impediretur tumultu & armorum sonitu, quominus ad omnes pertingeret: quumq; castra sibi mouēda forent, cautum fuit vt pertica esset in signum. Noctibus igne vel fumo significationē dare soliti Parthi, cymbalis signa dabāt in præliis. Inter Amazones sistro ad bellum fœminarum vocabatur sistebatq; exercitus: etenim sistrum tubæ genus, quo Isis

Bb describitur

describitur, & in sacrificiis eius utebatur Aegyptii, à sistendo, siue ab inuentrice, siue à patria maui lingua denominatione assumens. Iuuenalis, *Isis & irato feriat mea limina sistro.* Virg. *Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.* Lucanus in octauo, *Non in templo tuam romana recepimus Isim, Semideosq; canes, et sistra iubentia luctu.* Itidē elegiarū scriptor Propertius, *Scilicet incaesti meretrix regina canopi Vna Philippeo sanguine adusta nota, Ausa Ioui nostro latratē apponere Anubim, Et tyberim Nili cogere ferre minas, Romanāq; tubā crepitati pellere sistro.* Lituus genus buccinae incuruae sic dictae à sonitu, ut ille Homeri versus docet, *Insonuit neruus.* Ennius, *In bello lituus sonitus effundit acutos.* Sed quoniam facta litui metio est, praetermittendū non est quod posse queri animaduertimus, Vtrum à tuba lituus auguralis appelletur, an tuba à lituo augurum lituus dicatur: verūq; enim pariter in forma & pariter in capite incuruum. Sed si, ut quidam putat, tuba à sonitu lituus appelletur ex illo Homeri versu, necesse est ut virga auguralis à tubae similitudine lituus vocetur. Vtitur autē vocabulo isto Virg. *p. tuba in vi. vbi ait, Et lituo pugnas insignis obibat & hasta: tanquam lituus nomē sibi vendicet q; litis sit testis.* Classica, flexibiles, secundū Seruiū, tubae, vel cornua sunt reliquis minora conuocandi causa facta, & à calādo auctore Petronio, id est, vocādo dicta.

Tuba aenea est, & hac Tyrrhenos prius fuisse vsos tradūt, et apud eos Piseū primum, atq; ab illis propterea tyrrhenam appellatam. Quum enim circa maritimas oras Tyrrheni praedones & pedestres dispersi, non facile ad quamq; praedae occasionem, voce aut buccina conuocarentur, vento plerūq; praepediēte, tubam inuenere, ut puta quae buccina capacior esset: hinc postea bellicis certaminibus adhibita ad denuncianda bella, ut vbi exaudiri prece per tumultū non poterat, sonitus tubae obstrepentis attingeret. Inter tubam autem & buccinam, veteres discernebant: nam quanquam buccina tubae similis sit, verū longior & ad bella sollicitudinem denunciāns. Propertius, *Buccina cogebat priscos ad bella Quirites: & Maro, qua buccina signum Dira dedit.* Tuba autem bellum indicabat: ut idem, Ennium puto secutus, *At tuba terribilem sonitum procul aere canoro Increpuit, sequitur clamor caelūq; remugit.* At hic quidem clamor varius est. Nam interdū tuba canitur ut bella gerantur, interdū ad eos qui fugiunt insequendum, nonnunquam receptui. Nam receptus is dicitur, quo se exercitus recipit, unde & signa receptui canere dicuntur. Cymbalorū autem tinnitus & tympanorū pulsatio & cretici Iouis sacris, & eo matris eius mysterio quod Ouidius exposuit in *Fastis* contineri creditum est, quum ait, *Ardua iam dudū resonat tinnitibus Ida, Tutus ut infanti vagiat ore puer.* Pars clypeis, sudibus paleas pars tundit inanes. Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus. Res latuit, prisci q; manēt imitamina facti. Aere deae comites raucaq; terga mouēt. Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsan, Tibia dat phrygios, ut dedit antē modos. Tamen si à poetis fictam eam opinionē quidam respuant, eamq; velint ingeniose interpretari, verū hanc quum apud varios varia sortiantur officia, in praefectorum consultationibus terra ac mari opportunis determinanda erunt. Quot verò in religione sint vel esse debeant, quando, qualiter, quo loco munus & officiū suum exercere debeant, praefecti subiectis deferent, ut rerum significationibus datis, pareant audientes.

29A
ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Vndecimus.

De bello Nauali & quando primum apud Romanos quicq; primus
nauali triumpho dignus habitus sit.

Cap. I.

Mplitudo nobilissima rei militaris Romani imperii, Sigismū-
de Pandulpho, non solum terrestribus, verum etiam maritimis
triumphis aucta est, regni coronæ imperio maris adiecto, eiūs-
que gloriam maiores nostri testati sunt, vincētium merita sin-
gulari fauore prosequendo. Extat nanque memoria circa par-
ta de Ancio spolia, anno vr̄bis cccc xvi. quę C. Meuius, qui pri-
scos deuicerat Latinos, Anciatibus victis, & in suggestu fori capta hostiū classe
suffixit, si tamen illa classis, nam sex fuerant rostratæ naues, appellanda: verum
hic numerus illis initiis ingentis gloriæ fuit meritum, vt tribunali foro præfixa
rostra, ceu populo corona imposita videretur, vnde & pro rostris locus nomē ac-
cepit: quumq; post mirificis rerum gestarum titulis iam clarum nomen vr̄bis
esse cœpisset, & arma tum extra Italiam mota non fuissent, Po. Ro. quanquam
ad torquendū remos nauticæq; artis omnis ignarus, nihil tamen interesse virtu-
tis ostendit, equisne an nauibus, terra an mari dimicandum esset: Appiōq; Clau-
dio consule, anno vr̄bis cond. cccc lxxviii. primum Carthaginēsis bellum in-
tulit, mirumq; dictu, classe ab arbore excisa, sexagesimo die nauigauit: cōtra ve-
rō Hieronem Syracusanum ducetas viginti naues effecit diebus quadraginta-
quinque, vt tradit L. Piso, quibus fretum ingressus est, fabulosis infame monstris
æstuque violentum: nec est exterritus quin illam ipsam mentis suæ violentiam
æstus pro munere amplecteretur, statimq; ac sine mora Hieronem regem tanta
celeritate vicit vt ille ipse sæpius victum se quàm hostem videret fateretur. Cn. au-
tem Duellio, & Cn. Cornelio Asina colli. quum Hannibal senior siue Hamilcar
Pænorum dux oram Italiæ maritimam instructa septuaginta nauium classe va-
staret, etiam mari aduersus eum congregi ausus est, cui etiam ipsa velocitas clas-
sis comparatæ, victoriæ auspiciū fuit. Intra enim sexagesimam diem quàm cæ-
sa sylua fuerat, cētum sexaginta, vel vt alii, centum triginta nauium classis in an-
choris stetit: quum enim videret Duellius, eos multum posse mari, classem ma-
gis validam quàm decoram fabrefecit, & manus ferreas cum irrisione hostium
primus instituit, quibus inter pugna adum hostium naues apprehēderet. Vt au-
tem audiuit Duellius Cornelium Asinam colli. alterum, sexdecim cum nauibus
Lyparam expugnasse, iamq; ab hostium duce ad pacis colloquium euocatum,

Bb ii punicæq;

punicâque fraude ac astu captum, atque in vinculis necatum, cum triginta ex-
templo nauibus aduersus eum profectus est, commissioque nauali prælio succes-
sit. Vna enim & triginta naues punicæ captæ, suppressæ tresdecim, tria milia ho-
minum caesa, septem milia capta referuntur: ipse denique Hannibal siue Hamil-
car, ut diximus, punicæ classis dux amissa naui qua vehebatur, scapha subductus
Carthaginem fugit, & à senatu, vafer plurimum cum esset, quia apud eos dux re
male gesta puniretur, quæ fuit quid faciendum iuberent, omnibus vt pugnaret
referentibus, Feci, inquit, & victus sum. sic pœnam crucis effugit. Cn. autem Du-
ellius quem contrahendi nominis gratia Bellium nominarunt, quum superiores
eius appellati essent semper Duellii, quia primum illum maritimū triumphum
ex Pœniis solus inuexerat, non contentus vnius diei triumpho, per omnem vitam
vbi à cœna rediret, crebra sibi prælucere funalia, præcinere sibi tibias, quasi præ
tanta huius victoria quotidie triumpharet iussit, quod quanquã vltra vrbis mo-
rem priuatâque maiorum esset exempla, Romani tamen æquo animo tulere: nul-
la enim victoria illis gratior fuit vnquam, quod inuicti terra pariter et mari plu-
rimum possent: & quia blandissima rerum omnium est gloria, quæ nec leuibus
stimulis insita egregios virorum animos agit & versat, affectatæ iam gloriæ no-
men nobilissimi ciues adepti, magno studio fabricandis nauibus incubuere.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior.

Nauibus autem fabricandis animum applicantibus prima in deligen-
da materie consideratio est adhibenda. Nos igitur primum in qua ma-
terie fuerit prudentium consensus, dehinc sternendi tempus absolue-
mus. Robori spissa firmitas est, tantaq; duritia vt terebrari aptè nisi
madefactū non queat, & ne sic quidem auelli clauus adactus: nonnulli ex nostris
in robore consenserunt, in eodem sensu & Galli conueniunt: durat hoc defol-
sum & in aquis, marina tamē aqua corrumpitur. Cedri oleo peruncta materie,
nec tineam, nec cariem sentit. Iunipero non absimilis huic virtus, quæ in Hispa-
nia vasta est & fabricis aptissima. Non improbatur fagus in aqua, nec alnus in
palustribus: æterna enim est, & oneris quantumlibet patiens. Larix propter pon-
dus ab aqua non bene sustinetur, propter alia præcipua est: in humore nec flam-
mam ex igne recipit, nec ab carie, aut tineam propter succum vehementi amari-
tate læditur: verum in maritimis nauibus obnoxiam teredini tradunt, & omnia
præter oleastrum & oleam. Quæ iam enim in terra, & quædam in mari vitis op-
portuna sunt infestantibus. Tradunt abietem circa germinationes, ea qua deci-
dimus luna decorticatam nō corrumpi aquis. Rursus in ipsis arboribus hoc eti-
am satis notum esse debet, limites regionésque cæli spectandas esse: robustiores
enim aquiloniæ partes, & in totum deteriores ex humidis opacisq; spissiores ex
apricis ac diuturnæ. Est & gentium in his quoque differentia. Alpibus, Apenni-
no laudatissimæ abietes, in Gallia, in Corsica, Bithynia, Ponto, Macedonia dete-
rior, Pernaicæ pessimæ, quoniam ramosæ, cõtortæ, putrescentésque facile. Ale-
xandri Magni comites prodiderunt in Tyle, rubri maris insula, arbores esse ex
incorruptas. Abies sociabilis glutino, eadem nauium malis antenîsque propter
leuitatem

leuitatem præfertur, tum quòd omnium arborum altissima & rectissima est. Huius inopia in Aegypto ac Syria reges cedris vsi feruntur ad classes. Sesoosis Aegypti rex nauem ex cedro fecit ducentorum octoginta cubitorum longitudine, deauratam exterius, intus verò deargentatam, quam dono obtulit deo qui maxime Thebis colitur. Celebratur quoque in Aegypto ac Syria spina duntaxat nigra, quoniã incorrupta etiã in aquis durat, ob id vtilissima nauium costis: è thedapia naualibus muniendis vtilis.

Cælionis lunæq; tempus spectandum. Cap. III.

Cælionis quoq; tempus in perseverante materie quàm maxime refert. Vulgo satis putant, obseruare ne dedolanda sternantur ante æditos suos fructus. Robur vere cælum teredinem sentit: bruma neq; iaciatur neque pandatur, aliàs obnoxium erit vt torqueat sese findatque, quod in subere tempestiue quoque cæso euenit. In infinitum refert & lunaris ratio siderumque. Sunt qui omnia quæ cæduntur, carpuntur, tunduntur innocentius decrescente luna quàm crescente: sunt qui & quinta, & decima luna ad vigesimam vsque secundam arbores præsertim concidi debere existiment, vt immunis seruetur à carie, & aeterna materies reddatur: idq; religionis argumento, quòd aternitatem his tantum diebus placuit celebrari. Sunt qui non nisi à vigesima ad trigesimam cædi velint: ligna enim quæ luna adhuc crescente deiecta sunt, quasi emollita per humoris conceptionem, fabricis quibusque inepta esse dicunt: proinde circuncisas quoq; ad medullã aliqui non inutile relinquunt, vt omnis humor stantibus defluat. Inter omnes verò architectos conuenit, arbores vtilissime sterni in coitu lunæ, quem diem alii interlunium, alii silentis lunæ appellant. Sic certe Tyberius cæsar quum cremato ponte naumachiaro larices ad restituendum cædi præfinit. Cato hominum summus, in omni vsu de materiis hoc addidit, Materiem omnem non effodies luna decrescente, eximito post meridiem sine vento austro. Tunc erit tempestiua, quum semen suum maturum erit. Caueto ne per rorem doles, idq; mox nisi in trimestri lunæq; dimidiata: nec tangas materiem tum, ne effodias, aut præcidas ab terra. Diebus quattuor proximis quibus luna plena fuerit, optime eximitur. Omnino caueto nigram integrãq; materiẽ ne doles, nève cædas, nève tãgas, nisi siccam, nève gelidã, nève rorulentã. Hæc Catonis præcepta & si ab his ducibus quos pauloãte diximus minus obseruata videant, nimirũ necessario vel tẽpestiuo cælionis tẽpore cõciderũt.

De clauis quibus iungenda est materies, & cuiusmodi esse debeant. Cap. III.

Lurimum deinde id etiam refert, ferreine an ærei more maiorũ, quibus iungenda materies in vnũ est clauis esse debeant. Ac de clauis æneis, ni fallor, cõiectura mea à veritate haudquaquã aliena est. Est enim æri vis acrior, quam medici stypticam vocant: vnde squammã eius adiciunt remediis, quæ contra perniciem putredinis aduocantur. Aura etiam quæ ex ære producitur haurit & exsiccat quod male influit. Vis præterea quædam remediabilis & siccifica æri inest quam dimittit in vulnere: proinde autor est Aristoteles vulnera quæ ærea cuspede fiunt nocumẽti minus afferre q̃ ex ferro faciliusq; curari. Pari ergo ratione infixum ligno propriam seruat substantiam.

am, & lunari & aqueo repugnat humori, quum ferrum huic cedat & tempore, euestigio rubigine exesum atque consumptum.

Primus nauium usus, & prima earum forma à priscis probata, earum nomina, quib; gubernandi adminicula seorsum primus inuenit. v. Cap.

Aui primus in Græciam ex Aegypto Danaus aduenit, antea rati-
bus nauigabatur, inuētis in mari rubro, inter insulas à rege Erythra.
Tunc enim, Nondum cæruleas pinus contempserat vndas, Effusum
uentis præbueratq; sinum. Nec vagus ignotis reperens compèdia ter-
ris Presserat externa nauita merce ratem. Sint licet qui Mysios & Troianos
prios, rates excogitasse in Hellesponto putent, cum transirent aduersus Thra-
cas. Rates enim tigna vocantur colligata, quæ per aquam aguntur: quo vocabu-
lo interdum etiam naues longas, teste Varrone, significari non dubium est.

Codicarias autem naues dicimus, quòd ab antiquis plurium tabularum con-
textus, codex appellabatur, quòdq; qui primus Romanis per sua serat nauem con-
scendere, Claudius Codex is fuit, à quo nomen deductum sicq; consuetudo pœna te-
nuit, eo quòd in fluminibus vsui plurimum essent. Schedia, genus etiam na-
uigii inconditum est, trabibus tantum inter se nexis factum, vnde & mala pœ-
mata, schedia appellantur. Trabica nauis, dicta q; sit trabibus confixa. Su-
mia nauigii genus, auctore Cecilio. Sclata genus nauigii latum magis quam
altum, sic appellatum ea consuetudine qua sclocum per locum, & stlitem per li-
tem dicebant. Musculus curuū nauigii genus ac breue. Scaphæ Africano
teste nauiculæ sunt paruæ, quæ maiores naues consequuntur. Cice. libro primo
ad Heren. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, in sca-
pham conscenderunt. Actuariæ, nauiculæ celeres, quæ remis & velis aguntur: sic
dictæ q; citò agi possint. Celox, nauigiū breue à celeritudine dictum, & à Rho-
diis inuentum. Liuius punici belli secundi, lib. i. Naues ducentas, vigintiquinque
remes, celoces viginti deducit. Mioparo, Pyratarum nauicula ex corio & vi-
minibus contexta, quasi minimus paro. M. Tul. Nam quum quæreretur ex co-
quo scelere impulsus mare haberet infestum vno mioparone, Eodē, inquit, quo
tu orbem terræ. Fasellus, nauigium cāpanum. Salustius, Et forte in nauigan-
do cohors vna grandi fasello vecta, à cæteris deerrauit, marique placido duobus
prædonum mioparonibus circumuēta. Cercirus, nauis maxima est & Asia-
na, & quam Cyprii inuenisse feruntur. Trieres, quas dromones Græci dicunt,
maiores naues sunt & lōgg, Isaie. xxxiii. Neq; trieris magna trāsgredietur eum.
Daniel. xi. Et venient super eum trieres, & Romani innumeri vigintiquatuor
ueniēt in trieribus de Italia. Longa naue Iasonem primum nauigasse, Philo-
stephanus auctor est. Eo nanque Colchos petituro ab Argo fabricata est, & ar-
gos ab eo auctore in sinu pegaseo denominata: vnde Lucanus,

Prima fretum scindens pegaseo littore pinus
Terrenum ignotas hominem proiecit in vndas.

Sunt qui longa naue vsum fuisse ferant primum Sesoosim Aegypti regem, teste
Diodoro, dicta q; vt diximus, & quidam scriptores asserūt, ab Argo eius archi-
tecto qui etiā inter nauigandum eius resarciendæ curam ceperat: vt alii, ab eius
velocitate

velocitate, quàm antiqui Argon appellabant. Pistris, nauigii genus à forma pistrum marinarum, quæ longi corporis sunt sed angusti: à spina enim putrefacti piscis in littore, ad construendas longas naues per imitationem doctrina sumpta est, & eiusmodi nauis fabrefacta. A piscibus etiam sunt qui sumptum velint quo ordine in pugnam acies deducendæ sint: ab eisdem quoque quo pacto homines equiq; ferro muniantur teganturq;, squammis eorum inspectis. Liburnæ quæ & rostratæ à Liburnia parte Dalmatiæ dictæ. Augusto enim dimicante, cum liburnorum auxiliis succubisset Antonius, tanti discrimine certaminis ac periculo, quòd liburnorum naues cæteris aptiores essent, earum similitudo & nomen à Romanis ducibus vsurpatæ sunt. Horatius in Hippodo, Ibis liburnis inter alta nauis Amice propugnacula. Legia, nauis velox, quòd vehementi motu suo legat & colligat aquas ante se, dicta. Corbita, nauigii genus tardum & græde, sic dictum quòd malo in eius summo pro signo corbes soleret suspendi: nihilq; differt ab Oneraria nauis, omnium tardissima oneriq; deuehendo quàm aptissima, & ab Hyppo Tyrio inuenta. Oria, Fabio Placiade Fulgentio teste, nauicula admodum parua, & piscatorum vsui quàm apta. Cymba & Scalmus Phœnicum inuenta, piscatoriæ etiam naues. Cic. iii. Officiorum, Tunc Canius, Queso, inquit, quid est ò Pirhi? tantumne hic piscium, tantumne cymbarum? inuitat Canius postera die familiares suos, venit ipse mature, scalmum nullum videt. Lintres siue monoxilos, hoc est, paulo latiores scafulas, nauiculas fluuiales cauatas ex arbore dicimus. Liius secundi punici belli lib. i. Ita ingens coacta vis nauium & lintrum, quæ temere ad vanalem vsum pyratarum nonasq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus.

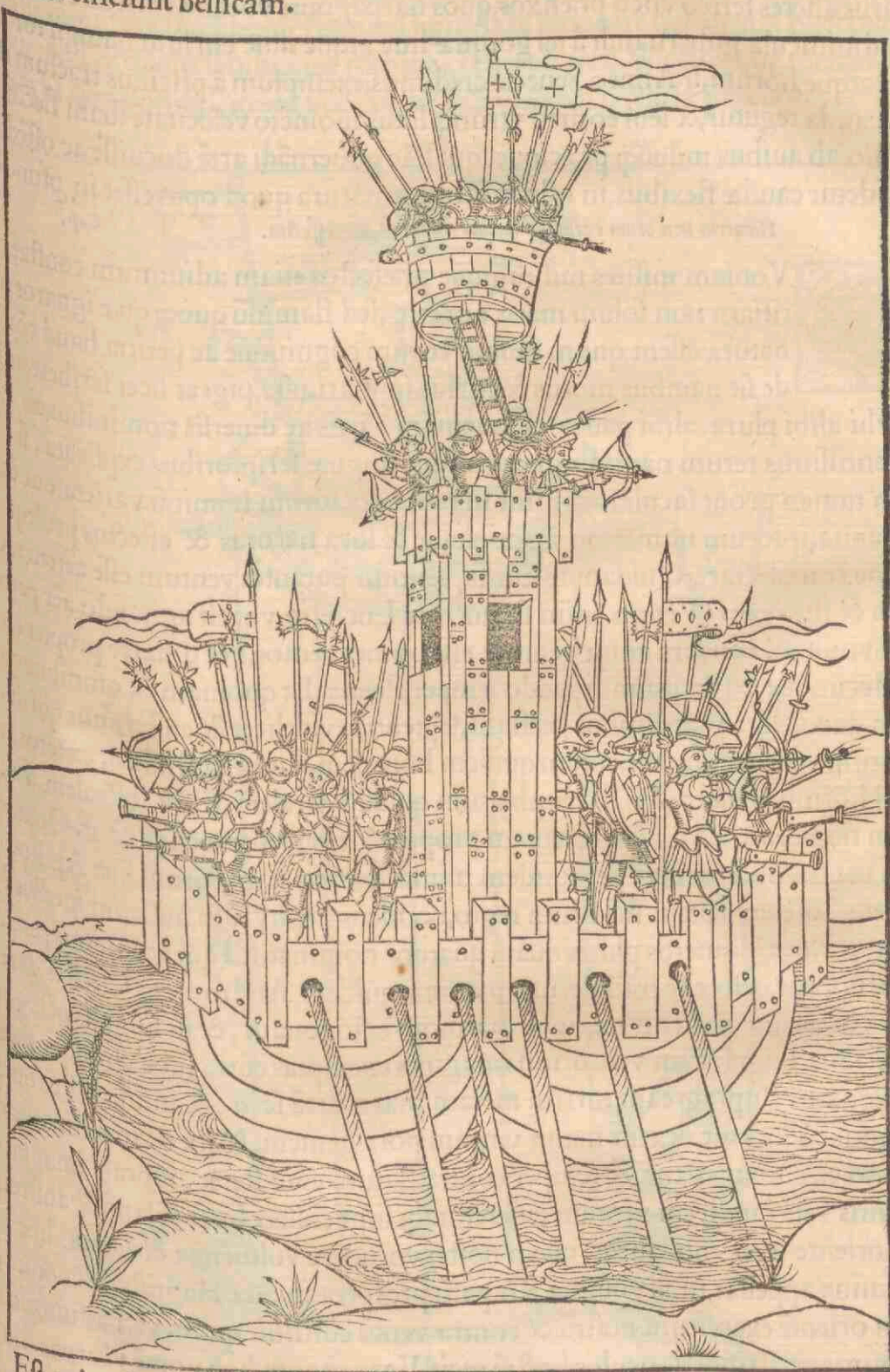
Virgilius. i. georg. Cauat arbore lintres.
In his Germaniæ prædones, cauatis singulis arboribus nauigant, trigintaq; homines ferunt: nec id quidem incredibile, cum & grãdiores multo nostris eorum sint arbores, & apud Indos harundines tantæ proceritatis sunt vt singula eorum internodia aluo nauigabili trinos interdum homines deuehant, quina cubita longitudine excedentes. Lembus, nauiculæ genus breuis & velocissime, quam Cirenenses ferunt inuenisse. Virgilius. i. georg. Quam qui aduerso vix flumine lembum. Liius belli macedonici libro quarto, Neve ipse nauem vllam præter duos lembos qui non plus quàm sexdecim remis agerentur haberet. Bucen-taurus, nauigii genus ad magnos viros deuehendos ac potentes fabricatum: à magnitudine enim bouum qui in Italia erant consuetudine factam fuisse in libris de re rustica inquit Varro, vt præposita hac voce bu, magnū quippiam semper nunciaretur: inde dici bulimian, id est, magnam famem, & bupædas grãdes pueros, & iram humaniam, & alia his similia ad magnitudinis rationem pertinentia, quod & nunc obseruant fœminæ in transpadana regione, quæ ad significandum ingens & admiratione dignum aliquid, prolatione eius vocis vtuntur. Bucen-taurus ergo, quia principes & magni viri ea vehi solent, quasi magna centaurus, pri-scæ illius vocis significatione appellata est. Centaurus nanque nauis siue signum erat quod nauis imponebatur. Expressum autem hoc est à Virg. elegatissime illo versu, Centauro inuehitur magna: qui humiliores illam vocem in sublimi opere aspernatus,

re aspernatus, digniore verbo ac carminis maiestati conuenientiore uti prudentius voluit. Qui enim bucetorium & non bucentaurum à bucis cētum dici putant oportere, corruptis detractisq; pauculum literis propter lōgum famulatum, qui ad seruitia præstanda potentioribus semper necessarius est, vana & inepta nominis interpretatione falluntur. Triremis, nauis quæ tris remorū ordines habet. Horatius in epist.

Nauseat ut locuples quem ducit prima triremis.

Has primum instituisse legimus Argonautas, quod etiam armatis aptæ, & congruæ probentur esse commercii, ut qui peregrinas optabamus aspicere, nūc mitamus aliis prouinciis terrorem pariter & decorem. Quadriremes quoque ab ordine remorum dictæ, qui numerus magnificentia utentium persæpe auctus inuenitur. Quinqueremem instituisse fertur Vesicon Salaminus, sex ordinum Zenazetas Syracusanus, ab ea ad decemremem Nesigoton. Alexander porro magnus ad duodecim ordines. Ptolemæus Soter ad quindecim, ad sedecim Perseus, & P. Aemilius, Demetrius Antigoni ad triginta, Ptolemæus Philadelphus ad quadraginta, Ptolemæus philopater qui Tryphon cognominatus est ad L. Heraclius nauibus castellatis Africa veniens usus perhibetur. Præcipuæ admirationis quoque nauis quæ ex Aegypto Cæii principis iussu obeliscum in Vaticano circo statutum quatuorq; truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit, qua naue nihil admirabilius visum in mari, certum est: triginta enim & centum modii lentis pro saburra ei fuere, longitudo spaciū obtinuit ex parte hostiensis portus latere læuo: ibi nanque demersa est, Claudio principe, cum tribus poro. ro. molibus, turrium altitudine in ea exædificatis, obiter puteolano puluere aduectis arboribus, eius crassitudo quatuor hominum vlnas complectentū implebat. Cæius etiam Cæsar gallica expeditione legatis suis aliam formam præbuit, & ad celeritatem onerandi subductiorem, pauloq; humiliorem quam alio mari consueverit, ideo quod propter crebras æstuum cōmutationes, minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat ad onera multitudinemq; iumentorum tranuehendam. Gallorum insuper naues ad hunc modum factæ armataq; erant, Carine planæ quod facilius vada ad decessum excipere possent, proræ atque puppes erectæ ad magnitudinē fluctuum tempestatumq;. Naues & ipsæ totæ ex robore ad omnem vim & contumeliam perferendam, anchoræ cathenis ferreis reuinctæ, pelles pro velis, quibus & vim tempestatum sustinerent facilius, & in vadis consisterent tutius, & ab æstu relicta, nil cautes & saxa timerent. Contra has Liburnicæ præstant celeritate & impulsu remorum, non tamen propter firmitudinem rostro nocere possunt, neq; propter altitudinē telū ad eas adigi facile potest.

Naues iunctæ ac quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicetur, cum quibus exteriore ordine remorum velut naues aguntur, turres con-
tabulatae, machinamentaque alia quatiendis muris portantur, classem in hunc
modum efficiunt bellicam.

Est enim classis nauium multitudo, qua Tiphis princeps depugnauit, sint li-
cet qui Phœnices, solers hominum genus, & ad belli pacisq; munia eximium,
maria nauibus adire, classe conflagere commentos putent. Siderum obseruatio-
nem in

nē in nauigando Phœnices iidem inuenere, v̄etorum rationem Aeolus, Helenis filius Remum, Cope latitudinem eius, Plateus vela, Icarus malum, & antennā De dalus, rostra Pifeus, Tyrrheni anchoram, Eupalamius tandem bidentem, Anacharsis afferes ferreo vnco præfixos, quos harpagones vocant, Pericles Athenien sis adminicula gubernandi à tergo, quæ huc atque illuc cursum nauigii torque ant: atque horum, si Anneo Senecæ credimus, exemplum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eorū in vtrunq; latus momēto velocitatē suam flexūt, si Plinio, ab auibus, miluōq; præcipue, qui hāc gubernādi artē docuisse ac offēdit se videtur caudæ flexibus, in cælo mōstrante natura quod opus esset in profundo.

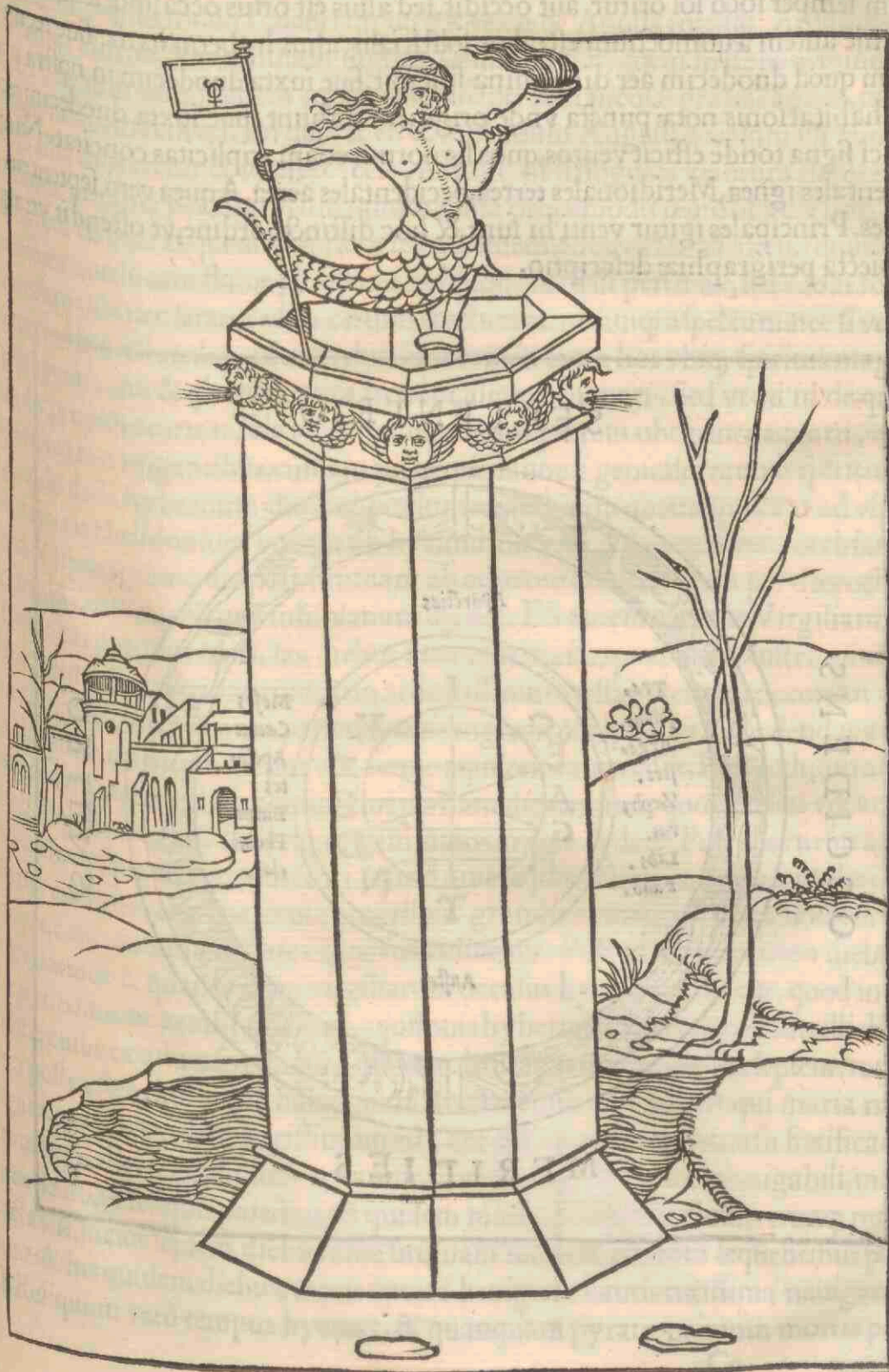
Numerus uentorum eorumq; nomina, rationes, & effectus.

Cap. VI.

Voniam milites militūque præfectos etiam adiuturam constat no titiam non solum maris ac terræ, sed flaminū quoq; quæ ignaros tur batura essent, quum absque eorum cognitione ac peritia haud cōmo de sit nauibus motus & cursus in mari, nūc, pigeat licet scribere, quip pe vbi alibi plura, alibi pauciora inueniam variis ac diuersis nominibus ab ex cellentissimis rerum naturalium vtriusque linguæ scriptoribus explicata, seor sum tamen prout facultas dabitur in tanta doctorum hominū varietate ac dis sonantia, ipsorum numerum nomināque & loca naturas & effectus prosequar atque complectar. Quidam igitur sapientum putantes ventum esse aërem mo tum & fluentem (Ventus enim fit, auctore Lucretio, vbi est agitando aër perci tus) vnum & eundem aiunt ventum esse omnes ventos, nec differre propter loca vndecunque extiterit, simili modo semper fluens. Et quoniam ex omnibus qui dem duo veluti à cardinibus perflant, septentrio videlicet & auster, sunt qui duos tantum ventos annuant, alium quidem borealem, alium australem, ceteros au tem horum esse excessus, sed zephyrum quidā borealem, Eurū australem. Eun dem numerum Oribasius orientem propter & occidentem esse asserit. Quatuor alii ventos obseruauere per totidem mundi partes: nam eorum siue Apeliotem oriens, boream septem stellarum regio, occidens zephyrum, austrum medius di es mittit, nec Homerus plures quàm quatuor nominat, sed qui accuratius perqui fuerunt eos, octo esse tradiderunt, maxime quidem Andronicus Cirestes, qui eti am collocavit Athenis turrim è marmore octogonam, & in singulis octogoni lateribus, singulorum ventorum imagines exculptas cōtra suos cuiusque flatus designauit, supraq; eam turrim metam marmoreā fecit, & insuper Tritonem æreum collocavit, dextra manu virgam porrigentem, & ita est machinatus vt vento circumageretur, & semper contra flatum consisteret, supraq; imaginem flantis venti indicem virgam teneret, itaq; sunt collati, Inter solanū & austrum, ab oriente hyberno Eurus, quem nostri vocauere vulturū: & Liuius hoc illū nomine appellat, in illa pugna Ro. parū prospera, in qua Hannibal & contra so lem orientē exercitum nostrū, & contra ventū cōstituit, quum v̄eti adiutorio ac fulgoris perstringētis oculos hostiū vicit. Varro quoq; hoc nomē vsurpat. Inter austrū & faonium quē Zephyrū dicunt, ab occidēte hyberno aphricus: inter faoniū & septētriones caurus, quē plures eorū vocant: inter septētriones & so lanum aquilo. Videtur hoc modo expressum vt capiat numerus & nomina & partes

partes vnde flatus certi ventorum spirent, Omnia hæc ante oculos locare potest
 turris descriptio substituta cum Tritone buccinam perflâte, dicente Nasone, Po-
 sitoq; tricuspide telo, Mulcet aquas rector pelagi supraq; profundum, Extantem
 atq; humeros innato murice tectum, Cæruleum Tritona vocat, cõchaq; sonan-
 ti Inspirare iubet, fluctusq; & flumina signo iam reuocare dato: caua buccina su-
 mitur illi, Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo, Buccina quæ medio cõ-
 cepit vbi aëra ponto, Littora voce replet sub vtroque iacentia phœbo.

Hanc verò descriptionem tanquam veram cæterisque præcellentem, Mediteranei maris nauitæ omnes obseruant, Genuenses potissimum, toti dem adicien-tes interponentesque. Applicantur prædictis octo primoribus alii quidam secundum Aristotelem, & quatuor quidem etiam secundum Varronem, duodecimq; fiunt. Quatuor enim cæli partes internas diuidunt, & singulis ventis binos superaddunt. Aristoteles hac arte, & Varro, viri diligentes, & omnium qui fuerint scripserintque instructissimi, illos ordinant: nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur aut occidit, sed alius est ortus occasusq; æquinoctialis: hic autem æquinoctium est: alius solstitialis, alius hybernalis: sic siue secundum quòd duodecim aër discrimina suscipit, siue iuxta duodecim in nostra plaga habitationis notæ puncta vnde originem trahunt, siue iuxta duodecim zodiaci signa totidè efficit ventos, quos signorum etiam triplicitas concitat. Nam orientales ignea, Meridionales terrea, occidentales aërea, Aquea verò septentrio- nales. Principales igitur venti hi sunt, & hoc distincti ordine, vt ostendit vtraq; subiecta perigraphiæ descriptio.

Sunt etiam Tranquillo approbante, plura nomina flatúsque ventorum è locis quibusdam, aut ex conuallibus, aut fluminibus, aut montium procellis, aut aliquo sinu tracta, ex aliqua causa quæ ad faciendū vocabulū acciderat, & quæ nō transmittuntur, sed in proximū feruntur: itaq; Virg. Cleopatrá è nauali prælio Aegyptū fugientē vëto lapyge ferri ait, ex lapygiæ sinu, id est, ex ipso Gargano veniente. Equum quoq; apulū eodem quo ventum, vocabulo lapygis appellauit. Hunc caurum esse manifestum est: nam ex occiduo venit, & Virg. sic meminit. Simili modo Calabriam lapyx vexat & Apuliã infestat Athabulus, Athenas chiron, Pamphiliam tagreis, Galliã circius, quem in libro originum Cato Cæcium nominat, cui ædificia quassanti tum incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem celi sui debeãt ei. Diuus etiam Augustus tēplum illi quum in Gallia moraretur & vouit & fecit. Infitū est si singulos vëtorum flatus eorumque nomina persequi velim, quum nulla propemodū regio sit quæ non peculiariter habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem: quumq; præterea antelucani flatus plures sint, nullúsque eorū sit pertinax, sed cadat fortiore iam sole, nec feratur vltra certum tractum terrarūq; aspectum: nec si vere coeperit, vltra æstatem perduret, duo sunt tamen extra hos vbiq; spiritus magis quam venti, aura & altanus: aura in terra, altanus in mari. Sed vt ad id de quo agitur propius reuertar, sole vigesimam quintam partem obtinente aquarii, ver aperit mare nauigantibus, cuius in principio fauonii genitales mundi spiritus à fauendo dicti hybernum molliunt cælum. Fauonium autem quidam ad viii. Kl. martias chelidonium vocant ab hyrundinis visu. Nonnulli verò orchiam, vno & septuagesimo die post brumam ab aduentu auium flātem per dies octo. Fauonio cōtrarius est quē subsolanum dicunt. Est autem exortus Virgiliarum in totidem partibus tauri, sex diebus ante idus maias, quod tēpus austrium est. Huic vento septentrione contrario ardentissimum æstatis tempore exoritur caniculæ sydus, sole primam partem leonis ingrediente, qui dies xv. calendas augustas est, cuius ortum diebus viii. ferme aquilones antecedūt. Post biduum autem iisdem aquilonibus constantius perflant dies triginta quos Etesias vocant, mollirēq; eos creditur solis vapor geminos ardore syderis. Post eos rursus austru crebri vsque ad sydus arcturi, quod ante æquinoctium autumnu vndecim diebus exoritur, nec sine ferme procellosa grandine emergit. Cum hoc corus incipit, corus autumnat, huic cōtrarius vulturinus. Post id æquinoctium diebus fere quattuor & quadraginta virgiliarum occasus hyemem inchoat, quod incipit tertio idus nouembris, hoc est, aquilonis hybernis, multūq; æstiuo illi dissimilis, cuius ex aduerso est aphricus, ante brumam autem diebus septem: totidem postea sternitur mare halcyonum fœturæ cuius dies nouere qui maria nauigant: eas aues videre rarissimum est, nec nisi virgiliarum occasu fœtificant bruma, qui dies halcyonides vocantur, placido mari per eos & nauigabili, maxime siculo, vt reliquis partibus est quidem mitius pelagus siculum, vtrunq; tunc tractabile, faciūt septem diebus ante brumam nidos, & totidem sequentibus pariunt: & his quidem diebus, maris natura benigna, nautis tutissima nauigatio est. Reliquum verò tempus hyemat, & quanquam pyrata primum mortis periculo

riculo, & in mortem ruere & hyberna experiri maria cœperint, nunc itidē avari quidam & audaces faciant, hi tamen naturales per statuta tempora vêtorum cursus: porro naturales effectus ventorum hi sunt. Omnes enim vicibus suis spirant maiori ex parte, vt contrarius in desinenti incipiat, surgâtque ex opposito cum proxime cadenti. Ouidius, vix nunc obsistitur illis, Quum sua quisque regat diuerso flamina tractu, Quin laniēt mundum, tanta est discordia fratrum. Eurus ad auroram, Nabatheaꝫ regna recessit, Perfidâꝫ & radiis iuga subdita matutinis, Vesper & occiduo quæ littora sole tepescūt, Proxima sunt zephyro, Scythiam septemqꝫ triones Horrifera inuasit boreas, contraria tellus Nubibus aspiduis pluuiosqꝫ madescit ab austro. Vel si breuius cōplecti mauis, in vnam tempestatem, quod fieri nullo modo potest, cōgregentur, Vna eurusqꝫ notusqꝫ ruunt crebërque procellis Affricus, & qui locū in illa rixa non habuit aquilo. Ab ortu flantes calidiores diurnioresqꝫ ac tutiores sunt ab occasu flantibus. Ouidius in fastis, Luce secutura tutos pete nauita portus, Ventus ab occasu grādine mixtus erit. Vulturū si à serena celi parte flare cœperit, non durat in noctem. Quisquis erit ventus si feruidus sentietur, pluribus diebus permanebit. Sol auget flatus oriens, & comprimit occidens: medio autem diei ac noctis plerunque sopiuntur, quia nimio frigore aut æstu soluuntur: ex imbribus boreas seu aquilo inter septentriones, reliquos compescit nubesqꝫ abigit atque dissipat. Ouidius de eo, Aptā mihi vis est quia tristia nubila pello, Et freta concutio nodosaqꝫ robora verro, Induroqꝫ niues et terras grādine pulso. Idem ego quū fratres cælo sum nauis apto (Nā mihi cāpus is est) tanto molimine luctor Vt medius nostris cōcurribus intonet æther, Exiliantqꝫ cauis elisi nubibus ignes. Idem ego quū subitū conuexa foramina terræ, Supposuiqꝫ ferox imis mea terga cauernis, Sollicito manes totumqꝫ tremoribus orbem. Austro maiores fluctus edūtur q̄ aquilone, quoniam nā hic summo maris, ille inferius ex imo spirat. Interdū aquilo vehemētor, notū auster, q̄ à græco *νοτιος* notus dicitur, quia nebulosus atqꝫ humectus. Idem poeta, Madidis notus euolat alis Terribilē picea tectus caligine vultū. Barba grauis nymbis, canis fluit vnda capillis. Frōte sedēt nebulę, rotāt pēnaqꝫ sinūsqꝫ. Fiant etiam subiti quidā flatus, qui variū multiformesqꝫ sunt. Vagi quippe atqꝫ ruentes telorū more, tonitrua & fulgura edūtur, quę vocāt hi quidē Vulcanū, hi autem Vestā, hi verò horū cōminationē. vnde Papinius, Fulguraqꝫ attritis quoribus miscuere pcellis: sed fulgura et coruscationes prius cerni q̄ tonitrua audiri, quòd cōtūc ignes illi, sui pnicitate dicto citius nostrę se visioni ingerūt. Sonus nō aliter ac ic̄to & verberato aëre ad aures venit seriorēque sensu concipitur. Herodotus extimat fulgurationē esse velut apud nos incipientium ignium conatus, et priam flammam & certam, modo intereuntem, modo insurgentem: hoc antiqui fulgetra dicebant, tonitrua nos pluraliter dicimus, antiqui autem tonitrum aut tonum. Hoc à Cecinna faciūdo viro dictum inuenio, si habuisset in eloquentia nomen, & nisi illum Ciceronis verba pressissent. Etenim illo verbo utebantur antiqui correpto quo nos producta vna syllaba vtimur: dicimus enim vt splendēre sic fulgēre. Atqui illis ad significandum hanc subitam è nubibus eruptio

eruptionē lucis, mos erat vti media syllaba correpta, vt diceretur fulgere: flāma
 verò illa quam nubium afflictus excussit, si robustiore fuerit incendio, impetu
 deuehitur in terras, & fulminis habet nomen atque fortitudinem: vbicunq; au-
 tem ceciderit, sulphuris odorem emittit, vt inquit Virg. Et late circum loca sul-
 phure fumant, & Lucanus, Aethereoq; nocēs fumauit sulphure ferrum. Quòd
 si arctius rotatus effregerit impetus ille sine igne, hoc est, sine fulmine & aliquo
 promontorio repercussus est, aut locorum coeuntium in canalem deuexum cer-
 numq; collectus, sapius in se volutatur, aquasq; quum voluit vorticē facit, iam
 Typhon vocatur, id est, vibratus. Rapida enim vertigine contorquetur humus
 arida & ab infimo erigitur ad summum, nec antennas modò, verum ipsa nauig-
 gia contorta frangit, tenui remedio aceti in aduenientem effusi. Illiso enim ipso
 repercussus, arrepta secum in cēlū refert, sorbētq; in excelsum. Contra hunc in-
 ter salutaria quoque, coralli materiā esse dicūt: nam Metrodorus Gorgiam no-
 minat, idem q; resistat Typhonibus & fulminibus. Quum autem circumactus
 & eundem ambiens locum repentinis flabris prosilit & vniuersa perturbat atq;
 peruoluit, turbo dicitur. Lucretius, Versabundus enim turbo descendit, & illam
 Deuerit pariter lento cum corpore nubem, Quam simul ac grauidam detru-
 dit ad æquora ponti, Ille in aquam subito totum se immittit, & omne Excitat
 ingenti sonitu mare feruere cogens. Hic idem pugnacior si est ac diutius volu-
 tatus inflammatur, efficit quem *νεφελια* Græci vocant, qui & igneus turbo est.
^{ἀναφωσμίματα} Græci vocant eos spiritus, qui de fundo vel hiatus terræ explosi ad
 superna meare solent: at procellosus flatus *καταργίς* dicitur, quem præfractū pos-
 sumus dicere, quòd de superiore cæli parte submissis, inferiore repentinis impul-
 sibus quatit. Vocatur & columna conspicatus humor rigens, ipse se sustinet, ab
 eodem & in longam veluti fistulā nubes aquam trahit, nec minus singula quæ
 illi obiciuntur, vnde Lucretius, Nam fit vt interdum tantum demissa columna
 In mare de cęlo descendat, quam freta circum, Feruescunt grauiter spirantibus
 vndiq; flabris. Et quæcunque in eo quū sint deprensa tumultu, Nauigia in sum-
 mum veniunt vexata periculum: & hæc ferè omnia pericula venti erupti de nu-
 bibus producunt, quibus arma rapuntur, & totæ naues plerunq; in su-
 blime tolluntur: & quanquam nihil molestius in mari ventis turbinibusue ac
 procellis huiusmodi sit, nec maiore hominum ingenio vlla sui parte nauigatio
 adiuta q̄ remis velisq;, tamen hæc omnia pariter eodē impellētia vnus & paruu-
 lus admodū pisciculus assuetus petris, Echinus appellatus, tenet, in se solus ele-
 mentorū atq; hominū vim recōdens: nullo quidem actu, nullo conamine, sed na-
 tura ipsa: & ruant vēti licet, sequiant procellę, imperat tamen furori, tāt asq; vires
 compescit, vt cogat stare nauigia: quorū non vincula, non anchorę pōdere irre-
 uocabili iactę iuuāt, infrenat impetus, ac domat nullo suo labore: nō recurrēdo,
 aut alio modo quàm carinis adherēdo, et vtroq; sese latere colligēte retinēdo: qđ
 & si scriptis illustribus insitū inuenio, tamē incredibiliū videri posset, si de ocea-
 no indico fortassis aut scythico solū scriptū esset, & non potius in nostro mari
 monstrū hoc Romanis imperatoribus accidisset: hoc enim inherēte, plenā vētis
 fretisse nauē, portantē nūcios Peliandro vt castrarent nobiles pueri. Hic tenuisse

fertur Actiaco mari prætoriam nauim Antonii, properantis circuire & exhortari suos, donec transfret in aliam, ideoque cæsariana classis impetu maiore protinus venit. Tenuit & Caii principis Astaira Antium renaugantis, sed non longa fuit illius moræ admiratio. Animaduersa enim è vestigio moræ causa, quòd tota classe prodeunte quinquere mis vna ac sola non proficeret, immo velut in anchoris staret, neque prorsus loco moueretur, è nauis protinus exilientibus qui id quærerent, circa nauim inuenere adhaerentem gubernaculo, ostenderuntque Caio indignanti mirantique hoc fuisse quod quadringentorum remigum obsequium nauigio adhaerens contra se tenuisset. In nauigium receptum pisciculum qui tunc videre, eum limaci magnæ similem esse dixere, indici maris conchæ simili potentia, labiis suis nauium dorsa fixerunt, quarum quietus ac tenuis leuisque tactus plus dicitur retinere quàm exagitata possint elementa complere: stat enim pigra ratis tumentibus alata velis, & cursum non habet cui ventus arridet: sine anchoris figitur, sine rudentibus alligatur, & tam parua animalia plus resistunt quàm tota auxilia prosperitatis impellant: ita quum subiecta vnda præcipitet cursum, supra maris tergum nauigium cogitur stare infixum, miroque modo natantia incussisse tenentur, dum vnda innumeris motibus rapiatur. Sed vt dicamus aliam piscis naturam, Forte nauæ prædictarum nauium tactu torpedinis segnissime torpuerunt, à qua tantum infigentium dextræ pergrauantur, vt per hastam qua fuerit vulnerata ita manum percutientis inficiat, vt viuæ substantiæ pars sine sensu aliquo immobilis obstupescat. Tradunt alii, quod incredibile videri potest, tardius ire nauigia, testudinis pedem dextrum vehentia. Ferunt & alterum monstrigenus, haud minus incredibile, esse circa idem mare indicum aue inaudita magnitudine quampiam, nostri Rocum vocant, cuius pennæ longitudine sunt passuum decem, neque tantæ magnitudini vires deesse. Elephantum enim esuriens quum ceperit & aliquandiu per aërem volitando tulerit, in terram iacit, quo casu peremptum depascitur: nec elephantum solum, sed tota insuper rostro prehensa nauigia secum tulit in nubila, & pendentes per inane miseros nauigantes volatu ipso terribili delet ac morte consumit.

Astrologia nautica, secundum solis, lunæ, siderumque obseruationem,

Xacta ventorum ratione, transire conuenit ad alia tempestatum prognostica: & quoniam classis ipsam concuti proterique ventorum præliis, & nauarum imperitia sæpenumero copertum est, impresentiarum opportuna, tum belli, tum nauigationis tempora describentes, futuri motus ventorum, & imbrium tempestatumque præfagia diligentissime perquisita trademus. Et primùm à sole & luna cæterisque sideribus: hinc enim vt poeta inquit doctissimus, tempestates dubio prædiscere cælo Possumus, & quando infidum remis impellere marmor Conueniat, quando armatas deducere classes, Aut tempestiuam syluis euertere pinum. Sol itaque quem Iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens & non feruens, serenum dicem nunciat: idem quum ante eius exortum nubes rubescunt, ventum: quòd si nigrae rubentibus interuenerint, pluuias: si ante exortum nubes quoque conglobabuntur, hyemem asperam denunciabunt: si ab ortu repellentur, & ad

Cap. viii.

& ad occasum abibunt, serenitatem: si ante ortum radii se ostendent, aquam & ventum prænuñtiant: si nubes solem circumduxerint, quanto minus luminis relinquunt tanto turbidior tēpestas erit: si exortu spargentur partim ad austrum partim ad aquilonem, pura quanquam circa eum serenitas sit, pluviam tamen ventosque significabunt: cum oriente radii non illustres imminebunt, quamvis circumdati nube non sint, pluviam portēdunt: si oriens cingetur orbe totusq; defluerit æqualiter, serenitatem dabit: si verò partim se aperit, ex qua parte is se aperit expectetur ventus: si verò duplex orbis fuerit, atrox tempestas inuadet. Porro si circa occidentem rubescant nubes, serenitatem futuri diei spondent: si cæruleum vultum induent, pluviam denunciant: si igneum, euros. Itidem si maculæ rutilo interuenerint, venti nymbiq; non deerunt: item si circa eundem occidentem candidus circulus erit, noctis leuem tempestatem: si nebula, vehemētiorem: si autem circulus fuerit, ex qua regione is eruperit, ventum magnum. Soli proxima sunt & lunæ præsagia: nam si splendens exorta puro nitore effulserit, serenitatem: si rubicunda, ventos: si nigra, pluias portendere creditur: si ante quartam non apparuerit fauonio flante, toto hyemale erit niēse: si sextadecima vehementius flamma apparuerit, asperas tempestates præagiet: si in ortu quarto quem Aegyptus & multi maxime obseruant, q̄ is certissimus auctor futuri tēporis est, Pura nec obtusis per cælum cornibus ibit, Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo Exactum ad mensem pluvia ventisq; carebunt, Votæque seruati soluent in littore nauæ, Vt Maro inquit: si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit: si rutila, ventos: nigrescens, imbres: si caligo nubis orbem incluserit, ventos: quæ se ruperit si gemini orbis cinxerint, maiorem tempestatem, & magis, si tres erūt nigri, aut interrupti, aut distracti: si plena circa se habebit orbē, ex qua parte is maxime splendebit ex ea ventum offēdet. Interlunii autē tempus diram nauigantibus pestem non solum ratione, sed vsu & experientia rerum magistra cōprobat. Tertio loco stellarum obseruationem esset oportet. Hæ quum discurrere interdum videntur, venti protinus sequuntur. Quū sereno cælo fulgent, pluię erunt atrocissimę: quum repente siderum splendor hebetatur, neq; núbilo neq; caligine, graues denunciantur tempestates: si volitare plures stellæ videbuntur, quò feruntur, albescentes ventos ex his partibus nunciant: si in pluribus partibus fiet, inconstantes ventos effundent. Sic reliquorū quoq; siderum propria est quibusq; vis, & ad suā cuiq; naturam fertilis, nec meātium modo discurrētiumq; sed multorū etiam ad herentiū cælo, quotiēs errantiū accessu impulsa, aut coniectu radio rum extimulata sunt, qualiter in succulis sc̄timus accidere, quas Græci ob id pluvio nomine *βροχίαι* appellant. Et solis lunęq; ac siderum obseruationem diximus. Nunc de his quæ ex passionibus elementorum fiunt, aut ex ipsis originem sumunt, prosequamur. In his enim non dubia futuri motus præsagia sunt, quum in ipsis initia iam cernantur à quibus causarum principia sumunt. Nubes cum in montium cacuminibus confident, hyemabit: si cacumina pura fient, disserenabit tonitrua. Ex his vt matutina ventum significat, sic imbrem meridia-

na. Nebulæ è montibus descendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus sedentes, serenitatem promittunt. Arcus quum sunt duplices, pluuiam denunciant: simplex verò arcus non easdem vñdecunq; apparuerit minas affert: à meridie enim ortus, magnam vim aquarum vehet, quæ vinci non poterunt vehementissimo sole, tantum est illis virium: si circa occasum refulserit, tonabit, & leuiter impluet: si ab ortu circæue surrexerint, serena promittet. Quum æstate vehementius tonuerit quàm fulserit, ventos ex ea parte denunciat: econtrà si minus tonuerit, imbrem. Quum ex omnibus quatuor cæli partibus fulgurauerit, ventū & imbrem ex his regionibus demōstrabit: cū ab aquilone tantū, in posterum diem aquam: cum à septentrione tantū, eum ventum: quum ab austro, coro vel fauonio, nocte serena fulgurauerit, ventum imbrēmque ex his regionibus fore indicat. His terreni etiam ignes proximi significant: pallidi nanque murmurantesq; tempestatum nuncii sentiuntur & pluuiæ. In lucernis fungi si flexuose volitet flamma, ventum quoque designant: vel quum cinis in foco concreuit, & quum carbō vehementer perlucet. Est sua etiam aquarum significatio. Maris namq; ipsius tranquillus sonitus, spumæve dispersæ aut aquæ bullantes, plurimum dierum hinc mem portendunt,

Atque etiam ventos præmonstrant sæpe futuros
 Inflatum mare quum subito, positumq; tumescit,
 Saxaq; caua salis niueo spumata liquore
 Tristificas certant Neptuno reddere voces.
 Antè densus stridor cum celso è vertice montis
 Ortus adaugescit scopulorum sæpe recessus.

Ex animalibus porrò terrestribus, & marinis belluis, diuersisq; volucris reliqua plurima supersunt prognostica, tempestatumq; præfagia, quæ apud Tranquillam, Varronem, Nigidium, Aratum, Lucanum, & vatem omnium clarissimum Maronem, in georgic. qui scire volet absoluta diligenter inueniet.

Remedia periculo affectis

Ad damus autem & remedia periculo affectis. Mare motū, olei asperione sedatur: & ob id nantes ore spargere tradūt, quoniam mitiget naturam eius asperam tranquillūmq; reddat. Si longa sit nauigatio, absinthium potum nauseas arcet. Quia verò nauigantes dulcis aquæ defectu sæpe laborant, hæc quoque subsidia demōstrabimus. Expassa circa nauem vellera madescunt accepto maris halitu, quibus dulcis humor exprimitur. Item remissæ reticulis concauæ cæra pilæ, vel vasa inania obturata, dulcem intra se colligunt humorem. Aqua quoque marina, argilla colata, dulcescit.

Quid agendum antequam cursus in hostes dirigantur.

Abolutis rebus nauigationi necessariis, ex reliquo antequam cursus in hostes dirigantur, in portu exerceri conuenit nauali prælio dimicatos, & in tràquillo mari assuescere flectere gubernacula, remos trahere, ferreas manus & vncos, asseres, bipennes falcēsque præacutas præparare, dispositosque per tabulata milites pendente gradu & labenti vestigio stare, vt quod in simulata pugna didicerint, in vero certamine haudquaquam perhorres

perhorrescāt. Ipsiū etiam certaminis ratio est, eminus constitutos appetere sagittis accedere ausos, priusquā faciāt cogere pati, & cum ipsis nauigiis mergere: desiliendo item in naues gladiis interficere, aut concurrentibus nauibus cum nauigiis capere. Pugnatorum etiam numerus singulis nauibus imponendus pro copia nauium & militum existimatione augeri & minui potest. Quum autem ignota regio plerunque petenda, non tamen incertū vagari oportet, sed locorum portuūmq; opportunitatem exquirere, vt latētibus scopulis inuia quæque ac sicca vitentur.

Quid si classis classi obijciatur.

Cap. XI.

Vōd si hostes classē tenent, inuenta calliditate Græcorum nauium hostilium compendiosa expugnatio est, Ignem græcū appellant confectionem quandam bullitionēque saligni carbonis, salis, ardentis aquæ, vitis, sulphuris, picis, thurisq; cum mollis Aethiopum lanæ filo, & camphora, quæ dictū mirabile sola ardet in aqua materiem omnem adurentem. Callimachus architectus ab Helepoli fugiēs id Romanos docuit primū, & eo sane imperatores multi postea in hostes vsi sunt. Tēpore enim Leonis imperatoris quum orientales populi contra ciuitatem Constantinopolim nauigassent in dromonibus mille octingentis, imperator igniferis nauibus cōtra eos directis, hoc ignis genere omnes absumpsit. Idem paulò post cccc hostium naues itēque ccccl eodem igne confecit. Sunt qui alio igne, & quidem missili, huicq; persimili, sed vehementius vrēte vtantur. his additis, liquenti vernice ac librario oleo, petroleo, terebentina, aceto quā acri, confectis, compressis, ad solēque deficcatis, ac postea stupa inuolutis cum acutis ferris imminentibus glomeris in star funiculo contexti, quæ omnia denique sint vno foramine prætermisso, colophonia & sulphure in sequentem modum oblita. Eiusmodi etiam ignē sed the-

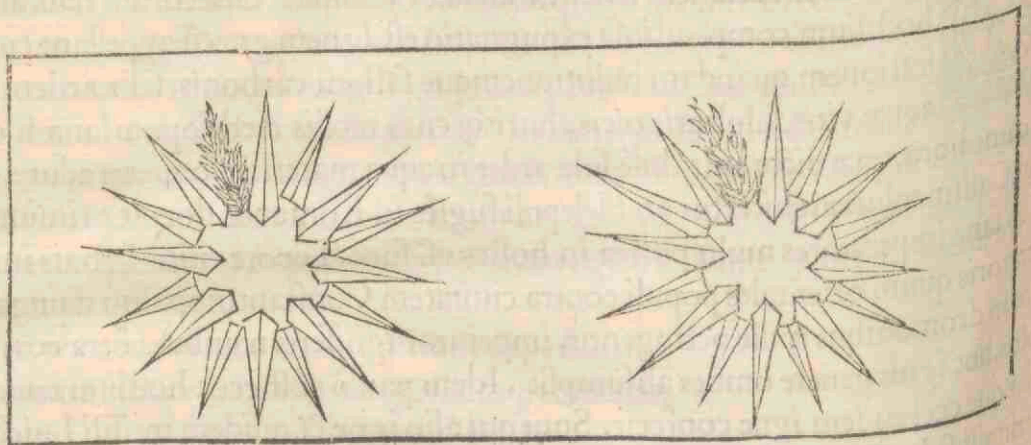
Lucanus,

Quam pelago diuersa lues, nam pinguibus ignis
Affixus thedis, & tecto sulphure viuax
Spargitur ac faciles præbent alimenta carinæ,
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cæra,
Nec flammæ superant vndæ, sparsisq; per æquor
lam ratibus, fragmenta ferus sibi vendicat ignis.

Idem de eodem alibi, piceo iubet vnguine tinctas
Lampadas immitti inunctis in bella carinis,
Nec piger ignis erat per stuppea vincula, pèrque
Manantes cæra tabulas, & tempore eodem
Transstrāq; nautarum summiq; arsere Cheruci
lam propè semustæ merguntur in æquore classes,
lamque hostes & tela natant, nec puppibus ignis
Incubuit solis, sed quæ vicina fuere
Tecta mari, longis rapuere vaporibus ignem.
Verū ne ignis abesse possit, lapide pyrite excutiat, qui chalibe, aut aliquo
lapide ictus scintillam edet, quæ excepta sulphure, aut foliis, aut linteo pauli-

super

ſper ambuſto, ſulphurea materia illico reddit flammam. Sunt aliis gentibus ſua circa hæc inuenta. Nam aliquando fiunt etiam igniaria ex moro, lauro, hedera, quæ exploratorum uſus in caſtris, paſtorumq; reperit. Et quoniam ad excutiendum ignem non ſemper lapidis ſilicis occaſio eſt, teritur ergo lignū ligno, igneq; concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis fungi: ſed nihil hedera præſtantius quæ teritur lauro laurūmque terit, ignem ſcintillis excutiendo. Ignē in annum quoq; aſſeruare ferula. Prometheus reperit: de hac proinde Martialis, Inuiſæ nimium pueris grataeq; magiſtris
Clara Prometheo munere ligna ſumus.

Probatum ſummopere in aquis & illud Hannibalis inuentum. Nam quum Pruiſias terreſtri bello ab Eumene victus prælium in mare trãtuliffet, Hannibal nouę cõmento auctor victorię fuit. Quippe omne ſerpentū genus in fictiles lage nas conuici iuſſit, mediõque prælio in naues hoſtium mitti, id primūm Ponticis ridiculum viſum eſt, fictilibus dimicare qui ferro nequeant: verūm ubi ſerpentibus cõpere naues oppleri, ancipiti periculo circumuenti hoſti victoriam ceſſerunt. Saponem alii nigrum oleo vel amurca permixtum fictilibus ſimili modo deiiciunt quo aduerſæ partis tabulata lubrica ſiant, quicq; pugnant nullo pacto poſſint luctando cõſiſtere. Si quis autem & illud experiri velit, habemus in exemplis lectos agilitate iuuenes enatantes ſub aquis, quum proximi hoſtiū nauibus hæſiffent, carinas terebra perforaſſe.

Eluminum tranſitus ex inuentis memoratu dignis.

cap.

XII.

Annectendum & illud arbitror, vt ſi aduerſo flumine ab hoſte præcludamur, quẽadmodum libero tranſitu poſſimus vti, & id ex geſtis docebimus priorum exẽpla tradentes. Alexãdro Indiam vaſtante quum Porus ei occurriffet, caſtra inter vtranq; ripam Idaspis fluminis diſpoſita ſunt: latus hic erat ſtadiis quatuor, altus vadis nunquam repertis. Alexãder Attalum quendam ſibi ſimillimum caſtra ſeruare iuſſit, regiis veſtibus indutum, ipſe cū parte equitatus aliquantum progressus, dum deſa caligo diem ſubtexiffet, in vltiorem ripam tranſuectus ancipiti prælio diu fatigatus eſt, donec pedibus elephantorum ſecuris ſuccis, agmina perturbata ſunt. Cæſar haud diſſimili ratione uſus eſt. Nam quū flumine ab hoſte impediretur è regione illis caſtra

castra ponentibus, nactus vnum ex pontibus quos illi resciderant, syluestri loco
 substitit. Postero die omnes copias longo agmine præmittens, ipse cum duabus
 legionibus parumper moram trahens, pontemque resecto, legiones traduxit, loco
 idoneo castris delecto, reliquas copias reuocauit. Labienus, vnus ex ducibus eius
 noctu opportunitatem quæsiuit: is quum hostes aduerso flumine Sequanæ con-
 sedissent transitum prohibentes, nactus aliquantas naues singulas gubernatibus
 tradidit. Lintres etiam conquisiuit, quas magno sonitu remorum in eandem par-
 tem misit: hostes suspicati Romanos tribus locis transire, ipsi quoque in tres par-
 tes suas copias diuiserunt. Labienus ad naues contendens tres legiones tradu-
 xit, acie instructa, quum copiarum hostilium partem dissipasset relique fugam arri-
 puere. Fit pons aliquando, vbi hostis non vrget, pluribus nauibus tabulato con-
 stratis. Plurimi interdum equi flumini opponuntur, aquarum impetum ex-
 cepturi, quo cætera turba molli vado, & tuto, ac stabili gressu traiciatur, vt per
 Cæsarem in Rubiconis nostri transitu fieri contigit. Geminæ nonnunquam equi-
 tum acies delectis prægrandibus equis, ordine, & intercapedine quadam sua se-
 iunctæ currenti aque obiciuntur, ac inter vtranque impediti expeditique milites
 transeunt: superioris namque beneficio, currentis impetus aquæ, visque perfringi-
 tur: inferior si qui forte deciderunt, mox raptat & transuehit. Idem Cæsar quum
 Liger sibi traiciendus esset, vado per equites inuento, vt brachia tantum & hu-
 meri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, equitatu sic disposito, qui
 fluminis vim perfringeret, incolumem exercitum duxit. Cælius auctor est, Ma-
 gonem cum equitatu & hispanis peditibus flumen extemplo transnataste, ipsum
 Hannibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordi-
 nem ad sustinendum impetum fluminis oppositis, quod periti amnis eius vix fe-
 cerunt. Quod si altior vnda vtrinque militem respuat, fossis plurimis ac diuer-
 ticulis minuenda est, sicut Cæsar in transitu Licoris, ne quid repetitis audeat vn-
 dis, spargitur in sulcos, & fisso gurgite riuus, Dat poenas maioris aquæ, vt
 Lucanus inquit. Cyrus potentissimus Persarum rex Babylona oppugnaturus,
 Gangem fluuium, adeo grandem, vt vbi minus occupet, latitudine viii. m. passu-
 um pateat: vbi immodicum siue plurimum, stadiorum c. altitudine vero ea vt
 nusquam minus viginti passuum reperiatur, sic leui licet causa permeabilem fe-
 cit. Nam quum vnum ex regniis equis candore atque forma præcipuum à vorti-
 cibus vndarum circumagi atque absumi cum equite vnâ cerneret, aiunt ira perci-
 tum iurasse se adeo illum extenuaturum vt mulierum gressibus vadofum red-
 deret, nec dictis defuit, nam totis in hoc expositis copiis, tam diu operi huic in-
 cubuit & assedit, donec centum octoginta cuniculis diuisum alueum in cccx.
 riuulos dispergeret, & siccum in diuersum fluentibus aquis relinqueret. Simili-
 sane opere perdoctis fossoribus, etiam Euphratem inter cæteros fluuios memo-
 ratu plurimo, tum veterum literis, tum inundationibus suis celeberrimum, & lon-
 ge validissimum, Babylonem quodam Chaldee caput petentem Mediamque per-
 meantem deriuauit, ac sic meabilibus vadis siccum partibus alvei patentibus
 interfecit, cepitque urbem quam ab humano opere extrui vel humana virtute de-
 strui posse, pene apud mortales incredibile erat. Sapor Persarum & suo in his
 ingenio

ingenio vsus est. Nam quū Nicomediam quę Nisibis dicta esset obsideret, & flumine præpeditus, & plurima molimina ponens eam obtinere non posset, tãdem impetum Mygdonii fluminis, per mediam ciuitatem properantis, à longe retinuit, vtrãque ripas eius faciens excelsiores, vt aqua in se collecta concreueret: quumq̃ cœpissent ripæ sublimes impleri, subito auferentes quas fecerant catartas, dimiserunt impetum fluminis contra murum, qui vehemētis aquę pondus non ferens cecidit, aliamq̃ muri partem qua fluuius egrediebatur, cum ingenti ruina deponens, eadem aquæ moles perripuit. Sunt qui raptim cæsa materia rautes fabricent, in quibus equi viriq̃ & alia onera traiciantur, vt Cæsar & Xerxes auctore Lucan. maxime vsi sunt,

Ergo, inquit, vbi nulla vado tenuit sua pondera moles

Tunc placuit cæsis innectere vincula syluis,

Roboraq̃ immensis late rigare catenis.

Tales fama canit tumidum super æquore Xerxem

Construxisse vias, multis cum pontibus ausus,

Europam Asiæ, Sestonq̃ admouit Abydo,

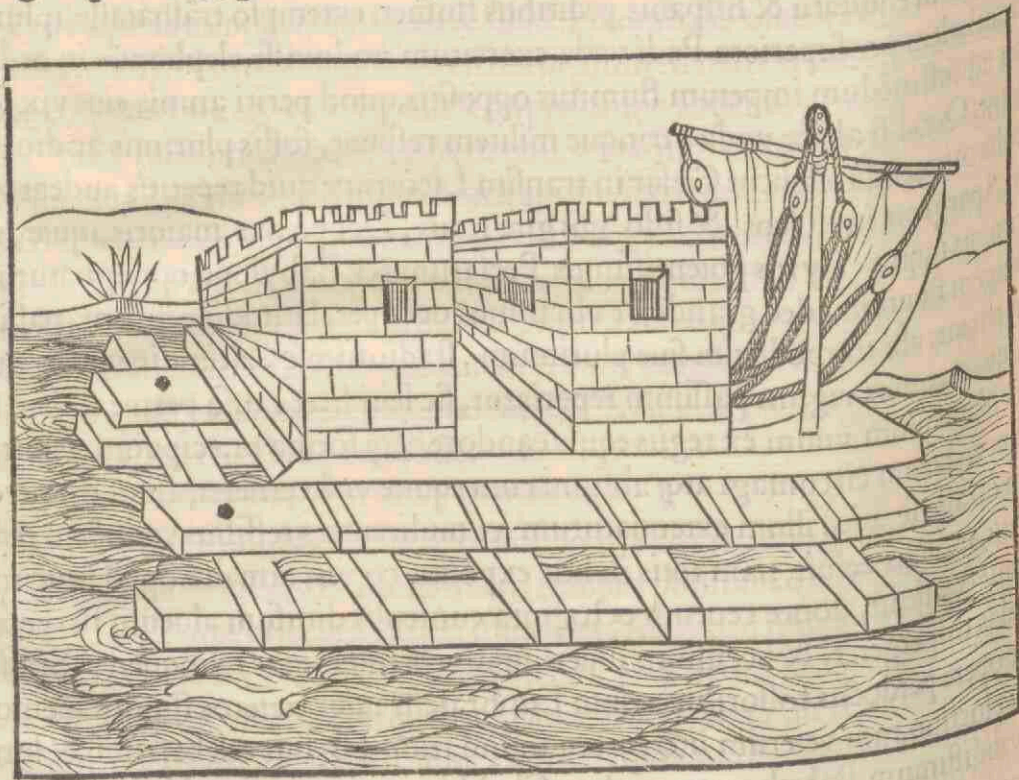
Incessitq̃ fretum rapidi super æquore ponti,

Non eurum zephyrumq̃ timens, cum vela ratesq̃

In medium differret Athon, sic ora profundi

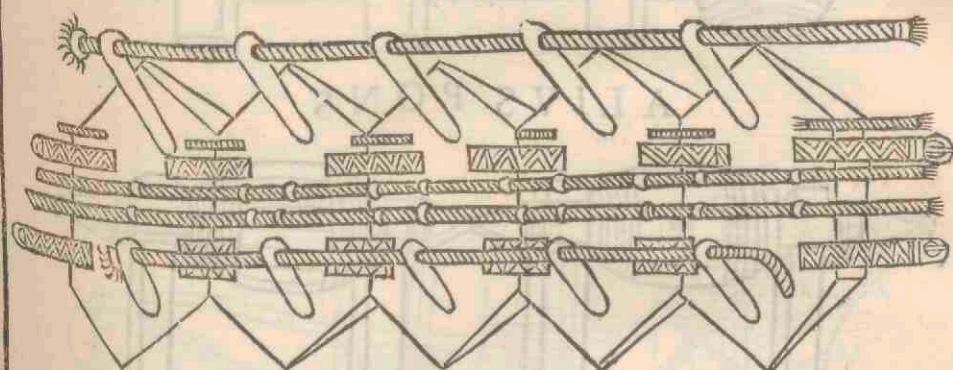
Arctantur casu nemorum, tunc aggere multo

Surgit opus, longeq̃ tremunt super æquora turres.

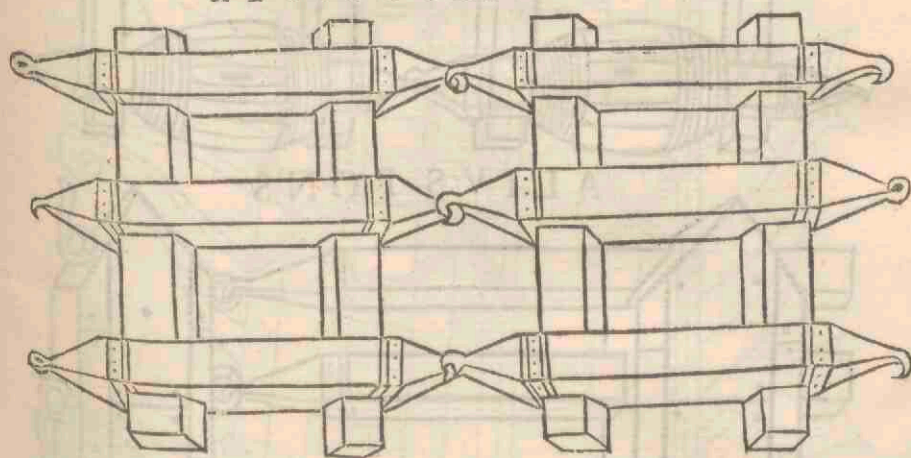

Sunt qui pontem disunctum iumentis vehibilem, commissuris suis & funibus annuli sive ferreis confutilem, duplicatis tabulis quibusque, ac vacuis, & contra aquæ ingressum coniunctis glutino, in hanc formam construunt.

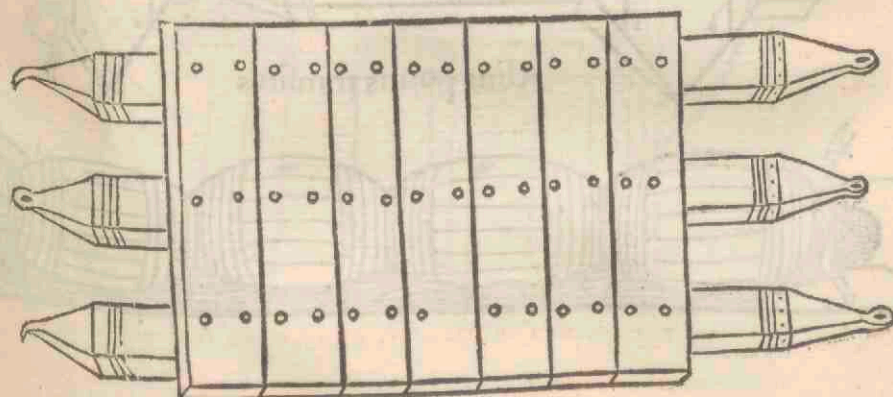
PONS

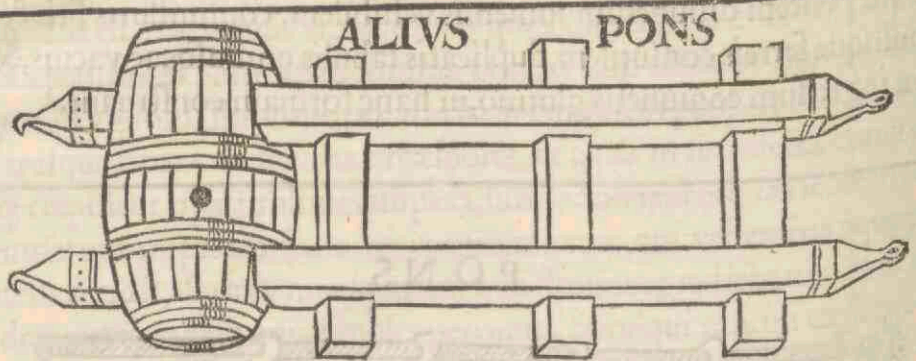

ALIVS PONS

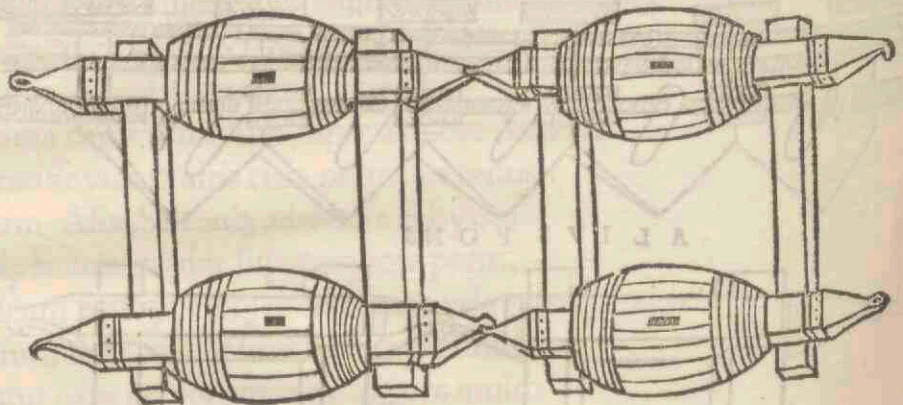
ALIVS PONS

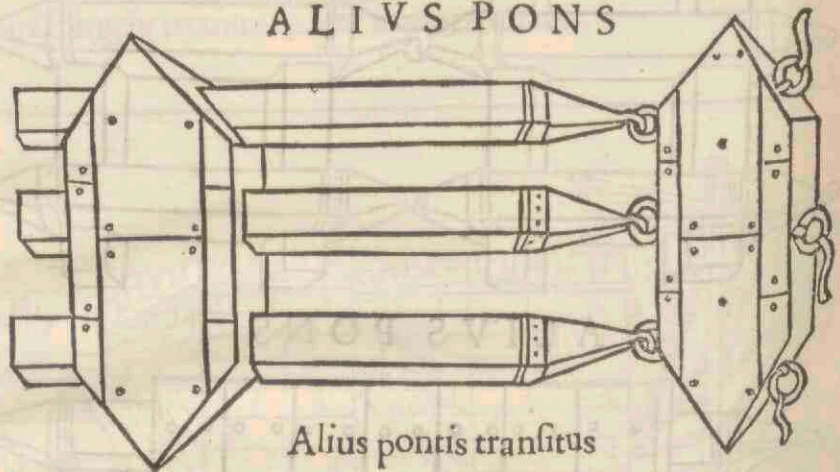

ALIVS PONS

ALIVS PONS

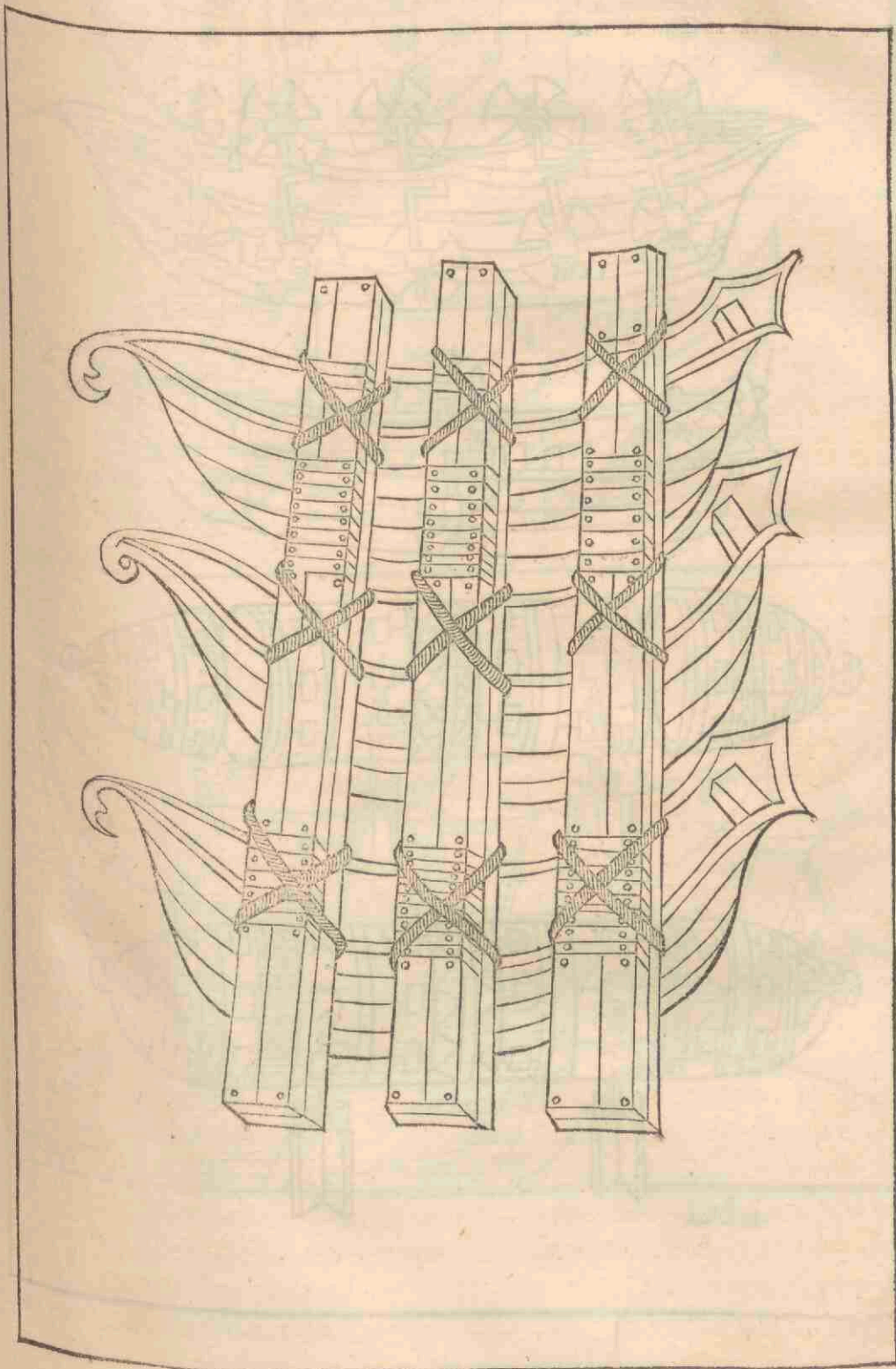
ALIVS PONS

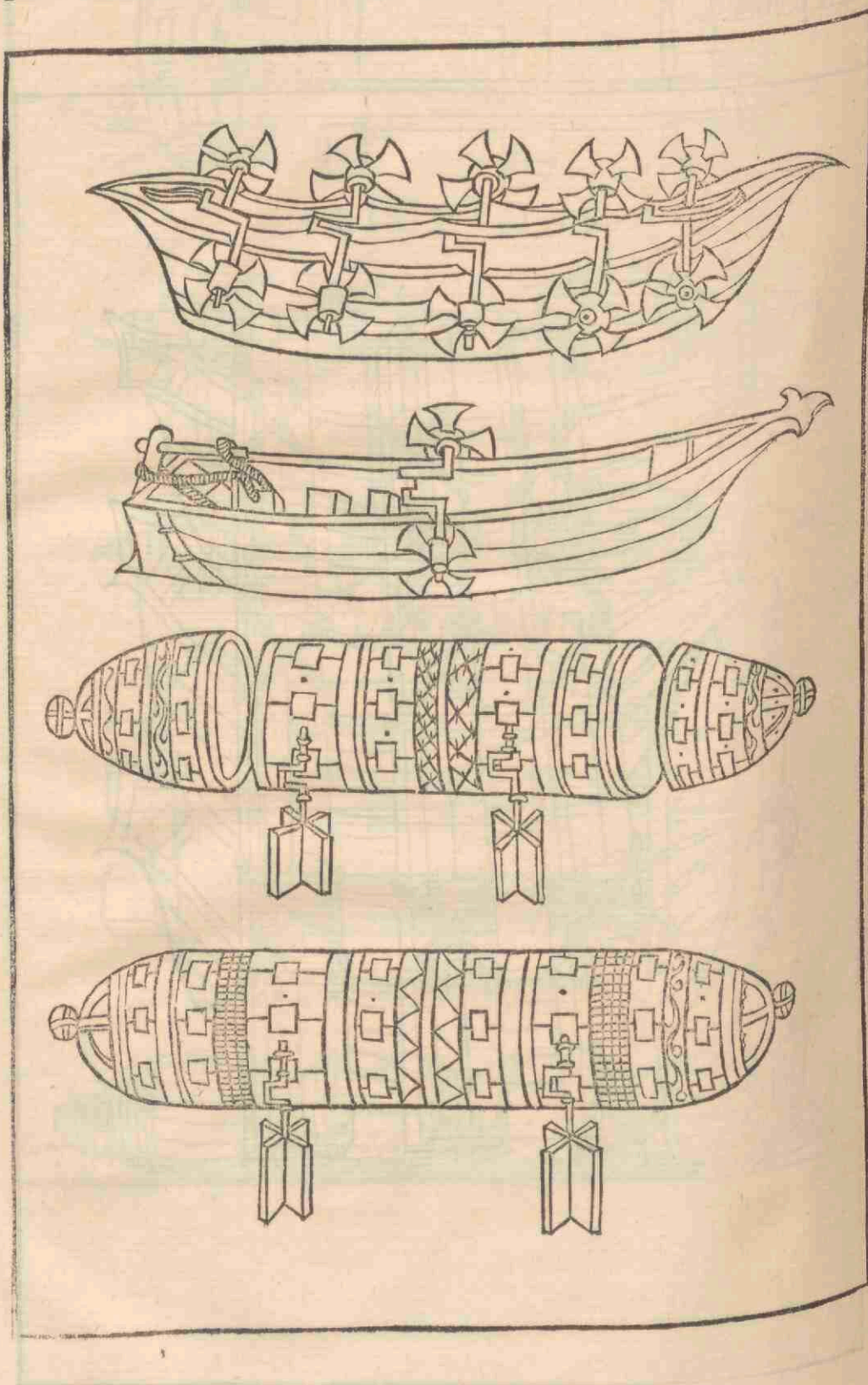
Alius pontis transitus

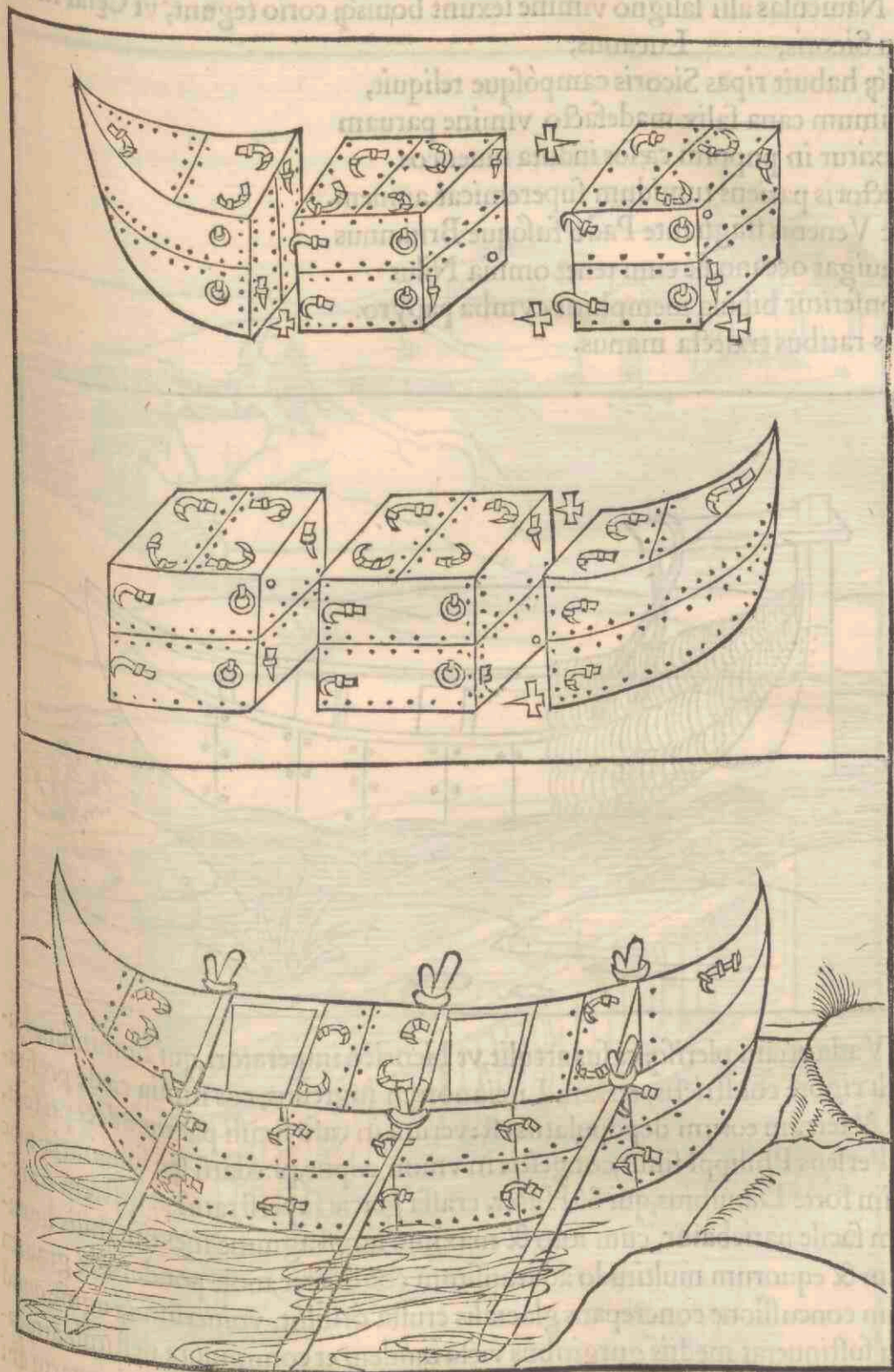

Apud alios inuētum hoc etiam extat, vt monoxylos ex singulis trabibus ex-
 cauatos, pro genere ligni & subtilitate leuissima, carpentis secum ferat exerci-
 tus: tabulatis pariter & clauis ferreis præparatis, vt sublata omni mora, quum
 opus sit, hoc ponte constructo aduersus hostes superuenientes incurfus & insidi-
 as facere possint.

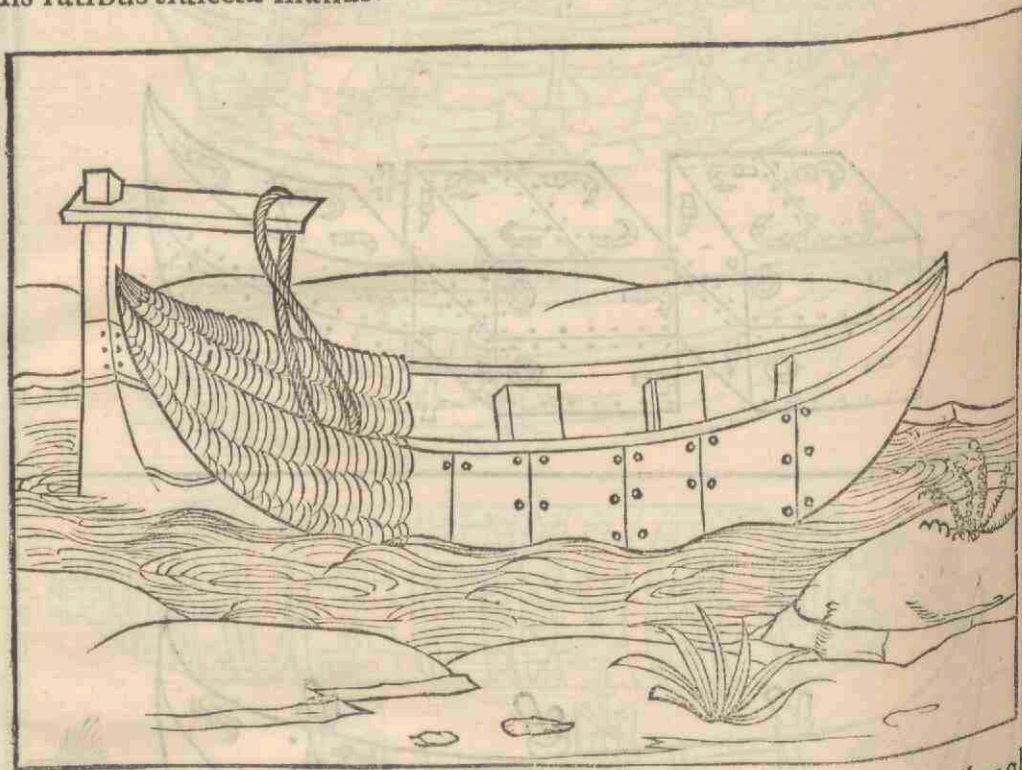
Sunt qui naues magnas in tris partes, trium cymbarum instar difunctas, coniunctasque deinde, ac tela lini cæra oblita tectas in hunc modum sine remis flumina traiciant, maiorique celeritate vecti quàm si duodecim remorum obsequio agerentur.

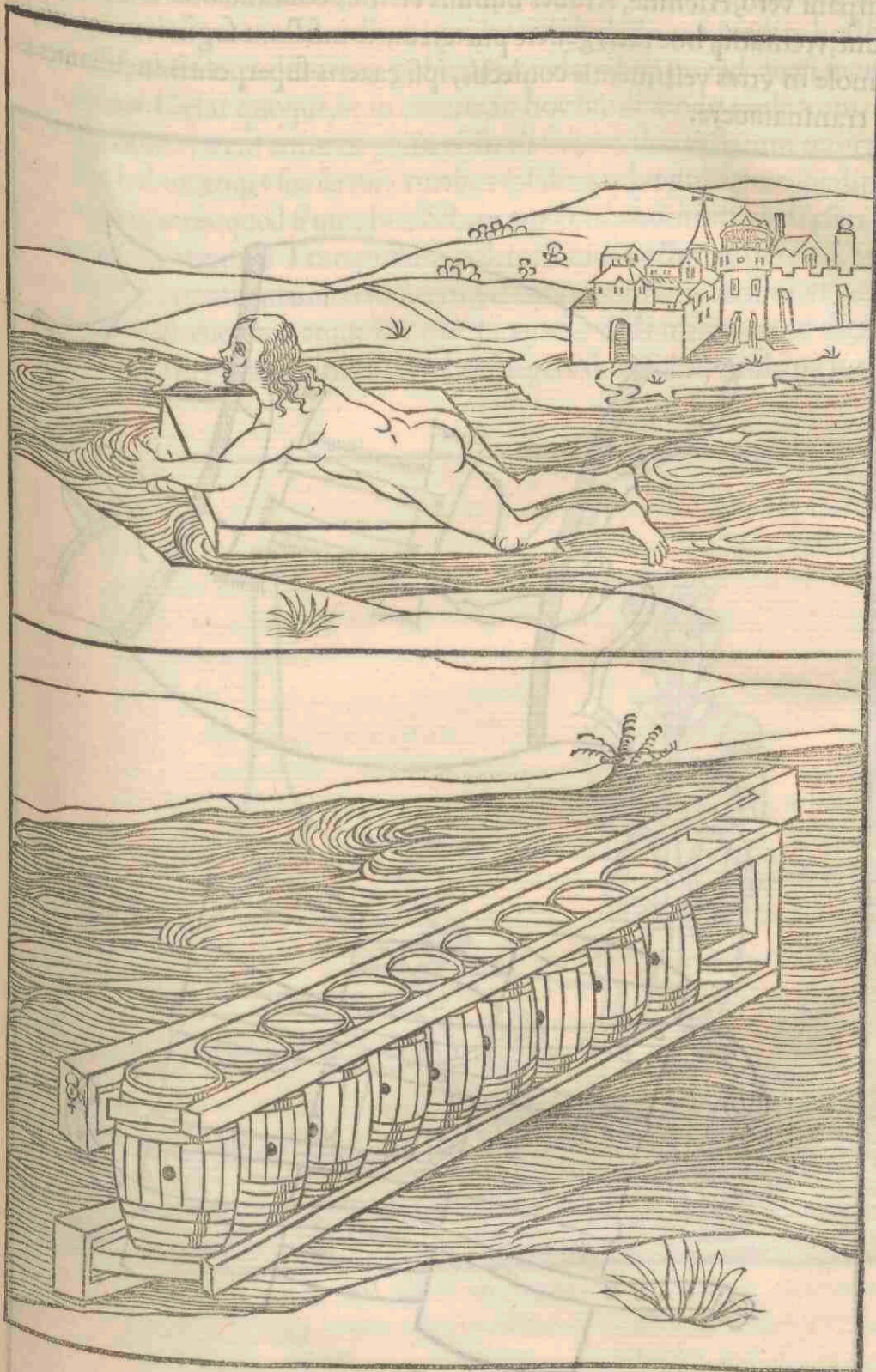

Ddu

Nauiculas alii saligno vimine texunt bouisq; corio tegant, vt Cęfat in tran-
 situ Sicoris, Lucanus,
 Vtq; habuit ripas Sicoris campósque reliquit,
 Primum cana salix madefacto vimine paruam
 Texitur in puppim cęfos induta iuuenos
 Vectoris patiens tumidum superemicat amnem.
 Sic Venetus stagnante Pado fusóque Britannus
 Nauigat oceano, sic cum tenet omnia Nilus
 Conferitur bibula memphitis cymba papyro.
 His ratibus traiecta manus.

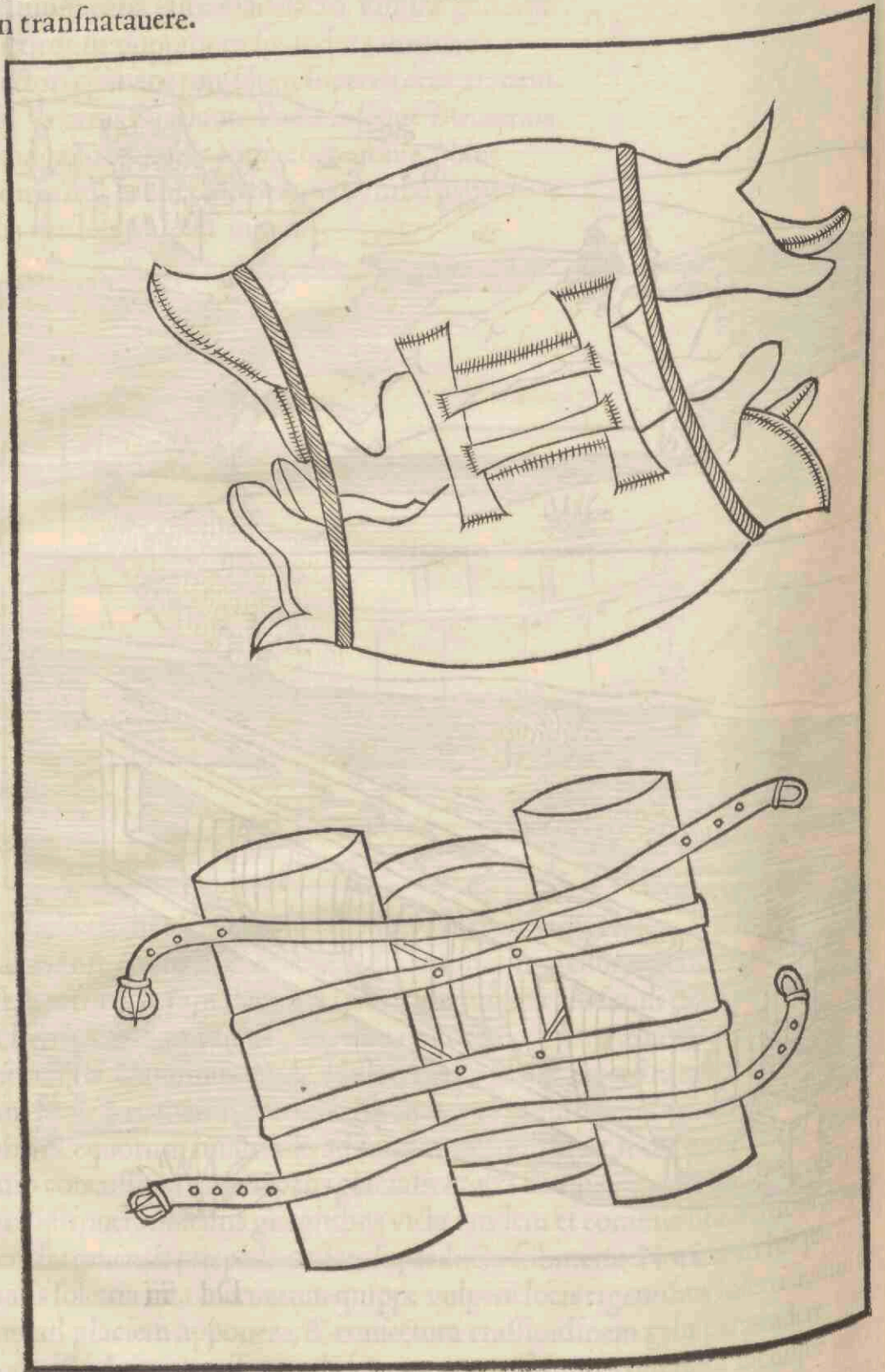

Vada etiam plerisq; casus attulit, vt Henrico imperatori, qui fluminibus gla-
 ciali rigore constrictis, terram Lucianorum ingressus, eos nimia cęde prostra-
 uit, & terram eorum depopulatus est: verum in casu simili plerique decepti sunt,
 vt Perseus Philippi filius, congestis in vnum copiis, prædarum spe sollicitatis: tunc
 enim forte Danubius, qui & Hister, crassa glacie superstratus pedestrem transi-
 tum facile patiebatur, cum toto & maximo simul agmine inextimabilis homi-
 num & equorum multitudo ad transitum conflueret, mole ponderis & gradien-
 tium concussione concrepans glacialis crusta dissiliit, vniuersumq; agme quod
 diu sustinuerat, mediis gurgitibus victa tandem et comminuta destituit, atq; ea-
 dem fragmentis præpedientibus superducta submersit. Notanda in his parui ani-
 malis solertia est, obseruatum quippe vulpem locis ridentibus solerti auditu au-
 rem ad glaciem apponere, & coniectura crassitudinem gelu perpendere: quare
 non nisi ad eius accessum reditumque amnes frigore concretos lacusque pleriq;
 transeunt. Subera quidam quam lata pectori subnectunt, quidam dolia inania,
 inde leuitate vehiculi fisi in flumen descendunt, faciliusque placideque deducti,
 tuto aduersam pertingunt ripam.

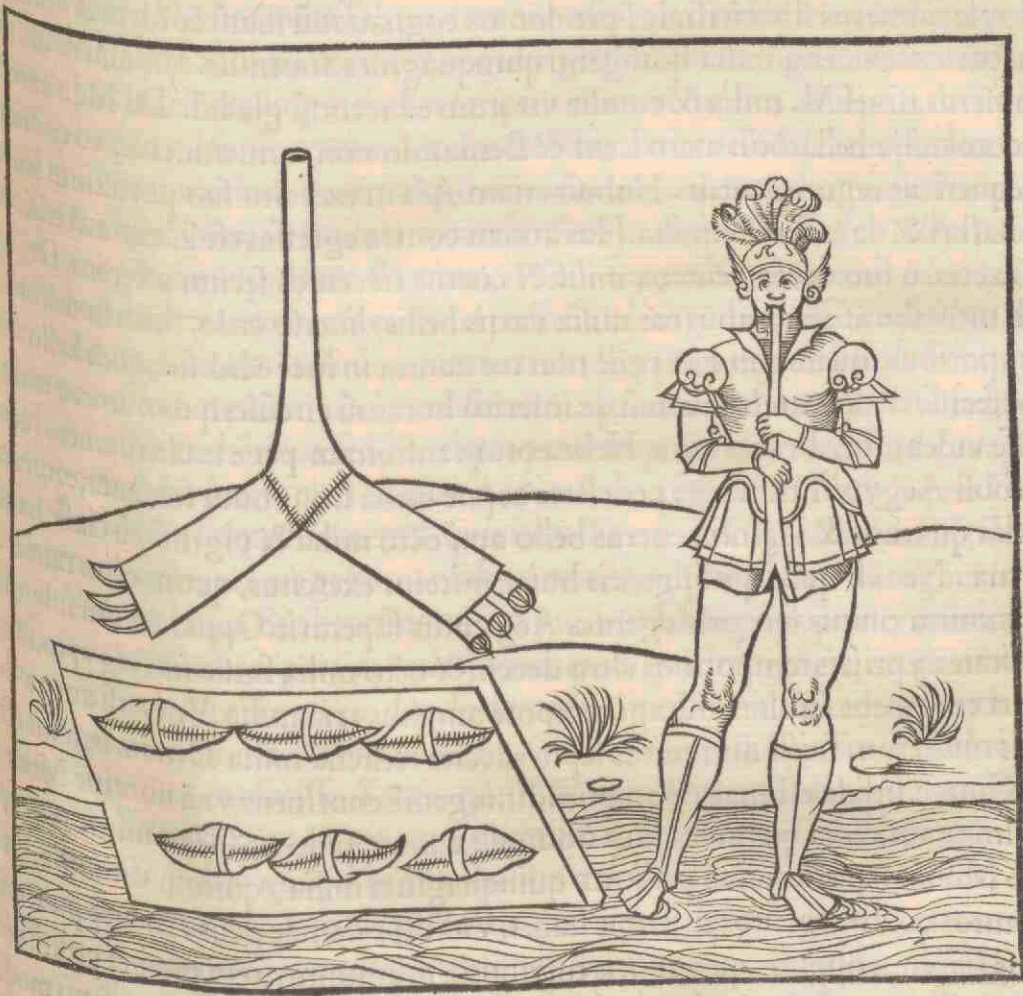

Dd iii

Hispani verò, Aschitæ, Arabes bubulis vtribus contabulatas crates superimponunt, vestitaciq; hoc ratis genere prætereuntes infestant sagittis venenatis, sine ulla mole in vtres vestimentis coniectis, ipsi cæteris superpositis incubantes flumen transnatauere.

Nec aliter, si Floro credimus, fiduciam oppidanis resistendi nuncius quispiam fecit, docens aduentare Lucullum, qui, horribile dictu, per medias hostium naves vtre suspensus & pedibus iter gubernans, videntibus procul quasi marina pistrinx euaserat. Cæsar quoque, vt in cæteris, in hoc simili modo multorum opinionem superauit: vtre enim ex corio cõsutili follis instar inflatum traiciens, amnibus habuit, eoq; vsus fertur, cruribus insidētis velut gubernaculis dimissis cursum dirigentis: quòd si quis hoc fictum aut commentitium de Cæfare forte dictum putet, Suetonius Tranquillus, opulentissimus auctor ac testis est, Si flumina, inquit, morarentur, nando traiciens, vel innixus inflatis vtribus, vt persæpe nuncios de se præueniret: atque hic nos quoq; asserendi melius quod dicitur, quodq; ipsi vidimus gratia, minuemus laborē legentibus, subiiciendo picturam.

Illud quoque nec erit inutile, nec presentis materiae incongruum, ut
 aliquorum qui in re militari claruerunt copia, vel numero, vel auxi-
 liorum multitudine comparentur: & si à sacris quæ mentiri, & nesci-
 unt ac nequeunt, literis initiū auspicari voluerimus, ubi singulos dies
 regum omnium illum regem & principem deum & dominum exercituum belli-
 gerare sapenúmero, imò si dicere fas est, & ab religione nostra non abhorret, &
 furere aliquando, & desuere legimus, inueniemus hebrææ gentis numerositate
 intantum excreuisse, ut in exitu eiusdem populi ex Aegypto sexcenta milia homi-
 num fuisse referantur bellicæ iuuentutis, ut omittamus gentem Idumæorum ad po-
 pulum Israel minime pertinentem. Sub Iosue numerum fuisse armatorum sexcenta-
 tria milia & mille septingentos proditum est. In expeditione autem Asiana sub
 Moyse numerus filiorum Israel per domos cognationum suarum & turmas diuisi ex-
 ercitus sexcenta tria milia quingenti quinquaginta inuentus. Est autem omnis
 numerus Israel M. milia & c. milia virorum eductum gladium. De Iuda autem
 ccc. milia bellatorum: nam Leui & Benjamin non numerauerim eo quod inuiti
 exequerentur regis imperium. Habuit etiam Asa in exercitu suo portatium scuta
 & hastas, & de Iuda ccc. milia. Hos autem contra egressus est Zizara Aethiops
 in exercitu suo decies centena milia & currus trecentos secum afferens. Denique
 sub iudicibus, sub regibus tot milia variis bellis, diuerso caelo, diuersis destructa
 temporibus inueniuntur, ut pene non tot natura in lucem edidisset, quot bello ipsi
 confecisse & dicæarchi omnium de interitu hominum circumscripto numero extir-
 xisse videantur. Præter hanc Hebræorum infinitam pene multitudinem fuisse
 Sesoosii Aegyptiorum regi pedestres copiarum milia hominum sexcenta, equitum
 milia quatuor & viginti, currus bello apti octo milia & viginti cum classe baud
 parua. Nec est quod quisquam gentis huius miretur exercitus, quum olim numero
 hominum omnis fere orbis gentes Aegyptus superarit. Oppida enim insignia
 ciuitatesque prisca temporibus ultra decem & octo milia fuisse in Aegypto, libri
 sacri continent. Ptolomæi Lagi tempore amplius tria milia. Vniuersi autem po-
 puli numerum fuisse antiquitus septiesdecies centena milia Diodorus testis est.
 In Gange, insula est magnæ amplitudinis gentem continens, vna nomine Modro-
 ga linguam, circa quam siti sunt nonnulli, cum oppido eiusdem nominis magni-
 fico Modros, quorum rex peditum quinquaginta milia, equitum iiii. milia, Ele-
 phantos quadringentos in armis habet. Validior deinde gens Andare plurimis
 vicis, triginta oppidis, quæ muris turribusque muniuntur, regi præbet peditum cen-
 tum milia, equitum duo milia, elephantos mille. Omnium in India prope, non modo
 in hoc tractu potentiam claritatemque antecedunt Tarsæ, amplissima vrbe diuisi-
 simaque Balibotra, vnde quidam ipsam gentem Balibotras vocant, immo verò
 tractum vniuersum à Gange. Hanc Tarsiam gentem, validissimam adeo fuisse
 percelebre est, ut gentis eius rex sexcenta milia peditum, equitum xxiii. elephan-
 torum ix. omnibus diebus ad stipendium habuisse memoretur. Incredibilia simi-
 liter tradunt Alexandri Magni comites, in eo tractu Indiae quæ sibi subegerant
 scripserunt viii. oppidorum Indiae, tertiam partem terrarum omnium, multi-
 tudinem

tudinēq; populorum innumeram. Quantus autem Gothicus in Romanos fuerit exercitus Claudio Quintilio Augusto renitente, eorumq; impetum retūden-
 te, testis est eorum turba qui perierunt, quum tot capti reges, tot diuersarum gen-
 tium nobiles foeminae, impletę barbaris seruis senibusq; cultoribus romanę pro-
 uincię vt nulla fuerit regio quę gotticum seruum triūphali quodam seruitio
 non haberet. Huius etiam rei testis & index est Claudii ipsius Quintilii epistola
 ad Iunium Broccum Illyricum tuentem, in hunc modum conscripta, Deleui-
 mus cccxx milia Gotorū, duo milia nauium merimus, tecta sunt flumina scutis,
 spathis & lanceolis omnia littora operiunt, cāpi ossibus latent tecti, nullū iter pu-
 rū est, ingens Carthago deserta, tantū mulierū cepimus vt binas & ternas mulie-
 res victor sibi miles possit adiungere. Quid Cyrus? nōne, vt Xenophontis tradit
 historia, exercitū omnē Babylonię coēgit, in quo eqtū milia centū & viginti
 ferūt cōuenisse, duo milia falcati currus, peditū verò milia sexcēta? Ninus expe-
 ditionē in Bactrianos moturus, ex singulis gētibus electo ingēti exercitu aduer-
 sus eos pfectus est, traditq; Ethesias scriptor in exercitu eius ad septies decies cen-
 tena milia peditū fuisse, equitū milia ducēta, currus verò falcatos paulomisus
 decē milibus et sexcētis. Bactrianorū rege Zaorte, cōparato hominū cccc miliū
 valido exercitu, Nino in finibus occurrete, Semyramis Nini huius Assyriorum
 regis vxor glorię cupiditate flagrans, vt Diodorus non contemnendus auctor
 tradit, cum tredecies centenīs milibus peditum, quingētis milibus equitum, cen-
 tum milibus currum in Indiam traiecit, Indōq; illius regionis nobili flumine
 duarum milium nauium ponte constructo, qui militum numerus incredibilis
 nunc sit forsan audiētibus, sed haudquaquam impossibile videtur, Asię magni-
 tudinem multitudinēq; in ea nationum animo aduertenti. Nam si quis Dariū
 aduersus Scythas expeditionem, si quis item Xerxis in Gręciam transitū, si quę
 in Europa pauloante res gestę consideret, minime dictis nostris abrogauerit fi-
 dem. Nam ex vnica Sicilia ciuitatum Syracusis Dionysius præter naues ma-
 gnas, partim triremes, partim quinqueremes ad quadringentas, exercitum pe-
 ditum cētum viginti, equitum duodecim milium confecit. Traditur Amazo-
 num reginam nomine Mirinam exercitum triginta miliū peditum, duūmque
 milium equitum confecisse. Xerxes quum & mari & terra bellum vniuersę in-
 ferre vellet Europę, cum tantis copiis accinctus peruenit in Gręciam, quantas
 nec antea nec postea quispiam alter habuisse memoratur. Nam vt classē eius
 præteream de qua nobis paulo post differendum est, terrestrem eius exercitum,
 si Probo Aemilio credimus, ducentorum milium peditum, equitū quadringen-
 torum fuisse constat: si Iustino & Orosio, septingentorum milium & Persarum
 quidem, auxiliorum verò ccc. milia: si Herodoto, pedestrem eius exercitum cen-
 tum et septuaginta myriadam, equitum octo: eorum verò qui camelos et currus
 ducerent, duarum: ad hæc septem milia sexcentos & decem, sine impedimentis
 seruorum, pistorūq; turba & aliorum quorum assertio tanta est vt haud sanę
 mentis cuiuspiam iure videri debeat. Artaxerxes autem egit in prælium, vt Ethesias
 tradit cccc milia hominum. Dion & Xenophon eos qui dimicauerunt longe
 plures fuisse testes sunt: neque hoc cuiuspiam supra fidem videri debet, quum rex
 adeo

adeò magnus esset diuina narrante historia, vt ab India vsque Aethiopi-
 am c xxvii. prouinciarum ducibus ac principibus qui suæ obedirent iussioni
 præisset, scribensque salutem diceret. Antophrodates ab Artaxerxe in Ca-
 padociam missus aduersus Dathanem habebat barbarorum equitum vigin-
 ti milia, peditum centum milia, eiusdemque generis tria milia, funditorum præ-
 terea Capadocum octo, Armenorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum
 decem, Lydorum quinque, Aspendiorum & Pisidarum circiter tria milia, Cili-
 cum duo, leuis armaturæ maximum numerum. Philippus Alexandri pater de-
 lectu militum in subsidium regiæ dispositionis ex tota Græcia habito, cc milia
 peditum, equitum xv. milia confecit, in Asiam expeditionem missurus, absq; ex-
 exercitu Macedonico, & infinita gētium Barbarie. Copiarum numerum Alexan-
 dri qui minimum asserunt xlviij. milia peditum ac equitum quinque fuisse tra-
 dunt: qui verò plurimum, peditum xlviij. milia, equitum quatuor & quinque ex-
 titisse scribunt. Dario campis alpestris contra Alexandrum prima congressio-
 ne in acie Persarum sexcenta milia fuere militum, quæ non minus arte Alexan-
 dri, quàm virtute Macedonum superata, terga verterunt: in secūda verò congres-
 sione cum ccc. milibus peditum & cētum milibus equitum processit in aciem:
 tertia verò congressione bellum reparatum, & cum cccc. milibus peditum & c.
 milibus equitum obuiam rediit Alexandro. Si quis denuò Darii aduersus Scy-
 thas expeditionem mente reuoluerit, cum octingentis eum militum milibus fu-
 isse cōfirmet necesse est. Hannibali copiæ quantæ fuerint Pyrenæos mōtes trans-
 gresso in Italiam traiciēti, haudquaquā inter auctores cōuenit, illis tamen qui
 exercitum eius in centum milibus peditum, equitum verò xx. milibus fuisse asse-
 runt, assentiendum magis putem, quum postea quàm Rhodanum transgres-
 sus est in xxxvi. milibus hominum ingentique equorum, elephantorum & alio-
 rum iumētorum numero exercitus eius imminutus est. Gallorum copiæ quum
 eos præ multitudine abundante non caperent terræ quas tenuerāt, ccc. milia ho-
 minum ad nouas sedes occupandas miserunt, horumq; cum portio altera in Pan-
 nonia consedisset, urbem Ioniam captam incēdit. Altera Italiā est ingressa. Ro-
 manorum qui in ea re plurimum valuerunt hæ fuerunt ab initio copiæ. Anno
 enim ab vrbe condita ccc lxxxiii. quū Gallorum inundatio ad quartum ab vr-
 be lapidem consedisset, sociis Romanorum in Latinis, qui à Romanis subiuga-
 ti erant, milites præstare volentibus delectu habito, ex Romanis tantum tyro-
 nibus decem legiones confectæ sunt. Anno verò cccclxx. quum iam clarum no-
 men vrbis esset, quia arma tum extra Italiam mota nō fuerāt, vt cognoscerentur
 quæ copiæ Romanorum essent, census est habitus, inuentaque sunt tunc ciuium
 capita ducēta xcviij. milia & cccxxxiiii, quanquā à condita vrbe nulla bella ces-
 sissent. Anno quoque dxvii cum cisalpinæ Galliæ, vel etiam ex vltiore Galliæ
 ingens numerus aduentare nunciaretur, permoti consules ad præsidium impe-
 rii contraxere vires, quo facto in vtriusque consulis exercitu octingēta milia ar-
 matorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus qui bello interfuit scripsit: ex
 quibus Romanorum fuerunt peditum cccxlviij. milia, & equitum xxvii. milia
 sexcenta, cætera multitudo sociorum fuit. Nunciato gallico etiā tumultu. L. Ae
 milio

milio Paulo, C. Attilio Regulo *coff.* solam Italiam etiã sine transpadanis & externis auxiliis armauissẽ equitum triginta milia, peditum septingenta in naturali historia Plinius testis est. Hac incredibilis apparatus magnitudine, licet Galorũ potẽtiã existimare. Romani pauloante Hannibalis tempora futuri belli prãuidentes magnitudinem, cẽsu in Italia tum ciuium, tum sociorum qui bello apti essent habito, Diodoro teste, decies cẽtena ferme milia hominum describere. Quantẽ autem Romanorum copiẽ fuerunt, quando maiores ad eò numero & genere variant auctores, vt vix quicquam satis certum affirmari queat? Septem & octoginta milia armatorũ & ducẽtos fuisse in castris Romanis, quũ pugnatum ad Cannas est, quidam auctores sũt. In hoc haudquaquã disconuenit maiore conatu atq; impetu rem tum actam quã prioribus annis, quia spem posse vinci hostem Dictator prãbuerat. Numerum verò omnium qui tum peditũ equitũq; in Hannibalis acie ad Cannas steterunt xl M. peditum, decẽ milia equitum fuisse ferunt. Quẽ autẽ postea Romanorũ copiẽ Philippicis in campis, vltimo Cæsaris & Pompeii conflictu fuerint, inter eos quos legisse memini me, qui hunc numerum dicant, rẽmq; hanc elegantissima grauitate perstringant, Plutarchus & Anneus Florus longe variant maximẽq; dissentiunt. Qui cũ illo itaq; in sententiam eunt, duo & viginti milia militum cum Cæsare, cum Pompeio non multo plures quã bis totidẽ fuisse asserunt: quĩ verò cũ hoc, trecenta & eo amplius milia bellatorum hinc inde prãter auxilia regum, vade immensum quiddam lector possit mente concipere, affuisse memorant: si enim hoc, auctores, belli duces inspicias, totus senatus in partibus: si exercitus, hinc xi legiones, inde duodeuiginti, flos omnis & robur italici sanguinis: si auxilia sociorum, hinc gallici germanicũq; delectus, inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimocus, Corinthus omnis, Thraciã, Capadociã, Ciliciã, Macedoniã, Græciã, Aetholiãq; totiusque robur orientis deniq; coiere: nec vnquam tam variã cultu gentes, tam dissona vulgi ora, tot immensã comites missura ruina, vt Lucanus inquit, vtq; idem Florus: nec vllò vnquã loco tantũ viriũ Po. Ro. tantũq; dignitatis fortuna vidit. Post hos, quatuor et quadraginta legiones sub vno Augusti cæsaris imperio numeratã sunt, quas ad imperii columẽ tutamẽq; per diuersas orbis partes summa cũ dignitate distribuit. Duo demũ quẽ nõ paruam legentibus ingerẽt admirationẽ, de Romanis libet attingere. Siquidẽ anno vi. Claudii Tyberii principis descriptione Romã facta, inuenta esse ciuiũ Romanorum sexagies nouies cẽtena quadraginta quatuor milia, cuius rei quia fidem excedit, testis clarissimus adest Eusebius Cæsariensis, in libro de tẽporibus, quũ iam antẽ sub Augusto, anno eius quarto & quinquagesimo inuenta essent nonagies trecenta & septuaginta milia. Horum viribus ac consiliorum grauitate Romanorum virtus inuicta per totum olim terrarum orbem habita est. Eo verò in bello quod cum Romanis gessere Iudẽi sexcenta milia Iudæorum interfecta Cornelius & Suetonius referunt. Egesippus illorum temporum vicinus libro quinto decies centena milia ab obsidionis illius principio ad finem vsque interempta & in captiuitatem ducta nonaginta septem milia dicit. Ceterum Iosephus Iudæus qui ei tunc bello prãfuit, scribit vndecies centena milia gladio &

& fame periisse, reliquias verò Iudæorum diuersis actas conditionibus toto orbe dispersas, quarum numerus ad viginti milia hominum fuisse narratur. Et hæc de terrestri militia copiis in præsentia dicta iam sint. M. autem Aemilio, Seruio Fulvio Nobiliore coss. iam clarum Romæ nomē quum videretur, Q. etiam Luctatio Catulo præfecto, primo bello punico trecentarum nauium classis Romanorum aduersus Aphros Aphrorūq; aduersus Romanos apud Hægates insulas inter Siciliam & Aphricam Hamilcare duce sexcentarum fuisse constat. Græcorum verò regis aduersus Troianos classis mille quadringentarum nauium, & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earum præfectis, lib. ii. Homero teste fuisse comperio. Xerxem Persarum deinde regem non horum modo, sed aliorum omnium numerum, hac in re disputent licet auctores, facile superasse haudquā obscurū est. Nauium enim eius classis Perficam Herodotus auctor est trium milium fuisse, in hisq; hominum quatuor & viginti myriades, hoc est, ducenta quadraginta hominum milia: huic classi eodem etiam auctore additæ sunt ex Thracia naues cxx, hominū xxiiii milia continentes. Aemilius Probus lōgarum nauium mille & ducentarum, quas onerariarum duo milia sequebantur. Orosius rostratarum mille ducentarum, onerariarum autem trium milium. Iustinus postremo nauium tantū apud eum astruit, nam decies centena milia numerus est, vt non ab re aliud dici queat etiam de pedestri, quā quod his verbis Satyricus inquit,

Creditur olim

Velificatus Athos & quicquid Græcia mendax
 Audet in historia, constratum classibus iisdem
 Suppositūque rotis solidum mare credimus altos
 Defecisse amnes epotæque flumina Medo
 Prandente, & madidis cantat quæ Solstratus alis.

Darius autem cum ex Europa in Asiam rediisset, hortantibus amicis vt Græciam redigeret in suam potestatem, classis quingentarum nauium comparauit, eique Darim præfecit & Arthaphernem, hisque ducenta peditum, decem milia equitum dedit. Alexander verò cxcii nauium classe, quam trium milium alii fuisse perhibent, Asiam petiit. Cæsar octingentarum Britanniam. Heraclianus Aphricæ comes quosque priores præter Xerxē clarissimos in ea re vel equauit vel excessit: nam nauium trium milium septingentarum habuisse fertur numerum, qui apud paucos & nobilissimos ac potentissimos quidem vix est inuentus: cumque is simul ac cum agmine militum ab vrbe pergens littore egressus est, occursum comitis Marini territus, & in fugam versus, arrepta nauis Carthaginē rediit, atque ibi continuo militari manu interfectus est. Sic itaq; ingens tūc numerus timori iam esse cœpit: vnde & Scipio Carthagine victa quum res Aphricæ disponderet, prohibuit ne plus quā decem naues earum quæ belli vsum forent pacto traditas haberent, reliquas omnis generis quæ remis agerentur, quingentas numero fuisse quidam scribunt, in aliquantum maris spaciū prouectas, in conspectu Carthaginis iussit incendi: tamque lugubre earum fuisse incendium, quā si Carthago ipsa conflagrare videretur. Q. T. Flaminius quoque

quoque quum aduersus Philippum regem Macedonum pugnasset, his ei conditionibus pacem dedit, vt quinquaginta solum relictis nauibus, reliquas Romanis traderet. Q. denique Fabius Labeo, cum à rege Antiocho quem bello superauerat ex fœdere dimidiam partem nauium accepturus, dimidiam relicurus esset, medias omnes secuit, vt quod tutius erat tota eum classe priuaret.

Ex relatu terra & mari res clarissimæ militum gestæ. Cap. XIII.

Riferenda sunt etiam tam terra quàm mari ex virtute præclara militum gesta: non enim hæcenus fortuna duces extollendo profecuta est, vt ocio & ignauia soluti rebelles hostium animos domuerint, quos non minor plerumque immanitas & pertinacia opposuit victoresque ferendos. In acie enim quum dux hostium ex media Barbarie, trux, ferus, immanis & horrendus contra Romanos, Qui estis vos aliquando inelamasset, respõsum est inuicem, Romani genitum domini: & ille, Ita fiet, inquit, si vos viceritis, acceptoque belli nomine Marcus Crassus Barbaros adortus, graui tandem conflictu eorum res sublimis pugnando deposuit, nec minimum vnà terroris barbaris incussit. Chonidius Centurio, satis barbaræ, efficacis tamen apud pares homines stoliditatis, qui foculum gerens super cassidem, & suscitatum motu corporis flammam hostes cædendo velut ardenti capite fundebat. Pyrrhus quum Romanos acie vicisset, & eorum omnium vulnera in pectore conspexisset, omnium in manibus enses, & relictas in vultibus minas, & in ipsa morte ira, vt ita dixerim, viuentes, tulisse manus ad cælum dicitur hac voce, O quàm facile erat orbis imperium occupare, aut mihi romanis militibus, aut me rege romanis: quapropter quum in templo Tarentini Iouis titulum affixisset, hæc scripsit, Qui antehac inuicti fuere pater optime Olympi, hos ego in pugna vici, victusque sum ab eisdem, & quum à sociis & amicis increparetur, cur se victum diceret, cum vicisset, respõdisse fertur, Ego si iterum simili modo vicero, solus & sine milite Epirum reuertar. Mirum et illud contra Hannibalem in Cannensi pugna, è romanis nanque miles ita saucius vt manibus non valeret, quum ei Numida quidam humi detrahere spolia vellet, ceruicem hostis vnus deprehendit, tenuitque tam diu donec nares atque aures morsu detruncaret. Claris memorię monumentis celebratur Eleazar: nam quum supereminentem cæteris elephantum lorica vestitum regia aduerteret, arbitratus in ea bestia regem esse, cursu concito in mediã legionem se proripit, & abiecto clypeo vtraque manu hostes cædens eam subintravit, subiectoque gladio interemit. à bestiaque cadente opprimitur: hac ruina inclusus magisque oppressus, suo est sepultus triumpho. Tanto virtutis spectaculo defixi hostes, inermem occupatum inculcare non ausi, post casum ruentis bestię sic trepidauere vt impares se vnus virtuti arbitrarentur: denique rex Antiochus Lysię filius, cum cxx milibus hominum armatorum & xxxii. elephantis vnus territus fortitudine, pacem poposcit: Itaque Eleazar hæredem virtutis suę pacem reliquit, æternumque nomen adeptus est. Hannibal quum Romanorum captiuos dimicare inter se coegisset, vnumque qui forte superfuerat obiecisset elephanto, ille dimitti pactus si interemisset, solus romanus acri ingenio elephantum aggressus magno Pæ-

Ee norum

norum dolore confecit: Hannibálque quum famam eius dimicationis contem-
 prum allaturam intelligeret, equites misit qui abeuntem trucidarent. Et quan-
 quam exploratum & perspectum habeam, teste Liuió, milites omnium qui Afri-
 cam colunt gentium Gallos fama belli præstare, cognouerimq; auctore Crispo,
 paruis copiis bella gesta cum opulentis regibus, ad hæc sæpe fortuna violètiã
 tolerasse, faciúdia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse, plures tamen
 propè de Gallis, vt diximus, etiam apud nos triumphi quàm de toto orbe terra-
 rum habiti sunt: nec legionibus legiones eorũ solum experti, sed viri vnus cum
 viro fortitudinem atque præstantiam. Nam M. Manlius vnus agmine scanderit
 in capitolium Gallos deiecit, annorũ sexdecim voluntariũ se militẽ obtulit,
 xxxvii militaribus donis à suis ducibus ornatus, xxiiii cicatrices habuit. M. au-
 tem Valerius, Titusq; Manlius quãtum gallicam rabiẽm vinceret romana vir-
 ter & arroganter telum manu reciprocãtem, pèrque contemptum & superbiam
 conspicientem omnia ac prouocãtem congressi siquis pugnare secum ex omni
 romano exercitu auderet, singulari certamine congressus occidit: hic vero simi-
 li modo Gallum quendam nudum præter scutum & gladios duos, torque, atq;
 armillis decoratum, qui & viribus, & magnitudine, & adolescẽtia simulq; virtu-
 te cæteris antestabat, cum voce maxima cõclamaret, siquis secum depugnare vel-
 let vt prodiret, quumq; nemo auderet propter magnitudinem & immanitatẽ ho-
 minis faciẽmq; tum irridere cõpisset & hiulco linguam ore in Romanos exere-
 re, T. Manlius summo genere natus, tantũ flagitium ciuitati suã accidere, vt è
 tanto exercitu nemo prodiret, indignabundus in medium processit, neque pas-
 sus est virtutis romanæ per Gallum gloriã ad suos transferri, eaq; transgressione
 vtroque exercitu inspectante Manlius animo magis quàm arte cõfusus, asperum
 & immitte certamen tam diu cum Gallo subiit quãndiu Gallum euertit, caput
 decidit, torque detraxit. Huius postea filius bello aduersus Latinos hostẽ à quo
 similiter prouocatus fuerat occidit. Q. etiã Coccii militis romani, qui ob insignẽ
 bellicæ virtutis gloriã Achillis cognomentũ sibi asciuit, nec subicẽda duplex
 animi corporisq; præstantia: nam quum apud Celtiberos gentem pugnacissi-
 mam à duobus ad dimicandum prouocaretur, alterum & equitem quidem pu-
 gnæ accinctum, excursantem, lustrantemq; omnia, ac insolentissimẽ procacissi-
 mẽque futuri victoris instar iritantem adortus occidit, armãq; detraxit: alterum
 generis claritate & fortitudine omnibus Celtiberis facile præcellentem cedere si-
 bi non solum compulit, sed ensem illi suum & induuias spectantibus vtrinq; le-
 gionibus tradere. In Cæsaris etiam congressibus insignis virtus emicuit Volca-
 cii Tullii, qui cũ tribus cohortibus legionẽ Pompeianã perculit repulitq;. Vna
 quoq; Cæsaris cohors castello præposita quatuor Pompeii legiones quũ diu su-
 stinisset, rãtus fuit in ea sagittarũ imber, vt sine vulnere defensorũ nullus euade-
 ret, quin et cõturiões quatuor, oculis capti essent, vt quũ serò diurni laboris ac pe-
 riculi summã imperatoris nõ tam auribus q̃ oculis subiucere ac representare de-
 creuissent, centũ ac xxx sagittarũ milia inter vallũ inuenta numeraret. Euerunt
 & in legione Ciceronis qui legatus quoq; Cæsaris erat duo centuriões qui per-
 petuas

petuas inter se controuersias habebant, vter vtri præferretur: horum alter Pul-
 sius, Varrenus alter dicebatur: accidit vt castra oppugnarentur, tum verò Pul-
 sius, Quid dubitas, inquit, o Varrene, hæc dies de nostris cōtrouersis iudicabit:
 hæc dicens procedit extra munitiones vbi hostes confertissimi erant, subsequi-
 tur Varrenus mediocri spacio relictus, Pulsius pilo hostem exanimans impeti-
 tur ab omnibus transfixus scutum & baltheum, gladiū educere non potuit, suc-
 currit inimicus ille Varrenus protegītq; ab hostibus, in quem quū se hostes con-
 uertissent, ipse vno interfecto in locum iniquum decidit, cui circunuēto succur-
 rit Pulsius, atque ambo cōpluribus interfectis incolumes se in castra recipiunt.
 Fuit eidem Cæsari Scæua miles fortissimus qui pugna ad Dyrrhachium com-
 missa vulnera accepit capite, humero, & fœmore, excussoq; oculo traiectus, & scu-
 to cxx telorum ictibus perforato, hostes pinde ac se dediturus esset accibat, sub-
 euntibusq; duobus, alterius humerum ense cecidit, alterum ore percussum vertit
 in fugam. De hoc quidem varia est fama: Quidam tradunt Cæsarem viri & de
 se & de repub. vt aiunt, ita meriti, eximia virtute permotum, qua commissi ca-
 stelli portæ custodia prope sola seruata esset, pecuniariis eum donis ingenti-
 bus, & magnis honoribus cumulasse apud alios. Scæua idem duce absente ceden-
 tibusq; comitibus, contra omnem Pompeii exercitum stetit, & clypeo cxx telo-
 rum ictibus transfixo, miris & incredibilibus rebus gestis, & commissi loci cu-
 stodiam relinquens, suorum receptus amplexibus relatus occubuit, iacens quoq;
 victoribus terribilis ac stupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britannia-
 que fecerat, cōtra hostes semper inuictus, et à suis tandem ciuibus interfectus est.
 L. Siccus Dentatus tribunus plebis centies vices præliatus, octies ex prouocati-
 one vtroque exercitu inspectante victor, quadraginta quinque aduersas habuit
 cicatrices, in tergo nullā notam, spoliis ex hoste tricies & quater ceptis, quatuor-
 decim ciuibus ex media, vt aiunt, morte raptis atque seruatis: nouem quin etiam
 imperatores qui opera eius vicerant profecutus, hastis puris, faleris, torquibus, ci-
 uicis coronis, aureis, muralibus, obsidionali vna, armillis atq; pharetris plurimis
 donatus insignis emicuit. M. Sergius post hunc duobus stipendiis primo aduer-
 so corpore ter & vices vulneratus, secundo dextram manum perdidit: quare po-
 stea sibi manum ferream fecit, & cum neutra penē manu idonea ad præliādum
 valeret, vna die quater pugnavit & vicit, sinistra duobus equis eo infidente con-
 fossis, eaque religata præliatus Cremonam obsidione exemit, Placentiamq; tuta-
 tus duodena hostium castra in Gallia cepit, bis ab Hannibale captus, bis à vin-
 culorum eius nexu profugit, cum xx mensibus quibus captiuitatis sortem perfe-
 rebat, nullo momento sine compedibus fuerit & cathenis, omnibus asperrimis
 præliis, quæ tempestate illa Romani experti sunt insignitus donis militaribus, à
 Trasimeno, Trebia, Ticinóque coronas ciuicas retulit. Cannensi quoque præ-
 lio de quo refugisse eximium opus virtutis fuit, solus accepit coronam. Fla-
 minio consule, quum eum Hannibal circuniacentium locorum vastatione
 in bellum excitasset, tantus vtrinque pugnandi ardor extitit vt grauissimum
 terræmotum qui tunc forte tam vehemens factus est vt vrbes diruisset, montes
 transtulisset, discidisset rupes, flumina retrorsum egisset, pugnantes omnino non
 Ec ii senserint.

senferint. Aristomenem Mesenum cccc Lacedæmoniorum occidisse proditum est, captum per cauernas latrinarum euasisse, angustias vulpium aditu secutum: iterum captū, sopitis custodibus ad ignem aduolutum cum loro corpore excussisse: tertio captum Lacedæmonios pectus dissecuisse, hirsutumq; cor ei repertum. In Britannia dum commilitones Cæsaris in palustrem quandam locū & aquosum incidissent irruissentque in eum innumeræ hostium copię, ac prælium spectante Cæsare fieret, quidam miles eius, nomine Scæuola, in medios irrupit, plurima strenuæ fortitudinis opera edens: solus enim immobili gradu persistēs, missa vndique in eum telorū infinita multitudine, quinque militū vnus diei pugnae suffectura tela manu sua hostibus adegit, strictoq; gladio fortissimos quosq; hostium cateruatim affluentium incredibili dimicatione propulsans, tandem tragula & saxo ictus, versis in fugam hostibus commilitones reduxit incolumes, ipse verò egre cunctos euadens, in limosam se prorupit paludem, quam nunc narranto, nunc pedibus commeando, vix tandē duabus lorice onustus amisso traiecit scuto. Admirante deinde Cæsare & magno cū gaudio & clamore obuiū excipiente, mœstus ille ante pedes Cæsaris prœcidit, amissiq; veniā scuti obsecrans, centurionatus honore donatus est. Cynegiri, Atheniensis militis gloria, magnis scriptorū laudibus inclaruit: præter enim ingētes præliorum cædes quum fugientes hostes ad naues egisset, onustā nauem dextra manu tenuit, nec prius dimisit quàm manum amitteret: tunc quoq; amputata dextra, nauem cū sinistra comprehēdit, quam & ipsam quum amisisset ad postremum morsu nauem detinuit, tantāq; denique in eo virtutem fuisse tradunt, vt non tot cædibus fatigatus, non ambabus manibus amissis victus, quin truncis etiam ad postremum & detribus velut rabida quædam fera dimicauerit. Simili pertinacia in consecrandis hostibus Attilius vsus fertur, non Massiliensium, vt Lucanus inquit, sed Cæsaris miles, quemadmodum reliqui & quidem non incelebres auctores tradunt. Nauali nāq; apud Massiliā certamine quū hostilem in puppim dextrā iniecisset, illa gladio amputata Massiliensium, nauim nihilominus ingressus læua tam diu retinuit, quousque hostes atroci vultu obterrens prostratis omnibus nauim victor occupauit, occupatamq; profundo immerfit, equauitque Cynegiri factum, quod loquacissimæ Græciæ laudibus in cælum vsque sublatum est.

Emulatio gloriæ & ducum comparatio atque præstantia.

Vnc vt gloriæ avidis præmissis ad summamque rerum aspirantibus honos reddatur, qui nobiles duces quiq; inclyta suis facultatibus gesserint subnectemus. Verum quoniam in huiusmodi rerum summa spectari discutiq; maxime solent, rei militaris peritia, virtus, ingenia, mores, vires, & fortuna, potissimum in his superioris ætatis exterarum nostrarumque gentium duces & reges aliquot prima fronte mutua inter se videtur comparatione quàm similes extitisse. Sic enim maiorum sententia freti, non sumus nescii solitum Romulo Theseum comparari, Camillum Bruto, Brutoq; Dionem, Numæ Lycurgum, Marcello Pelopidem, Fabio Periclem: Quæ itē Maximio Iasonem Pheræū, & Themisonem Themistocli, Aristidi Eumenem, Sertorio Simoniq; Lucillum: quanquam de hoc ipso ita scriptum inuenio, Bellicis

Cap. xv.

licis in artibus, ut Aeschylus auctor est, quem huic comparabimus, quem huic opponemus, quis huius similis? quum Antiochum grauem philosophum scripsisse constet, Lucullum victoriam omnium quas vnquam sol viderit maximam ex hostibus retulisse. Exploratum est & Photionem quinquies & quadragies imperatoriam iniisse dignitatem, quum ne semel comitiis interesset, sed semper absens & crearetur & accerferetur. Ex hoc igitur quantus ille dux fuerit facile conici potest. In Alcibiade, cui flagrantissimum fuit ingenium, cōsiliū plurimum, eloquentia singularis, corporis species præstans, præcipua potentia, virtus eximia, nobilitas, in re militari summum imperium & summa gloria, quicquid natura effingere possit, videtur experta. Constat enim inter omnes qui de eo memoria prodiderunt, nihil eo duce fuisse excellentius, quum pleraque hæc omnia animi, & corporis, & fortunæ commoda inter sese in eo duce præcellentia certare videantur. Thrasybuli virtus si per se absque fortunæ numine pensanda est, dubius sum an eum omnium primum posuerim: illud dubio procul, neminem huic præferendum censeo, fide, constantia, magnitudine animi, in patriamq; amore. Nam quod multi voluerunt paucisq; concessū ab vno tyranno patriam liberare, huic contigit vt à triginta oppressam tyrannis seruitute, in libertatem vindicaret. Iphicrates non tam cumulo & rerum gestarum magnitudine quàm disciplinæ militaris peritia nobilitatus est, & præcellentibus ducibus annumeratus. Eiusmodi enim dux fuit vt nō solum ætatis suæ cum primis comparandus, sed ne de maioribus quidem natu ei quisquam sit antefendus: imperator enim & dux sæpe delectus, nusquam culpa rem male gessit, consilio semper inuictus, quo tantum excelluit vt multa in re militari noua quum inuenit, inuenta plurima meliora reddiderit. Lysander Lacedæmonius magnam præclari ducis & imperatoris famam presentibus & posteris reliquit, verum magis felicitate quàm virtute partam. Thymoleō Corinthius sine dubio magnus omnium iudicio hic habendus, nanque huic vni contigit quod nescio an vlli, vt & patriā à tyranno oppressam liberaret, & Syracusis quibus auxilio erat missus inde inueteratam seruitutem depelleret, totamq; Siciliam multos annos vexaram bello à barbarisq; oppressam, suo aduentu in pristinum restitueret: & quum esset non simplici fortuna conflictatus, id quod difficilius putatur, multo sapientius secundam quàm aduersam pertulit fortunam. Agelinus rex, & contemptor superū Mezentius, vtpote qui non solum hominum sed deorum sibi honores exposceret, in hac quoq; clarorum ducum concertatione quodam magno auctore numerandum sese offert, nec iniuria id quidē: nam si Nasoni accedimus,

Clarus erat sumptisq; ferox Mezentius armis,

Et vel equo nullus, vel pede maior erat.

Legimus & Cyrum Græcorum maximis laudibus celebratum, quod in expeditionem profectus, Aegyptum in suam deditioem redegerit & omnes quæ à Syriæ finibus ad mare vsque rubrum pertinent gentes nationesq; subegerit. Epaminundæ quoque res strenue gestæ à plurimis omnium anteponuntur virtutibus. Thebas enim ante hūc ducem natum & post eiusdem interitum

perpetuò alieno paruisse imperio constat, ecòtra eos quàm diu ille præfuerit rei publicæ, caput fuisse totius Græciæ nemo inficias ibit. Ex quo sanè intelligi potest hunc vnum ducē pluris quàm nobilissimā ciuitatem suam fuisse, maximè quum eius mortem tanta præter seruitutem, Thebanorum iactura & perditio subsequuta sit, vt non amisisse ducem suum et columnen, sed ipsi cum eo simul tunc funditus periisse viderentur. Et quàmquam Homericò præconio exploratum & notum sit, etiam illud Achillis & Hectoris mutuū vitæ ac sanguinis certamen quod monomachiam appellant, & eam virtutem quæ supra nos est heroicam atque diuinam præ cæteris Hectorem habuisse, neq; proinde videri mortalis hominis filium esse sed dei, nō inepte tamen, quum non homerica sed paterna illa commendatio fuerit, debet Achilles, Hectorem qui vicerit, & virium, & animi rerumq; gestarū præconio ac dignitate minor haberi, quam & ipsam in aurea capra ita scriptam offendes, Si cor, si vires, si bella requiris Achillis, Paucis expediat Hectore maior erat. Videbis etiā Daretis Phrygi, Troiani scriptoris attestacione, maioris fortitudinis, & virtutis Achille fuisse quàm Hectore. Achillem præterea Iouis nepotē & Thetidis filium vult Homerus, cæteriq; sine còtrouersia potest, qui homines morum & virtutum præcellentia, non solum deorum progeniem volunt, sed etiam deos fieri: quòd si eodem præcone, & sensu, & decoris festiuitate in cælum tollatur Nestor, Atridas apud suos, fama claros, & motus furor Aiaces, & dolis & astu Vlyxem reddant, Milciadem Marathon, Themistoclem Thermopylæ prædicent, Homerusque idem & Maro nedum Barbaris sed Latinis & Graiis ducibus præficiendo regem illum quo iustior alter, Nec pietate fuit nec bello maior & armis, quicquid denique aliarum gentium præclaræ laudis vsquam extat, in vnum si conferatur, profecto citra Romanos rerum dominos gentemq; togatam subsistet: quocirca sunt qui suo quodā iure Brenum animi magnitudine & rerum gestarum gloria extollendum putent, quòd Gallis Senonibus in militiam sumptis Romam mundi dominam armis inuaserit, in Romanos tanquam imbelles impetus fecerit, eosque sic strauerit vt non facile quispiam similem ruinam romanæ militiæ recenseret, etiam si Roma insuper incensa non foret: verum vt vicerunt, sic victi sunt & ad internitionē Dolobella duce deleti vt nullus ex ea gente superfuerit qui incensam à se Romam gloriaretur. Neq; verò Hannibalis res gestæ obscuræ, neq; posteriores erunt: annis enim v. & xx. minor natus imperator factus, proximo triennio ille, viris armisque nobile & exercituū seminarium bellatricem subegit Hispaniam, Saguntum potentissimā urbem Romanis amicissimam, ac foederatā expugnauit ac obsidione deleuit, tres exercitus maximos comparauit, altero in Hispania cū Hasdrubale fratre relicto, altero in Aphricam misso, tertium in Italiam secum duxit: cum hoc exercitu Pyrenicos montes saltusq; transgressus, velut fulmen quæq; obstantia proterens, ad vrendam Italiam deuastandaque festinat, nec nisi ferro & sanguine iter sibi præstruens, ad Alpes posteaquàm venit quæ Italiā à Gallia seiungunt, & quas nemo vnquam præter Herculem Graium ante eum transierat, alpinis Gallorū quo minus transiret quanquam resistentibus, ac tandem duro Marte depulsis, igne ac ferro diruptis

pris rupibus, iuga illa aspera inuicta & inaccessa, ac frigore intractabilia ita mu-
 nit, ut elephantum possent ire onerati, quæ antea vnus homo inermis vix potuisset
 irrepere, quæ res ei & virtutis admirationem & immortalitatis fidem non par-
 uam contulit: inde exercitum traducens, in Italiam peruenit: confligit apud
 Ticinum cum P. Cornelio Scipione cos. eumque faucium repulit, à filio pubescentem
 seruatum, Scipionis huius collegam Tyberium Logum, secundum Probum,
 sue magis secundum Liuium Sempronium, apud Trebiam cum ingenti Ro-
 manorum clade profligauit. Cum hoc apud Placétiam equo licet Marte pugna-
 tum parique clade discessum, maior tamen Romanis quam pro numero iactu-
 ra fuit, ut inquit Liuius, quæ equestris ordinis aliquot & tribuni militares & præ-
 fecti nonnulli ea dimicatione conciderunt. His tot prosperis ac lætis successibus
 elatus Hannibal, suæ fidutiæ plenus, ad spem propositi armauit animum, inde
 per Lygures Apenninum transiens petit Etruriam, quo itinere adeo graui oculo-
 rum morbo affectus est, ut in posterum dextri oculi beneficio nunquam bene-
 æque usus est, hac tamen mala qua tunc detinebatur valetudine lectica deuectus
 est, C. Flaminiū cos. ardentioris spiritus virum quam res ipsa postularet, apud
 Trasimenum cum exercitu insidiis circumuentum occidit, neque multo post C.
 Centenium prætorem cum delecta manu saltus occupantem. Fuerunt autem
 hoc in loco qui in acie ceciderunt Romanorum xv. milia T. Liuii sententia de
 multis electa: aliorum namque aliter, apud quosdam enim viginti milium nu-
 merum inuenio, hostium non nisi mille quingentis in prælio cæsis, & hæc alia
 romanæ reipub. pestis. Motus hinc castris in Apuliam ad Cannas quum perue-
 nisset obuiamque ei duo cōsules Claudius Terent. Varro, & Paulus Aemilius sese
 obtulissent, Varronem committendi prælii temerarium auctorem primum tur-
 pis fuga corripuit, nec fugientem hunc amplius quam quinquaginta equites pro-
 secuti sunt. Consul alter prudens forti ac honesta morte procubuit, cum hoc
 quoque quæstores duo, tribuni militum vnde viginti, consulares, prætores, atque
 ædilitii aliquot, senatores insuper octoginta desiderati sunt: reliquorum numerus
 cæsorum ambigue traditus videtur: quod constat, xl. milia peditum, equitum duo
 milia septingenti fuerunt: sunt qui hos legionarios tantum pedites atque equites,
 aliorum ciuium ac sociorum parem quippe numerum esse asserant. Quum in-
 de post aliquot dies Capuam, quam Cannas sibi fuisse percelebre est, reuertere-
 tur, Q. Fabi. max. dictator romanus in agro ei falerno se obiecit. Hic locorum
 angustiis clausus, noctu sine aliquo detrimento exercitus se expediuit, Fabio cal-
 lidissimo imperatori dedit verba: namque obducta nocte, fœmæta in cornibus
 iumentorum deligata incendit, eiusque generis multitudinem magnam dissipa-
 tam immisit, quo repente obiectu viso, tantum terrorem iniecit exercitui Ro-
 manorum ut egredi extra vallum sit ausus nemo. Post hæc non multo M. Minu-
 tum Ruffum magistrum equitum pariter ac dictatorem imperio, dolo produ-
 ctum in prælium, fugauit. Tyberium Sempronium Gracchum iterum cos. in
 Lucanis absens in insidias subductum sustulit. M. Claudiū Marcellū quinquies
 cōsulē apud Venusiam pari modo interfecit, cumque sero tandem ut Capuam ipsam
 romana pressam obsidione liberaret, & ad tertium lapidē Anienemque fluuium
 castrametam

castrametatus portas urbis accessisset intra cuius muros solus hostiū emisit hastam, indignantes qui supererant tantū illi licere Romani cōss. obuiam egressi & in aciem utrinq; deductis copiis parati ad prelium cum essent, illico grando celi fragore demissa ex summa capitolii rupe maximo turbine vētorum in aduersa hostium ora, prohibuit: quod posteaquam bis tētatum accidisset, miraculo concussus Hannibal dixisse traditur, Romam capiēdi tum sibi animū deesse, tum fortunam: cumq; diu antea in Italia fuerit, nemo ei in acie restitisset, nemo aduersus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuisset. His itaque ad vastitatem Italiæ gestis Scipio ille Aphricanus superior dum clades patriæ, cladibus in Aphrica vindicaret, hinc reuocare potuit & acerrimū hostem, eum inquam à quo pater apud Ticinum fugatus fuerat ad bellum arcescere vince-
 réque. Quo in bello ut valentior postea congredetur, collatis iam signis, de le-
 gibus pacis colloquium fecit, conditiones quum haudquaquam conuenirent,
 tubæ cecinere, fit pugna & quidem nouissima, in qua nec melius instrui aciem,
 nec acrius potuisse pugnari, ut de victore victus, & de victo itidē victor ipse con-
 fessus est, vterq; ingens talium rerum æstimator, cessitque tandem Hannibal,
 adeò consternatus ut nunquam postea resurgeret, Scipioniq; præmium victoriæ
 Aphrica fuerit. Horum autem duorum qui non suæ modo ætatis, Livio teste,
 maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium, cuilibet regum
 imperatorūve pares, vel, ut Florus inquit, qui omnium antea & postea ducum
 clarissimi fuere, vter utro sit prior habendus imperator, præter Scipionis cedes
 qui magnam partem sceleris humani extinxit atque perdidit, ut de seipso apud
 Ennium suum his verbis loquitur,

Si fas cædendo cælestia scandere cuiquam est

Mi soli cæli maxima porta patet,

hoc vnum dictum satis erit, quo intelligi possit quantus ille imperator fuerit.
 Si verū est enim, quod nemo dubitat, ut Po. Ro. præ cæteris virtute bellica præ-
 sidentiā sibi vindicet Hannibalēmq; constet potuisse eum superare, consequens
 videtur Scipionem tanto non solum hunc, verū cæteros imperatores antesse,
 quanto Po. Ro. Pœnusq; Hannibal rerum gestarum gloria antecellūt, quod nec
 tantus quidem hostis Hannibal ipse dissimulat. Apud Ephesum enim quò am-
 bo conuenerant, alterque victus confugerat, alter ad Antiochum legatus & ro-
 manus orator accesserat, quum Hannibal digniorem deambulando locum pri-
 mus arripuisset, idq; Aphricanus tam equo tulisset animo ut facile nulla cū con-
 tentione ea fuerit ambulatio, habito postmodum de ducum præstātia inter eos
 sermone, interrogantiq; Scipioni quis sibi ducum maximus videretur, eorū om-
 nium qui præcessissent quiq; ad id vsque temporis superstites fuissent, tum Pœ-
 nus, Philippi filium Macedonūmq; regem Alexandrum profectò primū: quem
 item secundum sciscitanti, Epirotarum regem Pyrrhum subiecisse, tam illius
 quàm huius dicti rationem afferendo: exquirenti porrò quem tertio præferet,
 dubio procul seipsum, inquit: obortoq; risu, Aphricanū tum adiecisse, Quàm
 maximi te faceres, quòve loco te dignum diceres Hannibal, si uti ego, superior
 euasisses? tum ille, Non solum ætatis huius, sed omnium superiorū temporum,
 gentium,

gentium, ac nationum imperatoribus anteferendum iudicarem: quo quidem dicto nō obscurū est sane per Hannibalem innui, Scipionem velut inestimabilem, cæterisq; ducibus & imperatoribus longe dissimilem anteponendum. Severus autem septimus, dux & imperator inclytus simili modo quum de primo principum loco sermo esset, Augustum Vespasianū, Titum, Traianum, Pium, Maximum magni præ cæteris fecit, reliquos scæmineos vel venenatos nominās: maxime in historiis Hannibalem, Marium, Camillum, & Q. Marium Coriolanum dilexit, summæque laude ac loco dignos censuit. Interrogatus porrò quid de utroq; Africano sentiret, respondisse fertur, Fœlices illos fuisse magis quam fortes, idque probare domesticam vitam, & iuventutem quæ in utroque minus speciosa domi fuisset. Non minus etiã laudis & gloriæ Scipioni Nasicæ in ocio & toga quàm in negotio et armis, utiq; Scipioni maiores nostros tribuisse percelebre est. Ferunt & Antigonum interrogatum, quis ducum sibi optimus videretur, respōdisse, Pyrrhum si senesceret omnium suæ ætatis ducum sibi optimum videri: sed quanquam hic ætatis suæ ducibus duntaxat eum præferat, satis tamen constat, auctore Iustino, inter omnes auctores fama est, nullum nec eius nec superioris ætatis regem comparandum Pyrrho fuisse, raròque non inter reges tantū, verum etiam inter illustres viros, aut vitæ sanctioris aut iustitiæ probatoris visum, scientiam certe rei militaris in illo tantam fuisse, ut cum Lyfimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus bella gesserit, & inuictus semper fuerit, Illyricorum quoq; Siculorum, Romanorum, Carthaginensium bellis nunquam inferior, plerunque etiam victor extiterit: qui patriam certe suam angustam ignobilēque rerum gestarum fama & claritate nominis sui toto orbe illustrem reddiderit. Bellacissimum enim regum omnium vsque adeò fuisse constat, ut quum cæteri mortales pro gloria proque imperio, pro salute proque iniuriis pugnare soleant, hic pro voluptate pugnaret, neque hæc illi maior ex imperio, quàm de bello voluptas erat. Adde quòd militaribus artibus instructissimus ductandi exercitum, ordinandi acies, eligendi locum castris idoneum, conciliandi hominum animos, rei pace belloque efficacissimæ. Ceterum ad bellandum quarendasque victorias, quàm victoriarum præmia seruanda, vir quàm longe melior. Qui verò hanc ipsam palmam Alexandro Macedonum regi tribuunt, non inscite id quidem facere videntur, nec minimis rationibus initi. Hic enim rex & imperator, parua manu ultra quàm credibile cuiquam videatur, peragratuit orbem, innumeras gentes fudit atque subegit. Vigesimalimum nanque ætatis annum agēs. Macedonum rex declaratus, & ad bella promptus, ubi Macedoniam, Græciam, & Illyriæ partem ordine composuisset, ultra Hellespontum in Asiam transgressus, primo Darium Persarum regem maximum expugnat, mox Phrygia & Paphlagonia in ditionem redactis per angustas rupium dubiosq; aditus Ciliciã intrat, quæ ex improviso exterrita victori paruit. Darius interea quintigentorum milium instaurato exercitu, vel ut alii perhibent, ccc milia peditum & centum milia equitum in aciem producens inter arctas Ciliciæ rupium fauces commisso certamine victus ac fugatus terga celeri studio vertit, peditum octoginta milibus, equitum decem milibus cæsis, quadraginta milibus captis, direptis

direptis castris cum regia matre, vxore, ac tota familia, sobole etiam victor insignis. Hinc ad profectiōem Damasci prouectus, ex proximis nationibus legati venire se suasque vrbes dedentes. Syria, Phœnices & Sydon cum maritimis insulis victori obtemperauerunt. Tyrum ferociter expugnatam & virtus & fortuna obtinendam dedit. Aliquamdiu obsessa Tenedos regi paruit, centum Ixaniū classe deuicta Gaza, decem milibus hostium cæsis expugnata est. Victoricibus armis cessit Aegyptus, & Cyrenæ ceruicē flexere: ad Iouis Hammonis templum quem sibi patrem finxerat gentium domitor per arida & solē adusta vertit iter, vnde remeans, diuina stirpe se natum voluit credi haudquaquam mortali patre contentus. Reuersus urbem condidit, quam ex suo nomine Alexandriam appellauit. Hinc aduersus Dariū qui Arbelam ignobilem vicū, sed Persica strage nobilitatum ingenti armorum copia venerat, de integro arma conuertit, & paribus vtriusque partis & copiis & fortuna hic quoque victor, orientis sibi limen aperuit, ita vt proximæ gentes Persidis & Babylonii paterentur imperia. Per difficiles aditus æthereaque iuga ad septentrionem conuersus, Parthos Hyrcanosque fregit. Caucasum montem ad montis extrema cum suis labore deductus, mareque Caspium cuncta sternendo subegit, ad flumen Tanaim & Scythas circumtulit signa, & in finibus Asię partem tenuit Europeę, & Idaspenam. Porum Indorum maximum regem, quia armis contradicere ausus, terribili prelio vicit: & quia victum se tam iniquo animo tulit, vt cibum vulnerūque remedia respueret, mori volens, magnitudine animi delectatus Alexander, in amicis habuit, & honoribus auctum regnare compulit. Multa præterea cū aliis quot regibus & exteris gentibus per Indorum longissimos tractus prælia gesta sunt, tantis illustrata victoriis siue Græcorum assertione contra Romanum nomen, Parthorum gloriæ fauentium, siue leuissimorum quorundam Gallorum, quos non veri studium, non fides veri, non denique Alexandri amor vllus, sed Romanorum inuidia atque odium semper impulit, vt inuulgatum sit cum totum terrarū orbem peragrasset, illiusque dominum fuisse: quę opinio quia quorundam mentes irrepsit minuenda omnino est, eoque maxime, quod rerū gestarum scriptores aliqui et quidem non incelebres videntur in hęc sententiā trahi. Primum itaque inter ceteros Annei Senecæ de Alexandro illud attingam, alterius rerū suarū & loci huius et dicti, memoria licet polleret eximia, reor oblitum, Agebat, inquit, infelicē furor aliena vastādi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, quia Græciæ primū cladibus in quā eruditus est incipit, qui quod cui optimum est eripit? Lacedæmona seruire iubet, Athenas iacere non contentus, tot ciuitatum strage quas aut vicerat Philippus, aut interemerat, alias alio loco proicit, & toto orbe arma circumfert, nec substitit vsquam lassa crudelitas, immanium ferarū modo, quæ plusquam exigit fames mordēt, iam in vnum regnum multa regna coniecit, iam Græci Persæque eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Hinc tum vltra oceanum solēque indignantur ab Herculis Liberi que vestigiis victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat, non ire ille vult, sed non potest stare, non aliter quā in præcepta deiecta pōdera quibus eundi est finis iacuisse: quod à tanto viro tamque præclaro dictum miror. Nec minus &

& illud Iustini, Vniuersum terrarum orbem vtrum sit mirabilius quia vicerit an aggredi ausus fuerit, incertum est. Nota enim hæc sint licet tamen illud in Ciuitate dei nec minus incognitum esse debet, Quantalibet autem fide rerū vel iste vel Trogius, inquit, scripserint (addo his ego & quæ diximus Senecam) quædam tamen illos fuisse mentitos fideiōres literæ ostendunt, quum non Romam quæ florere iam cœperat, aut Italiæ oram vllam, sed nec Germaniam, nec Britanniam nec Hispaniam, Galliam vel Aphricam per sese aut legatos vnquam adierit, nedum vicerit. Quid ergo orientem adiit orientemque vicit, vnam, Alexandri Epirensis regis & huius auūculi sententia, ex omnibus vinci facillimam mundi partem, quod sæpe alibi idem auctor ait: & vt Q. Curtii hunc eundem regem stilo nobilitantis verbis vtar, Ab Hellesponto vsque ad oceanum omnes gentes victoria emensus, utq; in quæstionibus naturalibus inquit Seneca, Imperium ex angulo Thraciæ vsq; ad orientis terminos protulit. Quanquam quod constat, ante alias Carthagini infensus, se subacta Asia in Aphricam migraturum minaretur, & forte cogitaret inde ad Gades herculeas & Hispaniam traiecturum, ac porrò inde per Gallias secus Alpes & Italiam in Epirum atq; Macedoniam reuersurum, sicq; nondum alteram sortem adortus, excessit è vita, nec aliter, vt ille inquit, quàm Babylone sua Parthoq; verèdus. Nam sibi libertas vnquam si redderet orbem Ludibrio seu ratus erat non vtile mundo Editus exemplum est. Et quamdiu fuit de hoc ipso quem modo diximus Alexandro & Philippo patre ac Macedonum rege inter doctissimos de vtriusque præstantia disceptatio non leuis, & quanquam magno se iudice quisq; et strenue antea actis tueri possit, Philippū tamen virtute, viribus animi, magnificentia, fide, rerū moderatione, rebus gestis & gloria superatum à filio, facilitate verò, humanitate, consiliorum prudētia, frugalitate, solertia, verborum deniq; ac orationis cultu Alexandro superiorem fuisse non dubium est. Et licet regum clarissimus teste Iustino sit Alexander, clariorem tamen, inquit Liuius, eum facit, quòd vnus fuit, q̄ adolescens, quòd incrementò rerum, nondum alteram fortunam expertus decessit. Philippum autem Alexandri patrem Theophrastus tradit non solum genere & dignitate regia sed etiam fortuna & moribus maiorem cæteris regibus moderatioremque extitisse. Sunt qui hoc decus imperii Cn. Pompeio Magno ob res ab eo præ cæteris magnificentissimè gestas deferendū putent: maximum enim & splendidissimum fuit, quòd Romanorum nemini antea contigit, quòd tertium è tertia vniuersi orbis parte triūphum duxit Nā licet tres ex hac vna parte triumpharint, ipse tamen primum ex Aphrica, secundum ex Europa, tertium hunc vltimum ex Asia ducens triūphum, quodam quasi modo visus est ex vniuerso ambitu orbis triumphasse. Ex quo autem genere gētium seorsum triumphatit ex his quæ subiiciemus licet agnoscere. Erant quippe regionum illarum nomina huiusmodi, Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Hyberia insula, Albania, Syria, Mesopotamia. Præterea hi qui circa Phœnicia & Palæstinē incolunt Iudei, Arabes. In orientis etiā partibus, ac Cilicibus, & Isauris, Pyratibus latronibusq; superatis sui nominis inter Ciliciā & Isauriā cōdidit vrbe. Inter hæc trophæis etiā suis quæ statuebat in pyrenæo annotatur octingenta

genta septuaginta vii oppida ab Alpibus ad Hispaniæ vltioris finem in deditio-
tionem à se redacta, ciuitates ferme noningentæ, pyratice naues cviii, captiui
post principes pyratarum in triumpho ducti, Tygranes Armenus Tigranisque
filius cum vxore filiaque ipsius regis, rex Iudæorum Aristobolus, Mithridatus
soror cum liberis quinque, fuis, fugatis, occisis, in deditioem acceptis hominum
centies vices semel lxxx milibus. Nec huic quidem Cn. Pompeio ad hæc tanta
tamque præclara facinora virtus aut ratio suadebat, sed insanus amor magnitu-
dinis falsæ, quod si modo vt in Hispaniam, modo in truces Lepidi motus & Al-
pina bella, modo in Sertoriana arma, modo ad colligendos pyratas, maria tot
ac varia pacanda proficisceretur, causæ per eum prætexebantur ad continendâ po-
tentiam. Quid illum ergo in Aphricam, quid in septentrionem, quid in Michri-
datem & omnes Asiæ angulos traxit, nisi infinita cupido crescendi, quam sibi
vni parum magnus videretur? Quid Cæsarem in sua facta pariter ac publica
immisit nisi gloria, & eius ambitio, & nullius supra cæteros eminendi modus,
quum vnum ante se Cæsarem ferre non posset? cuius econtrario si quispiam si-
mili modo velit percensere res fortissimè gestas, ob quas Deus est à veteribus ap-
pellatus, immensum & infinitum quippiam aggrediatur necesse est. Huic enim
primum bellum cum Heluetiis fuit Gallorum omnium fortissimis, quibus tan-
tus nedum pugnandi ardor, sed rabies erat vt patria profecti xvi eorum vrbibus
vicisque cccc à se cõcrematis, ne quid his desiderii foret ex spe reuertendi vlti-
us, per Romanorum terras obstinati magis in omnem fortunam migrarent, quem-
admodum antea Cymbri & Theutones, quibus non audacia, non fortitudine,
vlla ex parte inferiores erant. Horum plane multitudo numerusque cæterarum
gentium quæ auxilio illis exierant, in tabulis æneis, quæ in castris inuentæ sunt,
dictu mirabile, literis græcis inscriptus erat. Fuerant autem omnis generis ho-
minum capita cccclxviii milia, ex quibus nonaginta & ceterum bellacissimorum
erant quos omnis quum apud Rhodanum fluium obuiam Cæsar habuisset
magno difficilique bello bis vicit, victosque ad deditioem coëgit. Germanos eti-
am cum eorum animos sortilegarum vaticinia mulierum non committere præ-
lium antè sinerent quam noua luna fulgeret, congregari satius duxit trepidatibus,
quam idoneum illis tempus expectantibus. Facto itaque in eorum munitionibus
tumulos impetu, non antè stimulare & incessere destitit, quam ira deuicti pugnam
capesserent. His in fugam versis quorum fertur numerus cccclx milia fuisse, Cæ-
sar stadiis cccc adusque Rhenum persequens, cadaueribus, spoliisque referit: ceso-
rum numerum lxxx milia fuisse perhibent. Inde confluentis Rheni bis disfun-
ctissimas ripas ponte coniunxit, et primus Romanorum armis Germaniam in-
uasit, verum Barbari sylvas petere properarunt ac paludes non ausi certare
quod pro victoria fuit. Hinc Ariouistum Germanorum insolentissimum ducem
vno prælio vicit ac expulit. Idem contra ferocissimos & bellacissimos Neruios &
Atrebatas qui densissimas incolunt sylvas duxit exercitum. Vbi igitur in pro-
fundissimo nemore filios ac suppellectilem quam procul ab hoste collocaissent,
cum lx milibus armatorum contra Cæsarem repentinos fecerunt impetus, eumque
castra locantem prælioque abstinentem offenderunt, & verso in fugam equitatu
septem

septimā & duodecimam legionem circūuenientes, vniuersos trucidabant centuriones: quòd nisi Cæsar correpto scuto & his qui coram se præliabantur detentis, inter barbaros irruisset, ac subinde quodam ex tumulo decima legio per hostiles irrumpens acies periclitanti succurrisset, neminem euasurum incolumē liquet: ac virtute Cæsar's & audacia supra vires (vt dici solet) decertantes, haud tamen Neruios dare terga coëgerunt, verum fortiter oppugnantes obtruncauerunt. Ex lx enim milibus, quingentos euasisse traditur. Hinc deditiones vrbium ad extremos vsque oceani terminos consecutæ. Adriatici eodem impetu fortuna profligati, ad quatuor milia cæsa, L. milia venundata. Cum Venetis qui ad oceanum terras incolebant nauale prælium & memorabile fuit, & hi quoq; victi & armis superati Equitanorum qui ad defensionem cum finitimis coniurarant. Fuit & bellum ei cum Belgis vnâ cum Germanorum auxiliis, horum copiæ ad cclxxii milia lectissima numeratæ sunt, quibus repenti è syluis erupētibus, milites Cæsar's eos excipientes summa quidem arte obstando ad internitionem deluere, quousque ad sua remeare compulissent. Domuit præter hos omnem Galliam quæ inter Alpes, flumen Rhodanum, Rhenumq; & oceanum est, & circuitu patet ad bis tricies centena milia passuum. In ea siquidem nec totum belligerans decennium octingenta viribus cœpit oppida, trecentos subiugauit populos, aduersus trecentas parum instructus myriades, centum quidem ferro cæsis, totidem vitæ reseruatas habuit captiuas: corpore, armis, spiritûque terribilem, nomine etiam quasi ad terrorem composito Vercingetricem Aluernum Gallorum regē fortuna multis sæpe ac magnis præliis atque conatibus retentata, post aliquot certamina horrida hinc inde vario discrimine gesta, in Allexia oppido vallo xi milibus passuū circumducto conclusit, donec ccxlviiii miliū armatorum exercitu congesto, auxilio regis ferme tota Gallia surrexerat, & hi quoq; cæsi, si fugati, qui potuere ad sua remearunt, Rex ipse nouissime in deditionem redactus, maximum & amplissimū victoriæ decus, deposito omni fastu supplex cum in castra venisset, ante Cæsar's genua faleris abiectis & armis, Habe, inquit, fortem virum, vir fortissime, vicisti. Inde quasi hic terrarum orbis non sufficeret, alterum cogitauit, & in Britanniam transfuctus, cui ne nomen quidem Romanorum antea cognitū erat, & de qua nō parua etiā inter scriptores & historicos contētio est, cum eā non re sed verbo solū ac nomine fictam nusquā extare contēdat, subiugare adortus est, huiusq; facinoris audacia magnā illi gloriam peperit. Primus nanq; occiduū classe ingressus oceanum perq; atlanticum pelagus ad belligerandū transportans exercitū annauigare cœpit, mira celeritate trāsuctus armâq; & obfides accepit à trepidis: & vltērius issit, ni improbā classē naufragio castigasset oceanus. Reuersus igitur in Galliā, classe maiore, auctisq; admodum copiis in eundē rursus oceanum eosdē Britannos subsecutus est, qui tādē expugnati cū regibus, victoris iugo ceruicem flexere. Contentus his, non enim puincia sed nomini studebatur, cū maiore q̄ prius præda reuectus est. Triūphauit quater, vt testes fere omnes auctores sūnt, vt certiores, quinquies. Primus triūphus fuit de Gallia atque hac ipsa Britannia, isq; omniū clarissimus. Secūdus de Aegypto, tertius de Pharnace & Ponto, quartus de Iuba & Aphrica, quintus

de Hispania. Ego verò adderem sextum de Massilia, nisi quia forsitan iste triumphus sub gallico cōtinetur: nam de Massilia illum triumphasse, haudquaquam est dubium cuiusdam qui acerrimam illam Ciceronis de Cæsare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerunt, Vexatis, inquit, ac perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari sine qua nostri imperatores ex trās alpinis bellis triumpharunt. Prælia deniq; plura gessit quàm recensere quispiam possit. Huius inquam ductu, vt ab illustribus quibusdam traditum est auctoribus vndecies centies triginta & duo milia, vel vt ab alijs, vndecies centena nonaginta milia hostium cæsa sunt, signis collatis bis & quinquagies, vel vt alij, quinquagies tantum dimicauit, M. Marcellum solus transgressus qui nouies & tricies, vel vt alij atq; alij, quadragies nouies pari penè modo fuerat præliatus. Quid cetera eius gesta prosequar? His tot bellis exactis, tot laboribus exantlatis, quos nedum pati, sed scribere, sed legere, sed audire difficile est, victor Cæsar Romam rediit, urbemq; vacuam ingressus, dictatorem se fecit, negatamq; pecuniam ex ærario publico fratris foribus inuasit: postea Pompeium insecutus, infinitas eius copias cæcis Pharsalicis fugauit. Inde victo, & fugato in Aegyptum Pompeio, cum Alexandrinis terra marique ingens bellorum ei negocium fuit, demùm absumpto fluctibus rege, victor Cæsar Cleopatram gentis reginam relinquens, per Syriam profectus, restituto in regnum minoris Armeniæ Deiotaro, Pharnacem bello victum Pontici regno priuat. Inde tenuit Aphricam, & post aliquot clarissima bella vnice gesta, tres duces partis diuersæ Scipionem, Iubam regem, & Labienum prostravit. Cato Uticensis vltro repetitum gladio pectus traiecit. Victor ad Italiã Cæsar rediit, mox ad Hispanias conuersus, apud Mundam ancipiti euentu Cn. & Sextum Magni filios expugnat, xxx milibus Pompeianorum cæsis, obruncato Cneo. Quantum autem his bellis romani sanguinis fuderit, noluit annotari. Ad summum Vestæ pontifex creatus relatúsque est in numerum deorum, nõ modo principum auctoritate, sed opinione etiam populari. Nam ludis quos ibi Augustus Cæsar hæres eius instituit, crinita stella septē continuis diebus circa vndecimam horam lucis effulsit, persuasumq; credulæ plebi Cæsaris esse animam in cælum transmissi. Huius stellæ & Virg. poëta meminit in Bucolico carmine, & simulacrum ipsum Cæsaris indicio est, cuius in vertice stella est. Post hæc Numidici lapidis columna in eodem loco posita, xx pedum altitudine, Parenti patriæ inscriptione addita, ad quam sacrificare, & vouere, & iurare per Cæsarem diutius obseruatū est. Sed clari sint licet illi quos antè diximus, clarus Scipio cuius consilio atque virtute Hannibal in Aphricam decedere coactus est, ornetur & alter Scipio Aphricanus qui duas potentissimas vrbes imperio romano infestissimas, Carthaginem, Numantiãque deleuit, habeatur vir egregius, L. Paulus ille cuius currum rex potētissimus quondã & nobilissimus Perses honestavit, sit æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione et metu seruitutis liberavit, miris tollatur in cælum laudibus, cui cum vel dictatoribus vel coss. Macedonũ rege Alexandro in Italiam traiecturo erat dimicandũ, M. dico Valerium Coruũ, Caium Martium Rutilium, Caiũ Sulpitiũ, T. Manlium Torquatum, Q. P. Philonẽ, L. Papyrium

Papyrium curforem, Q. Fabium Maxi. duos Decios, L. Volumnium, M. Cornium longa belli experientia Philopœmenem celebret, anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ atque virtutes iisdem quibus solis regionibus, cursu ac terminis continentur, Iulius tamen Cæsar in rebus bellicis, nec illis, nec his profectò, nec ulli hominum secundus fuisse memorabitur. Ita nanque de eo per Eutropium scriptum est, Vir quo nemo vnquam bellis magis emicuit. De huius etiam bellica virtute atq; præstantia etsi abunde sit dictum, non est tamẽ omittendum aliud Ciceronis testimonium, quod vulgatissimum omnibusq; notissimum sit, tamen & clarissimum est simulq; verissimum, Soleo sæpe, inquit, ante oculos ponere, idque libenter crebris vsurpare sermonibus, omnes nostrorũ imperatorum, omnes exterarum gentium potentissimorumq; populorum, omnes regum clarissimorum res gestas, nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri, nec verò disiunctissimas terras citius passibus cuiusquam iam potuisse peragrari, quàm tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. Neq; ut alibi idem Cicero inquit, si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerint, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus, quantum nomen ipsius fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores Po. Ro. quanti senatus. quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaq; Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, contulatus admirantes numerabimus, tuos enumerare non possumus. Et quoniam in quo maxime constet hæc ducum excellentia immensæ quæstionis esse solet. Flutarchus tertius eò de clarissimus testis accedat, Summorũ, inquit, virorũ & clarissimorum ducum neminem huic bellatori imperatori præponendum censeas. Nam si quis Fabios, Scipiones, Metellos, & ætatis suæ, & paulò superioris duces, Syllam, Marium, virũq; Lucullum, & ipsum deniq; Pompeium, cuius omnimoda in re militari virtus & gloria ad cælum vsque perfloruit, comparandos duxerit, eos profectò Cæsaris gesta superant. Quòd si præter hos alios quoque quosdam intueri libet, Tarquinium Superbum, Regulum, Fabricium, Curium, atq; Camillum, Oratio Flacco quarto etiã grauissimo teste, micat inter omnes sidus, velut inter ignes luna minores. Ouidius quoque ad hæc, nec spernendus, nec subticendus auctor in fastis, Magne tuum nomen rerum est mensura tuarũ, Sed qui te vicit nomine maior erat. Denique Solini vltimi testis verbo fretus, vt omnes huius imper. laudes compellat, quantum inter milites Sicinius aut Sergius, tantum inter duces, immo vt verius dicam, inter homines omnes Cæsar dictator emicuit. Catonum deinde si nobis inter maximos duces sermo habendus, impaudus profectò, & inter hos duo, Cæsarem & Pompeium incessens erit Vticensis ille, ciuili se bello inserens: huic enim obuium non alium quempiam assignauerim. Alius certe nemo progredi potuit, quàm qui simul in illa reipub. trepidatione contra vrũq; se sustulerit, & aliis cæsarianas opes, aliis pompeianas sibi videntibus vtrosq; contempserit, prouocaueritq; ac ostēderit esse alias reipub. partes. Eleganter & compositè etiam Crispus Salustius cõmemorat, illam reipub. non habuisse quẽpiam virtute magnum, sed memoria sua ingenti virtute & di-

uerſis moribus fuiſſe duos magnos & præclaros viros, M. Catonem & C. Cæſa-
 rem: alterū ſeuerum, clementem alterum: conſtantem illum, hunc facilem: illum
 nihil largientē, hunc affluentem copiis omnibus. In huius etiam laudibus poſu-
 it, quòd ſibi magnū imperium, exercitum, bellum nouum exoptabat, vbi virtus
 eniteſcere poſſet. Ita fidebat in votis virorū virtute magnorum, vt exercitaret in
 bellum miſeras gentes, & flagello agitaret Bellona ſanguineo, vt eſſet vbi virtus
 eorum eniteſceret. In alterius autē commendatione ſi animo complecti volueris
 eius imaginem, animaduertes Atridem Priamūq; & ſeuū ambobus Achillem:
 vtrunq; enim improbās hāc verā de vtroq; tulit ſentētiam, ait enim, ſi ſe Pompe-
 ius vicerit exulaturum, ſi Cæſar moriturū: quod cum victore Cæſare mature pa-
 raret, admirari libet illius vltimum vulnus, ac nobile lætum, per quod, vt Seneca
 inquit, libertas amiſit animā, vtq; omnem deniq; viri & ducis huius dignitatem
 in vnum coegerim pariter & gloriam, alterius romanæ ſcriptoris hiftoriæ ſen-
 tentia fretus, Si veris magna paratur Fama bonis, et ſi ſucceſſu nuda remoto In-
 ſpicitur virtus, quicquid laudamus in vilo Maiorū fortuna fuit: quis Marte ſe-
 cundo, Quis meruit tantū populorum ſanguine nomen? Hunc ego per Syrtis,
 Libyæq; extrema triūphum Ducere maluerim, quàm ter capitolia curru Scan-
 dere Pompeii, q̄ frangere colla Iugurthæ. Ecce parens verus patriæ, digniſſimus
 aris Roma tuis, per quem nunquàm iurare pudebit, Et quem ſi ſteteris vnquam
 ceruice ſoluta, Nunc olim factura deum. Alterius & primi Catonis illius Porcii,
 domi, foris & militiæ, laudum plena ſunt omnia. Egregium enim & ſummum
 præter ſapientiæ nomē in qua nulli mortalium ceſſiſſe creditum eſt, magna hic
 & ingenti literarum illius temporis peritia ac eloquentiæ claritate fuit: nōdum
 enim latinæ linguæ ſplendor ad ſummū & vltimum dignitatis ſuę culmē aſcen-
 derat, quod ſub Cicerone factum vult Seneca. Cenſura & triumpho ſimili modo
 cæteris nec inferior, præceptis omniū rerū expetēdarū ac ſeorſū rei militaris datis
 generi romano. Inter prima verò agri colendi illius æui confeſſione ſine æmulo
 agricola optimus fuit, & quaſtor fortiffimus, iuſtiſſimus prætor, tribunus militū
 præcellēs. Tres quoq; res in homine ſummas præſtitiffe legit, vt optimus orator,
 optimus ſenator, & optimus impator exiſtimatus ſit, quas omnes etſi non prius,
 attamē clariuſ fulſiſſe in Scipione Aemiliano nō dubiū eſt. Sūma etiā præter illa
 quę diximus virtus Catonis Conſulis in Celtiberorū bello fuit, q̄ppe qui plura ſe
 oppida cepiſſe q̄ in Hiſpania dies egiſſe cōmemorat, eaque haud ſanē iactantia
 eſt, ſi re vera quadringenta fuere. Fuit, vt fertur, ſumma quēdā inter Cæſarē, et M.
 Antonium comparatio: nam cum ludis relaxandi animi gratia ambo perſæpe
 occuparentur, vt aleis, aut perdicum, vel Gallorum certamine, & aliorum ani-
 mantium, ſemper ab Antonio abiſſe victorem eum conſtat: vnde non ab re
 quidam ex conſuetis augurio ſæpenumero monuiſſe eum his verbis viſus eſt,
 Quid rei eſt tibi Antoni cum illo adoleſcente? Cæſarem indicans, fugæ ipſum:
 clarior enim licet ſis, & ſeuerior, dignitate plurimū domineris, bellisq; magis in-
 ſudaueris, & plurimarum rerū vſu excellas, tuus tamen genius tuūmq; fatum hu-
 iuſce genium fatūmq; reformidat: tuāque fortuna in ſeiſpa permagna præcla-
 rāque licet ſit, illius tamen fortunæ vſquequaq; blanditur. Hærent in ſuperioris
 Africani

Aphricani dicto vii C. Marii cōsulatus, immo reuera non septē, sed vnus, quum ceteros præter vnum minus acceperit, sed rapuerit. Inhærent & duo speciosissimi triumpho. Nam quum apud Numantiam sub eo duce equestri stipendio mereret, & forte vt fit inter cœnandum quidam Scipionem interrogasset, si quid illi accidisset, quē nam respub. æque magnum habitura esset imperatorem, respiciens se supra ipsum Marium cubantem, Vel hunc dixit: quo dicto perfectissima virtus maximam orientem virtutem videritne an certius acciderit perpēdi vix potest. Illa nimirū cœna militaris speciosissimas tota in vrbe futuras cœnas Mario ominata est. Quum enim post Aphricam subactā & Iugurtham regem ante curram ductum, Theutonicorum exercitum deletum per Marium constet, ac porro cc milia Cymbrorum cæsa, lxxx per eum capta cum duce Hermodo in initio noctis nuncium retulisset, nemo fuit qui non illi tanquam diis immortalibus apud sacra mensæ suæ libauerit. Subit in hac reputatione M. Claudius Marcellus qui primus Hannibalem vinci posse docuit, ingentis ardentisq; animi vir, bellator acerrimus vnus ex paucis, inq; omni clarus historia, sed imprimis Virgiliano carmine nobilis: sic enim de hoc loquens ait, Aspice vt insignis spoliis Marcellus opimis ingreditur, Victōrque viros supereminet omnes. Plura quidem viri huius & ducis in laudem dici poterant, plus autem haudquaquā. Quid est enim homini, et quid esse potest amplius quā omnes excellere? quam id Virgilius non tam veri studio dixerit, quā laudandi illum alterū gratia qui hunc ibi sequitur Marcellum, Octauiae sororis Augusti filium: multos enim iste, sed omnes haud dubie nō excellit. Non indignabuntur superiores romanorum, exterarū gentium præter Hannibalem duces, si inter eorum eximium fulgorem Q. Fabius Maxi. se iterum immiscuerit, tū quod romani generis prudentissimus habitus est (nondum enim Cato Censorius famæ huius primum locum præoccupauerat) tum quod huic ipsi Cato idem apud Ciceronem clarum magnæ sapientiæ ac virtutis testimonium præbet. Apprime autem honestatus est illo Ennii carmine notissimo, Vnus homo nobis cunctādo restituit rem. Non hic rumores ponebat ante salutem. Ergo postque magisq; viri nunc gloria claret. Nota sunt reliqua quibus hoc famæ decus Maximique cognomen iure sibi debitum, etiam si ab eo ortū, esse censi possent. Et quanquā huius viri plura conilia q̄ prælia memorentur, nō desunt tamen prælia & ad æquandā aui gloriam Fabii Maxi. Rutiliani qui haud dubie victoriarū numero & magnitudine præliorū superior fuit. Vnum hostē Hannibalē, quem mora & patientia fregit, satis esse vult Lilius, inter romani ducis laudes magnum hostis et singulare præconium. Quetiā Catullū in hoc summorū imperatorū numero & præcellētia po. ro. voce sua ad sidera vsq; produxit. Nam quū ab eo pro rostris interrogaretur, si in vno Pōpeio Magno omnia reponere p̄seueraret, assumpto illo subiti casus incursu, in quo sp̄e esset habiturus, summo cōsensu acclamauit, In te, iudicioq; tali Magnū Pompeium cū omnibus ornamentis que paulò ante retulimus duarum syllabarū spacio inclusum, Catullo æquauit. Merito etiam huic cōmemorationi præcipuū L. Marius, inusitati decoris exemplum adiicitur, quem equitē romanum duo exercitus, P. & Cn. Scipionum interitu, victoriæque Hannibalis la-

cerati ducem legerunt, quo tempore salus eorum in vltimas angustias deducta nulli ambitioni locum relinquebat. Adicietur & aliud pulcherrimum maximarum optimarumque rerum L. Metelli vnicum exemplum, pontificis imprimis, bis deinde consulis, dictatoris, magistri equitum, agris diuidendis vigintiduim viri, summi senatoris, oratoris optimi, primarii bellatoris, imperatoris fortissimi, sapientissimi denique & ditissimi, clarissimaque in vrbe sua ciuis, quae sibi simul soli contigisse nec vlli alteri ab vrbe condita, satis constans opinio est. Alterum L. Syllam qui felicitatis nomen asserendum sibi putauit, neque laudare, neque vituperare quisquam satis digne potest. Dum enim quaerit victorias, Scipionem se populo Romano quum exercet sauitiam, Hannibalem repraesentat. Augustus etiam rarissimum virtutis ornamentum se inter strenuissimos felicissimosque duces & principes digne quidem enumerandum tradit. Decimum enim & septimum annum agens, comparatis exercitibus, Hyrcio & Pansa cons. aduersus Marcum Antonium & Decium Brutum tunc Mutinae obsidentem pro praetore missus, primo licet conflictu parum prospere gesto, interempto Pansa, & secundo praelio exanimato Hyrcio, ferox iuuenis superstes deuictum fugauit Antonium, Romanamque reuersus senatui se inuisum quum videret, aduersus ingrattissimos ciues cum Lepido et Antonio se coniunxit, vbi cons. creatus, relicto Lepido cum Marco Antonio, interfectores Caesaris Cassium & Brutum insecutus in Graeciam, tenuit Emathiam, postremo vi et armis superati parricide, inter tres viros tripartito imperio, Asiam tenuit Antonius, Lepidus Aphricam, Octavianus Europam. Haec inter L. Antonius cons. M. Antonii frater urbem hostiliter inuasit, imperiosum iuuenem oppressurus, quem praelio victum ac fugatum Perusia obsessum, impellente fame, viribus suis Octavianus succubere coegit. Inde Sextum Pomp. Magni filium, qui infestatione pyratice vndique maria terrore compleuerat trecentarum nauium classe toto mari dispersa, expugnatum reddidit, in fugam versum, eodemque successu cum Lepido qui ex Aphrica multitudine armatorum venerat occasione data in Sicilia conflixere, ibique victor misere vitam imploranti remisit. Ad Adriaticum littus profectus, Illyricos, Liburnos, Dalmatas vincere maturauit: ad Actium deinde Graeciae promontorium, vbi cum regina Cleopatra ducentarum nauium classe M. Antonius venerat armis petiturus Italiam, ad summum cladis terrestri navalique praelio certatum est: denique Augusto victore Antonius cum regina, infausta vela in Aegyptum dedere. Octavianus eum insecutus penes ipsum Pharum deleuit. Victor ad Italiam profectus bis ouans, post Philippense, rursus post Siculum bellum, de Dalmatia siue Illyria, deque ad Actium victoria & Alexandrina triplici curruli triumpho continuoque triduo urbem introiit, clauso Iano, pacis indicio. Caeterum diutius quiescere non potuit, rebellionem gentium concitus. Recluso igitur Iano ad Hispanias extremaeque oceani littora traductus, ad Cantabros & Astures, sub iugo Romano ceruices reflectere coegit, et totam peruagatus prouinciam, terrore armorum docuit seruare mandata. Sarmatae simul & Parthi qui inter septentrionem & ortum solis terras incolunt, ad Augustum se ad obsequia paratos miserunt. Tigranem in Syria a Caesaris Augusti legato victum poenituit defecisse. Ad orientem

entem deinde per legatos omnibus pacatis, ex occiduo littore & Hispania Romanam reuectus Ianum de integro clausit, quem paulò post referare opportunum fuit, indeque ad arcticum polum ire coactus, vbi ferocissimæ gentes cōtrā facere ausæ erant, ideoq; Vindelicos, Salassos, Germanos, Marcomanos, Sueuos, Sincambros, & quicquid citra vltraq; Rhenum, Danubiūve Barbaria effera spectat sic perdomuit, vt enixè paterentur imperia. Ad meridiem conuersus, Getulos vicit, & Garamantes, & Marmaridas, & quicquid ad austrum pacādum restabat cōposuit. Nec est de reliquis prouincijs aliqua præter Aphricā & Sardiniam, quā non ille adierit, sine exemplo rerū potitus, torq; demū subactis, Romæ quum esset, terra mariq; pace parta, Ianum Quiritum tertio firmavit, & perpetuus dictator ac patriæ pater factus est, fœlicissimus omnium principum, necdum aliorū sed suo etiam iudicio habitus est. Nam quum nepotem in militiam destinaret, à diis optauit vt illi fortitudinem Scipionis, beneuolentiam Pompeii, si que ipsius fortunam darent, veluti sibi ipsi per maximum opus fuisse fortunam diceret. Præter ipsius fortunam, similem denique ei ducem vt nulla vnquā tempora tulerunt, sic nulla forent, po. ro. sententiæ si credimus, grauissimique poetæ Flacci dicentis,

Præsenti tibi maturos largimur honores,

Iurandâsq; tuum per nomen ponimus aras,

Nil oriturum aliâs, nil ortum tale fatentes,

Sed tuus hic populus sapiens & iustus in vno,

Te nostris ducibus, te grauis anteferendo.

Hæc de ducū præstantia superioris æui pauca quædā attigisse sat sit, Nino, Libero, Castore, Polluce Herculeq; de industria omisissis: ea enim eos singulari amplitudine fuisse singuli fatentur, vt omnium quæ memoria hominū complexa est res gestas superare videantur. Quisquis verò tantorum clarissimorum quos diximus ducum & imperatorum rebus gestis acta recentia comparanda cōtuma- ciae proterua obstinatione duxerit, à vetustatis veritatisq; omnis cognitione alienus sit necesse est. Ego enim hanc ducū præcellentiam nostris & temporibus et ducibus deferendâ maxime cupere, sed vafra & callida maiorū nostrorū consilia, admirabilemq; illam & incredibilem ac pene diuinam rerum militarium gloriam animo mecum ipse voluens, velut equus arbiter omni vtrinque affectu vacuus, cui iure quodam suo comparanda sint inuenio neminē. Cæterum, strenuissime dux, Sigismunde Pandulphæ, quum fiat inter claros et illustres viros, vt per sæpe solet, non iniocunda superstitionum concertatio ducum, qui rei militaris peritia, qui armorum exercitatione, qui præliorum numero, qui nationum ac hostium varietate, qui probitate, qui prudentia, grauitate, fide, constantia, animi magnitudine, celeritate, cæterisq; præclaris monumentis & imperatorijs virtutibus digniores censeantur, maioribusque illis propius videantur accedere, aliisq; alios quosque nostræ ætatis in medium vnumque locum conferant, semper cæteris te deniq; sine controuersia probabilibus adducti rationibus nō solum præferunt, sed summos quoque & maximos, rerūque huiuscemodi gnaros homines, ac aliorum omnium mortalium fama celebres, secum in eandem sententiā trahunt:

trahunt: quanquam hoc minime dubium esse debeat, sed luce clarius, cuius recte rerum tuarum cumulū recensenti, quum solus laceram et infractam tot bellorum incendiis hactenus Italiam atque ruinam extremam minitantem, humeris tuis velut Atlas cælum, ne in se ipsam funditus tota collaberetur, in auxilia hinc inde accitus ipse sustuleris. Nota quin ita etiam sunt illa, quæ hoc aspero & difficili temporum curriculo, pro clarissimo imperatore Francisco Sphortia in eius tutelam aduersus Eugenium, Pontificem Maximum, quæ pro Eugenio aduersus hunc ipsum strenuissimum ducem, quæ pro illustrissimo Taraconensium rege Alfonso, quæ pro Insubrium, Genuensiumque bellicosissimo duce Philippo Maria, quæ denique ab vtriusque superi atque inferi maris littore pro Florentinorum, Venetorumque ac Senensium, potentissimarum rerum publicarum amplitudine, splendore ac gloria, virtute animi, aut dextre robore passim & ubique cōgrediendo, audendo, agendo perpeffus es, ut omnibus non solum nostris, sed exteris nationibus, et remotissimis populis inter excellentissimos ac probatissimos imperatores, qui bellicosissimi & strenua manu docti sint, iuxta Homerum, tradere equos pugnae peditumque furoribus uti, ipse primus facile videare.

Pœna desertorum, & militum animaduersio varia, ducibus non obtemperantium,

Cap. XVI.

N eos verò qui ducis aut legis minus obtemperasse arbitrio, variis dissimilibus animaduersio procedebat. Nam alii in fortuna, infamia alii, atque alii in sanguine ledébantur: & quoniam acerbitas vlciscendi plerunque maleficii, pœnarumque formido, bene atque caute viuendi disciplina est, violatae fidei quæ semper maiores nostri maximi fecere sumemus initia. Historia de Metio Suffetio Albano nobis ignota non est, quoniam pactum atque condictum cum Tullo rege po. ro. perfide ruperat, binis quadrigis euinctus in diuersa nitentibus laceratus est: nouum sane atque asperum supplicii genus. Dissectum enim antea fuisse apud Romanos, neminem equidem neque legi, neque audiui. Et quoniam nihil videri potest efferacius, nihil ab hominis ingenio diuersius, quam quòd mēbra & artus breuissimo laniatu distrahantur, restat ut quod de sectione partitioneque corporis in humanissimum visum est, rationem breuibus reddamus. Omnibus quidem virtutum generibus exercendis colendisque po. ro. è parua origine ad tantæ amplitudinis instar emicauit, sed omnium maxime atque præcipue fidem coluit sanctamque habuit tam priuatim quam publice. Sic consules, clarissimos viros, hostibus confirmandæ fidei publicæ causa dedit: sic cliētem in fidem acceptū cariorem haberi quam propinquos, tuendumque esse contra cognatos censuit, neque peius vllum facinus existimatum est, quam si cui probaretur cliētem diuisum habuisse. Hanc autem fidem maiores in officiorum militarium vicibus, vsu atque commercio maxime sanxerūt, quòd aliter totius rei militaris discipline nervos adimi putarent, si hominum perfidia sine immani & horrenda pœna eluderet: in aliis constat, nulli gentium mitiores pœnas placuisse. Sic Aurelius Cotta cos. quum ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere eorumque pars detrectasset imperium, questus apud censores effecit ut à patribus notarentur, deinde obtinuit ne eis propterea ara procederent, quos quia stipendium menstruale vel annuum ignomi

ignominiae causa adimebatur, dirutos aere appellabant antiqui, quod aes diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. Artaxerxes Arbacem quendam, meum hominem, qui in prelio ad Cyrum defecerat ac rursus eo mortuo rebellarat, quum eum ignaviae non prodicionis neque simultatis reum statuens eodem nasset, iussit nudum scortum impositum cervicibus diem totum in foro circumferre. Alterius vero quod ad defectionem duos quoque ex hostibus se aditurum pollicitus in medacio deprehensus esset, linguam tribus clavis affigi iussit. Quum Hannibal Pœnus cum exercitu in Italia esset, & aliquot pugnas pro. ro. aduersus pugnasset, primi totius Italiae Brutii ad Hannibalem desciverunt, id romani egrè passi posteaquam Hannibal Italia decessit superatque Pœni sunt, Brutios ignominiae causa non milites scribebant nec pro sociis habebant, sed magistratibus in prouincias euntibus parere & praeministrare seruorum vice iusserunt: itaque hi sequebantur magistratus tanquam in scenicis fabulis qui dicebantur lorarii, aut quos erant iussi vinciebant, aut verberabant. Appii Claudii sententia senatusque consultum omnes qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea ab eo viro remissi erant, decreuit ut ex his qui equo meruissent peditum numero militarent: qui pedites, funditorum auxiliis adscriberentur, neve eorum cuiquam ad pristinum tandem militie ordinem liceret redire, nisi bina quisque spolia ex hostibus reportaret. Fuit & antiquis quoque animaduersione militaris, iubere ignominiae causa militi venam solui & sanguinem mitti: cuius rei rationem etsi in veterum libris haudquaquam potuerunt inuenire, hoc tamen post factum opinati in militibus stupentis animi & à naturali habitu declinantis, ut non tam poena quam medicina videretur, postea tamen ob pleraque alia delicta id factum esse credunt per consuetudinem, quasi minus sani viderentur omnes qui contra officium deliquissent. Crassus is qui à Sempronio Asellione & à plerisque aliis historiae romanae scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maximam & praecipua, quod ditissimus, quod eloquentissimus, quod nobilissimus, quod iureconsultissimus, quod pontifex maximus esset, cum consulatu obtineret Asiam prouinciam & circumfidere & oppugnare Leucas pararet opusque esset firma & procera trabe qua arietem faceret quo oppidanorum muri quaterentur, scripsit ad magistrum graecum, maiorem Atheniensium sociorum, amicorum pro. ro. ut ex malis duobus quos apud eos viderat maiorem ei mittere procuraret: tunc magister graecus coperto quamobrem malum desideraret, non uti iusserat maiorem, sed quem magis esse idoneum aptioremque faciendo aietati facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari iussit, & quum interrogasset cur non quod iusserat misisset, causis rationibusque quas dictabat spre- tis, vestimenta detrahi iussit virgisque cecidit, corrumpi atque solui ratus omne officium imperantis, si quis ad id quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato responderit. L. Papyrius dictator Q. Fabium Rutilianum magistrum equitum, quod aduersus dictum eius quamuis felici pugna dimicasset, Samnitibus suis, virgis tamen caesum poposcit, securi percussurus, & contentione aut precibus exercitus occasionem Fabio confugiendi in urbem dedit, eumque profugientem Romam persecutus est, ne ibi quidem remisso supplicii prius metu quam

quàm ad genua eius & Fabius cū patre prouolueretur, & pariter senatus ac populus ro. rogarent: testatus tandem eam pœnam non Fabio, sed populo & tribunorum concedere potestati. L. Calpurnius Piso cos. quum in Sicilia bellum aduersus fugitiuos gereret, & T. equitum præfectus fugitiuorū, multitudine hostium circumuentus arma tradidisset, his præfectum ignominia generibus affici iussit, Eum toga laciniis abscissis amictum, discinctaq; tunica indutū nudis pedibus totum diem ad principia vsq; per omne tempus militiae quo ab eo meruerat adesse iubens, conuictu hominum, balneorum vsu, turmisq; equitum ac equis quibus præfuerat adeptis, in funditorum alas transcriptit. Q. etiā Fuluius Flaccus censor Fuluium fratrem cohortem legionis in qua tribunus militum erat iniussu consulis domū dimittere ausum senatu amouit. T. Manlius Torquatus filium quod is cōtra edictum cum hoste Gemino Metio Tusculanorum duce, in scio vel ingnaro patre prouocatus pugnauerat, quamuis victorem, in cōspectu exercitus cęsum, securi percussit. Posthumius Tyburtius dictator, A. Posthumium & filiū quod nō suo iussu, sed sua spē suos egressum hostes fuderat, victoriae gloriā licet reportasset, securi percuti iussit. Nec minus animose A. Fuluius senatorii ordinis euntem in aciem filium iniussu suo è vita sustulit, quàm T. Manlius, aut Posthumius dictator. Iuuenem nanque ingenio, literis, & forma inter æquales præstantem prauo consilio Catilinæ familiaritatem assecutum, inq; castra eius temerario impetu ruentem in medio itinere abstractum vltimæ pœnæ supplicio affecit, præfatus non se Catilinæ aduersus patriam, sed patriæ aduersus Catilinā genuisse filium. Milites autem qui hostium castra iniussu principis aggredi essent ausi exauctorauit omnes Claudius, secundus eius nominis imperator, eosque Romam vt digne punirentur misit, sicq; in bello sapius seueriusque vindicatū esse constat apud maiores nostros in eos qui contra imperium in hostem pugnarunt, quique tardius reuocati prælio excesserunt, quàm qui signa relinquere aut pulsi loco, cedere ausi erant. Q. Fabius Maximus & si transfugarum dextras qui & in præidiis Romanorum ad hostium stationes cōfugerant ipse aliquando præcidit, vt defectionis metum reliquis iniceret, suapte tamen natura & clementia defectiones prohibendas placandasq; esse mansuetudine ac miti oratione censuit, neque omnem suspicionem accusare atq; omnino omnibus suspectis molestum esse. Nam quum animaduertisset, militem quendam Marsum fortitudine & genere inter socios primarium defectionis accusari, nullam in eum animaduersionem egit, sed cum sineret se præter dignitatem neglectum iri, Tunc, inquit, duces ad gratiam ineundam potius accusantur, quum pro eorum virtute honores impartiantur: deinde illum accusauit, qui nulla in re officium eius exposcebat. Hæc enim cum dixisset, accerimo equo, alijsq; muneribus eum ornauit: quare exinde virū sibi fidelissimum studiosissimūque effecit. Apud eundem Fabium quum miles Lucanus esset accusatus quod mulieris amore noctu sæpe à castris vagaretur, ceterum mirabili armorum virtute vir esse narraretur, quā deperibat comprehēdi ea clam iussit, & ad se adduci: vt autem adducta est, accersito homine, quod præter legem, inquit, pernoctaret haudquaquam nos latuit, ac ne prius quidē latuerat quod prohibiti stude-
deres

deres, quare fortiter ac recte factis errata cōdonētur : reliquū nobiscū eris, habeo enim sponforem, & ad ductā mulierculam ei cōmendauit, ac tradidit. Non finit nos Q. Fabius Max. inter has rei militaris pœnas hoc in loco de te silentium facere, Sigismunde, quòd militum peccata more suo neque obserues omnia, neq; meritis ac debitis eos pœnis prosequaris, verūm ex industria per multas dissimules, sciens genus hominum ad peccandum pronum, nec facile naturam & consuetudinem eorum inueteratā extirpari posse, utq; lasciuia & lætitiæ frena persape relaxas, sic quum hostis in propinquo est, segnes, contumaces, desides, negligentes, seditiosos, ac desertores seuerissime punis, quòd hæc vitia non ad singulorum mores tantum, sed ad summam rerū & omnium salutem pertinere intelligas. Illud etiam semper tibi innatum & ingenitum intelleximus, ut vehementer vsque dolueris pro erratis militum & aduersum quēquam arma sumi oportere: contrā verò lætari admodum, abs te plurimos seruatos & exornatos iri : & quod diuini muneris est, hac sua seueritate non hominum interitum cupere, sed salutem potius singulis pro virili præstare velle. Admirantibus autem multis ac reprehendentibus quòd ut mitis nimium sis, ita & truculētus nimis & atrox aliquando videare, respōdere soles crudelitatem scilicet nemini minus quàm principi conuenire, imperatorēmq; exercitus ut victoria potiatur potius timendum esse quàm hostem. Iulius Cæsar oborta seditione militū paucis percussis castra sedasse legitur, & fidem militum reparasse: vbi verò sacrificia committerent militiæ, milites suos fertur compescuisse, maxime quando urbem ingressos non licuit homines spoliare, aut templa deorum, quod eis postmodum ingrauescente seditione exprobrauit. Numinibus nanque Romanis ciuibusq; iurati impugnatione non poterant quæ sacramento militiæ susceperant defendenda. Qui autem tali ignominia notabātur milites, nec grā percipere, nec militaribus gaudere priuilegiis, nec habere aliquod cum gladio teloque commercium, neque porro ad cingulum restitui fas erat, nisi eos antè præ cæteris virtutū meritis insignirent. Augustus militarem disciplinam seuerissime rexit, legiones contumacius parentes, ac immodestè missionē postulantes dimisit exauctorauitq;. Cæturiones item statione relicta, itidē ut manipulares capitali animaduersione puniit. Pro cætero autem delictorum genere variis milites ignominias affecit, ut stare per totum diem iuberet ante prætorium, interdum tunicatos discinctosque, nonnunquam cespitem portātes. C. Curio bello Dardanico circa Dyrhachium quum vnam de quinque legionibus seditiosam vidisset, eam procedere iussit inermem, discinctamque in conspectu armati exercitus stramenta coëgit secare. Postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret nomenq; aboleret, & milites in supplementum aliarum legionum distribueret. L. Domitius Corbulo in Armenia duas alas, & tres cohortes quæ secum ad castellum initio hostibus cesserāt, extra vallum iussit tendere, donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam. P. Cornelio Nasica, Decimo Iulio coss. qui exercitum deseruerant damnati, virgisq; cæsi publicè vānerunt. M. Cato ab hostili littore in quo per aliquot dies māserat, cū tardo profectionis signo classem soluisset, & reli-

ctis è militibus quidã acerrima voce et gestu expostularet vti tolleretur, circum-
acta ad littus vniuersa classe comprehensum supplicio affici iussit, & quem oc-
cisuri per ignominiam hostes fuerant, exemplo potius impendit. L. Paulus, Per-
sa rege superato, externorum quosdam transfugarum elephantis conculcãdos
censuit. Aphricanus item postero euerso punico imperio, eiusdem generis &
culpæ hominis in edendis populo spectaculis feris bestiis obiecit. Eundem cen-
sorem declaratum, ferunt adolescentem priuasse equo quoniam sumptuosè in
cœna quo tempore Carthago oppugnabatur placentã melle confectam quam
in vrbs similitudinẽ formarat, & hanc Carthaginem appellarat, conuiuis præ-
posuit rapinæ, percussantiq; adolescenti quam ob rem equum sibi abstulisset,
Prior quàm ego, Carthaginem, inquit, diripuisti. Xerxes Persarum rex Phitio
quinq; filiorum patri vnus vacationem petenti, quem vellet eligere permisit, de-
inde quem elegerat in partes duas distractum ab vtroq; latere vię posuit, & hac
victoria lustrauit exercitũ. Actisanes Aethiopum rex Aegyptiis in deditionem
suam redactis, summa eis equitate imperauit. Latrocinia enim nouo more con-
pescuit, fontes neq; morte plectens, neque linquẽs impunitos, iudicio constituto,
reos omnes in vnum cogens miti sentetia damnauit. Amputatis enim naribus
in vltimam deserti ire eos compulit, ibiq; ciuitatem condidit ab excisis naribus
Rhinoceram appellatam. Assuerus quum cuperet famam & sermonem apud
omnes gentes & nationes vulgari à se Cyrum interfectum esse, Mithridate qui
primũ Cyro vulnus inflixerat, Chare deinde à quo succisa poplitis vena Cyrus
concederat quàm ægrè ferentibus se iniuste ea gloria muneribus à rege missis
spoliari, his regi nuntiatis vehementer ira incensus, caput Charis à ceruicibus
abscindi iussit: hisq; quũ interesset mater, Ne tu, inquit, rex ita hunc Charẽ capi-
talem hominem breui pœna neces: à me enim sibi eorum quę diu audet merces
persoluenda est. Permittente autem rege matri supplicii sumendi potestatem, à
tortoribus suis hominem comprehendi iussit, decemque dies in tortura habe-
ri, tum oculos effodi, & in aures liquefactum æs infundi, sic omni supplicio ex-
cruciatum necari. Paulò post ob eandẽ causam Mithridatem quòd apertè pro-
fitebatur manu sua Cyrum concidisse, nec vt Artaxerxes vanum neq; irritum
telum adiecisse, sed transfixo tempore hominem strauisse eoque vulnere eadẽ
interiisse, scaphis necari iussit. Genus autem mortis ac supplicii huiusmodi fuit,
Duabus exædificatis scaphis inter se congruentibus, in altera hominem qui ad
supplicium datur resupinant, alteram desuper imponentes, sic ambas coniungunt
vt caput, manus, ac pedes foris excludantur, reliquum verò corpus totum intus
claudatur: præbent homini cibum, stimulisq; oculos fodientes vesci et inuitum
cogunt: vescenti autem pro potu lac melle mixtum in os infundunt, faciemque
eodem conspergunt, sic eius versantes scapham semper aduerso soli opponunt,
& muscarum insidentium multitudinem ora quotidie obtegunt, cumq; virtus
ea faciat quæ edentes bibentesq; homines necessitas cogit, ex corruptione & pu-
tredine varii pullulãt vermes, quibus intra vestes penetrantibus corpus abroda-
tur: quum enim perfuncto vita homine superior amouetur scapha, exesa caro
aspicitur, & circa viscera talium ferarum aliarumque quotidie subcrescetium
multitudo

multitudo apparet. Huiusmodi supplicii Mithridates excruciatu ad decimū
 usque diem calamitosam vitam perduxit, atq; sic demum extinctus est. Auidius
 Cassius qui se Mariū dici voluit, milites qui prouincialibus per vim aliquid sur-
 ripuissent his in quibus peccauerāt locis in crucem sustulit. Primus etiam id cru-
 delitatis potius quam seueritatis supplicii genus excogitasse fertur, vt per grandi
 & procero stipite terræ affixo à summo ad imum vsq; dānatos ligaret, ab imo-
 que ignem adiciens incensis aliis, alios fumo cruciatuq; ignis, alios metu ac ti-
 more necaret. Idem denos cathenis vinctos in profluentem mergi iussit, multif-
 que desertorum manus excidit, aliis crura & poplites, maius exemplum esse asse-
 rens viuētis miserabiliter criminosi quam occisi. Idem cū ipso inscio manus au-
 xiliaris tria milia Sarmatarū negligentius agentū in Danubii ripis occidisset,
 & cum præda ingenti ad eum rediisset, sperantibus tribunis præmium q; quam
 parua manu tantum hostium occidissent, rapi eos iussit, & in crucem tolli, atque
 ultimo supplicio affici, dicens euenire potuisse vt essent insidiæ, ac periret roma-
 ni imperii reuerentia: & quum ingens seditio in exercitu orta esset, processit nū-
 dus in medium, campestribus solum tectus, & ait, Percutite me si auderis, & cor-
 ruptæ disciplinæ facinus edite: tunc quiescentibus cunctis timeri meruit, quia
 ipse non timuit. Pescenius Niger decem milites qui prouinciali ablatum galli-
 nacium comedissent necari iussit, exercitum autem qui ne occiderentur, non ar-
 mis, sed precibus impediret, interdixit igni & cibo cocto, nec re vesci alia nisi
 aqua frigida, et pane concessit, decupli precio prouinciali primum reddito ac so-
 luto. Alexandri vero Seueri vel Aurelii sententia mulierculę miles carpentarius
 adiudicatus est, vt qui conuitia dixerat, seruili opere annosæ fœminæ nutrimen-
 ta præstaret: & quū egre hoc ferrent milites, persuasit omnibus vt ne moleste fer-
 rent, ac modeste eos terruit. Libidinis autem castigator Aurelianus maxime fu-
 it. Nam & seipsum continuit, & adulteros atroci pœna coërcuit milites: nanque
 qui hospitis vxorem violassent, duabus inflexis arboribus fune alligauit, quo de-
 misso reus è vestigio vtrinque pendens laceratus occubuit. Longe asperius Ma-
 crinus castigauit milites, qui cum ancillā hospitis violassent, eos viuos (duo nan-
 que erant) boum in corio emissis modo capitibus sepeliuit, vt vermium multi-
 tudine succrescentium diutius torquerentur. Inuenerunt alii crucibus non vnus
 quidem generis capite conuersos in terram suspēdere, alii per obscœna stipitem
 immittere, alii patibulo brachia explicare, alii viuētib; cadauera alligare, vt
 Opilius Macrinus & Mezentius, de quo Maro,
 Mortua quin etiam iungebat corpora viuus,
 Componens manibusq; manus atque oribus ora,
 Tormenti genus, & sanie taboque fluentes
 Complexu in misero longa sic morte necabat.
 Statuerunt etiam in infligendis pœnis aliquādo maiores nostri vt si à multis ef-
 set flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduertetur,
 vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos peruēniret. Nam miles qui locum
 non tenuit, qui hostium impetum vni que pertinuit, potest idem postea & miles
 esse melior, & ciuis utilis & vir bonus. Circa ducum itaque & imperatorum edi-

Et a boni milites parebunt & obsequentur, nisi forte quod præcipitur salutem reip.
 aduersum inueniatur. In eo enim haudquaquam obtemperat, nisi perfidus &
 impius miles. Quid enim iniquius quid detestabilius quam sine discrimine ag-
 gredi quæcunq; dictauerit imperator? Nonne apud omnes vox ista quondam
 in castris forsan probata funesta est, & crudelis plenaq; perfidia habita,
 Pectore si fratris gladium iuguloq; parentis
 Condere me iubeas, plenoq; in viscera partu
 Coniugis, inuita peragam tamen omnia dextra.
 Si spoliare deos, ignemq; immittere templis,
 Numina miscebit castrensis flamma monetæ.
 Castra super Tusci si ponere Tybridis vndis,
 Hesperios audax veniam metator in agros.
 Tum quoscunq; voles in planum effundere muros,
 His aries actus disperget saxa lacertis.
 Illa licet penitus tolli quam iusseris urbem
 Roma sit.

Et quanquam hoc nequius dici ab homine potuerit nihil, & vnde magis debe-
 ret, si fidelis esset, romanus imperator offendi, in eo tamen sceleratus mi-
 les officii sui fidem his verbis facere studuit, vnde seipsum circum-
 scripta militari obedientia maxime infidelem & perfidum esse
 conuincit. Hæc cõtra eos qui militaria segnius ac negligenti-
 us, vel aliter ac disciplina cõmunis exigit tractantes,
 ignominie ac dedecoris notã subiere dicta sint,
 & exemplis plurimis cõfirmata, vt ex alie
 no milites malo suum discant præca-
 uere, aut alienis virtutis exem-
 plis prouocentur.

Finis Vndecimi.

ROBERTI VALTVRII

AD MAGNANIMUM ET ILLVSTREM

Heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam splendidissimum

Ariminensium regem, ac imperatorem semper inuictum,

de re Militari Liber Duodecimus.

De triumphis, quidq; triumphus, & unde.

Cap.

I.

Usto denique ac debito narrationis nostræ ordine, Sigismunde Pandulphe, operi consummationem triūphis imponemus, quum hi bellorū sint finis, victoribus decus & gloria. Est enim triumphus omnium militarium rerum honos supremus, maximaque omnis vtriusque sexus, ætatis, vniuersæ vrbis exultatio, & occursum quidam, quod fiebat honorifica hostium clade ducti & victrici turbæ redeunti, rerūque fortiter ac fœliciter gestarum speciem præ se ferenti, sic dictus ut perhibent à græco *εὐθύμης* quod latinè exultationem significat. Credunt hoc alii à Græcis non en in cōluetudinem derivatum, simulque huius honoris quicquam ad liberum patrem, primum eius auctorem pertinere, quem *εὐθύμης* nominant: quod etsi haudquaquam verum esse, Plutarcho auctore constet, vir tamen omnium vndecunque doctissimus atque acutissimus, M. Varro, hinc inde asserit inclinatum. Tranquillus autem triumphum latinè dicit potius appellatum, quod is qui triumphās urbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Prius autem de triumpho duci concedēdo exercitum iudicare solitum erat, secundò senatum, tertio populum: atqui de eo maxime qui vel dictator, vel consul, siue prætor res gessisset triumpho dignas. L. Iulius, Omnibus locis re bene gesta de hoc iudicabat exercitus, senatusconsulto, iussūque populi triumphans, dictator in urbem rediit. Idem xxxi. L. Cor. Lentulus procos. ex Hispania rediit, qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter fœliciterq; gestas exposuisset, postulassetque ut triūphanti sibi inuehi liceret urbem, res triumpho dignas esse censebat senatus, sed exemplum à maioribus non accepisse, ut qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset triumpharet, proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem aut prætorem obtinuisse: decernebatur tamen ut eo ouans urbem iniret, intercedēte etiam Sempromio Longo, Tribuno pleb. qui nihilominus more maiorum haud vllō exemplo futurum dicebat. Postremo victus consensu patrum tribunus cessit, & ex senatusconsulto L. Lentulus ouans urbem est ingressus.

Gg ii De

De Trophæis & unde, & in quo à triumpho differant, quodq; ouem alij uictoria potiti,
 alij bouem: huncq; alij, uel gallum immolare consueuerant. Cap. 11.

Llud etiam animaduertendum, ne quod de triūpho & trophæo male accipiunt, nos quoque confundat, opinantes vnam rem duobus nominibus appellari debere. Vt enim re vera qui Martiam & terrificam hostium cæde pompam lege triumphali agebat triumphans dicebatur, sic qui hostes fugasset trophæum appellabāt: non ab re, à græco *τrophæον*, hoc est, ab hostium conuersione dictum. Vocabant etiam veteres trophæum stipitem siue truncum montanæ quercus abscisum, instar superati hominis fabricatum, & veluti spoliis & armis eiusdem indutum: affixa enim quaqua versum spolia impendebant, ornatu plurimo, ac decore disposita, neque hoc nisi in eminentioribus locis figebatur: vnde Crispus de Pompeio, Deuictis Hispanis trophæa in Pyreneis constituit, ex quo more in vrbibus trophæa figebantur in arcibus exædificatis: vnde poëta noster elegantissimus,

Ingentem quercum decisis vndique ramis
 Constituit tumulo, fulgentiæque induit arma.
 Mezenti ducis exuuias tibi magne trophæum
 Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas,
 Telæque trunca viri & bis sex thoraca petitem,
 Perfossūque locis, clypeūque ex ære sinistra
 Subligat, atque ensē collo suspendit eburnum.

Alio idem in loco,

Indutosque iubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicæque nomina figi, pro inimicorum.
 Dicit autem affixos trophæis titulos cum nominibus occisorum. Ad hæc Iu-

nus Iuuenalis Aquinas,
 Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis,
 Lorica & fracta de casside bucula pendens,
 Et curuum temone iugum victæq; triremes,
 Amplustre & summo tristis captiuus in arcu.

Illud quoq; nec prætermittendū, triūphi genus non ab ouatione, hoc est, clamore Bacchico, sicuti multi putauerunt, ouationē appellari, tæcti ouantes illam canentesq; transmittant, vt Plutarchus inquit, at quum milites in magno triumpho & plena victoria bouem, in hoc immolare ouem cōsueuerunt, vnde huic triūphi generi nomē extat: vtq; qui de pugna venientes cum multitudine obuiā ad numina minora ibant, & ibi fugatis hostibus oues diis immolabāt, Ouantes dicebantur, sic & ouatio ppriè minor triūphus, & qui ouationē meretur, & vno equo vitur, et à plebeis vel equitibus romanis deducitur ad capitoliū, et de ouibus sacrificat, vnde et, vt dictū est, ouatio: qui autē triumphat, equis albis vitur quatuor, & senatū præeūte in capitoliū de tauris in eo sacrificat: in quo nec illud silentio obuoluendū quod ad mitiores triūphos, & ad ouationes attinet, super quo dissensisse veteres scriptores inuenio. Partim enim scripserunt, qui ouaret introire solitum equo deuectū, & Sabinus Massurius pedibus ingredi ouantes dicit non sequentibus

quentibus eos militibus, sed vniuerso senatu. Dignū & opportunū etiā arbitror Spartanorū legislatorem cōtemplari, qui aliquanto aliter ac Romanorū more sacrificandum instituit. Nam si quis Lacedæmoniorum dux quod velit dolo aut persuasione cōfecerit, bouem maclat: si in bello res gesta fuerit, Gallum. Hi enim etsi bellacissimum genus sint, & apud omnes habeantur, ampliora tamen magisq; hominē digna quæ ratione ac prudentia, quàm quæ vi aut fortitudine facta sint, iudicabant.

Varia secundum diuersas gentes & nationes triumphorum genera. Cap. III.

Tq; non idem in triumphorum sacrificiis apud omnes seruata religionis exemplū extat, sic varium apud diuersas nationes triumphandi morem fuisse cōstat. Et vt triumphum primum omnium repetamus auctorem, Dionysium, qui latine Liber pater dicitur, India subacta, multarum gentium spoliis triumphantem, vincti primum elephanti subisse currum eius memorantur. Apud Aegyptios Sesostris eorum rex, tam elato, tam immani animo fuisse fertur, vt quotannis non elephatos, sed sorte reges singulos ē subiectis iungere ad currum solitus erat, sicq; triumphasse, nullo maiorum fretus exemplo, quod equidem inuenerim: tantū licentiæ dabat gloria, immanitas, & intoleranda superbia. Erichthonius etiam victor, quadrigam & equos quatuor primus iunxit in Græcia. Apud nostros Cossus et Marcellus optima spolia ferentes, quadriiugo similiter curru inuecti sunt. Romulum verò non recte Dionysius ait curru esse vsurum: erant enim Romæ, in promptuq; omnibus, vt memorię proditū est, Romuli pedestres statuæ spolia ferētes, ex quo pedestres quoq; eius fuisse triumphos nō obscurum est. Tarquinium Priscum deinde, deinde Damarati filium indecoram huiusmodi currus & equorum quatuor formam, & magnificētiam triumpho statuisse memorāt, ab Hetruscis tamen prius sumptam & in vsu habitam: affirmant licet alii Publicolam primum in curru, tali pompa triumphasse, quam & ipsam vt maiorum legibus plurimis & maximis ducibus concessam, sic nonnullis ademptam denegatamq; non sine maximis rationibus inuenio.

Quod non omnibus triumphis decernebantur, & quibus. Cap. IIII.

Vum enim eò triumphandi honos peruenisset, vt posse maius quicquam neq; imperatori senatus populusq; ro. ac exercitus dare, nec ab his imperator accipere, deuictis hostibus amplissimo pro honore & gloria videretur, proinde ob exigua quoq; prælia leuesq; conflictus, honorum maximum sibi decerni dux quisq; triumphū exposceret, lege fuit occursum vt ei soli liceret urbem triūpho inuehi, qui rebus fortiter strenueq; gestis clarus esset imperator, & hostiles exercitus ad quinq; miliū vsq; numerum fundendo profligādoq; vna dimicatione cecidisset. Pœna deinde per L. Mariū Marcūq; Catonem trib. pleb. ducibus iniecta, qui falso vel perēptorum hostiū vel desideratorum ciuium numerū senatui per literas retulissent, iubentēq; præterea ingrediētibus urbem, quæstorū officium his de rebus iureiurādo adigi, vana sci licet ea nequaquā fuisse quæ senatui nunciassent tribuni ple. idem vt antè solebant triūphum postulātibus aduersari, ita vt nonnunq; viros fortes ac strenuos

impedientes, aliorum triūphos deterrebant, utq; triumpharent, sicut de Manlio proditū est efficiebāt. Moris etiā erat ut imperii auctione, nō p̄ restitutis que aliquando eius fuissent, laureā decerni ius esset, sicq; ab Q. Fulvio, Campano populo subactō, et L. Opimio Fragellanis in ditionem redactis, triumphandi potestatem à senatu petentibus, illis triumphus minime decretus est, minimēque obtentus: semper enim existimationem arbitriūque huius honoris penes senatum fuisse, Valerio licet, & Horatio cōss. (quod antea nūquam actum) tum primum sit sine auctoritate senatus, populi iussu triūphatum. Instituti etiam huius pompæ veteris fuisse comperio, ut illis haudquaquam triumphī deberentur, qui ad res quanquam maximas atque clarissimas bello conficiendas, absque vlla magistratus auctoritate transmissi fuissent: vnde nec M. Marcellus, nec P. Scipio curru triumphali inuecti sunt, quum Syracusas alter, alter Hispanias sine magistratu in potestatem romanam redegressi essent. Ita etiam more maiorum comparatum erat ne quis qui exercitum non deportasset triumpharet, nisi perdomitam pacatamque prouinciam tradidisset successori: sic L. Manlio proconsuli ex Hispania redeunti postulantiq; ab senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo imperabilem faciebat, exemplum aliorum obstabat: medius tamen honos Manlio habitus, ut ouans non triumphās urbem iniret. Ad hęc simili modo triūphum ita decerni à senatu solitum, ut nullius ipse nisi eius qui triumphaturus esset, & eorum qui bello interfuissent verba audiret, institutumq; ideo ut legati, tribuni, centuriones, milites denique triumpho adessent, ut virtus rerum gestarū eius cui tantus honos haberetur publicè videretur. Veteri etiam Romanorum more, nunquam triumphus lachrymis ac ciuium cruore quærebatur, nec admittebatur oblatum. M. enim Fabius cōs. inclyta Hetruscis, Veientibus superatis pugna, oblatum sibi summo senatus populiq; studio triūphum ducere renuit, quòd eo prælio Q. Fabius frater atque cōs. fortissimè dimicās cecidisset, inquiēs, quia tantis reipub. detrimentis luctus potius deberetur quam triumphus. Triumphī negādi causa senatui, vel ab eo aliis oblatum renuendi etiam fuit ei qui alieno auspicio, & in aliena prouincia pugnasset, ut Helius primo Cn. quoque Claudius, Nero deinde, qui Liuii licet Salinatoris in Hasdrubale opprimendo gloriæ particeps fuisset, tamen triūphantem eum equo sequi, quam triumpho quem ei senatus æque decreuerat vti maluit. Et quia res in prouincia fuerat Salinatoris gesta, sine curru triumphauit. Ei similiter triumphus adimittebatur qui alieno exercitu rem gessisset, prouinciāq; reliquisset vtilitate rapiendi, ut L. Furio prætori pene contigit, cui nullo licet exemplo id ipse fecisset, amplitudine tamen rerum gestarum, gratia & amicorum orationibus, & cōsulis absentia, de Gallis præter morem triumphum decreuerunt. Militaris etiam licentię superioris ætatis curram triumphalem prosequentibus fuisse legimus, ut triumphans per iocum plurimis ea die impune salibus & carminibus aspergeretur: ea tamen à militibus in imperatorem ita dicebantur, ut facile appareret in duces indulgentem ambitiosumq; ea dici. Ceteriam in super, hoc est, effigiem quandam argutam & loquacem ridiculi gratia in pompa vehi solitam accepimus cum populo colloquentem: vnde M. Cato in M. Cæciliū, Quid ego dix-

rim

rim amplius, quem ego deniq; credo in pompa vectitatum ire ludis pro citeria, atque cum spectatoribus sermocinaturum. Sanctissimum denique ac omni laude inter cætera dignissimum vrbis institutum, quæ ideo communibus incipendis gerendisque deos adhiberet, quia nullius calumniæ subiiciebatur ea quæ diu comprobassent, & in solēnibus verbis haberet, cum supplicationem aut triumphum decerneret, quòd bene ac fœliciter rempublicam administrarit.

Triumphantium insignia & ornatus,

Cap. V.

Ultra quin etiam triumphantium erant insignia, aurea corona siue laurea, aurea patera & sacrificalis, ferreus annulus, toga picta & palmata, scipio eburneus, siue Iouis optimi maximique sceptrum, facies præter hæc minio illita coloris instar ætherei, utq; Iouis simulachri faciem diebus festis minio illiniri solitam, maximi nō solum sed sacri auctores testantur, sic triumphantium corpora sicq; Camillum hac religione triumphasse. Bulla etiā ut præextatorum puerorū, ita & triumphantium erat insigne à pectore cordetenus depēdens cordisq; figuram habens, & ea intra se remedia quæ aduersus liuoris stimulos & inuidiæ morsus arbitrarentur maxime profutura, hancque ideo cordetenus gestasse triumphantes constat, ut intuētes eam ita denique se hominum appellatione dignos putarēt si ea corporis parte ceteros antecellerent: sicq; proinde bulla à græco sermone βουλή dicta, qui consilium latine dicitur: vel quòd eam partem corporis bulla contingat, in qua naturale manet consilium. Homines quoque se esse in illo sublimissimo curru triumphantes admonebantur à tergo: suggerebatur enim, Respice post te, hominem te memero: & utique hoc maxime gaudebant, tanta se gloria coruscare ut illis admonitio suæ conditionis esset opportuna. Cum enim corona sustineretur à tergo annulusque digito ferreus esset, æque fortuna triumphantis & sui coronam retinentis annotabatur. Indui porro solenni gestamine ac cultu triumphantes ius erat, & quem singulis vsurpare fas non esset. Ex virtute nanque petita, non omnibus eadē. Vestis ipsa & materia, & colore, & forma plurimū differebat. Purpuræ vsū semper Romæ fuisse video, sed Romulo in trabea. Tullus Hostilius Hetruscis deuictis è regibus primus vsus inuenitur toga prætexta & latiore clauo. Tarquinium Priscum deinde tunica aurea triumphasse Verius docet: hanc palmatam auctores vocant, vel quòd vestis ea sit qua qui palmam meruerunt vterentur, vel quòd palmæ in ea expressæ viderentur. Palmæ enim arborem non ab re inter victoriæ & triumphantium insignia connumerari testis est Aristoteles vi. problematū, & Plutar. in 8 Symp. Si enim super huiusce arboris lignū magna superimponas pondera, ac tam grauiter vrgeas oneresq; ut oneris magnitudo sustineri non queat, non cedit palma deorsum, nec in terram flectitur sed aduersus pondus resurgit, & sursum nititur recuruatūque: propterea, inquit Plutarchus, in certaminibus Palmam signum placet esse victoriæ, & quoniam ingenium huiusmodi lignum est, & vrgentibus opprimētibusque non cedit. Hinc palmarum ramos triumphantes gestasse proditū est. Ex lauro etiam coronam portari mos inoleuit, & ramum manu teneri: non quia, ut quidam perhibent, inter armatos hostes quietis indicium, Romanis præcipuæ læticiæ victoriarūq;

nuncia

nuncia fuisset, nec quia perpetuò vireat, nec quia pacifera, nec quia in gremio Iouis optimi maximique deponeretur quoties læticiam noua victoria attulisset, præferenda enim utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnaso, ideòq; & grata Apollini, assuetis eò dona mittere iam & regibus, & Romanis teste L. Bruto: fortassis etiam in argumentum quòd ibi libertatem publicam is meruisset, lauriferam tellurem illam osculatus ex responso: & quia manu satarum receptarum in domos fulmine sola non iacitur. Ob has causas equidem crediderim honorem habitum in triumphis potius quàm quia suffimentum sit cædis hostiũ, & purgatio, ut tradit Malurius. Fuerunt & arboris huius circa Augustum euenta digna memoratu, ob quæ etiam triumphis vsurpatum arbitror. Namq; Liviæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, adfidenti gallinam conspicui cædoris aquila ex alto obiecit illesam intrepide, miranti accessit miraculũ, quoniã teneret rostro laureum ramũ Baccis suis onustũ: asseruari hanc alitem & sobolem iussere aruspices ramũque seri ac rite custodiri, quod & factum in villa Cæsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem via Flaminia, quæ ob id vocatur ad Gallinas cædidas, mireq; Sylua prouenit: ex ea triumphans postea Cæsar laurum in manu tenuit coronamq; capite gessit, ac deinde imperatores cuncti, traditũque mos est ramos quos tenuerint serendi, durabantq; syluæ nominibus suis discretæ.

Romanorum mores in triumphis,

Cap.

VI.

Psimum autem triumphantium morem prosequemur, Romanum in his ordinem exprimentes. Die itaque quo futura erat pompa potius multitudo visendi studio ad spectaculum triumphii effusa cõfluebat omnis, pulcherrimis & nitidis ut quibat quisque vestibus ornatus, nemòque ex multitudine tota ciuiũ domi remanebat, sed singuli nocte quæ triumphii diẽ præcessura erat, loca præueniebant in equestribus theatris quos Circos appellat, in locisq; circa forum ad hoc ipsum ligno exædificatis, in templis, in porticibus, in viis patentibus & publicis, in fenestris ac domorum tectis, & in aliis quibuscunq; vrbs partibus per quas transitus erat sese ad spectandũ comparabant, imperatori necessario transitu prætermissis, instratòque passim floribus sertisq; odoriferis, verbenis ac herbis aliis suauitatem odoris affatim redolentibus. Multitudo deinde ministrorũ hastilia manibus gestantium ex medio confluẽtem dimouebat turbam, & vias puras apertasque præstabant. Pars verò militaris ante lucẽ per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur, & iuxta Iſidis templum (ibi enim principes illa nocte quiescebant) constituebatur: vbi verò illucescebat aurato sublimissimòque currũ inuecti ut conspici possent, eburnea curruliq; sella in maiestate sedẽtes, purpurã auro cõtextã indui & Lauri ramũ dextra gerentes ferebãt. Hos peditatus omnis sub signis ac tribubus anteibat. Ferebantur post hæc hostium spolia, coronæ aureæ, dona sociarum ciuitatũ translata. Tubarũ deinde clangor sequebatur ac obsidum captiuorũq; nobilitas omnis vultu & amictu subtristi, et qui hostiũ dux fuisset, si captus aderat, captiuis posterior omnibus, cathenis vinculus ante currũ ducebatur, quadrigam equi pulcherrimi niueiq; ac phalerati quattuor trahebant: post verò captiui qui per

per prouinciam venerant vniuersi rasis capitibus ob deterfam seruitutem vel p*ro*leo capiti imposito, qui donatae libertatis signum erat, currum triumphantis sequebantur. Hunc etiam milites & equites currum imperatorum secundum legiones, cohortes et manipulos lauro manibus sequentes, partim carmina patria salibus permixta & iocis, partim triumphantium laudes cantantes, ad urbis ambulationes transibant, vbi senatus & omnes ordines obuiam effusi eorum praestolabantur aduentum, qui erat fiebatq; non nisi per portam siue viam triumphalem iuxta Vaticanum, quae ab eo quod per illam semper triumphorum pompa ducebatur nome*n*e accepit. Ibi votis prius diis solutis cibum capiebant, & magnificis ac triumphalibus vestibus amicti, diis ad portam collocatis caesa hostia inter spectacula transeuntes triumphum ducebant, vt multitudini facilior preberetur aspectus. Pro merito autem narrari multitudo illorum spectaculorum & magnificentia non potest: in omnibus quicq; cogitauere, vel artium vel diuitiarum vel naturae nouitate. Nam pene quae cum hominibus qui vsquam sunt fortunatis, aliis alia mirabilia magis atque magnifica quaesita sunt. Etenim argenti aurique facti & infecti, atque signati, necnon eboris ac gemmarum, clarissimarum etiam rarissimi generis vestium infinita multitudo sequebatur: crateras alii & phialas calicisque ornatissimos, & ingentes gestabant, alii vasa permulta ex auro & gemmis eximia artis & magni ponderis. Torques deinde & montes aurei cum ceruis & leonibus & pomis omnis generis circumdati certo ordine deferebantur. Ferebant simulachrorum sigilla, deosque quos illi habebant & magnitudine mirabili & arte non defunctiore facta: signa deinde aenea, marmoreaque, tabulae & colossi vehiculis portabantur. Adhaec tela & caetera hostium spolia, catapultae, balistae, tormenta quaeque & arma porro ornatissima atque pulcherrima splendens aere & ferro absterfo, atque ita disposito vt casu maxime cecidisse viderentur: galeae, scuta, thoraces, ocreae, peltae, gesa, coryti, equorum frena & enses stricti per haec iacentes, & sarissae infixae ita vt nec victorum quidem absque metu aspectus esset. Maxime autem stupor erat machinarum quae portabantur, pro cuius magnitudine timendum viribus portantium occurrentes putabant. Ferebantur in triumpho signa militaria, vrbes, & oppidorum simulachra: quinetiam equorum captorum greges, & animalium diuersa genera, elephantorum & leonum producebantur, propriis ornamentis induta: ducebantur & boues post auratis cornibus, vitis ornati & fertis, ducebant eos adulescentes succincti ad immolandum, & pueri aureas & argenteas pateras sacrificii gratia deferebant. Atque haec eadem denique praeter multitudinem rerum & copia si non vna die transuehi poterant, in altera nonnunquam transuehebantur, atque altera belli post haec facies praeferri videbatur ex ludis: eratque cernere vastari fortissimas terras, interfici acies hostium, alios caedi, alios fugere, alios captiuos duci, murosque excellentes magnitudine machinis dirui, castella excindi, ciuitates populosas disturbari, exercitum intra muros fundi, caedisque omnia loca plena, & eorum qui manu resistere non poterant preces, ignemque templis immissum, aediumque super dominos subuersionem. Ars autem & operum magnitudo nescientibus adhuc illa, fieri tanquam vera praesentibus ostendebant, in Ponto etiam dicente Nasone,

Oppida

Oppida turritis cingantur eburnea mutis,

Fictaque res vero more putetur agi.

Huius autem pompe finis Iouis Capitolini templum erat, ubi postquam eò peruentum erat, more vetere victores operiebantur donec mortem ducis hostium quispiam nunciaret. (Nam hostium rex duxve qui fuisset, aut publicæ custodiæ perpetuò dānabatur, aut traductus laqueove circumdatus per publicū ad necem trahebatur): Postquam igitur eum finem vitæ habere nunciabatur, omniumq; fauor secutus erat, votis secundò celebratis peractisque, solenniter in palatiū recebant, & alios quidem epulis excipientes, consules de more inuitari faciebant ut cœnæ adessent: deinde rogari quo minus venirēt, ne celebritatis illius diei maiore quispiam imperio fructum siue locum sibi præoccuparet. Alii autem omnibus domi conuiuiorum instructi erant apparatus, sicq; omnium plausu ultra omnem consuetum honorandi modum, hunc faustū & foelicem diem ob rempub. auctam imperiūque Populi Romani propagatū, & malorum ciuiliū finem vrbs romana celebrabat.

De Coronis leges,

Cap.

vii.

Merest coronarum quoque maiestatem speciali consideratione meriti, utpote quibus ingens dignitas insit & ingentissimum ad fortitudinem calcar. Morem nanque hunc à veteribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit, quòd imperator re bene, fauste, ac foeliciter gesta, tribunal ascenderet concionēque aduocaret milites vt operam quam nauasset quisque laudaret, virtutis quoq; ad testimonium, vt esset fauoris qualitas, de repub. bene meritos corona donaret. Vtq; ab ipsis propemodum incunabulis ordiar, tenuiores in vsu antiqui habebant strophios appellantes, vnde nata & strophiola: quin etiam vocabulum ipsum tandem communicatum est inter sacra et bellicos honores, coronis sibi nomen suum vindicantibus. Quam verò è floribus fierent sarta, à serēdo seruix appellatæ sunt, suaria eadem ob similitudinē Suarii cuiusdam, negociatoris, cognominata: quod apud Græcos quoque non adeò antiquitus placuit. Arborum enim ramis coronari in sacris certaminibus mos erat primum, in castrisq; romanis aliquandiu obseruatus. Sic Romulus frōdea coronauit Hostilium Tulli Hostilii regis auum, quòd Fidenas primus irrupisset: sic Publium Decium patrem, tribunum militū frōdea donauit exercitus, ab eo imperatore Cornelio Cossō col. Samnitū bello seruatus. Postea variari cœptum, mixtura versicoloris florūque inuicem odores colorēque accessere. Nec in promiscuum quorumcunque vsum, sed ingenti seueritate admissi: horum enim licentiæ exemplum apud maiores non est aliud q̄ in filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsiam literæ illius indicant. Florum quidem populus romanus honorem Scipioni tantum adhibuit. P. enim Mutianus quum demptam Martiæ coronam è floribus, capiti suo imposuisset, atq; ob id duci eum in vincula trib. pleb. iussisset, appellauit Tribunos pleb. nec intercessere. L. etiam Fuluius argētarius in bello Carthaginensi secundo cum corona rosacea interdū in foro prospectus esset, auctoritate senatus in carcerem abductus, non ante finem belli emissus est. Sic coronis eiusmodi receptis,

ceptis paulò mox subiere quæ vocantur ægyptiæ, ac deinde hybernæ cū terra flores negat, ramento è cornibus tincto: ac eius quæ ab Homero *σέφανος* dicta, paulatim Romæ subrepsit à Lucilio appellatio. Corollæ inter initia propter gracilitatem nominatæ, mox & corollaria postquam maxime è lamina aurea tenui, & ea inaurata aut inargentata dabatur. Coronandi autem morem, gentilium primo deorum fuisse constat, feruntq; alii Dionysium, auctore Diodoro, si quando ex potu bibentis caput agitaretur, mitra id illigare, vnde & *μυτροφός* dictus est, regesque deinde pro mitra caput diademate vinciri solitos, sicq; proinde primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo quum ex Indis triumphasset ex hedera: alii Saturnum, vt Phærecides, ante omnes coronatum referunt. Iouem nonnulli quoque post deuictos Titanas hoc munere præ cæteris honoratum. Romulo insuper qui aruorum sacerdotes in primis instituerat, seq; duodecimum fratrem inter ipsos appellauerat, spicea corona quæ vitta alba colligatur in sacerdotio pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos corona fuit, honosque is non nisi vita finitur. Postea verò quàm deorum honorari tribui cœpere, victimis simul coronatis, sacris deinde certaminibus vsurpatæ sunt. Coronare nãq; apio victores sacri certaminis Nemeæ, honos maximus habebatur in Achaia, sicut Ambrosia, quæ à quibusdam botrys vocatur, ab aliis Artemisia: coronantur illa apud Cappadoces. Nec his victores donari tantum, sed patriam quoque coronari pronunciabant. Inde natum vt triūphaturis conferrentur in templis Dianæ, mox vt ludis darentur, quæ donaticæ dictæ sunt quæ his victores in ludis donabantur, nec aliter minoribus triumphis ouantes. Athenas quoq; nō victores scilicet, sed virtute præstantes ciues primum oleæ vsu introduxisse, clarissimum Periclis caput ambiendo: Græcos autem oleastro Olympiæ, vnde Hercules nunc oleastri, nunc populi, nunc apii fronde redimitum caput præferbat: nunc Athenienses quidem soli, & Græcorum plurimi coronæ oleaginæ: cæterum romanæ quoque maiestatis honorè magnum præbuit turmas equitum coronando. Hæc corona apud nostros non peruetusta est, nec prius illis temporibus, sed Q. Fabii Rutiliani tēporibus collata: hic enim primus instituit vti equites romani idibus quintilibus ab æde Honoris equis insidentes in capitolium transirēt, oleæ fertis de more redimiti: inde postea increbuit vt eo genere frondis coronentur in equestri ordine admittendi, quasi tunc primum transueherētur ad eam dignitatē additi. Hac etiam corona non qui præliis interfuissent, sed qui triūphum procurassent decorari solitos legimus. Cur autem ex olea fuerit ea corona quàm ex alia fronde non facile dixerim, nec apud alios scriptores quum curiose quæsissem legisse memini me, & si minus ignorem ad diuersas significationes ac potius ineptias quasdam & deliramētā pertrahi posse: sed quum hanc apud gentem vnā terrarum vrbiumque principem plura sint coronarum genera, quàm cunctis, quæ magno interuallo magnæque differentia fuerit, vt aureæ, vallares, murales, rostratæ, ciuicæ, profectò corona quidem nulla fuit, graminea nobilior. Hanc statuit in triumphis Senatus, cura belli solutus & ociosus, populus nunquam, in desperatione suprema nulli contingere, nec nisi ab vniuerso exercitu seruato decerni, coronas cæteras imperatores dedere, hanc solam

solam miles imperatori. Eadē vocatur obsidionalis, quōd hi qui obsidione liberati sint, ei dant duci qui liberauit. Huic summus honos, summaq; gloria: nam si ciuicæ honos vno aliquo vel humillimo ciue seruato præclarus facerque habetur, quid tãdem existimari debet vnius virtute seruatus vniuersus exercitus? Donabatur hæc viridi è gramine, decerpto inde vbi obsessos seruasset aliquis. Nanque summum apud antiquos signum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc est, terra & altrice humo, & humanitate cedere, q̄ mos diu valuit apud Germanos: herbam enim veteres palmam vel victoriam dici voluerunt, quod Actius in Meleagro plane ostendit, Gaudēt, inquit, currūt, celebrant, herbã conferūt, Donant, tenent pro se quisq; cū clarū circūstat corona caput. Proinde quū herbam do inquit Plautus, significat victum me fateor, quod est antiquæ & pastoralis vitæ indicium. Nam qui prato, cursu aut viribus cōtendebāt homines, quū superati erant, ex eo solo in quo certamen erat decerptã herbã aduersario tradebant. Hac corona donatus est L. Siccus Dētatus semel quū ciuicas quatuordecim meruisset. Quidam etiã hac corona imperatores & sæpius donati sūt, veluti Decius vna tribunus militum ab exercitu, altera ab his qui in præsidio obsessi fuerant. Quanta esset honoris huius auctoritas, confessus est religione: siquidem donatus, bouem album immolauit Marti, & centum fuluos qui ei virtutis causa donati fuerant simul ab obsessis. Præter hos cōtigit coronæ eius honor M. Calphurnio Flamini, trib. militum in Sicilia. Cēturioni verò vni per id tēpus Treio Acinati Cymbrico bello. Scripsit & Sylla dictator ab exercitu se quoq; ea donatum apud Nollam legatum bello Marsico, idq; etiam in villa Tuſculana, quæ fuit postea Ciceronis, pinxit: quod si verum est, hoc execrabiliorum eum dixirim, quandoquidem eam proscriptione sua ipse detrahit, tanto paucioribus ciuium seruatis quàm postea septem milibus trucidatis & occisis. Hæc corona Sertorio cessit, & Fabio illi, Hannibale pulso. Aemilianum quoque Scipionem hac ipsa obsidionali corona donatum in Aphrica, Manilio cos. cohortibus seruatis, totidēque ad seruãdas eas eductis M. Varro meminit. Ipsum quoque Augustum idibus septēbris à senatu obsidionali etiã donatum memoria proditum est. Et quanquam ea consuetudo sicut & pleraque alia maiorum nostrorum deleta est, hac tamen corona nostris temporibus, Sigismunde, Populonea expeditione vno omnium ore donata est præcellens animi magnitudo tui. Ab vniuerso nãque & vnanimi primum Hetruscorum exercitu abs te seruato, ab his deinde qui obsidebantur, à senatu porrò Florentinòque populo, à tota Hetruria, ab omni deniq; Italia, ab exercitu & populo barbaro per te liberata (quæ claritate nihil profectò humanis in rebus sublimius duco) quum Tarracoenarum, Maoricarumq; Sardinia, Corsica, comite Barchinone, duce Athenarum & Neopatriæ, ac etiã comite Rosilenis et Ceritanie per te ex Hetruria pulso, iam iã plures suis qui extremæ expeditionis illius muros ascenderāt militibus murales coronæ decernerentur, tam parua manu tantis periculis te illi obiciendo, rēque omnem Hetruscam labantem iam ac penè prolapsam restituyendo, fulminis instar eius castra peruaseris, ad cuius restituentis redeuntisq; exercitus speciem

Laus Sigismundi.

speciem atq; pompam effusa omnis incolarum & oppidorū multitudo obuiam processit, & vniuersi quidem milites tuos tātumq; te vnum inter tot tribunos & clarissimos eorum duces Sigismūdum admirabantur, in te oculos vniuersa Florentiæ ciuitas, in te omnium ora pēdebant, teq; tanq; diuum hominem cælitus missum vt ipsam victoriam contuebantur, laudabātq; te singuli pro eorum patriæ tutela, nec minus admirabantur tantū in te vno principe fuisse momēti vt antiquissimæ ditionis libertatisq; suæ penē per regem restinctę, & rursum per te receptæ auctor esset, & vnde stetit iam eò se victoria transferret, fieretque cum eo mira quædam regiæ gloriæ inclinatio. Adde quòd Hetruria relicta ex his rebus strenue in ea gestis, tui nominis gloria increbescente, Veneti cēturiatis comitiis ex senatusconsulto omnibus non humanis tantū, verū etiam diuinis te honoribus prosequuntur, te tollunt in eorū tutelam cōtra Franciscum Sphortiam, Insubrium agro apparatu maximo maximisq; impensis, eorum te gētibus præficiunt, te inquam, suis primū per eū ex superioris prælii dimicatione infaustę & infelicitate gesta cōfectis, fuis, fugatis, captisq; quā plurimis terris expositis, que prædæ & exponēdis, in cunctisq; quæ siue ingenio, siue astu, siue locorū præoccupatione, præuentione hostiliū, vigiliis, mora, celeritate, fallaciis, circūuentionibus, & dolis conficienda, quādo, & quoties opus erit, aduersis in rebus, & secūdis, in subitis improuisisq; tanq; profundissimū artificē obiciunt, quò res suas omnes tueantur & foueant, neq; quāmdiu monitis vsi sunt tuis optatę in te spei defuit euentus. Simili enim modo nec aliter ac per Hetruriam fama tui Galliæ ciuitatis terras peruagāte, summa rerū merito præ ceteris in te collata. Non multo post Cremam fortissimum oppidū ac inexpugnabile cum vniuerso exercitu traiciens, lata exurēs, diruens tecta, prædas hominum pecorumq; agens, singula quæque & vniuersa agri illius populatione sternendo, siccatis deinde paludibus, mœnia nō solum quæ nunquā antea cuiusquā ductu vel imperio obsidionem passa erant, aliquādiu expugnata victori tibi paruere: cæterum alia plurima loca, & ardua quidem, & ineunda conatibus tuis ceruicem flexere. Quid quòd anno sequēti in Hetruriam p S. C. inter tot clarissimos duces tertio imperator designatus & accitus, Ferdinandum regis Tarraconensium filiū cum omni exercitu regio ad mare vsq; Tyrrhenum repulisti, & Folianum primū, præter plurima loca, maximū & amplissimū oppidū gentibus regiis occupatum, omni comatu armorūq; genere munitum, quū Florentini ad pristinam sui ditionē redigere cuperēt, adq; id exequendū validissimo instructus exercitu pfectus esses, obfessos per te illius loci homines, plurimis vigiliis & assiduis laboribus, præliis diurnis, & nocturnis dimicationibus fessos non sine maximo tui tuorumq; discrimine atq; cæde in potestatem eorū redactos fuisse constat? Vada deinde maritimum et vetusta nobilitate inclytum oppidū, horreūq; quasi belli ad pugnam regiam in Hetruscos, quanquā maxima in mari classe, immēsōq; terra vallum spatium portusq; vicinitate, inexpugnabili loco situm, ac tanta vi annonæ & armorum selectorū copia refertum (quatuor enim milia erant) vt ne spes vlla esset cuiuspiam potiūdi loci, turribus, mœnibus, vallo, fossa, aggeribus muniti, hæc tamen velocitas sagacitatis tuæ valentiolem armis excogitauit rationem, qua præter

omnium iudicium & opinionem interceptum exitio multorum ac fuga, demolatione loci, cui destinatum fuerat Florentinorum imperio adiiceretur. His atque aliis virtutibus tuis quum dignitate, laudem, immortale nomen et sempiternam gloriam non solum tibi & nobilissimae Malatestarum familiae, sed toti etiam Italiae comparaueris, summus tibi cedit honos & gloria, quum tuae laudes non modo nostris sed Haetruscorum, Gallorum, Hybernorum ac reliquarum quae usquam sunt gentium linguis celebratae sint, ac futuris seculis celebrandae. Corona ciuica, cuique cum ciuem ex nece seruasse contigerat ex lege dabatur, iligna quae prima fuit. Id autem arboris est genus, frondem habens perennem: unde Caeilius, Adueritur cum iligna corona, et chlamyde in nostram fidem. Postea magis placuit eadem ex esculo louis. Variatumque & cum quercu est, siue propter Arcadas is praecipue quercui reddatur honos quos glandiphagos vocare diuinum oraculum solebat, siue propterea quod ea arbor inter syluestres fructu longe bellissima atque fertilissima: inter mitigatas autem, validissima. (Ab ea enim cibus & opes multarum gentium, etiam pace gaudetium erant glandes, pastaeque ex ea ferae atque alites, inde magnam quoque venatoribus instrumentum viscus erat) siue quod facile militi fructum, tum ocium, tum passim quercus exhibebat, siue id conueniens seruati ciuis existat praemium, quoniam louis in cuius tutela sunt ciuitates, sacra quercus est: unde poeta nobilis Claudianus,

Mos erat in veterum castris ut tempora quercu

Vallaret validis fuscum qui viribus hostis

Casurum potuit morti subducere ciuem.

Sunt ergo ex glandiferis ciuicae coronae militum virtutis insigne clarissimum. Cedunt his murales vallaresque & aureae, quanquam precio antecedentes sint: cedunt & rostratae, quauis in duobus maxime fuerint celebratae, M. scilicet Varrone et pyratice bellis dante Pompeio Magno: item M. Agrippa, tribuente Caesare et Sicilia, quae & ipsa pyratice fuere. Antea rostra nauium tribunali praefixa fori decus erant, veluti po. ro. ipsa corona imposita videretur, postquam vero tribunitis seditionibus calcari ac pollui coeperunt, postquam vires ex publico in priuatum magis singulisque ciuium quaeri, ac sacrosancta omnia, prophana fieri, tunc a pedibus eorum subiere in capita ciuium rostra. Dedit hanc Augustus coronam Agrippae, haec & Iulius Caesar a Thermo in expugnatione Mitylenarum donatus est. Huius quoque honore donari contigit a romano populo latini parentem eloquii, M. T. Ciceronem, L. Gellio, viro censorio in senatu fauente, quod huius amplissimi oratoris industria & eloquentiae neruis esset truculentissima Catilinae coniuratio detecta vindicataque. Sabinus autem Massurius libro memorabilium xi, teste Gellio, Ciuicam hanc coronam ei dari solitum dicit qui eodem tempore & ciuem seruasset & hostem peremisset, atque eum locum in quo esset actum certamen obtinisset: Tyberium tamen Caesarem consultum, hoc ne honoris insigne sumere quiret qui ciuem in pugna seruasset & hostes inibi duos de medio sustulisset, verum locum in quo certamen esset actum amisisset, eumque locum amoto eo hostis potius accepisset, respondisse ait, ei huius coronae decus & honorem iure negari non debere, quum tam iniquo loco dimicatum esset, ut neque a quoquam etiam fortissime pugnantem seruari potuisset. Addunt alii praeter haec

hæc quæ à Sabino Massurio ad ciuicam coronam spectare dicta sunt, conuenire maximè senatus vt eo die fateatur, aliàs testes nihil pdesse vt ciues fuerint auxilio quàmuis rege seruato. Decus non dant, nec crescit honos idem imperatore seruato, quoniam conditores in quocūq; ciuem summum esse voluerunt. Accepta licet vti perpetuò : ludos incenti semper assurgi etiam ab senatu in more est, sedendi ius in proximo senatui: vacatio munerum omnium ipsi patrique & auro paterno. Coronæ triumphales sunt illæ quæ imperatori victori aureæ præferuntur. Equidem quis corona ex auro donatus sit nō inuenio, quis autem primum donauerit à L. Pisone traditur. A. Posthumius dictator apud lacum Regillum expugnatis Latinorum castris, eum cuius maximè opera capta essent donauit ex præda hac, quæ laurea veterum tēporibus, aurea postea facta, idq; aurū coronarium vulgo dictum. Lauream coronam Pindarus atq; Callimachus memorant Apollinem interfecto dracone induisse, esculeam alii. Ouidius,

Nē ve operis famam possit delere vetustas

Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.

Hic iuuenum quicumque manu pedibusve rotæve

Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.

Nondum laurus erat, longoque decentia crine

Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Laurea etiam Liber pater incessit cinctus, quū ex Indis triumphauit, cui hederæ etiam sacrata erat, ex qua coronam alii perhibent primū omnium capiti suo imposuisse. Cæsar Augustus triūphans, laurum tenuit coronamque capite gessit ex lauro, quæ quanquam triumphis propriè dicata sit, gratissima tamē multis variisque rationibus domibus ianatrix Cæsarum.

Ouidius,

Tu ducibus lætis aderis, quum læta triumphos

Vox canet, & visent longas capitolia pompas.

Postibus augustis eadem fidissima custos,

Ante fores stabis mediamq; tuebere quercum.

Cur tamen apposita velatur ianua lauro,

Cingit & augustas arbor opaca fores?

An quia perpetuos meruit domus ista triumphos?

An quia Leucadio semper amata deo?

Ipsa ne quòd festa est, an quòd facit omnia festa?

Quam tribuit terris pacis an ista nota est?

Vtque viret laurus semper nec fronde caduca

Carpitur, æternum sic habet ille decus?

Causa superpositæ scripto testante coronæ

Seruatos ciues indicat huius ope.

Hæc deniq; vt Cæsarum pontificumque, sic poëtarum quoque domos exornabat & tempora, quibus coronandis apud veteres obseruatum legimus, cōsueuisse Græcos singulis lustris triplex certamen celebrare, musicū, gymnicum, equestre, quæ Nero Claudius Romā primus omnium inuexit, neronianaq; à nomine suo ap-

pellauit,

Hh ii

pellauit, postea & Domitianus eum secutus celebravit. Vt igitur athletarum, sic communium scriptorum & maximè poëtarum victoribus præmia & honores constituebantur, deligebanturq; ex omni numero literatorū doctissimi aliquot, vt eorum iudicio qui carminibus decertaturi præ ceteris laudaretur, coronis & honoribus meritis, instar militum inter se pugnantium illustrarentur. Nec id quidem ab re, eadem enim vtrisque propemodum gloria, idem vtrisque pene honores debetur, & his qui gesserunt, & his qui rerum gestarū & literarum et ingenii sui monumentis, posteris demadando, immortalitatē sint nominis assecuti. Oualis corona bellicis etiam se rebus inserit, leniter tamen & sine cruore, deditioe hostium è vestigio subsecuta. Huic lenitati maxime cōuenire Veneris victricis frōdem prodiderunt, quod non Martius, sed quasi Venerus quidam triumphus foret. Eam coronam non in curru nec circum clangentibus tubis, sed pedes, patris in calceis, modulātibus tibiis quisq; gestabat, ducendo Pæanis cantu pōpam. Tibia enim pacis est, Venerisq; arbuscula myrtus, quæ vim maximè bellumq; perosa est. Hac fronde myrtea triūphans de Sabinis Posthumius libertus in conspectu, qui primus omnium ouans urbem ingressus est, coronatus incessit, optabilemq; arborem fecit. Hæc omnium postea ouantium corona fuit, vno excepto M. Crasso, qui cum bello fugitiuorum cōfecto ouans rediret, senatus cons. facto per gratiam myrtum paruifaciens, lauro coronatus inuectus est. Maximus auctor est, curru quoque triumphantes myrtea corona vsos. L. Piso tradit, Papyrium Nasonem qui primus in monte Albano triumphauit de Corsis, myrto coronatum ludos circenses spectare solitum, auus maternus Aphricani sequentis hic fuit. M. Valerius duabus coronis utebatur, laurea & myrtea, qui & hoc voverat. Corona muralis est quæ donatur ab imperatore ei qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit: idcirco, inquit Lilius, præcipuum muralis coronæ decus eius esse qui primus murū ascendisset. T. autē Romilius primus omnium eques hanc accepisse coronam dicitur. Hac quoq; Q. Trebellius, & Sextus Digitius pariter in murū ascendentes, virtutis causa ambo à Scipione donati sunt. Castrensis corona ea est qua qui primus hostium castra pugnando vallo introisset donabatur, & cui insigne erat ex auro vallū. Corona naualis est quæ solet donari maritima pugna ei qui vi primum in hostium nauem armatus transfilerit. Atqui hæc et muralem & vallarem ex auro fere donari consueuisse longum esset & operosum nimis externa domesticæque oratione complecti: quis item quamque prius inuenerit, quis ve primus acceperit: innumere enim sunt & penè infinite, ac multiplices de his libri à diuersis auctoribus scripti. In vniuersum autem de his coronis apud Græcos quidem priuatim scripsere Mnestheus atq; Callimachus medici, & Theophrastus: ex nostris autem inscripsere aliqui libros, flores verò prosecutus est nemo quem equidem inueniam. Deorum autem gentiliū coronas perstrinxit libro de ipsis edito cōmētator Claudius Saturnius, in quo ita exarauit causas & origines, species & solennitates, vt nulla gratia floris, nulla lætitia frondis, nullus cespes aut palmes sit qui non aliquius capiti inueniatur consecratus. Et hæc de coronis hactenus dicta sint.

Priuato

Lia subeunt in praesentiarum bellicae virtutis insignia quae imperatores certe soli non usurpabant, verum his potius communicabant quibus certaminum labores participarent: non enim ab re David in militem suum, Posuit, inquit, cruorem praelii in baltheo qui erat circa lumbos eius, & in calciamento quod erat in pedibus eius, nisi quia & in habitu ipso priuatorum, quaedam insignia virtutum sunt. Est enim baltheus non tantum quo cingimur, sed etiam a quo arma dependunt, & signa legionis ex summa internosci possunt. Romanos etiam auxilia externosque torquibus aureis donasse, ciues non nisi argenteis constat, iidemque armillas dedere, quas non haberent externi: donabantur ob virtutem phaleris quoque & hastis antiqui. L. enim Sicius Dentatus qui trib. militum fuit, duodeviginti phaleris & hastis clx, eoque amplius donatus est: armorum namque & imperii summa erat hasta, quam ob causam viri ea fortes donabantur, & captiui sub ea veniebant, sicque tempore regum romanorum ipsi reges pro diademate hastas habebant, quas Graeci σκῆπτρα dixerunt. Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres hastas coluere, ob cuius religionis memoriam postea simulacris hastae addebantur. Nec phaleris solum & hastis ob virtutis merita veteres constat esse donatos, sed & bullis. Tarquinio enim Prisco omnium primo filium quem praetextae annis occidisset hostem, bullam auream donatam legimus, unde bullae usus postea successit, adeo ut eorum qui equo meruissent insigne id haberent, quo & nobilium quoque filii a plebeis secernerentur. Erat & exteris gentibus & nostris hominibus auctoritatis & ample dignitatis ornatus annulus aureus, cuius fabulae primordium aruspices ex Asia tradidere, vinculorum potius interpretatione fatali quam gestaminis. De Prometheo namque fabulosum reor, quod illi annulum primum & ferreum dedit antiquitas. Midiae autem annulum quo circumactio habentem nemo cerneret, quam fieri id quidem possit, ut inquit Cicero, quis non etiam alienum a vero, ac magis abhorrentem quoque dixerit? Fama est etiam Pyrrho regi qui bellum aduersus Romanos gessit Achatem fuisse lapidem, non fabulosum, sed preciosissimum, in quo quidem rerum diuersarum, iumentorum, fluminum, nemorum, volucrum, ferarumque nulla penitus manu artificis, sed naturae spectarentur imagines, non impressis, sed ingenitis figuris, tam sparsis tamque nexis inuicem notis, ut tot imaginum in tam paruo spacio vnaquaeque suis digno discerneret insignibus. Est etiam Polycratis annuli fama vetustior, cuius sardonius ille in delictis habitus abiectus in mare capto relatus est pisce, ipso circiter cccxxx anno vrbis nostrae interfecto. Et quae illiacis temporibus nullos fuisse annulos apud Homerum legimus, tum & codicillos epistolarum gratia inusitatos, nodi non annuli nota collegatos fuisse non dubium sit, apud Carthaginenses tamen ferunt annulorum ornamentum accipi solere pro numero expeditionum in quibus militasset. Lacedaemonii ferreis usi feruntur. Apud Romanos equestri ordinis annulus quondam fuit ornatus, equites a plebe secernens: nec simul cum equestri senatorioque ordine coepit, verum aliquamdiu post annulos habuisse aureos eos manifestum est: siquidem his tantum qui legati ad exteris gentes ituri essent, aurei publice donabantur, quibus quum

intra domos ferreos gestarent, in publico tantum vterentur: credo quoniam ita
 exterorū ornatissimi intelligebātur, neq; aliis vti mos fuit quā qui ex ea causa
 publica accepissent, vulgoq; sic triūphabant vt cū corona Hetrusca aurea susti-
 neretur à tergo, annulus tamen in digito ferreus erat. Sic triūphauit C. Marius
 de Iugurtha. Aureum tertio consulatu sumpsisse traditur: sicq; Romæ quidem
 non fuit aurum nisi admodū exiguum longo tēpore: certe à Gallis capta vrbe
 vt pax emeretur, non plus quā pondo M. soluere potuere. Secundo etiam pu-
 nico bello, annulorū perq; rarus erat vsus. Nam quā ad Cānensis maximę cladis
 pōpam Hānibalis iussu in vestibulo curiæ annulos aureos effusos cōstet, eorum
 tātus acēruus fuit vt metientibus dimidiū super tres modios, qdā autē tres, qdam
 duos integros Carthaginē missos asserant: q̄q; fama tenuit, vt Liuius placet, quæ
 propior vero est, haud plus fuisse modio: adiecitq; deinde verbis quo maioris
 cladis indiciū esset, neminem nisi equitem aut eorum ipsorū primores id gessisse
 insigne. Multi etiam equitū & qui prætura functi sint è numero, in ferreo censu
 erāt, annulorū huiusmodi aureorum vsus aspernati, vt Manilius, L. Suffidius,
 Calphurniusq; & alii pleriq; fortissimi Romanorū, tāquam p̄brosū, muliebre,
 & nota dignū id esset: vnde adhuc illud Gracchi in Neuiū celebre memoratur,
 Cōsiderate, inquit, Quirites sinistram eius: en cuius auctoritatem sequimini, qui
 propter mulierū cupiditatem vt mulier est ornatus. Qui primus itaq; annulum
 instituit non ab re læuis manibus atq; latentibus induit, quasi non securus dex-
 tre fuerit ostentandę. Crassus imperator maximus in senectute duos habuit an-
 nulos causam præferens quia pecunia ei immensa creuisset: vtq; seueritatis illi-
 us priscæ nonnullis annuli omnino nulli, sic præcipuis etiam viris quibusdā la-
 sciuitē tunc ætate gēmati sculptiq; fuere. Ad id auiditatis studiū progressus est
 Sylla, vt annuli gēma insculptam eius rei gestæ circūferret imaginē, eaq; conti-
 nue vteretur. Erat autē sculptura Bocchus, is superioris Mauritaniæ rex erat qui
 viuū Iugurtham generū traderet Syllæ qui manibus susciperet, quod inter Syl-
 lam & Mariū insanabilis eius discordiæ causa fuit, quæ ferè rem romanā euer-
 tit, quum multi qui inuidia in Marium flagrarent, id fuisse opus Syllæ inuulga-
 rent. Pompeii quoq; annulū gēmam legimus habuisse, ensiferi leonis cēlaturam
 habentem. Verū etiam non ornatus tantū, sed signandi causa annulum gesta-
 re moris erat, vnde neq; plures quā vnum, neq; singulis nisi liberis quos solos si-
 des decerneret, quę sculptura asseruabatur, habere licebat, ideo gestādi huius an-
 nuli ius famulis nō erat. Annulos etiam quidam mortis gratia, in cerauneis, &
 hyacinthis & smaragdis aliisq; gemmis sub quibus venena includebantur pa-
 rauere. Sic Demosthenes belli dux & summus oratorum Græciæ, sic Pœnorum
 dux Hannibal, sic Heliogabalus, vt hausto quod sub gēma annuli habebant ve-
 neno, quū opus esset, hoc est, si quando vis aliqua vrgeret, ilico absumeretur. Au-
 reorū itaq; annulorū vsus equites, vt diximus, à plebe secernebat, quum eos qui
 equites non essent ferreos habere mos esset, nec aliud quicquam pacis tēpore.
 Nam in prēliis autō quibusdā arma decorare mos etiā fuit, præsertim apud Gal-
 los, de quibus nō ab re extat adhuc Homericū illud, Aurea cæsaries ollis atq; au-
 rea vestis. Virgatis lucēt sagulis, tum lactea colla Auro innectūtur. Simili modo
 Alexandri

Alexandri quoque exercitus Argyraspides nonnullos, ob arma argentea appellatos legimus, sicut nostri temporis duces equitesque lophos habent & galeas, ac lacernas, auro plurimo argentoque redimitas.

Merita uictorum ac triumphantium, cognominibus siue prænominibus celebrata, Cap. IX.

Ed præter dictarum cumulum rerum, cognomina siue prænominina etiam his qui meruissent ex rebus clarissime gestis ad nominis diuturnitatem addebantur, veluti Romulo à *ῥώμην*, hoc est, robore dicto, quæ Quirinum veteres cognominauerunt, tamquam id cognomen Martium quippiam & bellicosum præ se ferret. Veteres enim lacream Quirinum vocare solitos legimus, eam quoque in regia positam Martem appellare. Læcea quoque donari consueuisse illos qui in bellis quam acriter strenueque pugnantem fortitudinis laudem meruissent, proinde effectum esse ut Romulus veluti Martius quidam deus et pugna, Quirinus diceretur: quanquam nec clari desint auctores qui id cognomen ex eo ductum asserant, quod ciues quirites appellarentur, qui regi suo nomen imponere, siue quod Cures rex ipse Romanus vixerit. Camillus dictator recuperata ex hostibus patria, ac in urbem triumpho inuectus, rediens iocis militaribus quos de more incoditos iaciebant, Romulus ac patres patriæ conditorumque alter urbis haud vanis laudibus appellatus est: nec aliter M. Claudium quinquies consul. Marci quoque filium cognominatum perhibent: quum enim esset exercitatione bellicosus, manu ac toto corpore potens, et vir suapte natura ad dimicandum ardens, ei sicuti Possidonius inquit, cognomen quod Martium est primum ex familia fuisse Marcello: atque ut eodem Possidonio auctore Fabium clypeum, sic hunc à Romanis gladium vocitatum constat. Sic M. Manilio quia Gallos primus ab arce depulit, quum per noctem inuasere capitolium, Capitolino ei cognomen est inditum. Africani autem militarisne prius fauor, an populares auræ celebrauerint, an sicuti Felicis Syllæ, Magnique Pompeii patrum memoria ceptum ab assentatione familiari sit, non satis compertum habeo, primus certe hic imperator nomine victæ à se gentis, ut inquit Liuius, est nobilitatus: quod equidem profiteor apud tantum auctorem me non parum admirari, quum Cn. antè Martius captis Coriolis urbe Volcorum, Coriolanus ob egregia militiæ facinora dictus sit. Quid Cato ille primus, nonne Censorius à seueritate censoria, quum Priscus antea vocaretur, postea Cato virtutis & sapientiæ quasi cognomentum ei est additum? siue ut Cæsariensi placet, à catus, quod non, ut aiunt, sapientem sed acutum sonat, ut Helius Sextus & Varro tradunt: siue quod quum Plutarcho auctore Romani in quo multarum rerum usus & experientia vigeret Catonem nominauerunt? Fabius item Rutilianus simul concordie causa, ne humillimorum manu comitia essent, omnem foresem turbam excretam in quatuor tantummodo tribus coniecit, Urbanasque eas appellauit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi, quod tot victoriis non poterat, nomen, hac sibi ordinum temperatione pararet. Quod quoque Fabius Cunctatoris sibi cognominationem asciuit, siue quod ingenio & suapte natura remissior esset, quippe qui armorum clementia ouicula iudicaretur, siue quod de industria nouam victoriam ac salutarem cunctando, nec cum hoste confligendo romanam rempublicam restituerit. Alter quidam quod paucis post patris obitum diebus funebribus

nebris ludis gladiatorum munus exhibuerit Celerem vocauerūt, celeritatem ac apparatus maturitatē admirati, sicut Appium Claudiū victis Vulfinēsis au daciæ cognomento nominatū. In annalibus etiam scriptum esse inuenio, L. Sici ciū trib. pleb. plus quàm credi debeat strennuū bellatorem fuisse, nomenq; ei fa ctum ob ingentem fortitudinem, appellatūq; romanum Achillem: nec aliter hac L. Siccus, Q. Cottius propter fortitudinem cognominatus est. T. Manlio summo loco nato cognomentum est Torquatus, causamque cognomēti fuisse accepimus, Torquis ex auro induuias, quam ex hoste quem ceciderat detra ctam induit, quo ex facto ipse posteriq; eius Torquati sunt cognominati. Va lerius autem Maximus adolescens ac tribunus militaris sua etiam virtute nixus & opera corui alitis repentē diuina quadam vi aduolantis & aduersarii oculos & prospectum alis & vnguibus p̄pedientis, quia ducē Gallorum vicit interfe citq; ob hanc causam cognomen sibi Coruini v̄dicasse haudquaquam est no bilium scriptorū qui secus dixerit. Idem ob victam Messanam, nobilissimā Sici lię urbem, primū honoris causa Messana, deinde paulatim vulgo literam per mutante Messala nuncupatus. Cornelius Rufus eo decemuiro, bello punico se cundo, suadēte vt libri Apollinares ex libris Sibyllinis instituerētur, Sibylla ob eam rem postea vocatus est, & vt nos antē diximus corrupto deinde vocabulo Sylla nominari cœpit: vnde & Sylla dictator postea sequitur, qui Fœlix cogno mēto vt apud Latinos habitus est, sic apud Græcos se inscripsit L. Cornelium Syllam venereum, vt in chæronia Plutarchi qui de hoc græcē descripsit notum est, et vt de bello Mithridatico trophæa pariter inscripta reperta sunt: nec id in eptē, Plurimū enim Veneris, nō nox, vt inquit Menāder, sed fortuna sortitur, cui cū clarissime rebus ipsius gestis sese ipse dicauit, exclamās iuxta Oedipodem So phocleū, Ego me ipsum fortunæ filium fero. Iulius Cæsar prænomen imperato ris & cognomē patris patriæ inter alia permulta nomen suū illustrantia decerni sibi voluit. Huius successor Octavius quoq; Cæsar, ampliore Augusti cognomi ne dictus est: vel q; magnos, factos, fœlicesq; augustos vocāt: vel q; loca religiosa et in q;bus quid auguratō cōsecraretur, augusta dicerentur, ab auctu, vel ab auiū gestu, gustūq; quę idē sunt. Q. Fabius Maximus gallica victoria cognomē Allo brogis sibi met ac posteris peperit: sic à deuictis hostibus bello, Germanici sibi co gnomen meruit. Hæc itaq; cognominationem siue prænominatōem assumunt apud nostros, quemadmodum apud Græcos huiuscemodi indi solebant præno mina siue cognomina: sic Dionysio plurima ab rebus quas egit sunt ab homi nibus indita. Nam alii Bacchum à mulieribus quæ bacchantes illum sequeban tur dixere, alii à torculari quo vinum exprimitur Lenæum, quidam Bromium, à tonitu qui in eius ortu contigit. Pingenius insuper ex eadem appellatur causa. Quinetiam triumphator dicitur, q; primus omnium de Indis, multis cum spo liis in patriam reuersus triumpharit. Liberum etiam appellatū putant, non ob licentiam linguæ, sed quia liberat animum à seruitio curarum efficiatq; vegeti orem, & audaciorem in omnes conatus reddat: patrē proinde, q; de Indis victo ria potitus, Thebani sese liberos ipso viuēte & quasi sub optimi patris tutela ser uatos arbitrarentur. A rebus gestis insuper alia, sicuti Sotera & Callineon: à virtute

virtute, vt Evergetē & Philadelphon. Iam excellentem virtute abſtinentiæ Ariſtidē fuiſſe aſſerūt, tanta vitæ integritate Phorionē vt cognomine ille iuſtus, hic bonus ſit appellatus. A virtutis quoq; præſtantia prudētięq; ac viriū, Iouis filios appellauerunt, vt Aeaçū, Minoa, & Sarpedonā. Ferociſſimos & immanes & alienos ab omni humanitate tanquam è mari genitos, Neptuni filios dixerūt, Cyclopa, Gerionā et Leſtrygonas: à fortunę foelicitate, vt Eudemona, ſicut Baſſum ſecundum vocatum legimus: ab exitio verò vrbiū, ſiue peritiā diſciplināq; obſidionis faciendę, machinarūmq; ſolertia, & ad expugnanda oppida inuentione, Poliorcetes cognomentum fuit Demetrio Antigoni filio, duci illius temporis inelyto. Nonnullos adhuc è naſcendi ſorte nuncupamus, vt Proculos qui foris procul abſentibus parentibus nati ſunt, Poſthumium qui patre mortuo, Vopiſcum quum ex gemellis ſuperſtitem alteri eſſe contigerit, Cęſarem quum eneclā parente exciſo vtero gignitur, ſic Scipio Aphricanus prior natus, primuſq; Romanorum ob cęſum matris vterum Cęſar dictus eſt, Seruium qui mortua matre in vtero ſeruētur. Nonnullos corporeum etiam prænomen ſiue cognomen habuiſſe legimus. Horatius enim Cocles quum alterū oculum antea bello amiſſiſſet, cognomētum admixit quaſi luſci et vno lumine tantum cernentis. Luſcos enim et vnoculos coclites dixerūt veteres, ſicq; Cyclopaſ coclites legimus dictos, quod oculum vnum habuiſſe memorantur. Quidam tamen id ex ſimilitudine naſi tractum autumant, qui ſub ipſa fronte ita depreſſus demiſſuſq; erat vt nullum fere inter oculos diſcrimen extaret, ipſaq; ſupercilia commixta inuicem conuulſaque forent: iccirco volētibus eū multis Cyclopaſ nominare, delapſa loquendi conſuetudo obtinuit vt iam cocles à plurimis appellaretur. M. quoq; Tul. in extrema naſi parte eminens quoddam in figuram ciceris habuit, à quo Ciceronis cognomētum ſibi inditum eſt. Q. etiam Fabius Cūctator à verruca in labiis verrucosus, & Cneus ob inſigne neui appellatus. M. Curius & Cn. Papyrius Carbo quia cum dentibus eos naſci contigit, ob id Dentati cognominati ſunt. Neoptolemus à capillorum qualitate Pyrrhus, à quo & pyratice primum ars perhibetur inuenta. Aſcanius à prima barbæ lanugine, quę ei tēpore victorię naſcebatur, Iulius. Artaxerxes à dextra manu illius læua lōgiore, Longimanus. Anticum prænomen Varro ex Sabinis tranſlatum putat. Valerius Ancias ſcribit quod cubitum vitioſum habuerit, quod gręcè ἀγκών vocant. Papyrius è præcipua pedum pernecitate Cursor. Quorum verò in naſcendo non caput ſed pedes primi extiterant, qui partus difficilimus & egerimus habetur, Agrippæ appellati, vocabulo ab egritudine & pedibus cōfiecto. A cognatione alios dictos legimus, vt Manlios, & Cornelios, & Pompeios, quos quia auctor ex Hiſpania Pompeius boum pompam duxerat alii cognominatos perhibent. Sic apud Gręcos Heraclides, & Pelopidas à morū imitatione & quadā quaſi ſimilitudine aliis plurima contigerunt, viuentium gloriam prorogantia: quum alii fulmina, vt, geminos duo fulmina belli Scipiadas, cladem libyæ: alii victrices aquilas & accipitres inuictos, alii & diuos deoſq; genitos, vt Alexander ille Macedo, & præter eum duces pleriq; alii cognominari ſe ingenti cum voluptate voluerint.

Quoniam eò impendi labor ac periculū persape solet vnde emolu-
 mentum atq; honos speretur, nec discriminis quippiā sint aggressuri
 homines si magnis conatibus magna præmia haud pponantur, fu-
 erunt præter hæc quæ modo diximus alia ob strenue gesta fortissimis
 ducibus, auxiliariis, & legionibus, tū ex senatusconsulto, tum ex maiorū libera-
 litate concessa, quæ plurima quidē & varia prodūtur. Decreuerūt enim ad præ-
 mia superiori Aphricano paribus ornāmētis exoluēdas statuas plurimas, & tri-
 umphali etiam habitu visendas, in pluribus & celeberrimis vrbis partibus, in
 comitio, in rostris, in curia, in capitolio ponere decreuerunt, continuum per om-
 nes vitæ annos consulatum perpetuamq; dictaturam tribuere: decreuerunt vt
 imago eius triumphali ornatu è templo Iouis optimi maximi exiret, & quæ sibi
 neq; plebiscito dari, neq; senatuscōsulto illius magnitudo animi ac spectata mo-
 destia passa est, post obitum recusare non potuit. Liberalis etiam po. ro. magni-
 tudine munerū, q; Attalo regi Asiam dono dedit: sed Attalus testamenti æqui-
 tate accepti muneris haud immemor, qui eandem Asiam moriens po. ro. lega-
 uit. Eumenes Attali regis frater, & qui auxilio aduersus Antiochū Macedonem
 fuit, omnibus Asiæ ciuitatibus quas Antiochus bello amiserat à senatu donatus
 est. Pompeius Deiotaro Galatiæ regi Armeniā minorē contulit, q; socius bel-
 lo Mithridatico fuerit. Numidarum item rex Massinissa in amicitiam receptus
 à P. Scipione Aphricano, multa & præclara rei militaris facit: ora quū fecisset,
 ob quæ victis Carthaginensibus & capto Syphace cuius in Aphrica magnum
 atq; latū imperiū, magnā gloriā nostris hominibus peperit, po. ro. quasq; vrbes
 & agros quos manu ceperat sibi dono dedit. M. Curius quū Italia Pyrrhum re-
 gem exegisset, decretis à senatu septenis iugeribus agri populo, sibi autem quin-
 quaginta, popularis assignationis modum nō excessit, parum idoneum reipub.
 ciuim existimans qui eo quod reliquis tribueretur contentus non esset. P. Cor-
 nelii quoq; Scipionis consulis decretum de agris militum eius fuit, vt quot quis-
 que eorū annos in Hispania aut Aphrica militasset, in singulos annos bina iu-
 gera acciperet. Scipionem itē posteriorē dona militaria his qui strenuā operam
 ediderant diuidentem, T. Labienus vt forti equiti aureas armillas tribueret ad-
 monuit, eoq; se negante id facturum ne castrensis honos in eo qui paulo antē
 seruississet violaretur, ipsi ex præda gallica aurū equiti largitus est: nec tacite id
 Scipio tulit, nanq; equiti, Habebis, inquit, donum viri diuitis: quod vbi ille acce-
 pit, proiecto ante pedes Labieni auro, vultū demisit. Idem vt audiuit Scipionem
 dicentem, Imperator te argenteis armis donat, alacer gaudensq; abiit. C. etiam
 Marii præcipuus non solum, cæterum præpotens gratæ mētis fuit affectus: du-
 as enim Camertium cohortes mira virtute vim Cymbrorum sustinentes in ipsa
 acie aduersus cōditionē fœderis præter omnes leges ciuitate donauit: quod qui-
 dem factum quum à nonnullis accusaretur, aiebat verba legum propter armo-
 rum strepitum exaudire nequiuisse. Insuper quum C. Lucius sororis filius atque
 præfectus in eius secundo consulatu militi euidam præstanti forma Trebonio
 nomine sub se militanti vim afferret, & ab adolescente occisus esset, multis Tre-
 bonium

bonium accusantibus ac nullis patrocinantibus, Trebonius à se illum occisum qui in magistratu esset non negavit, sed hanc necis causam dixit atque probavit, quod Lucio se sollicitati obstitisset, & quamvis multa darentur, suum tamen corpus nunquam prostituere voluisset: itaque Marius quæ pro præclaris militiæ facinoribus corona dari consueverat ferri ad se iussit Trebonioque imposuit. Badius quum aliquando Marcellum salutasset, quis nam sit homo Marcellus rogat, quum illu probe norat antea: eo autem respondente, L. Badius, quasi letatus magnopere admiratusque Marcellus, Tu ille Badius es, inquit, cuius maxima inter Cananarum bellatores fama est quod P. Aemilium consulem solus ne deserueris, in quem cum densissima conicerentur missilia ea corpore subiiciens excepisti? assentiente Badio & vulnera quædam ostentante, Talia, inquit, quum in nos amicitiae signa proferres, ad nos cur non confestim ibas? an nos ad retribuenda amicorum virtutis præmia quibus & penes hostes tantus habetur honos iniquos cœsivisti? Hæc benigne locutus comprehensum dextra iuuenem eximio ad pugnam equo & quingentis argenti drachmis donat. Hannibal militibus suis quoque Insubrium agro in concione vocatis, amplissima & certissima præmia pronunciat. Agrum enim sese daturu in Italia, Africa, Hispania, et ubi quisque velit immunè ipsi qui accepisset liberisque: qui pecuniam quæ agru maluisset, eius se voto satisfaturu: qui Carthaginenses ciues fieri vellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam ne cuius suorū populariu immutatam secum fortunam esse vellent. Seruis quoque dominos persecutis libertate proponit, binaque pro his mancipia dominis se redditurum, eaque ut scirent rata fore, agnum leua manu, dextra siccè retinens, si falleret, Ioue ceterosque precatus deos ita se mactarent, quemadmodum ipse agnu mactasset, et secundu precatione pecudis caput elisit. Et ne sua essent præmia claris gestorū titulis, eminentibus Cæsar grauioribus præliis, singulis legionibus quæstores præficiabat qui fortiter agentes agnoscerent, & remuneratione dignos afficerent. Diuitias idem ac pecunias non voluptatis aut suarum gratia deliciarum ex bellis cumulasse, sed communia potius virorum fortium præmia apud se conseruata iacere voluit sequè maxima ex parte locupletari putans quoties illa benemeritis viris militibusque impartisset. Aurum nanque & argentum cæterasque diuitias ex hostibus partas, quanta horum aderat copia magno in numero Romam mittebat, ædilibusque ad spectacula tribuens, prætoribus quoque atque consilibus eorumque donans vxoribus multos sibi allexit, aliosque omni spe donisque dimisit. Illud inter cuncta nec silentio prætereudum, quod ærarium populo quod tot reges victi, tot Asiæ populi, tot nationes, tot bella, tot triumpi compleuerant, & tot annis intactum manserat, primo introitu in ciuili bello suo, vno die solusexhaustit, interque alia ut scriptu est protulit ex eo laterum aureorū xxxvi. milia, & innumera pondo, trium milium, siue ut alibi, quatuor milium centum triginta & quinque, argenti verò nongentorum propè milium. Nec aliam ob rem, ut diximus, quam cupiditate largiendi: nam ut alter ait, Nemo liberalius victoria usus est: nihil enim sibi retinuit nisi dispensandi libertatem. Inde magnifica & probanda omnibus Titi vox, & exhortatio illa Hierosolymarum obsidione, Me pudeat, inquit, nisi eum qui prius murum ascenderat remuneratione inuidendum

inuidēdum fecero, vt si quidem vixerit similibus præsit. Nec pollicitis minor inuentus, qui in cōcione, ea deuicta dixit illis, qui maiore vi decertassent, & præclaris facinorū titulis naturam suam rebus bene ac fortiter gestis nobiliorem reddidissent, præmia & honores redditurum, nec eorum vllum qui plus alio laborasset iusta necessitudine cariturum. Confestim itaque iussit eos quorum partes erant, indicare quos nā scirent omnes fortiter gessisse, & nominibus suis quosq; interpellans præsentēs collaudabat, quasi qui domesticis recte gestis, satis superq; lætarentur, & coronas eis aureas imponebat, & torques longasq; hastas & signa ex argento facta donabat, & vniuscuiusq; ordinem mutabat in melius: quin etiam ex manubiis aurum & argētum, vestes item aliāque prædam summa quadam liberalitate distribuens.

Superstitum non solum sed defunctorum ducum memoria celebres tituli, et de columnis, obeliscis, pyramidibus, arcubus, statuis, clypeis, tabulis, cantarisque ad id exædificatis, Cap. XI.

Vnc memoriæ nedum superstitum sed defunctorum ducum prorogata celebres titulos referamus, ac primum Iouis, qui vt cæteris deitatis nomine, ita & rebus gestis multorū opinione superior fuit. Etenim, vt Eumerus qui res gestas eius & cæterorum qui dii putantur colligens, historiamq; contexens ex titulis & inscriptionibus sacris quæ in antiquissimis templis habebantur auctor est, in phano Iouis trifilii auream columnam esse positam ab ipso Ioue constat, in qua titulo monstrante sua gesta perscripsit, vt monumentū esset posteris rerum suarum. Sesoosis finem expeditionis in Thracia statuens, multis in locis ab se deuictis colūnas erexit, in quibus Aegyptiis quas sacras dicunt literis scriptum extat, Hanc prouinciam armis subegit rex regum, princeps principum Sesoosis. Quid Alexander ille Macedo? nōne in Sogdianorum finibus Alexandriam condidit ad cōtestandos itineris sui terminos? quo in loco ab Hercule primū, à Libero deinde patre, Cyro item & Semiramide atq; ab ipso Alexādro deniq; aræ sunt constitutæ, quod proximum gloriæ omnium duxerint illò vsque promouisse itineris sui metas, ab illa parte terrarū fluuio fines secante, quem Bactri soli Iaxatem vocant, Scythæ Filin nominant, hunc eundē esse Tanaim exercitus Alexandri magni crediderunt: verum vbi Demodamas Seleuci & Antiochi regū dux, satis idoneus verò auctor transgressus amnem istum titulos omnes supergressus, alium esse q̄ Tanaim deprehēdit, ob cuius gloriæ insigne dedit nomini suo vt altaria ibi strueret Apollini Dindimo, hoc est, Colliminio, q̄ limes Persicus vna cum Scythis iūgeretur. Idem Alexander triūphorum suorū auspiciis condidit in ægyptii maris littore urbē aliam sui nominis, quam metatus est DENOCHARES siue DEMOCRATES, architectus memorabili ingenio, xv milia passuū laxitate cōplexus, ad effigiem Macedonicæ chlamydis, hoc est, orbe gyrate, lacunoso dextra leuāq; anguloso percursum, iam tū tamen quinta situs parte regi dicata. In diuersis in super Asiæ regionibus xii inuenitur cōdidisse muros eorū, insigniēs græcorū quibusdam elementorū characteribus, vt legeretur in eis, Alexander rex filius Iouis fecit. Idem Herpilas solidas auri pedum vicenūm quinūm erigeret, & in his facta eius scriberet poneretq;

poneretq; in vltima India vltra Liberi patris & Herculis trophæa: vnde ad præceptorē suū Aristotelē scribēs, Et ego, inquit, mea quinq; aurea trophæa prioribus altiora denis pedibus statui, atq; imperaui, quæ miraculo sint futura, charissime præceptor, posteris, scilicet nō parua admiratione nouū perpetuūq; virtutibus monumentum, non inuidendū mortalibus perpetuæ de nobis opinionis & animi industriæ. Huius regis gloriam emulati sunt Romani, sed non diuitias adæquarunt: statuerūt enim columnas & ipsi quę rerum gestarum referrent memoriam, sed areas atque marmoreas. Augustus nanq; victor totius Aegypti quam Cæsar pro parte superauerat, multa de nauali certamine sustulit rostra, quibus conflatis quatuor fecit columnas, quæ postea à Domitiano in capitolio sunt collocatæ: nā rostratas Iulius posuit victis Pœnis nauali certamine, è quibus vnam in rostris, alteram ante curiam positam constat. Fuerunt & marmoreæ colūnæ, quibus apud maiores, nobiles aut sub montibus, aut in mōtibus sepeliebantur: vnde natum est vt supra cadauera aut pyramides fierēt, moles ab imo latissime, in summitates acutissimas desinentes, sic dictæ, quòd ad ignis speciem in conuenuarēt, aut ingentes collocarentur columnæ. Verum quanquā de pyramidum mole ac forma scripserint Herodotus & Homerus Durisianus, Aristagoras, Dionysius, Artemidorus, Alexander, Polyhistor, Buthoriades, Antisthenes, Demetrius, inter omnes eos tamen non constat à quibus cœptæ sint auctoribus. Erigendarum autem dicandarūque pyramidum causa in Aegypto, regum pecunię ociosa & stulta ostentatio à plerisque traditur, ne pecuniā successoribus aut emulis insidiantibus præberēt, aut ne plebs ociosa langueret. Colūnarum verò vltus in Romanis cœpit à Cornelio Menio qui priscos deuicerat, anno vrbs cōditæ cccxvi. Erat & in foro Traiani columna sub qua ossa eius posita in vnam aureā collocata fuisse constat, permanentēq; duæ adhuc Romæ Hadriani & M. Antonii suis nominibus celebres. Harum autē ratio est, quibus dicatę fuerint attolli super cæteros mortales, quæadmodum in vrbe Roma inter diuersas moles obeliscos videmus plures, aliosq; iacentes, alios erectos, quos imperatores maximi bello domitis gētibus & prosperitatibus clarissimarū rerum gestarum elati diis superis in religione dicarunt. Sic Sesoosis Aegypti rex obeliscos ex lapide puro duos erexit, vtrūq; altū cubitis centumviginti, in quibus tum imperii magnitudinem, tū quas subegit nationes descripsit. Sic apud Hyberos pugnacē gētem tot obeliscos erigere circa cuiusq; sepulchrū moris erat quot homines ex numero hostiū ille necasset. Erāt & Triūphales arcus, suntq; adhuc Romæ suo loco, imprimis imper. Cæsar, L. Septimii, & imper. Cæsar. M. Aurelii, Antonini Pii, rerum suarum insigni marmore & claro artificio, vt impressa docet inscriptio. Et arcus etiam triumpho insignis Constantini, quem incisæ literæ liberatorem vrbs, fundatorē quietis indicāt. Est & nobilis atq; triūphalis Hierusalem, hunc titulū habens, Diuo Vespasiano & Diuo Tito filio. S. P. Q. R. Pauca reliquorū deinde vestigia supersunt, quanq; trecetos et viginti triūphos ab vrbe cond. ad hæc ipsa quę modo diximus tēpora numerent. Nec etiā dubium est ob virtutis miraculū quin maiores nostri reges ipsos vita functos iactare sūmis laudibus ac nouis et exquisitis honoribus cœperint, siue vt fieri solet in adulationē eorum,

siue ob beneficia quibus erāt humanitate compositi, ipsi reges deinde cum char-
 rissimi fuissent his quorum vitam composuerant multisq; honoribus refererāt,
 non paruum deniq; sui desiderium de medio sublato reliquerunt: sicq; homines
 ætatis illius siue Samii, siue Corinthii, siue Assyrii, siue Aegyptii, siue alterius gē-
 tis fuerint, simulachra finxerunt & statuas, vt haberēt quo aliquam voluptatem
 ex imaginum talium prospectione reciperent, progressique lōgius per amorem
 memoriam cœperūt colere defunctorum vt & gratiam referre benemeritis vide-
 rētur, et successores eorū allicere ad bene imperandi cupiditatē: quod orator ex-
 imius in Natura deorum monet dicēs, Sulcepit autem vita hominis cōsuetudō-
 que communis vt beneficiis excellentes viros in cælū fama ac voluptate tollerēt.
 Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber, & alio
 loco, atq; alio, & in plerisq; ciuitatibus intelligi potest, acuendæ virtutis gratia:
 aut quo libentius reipublicæ gratia periculum adiret optimusquisque, viro-
 rum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. Hac ratione
 Mauri proprios reges, Romani suos Cæsares, & qui viri fortitudine insignes erāt
 consecrauerunt. Inde per gentes & prouincias singulas varia deorum religio mu-
 tatur, dum non vnus ab omnibus deus colitur, sed propria cuiq; maiorū suorum
 cultura seruatur. Hoc ita esse Alexander Magnus insigni volumine ad matrem
 suam scribit, metu suæ potestatis proditū sibi à diis, hominibus, à sacerdote se-
 cretum, quòd maiorum & regū memoria seruata sit: inde paulatim cultu in me-
 tum verso, superstitionem mortiferam irrepsisse, verūque esse poëticum illud,
 Primos in vrbe deos fecit timor. Quo autem tempore huiusmodi diuini hono-
 res mortalibus esse cœperint, non est obscurum, præsertim quum nulli reges ante
 Saturnum vel Vranum fuerint, & Iouis temporibus ab initio templa constituta
 essent, & noui deorum cultus inuenti. Sic hominum effigies quum nō solerent,
 exprimi cœpere, nec nisi ab aliqua insigni eorū qui diurnitatem nominis me-
 ruissent: primoq; sacrorum certaminum victoriæ, maximeq; Olympiæ, vbi om-
 nes quicūq; victores fuissent simulacra effingi solere moris erat, eorum qui ter-
 huiusmodi in certamine superiores euasissent, ex vniuerso corpore lineamentis
 ad ipsorum similitudinem expressis. Primus tamen hic statuarum honos, vt vi-
 dere videor, Græcis debetur, nullisque apud eos reor plures dicatas q̄ Demetrio
 Phanostrati filio Phalereo, qui quum apud Athenienses cōcionaretur vbi præ-
 fuit annis decem, æreisq; statuis honoratus est trecentis sexaginta, quarum plu-
 res equestres erant, & in curribus seu bigis stabant summōque studio ferme in-
 tra quadringentos dies consumatę erant. Iam quum apud Athenienses clarissi-
 mus esset, sic quoq; ipse ab ea quę cuncta consumit inuidia tentatus, quippe in-
 pore potiti sunt, verū ipsius deiciētēs imagines, ærugine de industria scædatis,
 alias quidem vendiderunt, alias submerferunt, alias in frustra conciderūt, vna au-
 tem in acie seruata: atque hoc intulisse Athenienses huic Demetrio, iubente re-
 ge proditum est. Apud Romanos etiam & pedestres et equestres statuas procul-
 dubio aliquādiu in summa veneratione & auctoritate habitas constat, equestri-
 um tamen origo perquàm vetus est, & cum fœminis etiam honore communica-
 to,

to, exemplo Clodiæ cuius statua equestris erat, ceu parum esset toga eam cingi, quum nec Lucretiæ, nec Bruto qui expulerant reges, propter quos Clodia inter obfides fuerat decerneretur: & quanquam Catonis in censura vociferationes essent, mulieribus romanis in prouinciis statuas poni, non tamen potuit inhibere quominus Romæ quoque ponerentur, sicuti Corneliæ Gracchorum matri, quæ fuit Africani prioris filia. Togatæ antiquitus statuæ dicabantur, deinde nudæ, hastam tenentes: græca enim res erat, statuas nudas dicare, nihilq; in eis condere: ecōtrario verò romana, togas & militares thoracas superaddere. Cæsar quidem dictator loricatedam sibi in foro dicari passus est statuâ. Fuit Marci Tremelii equestris toga, qui Samnites bis deuicerat, captâq; Anania populû stipendio liberauerat. Fuit etiam Scipionis qui bellum in Asia gessit, Antiochumque deuicit non solum cum chlamyde sed etiam cum crepidis in capitolio sita. Dicantur quibusdam argenteæ, quibusdam aureæ. Pompeius namq; in triumpho Pharnacis qui primus regnum tenuit in Ponto argenteam trāstulit. Mithridates item currus aureos & argenteos, quanquā nec desint qui argenti usum primum Diuo Augusto dicatum in statuis falso arbitrentur. Aurea autem statua, ac omnium prima nulla inanitate, in templo Anetidis, numine gentibus illis sacratissima posita est. Antonii deinde Parthicis rebus direpta statua quoq; regis Assarii quā non adorasse capitale erat, ex auro fuit sexagintarumq; cubitorum proceritate. Domitianus etiam apud nostros quum de Dacis Germanisq; triumphasset, tantæ fuit insolentiæ atque superbiæ ut aureas atq; argenteas statuas sibi in capitolio poni iusserit. Ex ære etiam primam Romæ statuam cōflatam, & Cæleri primum dicatam ex Spurii Cassii peculio quem regnum appetentem pater eius occiderat inuenio. Statua quoque Horatii qui & Cocles cognominatus est ænea fuit, & in æde Vulcani posita est, quæ detrimentû corporis acceptum (Clausus enim teste Plutarcho postea fuit) quod armatus in Tyberim desiliens tyrrheno telo sautius ille admiserat ostendit, Liuius licet obstat, multûq; superincidentibus telis incolumem ad suos transfatauisse asserat. Cæsar dictator nō solum sibi in foro dicari statuas passus est, sed disiectas Pompeii statuas reposuit. Ex hoc etiam Augusti Cæsaris morem probandum censeo, quod illustrandis duobus antiquis qui romanû imperium auxissent exactissimam diligentiam impendit, opera cuius reintegrans ac titulos, dedicatis omnium statuis triumphali habitu in porticibus sui fori; factum placet, nec minus ratio: siquidem edicto præfatus est, eo se proposito id agere, ut essent quorum ad exēpla & ipsius & superioris temporis clarorum virorum formarentur mores, ad quorumque uelut præsentem regulam institutos principes suos pro. ro. exigeret: sapienter utique, Nam quum aliquando statuæ fuissent insignia virtutum & his ponerentur qui ingenio & doctrina præstarent, quique magna gessissent, aut mortem pro re publica obissent, quales decretas legatis à rege Veientium interfectis legimus, nulum mortuo, Ciceronis sententia, ab homine mortali vel carius vel diuturnius præmium vel gratia maior vlla præstari potest quàm statuæ vel sepulchri. Harum rerum gestarum & gloriæ memoriâ quamplurimi ex his quos diximus belorum duces æternitati commendari posse existimantes ardentem affectarunt,

tanquam plus præmii de vrnis & figmētis huiusmodi sensu carentibus adepturi, quàm ex conscientia honeste recteq; factorū. Quòd autem sit pulchrum veluti exigua hæc & minima spernere ad ascensum veræ gloriæ tendentē, Cato Censorinus monstrauit, qui interrogatus quā ob rem inter multos præclaros statutam non haberet, Malo, inquit, ambigere bonos quā ob rem id non meruerim, quod est grauius cur impetrauerim mussitare. Militari etiam gloriæ clypei se ingerunt, quos in sacro vel in publico priuatim dicari instituti veteris fuisse cōperio. Primus qui hoc egerit, Appius Claudius fertur: is dico quod cū Seruilio confuit, anno vrbs cclxx. Posuit enim in Bellonæ æde maiores suos, voluitq; in sublimi videri, & clarissime gestorū titulos legi. M. Aemilius in consulatu collega Q. Luctatii post eū nō in basilica modo Aemilia, verum & domi suæ posuit, placuitq; plenā virtutis imaginē reddi clypeo cuiusq; qui fuerit illo vsus. Hos Pænni ex auro factitauere: sicq; clypeos & imagines secū in castris vexere. Eiusmodi quoque scutis apud Troiam pugnatū est, expressis quoq; imaginibus: & clypeus supra fores capitolinæ ædis vsq; ad incendium primū fuit, tātāq; maiorum quidem nostrorum auctoritas in ea re annotatur, vt L. Manilio Fuluio consul anno vrbs dlxxv M. Aufidius tutelæ capitolii redēptor, docuerit patres argenteos esse clypeos qui pro æreis per aliquot iam lustra assignabantur. Tabulis similiter pictis sunt qui rerum suarū memoriam excoluerunt, vt L. Aemilius Paulus, Luciusq; Scipio, ac Messala princeps. Horum enim primus de Liguribus triumphans gestorū ordinem in tabula pictum publicè reliquit, secundus tabulam victoriæ suæ asiaticæ in capitolio posuit, tertiam tabulam pictā prælii quo Carthaginenses & Gerionem in Sicilia vicerat in latere curiæ hostiliæ affixit, anno ab vrbe cond. dccccxl. Arator autē ille Arpinas & manipularis imp. C. Marius non clypeis pendētibus, non pictis tabulis, non toreumate signōve, non statuis, marmore, aut ære, nō obelisco, non triumphali arcu, non pyramide, non columna, non pila aurea ædificiōve quopiam tantum, sed cantharo res suas clarissime gestas illustrauit. Post Iugurthinum enim & cymbricum theutonicūq; triumphum, cantharis potasse Liberi patris exemplo traditur, quo inter bibendū indice illius victoriæ ex Asia ductæ suam compararet ac simillimam redderet.

Ludorum celebrationes,

Cap.

xii.

Post hæc insuper ludorum celebrationes, siquidem ad natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes, vel vota ducum persoluentia ingenti confluentis multitudinis copia sunt constitutæ: & primitus quidē venationes quæ vocātur munera Saturno deo sunt attributæ, siue quæ ad expeditiones ituri, debeant pugnas & cōeuntes inter se acies spectare, ne in bello armatos hostes, vel vulnera, vel sanguinem perhorrescant, siue vt nonnulli perhibent, hæc apud veteres deuotionem factam, vt contra hostes ciuium sanguine primū tali deo litaretur. Pescenius enim Festus in libris historiarum refert Carthaginenses Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle Siculorum rege iratum sibi deum putauisse, itaque vt diligentius piaculum soluerent, ducentos nobilium filios immolasse, tantum religio potuit suadere malorum, vt tātā ciuitatis partem occiderent, quantā fortasse

tasse nec Agathocles victor occiderat. Idem in Latio quoque eodem genere sacrificii cultus est, non quidem ut homo ad aram immolaretur, sed ut in Tyberim de ponte Miluio mitteretur. Verum id genus sacrificii ab Hercule fuit postea cum Geryonis pecore ex Hispania per Italiam reuertente sublatum, per suavitatem illorum populis ut faustis sacrificiis infausta mutarent, ritu tamen permanente, ut pro veris hominibus imagines iacerentur è scirpo, ut Ovidius in fastis docet, Donec in hæc venit Tyrinthus arua, quotannis Tristia Leucadio sacra parata deo. Illum stramineos in aquam misisse quirites Herculis exemplo corpora falsa iace. Hæc sacra vestales etiam virgines fecisse his verbis idem poeta meminit, Tum quoque priscorum virgo simulacra virorum Mittere roboreo scirpea ponte solet. Ex his causis quæ de origine huius festi relatæ sunt apparet, Saturnalia vetustiora esse vrbe romana, adeo ut ante Romam in Græcia hoc solene cœpisset. L. Accius in annalibus suis refert his versibus, Maxima pars Graiùm Saturno & maxime Athenæ Conficiunt sacra quæ cronia esse iterantur ab illis. Quumque diem celebrant per agros vrbesque fere omnes Exercent epulis læti famulosque procurant Quisque suos. Nostrisque itidem etiã mos traditus illinc est, ut cum dominis famuli epulentur. Ibidem eodem quoque tempore quum diu etiam humanis capitibus Ditem placare se crederent, eundem ferunt Herculem simili modo redeuntem per Italiam gentibus suasisse ut sacrificia mutarent, inferentes Diti non hominum capita sed oscilla ad viuam effigiem arte simulata. Inuenio postea quum ludii per urbem in cœpitis agitabantur, restitui scilicet à Tarquinio Superbo laribus ac Maniæ ex responso Apollinis, quo præceptum est ut capitibus pro capitibus supplicaretur, idque quamdiu obseruatum ut pro familiarium sospitate pueri manerentur Maniæ deæ matri larium, id est, deorum inferorum: quod sacrificii genus Iunius Brutus cos. pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. Nam capitibus alii & papaueris sacrificari iussit ut responso Apollinis satisfieret de numero capitum, remoto scilicet scelere infaustæ sacificationis, factumque est ut pilæ & effigies viriles & muliebres ex lana cœpitalibus suspenderentur, totque his pilæ quot capita feruorum, tot effigies quot essent liberi ponerentur, quæ denique effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus periculum si quod immineret familiis expiant, ac dea viuis parceret his pilis & simulacris contenta. Ludos autem ipsos ex viis cœpitorum in quibus agitabantur compitalia appellata uerunt. Deinde quoniam fuisse Pani lyceo rem diuinam, & cum hac Lupercalia festa quodam celebrata primum fuisse apud vetustatis assertores constat, de his nobis tertio loco differendum videtur. Ea itaque sacrorum genera ut elegantissimis rerum gestarum scriptoribus visum est, ab his qui ex Arcadia cum Euandro in eum locum qui nunc romanæ vrbis est profecti sunt, ad nostros primum delata fuisse ferunt, ac ritu suo celebrata. Ovidius in fastis, Pana deos pecoris veteres coluisse queruntur Arcades Arcadiis plurimus ille iugis. Pan erat armati, Pan illic numen aquarum, Munus ob incolumes ille ferebat oues. Transtulit Euander syluestria numina secum, Hic vbi nunc vrbs est, tunc locus vrbis erat. In qua quidem vrbe constat Euandrum constituisse, ut diuisa pastorali turba, nudi iuuenes ac pellibus immolarum hostiarum inuoluti lyceum Pana

venerantes, per luxum atq; lasciuiam ex epularum hilaritate profusiorēq; vino
 prouecti personati currerent, lorāque manu ferentes obuios quosq; ac mulieres
 maxime adultas, his vltro manū palmas cędendas porrigentes verberarēt, exi-
 stimantes id sibi fœlicem pariundi facultatē præstare posse, eodem postea poëta
 dicēte, Nupta quid expectas? non tu pallētibus herbis Nec prece, nec magico car-
 mine mater eris. Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ, Iam sacer optatum
 nomen habebit aui. Cur autē nudi currentes hunc deum coluerint, pleraq; cur-
 riculo vetustatis ad nos vsq; delapsa indicant, siue q; ipsi deo qui nudus est cele-
 ritati suę eo pacto longe aptius nudos ministros habere visum sit, siue q; Arca-
 des omnium populorū qui Græciam coluerint vetustissimi, feris similem adhuc
 syluis & montibus vitam agentes, expertes legis artisque, primum hunc deum
 venerari patrio cultu cœperint. Idem auctor in fastis, Cur igitur currant, & cur
 si currere mos est, Nuda ferant posita corpora veste rogas? Ipse deus velox dis-
 currere gaudet in altis Montibus, & subitas concipit ille feras. Ipse deus nudus
 nudos iubet esse ministros, Nec satis ad cursus cōmoda vestis erat. C. verò Ar-
 tacilius, vt scribit Plutarchus, scribit Romulum quū ante conditam urbem eius
 pecora à latronibus rapta fuissent, Lupercalium solemnitate in honorē Fauno
 supplicem primo excoluisse, nudum deinde ne sudore præpediretur, omneis sal-
 tus currendo syluasq; lustrasse, ideo nudatos Lupercales hæc ludicra celebrasse.
 Lupercos alii nudos fieri solitos aiunt, q; Faunus veste delusus à suis, eam sacris
 procul arcuerit. Ouidius item in fastis, Veste deus lusus, fallentes lumina vestes
 Non amat, & nudos ad sua sacra vocat. Iustinus quoq; magis ex habitu dei cui
 ea sacra fiebant, quàm ex alio nuditatis causam refert, quū post hunc tertio loco
 regnasse Faunum ferunt sub quo Euander ab Arcadiæ vrbe Palanteo in Itali-
 am cum mediocri turba popularium venit, cui Faunus et agros et montē quem
 ille postea Palanteū appellauit benigne assignauit: in huius radicibus tēplū Ly-
 ceo quē Græci Pana, Romani Lupercal appellant, constituit, ipsum dei simula-
 crum nudū caprina pelle amictum est, quo habitu post etiam Romæ Luperc-
 alibus decurrebatur: vtcunq; res se habeat, in tēpora tamen vsq; C. Cæsaris hu-
 iusmodi obseruationē fuisse cōpertū est: ea nanq; sacra quū sedens Cæsar specta-
 ret & inter eos qui solennia celebrarent M. Antonius cos. qui triūuir postea fuit
 adesset, aiunt eū diadema capiti Cæsaris imponere conatum, quod quum Cæsar
 amoto capite ac simul manibus reiecisset, Iouis capitolini statuz ilico iussit im-
 ponendum. De nomine Lupercalium non vna etiam ratio, sed varia proditur:
 alii nanque locum deo Pani sacratum Arcadiæ ferunt, cui etiam mons in Ar-
 cadia lyceus consecratus est, & dictus græcè λύκος, id est, lupus, q; lupos haud si-
 nat in oues desæuire: ideo & Euander deo gentis suæ sacrificauit locum, & no-
 minauit Lupercal, q; præsidio ipsius, lupi à pecudibus arcerentur. Alii, referente
 Plutarcho, putant à Lupa quę Romulum educauit potius emanasse, quū (vt ait)
 lupercales ludicrum inchoent, vbi expositum Romulum fuisse fama est, tamen si
 quæ ad sacra pertinet minus ei conueniant rei dum de Lupa Romuli nutrice lo-
 quitur. Idem poëta his verbis fidem facit, Illa loco nomen fecit deus ille lupercal
 Magna dati nutrix præmia lactis habet. Quis vetat Arcadio dictos de monte
 lupercos?

lupercos: Faunus in Arcadia tēpla lyceus habet. Inueniuntur etiā auctore Quin-
 tiliano qui Lupercalia æque tres partes orationis esse contēdant, quasi ludere per
 caprum. Ob temporis deniq; obseruationem ludicrū hoc, vt inquit Plutarchus,
 ad expiandos manes constitutū creditur: fiebat enim, vt ille inquit, nefastis die-
 bus mēse february, quē piacularē interpretātur, eodē poēta in Fastis dicente, Ter-
 tia post idus nudos aurora lupercos Aspicit, & Fauni sacra bicornis eunt. Cō-
 sualia ludi dicebātur quos in honorē Consi faciebant, quē deū consiliū putabant.
 Circenses verò quos primus Romulus raptis Sabinis Consualium nomine cele-
 brauit, Neptuno dicabantur. Hi in littore olim fluminis agebantur, ab alio late-
 re positus ensibus & gladiis, vt ab vtraq; parte esset ignauix præsens periculum,
 vnde & circenses dicti sunt, q; exhibebātur, in circuitu positus ensibus, licet alii à
 circuēdo, ab, Asterciensibus alii circenses dicant vocari solitos. Horū ratio ludo-
 rum quid aliud habeat nisi leuitatē, & vanitatem, & insaniam non video: tanto
 namq; impetu concitabantur animi in furorē, quanto illuc impetu currebatur,
 vt iam plus spectaculi exhiberent quā spectandi gratia cōuenissent, cum excla-
 mare, & efferri, & exilire cōpissent. Equiria, ludi sunt quos Romulus idem Mar-
 ti instituit, per equorum cursum qui in cāpo martio exercebantur. Gladiato-
 rum quoq; munus dictū quod populo tanquā munus donatur, & qui donat mu-
 nerarius: & qui familiam gladiatorū habet, gladiatorēsq; domi in disciplina, &
 in ludo exercet, ac postea vendit, lanista vocatur: gladiatorūq; ideo dictū, q; mos
 erat in sepulchris mortuorū, virorum fortium captiuos necari, quod quia postea
 immane visum est, placuit dimicare gladiatores ante sepulchra: quem morem
 Homerus noster Mantuanus his verbis expressit, Viuētes rapit inferias quos im-
 molet vmbri, Captiuoq; rogi perfundat sanguine flāmas. Nec abnuat ille teste
 Floro, de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in ho-
 nore viriū gladiator, qui defunctorū quoq; prælio ducum imperatoris celebra-
 uit exequiis, captiuoq; circo regio iussit armis depugnare, quasi plane expiatu-
 rus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset. Liuius ab vrbe
 eod. xxix, Scipio Carthagine ad vota soluēda diis, munusq; gladiatorum quod
 mortis causa patris patriūq; parauerat edēdū redit. Gladiatorū fuit spectaculū
 nō ex eo genere hominū ex quo lanistas cōparare mos est, seruorūq; vānalē san-
 guinem habent, voluntaria omnis & gratuita opera pugnātium fuit. Nam alii
 missi ab regibus sunt ad specimē insitæ genti virtutis ostendendū, alii ipsi pro-
 fessi se pugnatos in gratiā ducis, alios æmulatio in certamen vt prouocarent,
 prouocative haud abnuerēt traxit. Quid enim miretur quisq; in hoc primum,
 inuentorē an inuētum, artificem an auctorē, ausum aliquem hoc excogitare, an
 suscipere, an iubere, an super omnia populi furorē? quā vile enim nefas ani-
 marum istarū, quantū inde querelarum, quantū mali potuit hauriri, quis non
 videt? Nouendiales ludi sunt, qui in honorem mortuorum celebrantur. Proinde
 apud maiores vbi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur: vnde est,
 Sedibus hunc refer antē suis: & illic septem erat diebus, octauo incendebatur,
 nono sepeliebatur domi etiā suæ: vnde orta est cōsuetudo vt dii penates colātur
 in domibus. Similiter Funebres, Plebeios, Megalenses, Apollinares quos omnes
 currules

currules ædiles munere publico curabāt, magno plausu celebratos inuenio. Funebres ad detinendū populum instituti, dum pōpa funeri decreta in honorē Patricii viri plene instruitur. Plebeii qui p salute plebis edūtur exactis regibus, pro libertate, aut pro recōciliatione plebis post secessionē in Auentinū. Magni ludi, Romani ludi appellabantur, quos in honorem Iouis faciebāt: vel romani Regii ludi, Q. Asconio teste, suis sub regibus instituti sunt, magniq; appellati, q; magnis impēsis dati, cum primū ludis impensa sunt ducenta milia nummūm, adeo magnos ludos factos putant, q; consiliorū secretorū deo, id est, Neptuno Iari & diis magnis, id est, Iaribus vr̄bis Romę dati sunt, quibus aiūt raptas Sabinas esse, quod videtur Virgilius notasse, Et magnis Circensibus actis. Megalenses verō nobiliū ludi & magnis diis consecrati, à loco inuentionis eius sic dicti. His prætorum erat ludis interesse & lutores cōducere. Iuuenalis in Satyris, Interea Megalesiacę spectacula mappę Ideum solenne colunt, similiq; triumpho Prædicatorum prætor sedet, ac mihi pace Immensę nimięq; licet si dicere, plebis, Totam hodie Romam circus capit, & fragor aurem Percutit, euentum viridis quo colligo panni. Nam si deficeret mœstam attonitamq; videres Hanc vr̄bem veluti Cannarum in puluere victis Consulibus spectent iuuenes quos clamor & audax Sponsio, quos cultę decet assedisse puellę. Ludos scenicos Valerius Antias auctor est, Megalesia appellatos, & si Firmiano credimus, Libero attributos, cui ex Indis Thebas redeunti, à triennio bis peregrinationis exacto Græcos instituisse trieteridas tradunt. Ludorum Apollinarium origo victorię non validitudo ergo, vt quidam annaliū scriptores produnt, ex duobus Martii vatis carminibus, cuius duo in senatu volumina illata erant, memoratur: priore carmine Cannensis prædicta clades in hęc propemodū verba erat, Amnem troiugenam Romane fuge Cannā, Nec te alienigenę cogāt in cāpo Diomedis conferere manus: sed neq; credes Tu mihi donec sanguine campū, Multaq; milia occisa tua defert Amnis in pontum magnum extra frugifera piscibus Atq; auibus feris quoque quę incolunt terras, his fluat esca caro tua: nam mihi ita Iuppiter fatus est, Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat in his locis iuxta atq; ipsam cladem agnoscebant: tum alterum deinde carmen inuentum est ita scriptum, Hostem Romani si ex agro expellere vultis Vomica quę gentium venit longe Apollini vouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant. His ludis faciendis præerit prætor, qui ius populo plebiq; dabit. Summum diem viri gręco ritu hostiis sacra faciant. Hoc si recte facietis gaudebitis semp fietq; respub. vestra melior: nā is dies extinguet pduelles vestros q; vestros campos pascunt placidē. Ex hoc carmine quum procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impensus esset, postremo senatusconsultum factum est, vti decem viri quo magis instruerentur de ludis Apollini faciendis, rēq; diuina recte faciendā, libros Sibyllinos adirent, in quibus quum eadem reperta nūciatum esset, censuerūt Patres Apollini ludos vouendos faciendosq;, inq; eam rem duodecim milia æris prætori & duas hostias maiores dari, Decēuirisq; præceptū vt græco ritu, id est, capite operti hisce hostiis sacrum facerent, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latonę boue fœmina aurata. Hos ludos in circo populus

pulus coronatus spectare iussus erat, matronæ supplicare, vulgus apertis ianuis in propatulis epulabatur, celeberrq; dies is omni cerimoniarum genere habebatur: sicq; paulatim ceteris diis huiusmodi ludorum honos tribui cœpit, singulique ludi, sicut Sisinius Capito in libris spectaculorum describit, nominibus eorum consecrati sunt.

Principum ex bellis dijs oblata,

CAP. XIII.

IN suprema demum nostri laboris parte, summam reponemus principum, ex bellis diis oblata in medium relaturi. Quis enim bellorum turbinibus victor egrediens dominum exercituum in honorum dereliquit, quum illi etiam ipsi qui veri dei cognitionē minus haberēt quodcunq; illud esset numinis haudquaquā prætermitterent, quin summa quadam veneratione prosequerentur? de quibus ne forsā hæsitare quispiam possit, testes adsunt præcellētissimi duces, sed in primis Dionysius qui & Liber dictus est, & Alexander Macedo. Indiam enim ingressus ille, primitias deo Ioui in oriente à captiuis habitas primus obtulit: quod si non abunde constaret, Ouidius in fastis testis est opulentissimus, dicens, Ante tuos ortus aræ sine honore feruntur, Liber, & in gelidis herba reperta focis. Te memorant Gange totiq; Oriēte subacto, Primitias magno proposuisse Ioui. Cinnama tu primus captiuâque thura dedisti, Deq; triumphato viscera tosta boue. Nomina ab auctoris ducunt libamina nomen Libæque quod sanctis pars datur inde focis. Huic à teneris Græcorum more vnguiculis sine parsimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonidas eam thuris profusionem ægre ferens, thúsque persæpe adimens inquit, Heus tu puer, large sic odores offeres quum regionis thuriferæ potiere. Qui Arabia tandem potitus rex, thure onustam nauim misit ei, ac epistolam in hæc propè verba, Misi ad te thuris & cassiæ talenta, ne quæ minima sunt, maximi facias in diuinis rebus, utpote qui non sis nescius nos pigmentiferi potitos soli. Eidē Alexandro postea adulto placuere & lychni pensiles in delubris, arborum non mala ferentium, lucentes, ut in templo quondam Apollinis palatini, quem idē Alexander Thebarum expugnatione captum Luciniæ dicauerat. Apud Iunonis quoq; Luciniæ templum in Brutiis ætatem agens Hannibal aram ibi condidit dedicauitq; cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, punice græcisq; literis inscripto. Idem pro tot tamq; foeliciter in Italia gestis, maxime post labefactam ex Cannēsi clade rem romanam ad internitionemq; penè redactam, diis immortalibus sacrum agi haberiq; iussit. Iouis autem templo quod primū in vrbe consecratū est, Romulus primus spolia ab Acrone Ceniēsium rege à se occiso detracta retulit. Cornelius deinde Cossus quū Columnium Hetruscum Fidenatū duces obruncassent, eidem deo spolia consecrauit. Nec M. Marcellus filētio inuolendus, qui apud Padum Briomatum Gallorum regem ab eo superatum & cęsum armis exiit, inde procedens ad Feretrii Iouis tēplum ascendit, & ea illi solenni dedicatione suspendit. Neq; his contentus Marcellus est, captis nanq; Syracensis, ornamenta, signa vrbis, tabulasq; quibus ciuitas illa florebat Romam deuexit, patriisq; diis suspendit. Visebatur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato. Ab eodem legimus Virtutis templum & Honoris renouatum, quod multis

multis antè annis fuerat bello Iygustico Q. Maximo dedicatū. Tullum Hostili-
 um quū bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphasset, inuenio phanum Satur-
 no ex voto consecrauisse, etiam Saturnalia tunc primū Romæ instituta, quōs
 Varro libro qui est de sacris ædibus vi. scribat, ædem Saturni ad forum facien-
 dam locasse L. Tarquiniū regē, T. verò Lartiū dictatorē, Saturnalibus eā dedi-
 casse. Nec me fugit Gelliū scribere senatū decreuisse vt ædes Saturni fieret, eiq̄
 rei L. Furiū trib. militū præfuisse. Tarquinius, cui cognomē supbo ex moribus
 datū, tēplū ex hostiū spoliis erexit, quod quū inauguraretur cedētibus diis cæte-
 ris, mirabile dictū, restitere iumēta & termini, tanq̄ numina hæc cōtumacia, fir-
 ma omnia & æterna pollicerentur. Scipio Numātinus Virtutis phanum erexit,
 deinde C. Marius de manubiis Cymbricis & Theutonis ædē Honori & Virtu-
 ti fecit. Post Scaurus Aemilius templū Menti, quod circiter bellū Cymbricū na-
 tus, cum scilicet eloquentia & eruditio urbem ingressæ, eam cœperint amplifi-
 me exornare. Aemilius consul quum Gallos acie vicisset, ex ipsis Gallorum tor-
 quibus aureum Ioui trophæum erexit, quod deuouissent Galli si vicissent, de Ro-
 manis spoliis Marti Gallico torquem aureum cōsecratū iri. Atqui Furius Ca-
 millus quū Gallorum extinxisset incendium, & Romam auro liberandā è lance
 abstulisset, nō consilii, nō fortitudinis, sed famæ & vaticiniū tēplum iuxta viam
 veterum monumenta produnt. Minerua Romæ iuxta Capitolium quondā sita,
 quæ Euphranoris erat, Catulliana postea dicta, à Q. Lucretio Catullo dicata:
 aliam Mineruam Romæ ad ædem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit. Fecit
 & Spurius Clauilius Iouem in capitolio victis Samnitibus sacra lege pugnan-
 tibus, ex pectoralibus eorū, ocreis & galeis. Diuus Iulius thoracem quem Vene-
 ri genitrici in templo eius dicauit, ex Britannicis margaritis factum voluit intel-
 ligi. Pompeius Magnus imperator vitem auream cum botro in tēplo Iouis Ca-
 pitolini sacrauit. Erat autem quingentorum talentorum auri, titulum habens,
 Aristoboli filii Alexandri regis. Augustus Cæsar omnium templorum con-
 ditor legitur aut restitutor. Diuus Vespasianus Concordiæ siue Pacis templum
 ædificauit, effecitque. Ac ne ista in te vniuersa persequar, quoniam longum
 nimis & operosum id quidem esset, horum illustrium ducum & aliorum sub-
 sequentium imperatorū contextu, certamine religionis, ac laudis emulatione,
 nec inferior, Sigismunde, (vt aliquando in te iure suo nostra desinat, vnde cœ-
 pra est, oratio) post consummationem Italici belli, inuicta animi tui virtute
 cunctis hostibus profligatis, prostratisque, ab armis ad negocia urbana men-
 tem conuertens, de manubiis obsessarum deditarūque per te urbium, sum-
 ma sacratissimi diuinique principis religione fretus, præter ædes sacras extra
 tertio ab vrbe lapide in monte marisque prospectu sitas, templum illud per-
 celebre omnique admiratione dignum, ac vnicum denique monumentum
 regii nominis tui, intra mœnia vrbe mediâ ac forotenus à fundamentis ex-
 tructum deo dicatum reliquisti, tantæque diuitiarum largitate, tam miri-
 rificis picturæ toreumatūque ornamentis, vt in hac celeberrima vrbe plu-
 rima quum sint cognita & memoratu digna, nihil antiquius sit, nihil quod
 magis

magis visendum putetur, amplissimis præsertim parietibus, permultisque altissimis arcubus, peregrino marmore exædificatis, quibus lapideæ tabulæ vestuntur, quibus pulcherrimè sculptæ inspiciuntur, vnâq; sanctorum patrum, virtutum quatuor, ac cælestis zodiaci signorum, errantiumq; siderum; Sibyllarum deinde musarumq; & aliarum permultarū nobilium rerum imagines, quæ nedum præclaro lapidicæ ac sculptoris artificio, sed etiam cognitione formarum, liniamentis abs te acutissimo & sine vlla dubitatione clarissimo huius seculi principe ex abditis philosophiæ penetralibus sumptis, intuentes literarum peritos, & à vulgo fere penitus alienos, maxime possint allicere. Præcellentissimis præterea loca hæc sanctissima pontificis priuilegiis & innumeris donis ac sanctorum reliquiis ornasti, quum vltra hæc maximum quotannis æris & auri reditum per te his deo dicatum, gēmas, margaritas, pateras aureas, calices, acerras, thuribula, cruces, candelabra, tabulas, organa, tunicas purpureas, & trabeas textili auro, plurima deniq; sacrorū ethnicoiūq; librorum, ac omnium optimarū artium volumina vna donatione contuleris. Nouitium sanè, præclarum, & ingens ad immortalitatem inuentum, quum non auro, argento, ære vel marmore, calce vel lapidibus tantum, verum in bibliothecis ab illis dicari volueris quorum immortales animæ in locis iisdem loquuntur. Ceterarum rerum tuarum cumulū referre, haud facile duxerim, quū præter hæc tot claris operum monumentis adeò nomen tuum passim illustretur vt nulla vnquam tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama futura sit, quæ non illud in cælū tollat, ac debitis & optatis laudibus prosequatur. Videor certissima salus lumenq; ac patriæ decus & pater, Sigismunde Pandulphe Malatesta, optatum iussione tuæ meiq; operis rerum militarium munus absoluisse, non nescius potiora esse quæ iubebantur quàm sustinere mediocre cuiuspiam posset ingenium, proindeq; plurima me incognita præteruisse, quæ commode potuissent his voluminibus inseri: ceterum cum communis humani (vt ita dixerim) animi morbus sit, vt plura lōge quisq; nesciat quàm sciat, nec vt Flaccus inquit, quiuis horrētia pilis Agmina, nec fracta pereūtes cuspide Gallos, Aut labentis equo describat vulnera Parthi, si quid in his libris parum est vel nimium, si quidque quod ex illo prisco & disertissimo veterū dicendi more fluere, ac retro sublapsum referri visum sit, mihi succenseant soli rogo; si quid autem satis quod posteritate dignū in arcēq; poni queat quasi Minerua illa Phidiæ, vel ex ipsius Mineruæ officina exiisse videatur, non mihi sed diuino numini tuoque deinde gratias mecum magnas nedum agant, sed ingētes & cumularissimas referant, qui ad suscepti laboris metam in magnis bellorum æstibus esses licet, studia tamen nostro ductu & auspiciis tuis lucidiora & alacriora fouēs, calcar semp addidisti, & currentē vt aiunt ad cursum assiduè prouocasti.

FINIS.

Lutetiæ apud Christianum Wechelum,

Anno M.D.XXXII. mense Iulio.

